

॥ श्री शान्तिनाथाय नमः ॥

१ पाशहरे, भो नाशहरे ॥ सकलामरहस्यवेदिपूज्याचार्यपुङ्गवश्रीनिजयदानखरीधरेभ्यो नमः ॥

१ पाशहरे, भो नाशहरे

॥ अहम् ॥

पूज्यपादश्रीजिनभद्रगणिलक्ष्माश्रमणविरचितम्

पू० मलधारिश्रीहेमचन्द्रसूरिविरचितया शिष्यहितानामन्या
बृहद्धृत्या विभूषितम् ।

॥ श्री विशेषावश्यकभाष्यम् ॥

(द्वितीयो भागः)

सम्पादक —

पू० आचार्यदाश्रीमद्युजियप्रेमसूरोन्मज्जिजियल्ल-
ध० श्री भानुविजयजोगिणियमार्गदर्शनानुसारेण
तणिय्यरा पृ सुति श्री राजेन्द्रविजयजो महाराज

प्रकाशक —

:: दिव्यदर्शन कार्यालय ::

कालुशीनी पोला

कालुपुर रोड, अहमदाबाद

मूल्यम् १२) रुपया

वी. स २४८६

पृ०	विषय	पृ०	विषय	पृ०	विषय
१	नयद्वारम्	१५	लिङ्गचक्राभ्या वैशिष्ट्यम्	३१	अनुयोगनयाना प्रत्यक्षणे हेतु परिणामापरिणामातिपरिणामा
"	अनन्त रमिःमकर कथम् ?	१६	समभिरुद्धनय	"	कुत्र कोऽनुयोग ?
"	नैगमनय	१७	नयैरेसतिविचार	३२	गोष्ठाभाहिलिङ्गित्यहेतु
"	निलयनप्रवरमामद्वान्ता	१८	प्रत्यक्षविचार	३३	गुरुव कथं न निहृया ?
३	नैगमनये सामान्यप्रियोतो	"	शब्दनये प्रत्यक्षज्ञान प्रमाणम्	"	निहृयसतानि
"	मिदं स्याद्व्याच भिन्नो	१९	शब्दनये 'देशि-देशे' कर्म-धारय	३४	निहृवनामानि
४	विशेषरूपम्	"	समभिरुद्धाभिप्रायान्तरम्	३५	निहृयाना समया
५	नमनसामा यशियवादिमते	२०	एयभूतय	"	जमालिहृद्वान्त । बहुस्त
"	साकार्यपत्ति	"	सिद्धो न जीय किन्तु सत्य	३६	निहृव
६	असत् मत्तं सतो या ?	२१	देशा देशितोर्नैम्यम्	३७	'क्रियमाण कृत ? कृत या कृतम् ?'-चर्चा
"	प्रयेरुतिष्ठसामाथैरये दोष	"	एयभूतनये मतुमात्रमवच्छेद-रूपम् देशि देशाकल्पताहीनम्	३८	क्रियमाणकृते दोषोद्घातनम्
७	सामान्यमान न सामान्य हेतुर्नमैय	२२	अर्थनया शब्दनयारच	३९	क्रियमाणकृते उद्भावितदो-पनिराकरणम्
"	विनमते सामान्य सत्ता	२३	७ ६ ५ ४ ३ नया	"	कार्यकालमिष्टाकालयोरेक्यम्
"	पराङ्मुखम्	२४	असत्तयनया	४०	क्रियया कार्ये क्रियते न वा ?
"	विशेषा सामान्यरूपा	२५	नयानां प्रत्येक मित्यादृष्टित्वम्	४१	प्रतिसमय कार्यकोटय
८	व्यवहाररूप	२६	ममुदितातां सम्पत्कथम्	४२	चरमसमये कथमुत्पत्ति
११	'विशिष्ट-रूप' १६१रानेकार्वा	२७	सम्यगनया रविपयसत्या	४३	ढंकश्चावकेण प्रियदर्शना-वसाञ्जल दग्धम्
१२	अनुपुत्ररूप	"	परविणयोदासीना	४४	२ निहृय त्विद्युत
१३	नारतय	"	नयविचार कुत्र कार्ये ?	"	'चरमप्रदेशो जीय' इति
"	अनुपुत्राद वैशिष्ट्यम्	२८	कथ नयविचारनिषेध ?	४५	१२२
१४	सद्भावसद्भावपितो, ह्यपर पदाभा सद्भावसद्भाव	२९	नयसमयतारद्वारम्		

५४	न्याशरत्न प्रत्यय	५५	पदभेदोपपत्तौ जीवो नापत्तो पमुक्त	५६	'शुद्धकोविलापुच्छं जीर्वाक देश' इति पूर्वपक्ष	५७	धर्मास्तिसाध्यादिदेशस्य प्रत्यस्तुत्वं सिद्धा तत्रमाश्रितम्	५८	प्रतिपिधाने स्थानाद्भाविस्त्व प्रमाणितं राशिद्वयम्	५९	कायपुद्गलान्तरे जीवप्रदेशा सूक्ष्मतत्तारतोन्द्रिया शब्दा छेदग्रा	६०	अमूर्तस्याधिकार्थत्वावितोऽन्तरालप्रदेशा न प्रत्यक्षकृता	६१	सुखद्वयो जीवनाशे होया जीवान्तरखण्डसंघाते मुखा- विसारकर्मम्	६२	नोऽजीवत्वकल्पनाया सर्वत्र अजीवत्वोच्छेद	६३	पुच्छादिके सुखस्यादितितेन जीवत्वं कल्पयाम कर्म नो जीवत्वम्	६४	प्रथमपुद्गलदेशस्याप्य जीवत्वमेव, न तु नोऽजीवत्वम्	६५	समभिर्भूतनयो नो जीव जीया- जीवराशिद्वयादित्र नेच्छन्ति नो जीवसमर्पणेऽपि समभि- भूतनय अन्यनयनिरपेक्षो भिद्यथा
----	-------------------	----	----------------------------------	----	---	----	---	----	--	----	--	----	---	----	--	----	---	----	--	----	---	----	--

५४	न्याशरत्न प्रत्यय	५५	पदभेदोपपत्तौ जीवो नापत्तो पमुक्त	५६	'शुद्धकोविलापुच्छं जीर्वाक देश' इति पूर्वपक्ष	५७	धर्मास्तिसाध्यादिदेशस्य प्रत्यस्तुत्वं सिद्धा तत्रमाश्रितम्	५८	प्रतिपिधाने स्थानाद्भाविस्त्व प्रमाणितं राशिद्वयम्	५९	कायपुद्गलान्तरे जीवप्रदेशा सूक्ष्मतत्तारतोन्द्रिया शब्दा छेदग्रा	६०	अमूर्तस्याधिकार्थत्वावितोऽन्तरालप्रदेशा न प्रत्यक्षकृता	६१	सुखद्वयो जीवनाशे होया जीवान्तरखण्डसंघाते मुखा- विसारकर्मम्	६२	नोऽजीवत्वकल्पनाया सर्वत्र अजीवत्वोच्छेद	६३	पुच्छादिके सुखस्यादितितेन जीवत्वं कल्पयाम कर्म नो जीवत्वम्	६४	प्रथमपुद्गलदेशस्याप्य जीवत्वमेव, न तु नोऽजीवत्वम्	६५	समभिर्भूतनयो नो जीव जीया- जीवराशिद्वयादित्र नेच्छन्ति नो जीवसमर्पणेऽपि समभि- भूतनय अन्यनयनिरपेक्षो भिद्यथा
----	-------------------	----	----------------------------------	----	---	----	---	----	--	----	--	----	---	----	--	----	---	----	--	----	---	----	--

५४	न्याशरत्न प्रत्यय	५५	पदभेदोपपत्तौ जीवो नापत्तो पमुक्त	५६	'शुद्धकोविलापुच्छं जीर्वाक देश' इति पूर्वपक्ष	५७	धर्मास्तिसाध्यादिदेशस्य प्रत्यस्तुत्वं सिद्धा तत्रमाश्रितम्	५८	प्रतिपिधाने स्थानाद्भाविस्त्व प्रमाणितं राशिद्वयम्	५९	कायपुद्गलान्तरे जीवप्रदेशा सूक्ष्मतत्तारतोन्द्रिया शब्दा छेदग्रा	६०	अमूर्तस्याधिकार्थत्वावितोऽन्तरालप्रदेशा न प्रत्यक्षकृता	६१	सुखद्वयो जीवनाशे होया जीवान्तरखण्डसंघाते मुखा- विसारकर्मम्	६२	नोऽजीवत्वकल्पनाया सर्वत्र अजीवत्वोच्छेद	६३	पुच्छादिके सुखस्यादितितेन जीवत्वं कल्पयाम कर्म नो जीवत्वम्	६४	प्रथमपुद्गलदेशस्याप्य जीवत्वमेव, न तु नोऽजीवत्वम्	६५	समभिर्भूतनयो नो जीव जीया- जीवराशिद्वयादित्र नेच्छन्ति नो जीवसमर्पणेऽपि समभि- भूतनय अन्यनयनिरपेक्षो भिद्यथा
----	-------------------	----	----------------------------------	----	---	----	---	----	--	----	--	----	---	----	--	----	---	----	--	----	---	----	--

६६ यदि कर्म नहिरेन तन्तर्ग
दना किं निमित्ता ?

६७ शरीर चहिरुतयुं गपद्वेन
कर्मसंचरणमनेडुपपन्ना

" भयतरे कमानुगमनमुपपन्नम्

६८ कारणमिन्यादीना संग

" त्याग नयंस्मं न नहिरेय

" जीयापिभक्तमपि कर्म विपय

" साधनैर्विगोहैर्म

१०० अयपरिमाण किम् ? (१)

गतिः, (२) अनागाताद्वा,

(३) अपरिच्छेदो वा ?

" शक्ति फलमानमेव

" गतिपक्षे व्रातभङ्गादितोना

१०१ (२) मर्यानागाताद्वापक्षे मर-

णानवरं प्रकभङ्ग सिद्धय

" च मयत्तदापनि

" (३) अपरिच्छेदस्तेडनिगन-

काले प्रविभेयपति

१०२ मयपरिमाणपक्षे नाशना किन्तु

" भाषियभङ्गप्रय

" परिमाणरहितं प्रत्यादयानु

" एते मायशर मृणवादी च

१०३ पुराणा ग्यनानमप्रमाणम्

१०४ चिन्त्रो नरमातीपयत्ना देय-

१०५ सर्वविसर्वाविद्विद्विक्तमत्तो-
त्पत्ति शिवनूतिकया

१०६ निष्परिमहत्तयचन मूर्च्छा
त्यागपरम्

१०७ वस्तुधारणे निमित्तात्रिस्म

१०८ उक्त परिमहत्तय शरीराचन्य

" दपि कपायहेतु

" यत्नररे ह्यद्वारायपि मूर्च्छाहेतु

११० यदि यत्न भयहेतुत्वाद् ग्रन्थ

" स्तद्धि क्षानादीनामपि तदुप-

" घातकेभ्यो भयम्

" यदि उक्तस्य रीद्रथानहेतुनं

१११ तदा देहोदेरपि

" कनकयुक्तयो कथं चेदोप-

" कारकत्वम्

" मिश्रयत ग्रन्थग्रन्थविभाग

११२ वक्षणादीना संयमोपकारत्वं

" कथम् ?

११३ कल्पभावे उपकरणप्रयो-

" जनानि

११४ जिनेन्द्रा कथं वक्षणाप्ररक्षिता

" जिनकल्पिका अपि न

११५ सर्वथोपकरणरक्षिता

" धैर्येपन्नरिते नानुकरणीये

११६ वदुपदेशा पुटानमाचरणीयम्

११७ : भोजनोऽपि श्रुत्सरीयद्वयेय
सचेलोऽपि अचेलपरीयद्वय

११८ जीणोऽपि ज्वैर्यचेलकृते
लोकिकदृष्टान्त

" ही-कृत्सापरीयद्वयं वस्त्र-

" धारणम्

१२० समित्तिरत्नार्थं वस्तुपात्रधारणम्

" वोटिकशिपभूतेभंगिनीयुक्तान्त

" शिष्यो च

१२१ सप्तनिहुनयक्त्यतोपसह्यार

१२२ निहुना परस्पर द्वौ दोषौ

" वदत

१२३ व्यक्तित्वित्वा दोषप्रययानम्

१२४ निहुनयद्वय ससारमूलम्

" निहुनार्थकारिताशानादि

" प्रहणे भजना

१२५ वोटिकार्थकृताशानादिसाध्यर्थ

" शुद्धमेव, तेषा भिन्नमतलिङ्ग-

" चर्यात्वात्

" सामाधिकं नैगमादिमते सम्प-

" क्त्वादित्य यदुज्जुमादिमते

" चारित्र्यम्

१२६ नैगमादय कथं मिथ्यावृत्त्य

" नि० व्य० मोक्षमार्गचर्चा

१२७ निरुचय आ 'नाना' - ८ -

१२८ स्थितपक्ष त्रितय समुदितं
कारणम्

" 'किम्' इत्युपोद्घातद्वारव्या-

" ल्या

१२९ सामाधिकमात्मा, जीवपरि-

" णारूपत्वात्

" असामाधिकससारी आत्मेव न

१३० महान्तेषु कथं सर्वद्रव्य

" विषयत्वम्

" चारित्र्य-श्च त सम्यक्त्वाना

" विषयविभागत सर्वदेशद्रव्य-

" विषयत्वम्

१३१ द्रव्यार्थिक-पर्यायार्थिकचर्चा

" सामाधिकं द्रव्यार्थिकनयस्य

" जीव-द्रव्य)म् पर्यायार्थिकस्य

" जीवगुण

१३२ कथं पर्याय एव वस्तु

१३३ उत्पादव्यवो गुणानामेवात

" गुणा एव सन्त

१३४ द्रव्यपर्यायत्वन्तेदपक्ष

" पर्यायार्थिकनयार्थिग्राय

१३५ द्रव्यार्थिकस्य द्र० प० एका

" न्नाभिती, पर्यायार्थिकस्य तु

" तौ भिन्नौ एवेति पूर्वपक्ष

६६ यदि कर्म नहिरेन तन्तर्ग
दना किं निमित्ता ?

६७ शरीर चहिरुतयुं गपद्वेन
कर्मसंचरणमनेडुपपन्ना

" भयतरे कमानुगमनमुपपन्नम्

६८ कारणमिन्यादीना संग

" त्याग नयंस्मं न नहिरेय

" जीयापिभक्तमपि कर्म विपय

" साधनैर्विगोहैर्म

१०० अयपरिमाण किम् ? (१)

गतिः, (२) अनागाताद्वा,

(३) अपरिच्छेदो वा ?

" शक्ति फलमानमेव

" गतिपक्षे व्रातभङ्गादितोना

१०१ (२) मर्यानागाताद्वापक्षे मर-

णानवरं प्रकभङ्ग सिद्धय

" च मयत्तदापनि

" (३) अपरिच्छेदस्तेडनिगन-

काले प्रविभेयपति

१०२ मयपरिमाणपक्षे नाशना किन्तु

" भाषियभङ्गप्रय

" परिमाणरहितं प्रत्यादयानु

" एते मायशर मृणवादी च

१०३ पुराणा ग्यनानमप्रमाणम्

१०४ चिन्त्रो नरमातीपयत्ना देय-

५०	अथुद्ध	५०	अथुद्ध	शुद्ध
१०५	इन्द्रि	१०	अथुद्ध	अथुद्ध
१६०	स्मय	७/६	अथुद्ध	अथुद्ध
"	स्मय	२१	अथुद्ध	अथुद्ध
१६१	स्मय	१२	अथुद्ध	अथुद्ध
१६२	स्मय	२२३	अथुद्ध	अथुद्ध
"	स्मय	२२४	अथुद्ध	अथुद्ध
१६३	स्मय	२२५	अथुद्ध	अथुद्ध
१६४	स्मय	२२६	अथुद्ध	अथुद्ध
१६५	स्मय	"	अथुद्ध	अथुद्ध
१६६	स्मय	"	अथुद्ध	अथुद्ध
१६७	स्मय	२२७	अथुद्ध	अथुद्ध
१६८	स्मय	२२८	अथुद्ध	अथुद्ध
१६९	स्मय	२२९	अथुद्ध	अथुद्ध
१७०	स्मय	२३०	अथुद्ध	अथुद्ध
१७१	स्मय	२३१	अथुद्ध	अथुद्ध
१७२	स्मय	२३२	अथुद्ध	अथुद्ध
१७३	स्मय	"	अथुद्ध	अथुद्ध
१७४	स्मय	"	अथुद्ध	अथुद्ध
१७५	स्मय	२३३	अथुद्ध	अथुद्ध
१७६	स्मय	२३४	अथुद्ध	अथुद्ध
१७७	स्मय	२३५	अथुद्ध	अथुद्ध
१७८	स्मय	"	अथुद्ध	अथुद्ध
१७९	स्मय	"	अथुद्ध	अथुद्ध
१८०	स्मय	२३६	अथुद्ध	अथुद्ध
१८१	स्मय	२३७	अथुद्ध	अथुद्ध
१८२	स्मय	२३८	अथुद्ध	अथुद्ध
१८३	स्मय	२३९	अथुद्ध	अथुद्ध
१८४	स्मय	२४०	अथुद्ध	अथुद्ध
१८५	स्मय	"	अथुद्ध	अथुद्ध
१८६	स्मय	"	अथुद्ध	अथुद्ध
१८७	स्मय	२४१	अथुद्ध	अथुद्ध
१८८	स्मय	२४२	अथुद्ध	अथुद्ध
१८९	स्मय	२४३	अथुद्ध	अथुद्ध
१९०	स्मय	"	अथुद्ध	अथुद्ध

श्री विशेषावश्यक-भाष्यम्-भागः-२

(मलयारीयटीकासमेतम्)

अथ नयद्वारम् । तत्र 'नय' इति स्मिच्यते, कृतिभेदश्चायम् ? इत्याह—

एगेण वट्थुणो ऽणेगधम्मणो जमवधारणेणं व । नयणं धम्मणे तओ होइ नओ सत्तहा सो य ॥ २१८० ॥

(अनेन वस्तुनोऽनेकधर्मो यदवधारणेर्नय । नयन धर्मेण ततो भवति नय समथा स च ॥ २१८० ॥)

अनेकधर्मणोऽनन्तधर्मात्मनस्य वस्तुनो यदेकैव नित्यत्वादिनाऽनित्यत्वादिना वा धर्मेणप्रधारणेनैव साप्रधारण नयनं ग्रहणं ततोऽर्था नयो भवति । अनन्तधर्मात्मनः वस्तुनो यदेकैव नयति ग्रहणयतीति नयः । कथं पुनरेकस्य वस्तुनो युगपदनन्तधर्मात्मकत्वम् ? । अत्रोच्यते—मर्षमेव वस्तु तावत् मर्षपर्यायम् । ते च पर्याया द्वित्रिधा रूप-रसादयो युगपद्भाविनः, न-पुराणादयस्तु क्रमभाविनः । पुनः शब्दा-ऽर्थपर्यायिभेदात् सर्वेऽपि द्वित्रिधा । तत्र 'इन्द्रो दृश्यमनो हरिः' इत्यादिशब्दैरेऽभिलष्यन्ते ते सर्वेऽपि शब्दपर्यायाः । ये त्वभिलषितुं न शक्यन्ते श्रुतानामप्यस्मान्निष्क्रान्ताः कैशलादिज्ञानविषयास्तोऽर्थपर्यायाः । पुनरेते द्वित्रिधाः-स्वपर्यायाः, परपर्यायाश्च । पुनस्तोऽपि केचित् स्वाभाविकाः, कंचित् पूर्वापर्यायिभेदात् सर्वेऽपि द्वित्रिधाः । पुनरेते सर्वेऽप्यतीता-ज्जागत-वर्तमान-कालभेदात् त्रिविधा इत्यादिना प्रकारेण समयावुत्पातः गुणिना वस्तुनो युगपदनन्तधर्मस्त्व भावनीयम् । त च नयः सप्तविधः सप्तप्रकारः ॥ इति व्याख्यातास्तिस्रो नियुक्तिगाथाः, त्रिविधस्य भाष्यगाथा, इत्युभय पञ्चविंशद्गुणार्थाः ॥ २१८० ॥ के पुनस्ते सप्त नयप्रकाराः ? इत्याह—

नेगम संगह ववहार उज्जुसुए चव होइ वोधव्यो । सहे य समभिरुढे एवंभूए य मूलनया ॥ २१८१ ॥
गेगेहि माणेहि मिणइ तीणेगमस्स नेरुत्ती । सेसाणं पि नयाणं लक्खणमिणमो सुणह, वोच्छं ॥ २१८२ ॥

(नेगम समसो ज्ञानधार उज्जुसुएचैव भवति बोद्धव्य । शब्दश्च समभिरुढ एवमूत्रा मूलनया ॥ २१८१ ॥)

(नेहेमार्तेभिर्नितोति नेगमस्य निरुक्ति । नेपाणामपि नयात्ता लक्षणमिदं तु शृणुत, यक्ष्ये ॥ २१८२ ॥)

नयद्वारम्

अनन्त-
धर्मात्मक-
त्वं कथम् ?

संगहियपिडियत्थं संगहवयणं समासओ विंति । वच्चइ विणिच्छियत्थं ववहारो सव्वदव्वेसु ॥२१८३॥
पच्चुप्पन्नगाही उज्जुसुओ नयविही मुणेअव्वो । इच्छइ विसेसियतरं पच्चुप्पन्नं नओ सद्धो ॥२१८४॥
वत्थुओ संकमणं होइ अवत्थू नए समभिरुद्धे । वंजण-अत्थ-तदुभए एवंभूओ विसेसेइ ॥२१८५॥

(सगृहीतपिडित्ताथं संगहवचनं समासतो वृ वन्ति । वज्जति विनिश्चितार्थं व्यवहारं सर्वत्र्येषु ॥ २१८३ ॥)

(प्रत्युत्पन्नगाही ऋजुमूत्रो नयविधिक्षातिव्य । इच्छति विशेषिततरं प्रत्युत्पन्नं नयं शब्द ॥ २१८४ ॥)

(वत्थुनं संक्रमणं भवत्थयस्तु नये समभिरुद्धे । वज्जना उर्यन्तुभयानेवभूतो विशेषयति ॥ २१८५ ॥)

एताः पञ्च नियुं किंमाथाः क्रमेण व्याचिख्यासुभ्यक्तारो नैगमनयशब्दार्थं तावदाह—

जेगाइ माणाइं सामन्नो-भय-विसेसनाणाइं । जं तेहिं मिणइ तो जेगमो णओ जेगमाणो सि ॥२१८६॥ - नैगमनयः

(नैकानि मानानि सामान्यो भयं विशेषज्ञानानि । यन् तैर्मिनोहि ततो जेगतो नथोऽनेकमान इति ॥ २१८६ ॥)

न एकं नैकं प्रभृतानीत्यर्थः, नैकानि किन्तु प्रभृतानि यानि भानानि मामान्यो-भय-विशेषज्ञानानि । तत्र समानाना भवतः सामान्यं मत्तलक्षणम्, उभयं सामान्यविशेषोभयरूपमपान्तरालसामान्यं दृष्टत्वा-नोन्व-गजत्वादिकम्, विशेषास्तु नित्यद्रव्यवृत्तयोऽन्त्यस्वरूपा व्यापृच्याकारमुद्दिहन्तः, तेषां मामान्यो-भय-विशेषाणां ग्राहकाणि ज्ञानानि मामान्यो-भय-विशेषज्ञानानि, तैर्यस्याद् विनोति विमीते वा, ततो नैगमः, अत एव नैकमानो नैकरिच्छेदः किन्तु विधिप्रपरिच्छेद इति ॥ २१८६ ॥ नैगमनयस्यैव व्युत्पत्त्यन्तरमाह—

लोगत्थनिवोहा वा निगमा तेसु कुसलो भवो वा ॥ यं । अहवा जं नेगमो ऽणेगपहो जेगमो तेणं ॥२१८७॥

(लोगार्थनिवोधा वा निगमाभ्यैषु कुशलो भवो वाऽयम् । अथवा यद् नैकगमोऽनेकपयो नेगमस्तेन ॥ २१८७ ॥)

‘वा’ इत्यथवा निगमा भण्यन्ते । के ? लोकार्थनिवोधाः—अर्था जीवादयस्तेषु नितरामनेकराकारा वोधा निवोधा लोकस्यार्थनिवोधा लोकार्थनिवोधा । तेष्वेवविधेषु निगमेषु भवः कुशलो वाऽयमिति नैगमः । अथवा, अन्यथा व्युत्पत्तिः—गम्यतेऽनेनेति गमः पत्त्या, नैके गमाः पत्त्यानो यस्यासौ नैकगमः, वक्ष्यमाणनीत्या बहुविधाम्युपगमपरत्वाद् नैकमार्गः, निरुक्तविधिना च ककारलोपाद् नैगम इति ॥ २१८७ ॥

कथंभूतं पुनरयम्, कथं चाऽनुगन्तव्यः ? इत्याह—

नो कमचिसुद्धभेओ लोगपसिद्धिवसओ ऽणुगंतव्वो । विहिणा निलयण-पत्थय-गामोवम्माइंससिद्धो ॥

(स नमविशुद्धभेदो लोकपसिद्धिभगतोऽनुगन्तव्यः । विधिना निलयनं प्रत्यक्ष-गामोपपत्त्यादिमसिद्धं ॥ २१८८ ॥)

स नैगमनयः, क्रमेण परिपन्थय निशुद्धा विशेषमन्तो भेदाः, प्रकारा यस्य स ऋमशिष्टभेदः, तथाहि—आद्यभेदोऽस्य निर्दि-

स्वयमद्वयमन्त्राद्यैः फलमाप्त्यादिना तु द्वितीयभेदे विशुद्धाभिप्रेतः, विशेषवादी तु तृतीयभेदः सर्वविशुद्ध । एष ग्रन्थकाण्डादहारणेष्वपि क्रमनिशुद्धिर्भावीया । स च भूतो नैगमनयो लोकप्रसिद्धिभूतः, ममयोक्तो यो निरिसेनातुगन्तव्यो ज्ञातव्यः । निलयन-ग्रन्थ-ग्रामाण्य्यादिना भूमिद्व. भाषितः । तत्र निलयनौपम्य यथा-‘वनं उमति भवान् ?’ इति शृष्टेः रुचिदाह-‘लोकेऽहं वसामि, तथा, तिर्पणलोकं, मनुष्यजं, जम्बूद्वीपं, शतधेनू, मध्यमखण्डे, घाटलीपुत्रे, उमती, संस्तारके, आराग्राद्रेग्रेण, यावदाह-‘रान्मनि रमासि’ इत्येवमेतान् नैगमो मन्यत इति निलयनौपम्यम् । ग्रन्थकः काण्डघटितो ध्यानमगमनिशेषः । तत्र तद्वीर्य काण्डमद्वया छिन्दानस्तथा ‘किं करोति’ इति शृष्टः मन् ग्रह-‘ग्रन्थक छिन्नि’ । मार्गे चागच्छन् शृष्टः-‘किमिदं स्मृत्यै त्वयाऽऽज्ञोपितम् ?’ अत आह-‘ग्रन्थकः’ । एवमकुड्डयन्, घटयन्, उत्क्रान्, शृङ्खलीकुर्वन्, नाम च तत्राकुड्डयन्, यावद् ध्यानमाने च त व्यापारयन् ‘किमिदम् ?’ इति शृष्टः मन्नाह-‘ग्रन्थकोऽयम्’ इति । एवमेतान् मार्गस्वयवस्थासु नैगमः प्रत्यक्षपदेश मन्यत इति ग्रन्थकौपम्यमिति । गीमापर्यन्तो ग्रामः, प्रज्ञामध्यामितशुद्धा-ऽऽराम-वापी-देवकुलादिरूपो वा ग्रामः, केनला प्रजा वा, प्रधान-पुरुषो वा ग्राम इत्यादीन् नैगमनिपि प्रकारान् मन्यतेऽस्मापि ग्रामौपम्यम् । एवमन्येष्वपि घटाद्यर्थेष्वभिप्रेत-मध्यम-निशुद्धाभ्युपगमभेदे-नोदाहरणानि द्रष्टव्यानाति ॥२१८८॥ सामान्य विशेषाश्रयमभ्युपगच्छति, अतः कथंभूतास्तानिच्छति ? इत्याह—

सामन्त्रमन्त्रदेव हि हेतु सामन्त्रबुद्धि-वयणाणं । तस्मिन् विसेसो अन्नो विसेसमइ-वयणहेतुति ॥२१८९॥

(सामान्यमन्त्रदेव हि हेतु सामान्यबुद्धि शब्दनयो । तस्माद् विशेषोऽन्यो विशेषमति उच्यते हेतुरिति ॥२१८९॥)

सामान्य विशेषेभ्योऽन्यदेव, हेतुश्च तत् ‘सत्’ इति सामान्यबुद्धेः सामान्यवचनस्य च । तस्मादपि सामान्यादन्यो भिन्न एष नियद्रव्यवर्ती अन्यो विशेषः । य च हेतुः ‘विशेषः’ इति मतेवचनस्य च । प्रयोगः—भिन्नो परस्पर सामान्य-विशेषो, भिन्नराशेत्वात्, घट-मटादिवदिति ॥ २१८९ ॥ न केनल सामान्य-विशेषी नैगमः परस्पर भिन्नो मन्यते, किन्तु स्वाश्रयादपि गो-परमाण-देवस्योर्भेदमाश्रयमिच्छतीति दर्शयन्नाह—

मदिति भाणि एऽभिमन्त्रइद्व्यादत्थतरं ति सामन्त्रं । अविसेससो मई एऽसव्यत्थाणुप्पविचीए ॥२१९०॥

(मदिति भणिनेऽभिगमन्यते द्रव्याणर्थो नरमिति सामान्यम् । अविशेषतो मते सर्वत्रानुपपद्यते ॥२१९०॥)

‘सत्’ इति यतो ‘द्रव्य-गुण-कर्मणु मा सत्ता’ इति उच्यते सत्तासमाधायतेन परस्परविलक्षणेषु द्रव्य-गुण-कर्मणु ‘सत्त्वं’ इत्येकाराश्रय-बुद्धिः प्राप्नोते, अतः ‘सत्त्वं’ इति भाणिते द्रव्यादिभ्योऽर्थान्तरमेव सामान्य मन्यते नैगमः । कुतः ? इत्याह—‘सत्त्वं’ इत्यविशेषितमतेवचनस्य च मार्गे द्रव्य-गुण-कर्मभेदोऽन्यमतिविलक्षणेष्वप्यविशेषेण प्र चेत् । इदमुक्तं भवति—यदि सत्तासामान्यं द्रव्यादिभ्योऽभिन्नं स्यात् त त ।

द्रव्यादिन् वस्यापि भिन्नत्वात् ततः सर्वत्र 'सत्' इत्यभिन्ना बुद्धिर्न स्यात् । न हि भिन्नद्विभक्तबुद्धिः असौ युज्यते, घट-स्तम्भादिभ्योऽपि तत्र सद्भात् । तस्माद् भिन्नेष्वभिधेयबुद्धयर्थानुपपत्तेर्द्रव्यादिभ्योऽर्थान्तरमेव सामान्यमिति ॥ २१९० ॥

गोत्वादिसामान्यं तर्हि कथंभूतम् ? इत्याह—

तादृशो गवाइसु निययाधाराणुविचिबुद्धीओ । परओ य निविचीओ सामन्नविसेसनामाणो ॥ २१९१ ॥

(गोत्वात्त्यो गवादिषु निजकाधाराणुचिबुद्धे । परतश्च निबुद्धे सामान्यविशेषनामान ॥ २१९१ ॥)

गोत्व-नजत्वदयस्तु गो-नजाद्याश्रयतयाः सामान्यविशेषनामानो मन्तव्याः । कृतः ? इत्याह-निजकाधारेषु गो-नजादिष्वनुवृत्तिद्वित-अनुगतकाराबुद्धिहेतुत्वात् सामान्यनामानः, परतस्तु तुरग-माहिषादीर्निवृत्तितो निवर्तनाद् विशेषनामानः । तेऽपि च गोत्वादयो भिन्नेष्वभिन्न-बुद्धिहेतुत्वात् स्वाश्रयाद् भिन्ना एवास्य मतेन मन्तव्या इति । तदेव निरूपित सामान्यम् ॥ २१९१ ॥ अथ विशेषस्वरूपनिरूपणार्थमाह—

तुल्लागिइ-गुण-किरिण्गदेसतीयागए ऽणुदवम्मि । अन्नत्तबुद्धिकारणमंत विसेसो त्ति से बुद्धी ॥ २१९२ ॥

(तुल्याकृति-गुण क्रियैकदेशातीतागतेऽणुद्रव्ये । अन्यत्तबुद्धिकारणमन्त्यो विशेषे इति तस्य बुद्धि ॥ २१९२ ॥)

आकृतित्व गुणाश्च क्रिया चाकृति-गुण-क्रियाः, तुल्या आकृति-गुण-क्रिया यस्य तत् तुल्याकृति-गुण-क्रियम्, अतीतमतिक्रान्तमपगतम्, आगतं तु प्रतीतम्, अतीतं च तदागतं चतीतागतम्, एकदेशादतीतागतमेकदेशातीतागतम्, तुल्याकृति-गुण-क्रियं च तदेकदेशातीतागतं च तथा तस्मिंस्तुल्याकृति-गुण क्रियैकदेशातीतागते परमाणुद्रव्ये 'अयमस्मादन्यः परमाणुः' इत्येवभूताया योगिनामन्यत्वबुद्धेर्न कारणं हेतुर्भवेति मोऽन्त्यो विशेष इति 'से' तस्य नैगमस्य बुद्धिरभिप्रायः । इदमुक्तं भवति—'परिमण्डलसंस्थाना. सर्वेऽपि परमाणवः' इति वैशिष्टिमाः, ततः तेषु तुल्याकृतिष्वपि सर्वेषु परमाणुषु 'भिन्ना एते, न त्वभिन्ना' इत्येव येय परस्परमन्यत्वप्राहिक्ता योगिना बुद्धिरुपपद्यते तद्धेतुर्भूतः परमाणुद्रव्यमती अन्त्यो विशेष उच्यते । यथाभूता हि प्रथमेऽर्णो विशेषा न तथाभूता एव द्वितीय, यथाभूताश्च द्वितीय न तथाभूता एव प्रथम, अन्यथैकत्रयमङ्गादितिह भावार्थः ।

तथा, पार्थिवा ऽणवः सर्वेऽपि परस्पर तुल्यगुणाः । तथा, अणु-मनसोराद्य स्मरिदृष्टशक्तिम्, यथाऽत्र रूढज्वलनम्, नायोस्तिग्मं गमनमिति सर्वेऽणवमस्तुल्यक्रियाः । तथा, एरुस्मादानीकशब्दे-नादिकशब्दप्रदेशाद् यदैवैकः परमाणुः स्थितिस्थयादयेति-अन्यत्र गच्छति, तदैव यदा (प्र० गच्छति तथा)ऽन्यः परमाणुस्तस्मिन्स्थित्युद्भूतात् तत्रागच्छप्रदेशो ममागत्य तिष्ठति, तदैकदेशातीता-ऽऽगतत्वम्, अत एव वैशिष्टिक-प्रक्रियया तुल्याकृतिषु, तुल्यगुणेषु, तुल्यक्रियेषु, एकदेशादिनिर्गतगतेषु च परमाणुद्रव्येषु यदन्यत्वबुद्धेः कारणं मोऽन्त्यो विशेष इति 'से' तस्य नैगमस्य बुद्धिः । स चाकृत्यदिना तुल्येन-तुल्यबुद्धिहेतुत्वाद्यणुभ्यो भिन्न एवेति ॥ २१९२ ॥ एव सामान्य विशेषेषु प्ररूपितेषु पर. ग्राह—

ननु द्रव्य-पञ्चवद्वियनयावलंबि त्ति नेगमो चेव । सम्मदिट्ठी साहु व्व कीस मिच्छत्तभेओ ऽयं ? ॥ २१९३ ॥

(ननु द्रव्य-पर्यायास्ति क्कमात्तल्लब्धीनि नेगम प्व । सम्यग्दष्टि साधुरित कस्माद् मिथ्यात्वभेदोऽयम् ? ॥ २१९३ ॥)

आह- नन्वेवं मति यत् सामान्य तद् द्रव्यम्, विशेषस्तु पर्यायाः, ततो द्रव्य-पर्यायास्ति क्कनयद्दयमतमलम्बित्वात् सम्यग्दष्टिरे-
वायं नेगमनयः, जैनसाधुस्त । न हि जैनमाधवोऽपि द्रव्य-पर्यायोभयरूपाद् वस्तुनोऽन्यत् किञ्चिदिच्छन्ति । तत् क्रिमित्यसौ मिथ्यात्वभेदः
इति ॥ २१९३ ॥ अत्रोत्तरमाह—

जं सामन्नविसेसेपरोप्परं वत्थुओ यसो भिन्ने । मन्नइ अच्चंतमओ मिच्छदिट्ठी कणादो व्व ॥ २१९४ ॥

(यत् सामान्य विशेषो परस्परं वस्तुतश्च स भिन्नौ । मन्यतेऽत्यन्तमतो मिथ्यान्दि कणाद् इव ॥ २१९४ ॥)

ओहि वि नएहि नीयं सत्थमुलूएण तह वि मिच्छत्तं । जं सविसयप्पहाणत्तणेण अन्नोन्ननिरेक्खवा । २१९५

(आध्यामपि नयाध्या नीत आत्तमुल्लेखेन तथापि मिथ्यात्वम् । यत् स्वविषयप्रयानत्वेनाऽन्योन्यनिरपेक्षौ ॥ २१९५ ॥)

यद् यस्मात् सामान्य विशेषो नेगमनयः परस्परमत्यन्तभिन्नौ मन्यते, वस्तुनोऽध्याधारभूताद् द्रव्य-गुण-कर्म-परमाणुरूपदत्तान्तभिन्नौ
न तावच्छ्रित, जैनमाधमस्तु परस्परं स्वाभाराद्य रुच्यञ्चिदेव तौ भिन्नामिच्छन्ति; अतो मिथ्यादष्टिर्याऽयम्, कणादमदिति; तथाहि— द्वाभ्यामपि
द्रव्य-पर्यायास्ति नयाम्या सर्वमपि तिल शाल 'नील' ममथितमुल्लेखेन तथापि तद् मिथ्यात्वमेव, यद् यस्मात् स्वस्वविषयप्राधान्याभ्यामुपगमेनो-
क्तभिमतौ द्रव्य-पर्यायास्ति क्कनयान्योन्यनिरपेक्षां, जैनान्युपगतां पुनस्तौ परस्परसापेक्षां, स्याच्छब्दलान्छितत्वादिति ॥ २१९४-२१९५ ॥

अथ मिद्वान्तनाद्री स्थितपक्षदर्शनार्थमिद्वान्तनादिन नेगम दूषयितुमाह—

जइ सामन्नं सामन्नवुद्धिहेउ त्ति तो विसेसो वि । सामन्नमन्नसामन्नवुद्धिहेउ त्ति को भेओ ? ॥ २१९६ ॥

(यदि सामान्य सामान्यवुद्धिहेतुरिति ततो विशेषोऽपि । सामान्यमन्यसामान्यवुद्धिहेतुरिति को भेद ? ॥ २१९६ ॥)

यदि 'गोः' 'गोः' इत्यादिसामान्यमुद्धि-वचनहेतुरिति कृत्वा सामान्य त्वयेष्यते, हन्त । तर्हि परमाणुगतोऽन्त्यो विशेषोऽपि सामान्यं
प्राप्नोति, 'विशेषः' इत्यपरसामान्यमुद्धि-वचनहेतुत्वात् । न च विशेषेऽपि सामान्यमस्ति, द्रव्य-गुण-कर्मस्वेव तद्दृष्ट्यभ्युपगमात् ।
अथवा, गोत्वं गजत्वादिको विशेषोऽपि सामान्य प्राप्नोति—गोत्व-गजत्वादिसामान्येऽपि सामान्य प्राप्नोतीत्यर्थः, 'सामान्यम्' 'सामान्यम्' इति
पृष्टि-वचनयोस्तत्रापि प्रश्नः । न च सामान्येऽपि सामान्यमस्ति, 'निःसामान्यानि सामान्यानि' इति उच्यते । ततश्चोक्तयुक्तो विशेषस्यापि
सामान्यत्वात् को भेदः सामान्य-विशेषयोः ?— न कश्चिदित्यर्थ इति ॥ २१९६ ॥ सामान्यस्यापि च विशेषरूपता प्राप्नोतीति दर्शयन्माह—

एकान्त-
सामान्य-
विशेषमा-
दिमते
साकर्ग्य-
पत्तिः ।

जज्ञेण विसेसिज्ज्ञः स विसेसो तेण जं पि सामणं । तं पि विसेसो ऽवस्सं सत्ताइविसेसयत्ताओ ॥ २१९७ ॥

(यदि येन विशेष्येन स विशेष्यस्तेन यदपि सामान्यम् । तदपि विशेषोऽन्यत्र सत्तादिविशेषकत्वात् ॥ २१९७ ॥)

यदि येन वस्तुना बुद्धिर्नचनं च विशेष्यते स विशेष उच्यते, तेन ततो यदपि परमपरं च सत्ता-गोत्वादिकं सामान्यं तदपि विशेषः ग्रानोति । कुतः ? सत्तादीनामपि विशेषकत्वात्; तथाहि-सत्तासामान्यमपि गोत्वादिस्यो बुद्धि-वचने निशेषयति, गोत्वादयोऽपि च सत्ता-दिभ्यस्ते निशेषयन्त्येव प्रयोगः-सामान्यमपि विशेष एव, बुद्धि-वचनविशेषकत्वात्, अन्त्यविशेषमदिति । तदेवं निशेषोऽपि सामान्यम्, सामान्यमपि विशेषः ग्रानोतीत्युक्तम् ॥ २१९७ ॥

किञ्च, "निपदार्थसत्करी सत्ता" इति वचनात् सत्तासमवायात् सत्त्व भवताऽऽगुणगम्यते, तत्रायुक्तम् । कुतः ? इत्याह-

सत्ताजोगादसओ सओ व सत्तं हवेज्ज दव्वस्स ? । असओ न खपुप्फरस व, सओ व किं सत्तया कज्जं ? ॥ २१९८ ॥

(सत्तायोगादसत्त सतो वा सत्त्वं भवेद् द्रव्यत्वम् ? । असतो न खपुष्पस्यैव, सतो वा किं सत्तया कार्यम् ? ॥ २१९८ ॥)

यत् सत्तायोगाद् वस्तुनः सत्त्वमिष्यते, तत् स्वरूपेण किं सतोऽसतो वा भवेत् ? इति उक्तव्यम् । न तामदसतः खपुष्पस्यैव सत्त्वं युज्यते । यदि तु स्वरूपेणैव सद् वस्तु, तर्हि सत्तया किं कार्यम् ? तामन्तरेणापि स्वरूपेणैव वस्तुनः सत्त्वादिति ॥ २१९८ ॥ अपि च,

पइवरथुं सामन्नं जइ तो णेगं न यावि सामन्नं । अह दव्वेसु तदेगं तह वि सदेसं न सामन्नं ॥ २१९९ ॥

(प्रतिवस्तु सामान्यं यदि सतो नैकं न चापि सामान्यम् । अथ द्रव्येषु तदेकं तथापि सदेकं न सामान्यम् ॥ २१९९ ॥)

यदि तत् सामान्यं प्रतिवस्तु वर्तते तर्हि नैकम्, प्रतिवस्तुवृत्तितात् प्रतिमस्तुस्यामवत् । यदिना, न तत् सामान्यम्, प्रतिवस्तुवृत्तितात्, प्रतिमस्तुस्यामवत् । अथ गठुषु द्रव्येषु वृत्तमपि तदेकं तथापि सदेकं ग्रानोति, अदेकस्य परमाणोरिव बहुषु द्रव्ययोगात् । सदेकत्वं च सति न सामान्यम्, देशभेदे देशेनोऽपि तदव्यतिरिक्तस्य भेदादिति ॥ २१९९ ॥

अथ प्रतिमस्तु वर्तमानमपि तदेकमिष्यते तथापि दोष इति दर्शयिष्याह-

अह पइवरथुमिहेगं च तहवि तं नत्थि खरविसाणं व । नय तदुवल्लखणं तं सव्वगय ऽन्नत्तओ खंव २२००

(अथ प्रतिवस्तुवृत्तिहेकं च तथापि तद् नास्ति खरविषयमिव । न च तदुपलक्षणं तत् सर्वगतमन्यत खमिन् ॥ २२०० ॥)

अथ प्रतिमस्तु वर्तते तत्, एकं चेय्यते, तथापि तद् नास्ति, अनुपलभ्यमानत्वात्, खरनिषाणम् । न च तस्य स्वाश्रयभूतस्य गवादेत्यलक्षणमुपलक्षकं तद् युज्यते, सर्वगतत्वात्, गवादिव्यक्तिस्योऽन्यत्वाच्च, आश्रयवदिति ॥ २२०० ॥ किञ्च,

सामन्नाविसेसक्यं जइ नाणं तेषु किंनिमित्तं तो। अह तत्तो चिय तम्हा तं परहेउ चि णेगंतो ॥२२०१॥

(सामान्यविशेषकृत्न यदि ज्ञान तेषु किंनिमित्तं तत् ? । अथ तत् पय तस्मात् तत् परदेहिंति नैकान्त ॥ २२०१ ॥)

यदि 'गौः' 'गौः' इत्यादि सामान्यज्ञान वचनं च मामान्यहेतुकं प्रयति, तथा परमाणुषु 'अयमस्माद् विशिष्टः' इति विशेषज्ञान वचनं च यदि विशेषकृतम्, ततस्तेषु गौत्व-नुरगत्वादिसामान्येषु सर्वत्र 'सामान्यम्' इति ज्ञान वचनं च तथा तेषु विशेषेषु सर्वत्र 'विशेषः' 'विशेषः' इति विशेषज्ञान वचनं च किंनिमित्तमिति उक्तव्यम् ? न च सामान्येष्वपि सामान्यमस्ति, नापि विशेषेष्वन्ये विशेषाः सन्ति, येन तेषु तन्निमित्तं ते स्याताम् । अथ तत् एव तेष्वेव गोत्रादिसामान्येभ्योऽपरसामान्यमन्तरेणापि सामान्यज्ञानवचने अभ्युपगम्यते, विशेषेभ्य एव चान्यविशेषनिरपेक्षेभ्यो विशेषज्ञानवचने इष्यते, तस्मात् तर्हि तत् सामान्य-विशेषज्ञान उचनं च परहेतुकं सामान्य-विशेषनिमित्तमेवंति नाप्यमेकान्तः, सामान्य-विशेषविषयभ्यामेव सामान्यविशेषज्ञानवचनाभ्या व्यभिचारादिति ॥ २२०१ ॥

अथ सिद्धान्तगदी स्थितपक्षमुपदर्शयन्नाह—

तम्हा वट्ठूणं चिय जो सरिसो पजवो स सामन्नं । जो विसरिसो विसेसो स मओ ऽणत्थं तरं तत्तो २२०२ ।

(तस्माद् वस्तुनामेव य मन्त्र पर्यय स सामान्यम् । यो मिस्रश्चो विशेष स मतोऽनर्थान्तरं तत् ॥ २२०२ ॥)

तस्माद् वस्तुनामेव गमादीनां पुर-कट्ट-लाङ्गूल-पिण-सास्वादिसमलक्षणो यः मद्ध्यः पर्यायः स एव सामान्यं, न पुनरेक-नित्य-निरयमा-ऽक्रिय-सर्गगत्तादियमपि पारम्युपगतम् । यस्तु तेषामेव गमादीनां श्रवण-धारण-व्यापार-विशेषादिको मिस्रश्चोऽन्योन्यं विलक्षणः पर्यायः न विशेषः । स च सामान्यरूपो विशेषरूपश्च पर्यायस्ततो वस्तुनोऽनर्थान्तरमभिन्नः, कथञ्चित् पररूपतादिभिर्विशेषैः, न तेषां तन्नाभिन्नो भिन्नो वेति द्रष्टव्यमिति । तदवयुक्तो नैगमनयः ॥ २२०२ ॥ अथ समग्रनय व्याचिरव्यासुराह—

संगहणं संगिणहडं संगिज्झंते व तेण जं भेया । तो संगहो त्ति संगहियपिंडियत्थं वओ जस्स ॥२२०३॥

(संग्रहणं संगृह्णाति संगृह्यते वा तेन यद् भेदा । तत् संग्रह इति संगृहीतपिण्डितार्थं वचो यस्य ॥ २२०३ ॥)

संग्रहणं सामान्यरूपताया ममस्तूनामाक्रोडन संग्रहः । अथवा, सामान्यरूपतया सर्वं संगृह्णातीति संग्रहः । अथवा, यद् यस्मात् सर्वेषां भेदाः सामान्यरूपताया संग्रहोऽनेनेति संग्रहः । संगृहीतं च तत् पिण्डितं च संगृहीतपिण्डितं तदेवार्थोऽभिधेय यस्य तत् संगृहीत-पिण्डितार्थं, परभूतं नो उचन यस्य संग्रहस्येति ॥ २२०३ ॥ तत्र संगृहीतपिण्डितार्थं स्मिय्यते ? इत्याह—

गहियमागाहीयं संपिंडियमेगजाइमाणीयं । संगहियमणुगमो वा वइरेगो पिंडियं भणियं ॥२२०४॥

(संगृहीतमागृहीतं संपिण्डितमेकपातिमानतीति । संगृहीतमणुगमो वा व्यतिरेक पिण्डितं भणितम् ॥ २२०४ ॥)

अहव महासामन्नं संगहियपिंडियथभियरं ति सव्वविसेसानन्नं सामन्नं सव्वहा भणियं ॥२२०५॥

(अथवा महासामान्यं सगृहीतपिण्डितार्थमितरदिति । सर्वविशेषानन्य सामान्य सर्वथा भणितम् ॥ २२०५ ॥)

व्याख्या- सामान्याभिमुखेनाऽऽग्रहणमागृहीत सगृहीतमुच्यते, पिण्डित त्वेकत्रातिमान्तराभिधीयते, तदेकभूत वस्तुथोऽभिधेय यस्य तत् सगृहीतपिण्डितार्थं 'क्वचन सग्रयमस्य' इति स्वयमेव द्रष्टव्यम् । अथवा. सगृहीतमनुगमोऽभिधीयते, सर्वव्यक्तिव्यवृत्तस्य सामान्यस्य प्रतिपादनमित्यर्थः । व्यतिरेकस्तु पिण्डितमुच्यते, विशेषप्रतिपाद-रूपमतनिराकरणमित्यर्थः । ततश्च सगृहीतपिण्डितार्थमनुगम-व्यतिरेकार्थं मगृहवचनमिति दृश्यम् । अथवा, सत्ताग्र्य महासामान्यं सगृहीतमुच्यते, इतरस्तु गोत्वादिकमवान्तरसामान्यं पिण्डितार्थमभिधीयते । ततः सगृहीतपिण्डितार्थं परा-उपरसामान्यार्थं सग्रहयन् । किं यदुनोक्तं ? सर्वे विशेषा अनन्या अभिन्ना यस्य तत् सर्वविशेषानन्यम् । अतः क्रीडीकृतमवविशेष मामान्यमेव समः प्रकारैः संग्रहवचनस्याभिधेयतया भणितमिति ॥ २२०४-२२०५ ॥

कथंभूत पुनः सामान्यं संग्रहो मन्यते ? विशेषास्तु कुतोऽसौ नाशुपगच्छति ? इति दर्शनाथमाह—

गुं निच्चं निरवयवमक्खियं सव्वगं च सामन्नं । निरसामन्नत्ताओ नत्थि विसेसो (प्र० सा) खपुप्फं व ॥२२०६॥

(एकं नित्यं निरवयवमक्रियं सर्वगतं च सामान्यम् । नि सामान्यत्वाद् नास्ति विशेष खपुष्पमिव ॥ २२०६ ॥)

एक सामान्यम्, सर्वत्र तस्यैव भावाद्, विशेषाणा चाभावाद्, तथा, नित्यं मामान्यम्, अनिनाशाद्, तथा, निरवयवम्, अदशत्वाद्, अक्रियम्, देशान्तरगमनाभावाद् ; सर्वगतं च सामान्यम्, अक्रियत्वादिति । विशेषास्तु न सन्ति, निरसामान्यत्वाद् ; सामान्यव्यतिरेकिणां नेषामभावाद् । इह यत् मामान्यातिरेकं तद् नास्ति, यथा खपुष्पमिति ॥ २२०६ ॥ एतदेव समर्थयति—

सदिति भणियम्मि जम्हा सव्वत्थणुप्पवत्तए बुद्धी । तो सव्वं तम्मत्तं नत्थि तदत्थंतरं किंचि ॥२२०७॥

(सतिदिति भणिते यस्मात् सर्वत्रानुप्रवर्तते बुद्धिः । तत् सर्वं तस्मात् नास्ति तदर्थान्तरं किञ्चित् ॥ २२०७ ॥)

यस्माद् 'मत्' इत्येवं भणिते सर्वत्र भुवनत्रयान्तर्गते वस्तुनि बुद्धियुगप्रवर्तते प्रधागति । न हि तत् किमपि उच्यते यत् 'मत्' इत्युक्ते धीमति बुद्धौ न प्रतिभासते । ततस्तस्मात् सर्वं 'तन्मात्रमेव' सत्तामात्रमेव, न पुनः तदर्थान्तरं किञ्चिदस्ति यद् विशेषतया कल्प्येतेति ॥ २२०७ ॥ सत्तामात्रत्वमेव सर्वभाषानां भावयवाह—

भो भावाणन्नो जइ तो भावो अहन्नहाऽभावो । एवं पडादओ वि हु भावाणन्न ति तम्मत्त ॥२२०८॥

(कुम्भो भाषानन्वो यदि ततो भावोऽन्यथाऽभावः । एव पडादयोऽपि खलु भावान्न इति तन्मात्रम् ॥ २२०८ ॥)

कुम्भो घट स भावाद् सत्तातोऽन्यः, अनन्यो वा ? । यदनन्योऽभिन्नः, तर्हि भावः सत्तामात्रमेवासा 'अहन्नह ति' अयान्यथा—

१५८ उपोद्घातनिर्गन्ति-समाप्ति
सामाधिक्यमस्यद्वी

नमन्यार फल

१५९ नमस्कारं मासाधिक्यसूत्रा
नर्गत्, अतो नान्नस्या

१६० नमस्कार-निष्ठुं क्तेः

११ द्वाराणि

" १ नमस्कारोत्पत्तिः ,

मननयत्

१६१ नमस्काररक्षणानि समुत्थान-

याचनालङ्घय

" नैगमे नमस्कारो नित्य

आधरण-लङ्घय

१६२ विजोपवादिनोपेयु चानित्यो-

उतोऽभावादेवातत्

" परमत्वेन सत्त्वे दोषा

१६३ मन्थन-द्रव्यमाननित्यत्वेऽपि

नमस्कारोऽनित्य

१६४ ज्ञानाय नित्यत्वसिद्धिः

" नगरिपरिवृत्तापकहेतव

पुञ्जनपरार्थत्वं, क्षतीप्रत्या-

र्थ-य, क्षनवस्था, संवत्

नित्य-य च

१६५ नमस्काररूपसामान्यगतात्वे

नित्य-यैव-शान्तिपुत्र अत्र

गाढाद्विपदा

संगमपरार्थानि - पञ्चमम्

१६७ शब्दानित्यवसायकहेतव ,
द्वन्द्विप्रशान्तर्यं, प्रयत्नजन्य,

पुद्गलजन्य, तात्कालिकहेतु

सारित्व

१६८ समुत्थानम् परमवेऽपि देह ,

न धीर्यम्

" याचनालङ्घी

१६९ श्रुतमुत्पत्ते वाचनालङ्घियञ्च

द्वे एव कारणे

१६९ परमवे पुन नोत्पत्ते

१६० ज्ञेयतयमते लक्ष्यरेय हेतु

१६१ नमस्काराव्यभिचारिकारण

लक्ष्य रेय न याचना

चित्पादितम्

" नमस्कारस्य निक्षेप पद-

पदार्था

१६२ नमस्कारानामवस्थापने

द्रव्यनमस्कार

१६३ निद्रावादीनां श्रुतो द्रव्यनमः

भाव-नमस्कार

" तंगमावि-नयचतुष्टय

चतुर एव निक्षेपानिन्द्यति

शब्दत्रय तु भावेन

१६४ श्रुतमुत्पत्तिमते एव द्रव्य

स्थापने

१६५ समग्रद्रव्यद्वारा स्थापनाभि-

न्द्य एव

१६६ नैपातिक पदम्

" भावसकौचरूपमायकरण

सेवात्र प्रधानम्

१६७ प्ररूपणाद्वगम् पटपदा नयवा

च, नमस्कार किं जीय

द्रव्यार्थिकनयेन, ज्ञानादि-

गुण पर्याप्त नयेन

१६८ नमस्कार कथं नोत्पद्य -

नोभामञ्च ?

१६९ नमस्कारस्यैकदमनेकर्यं च

" नगमव्यभक्तयो नमस्कारस्य

स्वामी पूज्य एव, न नमः

कर्त्ता,

(१) संप्रदानम्

२०० (२) पूज्यपर्यायगतम्

(३) कर्तुंश्रुत्यभावात्

२०१ शुद्धसमहमते नमस्कारो

जीवादभिन्न एव

२०२ श्रुतमुत्पत्ते नमस्कारो ज्ञानं

शब्द, त्रिया वा, न कष्ट -

मिश्रस्य

२०३ धर्मो न द्रव्यान्तरसंचारी

कुत्रचित्पादादिदोषात्

" अयत्रस्थितस्य द्रव्यस्या

न्यस्तमित्यमस्तु न तु गुणस्य

२०४ पूज्यस्य फलाभाय , पूज्यो न

फलभागात् प्र-पञ्जीत्

२०४ नमस्कारो नमस्कर्तुं रेवे-

त्यत्र पञ्चहेतव

२०५ 'केन'-द्वारम्-क्षित्यत्पर्यफलाशे

'न'-कारप्रति

" 'कस्मिन्' द्वारम्

२०७ समहमते नमस्कार आधा-

राभिन्न एक

२०८ श्रुतुं मते कर्त्तव्यं नमस्कार ,

न सर्वथाधारभिक्षो गुणत्वात्

" शब्दादिमते नमस्कारो ज्ञान-

मेव स च जीवे एव

२०९ नमः- 'क्षित्यन्वि' द्वारम्

'क्षितिविध' नमः

२११ सत्पदाविभि नमः-प्ररूपणा

" 'सत्'

" 'द्रव्य -क्षेत्र'-स्पर्शना ,

२१२ 'कालान्तरभावा' ,

" 'भाग' ,

" नमः वस्तु अर्हदादि

२१३ आरोपणादिपञ्चविधप्ररूपणा

" आरोपणा

" भजना

" वृत्तका

२१४ दापना निर्यापना

२१५ चतुर्विधमरूपणा

" नमस्कारस्तत्परिणतजीव

४५५ ०५५ १ रेग ५

२२० नमस्कार न्यान्ता

" नमस्काराद् विशेषप्रयोजन

मनुसमय कर्मस्य

" नमस्कार श्रुतम् श्रुतप्रयोग

" फलमाप्तद्विपरिज्ञाना-

सयपश्चात्पुनस्वेवाद्य

२२३ जिनसिद्धौ फल फलप्रदो

कोपप्रसादराहित्यापूजा

उपरिगृह्यता

" फले निमित्ते जीयमर्थमौ

" न जिनसिद्धेयापहायौ

२२४ नमस्कार मुख्यफलमौ च

आत्मपर्याय न केनचिद्देय-

स्वरूप

" सुखादिहेतु रयकर्म

" २२५ स्वकीयात् परानुग्रहोपात-

परिणामविशेषादेव पुण्यपापे

याद्वानिमित्तमात्रापेक्षे

" २२६ देयमेवापहृत्य आपहृत्ये-

चेति न नियमोऽनवस्थान्ति

२२७ नित्यपूजा परिणामाप्रशुद्धि

हेतु

" २२८ त्रिपादिजडपदार्थ कोपादि-

शून्यतेऽपि उपपाताद्विचारिण

२२९ रात्रप्रसादजफलेऽपि स्वपुण्य

निमित्तम्

" २३० पूजाप्रभृतिर्न कोपप्रसादफलार्थ

न परप्रसादनार्थं किन्तु

रप्रसादार्थं भवति

२२२ परप्रसादेन फलं चेत्तदा

कृतनाशाकृतनामौ

२२३ योत्तरागद्वे प मुनिगन्तना-

जोशतो धर्मधर्मौ

" २२४ हिंसाकोपेऽपि हिंसाचिन्

नारितोऽधर्म

२२५ धर्मधर्मौ रप्रसाद कोप-

प्रयोज्यौ, जिनसिद्धपूजात

स्वप्रसाद

" २२६ जिनसिद्धौ पूज्यौ ज्ञानादि-

मयत्वे सति कोपादिरहितयात्

ज्ञानादिवत्

" २२७ आचार्यद्वयोऽपि कयाय

निप्रहृष्टीतरागसमा

२२८ आचार्यादीनामकुतार्थत्वं

पूजकप्रपरिणामार्थानधर्मोऽ-

वायकम्

" २२९ साधुगतमैत्रोवत् पूजासकरो

भूतवत् जिनमनुपजुवंत्रपि

धर्मनिमित्तम्

२३० शोनेऽपि रतीयपरानुग्रहसकल्प

प्रय धर्मनिमित्तम्

" २३१ दानपूजापरिग्रहोऽकिंचित्तर-

दानपरिग्रह प्रेरणानुदोता-

ऽनित्येयान्यतमरूप

२२३ भूतपरिगृहीतमैत्रीयात् जिनै-

रपरिगृहीतपूजा धर्मजनिका

" २२४ सिद्धा अमूर्तज्ञानादिमत्वेन

विशेषतः पूज्या

२२५ बाह्यसिद्धयुगालम्बनमात्रको

निजपरिणाम एव फलद

" २२६ दूरयेऽपि जन्मौ धृतिर्देहपुष्टिदा

२२७ शुभाष्टभपरिणामो बाह्या

लम्बन एव

" २२८ प्राय शुभालम्बनत शुभ

परिणाम

२२९ मिथ्यादृष्टेरुभयतयेव र-

गोदिकलद परिणामो न

शुभ, विपर्यस्तत्वात्

२३० जिनपूजा नित्यमेव कार्यो

स्वपरिणाममुद्युधर्थं भव्य-

वोधनार्थं च

" २३१ सामाधिकसूत्रस्य शक्तिपुंक्ति

२३२ 'करेम' करणत्तिषे

२३३ द्रव्यकरण, सक्षारणम्

३०० नोसंज्ञाकरणम्

३०१ करण चानादि चेति कथम् ?

" ३०२ धर्मोपमैतमसात्तरकरणम्

३०३ पुद्गलात्ता त्रिसावरणम्

३०४ प्रयोगकरणम् मूलोत्तरकरणम्

शरीराणाम्

३०३ त्रिविध सघातन-परिशाट-

नोभयकरणम्

३०४ भवचरमसमये सघातपरि

शाटोभयम्

" ३०५ चरमावसमयीयसघातपरि-

शाटविषये निःशून्यः परिचरणा

३०६ च्युतिसमये शून्यायुरभागा-

नेहभन, विमहे तु परभना-

युरुदयात्परभन

३०७ सघातस्य जघन्यान्तरकाल

" ३०८ उत्कृष्ट सघातान्तरकाल

३०९ जघन्यमुभयान्तरकाले समय

" ३१० उत्कृष्टान्तरात्रिसमयाधिक ३३

सागरा

३११ जघन्यमौदारिकादाहान्तर

जुलकभन, उत्कृष्ट पूर्ण-

कोट्यधिक-३३ सागरा

" ३१२ त्रैत्रियशरीरस्य जघन्य-

उत्कृष्टश्च सघातकाल

३१३ जघन्योत्कृष्टत्रैत्रियसघात-

परिशाटकाल

" ३१४ सघातजघन्यान्तरकाल

" ३१५ सघातपरिशाटजघन्या-

न्तरकाल

३१६ आहारक सघातपरिशाटयो

कालोऽन्तरकालश्च

३१७ त्रैजसकामेगसघातादि

३११ अजीवयोगकरणम्

३१२ क्षेत्रम्

३१३ कर्णकरणम्

३१४ चराणि यन्त्रालयानि-स्रक्तर

णानि

३१५ निपाति शक्यमिचिचु-

पेणानि

३१६ भावकरणम्

३१७ अनीयकरणम्

३१८ धनमानभावकरणम्

३१९ शब्दकरण निशीथकरणं

३२० लौकिकमोरोत्तरावधुते

३२१ नोभुतकरणम्

३२२ सामागिरकरणं नामागिपु

३२३ कुत्रापमरति ?

३२४ सामादिक कृत क्रियते अकृत

३२५ वा ? न्ययथापुपपत्ति

३२६ करणमनिपेध कृत क्रियते

३२७ अष्टौ वा ?

३२८ नैगमादीनामष्टाग, गन्तु

३२९ मयादीना तु कुत क्रियते

३३० कृत अष्ट उपययितयमालाना

३३१ हट्टाना

३३२ सर्वं कुत्राटन क्रियते

३३३ पयायगापि कुत्राटनम्

३३४ केन कृतम्-द्वारा

३३५ नामागिराज्यां मागामि

३३६

३३७

३२० गणधरादि प्रयोज्यकर्ता

३२१ 'केपु क्रियते' द्वारम्

३२२ नयेपु 'कारक' नैगमे उक्तिटोड

३२३ पटत्रयि शिष्य सामा० कर्ता

३२४ सगह्वयद्वारायो गुरुपादमूले

३२५ आसीम शिष्य सामा० कर्ता

३२६ खजुसूत्रे सामाधिक पठम्

३२७ कुत्रैव वा

३२८ शब्देपु सामाधिकोपयुक्त

३२९ सामा० कर्ता

३३० सामा० सत्कम् आलोचनादि-

३३१ नयाष्टकम्

३३२ 'आलोचनम्' दीक्षा-

३३३ ईद्वयादीनाम्

३३४ सामाधिकोपसप्त कथम् ?

३३५ विनयग्रामम्

३३६ 'क्षेत्र'द्वारम्

३३७ दिगमिग्रद्वारम्

३३८ कालद्वारम्

३३९ गुणमपट्टद्वारम्

३४० 'अभिव्याहार'नय -

३४१ उरु शसमुदे शानुताकरणम्

३४२ पूर्वदिक्करणभेद

३४३ कर्ष लभ्यते सामाधिकम्

३४४ कारक, कर्म, करण च

३४५ कारककर्मकरणानि

३४६

३४७

३४८

३४९

३३० सामाधिकस्य भिन्नत्वे जीन-

३३१ स्यासमभान, सामाधिकत्वा

३३२ भिन्न निष्पन्नसामाधिक्य-

३३३ रत्नपत्ति

३३४ अभिन्नत्वे तन्नाशे जीनना-

३३५ शयपत्ति

३३६ सामाधिक आत्मा, तत्परि-

३३७ णामत्वात्

३३८ उत्पादादि सभयान सर्वत

३३९ पर्यायनाल

३४० वस्तु परिणामनशेन कारका

३४१ न्तरम्

३४२ नानाकारकत्वप्रयोजकयर्था

३४३ 'भते' इत्यत्र 'भवन्त'स्य

३४४ व्याख्या

३४५ 'कृत्वाण'-पदव्याधी

३४६ 'कुल' पदव्याधी

३४७ भते = भजन्त !

३४८ भते = भात, भ्राजन्त

३४९ भते = भ्रातृ ! भिज्या-यादित

३५० भते = भयान्त ! भयान्त !

३५१ भय नामादिपङ्क्तिधम्

३५२ भयानि

३५३ 'अत' पदार्थ

३५४ 'भते' पदव्युत्पत्ति

३५५ गुरु वास हत्वम्

३५६

३५७

३५८

३५९

३४० गुरुस्थापनामहत्वम्

३४१ 'भते' इति स्वात्मान्तरणम-

३४२ सपत्नयोगसाधनासूचकम्

३४३ आत्मान्तरण योगासपत्न-

३४४ तोपयुक्ताकरणाथम्

३४५ जिनासिद्धामन्त्राणं व्रतार्थैर्वाथम्

३४६ अथवा भवन्तं सामाधिकम्

३४७ तेन भानसामाधिक्यमात्र-

३४८ विरतिलाभ

३४९ अथवा भवन्तस्य सामा०

३५० 'सामाधिक्य'-व्युत्पत्त्य -

३५१ समगमन समाय स एव समाय

३५२ भय, समायप्रयोजनकं समेषु

३५३ सर्ववर्धयत स गत समस्य

३५४ आय, समानाभाय स एव

३५५ सामाधिक्यम्

३५६ सान्नि साक्षा वा अय -

३५७ सामस्य

३५८ आय, सत्यगु अय, सान्यस्य

३५९ आय

३६० आत्मनि साम सत्यक् समा-

३६१ नाभिक प्रवेशनम् सामाधिक्यम्

३६२ 'सर्व' - व्याख्या

३६३ द्रव्यसर्वम्

३६४ आदेशसर्वम् (अपचारसर्वम्)

३६५ सर्वधत्तासर्वम्

३६६

३६७

३६८

३६९

पृ० निपय

पृ० विपय

पृ० विपय

पृ० निपय

॥१०॥

विशेषा०
भागः-२
विषयानु-
क्रमः

३४२ भाग्यस्य

३४६ प्रकृते निरर्थपदस्यैव शेषाणि

यथायोगम्

" 'सावज्ज' व्याख्या

" सहाय्येन

" सहाय्येन

३४६ 'जोम' पदव्याख्या

३४७ 'पञ्चस्यसि' प्रत्याख्यान

व्याख्या

" द्रव्यप्रत्यक्षानाम्

" प्रविशन्त्यप्रत्यक्षं अद्विस्ता

प्रत्यागमनिषेधप्रत्याग

३४८ भाग्यप्रत्याग

" 'जावज्जीवाप' पदव्याख्या

" जीव = जीवितम्

३४९ जीवित निक्षेपा १०

" द्रव्यजीविताम्

" ओष भग्नोचिते,

३५० तद्वत्तद्विहित भोगजीविते

" संयमजीवित यजोनीविता

" संयमजीविताणि

" प्रकृते विशेषणो नरसम-

जीविताम्

३५१ यावन्मृच्छन्ति

" तच्च तु जावन्जीवाग्, न तु

जावन्जीव ?

३५२ 'तिविहृतिविहेण' व्याख्या

३५३ मन करणव्याख्या

" वाक्-करणम्

" काय करणम्

३५४ मरणे न करोति

इत्यत्र त्रिशिष्यायोगत्रिय-

करणानां कथमुल्लेखेण

विपरणम्

३५५ न करोमीत्यादिभोग मन-

आविपरणपरिणाम प्रत्या-

न्येयतेन प्रधानतया प्रथम

निर्दिष्ट

" आत्मेन हिंसाद्विस्ता, किन्तु

पर्यायभेदात् कर्ता कर्म करण

चेति भेद

३५६ पुनै करणविक कालविक्रान-

व्या- निविषययोगानां २७

भङ्गा, गृहिणा १५७ भङ्गा

३५८ गृहिण' कथं त्रि० त्रि० ?

" अतातय प्रत्याख्यान 'न

करोमी' त्मेन निन्दनरूप-

मनुमतिर्मरणरूपमाधिरति

निर्मण्यत्वं वा

३५९ 'कृतं पि अन्' इति कारण

उभयविभक्तकालादिनिषेध-

सप्रहार्थम्

३६० अथवा, निकालविषय निषेध-

त्रयम्

" अतीतसाधययोगस्य प्रत्या

ख्याते तदनुमतिविषयकम्

३६१ 'सर्व' शब्द विशेषनिषेधक

" 'त' विहाय 'तस्मा' किमर्थम् ?

" पूर्वोक्तसामान्यसाधयसमन्वय

प्रहार्थम्

३६३ 'तिविहृतिविहेण' उच्यते

भेदसूचनार्थम्

" प्रत्येककरणेन सह योगत्रय

समन्वयनार्थम्

" प्रतिपत्तिगौरवनाशार्थं वा

" 'तिविहृति'

३६४ 'भते' इतिपुनर्वचन

पूर्व 'भते' पदानुवृत्तित्वकम्

" अथवा हेतुव्याप्यम्

३६५ निन्दागर्हयोर्भेद

३६६ अथवा मृशादराद्युभयम्

निन्दा साधययोगकार्योसा

अत्राणोऽतीतसाधययोगो वा

" 'वोसिराणि' पदार्थ

३६७ सामाधिक्यविकृतायद्य-

योगादिरमण्यत्वाग

" निन्दामीत्यादि क्रियात्रयेण

३६८ सप्तप्रायश्चित्तमहणम्

३६९ चतुर्थानुयोगद्वारं नय

" पण्यसक्षिप्तव्याख्या

३६९ परणयानां द्रव्याधिक्यदिनयेषु

समवतार

" अर्पितानिपिनयो

" ३७० निश्चयस्वरूपम्

३६० ज्ञानक्रियानयवस्तु

" ज्ञाननययस्वरूपम्

३७१ क्रियानययस्वरूपम्

३७२ स्थितपक्षे ज्ञानक्रियोभयावश्य-

वत्ता - 'करणगुणद्विष्टो साहू'

३७३ उभयस्मिन् प्रत्येक देशोप-

कारित्वसत्तयां समुदाये

पूर्वसुख्युपसरिता

३७४ 'गृहिण' वस्तुनय - व्याख्या

" भाग्यकारोपसंहार

" सामा० भाग्य समुद्योग-

करण' तच्छ्रयफल शेष-

शास्त्रानुयोगिकीशयादृशमति-

परिकल्पना ।

टीकाकारोपसंहारे स्मृति-

समुच्चयोऽथानानावतरणिका

भावाद् भिनोऽप्युपगम्यत इत्यर्थः, तर्हि भिनोऽस्मिन्नेवार्थो, भावादन्वत्त्वात्, एव घटद्वयोऽपि प्रत्येकं वाच्याः । ततस्तेऽपि द्वितीयपक्षेऽस्मत्प्रमत्तद् भावादन्वयेऽप्युपगन्तव्याः, इति सर्वमेव घट-पटादिकं वस्तु तन्मात्रं सत्ताभावेवेति ॥ २२०८ ॥

अथानाऽयमेवार्थोऽन्यथाऽभिधीयते । कथम् ? इत्याह—

तन्मत्तमिह विसेसो सामन्नं पिव पमेयभावाओ । सन्वत्थ सम्मईओ वभिचाराभावओ वावि ॥ २२०९ ॥

(तन्मात्रमिह विशेष मामान्यमितं प्रमेयभावात् । सर्वत्र सन्वत्थं भिचाराभावतो वापि ॥ २२०९ ॥)

तन्मात्रमिह विशेषोऽपि प्रतिज्ञा, प्रमेयत्वात्, सामान्यवत् । अथवा, अन्यो हेतुः— सर्वत्र सन्वत्थं भिचाराभावात्— सर्वत्र सन्मत्तिप्रवृत्तेरित्यर्थः इति ॥ २२०९ ॥ प्रकारान्तरेणापि विशेषाणां सामान्यरूपतां माधयितुमाह—

चूओ वणस्सइ चिय मूलाइगुणो त्ति तस्समूहो व्व । गुम्मादूओ वि एवं सन्वे न वणस्सइ विसिद्धो ॥ २२१० ॥

(चूतो तन्मत्तिरेव मूलान्गुण इति तत्समूह इव । गुल्माद्वयोऽन्वयं सर्वं न वनस्पतिविशिष्टा ॥ २२१० ॥)

चूतो तन्मत्तिः । सामान्यरूप एव, मूलादिगुणत्वात्, तत्समूहवत्— चूतादिद्रव्यसमूहवत् । गुल्मो लतासमूहः, तदाद्वयोऽपि सर्वेणा वनस्पतेरविशिष्टा एव, इति सामान्यमेवास्ति, न विशेषा इति ॥ २२१० ॥ किञ्च,

आओ विसेसोअन्नो ऽणन्नो व नत्थि जइ अन्नो । निस्सामन्नराओ ऽणन्नोसामन्नमेत्तं सो ॥ २२११ ॥

(सामान्याद् निषेधोऽन्यो वा नास्ति यदन्य । नि सामान्यत्वादन्य सामान्यमात्रं स ॥ २२११ ॥)

सामान्याद् विशेषोऽन्यः, अनन्यो ना ? । यदन्यः, तर्हि नास्त्यसौ, सामान्यमहिर्भूतत्वात्, एतद्विषयवत् । अथानन्यः, तर्हि सामान्यमात्रमेवार्थो, तन्मत्तरूपमिति । तदेवमुक्तं मग्नः ॥ २२११ ॥ अथ व्यवधानपरमाह—

ववहरणं ववहरणं स तेण व वहीरणं सामन्नं । ववहारपरो व जओ विसेसओ तेण ववहारो ॥ २२१२ ॥

(व्यवहरणं व्यवहरति न तेन याऽवहियते वा मामान्यम् । व्यवहारपरो वा यतो विशेषतस्तेन व्यवहार ॥ २२१२ ॥)

व्यवहरणं व्यवहारः, व्यवहरति स इति ना व्यवहारः, विशेषतोऽवहियते निराक्रियते सामान्यं तेनेति व्यवहारः, लोको व्यवहारपरो ना विशेषो यस्मात् तेन व्यवहार इति ॥ २२१२ ॥

न च न यदुक्तगुक्तिज्ञा प्रतिपद्यते किन्तु 'ववह विणिच्छत्यं ववहतो सन्वद्वेषु' (गा०-२१-८३) अस्य व्याख्यामाह—

व्यवहार-
नयः

॥ ६ ॥
विशेषा०
भागः-२

रुजं मुयं नाणमुज्जुसुयमस्स सो ऽयमुज्जुसुओ । सुत्तयइ वा जमुज्जं वत्थं तेणुज्जुसुत्तो ति । २२२२ ।
 (ऋजु ऋजु श्रुतं ज्ञानमृजुश्रुतमस्य सोऽयमृजुश्रुत । सूत्रयति वा यदृजु वस्तु तेनजुमृत्र इति ॥ २२२२ ॥)
 'उज्जु' इति ऋजु, 'श्रुतम्' इति ज्ञान मोक्षरूपम्, ततश्च ऋजु- अन्तः श्रुतमस्य सोऽयमृजुश्रुतः । वा- अथवा, ऋजु- अवक वस्तु
 द्वापयतीति ऋजुश्रुत इति ॥ २२२२ ॥ रुय पुनरेतदभ्युपगतस्य मस्तुनोऽवकत्वम् ? इत्याह—
 मन्चुप्पन्नं संपयमुप्पन्नं जं च जस्स पत्तेयं । तं रुजु तदेव तस्स स्थि उ वक्कमन्नं ति जमसंतं ॥ २२२३ ॥
 (मन्चुप्पन्नं साधनमुत्पन्न यश्च यस्य प्रत्येकम् । तन्जु तदेव तस्यास्ति तु उक्कमन्नानिति यदसन्त ॥ २२२३ ॥)
 यत् माप्रतमुत्पन्नं वर्तमानकालीनं मस्तु, यच्च यस्य प्रत्येकमात्मीयं तदेतदुभयस्वरूपं मस्तु प्रत्युत्पन्नमुच्यते । तदेतासां नयं ऋजुः
 प्रतीयते । तदेव वर्तमानमात्मीयं च वस्तु तस्यजुं धननयस्यास्ति । अन्यत् शेषमतीतानागतं परकीयं च यद् यस्मादसदनिर्गमनं ततो-
 ऽमचादेयं तद् वक्कमिच्छत्सानिति । अत एवोक्तं निरुक्तिरुता- 'पन्चुप्पन्नमाही उज्जुसुओ नयमिही धुणेअब्बो' इति (गा०-२१-८४)
 ॥ २२२३ ॥ एतन्मतमेव ग्रामणातः समर्थयिन्नाह—
 न विगयमणागयं वा भावो ऽणुवलंभओ खपुप्फं व ।
 न य निप्पओयणाओ परकीयं परधणमिव स्थि ॥ २२२४ ॥
 (न विगतमतनागतं वा भावोऽणुवलंभत यपुप्फमिन्न । न च निष्कल्येजनात् परकीयं परधनमिति ॥ २२२४ ॥)
 विगतं विनष्टमतीतम्, अनागतं त्वनुत्पन्नम्, एतदुभयरूपमपि न भावो न मस्तु, अणुवलंभमात्- एषुप्पवदिति । न च परकीयं
 वस्त्यस्ति, निष्प्रयोजनत्वात्, प्रयोजनाभवंत्वात्, परधनमिति ॥ २२२४ ॥ अथ व्यवहारनयं युक्तितः स्वपक्षं ग्राहयन्नाह—
 जडं न मयं सामन्नं संवहरोवलाद्धिरहियं ति । नणु गयमेस्सं च तथा परक्कमवि निप्फलत्तणओ ॥ २२२५ ॥
 (यदि न मत्तं सामान्यं सव्यवहारोपलब्धिर्दृष्टिमिति । ननु गतमेवञ्च तथा परास्व(परकीये)मपि निष्फलस्यत ॥ २२२५ ॥)
 हे व्यवहारनयमादिन । यदि तत्र व्यवहारानुपयोगादणुवलंभमात्रं सामान्यं न मत्तं ग्राह्यस्य समतमपि नेष्टमित्यर्थः, ननु 'तथा'
 तेनैव प्रकारेण व्यवहारानुपयोगादणुवलंभमात्रं गतमतिक्रान्तम्, एवञ्चानागतं वस्तु माऽभ्युपगमस्त्वम्, युक्ते समानत्वात् । तथा, परास्वमपि
 (प्र० परकीयमपि) मस्तु मपी, स्वप्रयोजनामाधकत्वेन निष्फलत्वात्, परधनमिति ॥ २२२५ ॥
 अत्र यदमौ नयोऽभ्युपगच्छति तत् सर्वमुपगृह्यत्य दर्शयति—

तम्हा निययं संपडकालीणं लिङ्ग-वयणभिन्नं पि । नामाडभेयविहियं पडिवज्जइ वत्थुसुज्जुसुओ ॥ २२२६ ॥

(तस्माद् निजकं सप्रतिकालिकं लिङ्ग-वचनभिन्नमपि । नामादिभेदाविहितं प्रतिपद्यते वस्तु श्रुज्जुसुत ॥ २२२६ ॥)

तस्मादश्रुद्वयनयः प्रतिपादितयुक्तितो यस्तु प्रतिपद्यते । ऋयभूतम् ? । निजकमात्मीयम्, न परकीयम् तदपि साप्रतकालीनं वर्तमानम्, न स्वीतीतानागतं रूपम् । तच्च निजं वर्तमानं च यस्तु लिङ्ग-वचनभिन्नमपि प्रतिपद्यते । तत्रैकमपि मिलिङ्गम्, यथा तटः, तटी, तटमित्यादि । तर्थाक्रमेण वचन-वद्वचनवाच्यम्, यथा गुरुत्वं रजः, आपो जलम्, दाराः कलत्रमित्यादि । तथा, नामादिभेदविहितमप्यमौ वस्तुभ्युपगच्छति, नाम-स्थापना-त्रय-भाररूपाश्रुतोरपि निक्षेपानमौ मन्यत इत्यर्थः । तदिह 'लिङ्ग-वयणं' इत्यादिनाऽभ्युपगमद्वयोपन्यासेन उच्यमाणशब्द-येन सदास्याभ्युपगमभेदो दर्शितः । श्रुतनयो हि लिङ्गभेदाद् वचनभेदाच्च वस्तुनो भेदमेव प्रतिपत्स्यते, न पुनरेकत्वम्; तथा, नामादिनि-क्षेपेऽप्येकमेव भवनिक्षेप मस्यते, न तु शेषनिक्षेपमयमिति । तदेवमुक्तं श्रुज्जुद्वयनयः ॥ २२२६ ॥ अथ शब्दनयमाह—

सवणं सपड स तेणं व सप्पए वत्थु जं तओ सद्धो । तस्सत्थपरिगहओ नओ वि सद्धो ति हेउ व्वा ॥ २२२७

(अपनं शपति स तेन वा शक्यते यस्तु यन् तत् शब्द । सत्कार्यपरिग्रहो नयोरपि शब्द इति हेतुरित् ॥ २२२७ ॥)

'शप' जाक्रोणे, अपनमाह्वानमिति शब्दः, अपतीति माऽऽह्वयतीति शब्दः, शक्यते वाऽऽह्वयते यस्त्वेनेति शब्दः । तस्य शब्दस्य यो गत्योऽर्थस्तत्परिग्राह्यं तत्र प्रधानत्वाद् नयोरपि शब्दः, यथा कृतकत्वादित्यादिकः पञ्चम्यन्तः शब्दोऽपि हेतुः । अथरूपं हि कृतक-त्वमनित्यगमकत्वाद् मुख्यतया हेतुलभ्यते, उपचारतस्तु तद्वाचकः कृतकत्वशब्दोऽपि हेतुरभिधीयते, एवमिहापि शब्दभाव्याथार्थपरिग्राह्यपचायेन नयोरपि शब्दो व्यपदिश्यत इति भावः ॥ २२२७ ॥

'इच्छइ निसेसिययर वन्नुप्पन्नं नओ मद्धो' इति (पा०-२१८४) नियुक्तिगाथादलव्याख्यानामाह—

नं चिय रिउसुत्तमयं पच्नुप्पन्नं विसेसिययरं सो । इच्छइ भावघडं चिय जं न उ नामादए तिन्नि ॥ २२२८ ॥

(नरेणश्रुजुं यूनमनं प्रत्युत्पन्नं विक्षेपिततरं स । इच्छति भावघटमेव यद् न तु नामादीन्मीन ॥ २२२८ ॥)

तदेव श्रुजुद्वयनयस्य मतमपीष्टं प्रत्युत्पन्नं वर्तमानं यस्त्विच्छत्यमौ शब्दनयः । ऋयभूतं तदित्याह— निक्षेपिततरम् । कुत इदं जायते ? इत्याह— यद् यस्मात् श्रुजुत्तमोदारागारकलितं मृन्मयं जलाहरणादिक्रियाक्षमं प्रसिद्धघटरूपं भावघटमेवेच्छत्यसौ, न तु शेषान् नाम-स्थानानादयस्त्र्यसारीन् घटानिति । शब्दप्रधानो क्षेप नयः, चेष्टालक्षणश्च घटशब्दस्यार्थः, 'घट चेष्टायाम्' 'घटत इति घटः' इति व्युत्पन्नः । तत्र य एव जलाहरणादिक्रियार्थमाचष्टे प्रसिद्धो घटस्तमेव भाररूपं घटमिच्छत्यमौ, शब्दार्थोपपत्तेः, न तु नामादिघटान्, घटशब्दाद्यनुपपन्नः । अश्रुतोरपि नामादिघटानिच्छत श्रुजुसुत्राद् विक्षेपिततरं यस्त्विच्छत्यसौ, एकरूपेन भावघटस्यानेनाभ्युपगमादिति

॥ २२२८ ॥ नामादिघटनिराकरणार्थमेव प्रमाणयथाह —

मादओ न कुम्भा तद्वज्राकरणओ पडाइव । पचक्खविरोहाओ तल्लिगाभावओ वावि ॥२२२९॥

॥१४॥
विशेषा०
भागः-२

(नामान्यो न उम्भास्तत्कार्यकरणत पटादिरिव । प्रत्यक्षविरोधात् तल्लिगाभावतो वापि ॥ २२२९ ॥)

नाम-स्यापना-द्रव्यरूपाः कुम्भा न भवन्तीति प्रतिज्ञा, जलाहरणादितत्कार्यकरणत्वात्, पटादिचटः तथा, प्रत्यक्षविरोधात्, घटालिङ्गदर्शनाच्चेति । अथदरूपास्ते प्रत्यक्षेणैव दृश्यन्त इति प्रत्यक्षविरोधः । जलाहरणादिक घटालिङ्गं च तेषु न दृश्यत इति ततोऽनुमानविरोधोऽपीति ।

॥ २२२९ ॥ 'अथ ते नामादिघटा घटव्यपदेशभाजो भवेयुः ?' इति श्रुतुमुन्नविश्लेषार्थमाह—

जइ विगया-णुप्पन्ना पओयणाभावओ न ते कुम्भा । नामादओ किमिट्ठा पओयणाभावओ कुम्भा ? २२३०

(वर्गं विभाता ऽनुत्पन्ना प्रयो ननामायतो न चया कुम्भा । नामादय किमिच्छा प्रयोजनाभावात् कुम्भा ? ॥ २२३० ॥)

यदि विभाता अनुत्पन्नाश्च तत्राहो ! श्रुतुमुन्न ! कुम्भा नैष्टाः, प्रयोजनाभावात्, तदि नामादयोऽपि कुम्भाः किमिष्टाः, प्रयोजनाभावात् समानत्वात् ? । न एव तैरेपि कुम्भप्रयोजनं किमपि विधीयत इति ॥ २२३० ॥

तदेवमनुमुन्नत्वात् शब्दनयस्य विशेषितत्वमुक्तम् । अथवा, अन्यथा तद् द्रष्टव्यम् । कथम् ? इत्याह—

अहवा पच्छुप्पन्नो रिउत्तत्तस्साविसोसिओ चेव । कुम्भो विसेसियरो सब्भावाइहिं सहस्स ॥२२३१॥

नब्भावा-सबभावो-भयप्पिओ स-परपञ्चओ-भयओ।कुम्भा-ऽकुम्भा-ऽवत्तव्वोभयरूवाइभेओसो २२३२

(अथवा प्रत्युत्पन्न श्रुतुमुन्नस्याविशेषित एव । कुम्भो विशेषितत्वं सद्भावादिति शब्दस्य ॥ २२३१ ॥)

(सद्भावा सद्भावे भयार्पित एव परपर्ययो भवति । कुम्भा ऽकुम्भा ऽवत्तव्वोभयरूपत्वादिभेदः स ॥ २२३२ ॥)

अथवा, प्रत्युत्पन्न श्रुतुमुन्नस्याविशेषित एव सामान्येन कुम्भोऽभिप्रेतः, शब्दनयस्य तु स एव सद्भावादिभिर्निर्दिष्टतरोऽभिमत इत्येवमनयोर्भेदः, तथाहि—स्वपर्यायैः, उभयपर्यायैश्च मङ्गवेन, असद्भावेन उभयेन, चापितो विशेषितः कुम्भः कुम्भा-ऽकुम्भा-ऽवत्तव्वोभयरूपादिभेदो भवति—सप्तमर्हो प्रतिपद्यत इत्यर्थः, तद्यथा—ऊर्ध्वग्रीवा-कपाल-कुक्षि-बुज्जादिभिः स्वपर्यायैः सद्भावेनार्पितो विशेषितः कुम्भः कुम्भो भण्यते—'तन् घटः' इति प्रथमो भङ्गो भवतीत्यर्थः । तथा, पटादिगतैस्त्वमृगणादिभिः परपर्यायैरभद्भावेनार्पितो निर्दिष्टोऽकुम्भो भवति—मर्यापि घटस्य परपर्यायैस्त्वमृगणाया 'अमन् घटः' इति द्वितीयो भङ्गो भवतीत्यर्थः । तथा, सर्वोऽपि घटः स्व-परो-भयपर्यायैः सद्भावा-ऽवत्तव्वोभयरूपादिभिः विशेषितो युगपद् रम्युमिष्टोऽवत्तव्वो भवति, स्व-पर-पर्यायैस्त्वमृगणा-ऽवत्तव्वोभयरूपादिभिः केनाप्यसांकेतिकेन शब्देन मर्यापि तस्य युगपद् वस्तुमभ्यस्तत्वादिति । एते त्रयः सकलादेशाः ।

सद्भावस्य
द्रव्यार्पितो
स्वपर-
पर्यायाः
सदसदव-
त्तव्वोः

अथ चत्वारोऽपि त्रिकलादेशाः प्रोच्यन्ते । तत्रैकस्मिन् देशे स्वपर्यायसत्त्वेन, अन्यत्र तु देशे परपर्यायसत्त्वेन विभक्षितो घटः सन्नसद्य (प्र० संवासंश्र) भवति, घटोऽघटश्च भवतीत्यर्थः । तथा, एकस्मिन् देशे स्वपर्यायैः सद्भावेन सत्त्वेनार्पितो निशेषितोऽन्यत्र तु देशे स्व-परो-भय-पर्यायैः सद्भावा-ऽसद्भावाभ्यां सत्त्वा-ऽसत्त्वाभ्यां युगपदसाकेतिकैर्नैकेन शब्देन उक्तुं निभक्षितः कुम्भः सत्त्वान्नक्तव्यश्च भवति, घटोऽन्नक्तव्यश्च भवतीत्यर्थः, देशे चान्नक्तव्यत्वादिति । तथा, एकदेशे परपर्यायैः सद्भावेनार्पितो निशेषितोऽन्य-स्मिन् देशे स्व-पर्यायैः सद्भावा-ऽसद्भावाभ्यां सत्त्व-ऽसत्त्वाभ्यां युगपदसाकेतिकैर्नैकेन शब्देन वस्तुं निभक्षितः कुम्भोऽसन्नक्तव्यश्च भवति-
शृम्भोऽन्नक्तव्यश्च भवतीत्यर्थः, अन्यस्मिन् देशे स्व-परो-भयपर्यायैः सद्भावा-ऽसद्भावाभ्यां युगपदेकैव शब्देन वस्तुं विभक्षितः कुम्भोऽसन्नक्तव्यश्च भवति-
परपर्यायैः सद्भावेनार्पितः, अन्यस्मिन् देशे स्व-परो-भयपर्यायैः सद्भावा-ऽसद्भावाभ्यां युगपदेकैव शब्देन वस्तुं विभक्षितः कुम्भः मंथासंश्र-
क्तव्यश्च भवति-घटोऽघटोऽन्नक्तव्यश्च भवतीत्यर्थः, देशे तस्य घटत्वात्, देशेऽघटत्वात्, देशे चावक्तव्यत्वादिति ।

इह च 'कुंभाहं' इत्यादिना गार्वाक्येन पट् भङ्गा साक्षादुपात्ताः, सप्तमस्त्यादिशब्दात्; तद्यथा- 'कुम्भः' 'अकुम्भः' 'अवक्तव्यः' उपपत्तिं मंथानश्चेत्युभयम्, तथा मन्नक्तव्यक इत्युभयम्, तथाऽसन्नक्तव्यक इति चोभयम्, आदिशब्दसंगृहीतस्तु सप्तमः सन्नसन्न-
क्तव्य इति । एवं सप्तभेदो घटः । एवं पटादिरपि द्रष्टव्यः । तदेवं स्याद्वाददृष्ट सप्तभेदं घटादिस्मरणं यथाविश्वमेकेन केनापि भङ्गेन निशेषितरससौ शब्दनयः प्रतिपद्यते, नयत्वात्, श्रुजुष्यग्राह्यं निशेषितरवस्तुग्राहित्वाच्च, स्याद्वहिनस्तु संपूर्णसत्त्वभङ्ग्यात्मकमपि प्रतिपद्यन्ते इति । अल विस्तरेणेति ॥ २२३१-२२३२ ॥ अथवा, लिङ्ग-वचने समाश्रित्य निशेषिततर वस्तिच्छति शब्दनय इति दर्शयद्वाह—

ऋथुमविसेसओ वा जं भिन्नाभिन्नलिंग-वयणं पि । इच्छइ रिउसुत्तनओ विसेसिययरं तयं सद्यो ॥२२३३॥

(यस्यविशेषणतो वा यद् भिन्नाभिन्नलिङ्ग-वचनमपि । इच्छत्युज्जुनययो विशेषिततरं सत् शब्द ॥ २२३३ ॥)

'ग' इत्ययम, भिन्ना-ऽभिन्नलिङ्गवचनमप्यविशेषणतो यद् वस्तिच्छति श्रुजुष्यनयः, तद् विशेषिततरमिच्छति शब्दनय इति ॥२२३३॥

पूजः ? इत्याह—

धणिभेयाओ भेओ त्थी-पुं लिङ्गाभिहाणवच्चाणं । पड-कुम्माणं व जओतेणाभिन्नत्थमिट्ठं तं ॥२२३४॥

(धनिभेदाद् भेदं श्री पुं लिङ्गाभिधानान्यानाम् । पट-कुम्भानामिव यततेनाभिग्रायमिष्टं सत् ॥ २२३४ ॥)

यतो गस्मान् गराण् स्त्री-पुं-न्पुं सकलिङ्गाभिधानाच्यानामर्थानां तददीनां भेद एव, न पुनरेकत्वम्, 'तदी' इत्याभिधान-
स्यान्योऽन्यो वाच्य 'तद' इत्याभिधानस्य तत्त्वः, 'तदम्' इत्यभिधानस्य तत्परः । कुतः ? । धनिभेदेदात् । तथा, 'गुरुण् रयः' इत्यादिस्म-
रत-व्यङ्ग्यनान्यानामर्थानां धनिभेदेदेव भेदः । कथमिदं ? इत्याह— पट-कुम्भादिधनिभेदेदात् पट-कुम्भाद्यर्थानामिव । 'तेन' तस्मात्

मरणत् तल्लिङ्गं वचन वा(१० . चो)ऽभिवाग्यमिषेष्टम् । यादृशो ध्वनिस्तादृश एवाऽर्थोऽस्येष्ट इत्यर्थः । अन्यलिङ्गवृत्तेस्तु शब्दस्य नान्यलिङ्गमर्थं वाच्यमिच्छत्यसौ, नाप्यन्यवचनवृत्तेः शब्दस्यान्यवचनवाच्यं वस्त्वभिधेयमिच्छत्येष इति भावः ॥ २२३४ ॥

अथ यदमौ मन्यते तत् संप्रसुप्तसहस्य दर्शयति—

तो भावो चियवत्थुं विसेसियमभिणल्लिग-वयणं पि । बहुपज्जायं पि मयं सहस्यवसेण सहस्स ॥ २२३५ ॥

(मते भाग ८२ उक्तु विसेसियमभिणल्लिङ्ग-वचनमपि । बहुपर्यायमपि मत शब्दार्थवशेन शब्दस्य ॥ २२३५ ॥)

ततस्तस्माद् नामादिनिमेषे भाववटादिको भाग एव वस्तित्वमाविविच्छति । तदपि पूर्वोक्तनीत्या सद्भावादिति निर्दिशितमभिन्न-
लिङ्ग-वचन चाभ्युपेति, स्वावाचकवचनीनामभिन्ने लिङ्ग-वचने यस्य तदभिन्नलिङ्ग-वचन तस्त्वावाचकपुनगच्छति, न पुनरेकस्यैवार्थस्य
लिङ्गत्रयपट्टिशशब्दवाच्यत्वम्, एक-गुणवचनवृत्तिशब्दवाच्यत्वं वा मन्यत इत्यर्थः । समभिरूढेन सहास्य मतमेवं दर्शयति— 'इन्द्र.' 'शक्रः'
'पुरन्दरः' इत्यादिबहुपर्यायमर्थेऽभिन्द्रादिकं शब्दनयस्य मतेन भवति । केन ? शब्दस्यैन्द्रादेरिन्दुनादिको योऽर्थस्तद्वशेनैकस्मिन्नपीन्द्रादिके
वस्तुनि यान्त इन्दुन-गक्रन-पूरीणादयोऽर्था घटन्ते तद्वशेनेन्द्र-शक्रादि-गुणपर्यायमपि तद् वस्तु शब्दनयो मन्यत इत्यर्थः । ममभिरूढस्तु
नैव संस्यत इत्यनयोर्भेद इति ॥ उक्तः शब्दनयः ॥ २२३५ ॥ अथ समभिरूढमाह—

जं जं सण्णं भासइ तं तं चिय समभिरुहए जम्हा । सण्णंतरत्थविमुहो तओ तओ समभिरूढो ति ॥ २२३६ ॥

(या या संज्ञा भाषते सा तमेव समभिरुहति यस्मात् । सज्ञान्तरविमुहस्तत सक समभिरूढ इति ॥ २२३६ ॥)

या या सज्ञा घटादिलक्षणा भाषते ददति ता तामेव यस्मात् सज्ञान्तारार्थविमुहः कुट-कुम्भादिशब्दवाच्यार्थानिरेषः समभिरुहति
समध्याप्ते तत्तद्व्याख्यायिपत्येन प्रमणीकरोति, ततस्तस्माद् नानार्थमभिरुहणात् समभिरूढो नयः । यो घटशब्दनाच्योऽर्थस्त
कुट-कुम्भादिपर्यायशब्दनाच्यं नेच्छत्यसावित्यर्थ इति ॥ २२३६ ॥

यदुक्तं निर्युक्तिरुता— 'वत्थुओ सकमण होइ जम्हू नए ममभिरूढे' इति (गा०—२१८६), तद्व्याख्यानाथमाह—

दत्तवं पज्जाओ वा वत्थुं वयणंतराभिधेयं जं । तदन्नवत्थुभावं संकमए संकरो मा भू ॥ २२३७ ॥

न हि संहंतरवच्चं वत्थुं संहंतरत्थतामेइ । संसय-विवज्जए-गत-संकराइप्पसंगओ ॥ २२३८ ॥

(द्रव्यं पर्यायो वा वस्तु रचनान्तराभिधेयं यत् । न तदन्यप्रस्तुभाव सत्तामिति संकरो मा भूत् ॥ २२३७ ॥)

(न हि सञ्चान्नरवाच्यं वस्तु सञ्चान्तरार्थतामेति । मशय निषर्गये क-ए सकपादिप्रसङ्गा ॥ २२३८ ॥)

द्रव्यं कुटादि, पर्यायस्तु तद्गतो वर्णादिस्तल्लक्षण प्रस्तुतगटादिवचनाद् यत् कुटादि भवनान्तर तदभिधेयं यत् वस्तु न तदन्यवस्तु-
भाव घटादिशब्दाभिधेयवस्तुभावं संक्रामति । कुतः ? इत्याह-वस्तुनो रस्तन्तरसंक्रमे मा भूत् संक्रादिदोष इति । एतदेव भावयति-न हि
शब्दान्तराच्यं वस्तु शब्दानावाच्यार्थरूपतामेति एवं हि घटादौ पटाद्यर्थेयकमे क्रियय घटः पटादिर्मा ? इति संशयः स्यात्; निषेययो वा
भवत्, घटादात्मनि पटादिनिश्चयात्; पटादौ ना घटाग्रध्यपसायादेकत्वं ना घट-पटाद्यर्थानां प्राप्नुयात्, मेचकमणिमत् संकीर्णरूपता ना
घट पटाग्रथानां भवेदिति । इयमत्र भावना- घटः कुटः कुम्भ इत्यादिशब्दान् पट-स्तम्भादिशब्दानिव भिन्नप्रवृत्तिनिमित्तत्वाद् भिन्नार्थनो-
चरानेन समभिच्छेदनयो मन्यते, तथाहि-घटनाद् घट इति निश्चित्येष्टाग्रानयो घट इति गम्यते, तथा 'कुट काटिल्ये' कुटनात् काटिल्ययो-
गात् कुटः, तथा 'उभ उं भ पूरणे' कूम्भनात् कुलितपूरणात् कुम्भ इति भिन्ना. संगति घट-कुटाद्यर्थाः । ततश्च यदा घटाद्यर्थे कुटादिशब्दः
प्रयुज्यते तदा वस्तुनः कुटादेस्त्र संक्रान्तिः कृता भवति, तथा च सति ययोक्तमंशयादिदोष इति ॥ २२३७-२२३८ ॥

ततो घट-कुटाद्यर्थानां भेदमाधनार्थं प्रमाणयन्नाह-

कुडसद्वत्थाणं जुत्तो भेओ ऽभिहाणभेओ । घड-पडसद्वत्थाणव तओ न पञ्जायवयणं ति ॥ २२३५ ॥

(घट-कुटग्र रार्थानां युक्तो भेदोऽभिमानभेदः । घट पटग्र रार्थानामिव ततो न पर्यायवचनमिति ॥ २२३५ ॥)

घट-कुट-कुम्भादिग्रन्थवाच्यानामर्थानां भेद एव परस्परं युक्त इति प्रतिज्ञा, अभिधानभेदाद् वाचकत्वनिर्भेदादिति हेतुः । घट-पट-
साम्प्रदादिग्रन्थवाच्यानामिषार्थानामिति दृष्टान्तः । तत एतदभिप्रायेण घटादेः कुट-कुम्भ-कलशादिक पर्यायवचन नास्तेन, एकस्मिन्नर्थेऽनेक-
ग्रन्थप्रवचनम्युपगमादिति ॥ २२३५ ॥ अतिक्रान्तग्रन्थनयशिक्षणार्थमाह-

धणिभेयाओ भेओ ऽणुमओ जइ लिङ्गवयणभिन्नाणं ।

घड-पडवच्चाणं पिव घड-कुडवच्चाण किमणिट्टो ? ॥ २२४० ॥

(धनिभेदाद् भेदोऽणुगतो यदि लिङ्ग-वचनभिन्नानाम् । घट पटग्रन्थार्थानामिव घट कुटग्रन्थानां किमणिट्ट ? ॥ २२४० ॥)

इत्त । यत् लिङ्गवचनभिन्नाना घट-पट-स्तम्भादिग्रन्थवाच्यानामिषार्थानां ध्वनिभेदाद् भेदस्तत्रावुभयतः, तर्हि घट-कुट-कुम्भ-कलशादि-
ग्रन्थवाच्यानामर्थानां किमिति भेदो नेष्टः, ध्वनिभेदस्यात्रापि समानत्वात् । तस्मादस्मत्सत्यर्थित्वं भवतोऽपि गलादापतितमिति ॥ २२४० ॥

एतत्प्रत्यक्षमदिगिचारोऽप्यस्य पूर्वमर्थेभ्यो भेद इति दर्शयन्नाह-

गासेवसइ त्ति य भणिए भणइ किह अन्नमन्नम्मि । मोत्तुणायसहावं वसेच्च वत्थुं विहम्मम्मि ? २२४१

(भावादेन पसतीति च भणिते भणति कामन्यदन्यरिमन् । युक्त्यात्मस्वभावं वरोद् वस्तु भिन्नमिति ? ॥ २२४१ ॥)

वत्थुं वसइ सहावे सत्ताओ चेषणा व जीवमि । न विलक्खणत्तणाओ भिन्ने छायातवे चेव ॥ २२४२ ॥

(यत्तु वसति स्थभावे सत्त्वाच्चेतेनेय जीवे । न निगलणत्वाद् भिन्ने छायाऽऽत्तप इव ॥ २२४२ ॥)

‘कामो साधादिवसति ?’ इति पृष्टे ‘लोक-ग्राम-वसत्यादौ वसति’ इति नैगमादिनयवादिनो वदन्ति । श्रुजुद्धनयनार्दी तु वदति-
‘यत्रावगात्तज्जाकाशखण्डे वसति’ । ततश्च श्रुजुद्धयेनैव भणिते भणति समभिरुद्धः— नन्वात्मस्वभाव शुक्त्वा कथमन्यद् वस्तन्यस्मिन्
विधर्मक आत्मनिक्षणो वस्तुनि वसेत् ? न कथञ्चिदित्यर्थः । तर्हि क्व वसति, ? इत्याह— सर्वमेव वस्त्यात्मस्वभावे वसति, मचात्, जीवे
चेतनावत् । भिन्ने स्वाभाविलक्षणस्वरूपे वस्तुन्यन्यद् न वसति, यथा छायाऽऽत्तप इति । एष त्रयाणामपि श्रुदनयानामभिप्राय इति

॥ २२४१-२२४२ ॥ अथ प्रत्यक्षविचारमधिकृत्याह—

माणं पमाणमिट्ठं नाणसहावो स जीवओ ऽणन्नोकिह (प्र० क०) पत्थयाइ भावं वाएज्ज मुत्ताइरूवं सो ? २२४३
नहि पत्थाइ पमाणं घडो व्व भुवि चेषणाइ विरहाओ । केवलमिव तन्नाणं पमाणमिट्ठं परिच्छेओ २२४४

(मानं प्रमाणमिट्ठं ज्ञानरमभाय स जीवतोऽन्य । कथं प्रत्यक्षादिभावं श्रजेद् मूर्तादिरूप स ? ॥ २२४३ ॥)

(न हि प्रत्यादि प्रमाणं घट इव भुवि चेतनादिरिच्छात् । केवलमिव तज्ज्ञानं प्रमाणमिट्ठं परिच्छेद् ॥ २२४४ ॥)

इह यद् मानं तद् प्रमाणमेतत्, प्रतीयते, परिच्छिद्यते वस्तुनेनेति कृत्वा । प्रमाणं च परिच्छेदात्मकं जीवस्वभाव एव, स च
जीवादनन्यः, अतः कथं मूर्तादिरूपमात्रम्, आदिशब्दादचेतनस्वभावं प्रत्यक्षादिरूपमात्रं श्रजेदती, येन नैगमादयः काष्ठमय प्रत्यक्षादिक
मानमिच्छन्ति ? । तर्हि शब्दनयानां किं प्रत्यक्षादि प्रमाणम्, किंवा न प्रमाणम् ? इत्याह— न हि नैव ऋद्यदिति प्रत्यादिकं प्रमाणम्,
चेतनादिरहितत्वाद्, घट-पट-लोपादिवत्, किन्तु तस्य ग्रन्थस्य ज्ञानं तज्ज्ञानं तदुपयोगस्तत्परिच्छेदः प्रमाण मानमिट्ठं तैनेव तत्त्वतः
प्रतीयमाणत्वाद् । ‘परिच्छेयो’ इति पाठान्तरं वा, तैनेव परिच्छेदात् । केवलज्ञानवत् । तस्मात् प्रत्यक्षज्ञानमेव प्रत्यक्ष इति स्थितम् ।

॥ २२४३-२२४४ ॥ अत्र परमतमाशङ्क्य परिहरन्नाह—

पत्थादओ वि तक्कारणं ति माणं मई न तं तेसु । जमसंतेसु वि बुद्धी कासइ संतेसु वि न बुद्धी ॥ २२४५ ॥
तक्कारणं ति वा जइ पमाणमिट्ठं तओ पमेयं पि । सव्वं पमाणमेवं किमपमाणं पमाणं वा ? ॥ २२४६ ॥

(प्रत्यादयोऽपि तत्कारणमिति मान मतिर्न तत् तेसु । यदसत्यपि बुद्धि फल्यचित् सत्त्वपि न बुद्धि ॥ २२४५ ॥)

(तत्कारणमिति या यदि प्रमाणमिट्ठं तत् प्रमेयमपि । सर्वे प्रमाणमेवं किमप्रमाणं प्रमाणं वा ? ॥ २२४६ ॥)

प्रत्यादयोऽपि मानमिति प्रतिज्ञा, तत्कारणात्— प्रत्यक्षज्ञानकारणात्, यथा ‘नद्वलं पादरोमा’ (प्र० रोमः इत्यादि) इत्येवभूता

शब्दनये
प्रत्यक्षज्ञानं
प्रमाणम्

॥ ११ ॥
विशेषा०
भागः-२
प्रत्यक्ष
विचारः

परस्य मतिः स्यात् । तदेतद् न, यतस्तेषु प्रस्थकादिष्वस्त्यपि क्रत्यापि वान्यराशयवलोक्तमनात्रेणापि कलनशक्तिसंपन्नस्य अतिशयज्ञानिनो वा प्रस्थक्रमरिच्छेदुद्धिप्रपञ्चयते । क्रत्यापि पुनर्नालिकोद्दीपाधायतस्य मत्स्वपि तेषु प्रस्थक्रमरिच्छेदुद्धिर्न संपद्यते, इत्यनैकान्तिका एव काष्ठमप्यस्थकदयः प्रस्थस्त्वानजनने, इति कथं तत्कारणत्वात् ते प्रस्थकादिमानरूपा भवेयुः ? । यदिया, भन्तु ते तत्कारणम्, तथापि न तत्कारणत्वेन तेषां प्रस्थादिमानरूपता, अतिप्रमद्वद्वादिति दर्शयति- 'तत्कारणं ति वेत्यादि' यदि प्रस्थकज्ञानकारणतामात्रेणापि ते काष्ठमप्यस्थकादयः, तर्हि प्रमेयमपि प्रमाणं प्राप्नोति, प्रमाणज्ञानकारणत्वात् । एवं च सति दधिभक्षणदीनानामपि परम्परया तत्कारणत्वेन प्रमाणत्वात् किं नामाप्रमाणं स्यात् ? । यदि च सत्यपि तत्कारणत्वेऽन्यत् सर्वं दधिभक्षणादिकं न प्रमाणम्, तर्हि काष्ठमप्यप्रस्थकादयोऽपि न प्रमाणम्, अतः किं नाम प्रमाण भवेत् ?- इति न किञ्चित् । ततो विधीर्णां प्रमाणा-ऽप्रमाणव्यवस्था । तस्मान् प्रस्थस्त्वानमेव प्रस्थस्त्वमार्गं ग्रहणमपि शूद्रनयनमिति ॥ २२४५-२२४६ ॥

तथा, पञ्चाना धर्मा-ऽधर्मा-ऽक्रान्त-जीम-शुद्गलागित्कषायाना देश प्रदेशकल्पनायामस्य पृष्ठिसमासादि नेष्टम् । किं तर्हि ? देशी चासौ देशश्चेत् स्याद्विधेयमेव मन्यतेऽसौ नयः । कुतः इत्याह—

सी चेव यदेसो नो वदथुं वा न वदथुणो भिन्नो । भिन्नो व न तस्स तओ तस्स व जइ तो न सो भिन्नो २२४७
एत्तो चेव समानाहिरणया जुज्जए पयाणं पि । नीलुप्पलाइयाणं न रायपुणिसाइसंसग्गो ॥ २२४८ ॥

(देवेयं च देशो नो वदथुं वा न वदथुणो भिन्नो । भिन्नो वा न तस्य सक्तस्य वा यदि ततो न स भिन्न ॥ २२४७ ॥)

(गणसमादेय समानां क्रूरणता युज्यते वन्नामपि । नीलोत्पलादिकानां न राजपुरुषादिसंसर्गः ॥ २२४८ ॥)

व्याख्या- धर्मास्तिक्रायादिको देशेयं हि देशो न पुनस्तस्माद् घटादिमारयद्वाऽन्यन्तभिन्नं स्वतन्त्रवस्तु देशः । अथ न स्वतन्त्रवस्तु देशः, किन्तु तत्तत्तन्त्रित्वाद्स्वतन्त्रोऽपि देशितो भिन्नो देश इति चेत् । तदप्युक्तम् । कुतः ? इत्याह- न वा देशिलक्षणाद् वस्तुनो भिन्नोऽसौ देशः । अथ भिन्नस्तस्माद्विष्यतेऽसौ, तर्ह्यस्यान्येन विन्य-हिमददीनामिव मर्कथा मन्यायोगाद् न तस्य देशिनस्तत्रोऽसौ देशः । यदि पुनस्तस्य देशिन. संन्यधी देशोऽप्युपपद्यते, तर्हि घटादेः स्वरूपवद् न स देशस्तस्माद् देशिनो भिन्नः किन्तु तदात्मक पृथगेति । अत एव विशेषणसिधेयभूताना मयंयमपि पदानां ममानाधिकरणता- कर्मधारय समामो युज्यत इत्यर्थः, यथा नीलोत्पलादीनाम्, उत्पल्यणं चेदं घट-शदिर-पलाशादीनां दन्त्रोऽपि स्यात्, न तु राजः पुरुषो राजपुरुष इति पृथगादिसमासः, यतो भिन्नानामन्योन्यं मंसर्गः संक्षन्धो न पटते, तथाहि-सर्वद्वन्द्वस्तुद्वयाद् संन्यो भिन्नो वा स्यादभिन्नो वा ? । यदि भिन्नः, तर्हि संनद्वन्द्वस्तुद्वयाद् भिन्नं स्तत्तत्र वगीयमेव गन्तुं तत् स्याद् न तु संक्षन्ध इति कथं तदशात् पृथगादिविभक्तिः ? । न हि विन्य-हिमददीन्यो भिन्नो घटादिः मंसन्धो

भण्यते । नापि तद्वशात् तेषां षष्ठ्यादिविभक्तिः प्रवर्तते । अथ सगद्वयस्तुद्वयादभिन्नः सत्त्वः तर्हि नास्ती षष्ठ्यादिहेतुः, संसृजवस्तुद्वयादव्यतिरिक्तत्वात्, तत्सत्त्ववत्, इत्यादि यद्वाग्वक्तव्यम्, तनु नोच्यते, ग्रन्थगहनताप्रसङ्गादिति ॥ २२४७-२२४८ ॥

अपरमपि समभिरुद्धनयामिश्रायमेव दर्शयन्वाह—

घटकारविववखाए कत्तुरणत्थं तरं जओ किरिया । न तदत्थं तरं भूए समवाओ तो मओ तीसे ॥ २२४९ ॥
कंभम्मि वत्थुपञ्जायं संकराइ पपसंगदोसाओ । जो जेण जं व कुरुए तेणाभिन्नं तयं सव्वं ॥ २२५० ॥

(घटकारविववखाया ऋतु रनर्थान्तरं यत् क्रिया । न तदर्थान्तरयते समवायस्ततो मतस्तस्या ॥ २२४९ ॥)

(कुम्भे वस्तुपर्यायसंकरादिप्रसङ्गोपात्तः । यो येन यद्वा कुलते तेनाभिन्नं सत्त्वं सर्वम् ॥ २२५० ॥)

‘घटं करोति’ इति घटकार इत्यस्या विपक्षार्थं प्ररूपणाया यस्मात् तस्य घटकु रनर्थान्तरात् (मव्यतिरिक्ता घटकरणक्रिया, ऋतयैव नटकारे तस्याः समवायात् । ‘तो ति’ तस्मात् न तदर्थान्तरभूते ऋतुर्व्यतिरिक्ते कुम्भे घटे तस्याः समवायः संश्लेषो मतः । कुतः ? । वस्तुपर्यायसंकरादिदोषप्रसङ्गात्— वस्तुना ये पर्याया धर्मास्तेषां परस्परं सन्नः मर्दीणत्वमेतत् न स्यात्, कर्तृगतक्रियायाः कुम्भेऽपि समवायाभ्युपगमात् । ततश्च यः कुम्भकारादियेन क्रियाविशेषेण यत् कुम्भादिकं कुरुते तेन क्रियाविशेषेण तत्क्रियारूपतयेत्यर्थः, स तत् कर्तृ-कर्मार्थाभिन्नं स्यात् । तस्मात् कर्तृगतक्रियाया न कर्मणि संक्रमः, किन्तु कुर्वन् कारकः, कुम्भनादिय एव कुम्भादय इति मन्यते ममभिरुद्ध इति । उक्तः ममभिरुद्धनयः ॥ २२४८-२२५० ॥ अर्थान्भूतमाह—

एवं जह सद्धत्थो संतो भूओ तह उन्नहा उभूओ । तेणेवंभूयनओ सद्धत्थपरो विसेसेणं ॥ २२५१ ॥

(त्वं यथा शब्दार्थं सन् भूतस्तथाव्ययाऽभूत् । तेनैवभूतनय शब्दार्थपरो विशेषेण ॥ २२५१ ॥)

एवं यथा ‘घट चैष्टायाम्’ इत्यादिरूपेण शब्दार्थो व्यवस्थितः, ‘तह’ चि तथैव यो वर्तते घटादिकोऽर्थः, स एव सत् भूतो विद्यमानः । ‘अन्नहाऽभूत्’ इति यस्तु तदव्यया शब्दार्थोऽन्ननेन वर्तते स तच्चतो घटाद्यर्थोऽपि न भवति किन्त्वभूतोऽविद्यमानः । येनैव मन्यते, तेन कारणेन शब्दनय-ममभिरुद्धनयाया सकलादेवभूतमयो विशेषेण शब्दार्थोत्तरः । अयं हि योपिन्मरतद्वाहं जलाहरणादि-क्रियानिमित्तं घटमानमेव चेटमानमेव घट मन्यते, न तु गृहकोणादिव्यवस्थितम्, अचेष्टनात्, इत्येवं विशेषतः शब्दार्थोत्तरोऽयमिति । ॥ २२५१ ॥ ‘वज्जण-अत्थयनदमए एंभूओ विसेसेइ’ इति नियुक्तिगाथा (२२८५) इल व्याचिख्यासुराह—

वंजणमत्थेणत्थं च वंजणेणोभयं विसेसेइ । जह घडसइं चेदुवया तथा तं पि तेणेव ॥ २२५२ ॥

(व्यञ्जनमर्थेनार्थं च व्यञ्जनेनोभयं विशेषयति । यथा घटका- चेष्टाया तथा तामपि तेनैव ॥ २२५२ ॥)

व्यवृत्तेऽर्थोऽनेनेति व्यञ्जन वाचकः शब्दो घटादिस्तं घटावता एतद्वाच्येनार्थेन विशिनष्टि- स एव घटशब्दो यश्चेष्टवन्तमर्थं प्रति-
पादयति, नान्यम्, इत्येव शब्दमर्थेन नैयत्ये व्यवस्थापयतीत्यर्थः । तथा, अर्थमयुक्तलक्षणमभिहितरूपेण व्यञ्जनेन निशेषयति- चेष्टापि
यं या घटशब्दाव्यवृत्तेन ग्रसिद्धा योपिन्मस्तकारुढस्य घटस्य जलाहरणादिकार्यरूपा, न तु स्थान-भरणक्रियात्मिका, इत्येवमर्थो
शब्देन नैयत्ये स्थापयतीत्यर्गं इति, एवमुभयं विशेषयति । शब्दमर्थेन, अर्गस्तु शब्देन नैयत्ये स्थापयतीत्यर्थः । एतदेवाह- 'जह घटमह-
मित्यादि' । इदमत्र हृदयम्- यदा योपिन्मस्तकारुढश्चेष्टमानर्थो घटशब्देनोच्यते तदा स घटलक्षणोऽर्थः, स च तद्वाचको घटशब्दः,
अन्यदा तु यत्नन्तरस्तेन त्वेष्टाऽभावादघटत्वं, घटत्वेनेवावाक्यत्वमिति । एवमुभयनिशेषरूपं भूतनय इति ॥ २२५२ ॥

एतदेव प्रमाणतः समर्थयन्नाह-

सहवसादिभिधेयं तप्पच्चयओ पईव-कुम्भो व्व । संसय-विवज्जए-गत-संकराइप्पसंगाओ ॥२२५३॥

(शब्दशब्दादिभिरर्थं तत्प्रत्ययव्याप्तं प्रतीत्युक्तम् । सहाव विपर्यये-कृत्य सकटादिप्रसङ्गात् ॥ २२५३ ॥)

यथाऽभिधायकः शब्दस्तार्थमाभिधेयं प्रतिपत्तव्यमिति प्रतिज्ञा । तत्प्रत्ययत्वात्- तथाभूत एवार्थो ततः प्रत्ययसंभूतेरिति हेतुः,
प्रतीपवत् कुम्भमिदं वेति दृष्टान्तः । विपर्यये गार्धकमाह- 'समयेत्यादि' । इदमुक्तं भवति- प्रदीपका देन प्रकाशमानेवार्थोऽभिधीयते, अन्यथा
मशयादयः प्रतज्येरन्, तथाहि- यदि दीपनक्रियानिमिलोऽपि दीपस्तहि दीपशब्दे समुच्चारिते किमनेन दीपनः प्रकाशमानर्थोऽभिहितः, किं
याऽप्रकाशकोऽप्यन्वेषणलादिः ? इति मशयः । अन्योपेलादिरेव तेनाभिहितो न दीप इति विपर्ययः । तथा, दीप इत्युक्तेऽप्यन्वेषणलादौ
अन्वेषणलादौ चोक्ते दीपं प्रत्ययात् पदार्थानामेकत्वं साक्ष्यं वा स्यात् । तस्माच्छब्दवादेवाभिधेयम्, अभिधेयमशब्दश्च शब्द इति ॥ २२५३ ॥

तस्मिन्मिद्वनय शिक्षयन्नाह-

सद्वपरिणामओ जइ घड-कुडसइत्थभेयपडिवत्ती ।

तो निच्चेट्टो वि कंहं घडसइत्थो घडोऽभिमतो ? ॥२२५४॥

(सद्वपरिणामतो यदि घट घटशब्दादर्थेन प्रविपत्ति । ततो निश्चयेऽपि कथं घटशब्दार्थो घटोऽभिमतः ? ॥ २२५४ ॥)

यदि सद्वपरिणामतः शब्दमेवादौ घट-कुट-कुम्भादिपर्यायशब्दानामर्थभिद्वयप्रतिपत्तिस्त, ततस्तर्हि निश्चयेऽपि, घटशब्दाभिधेयो-
ऽर्थः सच घटोऽभिमतः, घटनादौ घट इति शब्दार्थमात्रम् ? इति ॥ २२५४ ॥ किञ्च,

वत्थुसंकमो वा निट्टो चिट्ठावओ य संकन्ती । तो नहि निचिट्ठतया जुत्ता हाणी व समयस्स ॥२२५५॥

(यदि वत्थुसंकमो वा नेष्टव्ये शायवत्वं संकन्ति । ततो नहि निश्चेष्टतया जुता हाणिर्वा समयस्य ॥ २२५५ ॥)

विदोषमयाद् । देशेन देशोऽभ्युपगन्तव्य इत्यनन्तरमेवोक्तम् । एष प्रदेशो प्रदेश इत्यपि नैव्ययम्, समानदोषत्वात् । तस्माद् देशिमात्र प्रदेशिमात्र चारण्डास्त्वभ्युपगन्तव्यम् । न तु देश-प्रदेशरूप्यता भार्या, तयोर्भेदोऽभेदे च यथोक्तदोषप्रमद्भावात् । अत एवन्मतेन कर्म-
धार्योऽपि पठाना न भवति । सर्वस्यापि यस्तुन प्रत्येकमरणरूपत्वात् ॥ २२५८ ॥ अथ देशप्रतिपादनार्थं नो देशोति प्रयोगः कियते, एतदशान्वयश्च नोशब्दो देहिन एतद्देशभूत एव देशः न पुनस्तद्व्यतिरिक्त इत्यर्थः । एतदप्युक्तम् । कुतः ? इत्याह—

नेसद्वौ वि ममत्तं देसं व भणेज्ज जड समत्तं तो । तस्स पओगो ऽणत्थो अह देसो तो न सो वत्थं ॥ २२५९ ॥

(नोणन्तेऽपि ममत्तं देशं वा भणेद् बहि समत्तं वत् । तस्य प्रयोगोऽनर्थाऽयं देशस्ततो न स यस्तु ॥ २२५९ ॥)

‘नो देशी’ इति प्रयोगे योऽयं नोशब्दः स किं समस्त देशिलक्षण यस्तु उदेत्, अथवा त देशमेव त्रयात् ? । यद्याद्यः पक्षः, तर्हि नोशब्दस्य प्रयोगोऽनर्थकः, केनलाद् देशिज्जट्टादेन ममत्तमस्तुप्रतीतेः । अथ देशो नोशब्देनोच्यते ततो नार्थो, यस्तु, देशिनो भिन्नो-
ऽभिन्नो वा नाप्यभ्युपगम्यत इत्युक्तत्वादिति ॥ २२५९ ॥ नीलोत्पलादिसमासश्च द्वयोः पदयोरैकाधिकरणताया भवति । द्वयोश्च क्रमविकरण-
नान्ति, अनन्तरमेव निषिद्धत्वात् । ततस्तदभावात् क्रमवारयममानो न युक्त इति दर्शयन्नाह—

नीलुप्पलाइसद्दाहिगरणमंगं च जं मयं तत्थ । नणु पुणरुत्ता-ऽणत्थय-समयविद्याया पुहत्तं वा ॥ २२६० ॥

(नीलोत्पलादिगन्धाना यन्तुपुनरुत्ताऽनर्थकं समयविद्याया प्रथमं वा ॥ २२६० ॥)

नीलोत्पलादिगन्धाना यन्तुपुनरुत्ताऽनर्थकं समयविद्याया प्रथमं वा ॥ २२६० ॥ ननु पुनरुत्ता-ऽणत्थय-समयविद्याया दोषा उक्ता एवेति न रमंशाय । अथ पुनरुत्तादिदोषा नैव्यन्ते, तर्हि नीलोत्पलादिगन्धानाभिर्यथासाध्यस्य पुनस्त भेदः प्राप्नोति, इत्येतोऽपि तुल्याधिकरण-
गाजभावाद् न रमंशाय, ॥ २२६० ॥ तस्मात् किं स्थितम् ? इत्याह—

तो वत्थुसंकराडप्पमगाओ सव्वमेव पडिपुन्नं । वत्थुं सेसमवत्थुं विलम्बणं खरविसाणं व ॥ २२६१ ॥

(नामो यस्तुसंकराऽग्रमद्गतं सस्मिन् परिपूर्णम् । यस्तु क्षेत्रमस्तु विलक्षणं खरविशानमिदं ॥ २२६१ ॥)

तस्मात् यस्तुगा रमादिदोषप्रसूतं मयं धर्मास्तिश्रयादिकं मपूर्णं देशि-देशकल्पनारहितमण्डं वस्तु । एतस्मात् विलम्बणं देशि-
क्षेत्र-नान्तितामगम, युक्तिमिदं सत्त्वात्, एतद्विषणमिति । तदेवमुक्ता विस्तृतः ममस्ता अपि नया ॥ २२६१ ॥

अथ विस्तरास्थानादिप्रत्ययान्तिनिययुद्धानां मयिष्य तदभिधायमाह—

वर सद्दोवमज्जणं वत्थुमुज्जुमुत्तंता । सहप्पहाणमत्थोवसज्जणं सेसया विति ॥ २२६२ ॥

(अथ वरसद्दोवमज्जणं वत्थुमुज्जुमुत्तंता । सहप्पहाणमत्थोवसज्जणं सेसया विति ॥ २२६२ ॥)

श्रुजुश्रुजान्ताश्चत्वारो नया वस्तु वृक्षे प्रतिपादयन्ति । कथं भूतम् ? इत्याह-अथश्रव शब्दोपसर्जनं च, अर्थः श्रवः प्रधानभूतो मुख्यो यत्र तदग्रेष्वप्य, शब्द उपसर्जनमप्रधानभूतो गौणो यत्र त्वं शब्दोपसर्जनम् । शेषास्तु शब्दादयस्त्रयो नया व्यत्ययमिच्छन्ति । अत एवाद्याश्चत्वारोऽर्थनयाः, अन्त्यास्तु त्रयः शब्दनयाः प्रोच्यन्ते इति ॥ २२६२ ॥ अथाभिहितपुष्पसंहस्रं वक्ष्यमाणं च संन्ययनाह—
इय नेगमाइसखेवलम्बणं मूलजाइभेएणं । एवं चिय वित्थरओ विण्णेयं तप्पभेएणं ॥२२६३॥

(इति नेगमादिसखेपलक्षण मूलजातिभेदेन । एवमेव विस्तरतो विज्ञेयं तत्त्वभेदेन ॥ २२६२ ॥)

इत्थं नेगमादिनयाना मूलजातिभेदतः मक्षेपलक्षणपुष्पलक्षणमुक्तम् । विस्तरतोऽप्येवमेवोक्तानुसारेणैषा लक्ष्यं विशेषम् । केन ? । 'तुयमेएणं ति' तेषां मूलजातिभेदाना केऽन्ये प्रकृष्टाः दृश्यता मेदास्तैरित्यर्थ इति । एवं व्याख्याताः पञ्च निष्ठु किं गाथाः, अष्टसप्ततिश्च भाव्यगाथाः, इत्युभय न्यशीतिगाथार्थः ॥ २२६३ ॥ के पुनस्ते प्रमेदाः ? इत्याह—

क्किंको य सयविहो सत्त नयसया हवन्ति एमेव । अन्नो वि य आएसो पंचेव सया नयाणं तु ॥२२६४॥

(तर्ककश्च शतविधं साम नयशक्तानि भवन्त्येवमेव । अन्योऽपि चादेशः पञ्चैव शक्तानि नयाना तु ॥ २२६४ ॥)

एतेषां मूलजातिभेदतः सप्ताना नेगमादिनयानामेकैकः प्रमेदतः शतविधः शतभेदः । एव च सर्वेऽपि प्रमेदः सप्त नयशक्तानि भवन्ति । अन्योऽपि चादेशः प्रकारस्तेन पञ्च नयशक्तानि भवन्ति । शब्ददिभिस्त्रिभिर्नियर्थक एव शब्दनयो विनश्यते तदा पञ्चैव मूलनया भवन्ति, सर्वैकस्य च शतविधत्वात् पञ्चशतविधत्वं नयानाम् । 'अन्नो वि य ति' अपिशब्दात् पदं, चत्वारि, द्वे वा शते नयानाम् सत्र यदा सामान्याग्निणो नेगसस्य संग्रहे, विशेषप्राहिणस्तु व्यन्तारोऽन्तर्भातो विनश्यते तदा मूलनयाना पदविधत्वादेकस्य च शतभेदत्वात् पदं शक्तानि नयानाम् । यदा तु मयहज्वह्वार-श्रुजुश्रुजलक्षणाख्योऽर्थनया विनश्यन्ते, एकस्तु शब्दनयः पर्यायास्तिकृतास्तदा चत्वारो मूलनया भवन्ति, प्रत्येकं च शतभेदत्वात् चत्वारि नयशक्तानि । यदा तु नेगमादयश्चत्वारोऽप्येको द्रव्यास्तिकः, शब्दनयास्तु त्रयोऽप्येक एव पर्यायास्तिक इत्येव त्रयोव नया विनश्यते तदाऽनयोः प्रत्येकं शतभेदत्वाद् द्वे नयशते भवताः ॥ इति निष्ठु किं गाथार्थः ॥ २२६४ ॥

अयमा, विमनेन स्तोत्रभेददर्शनेन ? उत्कृष्टतोऽन्तर्याता अपि नया भवन्ति । तेषां चापिशब्दाद् द्रष्टव्या इति दर्शयन्नाह—

जावन्तो वयणपहा तावन्तो वा नया विसद्दाओ । ते चेव य परसमया सम्मतं समुदिया सव्वे ॥२२६५॥

(यावन्तो वचनपथास्तान्त्वो वा नया अपिशब्दान् । त एव च परसमया सम्यक्त्वं समुदिता सर्वे ॥ २२६५ ॥)

'वा' अयमा, यावन्तो वचनपथा वचनमार्गा वचनप्रकारास्तेषां अपि नयास्तेऽप्येवापिशब्दात् समुदीहिताः । य एव च नयास्त एव च सारधारणाः सर्वेऽपि परसमयास्तीर्थीकृतिद्वन्ताः, मयुदितास्तु निरधारणाः स्याच्छब्दलञ्छिताः सर्वेऽपि नया सम्यक्त्वं विनशासनभाव

प्रतिपद्यन्त इत्यर्थः । आह च स्तुतिकारः—“उदयानि सर्वसिन्धवः समुद्रीणास्त्वयि नाथ ! दृष्टयः । न च तासु भवान् प्रदृश्यते
प्रथिमक्तासु सरिस्त्रिवोदयिः ॥ १ ॥” इति ॥२२६५॥ एतदक्षममाणः परः ग्राह—

समेनन्ति न य समेया सम्मत्तं नेव वत्थुणो गमगा । वत्थुविघायाय नया विरोहओ वेरिणो चेव ॥ २२६६ ॥

(न समयन्ति न च समेता सन्त्यर्त्तं नैव यस्तुनो गमका । वत्थुविघाताय नया विरोधतो वैरिण इव ॥ २२६६ ॥)

न ममयन्ति न समुद्राभमानपाधन्ते नया, नापि समेतास्ते सम्यक्त्वं भवति, प्रत्येकावस्थाया मिथ्यादृष्ट्यात्, तत्समुद्राये
महामिथ्यात्वात्सद्भात्, प्रचुरविपलममुद्राये विपप्राचुर्ययत् । नापि ते समेता यस्तुनो गमकाः, प्रत्येकावस्थाया तदगमकत्वात् । समुदिताश्च
ते निद्रमाणाः प्रत्युत वत्थुविघातायेन भवन्ति, न पुनस्तद्गमकाः । कुतः पुनस्ते न समयन्ति, न च समुदिताः सम्यक्त्व, नापि वत्सुगमकाः ?
इत्याह— निरोधित्वात्, वैरिणिति ॥ २२६६ ॥ अत्रोत्तरमाह—

सव्वे समयंति सम्मं चेगवसाओ नया विरुद्धा वि । भिच्च-ववहारिणो इव राओदासीणवसवन्ती ॥ २२६७ ॥

(सर्वे समयन्ति सम्मत्तं चैकमशाद् नया विरुद्धा अपि । मुख्य-व्यवहारिण इव राजो-दासीनवशावर्तिनः ॥ २२६७ ॥)

परपरविरुद्धा अपि नयाः सर्वेऽपि ममयन्ति समुदिता जायन्ते, सर्वे च सम्यक्त्व भवन्ति । कुतः ? इत्याह— एकस्य जिनसार्धो-
वर्धयित्वात्, राजपञ्चमर्तिनानाभिप्रायभूत्यवर्धयत् । अथवा, व्यवहारिण इयोदासीनवशावर्तिनः । इदमुक्तं भवति— यथा नयदक्षिणाऽऽज्ञासारेणैकेन
राजा निरोधादिभारमापन्ना उद्योऽपि भृत्याः सम्यगुपयतो निरोधादिकारणान्यपनीयैकत्र मील्यन्ते, सत्प्रवृत्तिं च कार्यन्ते, यथा वा धन-
धान्य-भूम्यागर्जे परस्पर निद्रमाना वहरोऽप्यर्थं प्रत्यर्थिलक्षणा व्यवहारिणः सम्यग् न्यायदक्षिणा केनाप्युदासीनेन युक्तिभिर्निद्राकारणा-
न्यपनीय एकत्र मील्यन्ते, सत्तमार्गं च ग्राहन्ते, तद्वहापि परस्परविरुद्धाद् बहुनपि नयान् सम्यगानी जैनतासुस्तेषा सामधारणतालक्षणे
निरोधभारणमपनीयैकत्र मील्यति, सामधारणत्वे च मिथ्यान्वकारणेऽपनीते तान् सम्यग्रूपतां ग्राहयति । प्रचुरविपलमा अपि हि प्रौढमन्त्र-
वादिना निर्दिपीकृत्य दृष्टादिरोगिणो दत्ता अमृतरूपता प्रतिपद्यन्त एवेति ॥ २२६७ ॥

प्रत्येकसम्यग्योगेर्हैकदृष्ट्यादिवत् समुदिता अपि कृग ते वत्सुगमकाः ? इत्याह—

गमगत्तणाओ गमग चिय वत्थुणो सुयाइव्व । सव्वे समत्तगमगा केवलमिव सम्मभावम्मि ॥ २२६८ ॥

(देवगमक्याद् गमगा एव यस्तु श्रुतादिरिव । सर्वे समत्तगमगा केवलमिव सम्यग्भावे ॥ २२६८ ॥)

एव नया वत्सुनस्तावद् सामान्येन गमका अवगोषकाः प्रापका इति पत्रः, तदैशगमकत्वात् । ननु वत्सुनो देशमात्रमेव प्रत्येकममी
वत्सुगं पन्तुगमगा उच्यन्ते ? इत्याह— श्रुतादियत् । इदमुक्तं भवति— घटादीनां रूपमात्रमेव चक्षुष्टृङ्गणादि, न रसादिधर्मजः

॥ २५ ॥
निशेषा०
भाग-२
नयानां
प्रत्येकं
मिथ्या-
दृष्टित्वम्
समुदितानां
सम्यक्त्वम्

✧ ✧ ✧ ✧ ✧

परिवर्तनीनां चार्वाण्डमात्रमेव गुह्यताति न परभागमिति, एवं देशग्राहकमपि सद् यस्तु गमयत्येव, एव नया अपि । किञ्च, एत एव सर्वे नया मिथ्यात्वापगमेन मम्यन्त्वसङ्गत्वे क्रमेण विगुह्यमानाः सर्वानरणप्रतिबन्धाभावात् ममस्तत्तुगममा भवन्ति, केवलज्ञानमिवेति ॥२२६८॥

आह—ननु यदि ते प्रत्येकमपि यस्तुगममाः, तर्हि मिथ्यादृष्टयः कथम् ? इत्याह—

जमणेगयम्मणो वरधुणो तदंसे च सव्वपडिवत्ती । अन्ध व्व गयावयवे तो मिच्छद्विट्ठिणो वीसु ॥ २२६९ ॥

(यन्नेकधर्मणो यस्तुतत्तदंसे च सर्वप्रतिपत्ति । अन्धा इव गयावयवे ततो मिथ्यादृष्टयो विप्यक् ॥ २२६९ ॥)

यद् यस्मादनेकर्धर्मस्यानेक(प्र०० स्थानन्त)धर्मान्मरुस्य यस्तुनस्तदंशेऽपि गुह्यतेऽनित्यत्वाद्येकर्धर्ममात्रेऽपि परिच्छिन्ने नान्नादेने-यमादिनः 'ममल यस्तु मया गुह्यतम्' इत्येवभूता प्रतिपत्तिरिति । ततस्तस्माद् विप्यक् पृथगेकैको मिथ्यादृष्टयः, निरपेक्षतुष्टित्वात्, एकस्मिन् पुच्छ-पादादयमेव ममस्तगजप्रतिपत्तोरुन्वा इवेति ॥ २२६९ ॥ समुदिता अपि तर्हि इयं ते मम्यदृष्टयः ? इत्याह—

जं पुण समत्तपस्त्रायवधुगमगा त्ति समुदिया तेणं । सम्मत्तं चक्खुमओ सव्वगयावयवगहणे व्व २२७०

(यद् पुन समत्तपसायवधुगमगा इति समुत्तिवातेन । सव्वगयावयवगहण इव ॥ २२७० ॥)

यस्मात् तु समुदिता नयाः ममन्ताः पर्याया यस्य वस्तुनस्तत् ममन्तपर्याय यस्तु तस्य गमकाः प्रापरा भवन्ति, तेन ते मम्यन्त-मम्यन्तादिनो व्यपदिश्यन्ते । यथा ममन्तगजानयग्रहणे मर्मगजायवसमुदयात्मरुगजमादिनश्चक्षुष्यन्तः । निरवधारणोऽपरनयमापेक्षाः स्यात्सदलोऽजित गतोऽपि नयः मम्यग्रादी, ये तु मानधारणा अन्योन्यमपेक्षाः स्यात्सदालाञ्छितास्ते नहमोऽपि समुदिता मिथ्यादृष्टय एवंतीति तात्पर्यम् । अत एव ये मानधारणास्ते नहमोऽपि समुदितव्यपदेशेन न लभन्ते, तच्चतन्नेषामसमुदितत्वात् । निरवधारणास्तु नयाः पृथगापि स्थिताः परस्पर मापेक्षत्वेन समुदिता भण्यन्त इति ॥ २२७० ॥ दृष्टान्तान्तरेणापि समुदितानां समस्तवस्तुगममन्तं समर्थयन्नाह—

समत्तवधुगमगा वीसुं रयणावलीए मणउ व्व । सहिया समत्तगमगा मणओ रयणावलीए व्व २२७१

(न समत्तवधुगमगा विषय रयणावली मणय इव । सहिया समन्तगमगा मण्यो रयावली इव ॥ २२७१ ॥)

न ममन्तवस्तुगममाः पृथगाभूता नयाः, परस्परनिरपेक्षत्वात्, पृथक्स्थितरत्नावलीव्यपदेशानर्हमणय इव । त एव समुदिताः ममन्तवस्तुगमगाः, यथास्थानविनियोगेन परस्परमापेक्षत्वात्, एकस्म्यक्रमप्राप्तरत्नावलीमणय इवेति ॥ २२७१ ॥ अथ परस्पर निरतमानान् नयान् ममीक्ष्य ये ह्यवन्ति, 'न किञ्चिद्विद् परस्पर मिलति' इत्यादिभाषणतः ममयाशतना च कुर्वन्ति, तदुपदेयगर्भमुपमहरन्नाह—

ग्वं सविसयसच्चे परविसयपरंमुहे तए नाउं । नेएसु न संसुद्धइ न य समयासायणं कुणइ ॥ २२७२ ॥

(परं स्वविपरसत्यान् परविपरसत्तादुभयान् तान् ज्ञान्या । क्षेत्र्यु न संसुदति न च समयाज्ञाना वरोति ॥ २२७२ ॥)

एवमुक्तपक्षेण यो यस्य द्रव्यास्तिस्त्रायादिनयस्यात्मीयो नित्यत्वादिको विषयस्तन्मात्रप्रतिपादने सत्योऽनित्यो नयः, परस्य तु पर्यायास्तिस्रादिनयस्य योऽनित्यत्वादिको विषयस्तत्र पराड्भुग, न न निराकरोति, निरपघातत्वेन सम्यगनयत्वात्, नापि त स्थापयति, नयत्वेनैवमाग्राहित्वानित्यर्थः । एवभूतान् सर्वानपि नयान् ज्ञात्वाऽन्योन्यरूपतया तेषां स्ववियप्रतिपादनेऽपि नयमिधिज्ञः साधुर्बोधेयु वस्तुषु न मग्नोऽस्ति, न दोलायमानमानसो भवति । नापि निष्ठादिभिः ममयाशातना विधाय मिथ्यात्वमुपगच्छति, स्मिन् 'कप्रश्चिदेत-
दप्यस्ति' इति चेद्विदमपि च घटते' इत्यादिरूपतया नयान् विषयविभागेन व्यवस्थाप्य वस्तुर्थं गमयतीति ॥२२७२॥

नयनेन समोदहेतुना नयविचारेण मूलत एव किं प्रयोजनम् ? इत्याह—

अर्थं जो न समिक्खवड निक्खेव नय-प्पमाणओ विहिणा । तस्सा जुत्तं जुत्तं जुत्तमजुत्तं व पडिहाइ २२७३.
रसमागनयमयं तप्पडिवक्खनयओ निवत्तेज्जा । समए व परिग्गहिय परेण जं दोसबुद्धीए ॥२२७४॥

(अर्थं यो न समीक्षते निक्षेप-नय प्रमाणतो विधिना । तस्यायुक्तं युक्तं युक्तमयुक्तं या प्रतिभाति ॥ २२७३ ॥)

(परत्नमेवैतन्नयमतं तन्मात्रप्रतिपन्नगतो निजतयेत् । समये या परिगृहीत परेण यद् दोषबुद्ध्या ॥ २२७४ ॥)

यो नाम स्थापनाद्विचारेण, तथा नंगमाडिनयं, प्रत्यक्षादिभिश्च प्रमाणैरर्थं सूक्ष्मेक्षिकया विचार्य न समीक्षते न परिभावयति, तस्याविचारितरमणीयतयाऽयुक्तं युक्तं प्रतिभाति, युक्तमपि ब्रह्मतयाऽयुक्तं प्रतिभाति । अतः कर्तव्यो नयविचारः । किञ्च, नैद्विपरिसम-
ग्रूपमानित्यत्वाद्भिन्नप्रतिपादकस्य बुद्ध्यादिकनयस्य यन्मतं तद् नयमिधिज्ञः साधुः 'तत्पण्डितवरनयउत्ति' तस्यानित्यत्वादिप्रतिपादकनयस्य प्रतिपक्षभूतो नित्यत्वादिप्रतिपादको यो द्रव्यास्तिस्रादिनयस्तस्मात् ततो निजतयेद् निराकृत्येत् । अथवा, समये स्मसिद्धान्ते जैननागमेऽपीत्यर्थः, यद्वान-
द्विपादिकोऽपस्तुपितं परेण दोषबुद्ध्या किमपि जीवादिकं उभु परिगृह्यत भवति तदपि नयमिधिज्ञो निजतयेद् न योक्तिभिर्गुण-
रूपतया तत् स्थापयेदित्यर्थः । अत्रमात् कर्तव्यो नयविचारः । इति गाथादयकार्यः ॥२२७३-२२७४॥

अह- किं मयि मयिदा मयाऽपि कर्तव्यो नयविचारः ? न, इत्याह—

जिड्डिवाण परुवणा मुत्त-अर्थकहणाए । इह पुण अणवभुवगमो अहिगारो तीहिं ओसन्नं ॥२२७५॥

(मभिन्दिवादे प्ररूपणा सूत्राऽर्थक्यनागात् । इह पुनरनभ्युपगमोऽभिचारिभिरुत्तम ॥ २२७५ ॥)

मभिन्नगमादिभिर्नयं, समयेऽद्विपादे मयस्तुप्ररूपणा मयाधकथना च 'क्रियते' इति शेषः । इह पुनः कालिकत्रयेऽनभ्युपगमो नयस्य नयव्याख्या कार्या । यदि च श्रोतरेषां नयविचारं क्रियते तदा विभक्तयैस्तस्मिन् श्रवणेनाधिभारः ॥ इति नियुक्तिगाथार्थः ॥
॥२२७५॥ निमित्ति विभिरवाचनयैरिद्धाधिसरो न शेषः ? इत्याह—

॥२७॥
निशेषा०
भाषाः-२
सम्यग्मनयाः
स्वनिपय-
सत्याः
रविपयो-
दामीनाः

नय विचारः
हुन कार्यः

संवहरो ववहारंतेहिं तिहिं य जं लोए । तेण परिकम्मणत्थं कालियसुत्ते तदहिगारो ॥२७६॥

(अथ सव्यभक्तो ज्वरद्वारा नैत्रिभिश्च यक्षोक्तः । तेन परिकर्माण्यं कालिकमुत्रै सद्विकारः ॥ २७६ ॥)

सुगमा, नर शिष्यमतिपरिकर्मणार्थं तैः स्थूलसव्यवहाराद्यप्रतिपदकैरेव नैगम-सग्रह-व्यवहारनयैरिहाधिकारः ॥ इति गाथार्थः ॥

॥२७६॥ आह— नन्विह पुनर्नश्युपगम इत्यभिधाय पुनश्चिनयातुञ्जा क्रियार्थम् ? इत्याह—

नस्थि नएहिं विहूयां सुत्तं अत्थो यज्जिणमए किंचि । आसज्ज उ सोयारं नए नय विसारओ वूया ॥२७७॥

(नास्ति नयैर्दिक्षिन् सूत्रमर्थश्च जिनमते किञ्चित् । आसाज्ज तु श्रोतार नयान् नयतिशारदो ब्रूयात् ॥ २७७ ॥)

द्वयमर्थो वा नास्ति जिनमते नयैर्दिक्षिन् किञ्चिदपि, तथाप्याचार्य-शिष्याणां मतमान्दयापेक्षया सर्वनयचिचारनिषेधः कृतः । निमलमति श्रोतारं पुनरासाज्ज नयतिशारद* स्मरिः समनुवातमाद्यनयप्रय श्रेणत् वा नयात् ब्रूयात् ॥ इति निष्ठु क्तिगाथार्थः ॥२७७॥ अत्र भाष्यम्—

भासिज्ज वित्थरेण वि नयमयपरिणासणासमत्थम्मि । तदसत्ते परिकम्मणमेगनएणं पि वा कुञ्जा ॥२७८॥

(भाषेत विस्मरेणपि नयजनपरिणामनासमर्थं । तदसत्ते परिकर्मणामेकनयेनापि वा कुञ्जात् ॥ २७८ ॥)

सुगमा, नर वागवद्वा नयदयेन त्रेणेण या शिष्यमतिपरिकर्मणां कुर्यात्, तथाविवसतिमान्चं तु नैकमपि नय भाषेद, इत्येतदपि द्रष्टव्यम् ॥ २७८ ॥

॥ तदेवमुक्तं नयद्वारम् ॥

अथ समवतारद्वारव्युत्पत्ते । क एतेषां नयानां समवतारः ? क वाजनतारः ? इति सशुभापनोदार्थमाह—

मूढनइयं सुयं कालियं तु न नया समोयरंति इहं । अपुहत्ते समोयारो नस्थि पुहत्ते समोयारो ॥२७९॥

(मूढनयिकं श्रुतं कालिकं तु न नया समवतरन्तीह । अपुहत्ते समवतारो नास्ति पृथक्त्वे समवतार ॥२७९॥)

मूढा अविभागस्या नया यत्र तद् मूढनयं तदेव मूढनयिकम् । किं तत् ? । कालिक श्रुतं— काले प्रथम-चरमयौलीलक्षणे कालग्रह-णपूर्वकं पठ्यत इति कालिम्प, तत्र न नयाः समवतरन्ति— अत्र प्रतिपदं न भण्यन्त इत्यर्थः । क पुनस्तार्क्ष्यमीया समवतार आसीत्, कदा चायमनशारस्तेषामभूत् ? इत्याह— ‘अपुहत्ते इत्यादि’ । चरणक्षणानुयोग-पर्यवश्यानुयोग-गणितानुयोग-द्रव्यानुयोगानामपृथग्भावोऽपृथक्त्व प्रतिपत्तिमिमागेन पद्यमाणनिमागाभावेन प्रवर्तनं द्रव्यणामित्यर्थस्तस्मिन्पृथक्त्वे नयानां विस्तरेणासीत् समवतारः । चरणक्षण्याद्यनु-योगानां पुनरित्यमाणलक्षणं पृथक्त्वं नास्ति गमनवतारो नयानाम् । भवति वा कचिद् पुलापेक्षोऽस्ती ॥ इति निष्ठु क्तिगाथार्थः ॥२७९॥

॥२८॥

‘विशेषा०

भागः—२

अथ नयपि

चारनिषेधः १

‘नय-समव-

वाद्धारम्

अविभागत्वा मूढानयन्ति मूढनइयं सुयं तेण । न समोयरंति संता वि पइपयं जंन भण्णंति ॥२२८०॥
 अपुहत्तमेगभावो सुत्ते सुत्ते सवित्थरं जत्थ । भण्णंतणुओगा चरण-धम्म-संखाण-दव्वाणं ॥२२८१॥
 तत्थेय नयाणं पि हु पइवत्थं वित्थरेण सब्वेसिं । देसिंति समोयारं गुरवो, भयणा पुहत्तस्मि ॥२२८२॥
 एग्गे धिय देसिज्ज जत्थणुओगो न सेसया तिणिण । सन्ता वि तं पुहत्तं तत्थ नया पुरिसमासज्ज ॥२२८३॥

(अभिभाष्य मूढा नया इति मूढनीतिक श्रुतं तेन । न समनतरान्ति सन्तोऽपि प्रतिपद यद् न भण्यन्ते ॥ २२८० ॥)

(अपुहत्तमेगभावो सुत्ते सुत्ते सवित्थरं जत्थ । भण्यन्तेऽनुयोगाश्चरण धर्म-संख्यानं द्रव्याणाम् ॥ २२८१ ॥)

(नयं नयानामपि मूढ प्रतिपद्यन्ति समोयारं गुरवो, भयना पृथक्त्वे ॥ २२८२ ॥)

(एक एव विदित्ये यानुयोगो न शेषकास्त्रय । सन्तोऽपि तत् पृथक्त्वं तत्र नया पुरुषमासाद्य ॥ २२८३ ॥)

चत्तोऽपि गतार्थः, नव प्रथमयोगोचरार्थं यद् यस्मात् सन्तोऽपि प्रतिपद न भण्यन्ते, अतो न समनतन्तीत्युच्यते । अपृथक्त्वं त्रिमुच्यते ? इत्याह—एकभाषः । एरुभागेन विवृणोति—‘मुत्ते सुत्ते इत्यादि’ यत्र सूत्रे सूत्रेऽनुयोगा व्याख्यानानि भण्यन्ते । केणाम् ? इत्याह—‘चरणत्वादि’ । मर्यादां गणितमुच्यते । तद्वेदेदमत्र हृदयम्—यदैकैकस्मिन् सूत्रे चरणस्य अनुयोगः, गणितानुयोगः, ‘चरणत्वादि’ । मर्यादां गणितमुच्यते । तद्वेदेदमत्र हृदयम्—यदैकैकस्मिन् सूत्रे चरणस्य अनुयोगः, धर्मकथानुयोगः, गणितानुयोगः, द्रव्यानुयोगादन्ते मरिस्तर चत्वारोऽपि व्याख्यायन्ते, न तु वक्ष्यमाणेन पार्थक्येन ‘तदपृथक्त्वम्’ इति शेषः । ‘तत्थेयं’ चि तत्रैवापृथक्त्वं पृथक्त्वं तु त्रिमुच्यते ? इत्याह—‘एग्गे विवे’त्यादि इदं च ‘क्षालियसुय च’ इत्यादिवक्ष्यमाणगाथाया व्यक्तीभविष्यतीति ॥ २२८०-२२८२-२२८३ ॥

आह—किंयत्न काल यानत् पुनरिदमपृथक्त्वमासीत् ? कुतो ना पुरुषविशेषादारम्य पृथक्त्वमभूत् ? इत्याह—

जावं ति अज्जवइरा अपुहत्तं कालियाणुओगस्स । तेणारेण पुहत्तं कालियसुय विट्ठिवाए य ॥२२८४॥

(यान्द्रित्यार्थेरा अपृथक्त्वं कालिकानुयोगस्य । तेनाऽऽद्यतं पृथक्त्वं कालिकानुयोगे इष्टिनादे च ॥ २२८४ ॥)

यादायंरा गुरवो महाभक्तपुस्तान् कालिकानुयोगस्यापृथक्त्वमासीत्, तदा व्याख्यातणा श्रोतणा च तीक्ष्णप्रज्ञत्वात् । कालिकानुयोगस्य पार्थक्यं, अन्यथोत्कालिकेऽपि मर्यादां प्रतिपद्यन् चत्वारोऽप्यनुयोगास्तदानीमासन्नेवेति । तदाऽऽद्यतं अपृथक्त्वं, गमामस्य कालिकानुयोगे इष्टिनादे चानुयोगानां पृथक्त्वमभूत् ॥ इति निर्युक्तिगार्थः ॥२२८४॥ भाष्यम्—

अतिव्याप्त्याऽपराददृष्टोऽतिपरिणामाः । सम्यग्परिणतिजननचनास्तु मध्यस्थदृत्तयः परिणामाः । तत्र येऽपरिणामास्ते नयाना यः स्वः स्वः आत्मीयः आत्मीयो नियमः 'दानमेव श्रेयः क्रिया चाश्रेयः' इत्यादि रुस्तमश्रद्धाधनाः । ये त्वतिपरिणामास्तेऽपि यदैवेकेन नयेन क्रियादिकं ननु श्रेयः तदेव तन्मात्र प्रमाणतया गृहणन्त एतन्तन्निव्यादिनस्तुप्रतिपादकत्वयाना च परस्परविरोधं भवना मिथ्यात्वं मा गच्छेयुः । येऽप्युक्तधरूपाः परिणामाः शिष्यास्ते यत्रापि मिथ्यात्वं न गच्छन्ति तथापि निस्तरेण नयव्याख्यायमानेयं ब्रह्मा* ब्रह्मतराश्च तद्धेदास्तान् प्रतीतुमशक्ता अन्यमयं भययुरिति यत्वा तत् कार्यरक्षितस्वरिभिः 'कालिक'-इत्युल्लङ्घनत्वात् सर्वस्मिन्नापि श्रुते नगमिभागो विस्तारव्याख्या-
रूपो न कृतः ॥ इति गार्थापञ्चसार्थः ॥ २२८९-२२९०-२२९१-२२९२-२२९३ ॥

रुः पुनस्तत्र चरणरणाद्यनुयोगाना श्रुतमिभागः ? इत्याह—

कालियमुयं च इसिभासियाहं तद्वो य दिद्विवाओ चउत्थओ होइ अनुओगो ॥
जं च महाकप्पमुयं जाणि असेसाणि छेअ सुत्ताणि । चरणकरणाणुओगो ति कालियत्थे उवगयाणि ॥

(कालिकश्रुतं चरिभासिपतिनि वृत्तीयश्च सूत्रप्रकाशितम् । सर्वत्र चरणाणुयोग इति कालिकार्थ उपगतानि ॥ २०९४ ॥)

(यच्च महाकल्पश्रुतं यानि च श्रेयाणि च्छेदसूत्राणि । चरणकरणाणुयोग इति कालिकार्थ उपगतानि ॥ २०९५ ॥)

इदं तद्विशिष्टं सर्वं मर्ममपि श्रुतं मलयगहणादिभिर्धिनाऽधीयत इति कालियमुच्यते । तत्र प्रायश्चरण-कल्पो एव प्रतिपाद्यते । अतः अपररक्षितयुरिभिर्भन्त चरणकरणाणुयोग एव कर्तव्यतया अनुगतः, न तु सन्तोऽपि श्रेया धर्मकथाद्यनुयोगास्तय इति, अतोऽनुयोगतद्वैतमेवोपा-
पतात् कालिकश्रुतं प्रथमश्रगणकरणाणुयोगो व्यपदिश्यते । तथा, अष्टभिर्भाषितानुसाराध्ययनानि, तेषु च नमि-कपिलादिमहर्षिणा समन्धीनि
पापे धर्मायानयन्येव कल्पन्त इति धर्मरूपाणुयोग एव तत्र व्यसथापितः । मुख्यश्रुत्याहं तु चन्द्र-मृष-ग्रह-नक्षत्रादिचारागणितमेव प्रायः
प्रतिपाद्यत इति तत्र गणितानुयोग एव व्यवस्थापितः । दृष्टिमाद तु मर्मस्मिन्नापि चालना-प्रत्यनस्थानादिभिर्जीमादिद्रव्याण्येव प्रतिपाद्यन्ते,
तथा गुणजनजतमणि-मोत्तिस्त्रादिद्रव्याणा च मिद्वयोऽभिधीयन्त इति द्रव्याणुयोग एव तत्र निरूपित इति । एवं चत्वारोऽप्यनुयोगाः
श्रुतभेदेन स्थापिताः, प्रतिग्रहं तत्पर्यं निषिद्धमित्यर्थः । अष्टभिर्भाषितानि धर्मरूपाणुयोग इत्युक्तम्, ततश्च महारूपश्रुतादीनामपि
दृष्टिमादानीन्तनानां महर्षिभिः प्रतिपादितत्वेन निर्भाषितत्वाद् धर्मरूपाणुयोगत्वमप्यहं चरणरणाणुयोगश्च प्रतिपादनार्थमाह— 'अ चेत्यादि' यच्च
महाराजपुत्रैः, यानि च श्रेयाणि कल्याणी च्छेदसूत्राणि तान्यपि मर्माणि चरणरणाणुयोग इति मन्तव्यानि । इतः ? । यस्मात् तान्यपि
कालिकसमं उपगतानि कालिकश्रुतेऽनुगतानि सन्ति । इति निरूपित्वाद्यर्थः ॥ २२९४-२२९५ ॥

* 'पश्य पश्य' इत्यादि-रूपमणानिर्बुक्तिगार्थायाः प्रस्तावना म्हुमाह—

एवं विहियपुहत्तेहिं रक्खियज्जेहिं पूसमिच्चमि । ठविण् गणिम्मि किर गोट्टमाहिलो पडिनिवेशेणं । २२६६
 १० मिच्छत्तोदयओ सत्तमओ निणहवो समुप्पणो । केअन्ने छठ्ठमणिण् पसंगओ निणहउप्पत्ती । २२९७।

(१०० निहितप्रयत्नस्यै रक्षितार्यं पुण्यमित्रे । स्थापिते गणिनि किल्ल गोष्ठमाहिल प्रतिनिवेशेन ॥ २२९६ ॥)

(स मिथ्यातदोदयत समनयो निहन् सदुत्पन्न । केऽन्ये षड् भणित्ता प्रसङ्गतो निह्नोत्सत्ति ॥ २२९७ ॥)

नानुसन्धकारेण निहितानुयोगव्यवस्थार्यरक्षितस्मिर्दिव यियासुभिर्धुतैल-वल्गधटादिप्ररूपणा सकलगच्छसमं धिमाय दुर्नलिम्भा-
 पुण्यमित्ते गणित्याचार्ये स्थापिते यो मधुरानगर्यामिन्यतीर्थिकेन सह 'वचस्वी' इति कृत्वा वाददानार्यं (प्र० विवादार्थं) क्षुरिभिर्निज-
 मतुल्लो गोष्ठमाहिलः प्रेषित आसीत्, स यशःशेषेषु क्षुरिषु प्रतिमादिन जित्वा समागतः सन् 'यामित्रभूत' उचस्विनं परित्यज्यान्योऽयमृषि-
 र्मुक्तल्लः क्षुरिभिस्ताचार्य उपवेशितः, तत्पश्य शीदृश तैः कृत्म् इत्यभिप्रायतः, तथा ता च घृतघटादिप्ररूपणा श्रुत्वा प्रतिनिवेशेन गाढा-
 नुशयेन यो मिथ्यात्वोद्दयो जातस्तस्मात् गोष्ठमाहिलः सप्तमो निहन्वः समुत्पन्नः । ननु यद्ययं सप्तमः, तर्हि केऽन्ये षड् ? इत्याशङ्क्य
 प्रसङ्गतो निह्नोत्सत्तिर्भण्यते । इत्येका प्रस्तावना ॥ २२६६-२२९७ ॥ अथवा, अन्यथाऽभिधीयते, तद्यथा—

अहवा चोएइ नयाणुओगनिणहवणओ कहं गुरवो । न हि निणहवत्ति, भणइ जओ न जंपंति नत्थिस्ति ॥

न च मिच्छभावणाए वयंति; जो पुण पयं पि निणहवइ । मिच्छाभिनिवेशाओ स निणहवो बहुरयाइ व्व ॥

(अथवा नोदयति नयानुयोगनिह्नयत कथं गुरव । न हि निह्ना इति, भण्यते यतो न जल्पन्ति न सन्तीति ॥ २२९८ ॥)

(न च मिथ्याभावना वदन्ति य पुन पदमपि निहनुते । मिथ्याभिनिवेशात् स निह्नो यदुत्तादिरिव ॥ २२९९ ॥)

अनेनेति प्रस्तानान्तरग्रचकः । परः प्रेरयति- ननु नयानुयोगनिह्नात् कथमार्यरक्षितगुरवो न निह्ना भण्यन्ते ? । अत्रोत्तरम्-
 यतो 'न मन्ति नयानुयोगाः' इति ते न जल्पन्ति, नापि मिथ्यात्वभावनया मिथ्याभिनिवेशेन ते क्रिञ्चिद् वदन्ति । किन्तु प्रपञ्चनहितायेमेव
 नयानुयोगोपेतं निर्दिष्टम् । यः पुनर्मिथ्याभिनिवेशादेकमपि विनोक्तं षट् निहनुते स गदुत्तादिवक्ष्यमाण्यादिवद् निह्व एवेति ॥ २२९८-
 २२९९ ॥ के पुनस्ते गदुत्तादयः ? इत्याह—

हरय पएस् अव्वत्त सामुच्छा दुग तिग अवद्धिआ चेव । एएसिं निगमणं वोच्छामि अहाणुपुव्वीए २३००

(गदुत्ता प्रदेशा कल्पना सामुच्छेदा द्वैमियात्वेराशिषा वपद्विषयचैव । एतेषा निर्गमनं यक्ष्येऽद्यनुपुव्व्यां ॥ २३०० ॥)

'गदुत्ता' ति एकस्मिन् क्रियासमये वस्तु नोत्पद्यते, किन्तु गदुभिः क्रियासमयैः इत्यभ्युपगमाद् गदुषु समयेषु रताः सक्ता गदुत्ता
 (पं०-२००००) दीर्घकालवस्तुपुनःप्रवृत्त इत्यर्थः । 'एस्स ति' पूर्वपदलोपाजीवप्रदेया इति द्रष्टव्यम्, यथा धीरो महानीर इति । एक एव

॥ २३ ॥

निशेषा०

भागः-२

गोष्ठमाहिल

निहन्वत्व

हेतुः

गुरवः कथं न

निहन्नाः ?

निहन्व-

मतानि

पञ्चशतमाधुरिहृतो निर्गतः श्रीमन्महावीरान्तिर्भवत् । श्रामानुश्रामं च पर्यटन् गतः श्रावस्तीनगर्याम् । तत्र च तैन्दुकाभिधानोद्याने कोटक-
नाम्नि चैत्ये स्थितः । तत्र तत्र तस्यान्त-श्रान्ताहारीस्वीड्रो रोगावहः सद्युत्पन्नः । तेन च न श्रवणोत्प्रेषणः स्यात् । ततो वभाग
श्रमणान्- ‘भूमिनिर्गन् शीघ्रमेव भंस्तारकमारुहणीत येन तत्र विद्युमि’ । ततस्तैः कर्तुं मारब्धोऽनी । गार्ढं च दाहज्वराभिभूतेन जमालिना
पृष्टम्- ‘मंन्वतः यन्ताग्नौ नवा ?’ इति माधुविश्व सस्रुतश्रान्तावर्षसंवेतोऽपि श्रोक्तम्- ‘संस्तुतः’ इति । ततोऽसौ वेदनाविद्वलितवेता
उत्थाप तत्र विष्टाधुर्यगेभ्यस्तु तद् इष्टम् क्रुद्धः ‘क्रियमाणं कृतम्’ इत्यादि मिद्वान्तवचनं स्मृत्वा मिथ्यात्वमोहनीयोदयतो वक्ष्यमाणयुक्ति-
मिर्विनियमिति चिन्तयामास । ततः स्थितिरित्यप्याणभिरैव युक्तिभिः प्रतियोगितो यदा कथमपि न प्रतियुज्यते तदा गतास्तं परित्यज्य
भगवत्समीपं । अन्ये तु तन्मसीप एव स्थिताः । सुदर्शनापि तदा तत्रैव श्रामकृद्भुक्कृष्णरगृह आसीत् । जमाल्यदुरागेण च तन्मतेव
प्रपन्ना टङ्कमपि तद् ग्राहयितुं प्रभृता । ततो दुर्केन ‘मिथ्यात्वमुपगतेयम्’ इति ज्ञात्वा श्रोक्तम्- ‘नेदृश क्रिमपि कथं जानीमः’ । अन्यदा
चापाकाशिमच्ये दृष्टान्तोद्घर्तनेन परावर्तने इव ताऽङ्गारमेकं प्रक्षिप्य तत्रैव प्रवेशे स्वाध्याय कुर्वत्याः सुदर्शनाभाः संघाट-च्छलो दग्धः । ततस्तथा
श्रोक्तम्- ‘श्रावक !’ इत्यादि तदुक्तं परित्याज्य मंनुताऽसौ सम्यक् प्रेरिताऽस्मि’ इत्यादिश्रवणं मिथ्या दुष्कृतं ददाति । जमालि च गत्वा
सपाटी दग्धा ?’ । इत्यादि तदुक्तं परित्याज्य मंनुताऽसौ सम्यक् प्रेरिताऽस्मि’ इत्यादिश्रवणं मिथ्या दुष्कृतं ददाति । जमालि च गत्वा
प्रापयति । यदा चामौ कथमपि न प्रताप्यते तदासौ क्रान्तिपिन्देयपुत्रः । व्याख्याप्रसङ्गागमाच्चैवार्थे विस्तृतोऽस्येयमिति । एष
गण्डनं त्र्युद्योगानिलोचिमतविकान्तः काल कृत्वा क्रान्तिपिन्देयपुत्रः । व्याख्याप्रसङ्गागमाच्चैवार्थे विस्तृतोऽस्येयमिति । अन्ये
मग्नप्रथाभासागः । श्रवणं-मन्वयम्-‘जह्वा सुदर्माणं जमालिणोक्तं नि’ ज्येष्ठा, सुदर्शना, अनन्याद्वीति जमालिगृहिणीनामिति । अन्ये
तु व्यापकते-‘ज्येष्ठा महती सुदर्शना नाम भगवतः श्रीमन्महावीरस्य भगिनी तस्याः पुत्रो जमालिः, अनन्याद्वी नाम भगवतो दुर्हिता
जमालिगृहिणी’ इति । श्रावस्या नगर्या तैन्दुक्रोद्याने ‘जमालिनिहन्तृदृष्ट्यन्त्रा’ इति शब्दशेषः । तत्र पञ्च शतानि साधूनां, सहस्रं
चार्षिकानाम्, पक्षेण मध्ये य. स्या न प्रतियुद्धं जमालि युक्ता दह्ने न प्रतियोगितः ॥ इति नियुक्तिगाथासप्तकार्यः ॥ २३०७ ॥

अथ भाष्यगतो येन विग्रहितश्चित्रावेण जमालिनिहन्तो जातस्त प्रष्टयन्नाह-

सर्वस्वंचिय संथारो न कल्लमाणो कउ चि मे जम्हा । वेइ जमाली सर्वं न कल्लमाणं कयं तम्हा ॥ २३०८ ॥

(साक्षादेव मन्त्रो न हि प्रमाणं कृत इति मयं यत्नतः । त्रिति जमालि सर्वं न क्रियमाणं कृतं तस्या ॥ २३०८ ॥)

‘वे इमं नि’ यस्माद् मयं गाढात् श्रवणध्वमेव दृष्टं यदुक्त-‘कम्बलाभरणरूपः मस्तारकः क्रियमाणो न कृतः यस्तीर्यमाणो न
गंरुतः । तस्माजमालिर्वीथीति-’ सर्वमपि यन्तु क्रियमाणं कृतं न भवति, किन्तु कृतमेव कृतमुच्यते । ततो भगवत्यादिषु यदुक्तम्-

“चक्षमाणे चलिण, उर्इरिजमाणे उर्इरिण, वेड्डमाणे वेड्डण” (वज्र्यमाने चलितम्, उदीर्यमाणे उदीरितम्, वेद्यमाने वेदितम् । भगवत्या १-१) इत्यादि, तत् सर्वं मिश्रित्वमिप्राप्य इति ॥ २३०८ ॥ अपिच, क्रियमाणकृतस्थुपगमे बहुते दोषाः । न एते ? इत्याह—

जस्सेह वज्रमाणं कयं ति तेणेह विज्रमाणस्स । करणकिरिया पवन्ना तहाय बहुदोसपडिवत्ती । २३०९ ।

(यद्येह क्रियमाण कृतमिति तेनेह विज्रमाणस्य । करणक्रिया उपजा सथा च गहुणेपप्रतिपत्ति ॥ २३०९ ॥)

इह यम्य मादिनः ‘क्रियमाणं उम्तु कृतम्’ इत्यभ्युपगम, तेनेह विद्यमानस्य मतः करणरूपाः क्रियाः करणक्रिया प्रतिपन्ना अहीकृता । तथा च मति उर्यमाणाना गहुता दोषाणा प्रतिपत्तिरभ्युपगमरूपा कृता भवतीति ॥ २३०९ ॥ तथाहि—

कयमिह न कज्रमाणं सडभावाओ चिरंतेनघडोव्व । अहवा कयं पि कीरइ कीरउ निच्चं न य समत्ती २३१-

(वृत्तमिह न क्रियमाणं सद्भावाविरन्तनघट इय । अहवा कृतमपि क्रियते क्रियता नित्य न च समाप्ति ॥ २३१० ॥)

इह क्त क्रियमाण न भवतीति प्रतिज्ञा । गड्डावाह—कृतस्य विद्यमानत्वादिति हेतुः । चिरन्तनघटमिति दृष्टान्तः । नियय्ये नाश्रमाह—अथ कृतमपि क्रियत इत्यभ्युपगम्यते, तर्हि नित्यमनवरतमेव क्रियता, कृतत्वाविशेषात् । एव च मति न यदाचिदपि कार्यक्रियापरिममसिरिति ॥ २३१० ॥ किमेतागन्मात्रमेव रूपणम् ? नेत्याह—

किरियावेफल्लं ति य (अ- निच) पुव्वमभूयं च दीसए होतं । दीसइ दीहो य जओ किरियाकालो घडाईणं

(निष्कार्यैक-यमिति च पूर्वमभूतं च इदं न भग । इदयते दीर्घश्च यत् क्रियाकालो घटादीनाम् ॥ २३११ ॥)

यदि च क्रियमाणं कृतमिष्यते, तर्हि घटादिकार्याणां या मृन्मर्दन-चक्रम्रमणादिका क्रिया तस्या रैफल्यं प्राप्नोति, तत्काले कार्यस्य कृतस्थुपगमात् । प्रयोगः—इह यत् कृतम्, तत्क्रिया निफलं, यथा चिरनिष्यन्नघटे, कृत चाभ्युपगम्यते क्रियाकाले कार्यम्, ततो निफलात् तत्र ति यति । शिञ्च, क्रियमाणकृतमदिना, कृतस्य विद्यमानस्य क्रियेति प्रतिपादित भवति । एवं च त्रय्यक्षपिरोष, यस्मादुत्पत्तिकालात् पूर्वमभूतमपिद्यमानमेव सर्वं भज्जामानं दृश्यत उत्पत्तिकाले, तस्मात् क्रियमाणमकृतमेवेति । किञ्च, आरम्भक्रियाममय एव कार्यमुत्पद्यत इति ततोभ्युपगमः । एतच्चावृत्तम् । कुतः ? । यस्माद् घटादिकार्याणामुत्पद्यमानाना दीर्घ एव निर्वर्तनक्रियाकालो दृश्यत इति ॥ २३११ ॥

ददयता नाम दीर्घः क्रियाकालः, पर घटादि कार्यमारम्भक्रियाममय एव शिञ्चकाले या दृश्यत इति चेत् । तदयुक्तम् । कुतः ?

इत्याह—

नारं मे विय दीसइ न सिवादद्धाए दीसइ तदंते । तो नहि किरियाकाले जुत्त कज्जं तदंतम्मि ॥ २३१२ ॥

(नारम्भ एव इदयते न शिवायद्धाया इदयते घटन्ते । ततो नहि क्रियाकाले युक्त कार्यं तदन्ते ॥ २३१२ ॥)

यद्वत् समये प्राप्त्यते तद्वत् नियतत इत्युच्यते । तदेतत् कथम् ? इत्याह—

पंडसमयकञ्जकोडीनिरवेकलो घटगयाहिलासो सि । पड्समयकञ्जकालं थूलमइ ! घडम्मि लाएसि २३१८

॥४०॥

निशेपा०

भाषाः-२

प्रतिसमये

कार्यकोटय

(प्रति समयकार्यकोटीनिरवेको घटगताभिन्नेषुसि । प्रतिसमयकार्यकालं स्थूलमते । घटे लग्यासि ॥ २३१८ ॥)

इत्त ! यद्यपि प्रतिसमयमन्यान्तरुपाः कार्यकोटयस्तत्रोत्पद्यन्ते, तथापि तत्रिरपेक्षस्त्व-मिथ्ययोजनत्वेनाभिहितत्वादुत्पद्यमाना अपि तावन् न गणयतीत्यर्थः । कुतः ? । यस्माद् घटगताभिलाषोऽसि, मग्नयोजनत्वेन तस्यैव प्रधानतया विवक्षितत्वात् । 'घट इहोत्पद्यते' इत्येवं तत्रैव ताभिन्नाः, आः प्रतिसमयकार्यकोटीनामद्वैकत्वेन स्थूलमते । प्रतिसमयकार्यमन्यनमपि काल मर्ममपि घटे लगयामि-मर्माऽप्यय घटोत्पत्तिफलः' इत्येवमध्यवस्थमि चामित्यर्थः, अतो मिथ्यानुभवोऽयं तवत्यभिप्रायः, एकमात्रमपि एव घटोत्पत्तिकाले बहुमानयित्वाग्रहेण प्रवृत्तेः । आह-ननु प्रतिसमय कार्यकोटय उत्पद्यमानास्तत्र न मात्र न संवदन्ते, किन्त्वपान्तराले क्षिप्र-स्थान-कोमादीनि सान्निधिवद् कार्याणि भवन्त्येते । भव्यम्, किन्तु स्थूलान्तराले शिवसदिसर्वाणि, यानि तु प्रतिसमयमात्रीनि द्रव्यमकार्याणि तानि चक्षुष्यो व्यक्त्या नास्वत्पत्तिं अस्मोति, परं प्रतिसमयसर्वाणां आदराण्यनन्तसिद्धकालिना ज्ञानानुत्पद्यन्ते तान्यपि तत्रापान्तराले वर्षाण्येव, इति घटना एव प्रतिसमय कार्यकोटय इति ॥ २३१८ ॥ अत्र प्रेरकः ग्राह—

को चरमसमयनियमो पढमे खिय तो न कीरए कज्जं ? । नाकारणं नि कज्जं तं चेंव तम्मि से समए २३१९

(कथारससमयनियमं प्रथमं गम्य गतो न जिते कार्यम् ? । नाकारणमिति कार्यं तदेव तस्मिन्समये ॥ २३१९ ॥)

ननु यदि सार्यस्य दीर्घः क्रियाफलो नेप्यते, किन्त्वेवमाधिक एव, तर्हि कोऽयं चरममयनियमो येन तत्रोत्पद्यते घटादिकार्यम्-न यदत्र पदार्थं नियम इत्यर्थः । ता एतन्नियममात्रात् किं प्रथममय एव कार्यं न क्रियते ?-अपि तु क्रियत एवेति काका नीयते । अत्रोच्यमाह-आरणं सार्यं न भवति, त्वान्त्यमय एव 'से' तस्य घटस्य कारणमिति, न तत्रप्रथममये, अतः कथं तत्रोत्पद्यते ? । अन्त्य-व्यतिरेकमधिगम्यो हि कार्य कारणमात्र, अन्त्य-व्यतिकार्या चान्त्यमय एव घटादेः कारण लभ्यते इति तत्रैव तदुत्पद्यत इति युक्त एव चरममयनियम इति ॥ २३१९ ॥ अयोपमहरस्तात्पर्यमाह—

तेणह वज्जमाणं नियमेण कयं कयं तु भयणिज्जं । किंचिदिह कज्जमाणं उवरयकिरियं च हुआहि ॥२३२०॥

(तेनैव क्रियमाणं नियमेन कृतं एव तु भवतीत्यम् । किंचिदिह क्रियमाणमुपरतन्त्रियं च प्रवेत्त ॥ २३२० ॥)

तेनोत्तमप्रकारेण क्रियमाणं वर्तमानक्रियाद्यण्यपि कार्यं नियमेन त्वमेवोच्यते, यत्तु इत तद्व भवतीत्यं मिश्रयतीत्यम् । सयम् ? इत्याह-किंचिदिह इत क्रियाद्यण्यस्य क्रियमाणमुच्यते, अन्यत् त्वरतक्रिय चक्रापाद्युत्तर्णं कृतं घटादिकस्य न त्वियमाणमुच्यते,

चरममये

कथमुत्पत्ति

उपपत्तिक्रियादिति ॥ २३२० ॥ तदेवं सामान्येन प्रतिपाद्य श्रुतौ जमालिंस्तारकेऽयं सकलमपि स्थविरोक्तं युक्तिकलापमायोजयन्नाह—
जं जत्थ नभोदेसे अत्थुव्वइ जत्थ जत्थ समयम्मि । तं तत्थ तत्थमत्थुमत्थुव्वंतं पितं चेव ॥ २३२१ ॥

॥४१॥
विशेषा०
भागः-२

(यद् यत्र नभोदेश आस्तीयते यत्र यत्र समये । तत् तत्र सत्तास्तीर्णमास्तीर्यमाणमपि तदेव ॥ २३२१ ॥)

आस्तीर्यमाणमस्तारकस्य यद् यान्त्रमात्र नभोदेशे यत्र यत्र समये 'अत्थुव्वइ' आस्तीयते तत् तान्त्रमात्रं तस्मिन् नभोदेशे तत्र तत्र समय आगतीर्णमेव भवति, आस्तीर्यमाणमपि च तदेवोच्यते । इदमुक्तं भवति—मगोऽपि सत्तारक आस्तीर्यमाणो आस्तीर्ण इति 'क्रियमाण कृतम्' इत्यादि महावीर्यरचन व्यलीकमेव जमालिमन्यते । एतच्चालुक्तम्, भगवद्भुवनभाभिप्रायपरिहानात् । सर्वनयात्मक हि भगवद्भुवनम् । तत्र 'क्रियमाणमकृतम्' इत्यपि भगवान् ऋग्विद् व्यवहारनयमेतेन मन्यत एव, पर 'चलमाणे चलिषु, उद्दिरजमाणे उद्दिरिषु' इत्यादि-द्वाराणि नियन्त्रयनमतेनैव ग्रहचानि । तन्मतेन च 'क्रियमाण कृतं, मंस्तीर्यमाण सस्तुलम्', इत्यादि मगोऽप्युपपद्यत एव । निश्चयो हि मन्यते—प्रथमतयादेन घटः कुरु नारदः, किन्तु मृदानयन-मर्दानादीनि प्रतिसमय परापर-कार्याण्यारभ्यन्ते, तेषां च मध्ये यद् यत्र समये प्रारभ्यते तत् तत्रैव निष्पद्यते, कार्यकालनिष्ठाकालयोरैकत्वात्, अन्यथा पूर्वोक्तदोषप्रसङ्गात् । ततः क्रियमाणं कृतमेव भवति । एव श्रुततस्तारकोऽपि नान्यमयात् मगोऽपि संस्तरितुमारभ्यते किन्त्वपरापरे तदग्रगताः प्रतिममयमास्तीर्यन्ते, तेषां च मध्ये यो यत्र समयेऽन्यवः सस्तरितु-मारभ्यते, स तत्रैवास्तीर्यते, परिपूर्णस्तु सत्तारकश्चरमसमय एव सस्तरितुमारभ्यते तत्रैव च निष्पद्यत इति मस्तीर्यमाणं संस्तीर्णमेव भवतीति ॥ २३२१ ॥ 'दीमइ दीहो य जजो' (गा०-२३११) इत्याह—

बहुवत्थत्तरणविभिण्णः सकिरियाइकजकोडीणं । मण्णसि दीहं कालं जइ, संथारस्स किं तरस्स (प्रः कत्थ) ?

(मयुष्कात्मरणाभिभिन्नदेशत्रिभिन्नकार्यकोटीनाम् । मन्यसे दीर्घं कालं यदि, सत्तारस्य किं तस्य ? ॥ २३२२ ॥)

यदि नाम बहुवत्थत्तरणविभिन्नदेशक्रियादिकार्यकोटीनां समन्वितं दीर्घकालं मन्यसे जानासि त्वम्, ततः सत्तारकस्य तस्य क्रियाणाम् ? इत्यभिरुपटना । विभिन्नो देशो यामा ता विभिन्नदेशान्नाथ ताः क्रियाश्च विभिन्नदेशक्रियाः, वस्त्रस्योपलक्षणत्वात् कन्धलानां धाम्नात् एव कन्धलान्तरण तस्य विभिन्नदेशक्रिया धरकन्धलास्तरणविभिन्नदेशक्रियाः, तदादयश्च ताः कार्यकोटयश्च तास्तथा, यद्वयश्च ता वर कन्धलास्तरणविभिन्नदेशक्रियादिकार्यकोटयश्च यद्वयश्च कन्धलास्तरणविभिन्नदेशक्रियादिकार्यकोटय इति समासस्तासामिति । आदिशब्दः स्वगतानेकदेशद्वारापरः । मर्याणां च कोटिमन्थत्वमिहापि पूर्वम् इव भावनीयमिति ॥ २३२२ ॥

ननु यदि पूर्वपरापराणि कार्याणि निष्पद्यन्ते, संस्तारकस्तु पर्यन्तसमय एवारभ्यते, निष्पद्यते च कार्यक्रियाकाल-निष्ठाकालयोर-
२ । तर्हि कथं संस्तारकस्यैव म दीर्घः क्रियाकालो मयाऽनुभूयते ? इत्याह—

इममयक्लक्रीडीविमुहो संथारयाहिकयक्लो । पइसमयक्लकालं कह संथारम्मि लाएसि ? । २३२३ ।

(प्रतिस्मययार्थेभेदिविमुच संसारकाष्ठिवृत्तकार्य । प्रतिस्मययार्थकालं कथं सत्सारके लग्नसि ? ॥ २३२३ ॥)

गतायो, नरं मन्थारयेगाकिरुतं प्रमुनं श्रयं यस्यामी मन्थारसागिक्तश्रय इति मन्थासः ॥ २३२३ ॥

नद्वयं स्वरिपुं निभिः संश्लेषमाने तस्मिन् किं मंजानम् ? इत्याह—

सो उञ्जुमुयनयमयं अमुणतो न पडिवखाए जाहे । ताहे समणा केई उवसंपण्णा जिणं चेव ॥ २३२४ ॥

पियदंसणा वि पडणो पुणरागओ नम्मयं चिय पवण्णा । ढङ्गेवहियागणिदड्डवत्थेइसा तयं भणड २३२५

सावय ! संघाडी मे तुमए दड्ड ति सो वि य तमाह । नणु तुञ्ज उञ्जामाणं दड्डं ति मओ न सिद्धंतो २३२६

दड्डं न उञ्जामाणं जड विगए पुणाएव का संका । काले तयभावाओ मंघाडी कम्म ते दड्डा ? ॥ २३२७ ॥

(न शृजुमुजसमगमनाम न प्रतिपत्ते यावत् । साधनं धमणा देउपुत्तपत्रा चिन्मेव ॥ २३२४ ॥)

(प्रियदर्शनायि भट्टपुरागमनममेव प्रपन्ना । दृष्टेपट्टिवागिनम्वधश्चेदशा न भणति ॥ २३२५ ॥)

(श्रावक ! मेगार्गे मंथया दग्धेति सोऽपि च समाह । ननु त्वं दग्धमानं दग्धमिति मतो न सिद्धान्त ॥ २३२६ ॥)

(अथ न मन्थानं यन् धिगतजनाते या का दग्धा । ताले तदग्धायत्तं सघटी कर्मिल्ले दग्धा ? ॥ २३२७ ॥)

तल्लोऽपि माथा गतायो, नरमुजुसुरो निधयनयपिणोः । 'पियदंसणा वि सि' जाहन्नु पुं 'मुदर्शना' इति तस्या नाम श्रो हम्, रमिदानी 'प्रियदर्शना' इत्युच्यते ? । नम्यम्, किन्तिदमपि तस्या नाम दृष्टम् । तथा चोक्तम्—“तेयमिहिं च मुत्तं जणडं प पियदमणं जय” (नेचःश्रियं च मुत्तया जनयति प्रियदर्शनां दुहिनम् ।) इति । ‘टोरोयहियेत्ताटि’ स्वाध्यायपीत्सी इत्यास्तस्या तापराहं गृहीत्वा दग्धोपपत्तिः शिषो योऽविस्मैन दग्धो रत्तदंशो यस्या’ मा दग्धोपह्निवाश्रितदग्धदंशे गतो तं दग्धं भणति । सोऽपि ता प्रियदर्शनामाह— दड्डमिण्यादिचतुर्भाषाया अय भाषार्थः— ननु यदि दलमान दाहक्रियाक्षणे तेषामेव राय न दग्धमिति भवदिरुच्यते, ततो 'निग' उपपत्ते, 'ज्जागले' या भविष्यति दाहक्रियाकाले सा ग्रन्था यद्दाहप्रिया, तदभावात्— दाहक्रियाया विगणानुपपन्नं न मयाभाविष्यति । अतो तत्तमान-जीवितज्जागलेक्षणं कालवेऽप्युक्त्युत्तिनोऽदग्धत्वात् कर्मिणं काले श्रये ? ते तं सघटी मया दग्धेत्युच्यते ? इति ॥ २३२४—२३२५—२३२६—२३२७ ॥ अथायं ! तमेव मन्यसे स्मि ? इत्याह—

अत्ता न उञ्जामाणं दड्डं दाहकिरियासमचीए । किरिया भावे दड्डं जड दड्डं किं न तेलुक्कं ? । २३२८ ॥

(अथपि न तज्जानं दग्धं दग्धक्रियामातो । द्रियाऽमात्रे दग्धं यदि अग्नं किं न तेलोक्तम् ? ॥ २३२८ ॥)

अयं न रूपे— दृढमान न दग्धम्, किन्तु दाहक्रियामभां दग्धम् । नन्वेव मति दाहक्रियाऽभावे दग्धमित्युक्तं भवति । एतच्चायुक्तम्, यतो यदि दाहक्रियाऽभावे दग्धम्, तर्हि त्रैलोक्यमपि किं न 'दग्धम्' इत्यापि भवत्येते, यथा वक्षे तथा त्रैलोक्येऽपि दाहक्रियाऽभावात्पुनरुच्यते ॥ २३२८ ॥ ततः किमिह स्थितम् ? इत्याह—

नियोगो
भागः-२

ञ्जुसुयनयमयाओ वीरजिणितवयणावलंवीणं । जुब्जेज्ज डब्झमाणं दड्डुं वोत्तुं न तुब्झं ति ॥ २३२९ ॥

(ऋजुमुप्रत्ययसमाद् वीरजितेन्द्रचक्रान्तर्निन्नाम् । युज्यते न्यधमान दग्ध वस्तु न तवेति ॥ २३२९ ॥)

उचानार्था ॥ २३२९ ॥ ननु दृढमानदग्धमादिनोऽप्यज्जलमाददेशे दग्धमाने मघाटी रूप 'दग्धा' इति व्यपदिश्यते ? इत्याह—

समए समए जो जो हेसो ऽगणिभावमेड डब्झमाणस्स । तं तस्मि डब्झमाणं दड्डुं पि तमेव तत्थेव २३३०

(समये समये यो यो हेसोऽग्निभावेति न्यधमानस्य । तत्र तस्मिन् दग्धमान दग्धमपि तदेव तत्रैव ॥ २३३० ॥)

यो यो दापस्य पटादित्थान्तत्वादिः समये समयेऽग्निभावेति— दग्ध इत्यर्थः, तत्तद्दृष्टारूप वस्तु तस्मिन् तस्मिन् समये दृष्टमान भण्यते, तथा दग्धमपि तदेव वस्तु तस्मिन्नेव समये भण्यते । अतो दृष्टमानमेव दग्धम् । यत्तु देहमात्रेऽपि दग्धे सघाटी मे 'दग्धा' इति न रागि, तत्र मन्त्रादेशेऽपि मघाटीशब्दोपचालादिनि मन्तव्यमिति ॥ २३३० ॥ ततः किमिह स्थितम् ? इत्याह—

नियमेण डब्झमाणं दड्डुं दड्डुं तु होड भयणिज्जं । किंचिट्तिह डब्झमाणं उवरयदाहं च होज्जाहि ॥ २३३१ ॥

(नियमेत दृढमानं दग्ध दग्धं तु भवति भजनीयम् । किंचिट्तिह दृढमानमुपरत्नाहं च भवेत् ॥ २३३१ ॥)

दग्धस्या श्रमुक्तानुगारेण रूपमिति ॥ २३३१ ॥

इत्यादिदोक्तमुक्तिभिः । मनुद्वा प्रियदर्शना, शेषमाधनश्च 'आर्य' इच्छामः मद्भूतमिदं त्वदीयसंगोधनम्' इत्येव दब्धोभिधुरमभि-
भार्यरात्रिनि जमालिनि मुस्ता मघाण्यपि गतानि चिनममीपिमिति । एतदेवाह—

मो संत्रोहणमज्जो ! पियनंसणादओ ठंकं । वोत्तुं जमालिमेवकं मोत्तण गया जिणसगासं ॥ २३३२ ॥

('इच्छाम मघोपमानम्' प्रियदर्शनायो दड्डुम् । उक्त्वा जमालिमेकं मुस्ता गता जिणसकाशम् ॥ २३३२ ॥)

उत्सर्पणं ॥ इति पञ्चाशत्प्रतिपाद्यार्थः ॥ २३३२ ॥

॥ इति बहुतराख्यः प्रथमो जमालिनिक्त्वः समाप्तः ॥

सोलस वांसाणि नया जिणेण उप्पाडियस्स नाणस्स । जीवपएसियदिट्ठी तो उसमपुरे समुप्पण्णो २३३३
रायगिहे गुणसिल्लप वसु चउदसपुब्बि तीसगुत्ते य । आमलकप्पा नयरी मित्तसिरी कूर-पिउडाई । २३३४ ।

(गोदण्ड यपाणि नग जिनेत्तोत्तत्तव ज्ञातर । जीवपएसियदिट्ठित्त श्रमभपुरे समुत्पन्ना ॥ २३३३ ॥)

(राणुहे गुणजिउके वसुधयुं श्रुतीं तिव्यगुमथ । आमलकप्पा नयरी मित्तसिरी कूर मित्थादि ॥ २३३४ ॥)

व्याख्या— श्रीमन्महागीर्णिनेन तदा षोडश यपाणि फालजानस्योत्पादितम्याभूयत् । ततश्च राजगृहापरगनाञ्चि श्रमभपुरे नगरे

जीवप्रेदिगिउट्टि, समुत्पन्नेति । कथमुत्पन्ना ? उत्पाद— राजगृहे नगरे गुणजिल्लके चैत्ये चतुर्दशपुंणो वसुनामान आचार्याः समागताः,

तेषां च तिव्यगुमो नाम श्रित्यः । न च तत्र पूर्वगतमालापकं वक्ष्यमाणस्वरूपमधीयानो वक्ष्यमाणशुक्तिभिर्मित्तपन्नोऽसंयुद्धः परिहृतो

गुणनिर्मित्तामलकप्पा नयरां गतः । तत्र मित्रश्रीनाया श्रावकेण कूर-पिउडादिना कूर-मित्रपथादिदानेन प्रतिनोधित इत्यर्थः ॥

॥ २३३३-२३३४ ॥ अथास्य त्रियुक्तिगाथादयस्य भाष्यमाह—

उत्तापणत्ते इति

आयपपायपुब्बं अहिज्झमाणस्स तीसगुत्तस्स । नयमयमयाणमाणस्स दिट्ठिमोहो समुप्पण्णो । २३३५ ।

(आश्रमप्राप्त्यङ्गमधीयानस्य तिव्यगुमस्य । नयममज्जनतो इष्टिमोह समुत्पन्न ॥ २३३५ ॥)

आश्रमप्राप्तनामतः पूर्वमधीयानस्य तिव्यगुत्तस्याप सत्रालापकः समायातस्तदथा—#“एने भवे । जीवणत्ते जीवे ति वत्तन् सिया ? ।

वि ण जीव नो जीने ति मज्ज सिया । सं णं अहेण ? । जम्हा णं रुमिणे पटिपुत्ते लोगागासणमत्तुल्ले जीवे जीवे ति उत्तव्वं मिया, से तेणं

अहेण” (अएको भगवत् । जीवप्रेदो जीव इति मज्ज स्यात् ? । नो जयमर्थं समर्थः । एत इति, यो, याय् दया, मल्लेयाः, अस्तव्वेया

ममवत् । जीवप्रेदसा जीम इति मज्ज स्यात् ? । नो जयमर्थं ममर्थं, एत्थप्रेदो नोऽपि जीमो नो जीम इति मज्ज स्यात् । यय

नेनायेन ? । यम्मात् वत्तल पणिणो लोकाज्जयदेयत्तुल्लो जीमो जीम इति मज्ज स्यात् तेनायेन । इति । अथ चालापकमधीयानस्य

इत्थमपि नयप्रेदमी मतम्, न तु रत्नयमकाश्च नयमज्जनतस्तिव्यगुत्तस्य मिथ्यात्वोदयात् द्येर्दर्शनस्य मोहो विपर्यायः संज्ञात

इति ॥ २३३५ ॥

चरमाणो

नीः इति

विपर्यायः

आयपपायपुब्बं अहिज्झमाणस्स तीसगुत्तस्स । नयमयमयाणमाणस्स दिट्ठिमोहो समुप्पण्णो स एव जीवो पण्णो ति ॥ २३३६ ॥

(अत्र स एव जीवो पण्णो ति ॥ २३३६ ॥)

यद् यस्मादेकद्वयः प्रदेशान्नामजीवो न भवति. “एगो भंते ! जीवपण्से” इत्याद्यापके निषिद्धत्वात्; एव यावदेकेनापि प्रदेशेन हीनो जीवो न भवति, अर्थात्तापकं निरासितत्वात् । ततस्तस्माद् येन केनापि वरमप्रदेशेन स जीवः परिपूर्णः क्रियते स एव प्रदेशो जीवो न दोषप्रदेशाः, एतत्तद्नालापक्रामाण्यदिति । एव मिश्रविषयोऽसाविति ॥ २३३२ ॥ ततः किम् ? इत्याह—

गुरुणा ऽभिहिओ जड ते पढमपण्से न संमओ जीवो । तो नप्परिणामो च्चिय जीवो कहमंतिमपण्से १ ॥

(गुरुणाऽभिहितो यदि स न प्रथमप्रदेशो न समतो जीव । ततस्तत्परिणाम एव जीव कथमन्तिमप्रदेश १ ॥ २३३४ ॥)

‘एकेश्यप्रदेशो जीव, तद्व्याप्तावित्वाजीवत्वस्य’ इत्यादि नृणांस्तिव्युत्पन्नो गुरुणा वसुधुरिणाऽभिहितः—दन्त ! यदि ते तव प्रथमो जीवप्रदेशो जीवो न समतः, ततस्तर्लान्तिमो जीवप्रदेशः रूप्य केन प्रकारेण जीवः ?— न घटत एव सोऽपि जीव इत्यर्थः । कुतः ? तत्परिणाम इति कृत्वा । इदमुक्तं भवति—अनदमिमतोऽन्त्यप्रदेशोऽपि न जीवः, अन्यप्रदेशोऽस्तुन्यपरिणामत्वात्, प्रथमाद्यन्यप्रदेशानदिति ॥ २३३७ ॥

अथवा, व्यत्ययेन प्रयोग इति दर्शयति—

अहव स जीवो कह नाइमो ति को वा विसेसहेउते १ अह पूरणो ति बुद्धी एक्केक्को पूरणो तरस ॥ २३३८ ॥

(अहमा स जीव स न नास्मि इति को वा विशेषहेतुतय १ । अथ पूरण इति बुद्धिरैक पूरणतस्य ॥ २३३८ ॥)

अथवा, मोऽन्तिमप्रदेशः रूप्य जीवस्त्वयाऽभ्युपगम्यते, कथं च न—नादिमः प्रथमस्तद् पूरयेव्यते ? नन्याद्योऽपि प्रदेशो जीव एवेत्यतएव, दोषप्रदेशस्तुल्यपरिणामत्वात्, अन्यप्रदेशानदिति । को वाऽयं विशेषहेतुस्तन, येन प्रदेशत्वे तुल्योऽप्यन्तिमो जीवो न प्रथमः ? इति । अथ विनाशितामत्येयप्रदेशराशेरन्त्यः प्रदेशः पूरण इति विशेषमद्वयतः स जीवो न प्रथम इति तत्र मुद्रिः । तदयुक्तम्, यतो यथाऽन्त्यः प्रदेशः पूरणस्यैकतः प्रथमादिप्रदेशस्तस्य मिश्रितजीमप्रदेशराशेः पूरण एव, एवमपि प्रदेशगुमन्तरेण तस्यापरिपूर्तेरिति ॥ २३३८ ॥

एव च सर्वप्रदेशानां पूरणत्वं इदमनिष्टमाप्तवति । किम् ? इत्याह—

एवं जीवयहुतं पइजीवं सव्वहा व तदभावो । इच्छा विवज्जओ वा विसमत्तं सव्वसिद्धी वा ॥ २३३९ ॥

(एवं जीवबहुलं प्रतिजीवं सर्वथा न तदभावः । इच्छा विपर्ययो वा विषमत्वं सर्वसिद्धिर्ना ॥ २३३९ ॥)

एवं सर्वजीमप्रदेशानां मिश्रितप्रदेशमानपूरणत्वेऽन्त्यप्रदेशवत् प्रत्येक जीमत्वात् प्रतिजीम जीमभुत्वपरमंर्येयजीवात्मकं प्राप्नोति । अथवा, प्रथमादिप्रदेशवदन्त्यप्रदेशस्याप्यनीचत्वे सर्वथा तदभावो जीवाभावाः प्रमज्जति । अथ पूरणत्वे समानेऽप्यन्त्यप्रदेश एव जीमः, नेषामु प्रदेश अनीमा इत्याशङ्को न मुच्यते, तर्हि राज्ञेदरिवेच्छा भवतः, यत् प्रतिभामते तदेव हि जन्प्यत इति । तथा च सति विपर्ययोऽपि समाम् न भवति, गतो जीमः, अन्यस्तु प्रदेशोऽनीच इति । विषमत्वं वा बुद्धो न भवति—केचनापि प्रदेशा जीमाः, केचित् अजीवा

नेलस वासाणि नया जिणेण उप्पाडियस्स नाणस्स । जीवपएसियदिट्ठी तो उसभपुरे समुप्पण्णा २३३३
रायगिहे गुणसिलए वसु चउदसपुब्बि तीसगुत्ते य । आमलकप्पा नयरी मित्तसिरी कूर-पिउडाई । २३३४ ।

(पोडय वर्पाणि तदा जितेनोत्पादितस्य ज्ञानस्य । जीवप्रदेशिक्कण्डितस्ततश्चपमपुरे समुत्पन्ना ॥ २३३३ ॥)

(राजगृहे गुणशिलके वसुअनु-अपूर्वी तिग्यगुप्तश्च । आमलक-या नगरी मित्तश्चो कूर सिस्थान्ति ॥ २३३४ ॥)

व्याख्या—श्रीमन्महावीरजिनेन तदा पोडय वर्पाणि कैलजानस्योत्पादितस्याभूवन् । ततश्च राजगृहापरनाञ्चि क्षपमपुरे नगरे जीवप्रदेशिक्कण्डिट्ठि, मयुत्तप्पेति । कथमुत्पन्ना ? इत्याह—राजगृहे नगरे गुणशिलके चैत्ये चतुर्दशपूर्णो वसुनामान आचार्याः समागताः, तेषां च तिष्यगुप्तो नाम शिष्यः । म च तत्र पूर्वगतमालापकं वक्ष्यमाणस्वरूपमधीयानो वक्ष्यमाणयुक्तिभिर्मिश्रितपञ्चोऽयं बुद्धः परिहृतो गुणभिर्निर्दिष्टनामलक-यायां नगर्यां गतः । तत्र मित्रश्रीनाञ्चा श्रावकेण कूर-पिउडादिना कूर-मिष्यादिदानेन प्रतिनोदित इत्यर्थः ॥ २३३३ २३३४ ॥ अयस्य निष्ठुक्तिगाथादयस्य भाष्यमाह—

आयप्पवायपुव्वं अहिज्जमाणस्स तीसगुत्तस्स । नयमयमयाणमाणस्स दिट्ठिमोहो समुप्पण्णो । २३३५
(आत्मभगवान्पूर्वमधीयानस्य तिष्यगुप्तस्य । नयमतमजानतो नष्टिमोहं समुत्पन्न ॥ २३३५ ॥)

आत्मभगवान्पूर्वमधीयानस्य तिष्यगुप्तस्याय कदाचालापकं समायतस्तद्वधा—“एते भते ! जीवपसे जीवे ति वत्तव्व सिया ? । नो इण्हे सम्हे । एन दौ, तिच्चि, जार दम, ससेज्जा, असखेज्जा भते ! जीवपएसो जीन ति वत्तव्व मिया ? । नो इण्हे सम्हे, एगपप्पणे वि ण जीवे नो जीवे ति वत्तव्व सिया । से केण अहेणं ? । जम्भा णं कसिणे पडिपुत्ते लोगासापएसत्तुल्ले जीवे जीवे ति वत्तव्व मिया, से तेणं अहेण” (अएतो भगवन् । जीवप्रदेशो जीव इति वक्तव्य स्यात् ? । नो अयमर्थः समर्थः । एन दौ, जगो, यामद् दय, सरयेया, असखयेया भगवन् ! जीवप्रदेशो जीन इति वक्तव्य स्यात् ? । नो अयमर्थः समर्थः, एक्कप्रदेशो नोऽपि जीनो नो जीन इति वक्तव्य स्यात् । अय केनार्थेन ? । यस्मात् कस्सः परिपूर्णां लोकाकाशप्रदेशतुल्यो जीवो जीव इति वक्तव्य स्यात् तेनार्थेन । इति । अमुं चालापकमधीयानस्य कस्यापि नयस्वेदमपि मतम्, न तु सर्वनयानाम् इत्येवमज्ञानतस्तिष्यगुप्तस्य मिथ्यात्वोदयाद् दृष्टेर्दर्शनस्य मोहो विपर्यायः संजात इति ॥ २३३५ ॥ कथम् ? इत्याह—

एगादओ पत्ता नो जीवो नो पप्सहीणो वि । जं तो स जेण पुण्णो स एव जीवो पएसो ति । २३३६ ॥
(एकादय प्रदग्गा नो नीनो नो प्रदेशो नोऽपि । यत्तु सत्त स येन पूर्णं स एव जीव प्रदेश इति ॥ २३३६ ॥)

चरमप्रदेशो
जीवः इति
विपर्यायः

यद् यस्मादेतदय. प्रदेशास्तामजीवो न भवति. “एगे भते ! जीवपएसो” इत्याद्यालापके निषिद्धत्वात्; एव यात्रदेकेनापि प्रदेशेन हीनो जीवो न भवति, अर्थात्लापके निवारितत्वात् । ततस्तस्माद् येन केनापि चरमप्रदेशेन स जीवः परिपूर्णः क्रियते स एव प्रदेशो जीवो न शेषप्रदेशाः, एतत्त्रयालापकप्रामाण्यमिति । एव निमित्तबोद्धव्यमिति ॥ २३३६ ॥ ततः किम् ? इत्याह—

गुरुणा ऽभिहिओ जड ते पढमपएसो न संमओ जीवो । तो तप्परिणामो ष्विय जीवो कहमंतिमपएसो ॥

(गुरुणाऽभिहितो यदि तत्र प्रथमप्रदेशो न समतो जीव । ततस्तत्परिणाम एव जीव कथमन्तिमप्रदेश ॥ २३३७॥)

‘एगोऽन्त्यप्रदेशो जीवः’, तद्भारभाविजाजीवस्य’ इत्यादि नृपणस्त्रियणुतो गुरुणा वसुधुरिणाऽभिहितः—दन्त ! यदि ते तव प्रथमो जीवप्रदेशो जीवो न समतः, ततस्तार्थान्तिमो जीवप्रदेशः रूपेण प्रकाशेन जीवः ?—न घटत एव सोऽपि जीव इत्यर्थः । कुतः ? तत्परिणाम इति कृत्वा । इदमुक्तं भवति—भवदभिमतोऽन्त्यप्रदेशोऽपि न जीवः, अन्यप्रदेशोऽस्तुल्यपरिणामत्वात्, प्रथमाद्यन्त्यप्रदेशादिति ॥ २३३७ ॥

अथवा, व्यत्ययेन प्रयोग इति दर्शयति—

अहव स जीवो कह नाइमो ति को वा विसेसहेउने ? अह पूरणो ति बुद्धी एवकेओ पूरणो तस्स ॥ २३३८ ॥

(अगरा स जीव कर्त्त नादिम इति को वा विरोधहेतुमत् ? । अथ पूरण इति बुद्धिरैकः पूरणतस्य ॥ २३३८ ॥)

अथवा, मोऽन्तिमप्रदेशः रूपं जीवस्त्वयाऽभ्युपगम्यते, कथं च न—नादिमः प्रथमस्तद् पूतयेष्यते ? नन्वाद्योऽपि प्रदेशो जीव एष्यताम्, शेषप्रदेशस्तुल्यपरिणामत्वात्, अन्यप्रदेशमिति । को वाऽत्र निरोधहेतुस्तत्र, येन प्रदेशत्वे तुल्योऽप्यन्तिमो जीवो न प्रथमः ? इति । अथ विनाशितामल्येयप्रदेशाराग्रेण्यः प्रदेशः पूरण इति विशेषमङ्गलतः स जीवो न प्रथम इति तत्र मुक्तिः । तदयुक्तम्, यतो यथाऽन्त्यः प्रदेशः पूरणस्त्वैकः प्रथमादिप्रदेशस्तस्य विनाशितामल्येयप्रदेशारागेः पूरण एव, एवमपि प्रदेशमन्तरेण तस्यापरिवर्त्तेरिति ॥ २३३८ ॥

एव च सर्वप्रदेशानां पूरणत्वं इदमनिरुपावति । किम् ? इत्याह—

एवं जीववहुतं पइजीवं सव्वहा व तदभावो । इच्छा चिवज्जओ वा विसमत्तं सव्वसिद्धी वा ॥ २३३९ ॥

(एवं जीववहुतं प्रतिजीवं सर्वथा वा तदभावः । इच्छा विषयतो वा विषयतः सर्वसिद्धिर्या ॥ २३३९ ॥)

एवं सर्वजीवप्रदेशानां विविधितप्रदेशमानपूरणत्वेऽन्त्यप्रदेशम् अत्येक जीवत्वात् प्रतिजीवं जीववहुतमसंख्येयजीवात्मकं प्राप्नोति । अथवा, प्रथमादिप्रदेशादन्त्यप्रदेशस्याप्यजीवत्वे सर्वथा तदभावो जीवाभावाः प्रसज्यते । अथ पूरणत्वे ममानेऽप्यन्त्यप्रदेश एव जीवः, शेषान्त् प्रदेशा अनीना इत्याग्रहो न सुच्यते, तर्हि राजादेरिवेच्छा भवतः, यत् प्रतिभासते तदेव हि ज्ञप्यत इति । तथा च सति निषर्पयोऽपि एवमात्रं न भवति, आतो जीवः, अन्त्यस्तु प्रदेशोऽजीव इति ? । विषयत्व वा कुतो न भवति—केचनापि प्रदेशा जीवाः, केचित्तु अजीवाः

शतः । । आनयनम भवावस्थामादृश्या कस्माद् न भवति, स्वेच्छया मर्यादाणामपि वक्तुं शक्यत्वात् ? इति ॥ २३३९ ॥ किञ्च,

॥४६॥

विशेषा०

भाग-२

जं सव्वहो न वीसुं सव्वेसु वि तं न रेणुतेहं व । सेसेसु असव्वमूओ जीवो कहंमंतिमपएसे ? ॥२३४०॥

(यत् सर्वथा न विपक्वं सर्वेष्वपि तद् न रेणुर्नलमिव । शेषेष्वसद्वृत्तौ जीव कथमन्तिमप्रदेशे ? ॥ २३४० ॥)

यद् विद्यगेरैकस्मिन्नवपे सर्वथा नास्ति तद् सर्वेष्वव्यवधेषु समुदितेषु न भवति, यथा रेणुकणेषु प्रत्येकमसत् तत्समुदये तैलम्, नास्ति च प्रथमादिक एकैकस्मिन् प्रदेशे जीवत्वम्, ततः शेषेषु प्रथमादिप्रदेशेष्वसजीवत्व परिणामादिना तुल्ये कथमक्रमादेवास्मिन्नेवान्त्यप्रदेशे समायातम् ? इति ॥ २३४० ॥ पुनः परमतमाशङ्क्य पादिरत्राह—

अहं देसओ ऽवसेसेसु तो वि किह सव्वहंतिमे जुत्तो । अहं तम्मि व जो हेऊस एव सेसेसु वि समाणो २३४१

(अथ देशतोऽशेषेषु ततोऽपि कथं सर्वथान्त्ये युक्त । अथ तस्मिन् या यो हेतुः स एव शेषेष्वपि समान ॥ २३४१ ॥)

अथान्त्यादशेषेषु प्रथमादिप्रदेशेषु देशतो जीवः समस्त्येव, अन्त्यप्रदेशे तु सर्वात्मनाऽसौ समस्तीति विशेषः । ततो 'जं सव्वहो न वीसुं' इत्येतदसिद्धमिति भागः । अत्रोत्तरमाह— तथापि कथमन्त्यप्रदेशे सर्वात्मना जीवो युक्तः ? । ननु तत्रापि देशत एवासौ युज्यते, तस्मापि प्रदेशत्वात्, प्रथमादिप्रदेशवत् । अथान्त्यप्रदेशो स एषो जीव इत्यते, तर्हि तत्र तद्वत्त्वं यो हेतुः स शेषेष्वपि प्रथमादिप्रदेशेषु समान एव, तुल्यधर्मकत्वात् । अतस्तेष्वपि प्रतिप्रदेशा सपूर्णजीवनमन्त्यप्रदेशवत् किं नेष्यते ? इति ॥ २३४१ ॥

अथ प्रथमादिप्रदेशेषु जीवत्व नेष्यते, तर्ह्यन्त्यप्रदेशेऽपि तन्नेष्टव्यम् । कुतः ? इत्याह—

ह पएसत्तणओ अन्तो जीवो जहाइमपएसो । आहं सुयम्मि निसिद्धा सेसा न उ अन्तिमपएसो ॥२३४२॥

(नेष्ट प्रदेशस्ततोऽन्त्यो जीवो यथास्मिन्प्रदेश । आहं श्रुते निषिद्धा शेषा न तन्तिमप्रदेश, ॥ २३४२ ॥)

इहान्त्यप्रदेशेऽपि न जीवः, प्रदेशत्वात् यथा प्रथमादिप्रदेश इति । आह—नन्वागमनाधितेय प्रतिज्ञा, यतः पूर्वोक्तालापकरूपे श्रुते शेषाः प्रथमादिप्रदेशा जीवत्वेन निषिद्धाः, न पुनान्त्यप्रदेशः, तस्य तत्र जीवत्वमुद्धानात् । अतः कथं प्रथमादिप्रदेशवदन्त्यस्य जीवत्वनिषेध मन्तामहे ? इति ॥ २३४२ ॥ अत्रोत्तरमाह—

णु एणो ति निसिद्धो सो वि सुए जइ सुयं पमाणं ते । सुत्ते सव्वपएसो भणिया जीवो न चरिमो ति २३४३

(नन्वेक इति निषिद्ध सोऽपि श्रुते यदि श्रुतं प्रमाणं तत्र । सत्रे सर्वप्रदेशा भणिया जीवो न चराम इति ॥ २३४३ ॥)

ननु सोऽयमन्त्यप्रदेशः श्रुते जीवत्वेन निषिद्धः । कुतः ? इत्याह— एक इति कृत्वा । तथादि—'नैवेत्यस्युक्तम्'— एते भन्ते ! जीवपणसे जीवे पि वचव सिया ? । नो इण्हं समहे" इति । ततो यदि श्रुतं तत्र प्रमाणम्, ततोऽन्त्यप्रदेशस्यापि जीवत्व नेष्टव्यम्, एकत्वात्,

कुते सर्वप्रदे
शात्मको
जीवः

प्रथमाद्यन्यतप्रदेशात् । किञ्च, यदि श्रुतं हन्त । प्रमाणीभ्योऽपि । तदा सर्वेऽपि नीवप्रदेशाः परिपूर्णा जीवत्वेन श्रुते भणितः, न त्वेक एव चरमप्रदेशः । तथा च तत्रैवमिदमित्—“जम्ना यः क्रमिणे पडिपुन्ने लोमागामपएम्भुल्ले जीवे चि वत्तच्चं निया” । अतः श्रुतप्रामाण्यमिच्छता भवता नैक एवान्यप्रदेशो जीवत्वेनैव इति ॥ २३४३ ॥ अमुमेयां दृष्टान्तेन साधयन्नाह—

॥४७॥

निशेमा०
भाग-२

नंतू पडोवयारी न समत्तपडो य समुद्रिया ते उ । सव्वे समत्तपडोओ सव्वपएस्सा तहा जीवो ॥२३४४॥

(नन्तु पडोवयारी न समत्तपडो य समुद्रिया ते उ । सर्वे समत्तपडो मर्मप्रदेशात्तया जीव ॥ २३४४ ॥)

एकस्मिन्तुर्मयति समत्तपडोवयारी, तमप्यन्तरेण समत्तपडोवयारात् । यः स एकस्मिन्तुः समत्तपडो न भवति, किन्तु ते तत्त्वतः सर्वेऽपि समुद्रिताः समत्तपडोवयारो लभन्त इति प्रतीतेयम् । तथा जीवप्रदेशोऽप्येको जीवो न भवति, किन्तु सर्वेऽपि जीवप्रदेशाः समुद्रिता जीव इति ॥ २३४४ ॥ नन्तु प्राग् यदुक्तम्—नवमयमयाणामाणसम दिट्ठिमोहो मयुपण्णो’ इति । तत्र कस्य नयस्यैव मतम् ? इत्येतद्

अन्तीरुणपूर्वमुपदेशमाह—

एवमभयनयमयं देस-पएस्सा न वत्थुणो भिन्ना । तेणावत्थुत्ति मया कसिणं चिय वत्थुमिट्ठुं से ॥२३४५॥
जइ तं पमाणमेवं कसिणो जीवो अहोवयाराओ । देसे वि सव्ववुद्धी पवञ्च सेसे वि तो जीवं ॥२३४६॥

एवंभूतानये
न कृत्स्नो
जीवः

(एवंभूतानयमयं देस प्रदेशो न वस्तुनो भिन्ना । तेनावत्थुत्ति मती कृत्स्नमेव वस्तुवत् सत्य ॥ २३४५ ॥)
(यदि तत्र प्रमाणमेवं कृत्स्नो जीवोऽप्येवमिति । देशेऽपि सर्ववृद्धिः प्रपञ्चयः श्रेयानपि ततो जीवः ॥ २३४६ ॥)

एवंभूतनयस्यैव मतं यदुक्तं—देश-प्रदेशा न वस्तुनो भिन्नाः, तेन वानमत्तुर्हूपां मतौ । अतो देश-प्रदेश-रूपनाराहितं कृत्स्नं परिपूर्णमिव वस्तु ‘से’ तर्क्यभूतनयस्यैवम् । ततो यदि तदैवंभूतनयमतं प्रमाणं जानामि न्यम्, एव तर्हि कृत्स्नः परिपूर्णो जीवो, न त्वन्यप्रदेश-माणमिति प्रतिपद्यम् । अथ ‘ग्रामो दग्धः’ ‘पटो दग्धः’ इत्यादिन्यायादेर्देशेऽपि समस्त्वस्तूपचारादन्यप्रदेशलक्षणे देशेऽपि समस्तजीव-वृद्धिस्तत्र भवति, तर्हि गोपे प्रयमादिप्रदेश उपचारातो जीवः प्रतिपद्यस्त, न्यायस्य समानत्वादिति ॥ २३४५-२३४६ ॥

अथवा, न्यमुपगम्येदमुक्तम्, न चैकप्रदेशमात्रं सर्वजीवोपचारो युज्यते इति दर्शयन्नाह—

एव तद्वयारां देसूणे न उ पएस्समेत्तम्मि । जह तंतूणम्मि पडे पडोवयारो न तंतुम्मि ॥२३४७॥

(ततो वा मरुपचारो देशेने न तु प्रदेशमात्रे । यथा वस्तुने पडे पडोवयारो न वन्तौ ॥ २३४७ ॥)

अथवा, उपपादयेत्त एवान्यप्रदेशो जीवो न भवति, किन्तु देशो न भवति, एव जीवो जीवोपचारो युज्यते, यथा वस्तुभिः कतिपयैरुक्ते पडे पडोवयारे, न त्वेकस्मिन्तुपचार इति ॥ २३४७ ॥ एवं गुरुणाऽभिहिते ततः किम् ? इत्याह—

इय पणविओ जाहे न पवजइ सो कओ तओ वज्झो । ततो आमलकप्पाए मित्तसिरिणा सुहोवायं । २३४८ ।
भक्खण-पाण-वंजण-वत्थं तावयवलाभिओ भणइ । सावय ! विधम्मिया म्हे कीस चि तओ भणइ सड्डो ।
णु तुज्झं सिद्धं तो पज्जं तावयवमित्तओ । वयवी । जइ सच्चमिणं तो का विहम्मणा मिच्छमिहरां भे । २३५० ।

(इति प्रज्ञापितो यावद् न प्रपद्यते स कृतस्त्वतो याह । तत आमलकल्पाया मित्ताश्रिया सुवोपायम् ॥ २३४८ ॥)

(भक्षण पात व्यञ्जन-वस्त्रान्तायमलभितो भणति । श्रावक ! नियमिता वयं कस्मादिति ततो भणति श्रद्ध ॥ २३४९ ॥)

(ननु तव सिद्धान्त पर्यन्तायमवब्रतोऽप्यनी । यदि सत्यमिदं तत का विधर्मेना मिथ्यात्वमितरथा भवताम् ॥ २३५० ॥)

गतार्थो एव । नवरमिति पूर्वोक्तप्रकारेण गुरुभिः प्रज्ञापितास्तव्यगुणो यावद् न मिश्रित् प्रतिपद्यते तत उद्धवाव्य बाहः कृतो विहरभामल-स्या नगरीं गत्वाऽऽग्रसालवने स्थितः, तत्र च मित्रश्रीश्रावकेण 'निहोऽप्यम्' इति ज्ञात्वा तद्व्यतिशोधनार्थं गत्वा निमग्नितः-
'यद् मदीयगृहे प्रकरणमद्य तत्र भ्राष्ट्रिः स्वयमागन्तव्यम्' । ततो गतास्ते तद्गृहे । तेन च तत्र तियगुप्तपुष्येभ्यः महान्त सभ्रमसुषुपदशयता तत्पुरतो भक्ष्य-भोज्या-ञ्च पान-व्यञ्जन-वस्त्रादिवस्तुनिचया विस्तारिताः । ततस्तेषा मध्ये (प्र० मध्याह्) सर्वान्त्यावयवान् गृहीत्वा प्रतिलाभितोऽसौ ह्य-सिक्थ्यादिना प्रतिलाभित इत्यर्थः । ततो भणत्यभिषेच- 'हे श्रावक ! विधर्मिताः किमिति त्वया वयमित्यम् ?' । ततः
भ्रादो भणति- 'नपुतुज्झमित्यादि' । 'मिच्छमिहरा भे चि' अन्यथा यदि नैदं सत्यम्, तदा सर्वमपि मिथ्या भवता भासितमिति ॥ २३४८-२३४९-२३५० ॥ अपि च,

अंतो ऽवयवो न कुणइ समत्तकज्जं ति जइ न सो ऽभिमओ । सववहाराईए तो तम्मि कओ ऽवयविगाहो ।

(भक्त्योऽप्ययो न परोति समतर्कार्थमिति यदि न सोऽभिमत । सव्यवहारातीने ततस्तस्मिन् कुतोऽप्ययमिदम् ? ॥ २३५१ ॥)

यदि नामान्त्यावयवः समस्तस्याप्यवयवमिदो यत् माय्य कार्यं तदु न स्रोति, इत्यतोऽमी नाभिमतो भवताम्-ह्य-यकान्त-वस्त्रादीना मियथ-मुत्तुमारिकादिदुश्मण्डतत्त्वादित्युपेक्षितोऽन्त्यावयवो यदि न पतितोपक्रमो भवतामित्यर्थः, तर्हि संव्यवहारातीने तस्मिन्त्यावयवे कुतः किञ्च समन्तानप्यविग्रहो भवताम् ? इति ॥ २३५१ ॥ प्रमाणयन्नाह-

अंतिमतंतू न पडो तक्कञ्जाकरणओ जहा कुंभो । अह तयभावे वि पडो सो कि न घडो खपुप्फं व ? ॥ २३५२ ॥

(अन्तिमतन्तुर्न पटस्तन्तार्थैरुत्तरणतो यथा कुम्भ । अथ तदभावेऽपि पट स हि न घट खपुष्पं वा ? ॥ २३५२ ॥)

अन्त्यतन्तुमान न पटः, तस्य पटस्य कार्यं क्षीतव्राणादिकं तत्कार्यं तस्याकरण तत्कार्यमरण तस्मादिति । यथा कुम्भो घटः । अथ 'तदभावेऽपि' पटकार्याभावेऽपि तन्तुः पट इष्यते, तर्हि किमित्यसौ पटो घट. खपुष्पं वा न भवति, पटकार्यास्तु तस्या-

मिगेति ॥ २३५२ ॥ तथा,

उवलंभव्ववहाराभावाओ नत्थि ते खपुप्फं व । अंतोवयवे ऽवयवी दिट्ठंताभावओ वावि ॥ २३५३ ॥

(उपलब्धव्यवहाराभावात् नास्ति सव खपुष्पमिव । अन्त्यानयवयवी दृष्टान्ताभावात्तो वापि ॥ २३५३ ॥)

ततामित्तोऽयमी अन्त्यानयवे नास्ति, उपलब्धिलक्षणप्राप्तस्यानुपलब्धे; व्यवहाराभावाच्च, खपुष्पवदिति । अथवा, 'अन्त्यानयममात्रमयमी, अयविमंपूर्णताहेतुत्वात्' इत्यत्र तावद् दृष्टान्ताभावादपि न साध्यमिदिरिति ॥ २३५३ ॥

यदि नाम नेपलभ्यते, नापि व्यसिहियते, दृष्टान्ताभावाच्च नलुभीयते, ततः किम् ? इत्याह—

पच्चक्खओ ऽणुमाणाढागमओ वा पसिद्धी अत्थाणं । सव्वप्पमाणविसयाईयं मिच्छत्तमेवं भे ॥ २३५४ ॥

(प्रत्यक्षतोऽनुमानादागमतो या प्रसिद्धिरर्थानाम् । सर्वप्रमाणविरथातीन मिच्छात्तमेवं भवताम् ॥ २३५४ ॥)

प्रत्यक्षादिप्रमाणैरर्थानां सिद्धिः, तानि च त्वत्यक्षमाधकत्वेन न प्रवर्तन्ते । अतः सर्वप्रमाणविषयातीत 'भे' भवतामभिमतं मिथ्यात्वंमेति ॥ २३५४ ॥ तदेव मिदश्रीश्रावकेणोक्ते स किं कृतवान् ? इत्याह—

चोद्धयसंबुद्धो खामियपडिलाभिओ पुणो विहिणा । गंतुं गुरुपायमूलं ससीसपरिसो पडिक्कंतो ॥ २३५५ ॥

(इति चोद्धत संबुद्ध श्रामितप्रतिलाभित पुनर्निधिना । गत्वा गुरुपादमूलं सशिव्यपरिपत् प्रतिक्रान्त्य ॥ २३५५ ॥)

इति प्रेरितः मयुद्धोऽगौ निहितप्रमितश्रामितं मिदश्रीश्रामकेण सपूर्णश्रद्धानादिनिधिना पुनरपि प्रतिलाभितो गुरुपादमूलं गत्वा शिष्यपरिपन्मतो निधिना प्रतिक्रान्तः मय्यग्नं मार्गं प्रपन्नो गुर्गन्तिके निजहाग ॥ इति त्रयोविंशतिगाथार्थः ॥ २३५५ ॥

॥ इति जीवप्रदेशवादी तिष्यगुप्तनामा द्वितीयो निह्लवः समाप्तः ॥

अथ वृत्तीयनिह्लवचक्रव्यतामाह—

उडस दो वाससया तइया सिद्धिं गयस्स वीरस्स । तो अव्वत्तयदिट्ठो सेवविचाए समुप्पणा ॥ २३५६ ॥

('गुरुरंग' हे कर्मक्षते यदा सिद्धिं गतस्य वीरस्य । ततोऽव्यक्तचक्रदृष्टिं देवतारिकाया समुत्पन्ना ॥ २३५६ ॥)

पार्श्वदेशाभिप्रायगतस्य यदा श्रीमन्महावीरस्य सिद्धिगतस्यासीत् । ततोऽव्यक्ताभिधाननिह्लवाना दृष्टिदर्शनरूपा श्वेतनिकायां नगरीं नेति ॥ २३५६ ॥ अथम् ? इत्याह—

सेयविपोलासाहे जोगे तद्विवसहियसूले य । सोहम्मनलिंगिगुम्मे रायगिहे सुरियवलभहे ॥२३५॥

(श्वेताश्रितोपासने) रायगिहे जोगे तद्विवसहियसूले च । सोहम्मनलिंगिगुम्मे रायगिहे सुरियवलभहे ॥२३५॥

श्वेताश्रितोपासने रायगिहे जोगे तद्विवसहियसूले च । सोहम्मनलिंगिगुम्मे रायगिहे सुरियवलभहे ॥२३५॥
च न एवायपादयस्तेषां वाचनाचार्यत्वं प्रतिपन्नाः । तथाविधकर्मविपास्तत्वं ते तत्रैव दिवसे रजन्या हृदयशूलेन कालं कृत्वा सौधमदेवलोकै नलिनीगुण्यमिमाने देवतेनोत्पन्नाः । न च निज्ञाताः केनापि गच्छमध्यं । ततोऽपिना शक्तव्यतिर्गन्तुं निज्ञाय साधुनुकम्पया समागत्य तदेव शरीरमिष्टायोत्थाय च श्रोक्तास्तेन साधवः-यथा वैरात्रिककालं गृहणीत । ततः कृत साधुभिस्तथैव । श्रुतस्योद्देश-समुद्देश-ऽनुज्ञाश्च तदग्रतः कृताः । एवं दिव्यप्रभातस्तेन देवेन तेषां साधूनां कालभङ्गादिबिम्बं रक्षता शीघ्रमेव निस्तारिता योगाः । ततोऽनेन तच्छरीरं मुक्त्वा दिव गच्छता श्रोक्ताः साधवो यथा क्षमणीय भद्रन्तर्यदंसंयतेन सत्ता मयाऽऽत्मनो नन्दनादि स्मरिताश्चाश्रित्तिणो यूयम् । अहं ध्यमुरदिने कालं कृत्वा इव गतो युष्मदनुकम्पयाऽऽगतः, निस्तारिताश्च भवतामगादयोगाः । इत्याद्युक्त्वा क्षमयित्वा च स्वस्थानं गतः । ततस्ते माधवस्तच्छरीरकं परिष्ठाप्य चिन्तयन्ति-अहो ! अतंसंयतो नहुकालं वन्दितः । तदिदमन्यत्रापि शङ्का, को जानाति-कोऽपि सपतः, कोऽप्यसंयतो देवः ? इति' मर्वस्याप्यवन्दनमेव श्रेयः, अन्यथा ब्रह्मसंयतनन्दनं मृषापादश्च स्यात् । इत्य तथानिधगुरुकर्मोदयात् तेऽपरिणत-मतयः साधवोऽप्यवक्तव्यमस्ति (प्र० वा०) प्रतिपन्नाः परस्परं न सदेहः । ततः स्थिररस्तेऽभिहितः, यदि परस्मिन् सर्वत्र भगता सदेहः, तर्हि येनोक्तम्-‘देवोऽहम्’ इति, तत्रापि भगता कथं न सदेहः ‘किं स देवोऽहं वा ?’ इति । अथ तेन स्वयमेव कथित-‘अहं देवः’ तथा, देवरूपं च प्रत्यक्षत एव दृश्यते, इति न तत्र सदेहः । हन्त ! यद्येवम्, तर्हि य एव कथयन्ति-‘वयं साधवः’ तथा, साधुरूपं पत्यक्षत एव दृश्यते, तेषु कः साधुत्वसदेहः, येन परस्परं यूयं न उन्दध्वे ? । न च साधुवचनाद् देववचनं सत्यमिति शक्यते वस्तुम् । देववचनं हि क्रीडावार्थमन्यथापि ममाव्यते, न तु साधुवचनम्, तद्विरुद्धत्वात् तेषामिति । एवं च श्रुतिभिर्यादं न प्रज्ञाप्यन्ते तावदुद्युक्तं बाह्या कृताः । पर्यदन्तश्च राजगृहनगरं गताः । तत्र च मर्यादशसंभूतो ग्लभद्रो नाम राजा । न च श्राद्धः । ततस्तेन ते विज्ञाता यथाऽप्यवक्तव्यादिनो निहन्ता इह समायाता गुणशिलकैवैते तिष्ठन्ति । ततः स्वपुरयाद् श्रेयं राजकुलं आनायितास्तेन ते । ऋतमर्देन भारणार्थं चतुर्ज्वाताः । ततो हस्मिन्नि कट्टेभ्यु च तन्मर्दनार्थमानीतेषु तैः प्रोक्तम्-राजम् ! यं जानीमः-‘श्रावकस्त्वम्’ तत् त्वयमस्मात् श्रमणानित्यं भारयामि ? । ततो राजा प्रोक्तम्-‘युष्मत्स्मिद्वान्तेनैव को जानाति’ ‘किं श्रावकोऽहं न वा ?’ । भग्नोऽपि किं चौराः, चारिका, अभिमरा वा ? इत्यपि को वञ्चि ? । तैः प्रोक्तम्-‘साधवो वयम्’ यद्येवम्, अव्यक्तवाहितया विमिश्रित परस्परमपि यथाज्येष्ठं वदनादिकं न कुल्य ? । इत्यादिनि-पुष्टदुभिध वचनैः प्रोक्तस्ते नपतितः । ततः समुद्रा लजिताश्च निशङ्किताः सन्मार्गं प्रतिपन्नाः । ततो राजा प्रोक्तम्-‘भगतां संयोजना-धीमदं मया सर्वमपि निहितम्’ इति क्षमणीयमिति ॥ २३५॥ अयमेवार्थं भाष्यकारः प्राह-

यदि देवे न
शङ्का, कथं
सार्धो ?

॥५०॥

निशेषः
भागः-२
आपादाभू-
तिद्वयान्तेन
व्यक्तवादि
मतनिरासः

रुणा देवीभूषण समणरूवेण वाइया सीसा । सव्भावे परिकहिए अव्वत्तयदिट्ठिणो जाया ॥२३५८॥

(गुरुणा देवीभूषण श्रमणरूपेण वादिता किल्या । सद्भावे परिकथितेऽव्यक्तप्रयोगे जाता ॥ २३५८ ॥)
गतायी ॥ २३५८ ॥ कथमव्यक्तदृष्टयो जाता ? इत्याह—

को जाणइ किं साहु देवो वा तो न वंदणिज्जो ति । होज्जा ऽसंजनमणं होज्ज मुसावायममुगो ति ॥२३५९॥

(को जानाति किं साधुर्देवो वा तो न वन्दनीय इति । भवेत्संयतनमनं भवेद् दृष्टान्तोऽप्युक्त इति ॥ २३५९ ॥)

को जानाति—स्मिय माधुवेपथारी माधुदेवो वा ?—नास्त्येवात्र निश्रय इत्यर्थः । न च वक्तव्यम्—साधुरेवायम्, तदेवन्मचारदर्शनात्, भगवानिव; आर्यापाददेवेषु माधुवेप समाचारदर्शनान्नैकान्तरत्वात् । तस्माद् न कोऽपि वन्दनीयः, सख्यविषयत्वात् । यदि पुनर्वन्द्यते तदाऽऽर्यापाददेवनन्दन इत्यप्यवतन्दन् स्यात् । ‘अमुको इतीति भाषणे च दृष्टान्तः स्यादिति ॥ २३५९ ॥ अथ प्रतिनिधानमाह—

थेववयणं जइ परे संदेहो किं सुरो ति साहु ति ? । देवे कहां न संका किं सो देवो न देवो ति ? ॥२३६०॥

तेण कहियं ति वई देवो ऽह रूवदरिसणाओ य । साहु ति अहं कहिए समाणरूवम्मि का संका ? ॥२३६१॥
देवस्स व किं वयणं सच्चं ति न साहु रूवधारिस्स । न परोप्परं पि वन्दह जं जाणन्तो वि जयउ ति ॥२३६२॥

(स्थविरपचनं यदि परे संदेह किं सुर इति माधुरिति ? । देवे कथं न शङ्का किं स देवो न देव इति ? ॥ २३६० ॥)

(तेन परं मनसि या मतिर्देवोऽह रूपदर्शनाच्च । साधुरिति कथं नयिते समानरूपे का शङ्का ? ॥ २३६१ ॥)

(वैयस्य या किं वचनं मन्यमिति न साधुरूपधारिण । न परस्परनपीह उच्ये यज्ञान्तोऽपि यमय इति ॥ २३६२ ॥)

विमोऽप्युक्तायाः ॥ २३६०-२३६१-२३६२ ॥ किञ्च, यदि प्रत्यक्षेण्यपि यतिषु भवतां शङ्का, तर्हि परोक्षेषु जीवादेषु सुतरामतो प्राप्नोति, ततः सम्प्रवृत्तस्याप्युक्तता इति दर्शयन्नाह—

जीवाइपयत्थेसु य सुहुमन्ववहिय-विगिट्ठरूवेसं । अच्चंतपरोक्खेसु य किह न जिणाईसु भे संका ? ॥२३६३॥

(जीवारिपयत्थेषु य सुहृमन्ववहिय विगिट्ठरूपेषु । अत्यन्तपरोक्षेषु च कथं न जिनादिषु भवता शङ्का ? ॥ २३६३ ॥)
गतारा ॥ २३६३ ॥ अथ निमग्नजालीयादिषु न शङ्का, तदेतद्दिहापि समानमित्याह—

णाओ व मई नणु तव्वयणे सुसाहुवित्तो ति । आलय-विहारसमिओ समणो ऽयं वंदणिज्जो ति ॥२३६४॥

(एवमेतादृ पा मतिर्ननु गच्छन्ते सुसाधुगृह इति । आलय-विहारसमेत श्रमणोऽयं वन्दनीय इति ॥ २३६४ ॥)

अथ तद्वचनाजिनवचनात् न जीवाद्यर्थेषु शङ्का । ननु यद्येवम्, तद्वचन इदमप्यस्ति यदुत-शोभन साधुवृत्तं श्रमणशील यस्यासौ सुसाधुवृत्त इति हेतोः 'श्रमणोऽयम्' इति निश्चयाद् वन्दनीयः । सुसाधुवृत्तोऽपि स कथं ज्ञायते ? इत्याह- 'आलय-विहारसमिधो' इति कृत्वा । उक्तं च- 'आलयेण विहारेण चरमणेण य । सक्का सुविहिय नाड' भासवेणइण य ॥ १ ॥ (आलयेन विहारेण स्थानाच्चट्टक्रमणेन च । अस्या) सुविहितं ज्ञात्वा (तु) भाषामनयिकेन च ॥ १॥ इति ॥ २३६४ ॥ उपपत्त्यन्तरमाह-

जहवा जिणिदपडिमं जिणगुणरहिंयं ति जाणमाणा वि । परिणामविसुद्धत्थं वंदह तह किं न साहुं पि ?

हुञ्ज नवा साहुत्तं जइरूवे नरिथि चैव पडिमाए । सा कीस वंदणिजा जइरूवे कीस पडिसेहो ? ॥ २३६६ ॥

(यथा या जिनद्वयप्रतिमा विनगुणरहितामिति जानन्तोऽपि । परिणामविशुद्धयर्थं वन्दन्ते तथा किं न साधुमपि ? ॥ २३६५ ॥)

(भवेद् नवा साधुत्वं यतिक्रमे नास्त्येव प्रतिमायाम् । सा कस्माद् वन्दनीया यतिक्रमे कस्मात् प्रतिषेध ? ॥ २३६६ ॥)

सुगमे, नगर प्रथमायाया प्रतिमाया' साधुरूपेण सह वन्दनीयत्वे साम्यमुक्तम् । द्वितीयायाया तु साधुरूपे विशेषं दर्शयति- यतिक्रमे प्राणिनि साधुत्वं भवेद् न वा ? इति सदित्यमेव । प्रतिमाया तु जिनत्वं नास्त्येवेति निश्चयः । ततः किमिति सा वन्दनीया ? यतिक्रमे च किमिति वन्दनप्रतिषेध ? ॥ २३६५-२३६६ ॥ अन्तेतरमाह-

असंजयजइरूवे पावाणुमई मई न पडिमाए । नणु देवाणुगयाए पडिमाए विहुञ्ज सो दोसो ॥ २३६७ ॥

(असंजयतिक्रमे पावाणुमतिकर्मितं प्रतिमायाम् । ननु देवाणुगयाया प्रतिमायामपि भवेत् स दोष ॥ २३६७ ॥)

अर्थभूता मतिः परस्य भवेत्-असंजयदेवाधिष्ठिते यतिक्रमे वन्दमाने तद्वृत्ताभ्यामप्यनुमतिर्भवति, न त्वमां प्रतिमायाम् ।

अत्रो-यते-ननु देवताधिष्ठितप्रतिमायामप्यनुमतिरक्षणो दोषो भवेदेवेति ॥ २३६७ ॥ अर्थैव ज्ञयात् एव । स्मिन् इत्याह-

अह पडिमाए न दोसो जिणवुद्धीए नमओ विसुद्धस । तो जइरूवं नमओ जइवुद्धीए कहं दोसो । २३६८ ॥

(अथ प्रतिमाया न दोषो जिनवुद्ध्या नमतो विशुद्धस्य । ततो यतिक्रम नमतो यतिवुद्ध्या यय दोष ? ॥ २३६८ ॥)

अथ प्रतिमाया नायमनुमतिलक्षणो दोषः । किं कुर्वति ? । नमस्यतः । कया ? । जिनवुद्ध्या । कथंभूतस्य ? । विशुद्धस्य-विशुद्धाध्ययमायस्य । यद्येवम्, ततो यतिवुद्ध्या यतिक्रम विशुद्धस्य नमस्यतः को दोषः, येन भजन्तः परस्परं न वन्दन्ते ? । अत्रापः कथिदाह-यद्येवम्, लिङ्गमात्रधारिणं पार्थक्यादिकमपि यतिवुद्ध्या विशुद्धस्य नमस्यतो न दोषः । तदयुक्तम् । पार्थक्यादीनां सम्यग्यतिरूपस्याप्यभावात् । तदभावाच्च 'आलयेण विहारेण' इत्यादियानि लिङ्गस्यानुपलम्भात् । ततः प्रत्यक्षदोषवत् पार्थक्यादीन् वन्दमानस्य तत्सामर्थ्यानुलक्षणो दोष एव । उक्तं च-"जइवेले" मालिगं जाणतस्स नमओ हइ दोसो । निद्वंयं य

नाउण पटमाणे धुयो दोसो ॥१॥ (एतिचेल (यथा वेला) मल्लिङ्ग जानतो नमवो भवेद् दोषः । निष्ठाब्धस (निष्पंस) च ज्ञात्वा मन्दमानं धुयो दोषः ॥) इत्यादि । प्रतिमायास्तु दोषाचरणभात्रात् तद्वन्दने मायत्रालुत्वाभातो न दोष इति ॥ २३६८ ॥

अथ पुनरपि पराधिप्रायमाशङ्क्य परिहरन्वाह—

अह पडिम पि न वंदह देवांसंकाइ तो न घेतत्तवा । आहारो-वहि-सज्जा मा देवकया भवेज्ज णहु ॥ २३६९ ॥

(अथ प्रतिमामपि न वन्दये देवास्तदुपय ततो न प्रतीतव्या । आहारो पश्चि शय्या मा द्यूकृता भवेयुर्लु ॥ २३६९ ॥)

अथ प्रतिमामपि न मन्दये युयम्, इन्त ! यद्येव यद्वाचारी भवान्, तर्हि मा देवकृता भवेयुरित्याहारो-पश्चि-शय्यादयोऽपि न ग्राया इति ॥ २३६८ ॥ किञ्च, इत्यमतिगद्गलुत्वाया ममस्तव्यवहारो-छेदप्रमङ्गः । कुतः ? इत्याह—

को जाणइ किं भत्तं किमओ कि पाणयं जलं मज्जं । किमलायुं माणिककं किं सप्पो चीवरं हारो ? । २३७० ।
को जाणइ किं सुद्धं किममुद्धं किं सजीव निज्जीवं । किं भक्खं किमभक्खं पत्तमभक्खं तओ सव्वं ॥ २३७१ ॥

(को जानाति किं भक्तं तृमय किं पानकं जलं मज्जम् । किमलायु माणिस्य किं सर्पश्चीरर हार ? ॥ २३७० ॥)

(को जानाति किं शुद्धं किममुद्धं किं सजीव निर्जीवम्, किं भक्ष्य किमभक्ष्यं प्राप्तमभक्ष्यं तत् सर्वम् ॥ २३७१ ॥)

तो जानाति किमिदं भक्तं तृमयो या ? इत्याद्याशङ्क्या भक्तादायपि कुम्यादिभ्रान्त्यनिवृत्तेः सर्वमभक्ष्यमेव प्राप्तं भवतः । तथा, ग्लान्त्वं नीयदर्ता मणि स्य-मर्पादिभ्रान्त्यनिवृत्तेः सर्वमभोग्यं च प्राप्तमिति ॥ २३७०-२३७१ ॥ तथा,

जइणा वि न संवासो सेओ पमया-कुसीलसंकाए । होज्ज गिही वि जइ त्ति य तरसासीसो न दायव्वा । २३७२
न य सो दिवखेयव्वो भव्वो ऽ भव्वो त्ति जेण को सुणइ । चोरु त्ति चारिउ त्ति य होज्ज व परदारगामि त्ति ?
ओ जाणइ को सीसो को व गुरु तो न तव्विसेसो वि । गज्झो न चोवएसो को जाणइ सच्चमलियं ति ? २३७४
किं वट्ठण । सव्वं चिय संदिद्धं जिणमयं जिणिंदा य । परलोय-सग्ग-मोक्खा दिक्खाए किमत्थमारंभो ?

(यत्तिनापि न संयास धेय प्रमदा गुशीर्याशङ्क्या । भवेद् वृषापि यत्तिरिति च सर्वे आशीर्षं दातव्या ॥ २३७२ ॥)

(न च य संतिस्तग्यो भव्योऽप्यज्य इति येन को जानाति ? । नीर इति चारिक इति च भवेद् या परदारगामीति ? ॥ २३७३ ॥)

(या जानाति कुं शिष्य को या गुरुस्ततो न भविष्येऽपि । प्राप्नो न चोपदेशं तो जानाति सत्यमलीकमिति ? ॥ २३७४ ॥)

(किं ग्लान्त्वं मर्पादि मर्पादिभ्रान्त्यनिवृत्तेः पत्तमभोग्यं च प्राप्तमिति ॥ २३७५ ॥)

॥ ५३ ॥

निशेषां

भागः-२

आहारे

कुमिशङ्का

वत्तादी

सर्पशङ्का

कथं न ?

अनेकासा

शङ्कानामव-

काशः विन-

वचनेन च

तन्निरासः

अहं संति जिणवरिंदा तव्वयणाओ य सव्वपडिवत्ती । तो तव्वयणाउ चिय जइवंदणयं कहं न मयं ? ॥ २३७८ ॥

(अथ संति निमरेन्द्राहचनाव सर्वप्रतिपत्ति । ततस्तद्वचनादेव यतिवन्दनक कथं न यत्तम् ॥ २३७८ ॥)
सर्वा अपि ग्रन्थार्थाः । नवर 'जिणा वि न सवामो' इत्यादिनाऽऽयुगममिरोधो दर्शितः । 'अहं संती'त्यादि अथ संति जिमरेन्द्राः, तद्वचनामिद्वत्त्वात् तेषां, तद्वचनादेव च मर्त्यस्यापि फलेक स्वर्ग-मोक्षदेः प्रतिपत्तिर्भवति; एवं तर्हि तद्वचनादेव यतिवन्दनमपि कस्माद् न संमतम् ? इति ॥ २३७८-२३७९-२३७९-२३७९-२३७९ ॥ अपिच,

जइ जिणमयं पमाणं सुणि त्ति तो वड्डाकरणपरिसुद्धं । देवं पि वन्दमाणो विसुद्धमोवो विसुद्धो त्ति ॥ २३७९ ॥

(यदि जिनमतं प्रमाणं सुनिर्दिष्टं ततो नाहंकरणपरिसुद्धम् । वैद्यमपि वन्दमानो विशुद्धमानो विशुद्ध इति ॥ २३७९ ॥)
यदि जिनमतं भगता प्रमाणम्, तर्हि 'शुनि,' इत्यनया बुद्ध्या आलय-विहारादिवाह्यकरणपरिशुद्ध देवमपि वन्दमानो विशुद्धमानो भवेद् दोषरहितो निशुद्ध एव । उक्तं चागमे-
"परमरहस्यमसीण समत्तगणिपिडगव्रारिय(प्र० भनिय)माराण । पारिणाभिय पमाण निच्छयमलंनमाणं ॥ १ ॥" (परमरहस्यसूचीणा ममस्तगणिपिटिरुस्तु(प्र० भव्य)माराणम् । पारिणाभिक प्रमाणं निधयमलंनमानानाम् ॥ १ ॥) इत्यादि ॥ २३७९ ॥ अथवा,

जह वा सो जइरुवो दिट्ठो तह कित्तिया सुरा अन्ने । तुम्भेहिं दिट्ठपुव्वा सव्वथापच्चओ जं भे ॥ २३७८ ॥

(यथा वा सो यतिरुवो नृपस्थाया कियन्न सुरा भन्त्ये ? । दुग्माभिर्दृष्टपूर्वं सर्वथाप्रत्ययो यद् भस्मत् ॥ २३८० ॥)
'वा' इयथा, यथाऽऽर्याणां देवो यतिरूपधरोऽयं इत्यस्या कियन्तः सुरास्ततोऽन्ये भवद्विद्वत्पूर्वा, यदेतान्मात्राणापि सर्वत्राप्रत्ययो 'भे' भस्मत् ॥ १ । न हि सदाचित् कदाचित् कदाचित् फलितार्थरूपे कस्मिन्चित् तथैवेष्टे दृष्टे सर्वत्र तथाभावाद्वा शुभ्यत इति भावः । तस्माद् व्यवहारानपमाश्रित्य युक्तं भगतामन्योन्यवन्दनादिभ्यम् । उक्तं च-
"निच्छयं तुल्येय को भावे कस्मि वट्टण समणो । महराजो य तुज्जइ जो पुनड्डिओ चरित्तमि ॥ १ ॥" (निधयतो दुर्गो को भावे कस्मिन् वर्तते श्रमणः ? । व्यवहारतश्च शुभ्यते यः पूर्वस्थितश्चरति ॥ १ ॥) इत्यादि ॥ २३७९ ॥ एतेदेव समर्थयनाह-

छउमत्थसमयचच्चा ववहारनयाणुसारिणी सव्वा । तं तह समायरं तो सुज्झइ सव्वो विसुद्धमणो ॥ २३७९ ॥

संववहारो वि वली जमसुद्धं पि गहिंयं सुयविहीए । कोवेइ न सव्वणणु वंदइ य कयाड छउमत्थं ॥ २३८० ॥

(छाप्रत्यक्षमन्त्रचर्यो व्यवहारनयानुसारिणी सर्वा । सा तथा सम्यक्चरन् शुश्रूषति सर्वान् निशुद्धमनान् ॥ २३७९ ॥)
(संन्यसहारोऽपि वली यदनुद्धमपि युद्धानं श्रुतिविधिना । कोपयति न स सर्वो वन्दते च कदाचित्छमस्य ॥ २३८० ॥)

॥ ५४ ॥
त्रियेपा०
भागः-२

जिनमचनेन
महाकल्प-
शुद्धो देवो
उपि प्रमाणम्

छउमत्थसम-
यचर्योऽन्य-
हारनयाणु-
सारिणी

निच्छयववहारनओवणीयमिह सासणं जिणिंदाणं । एगयरपरिच्चाओ मिच्छं संकादओ जेय । २३८१ ॥
जइ जिणमयं पवज्जह तो मा ववहारनयमयं सुयह । ववहारपरिच्चाए तित्थुच्छेओ जओ वस्सं । २३८२ ॥

(निग्रयव्यवहारनओवणीयमिह सासणं जिनेन्द्रणम् । एकनरपरित्यागो मिच्छात्वं श्रद्धादयो ये च ॥ २३८१ ॥)

(यदि जिनमतं प्रत्यक्षं सतो मा व्यवहारनयमतं मुञ्चन । व्यवहारपरित्यागो तीर्थोच्छेदो यतोऽप्ययम् ॥ २३८० ॥)

चत्तओऽपि सुमाः । नर 'कोपेईत्यादि' न कोपयति नाप्रमाणीकरोति न परिहरति श्रुत्वा इत्यर्थः । 'संकाद' इत्यादि वेऽपि शब्दा-

पाठ्यादयन्ते हि मिच्छात्वं इति सन्त्यः ॥ २३७९-२३८०-२३८१-२३८२ ॥ एतावत्युक्ते ततः किं तत्र सजातम् ? इत्याह—

उय ते नाऽसग्गाहं सुयंति जाहे बहुं पि भणंता । ता संघपरिच्चत्ता रायणिहे निवतिणा नाउं । २३८३ ॥

बलभद्देणग्घाया भणंति सावय वयं तवारिसत्ति । मां कुरु संकमसंकारुहेसु भणिए भणइ राया । २३८४ ॥

ओ जाणइ के तुव्भे किं चोरा चारिआ अभिमरत्ति । संजयरूवच्छण्णा अज्जमहं भे विवाएमि ॥ २३८५ ॥

ण-चरियाहिं नज्जइ समणो । समणो व कीस जाणंतो । तं सावय 'संदेहं करेसि भणिए निवो भणइ' २३८६

नुवमं चिय न परुप्परवीसंभो साहवो त्ति किह मज्झं । नाण-चरियाहिं जायइ चोराण वि किं न ता संति ? ॥

उववत्तिओ भयाओ य पवण्णा सव्वमयसमग्गाहो । निक्खामियाभिगतुं गुरुमूलं ते पडिक्कंता । २३८८

(इति ते नाम्नादहं मुञ्चति यत्तु नहपि भण्यमाना । तावत् भण्यतित्वा रात्र्यगृहे नृपतिना क्षान्ता ॥ २३८३ ॥)

(तस्मिन्ने जायता भणति श्रावक । कथं तपरितन इति । मा तुरु श्वाभयशरुहेसु भणिते भणति राजा ॥ २३८४ ॥)

(ओ जानानि ये यूयं किं नीतशारिका श्रमिसरा इति । सवत्तल्लच्छन्ना अगाह भान्तो व्यापादयामि ॥ २३८५ ॥)

(मातृ यथाशा सान्ते भरणोऽश्रमणो वा करमानानन् । तं श्रावक । संदेहं करोपि भणिते नृपो भणति ॥ २३८६ ॥)

(उव्वमद्वेन न परपरविसम्भ सावय इति कथं मम । क्षान् यथाश्रया नायते चौराणामपि किं न ते स्त ॥ २३८७ ॥)

(उपपत्तितो भवान् अत्रा सार्धं समग्रा बहो । उपशमिता अभित्य गुरुमूलं ते प्रतिक्रान्ता ॥ ८८ ॥)

सर्तो अयुक्तार्थाः, दुष्प्रमाण । नर नृपतिना उल्लभ्येण 'ते जागताः' इति क्षात्वाऽऽगता आहता के यूयम् ?' इति पृष्ट्वा भणन्ति-

'दे श्रावक । ह्यादि' । 'नाण चरियाहिं ति' यान-क्रियाया यो भतामपि 'साधम' इति मिश्रम् : परस्परं नास्ति म ताभ्यां कथं मम

बते ? यदि, किं ते कृत्रिमे क्षान् क्लिप्ते चौराणामपि न स्तो-न भवतः ? ॥ इति त्रयस्त्रिंशदुपाध्यायः ॥ २३८३-२३८४-२३८५-

॥ इति तृतीयोऽव्यक्ताभिधाननिहवः समाप्तः ॥

अथ चतुर्थव्यक्त्यतामाह—

त्रीसा दो वाससया तडया सिद्धिं गयस्स वीरस्स । सोमुच्छेइयदिट्ठी मिहिलपुरीए समुप्पन्ना ॥२३८९॥

(त्रिसया द्वे र्गमते गग सिद्धिं गतस्य वीरस्य । सोमुच्छेदिकर्त्तृभिर्भिक्षालपुर्ण्यो समुत्पन्ना ॥ २३८९ ॥)

विद्यत्सुत्तर र्गमगतद्वय तदा निर्दिष्ट गतस्य वीरस्यासीत् । ततोऽनन्तरं मासुच्छेदिरुदृष्टिर्मिथिलपुर्ण्यो समुत्पन्नेति ॥ २३८९ ॥

यथोक्तत्वा तथा दृश्यन्माह—

मिहिलाए लच्छिधरे महगिरि कोडिन्न आसमित्तेय । नेउणिय गुप्पवाए रायगिहे खंडरक्खा य २३९०

(मिथिलया लक्ष्मीगृह महागिरि कोडिन्नय अश्वमित्त्वश्च । नैगुणिकमनुप्रगादं राजगृहे खण्डरक्खाश्च ॥ २३९० ॥)

मिथिलानगर्या लक्ष्मीगृहे चैत्य महागिरिद्वारीणा कौण्डिन्यो नाम शिव्य स्थित । तस्याप्यथमित्तो नाम शिव्योऽनुप्रगादभिधानपूर्वं नैगुणिकं नाम उक्तुं पठति स्म । तत्र चिउक्खच्छेदननयवक्तव्यतायामालापकाः समायाताः, तद्यथा—“पडुप्पक्खमयनेरडया सव्वं वोच्छिज्जिस्सति, एउ जान वेमाणिय चि, एउ गीयाइमएसु मि वत्तव्व” । अत्र तस्य विचित्रित्वा जाता, तद्यथा—‘अस्तुत्यक्खसमयनारकाः सर्वेऽपि तासू व्यक्खेउ प्रोप्सन्ति, ततश्च इतः सुकृतं दूष्कृतं फलजेदनम्, उत्पादानन्तरं सर्वजीयाना नाश्यात् ?’ इति । एउमाडि स्वमतिरुत्पन्नं प्ररूपयन् वस्त्रमाणभाव्ययुक्तिभिर्गुणैश्च श्रद्धाप्रमाणोऽपि यावत् श्रवयति न प्रज्ञाप्यते तत् उद्धृत्या मन्वाद्यः कृतः समुच्छेदवाद प्ररूपयन् काम्पित्यपुनर्गत् राजगृहाभ्युपगमनं गतः । तत्र च खण्डरग्याभिधानाः श्रामस आसन्, ते शुल्कपालाः । तंश्च ते निहवाः ममागता मिताता मारगितुं चारन्थाः । ततो भीर्तरयमित्वादिभिस्ते प्रोक्ताः—अय जानीम—आरता गूयम्, तत्किमस्मान् श्रमणान् सतो मारयथ ? । ततस्त्वंरक्तम्—ये श्रमणस्ते गुप्पमस्तिद्वान्नेन ममुं ण्वा, गूय तु चांगद्यन्तराः केचिदिति मारयामः । ततस्मैभीर्तेषु कौ निजाग्रह, मनुदाश्च दत्तमव्यादुक्ता गता गुत्पादमूल इति ॥ २३९० ॥ अस्य निरूप्यं किंवाद्यद्वयस्य भाष्यम्—

नेउअमणुप्पवाए अहिज्जओ वरथुमासमित्तस्स । एगसमयाइवोच्छेयसुत्तओ नासपडिवत्ती ॥२३९१॥

पायाणं तरओ सव्वं चिय सव्वहा विणासि सि । गुरुवणमेगनयमयेयं मिच्छं न सव्वमयं ॥२३९२॥

(नेपुणमनुप्रगादोऽजीयानस्य उल्लस्यमित्त्वस्य । एकसमयाइवोच्छेयसुत्तओ नासपडिवत्ती ॥ २३९१ ॥)

(तस्यानन्तरत्वं सर्वमेव सर्वया विनाशीति । गुरुवचनेमेकनयमतमेतद् मिथ्या न सर्वमतम् ॥ २३९२ ॥)

॥५६॥

विशिषा०

भाग-२

४. निहवा

समुच्छेद-

दृष्टि.

अश्वमित्त

अश्वमिन्

यादिमयो

त्यजनाकाः

श्रुत्युपवादपूर्वमप्यगतं नैपुणं यत्स्वधीयानस्याश्वाग्नस्य पूजात्तादेरसमयादिव्यवच्छेदसूत्राद् नाशप्रतिपत्तिरुक्त्या । मोऽर्थः ? इत्याह—
'उत्पादानन्तमेव-मय-वस्तु-यवथा मिनश्चास्त्वम्' इत्येवंभूतो मोक्षः मयुष्यत्र । अत्र प्रतिगिधानार्थं गुरुत्वमम्- ननु प्रतिसमयविनाशित्व
यमनाम्' इत्येवदेक्यत्र धृणक्षयवादिन-शृङ्गुयनयस्य मतम्, न तु सर्वमप्युक्तम्, ततो मिथ्यात्वमेवेति ॥ २३९१-२३९२ ॥
इत्- पुनरेतद् मिथ्यात्वम् ? इत्याह—

न हि सव्वहा विणासो ऽद्वापञ्जायमेतनासम्मि । स-परपञ्जायणंतधम्मणो वत्थुणो जुत्तो ॥२३९३॥

(न हि सर्वथा विनाशोऽद्वापर्यायमात्रनाशे । स्व परपर्यायानन्तर्यमणो वस्तुनो युक्त ॥ २३९३ ॥)

न हि सर्वेयं वस्तुनो विनाशो युक्तः । क्व सति ? इत्याह—अद्वापर्यायमात्रनाशे । तत्रेहाह नाकादीनाम्वृत्तिप्रयमादिसमयाः, स
ग्व पर्यायमात्र तस्य नाशोऽप्यगमस्तस्मिन् मतिः । इयंभूतस्य वस्तुनः ? इत्याह—स्व-परपर्यायानन्तर्यमकस्य । इदमुक्तं भवति-यस्मिन्नैव
समये तद् नाराकान्त्तु प्रथममयनारगतेन सम्यच्छ्रुत्यै तस्मिन्नेव समये द्वितीयमयनारकत्वेनोत्पन्नं । जीवद्रव्यतया त्वमविष्टे । अतो
यदि नानाद्वापार्यायमात्रमुच्छ्रितम्, ततः सर्वस्यापि वस्तुनः मयुच्छेदे किमायत्तम्, अनन्तपर्यायान्तर्यमकस्य वस्तुन एकपर्यायमात्रोच्छेदे सर्वोच्छे
दस्य दुरविवेकत्वात् ? इति ॥ २३९३ ॥ अत्र पराभिप्रायमाजङ्गय परिहरति—

अहं सुत्ताडत्ति मई सुत्ते नणु सासयं पि निद्धिट्ठं । वत्थुं दव्वट्टाए असासयं पञ्जयट्टाए ॥२३९४॥

(अहं सुगर्हितं मतिं मरे ननु शाश्वतमपि निर्दिष्टम् । वस्तु द्रव्यार्थतयाऽशाश्वतं पर्ययार्थतया ॥ २३९४ ॥)

अत्र पूर्वोक्तालपरूपात् इतत्तत् धृतरात्र्याण्यत्तत् प्रतिसमय मवथा वस्तुच्छेदः प्रतिपाद्यते इति तत्र मतिः । ननु यदि मूत्रं तत्र प्रमाणम्,
तर्हि मूत्रे द्रव्यार्थतया शाश्वतमपि वस्तुन्यत्रोक्तमेव, पर्यायार्थतयैव चाश्रयतम्, तथा च मूत्रम्-नैरस्य ग भते । किं सासया, असासया ? ।
गोयमा ! मिय नामया, मिय असासया । से केण्डेण भंते । एवं नुचइ ? । गोयमा ! दव्वट्टयाए सासया, माट्टयाए अमासय'त्ति ।
(नैरिक्खि भागम् । किं आशयता अत्राश्रयताः ? । गोतम ! स्यात् आश्रयताः । तत् केनार्थेन भगवन् । एवमुच्यते ? । गोतम !
द्रव्यार्थतया आश्रयता, भासार्यतया अत्राश्रयता इति ।) ॥ २३९४ ॥ अपिच,

अथ वि न सव्वनासो समयाइविसेसणं जओ ऽभिहिंयं । इहरा न सव्वनासे समयाइविसेसणं जुत्तं २३९५
पढमसमयनारगनासे वितिसमयनारगो नाम । न सुरो घडो अभावो व होइ जइ सव्वहा नासो ? २३९६

(भयति न सर्वनाशः समयादिविशेषणं यतोऽभिहितम् । इतरथा न सर्वनाशे समयादिविशेषणं युक्तम् ॥ २३९५ ॥)

(क- प्रथमसमयनारगनासे द्वितीयसमयनारको नाम । न सुरो घटोऽभावो वा भवति यदि सर्वथा नाशः ? ॥ २३९६ ॥)

अत्रापि-‘प्रथममयनारका व्यवच्छेद यास्यन्ति’ इति सूत्रे न सर्वनाशः सर्वात्मना नाशो गम्यते । कुतः ? इत्याह-यतो यस्मात् नमयादिविशेषणमभिहितम्, ततो न सर्वथा नाशोऽत्र गम्यते, किन्तु प्रथममयनारका व्यवच्छेदस्यन्ति । कोऽयं ? प्रथममयनारकत्वेन विनश्यन्ति । एवं द्वितीयादिसमयनारका अपि द्वितीयादिसमयनारकत्वेनैव विनश्यन्ति न तु सर्वथा, द्रव्यार्थतया शाश्वतत्वात् । अत्राथा सर्वनाशोऽभिधेते प्रथममयादिविशेषण न युक्तं स्यादिति । कथमयुक्तम् ? इत्याह-‘को पदमेत्यादि’ प्रथममयोत्पन्नाना हि नारकाणां सर्वथा विनाशो को नाम ? द्वितीय-तृतीयादियमयनारकः ? । अत्रस्थितस्यैव हि कस्यचित् प्रथम-द्वितीय-तृतीयादिसमयोत्पन्न इति विशेषणं युज्यते । यदि तु सर्वथा नाशः, तर्हि प्रथममयोत्पन्नानारकस्य निरन्वयनाशेन नष्टत्वाद् द्वितीयमयोत्पन्नो नारक इति व्यपदेशद्वयं कथं युज्यते, यत्रारक्तत्वं सर्वथा निरन्वयत्वादेर्यो युरो घटोऽभावो जा नोच्यते ? । स्यादिव्यपदेशो च न द्वितीयादिसमयनारकः । नस्मात् प्रथम-द्वितीय-तृतीयादिसमयोत्पन्न इति विशेषण कथञ्चिद्विच्यतस्यैव नारकादेर्युज्यत इत्यस्मिन्नपि सूत्रे न नारकादेः सर्वोच्छेदः प्रतिपाद्यते । इति निमग्न एव निनाशभरुर्मविप्राकजनिस्तस्वैव व्यामोह इति ॥ २३९५-२३९६ ॥ अथ पराशङ्कपरिहारार्थमाह—

अहव समाणुपपत्ती समाणसंताणओ मई होजा । को सव्वहा विणासे संताणो किं व सामणं ? ॥ २३९७ ॥

(अत्रा समागतोत्पत्तिं समानसत्तागतो मविभवेत् । क सर्वथा विनाशे सतान किं वा सामान्यम् ? ॥ २३९७ ॥)

अर्थवत्प्रभृता मतिः परस्य भवेद् यदुत-नारकादीनां प्रतिसमयमपारपरसमानक्षणेत्पत्तिर्भवति । ततस्तथा समानक्षणेत्पत्त्या यः समानक्षणेनमतिस्त्वः सतानस्तस्मात् सतानात् संतानमाश्रित्य नारकादेः कथञ्चिद् गोच्यमन्तरेणापि प्रथम-द्वितीयादिसमयोत्पन्नविशेषणमुपपद्यत एव । अत्रोत्तरमाह-‘को मयवेत्त्यादि’ । ननु सर्वथा विनाशे समुच्छेदोऽङ्गीक्रियमाणे कः कस्य संतानः, किं वा कस्य समानम् ? इति निर्निवन्धनमेवेत्युच्यते । न हि निरन्वयविनाशोऽपस्थिताः केचनापि नारकादिकणाः भवन्ति, यानाशिन्येदमुच्यते-‘अयमेया सतान्ताः, इदं चास्य समानम्’ इति ॥ २३९७ ॥ किञ्च,

संताणिणो न भिण्णो जइ संताणो न नाम संताणो । अह भिण्णो न क्खणिओ खणिओ वा जइ न संताणे

(सत्तानिनो न भिण्णो यदि सतानो न नाम सतान । अत्र भिण्णो न क्षणिक क्षणितो वा यत्ति न सतान ॥ २३९८ ॥)

यदि सत्तानिभ्यो न भिन्नः किन्त्यभिन्नः मतानः, तर्हि न नामार्थो मतानः, संतानिभ्योऽन्यथान्तरभूतत्वात्, तत्स्वरूपत्वं । अथ मतानिभ्यो भिन्नः मतानः, तर्हि क्षणिकोऽसौ नेष्टव्यः, अस्थितत्वाभ्युपगमात् । अथ क्षणिकोऽप्राप्यते, तर्हि नामो मतानः, संतानिवत् । उक्तं एव मतानामवप्रतीक्षा दोगा इति । तदेव सर्वयोच्छेदोऽम्पुणाम्यमाने मतानो नोपपन्न इति भावितम् ॥ २३९८ ॥ अथ यदुक्तम्-‘किं न मागण’ इति । तद्वाचनार्थमाह—

पुष्पागुग्मे समया हुञ्ज न सा सव्यहा विणासमि । अह सा न सव्यनासो तेण समं वा नणु खपुष्कं २३९९

(पूर्वागुग्मे समता भवेत् न सा सर्वया विनाशे । अह सा न सर्वनाशस्तेन सम वा ननु खपुष्कम् ॥ २३९९ ॥)

यदि पूर्वक्षणस्योत्तरक्षणे केनापि रूपेणानुगमोऽन्वयो भवेत् तदा तत्रागुग्मे पूर्वोत्तरक्षणयोः समता ममानरूपा भवेत् । सर्वथा तु मर्त्याना पूर्वागुग्मे निरन्वयपरिनाशे न मा समतोत्तरक्षणस्य युज्यते । अथ मा समता तयोरभ्युपगम्यते, तर्हि तदप्यस्य स्थितिर्व्यतिरिक्तत्वात् न पूर्वभूतस्य मर्त्या विनाशः । अथ सर्वथा विनाशोऽपि तस्य समताऽभ्युपगम्यते, इत्थं ! तर्हि तेन सर्वथाऽभावीभूतेन पूर्वक्षणेन मम तुल्य युज्यते यदि, परं मपुष्पम्, सर्वथाभावरूपतया द्वयोरपि तुल्यत्वादिति ॥ २३९९ ॥ किञ्च,

अणविणासे अणं जइ सरिसं होइ होउ तेलुक्कं । तदसं वइ व मई सो वि कओ सव्यनासमि ? ॥ २४०० ॥

(अन्यविनाशोऽप्यद्वयं यदि सप्तमं भवति भवतु त्रैलोक्यम् । सप्तमद्वयं यदि सोऽपि कुत सर्वनाशे ? ॥ २४०० ॥)

मर्त्या निरन्वयविनाशे घटात् पट इत्योत्तरक्षणत्वं मर्त्याऽन्य एव पूर्वक्षणस्तस्माच्चान्य एवोत्तरक्षणः । ततः सर्वथाऽन्यस्य पूर्वक्षणस्य विनाशे तस्मान् मर्त्यान्यदुत्तरक्षणरूपं यदि मटश्च भवतीत्यभ्युपगमे, तर्हि भवतु त्रैलोक्यमपि ततस्तत्तद्व्यतिरिक्तम्, अनन्वयित्वेन्यत्त्वस्य सर्वत्र तुल्यत्वात् । अथ तत् त्रैलोक्यं प्रस्तुतपूर्वभूतेन मह देशादिव्यभिहितत्वादसद्व्यभिक्तिं न तत्तद्व्यतिरिक्तम्, उत्तरक्षणस्तु तेन सह संनद्ध इति तत्तद्व्यतिरिक्तं इति परम्य मतिः स्यात् । ननु सोऽपि पूर्वोत्तरक्षणयोः मन्त्र्यः पूर्वस्य मर्त्या विनाशे कुतः ?—न कुतश्चिदित्यर्थः, तत्सन्धानाभ्युपगमेऽन्यमन्त्र्यायोगेनान्यथाभ्युपगमप्रज्ञादिति भावः ॥ २४०० ॥ अपि च, पूर्वयुक्तञ्चैव भवन्त्यम् । किम् ? इत्याह—

किह वा सव्वं खणियं विणायं जइ मई (अ- मय) सुयाउ ति । तदसंखसमयसुत्तत्थगहणपरिणामओ न उ पइसमयविणासे जेणिकिक्कस्वरं चिय पयस्स । संखाइयसामइयं संखेखाइं पयं ताइ ॥ २४०१ ॥
खेखपयं वक्कं तदत्थगहणपरिणामओ-हुञ्जा । सव्वखणभंगनाणं तदजुत्तं समयनट्टस्स ॥ २४०३ ॥

(कां या मयं क्षणिकं विज्ञातं यदि मति धृतादिति । तदसंखसमयसुत्तत्थगहणपरिणामतो युक्तम् ॥ २४०१ ॥)

(न तु प्रतिसमयविनाशे येनैकैकक्षणेनैव पदस्य । संख्यातीतसानधिकं सखाति पटं तानि ॥ २४०२ ॥)

(संख्यापदं धार्य तदर्थमहणपरिणामतो भवेत् । सर्वक्षणभङ्गज्ञानं तदयुक्तं समयनट्टस्य ॥ २४०३ ॥)

'ता' इत्यप्या, पूर्वयुक्तं भवान् । ननु 'मयं' नस्तु क्षणिकम्' इत्येतत् कथं भवता विज्ञातमिति वक्तव्यम् ? । धृतादिति चेत् । ननु तत् धृतादर्थविराजितममन्त्र्येणमयैर्निर्णयो यः धर्माग्रदणपरिणामस्तस्मादेन युक्तम्, न तु प्रतिसमयविनाशे । इदमुक्तं भवति—

॥५९॥
निर्णिणो
भागः-२
सामान्यम्
नुपपन्नम्

क्षणिकस्य
ज्ञानं धृता-
तदुपपन्नम्

अमल्ययानेव समयात् यापविषयानस्थाने 'भवे' धाणिस्मृ' इति विज्ञानोपयोगो युज्यते, न तु प्रतिमयोच्छेद । अत्र कारणमाह-येन यस्मात् कारणात् पदस्य साधयवत्तात् तत्संबन्धैरूपमप्यक्षर सख्यतीतिसामयिकमसख्यातैः समवैर्निष्पद्यत इत्यर्थः, तानि चाक्षराणि सख्यातानि समुदितानि पदं भवति । मख्यातैश्च पदवैवाक्यं निष्पद्यते, तदर्थग्रहणपरिणामाच्च वाक्यार्थग्रहणपरिणामादित्यर्थः, सर्वक्षणभङ्गज्ञानं भवेत् । तत्रोपचितसमानन्तरमेव नष्टस्य समुच्छिन्नस्य मनसोऽप्युक्तमेवेति ॥ २४०१-२४०२-२४०३ ॥

अन्यदपि क्षणभङ्गादेः यद् नोपपद्यते तद् दर्शयति—

तित्ती समो कित्तामो सारिक्ख-विदवक्ख-पच्चयार्इणि । अज्झयणं झाणं भावणा य का सव्वनोसम्मि १२४०४,

(तृप्ति श्रम क्लम सा-दृश विपक्ष प्रत्ययादीनि । अध्ययनं ध्यानं भावना च का सर्वनामे ? ॥ २४०४ ॥)

तृप्तिशान्तिः, मार्गगमनादिप्रवृत्तस्य सेदः श्रमः, क्लमो ग्लानि, माददय माधर्म्यम्, विपक्षो वैधर्म्यम्, प्रत्ययः प्रत्यभिज्ञानादि, आदिशब्दात् स्वनिहितव्यनुमार्गण-स्मरणादिपरिग्रहः । अध्ययनं पुनः पुनर्ग्रन्थाभ्यासः, ध्यानमेकालम्बने मनःस्वैर्यम्, भावना मौनः-पुन्यनानित्यत्वादिप्रकारतो भवनेषु व्यपप्रिभानरूपा । एतानि सर्वाण्यध्यायनन्तरमेव नस्तुनः सर्वनामोऽङ्गीक्रियमाणे कथमप्युपपद्यन्ते ? इति ॥ २४०४ ॥ यथा च नोव्यग्रन्ते तथा दर्शयन्माह—

अण्णणो पइगासं भोत्ता अंते न सो वि का तित्ती १ गंतादओ वि एवं इय संववहारवुच्छित्ती ॥ २४०५ ॥

(अन्योऽन्यं प्रक्रियासं भोताऽन्ते न सोऽपि का वृत्तिः ? । गन्तादयोऽप्येवमिति सव्यग्रवहारवुच्छिति ॥ २४०५ ॥)

'अण्ण' रस्तु अन्ते' ग्रसन ग्रामः कलक्षेपः, ग्रस्यत इति ग्रा ग्राम-कल । ततश्च प्रतिग्रासं प्रतिक्लमं भोक्ता देवदत्तः क्षणिकत्वा-दन्यथान्यथ भवति, भोजनक्रियायाश्चान्ते एवमेव मोऽपि भोक्ता सर्वथा न भवति, भुजिक्रियारिपोषणस्याभावे तद्विशिष्टस्य देवदत्तस्यापि सर्वभोगेच्छात् । ततश्चैकस्मिन्नन्यस्त्वलक्षणे वा वृत्तिः, भोस्तुभावात् कस्यामी वृत्तिः ? । एवमुक्तानुसारेण गन्वादीनिमपि श्रमाद्यभावाः स्वरुद्रगा भावनीय इति । एव समस्तलोभ्यग्रहणैर्जन्ममर्कतिरिति ॥ २४०५ ॥ अत्र परः ग्राह—

जेणं चिय पइगासं भिन्ना तित्ती अओ चिय विणासो । तित्तीए तिरासस य एवं चिय सव्वसंसिद्धी ॥ २४०६ ॥

(जेनेयं प्रतिग्रासं भिन्ना वृत्तिरत एव विनाश । कृतेस्तुमस्य चैत्रमेव सर्वसंसिद्धिः ॥ २४०६ ॥)

येनैव एत एव प्रतिग्रासमन्योऽन्यथ भोक्ता भवति, अपरापरा न वृत्तिमात्रा भवति, अत एव वृत्तेः, तस्य च प्रतियोगं विनाशोऽप्युपग-म्यतेऽस्माभिः, विरोषणभेदे विरोषणस्याप्यवश्यं भेदात्, अन्यथा विरोषणभेदस्याप्यवयोगात् । प्रतिक्षणविनाशित्वे वृत्त्याद्ययोगोऽस्मिहित एवेति चेत् । तदप्युक्तम् । कृतः ? इत्याह—'एतं चिय सव्वमपिद्धी ति' एवमेव प्रतिक्षणविनाशित एव सर्वस्यापि वृत्ति-श्रम क्लमादेर्लोभ्यवहारस्य

॥ ६० ॥
विशेषा-
भावा-२
शुणभङ्गा-
दे वृत्ति-श्रम-
सादृश्यात्-
रुपपन्ना-

मंमिन्द्रि । इदमुक्तं भवति— वृत्त्यादिवागनामाहितः पूर्वपूर्वक्षणदुत्तरोत्तरक्षण, मनुवर्तते तावत्, यामत् पर्यन्त उत्सर्गमन्तवृत्त्यादयो भवन्ति । एतान् क्षणिकान् प्रयोगपद्यते, न नित्यत्वे । नित्यस्याप्रच्युताऽनुसन्ततस्थिरैरुत्सर्गमात्रत्वेन

वेति ॥ २४०६ ॥ अत्रोत्तरमाह—

पुन्यिहसव्यनासे बुद्धी तिस्रो य किंनिमित्ता तो ? । अह सा वि ते ऽणुवचइ सव्यविणासो कहां जुत्तो ?

(पूर्वसंवर्तानेन शुद्धिश्चिद्विभक्तिनिमित्ता तत्त ? । अयं सापि तेऽनुवर्तते सर्वाविनाश कर्तृ युक्त ? ॥ २४०७ ॥)

‘तां ति’ यद्यप्य, तत् पूर्वक्षणस्य मर्मथा विनाश उत्तरोत्तरक्षणेपु वृत्त्यादिना या क्रमेण बुद्धिरुत्तरवती पर्यन्ते वृत्तिः श्रमादिसंभूतिश्च ना किंनिमित्ता किंनराणा ? इति वक्तव्यम् ? । पूर्वपूर्वक्षणेनोत्तरोत्तरक्षणस्य वा वृत्त्यादिनाम्ना ज्ञव्यते तत्रनिमित्तेति चेत् । न, तस्या-
मानर्थान्तरत्वे पूर्वपूर्वक्षणान्नो नाशान् । ज्ञोत्तरोत्तरक्षणेपु मनुवर्तते एवेति नै तत्राभिप्रायः, तर्हि पूर्वपूर्वक्षणस्य समीपनाशः कथं युक्तो

वस्तुम्, तदर्थान्तराभूतत्वादिनामनायाः मनुवर्ततेनात् ? इति ॥ २४०७ ॥ मर्मस्य क्षणिकत्वे दूषणान्तरमप्याह—

दिक्त्वाव सव्यनासे किमर्थमहवा मई विमोक्त्वथं । सो जइ नासो सव्यस्स तो तओ किं व दिक्त्वाए ?

(दीक्षा या सर्वनामे किमर्थमहवा मतिर्मोक्षार्थम् । स यदि नाश सर्वस्य तत् सक किं वा दीक्षया ? ॥ २४०८ ॥)

दीक्षया या क्षणानां मर्मनाशे किमर्थमिति गव्यम् ?— निरर्थिक्यमिति भागः । अयं मोक्षार्थं दीक्षेति परस्य मतिः, तर्वात्रापि रक्तत्रयम्— स मोक्षो नाशरूपो वाऽऽप्सुगम्यते, अनाशरूपो वा ? । तत्र ‘मो जइ नामो ति’ स मोक्षो यदि नाशरूप इति पक्षः, ‘सव्यस्स तो तइ ति’ तत्तन्नाहि तत्रोऽसौ मोक्षः सर्वस्यापि वस्तुनः स्वरसत्ता प्रपत्यमन्तरेणापि त्वदभिप्रायेण सिद्ध एव, किं दीक्षाप्रयत्नेन ?

इति ॥ २४०८ ॥ अत्रानाशरूपो नित्यो मोक्षस्तत्राह—

अह निचो. न वखणिअं तो सव्वं अह मई ससंताणो । अहउ ति तओ दिक्त्वा निस्संताणस्स सुक्खो ति ॥

(अयं नित्यो, न क्षणिकं तत् सर्वमयं मति र्यसंतात । नवत् इति तत्रो दीक्षा नि संतानस्य मोक्ष इति ॥ २४०९ ॥)

अथ नित्यो मोक्षः ‘तो ति’ तत्तत्तर्हि ‘मर्गं वस्तु क्षणिकम्’ इत्येतद् न भवति, मोक्षेणैव व्यभिचारात् । अथ स्व आत्मीयो विज्ञान-
येदनाऽनामन्यार-रूपात्मकस्यान्यस्य क्षणपरम्परा-रूपः गंतानो नाद्यापि हतः, निःसंवानस्यैव च मोक्षः, अतो निःसंवानार्थं दीक्षा विधीयत

ही ॥ २४०९ ॥ अत्रोत्तरमाह—

छिण्णेणाछिण्णेण व किं संताणेण सव्वनटुस्स । किंचाभावीभूयस्स स-परसंताणचिंताए ? ॥ २४१० ॥

(छिन्नेन छिन्नेन वा किं संतानेन सर्वनष्टम् । किञ्चाऽभावीभूतस्य न्य परसंवानचिन्तया ? ॥ २४१० ॥)

मार्गेणैव मर्गद्वारं निताशमपन्नस्य चिन्नेन, अचिन्नेन, येन संतानहननार्थं दीक्षो गृणीयात् ? ।

॥ ६१ ॥

विशेषा०

भागः-२

वृत्त्यादिवा-

नानामनु

सत्त्वे कथं

सर्वक्षणिक-

त्वम् ?

दीक्षा न

संतान-

विच्छेदार्थो

किञ्च, सर्वथाऽभनीभूतस्य क्षणमवधुगतया सर्वथा निवृत्तस्य किमनया चिन्तया-अथ स्वस्तानः, अथ तु परस्तानः, अथ तु न द्वतः, येनो-
च्यते- 'ममताणो अहं त्वि तत्रो दिक्का' इति ? ॥ २४१० ॥ अथ क्षणिक-व्याधकाराभितप्रग्रणमुपन्यस्य दूषणमाह-

॥६२॥

सर्वं पयं व खणियं पज्जंते नासदरिसणाउत्ति। ननु इत्तो चियं न खणियंमंते नासोवलद्वीओ ॥२४११॥

विशेषः

(सर्वं पय इव क्षणिकं पर्यन्ते नाशदर्शनादिति । नन्वित एव न क्षणिकमन्ते नाशोपलब्धे ॥ २४११ ॥)

भागः-२

नाशस्यान्ते

दर्शनाञ्च

क्षणमनुः

सर्वं वस्तु क्षणिकम्, पर्यन्ते नाशदर्शनात्, प्रयोवदिति । आह-ननु यदि उस्तुता पर्यन्ते नाशो दृश्यते, तर्हि प्रतिक्षणविनाशित्वे
किमापातय, येन सर्वं क्षणिकमुच्यते ? । मत्स्यम्, किन्त्वयमिह तदभिप्रायः-पर्यन्तेऽपि घटादीना निनाशस्तावद् निहंतुं एव भवति,
युद्धगारादीनाहूतोरयोगात्, तथाहि-युद्धगारादीना किं घट एव क्रियते, अणुलालि वा, तुच्छरूपोऽभानो वा ? इत्यादियुक्तितो निनाशस्य
निहंतुं एव प्रापन्नं दर्शितम् । ततो निहंतोऽसौ भगनादित एव भवतु, अन्यथा पर्यन्तेऽपि तदभानग्रसङ्गादिति पर्यन्ते नाशदर्शनाद् हेतोः
क्षणिकत्वमिन्द्रि । अत्र सतिः ग्राह-नन्वेतस्मादेव पर्यन्ते नाशदर्शनलक्षणाद्वेतोरस्माभिरुच्यते वस्तुम् । किम् ? इत्याह- न क्षणिकं न
प्रतिक्षणं वस्तु निनश्यतीत्यर्थं पर्यन्त एव तद्वाशोपलब्धे, घटादिवत् । न च युक्तिकावितत्वाद् भ्रान्त्येषूपलब्धिरिति शक्यते वस्तुम्,
सर्वेषां सर्वैत्येवमेव प्रत्येकानां, युक्तीनामेवानया वाचनात् शून्यत्वादियुक्तिनदिति ॥ २४११ ॥

यदि पुनरादित एव वस्तुनां निनाशः स्यात् तदा किं भवेत् ? इत्याह-

इहो इड चियं तओ दीसेज्जंते व्व कीसव समाणो । सव्वविणासे नासो दीसइ अंते न सो उच्चत्थ ? २४१२

(इहो इड चियं त्व सतो दृश्यमानो इव वस्तुनां इव सत्त्वाद् वा ममान । सर्वविनिशो नश्यतेऽन्ते न सोऽन्यत्र ? ॥ २४१२ ॥)

इतरथा यदि प्रतिक्षण नाशो भवेत् तदा यथा पर्यन्ते सर्वेणापि भवदसौ दृश्यते, तथा आदित एवादि-मन्त्रेषु सर्वत्र तत्कोऽसौ नाशो
दृश्यते । अथ पर्यन्तेऽसौ दृश्यते नादि-मन्त्रेषु, किं कुर्म ? । तर्हि प्रष्टव्योऽसि । किम् ? इत्याह-'क्रीम वेत्यादि' विमिति चासौ नाशो
वस्तुभारत्वात्तया सर्वत्र ममानो निर्दिश्य(प्र०) निरवगेष)स्वरूपोऽपि सन् सर्वविनाशो युद्धगारादीना निहिते दृश्यत उपलस्यतेऽन्ते पर्यन्ते,
न पुनरन्यत्रादि-मन्त्रेषु सर्वत्र भगताऽऽपगतोऽप्यगो भवन्नुपलस्यत इत्यत्र कारणं वाच्यम् ? , न पुनः पादप्रसारिका श्रेयस्सरीति भागः ॥
२४१२ ॥ अपि च- पर्यन्ते नाशदर्शनरूपस्य हेतो मिद्वत्त्वमन्युपगम्य दूषणमुक्तं यावता जेनाना हेतुरप्ययममिन्द्रः, पर्यन्तेऽपि तेषां दीना
मर्यादा नाशानमन्युपगमादिनि दर्शयन्माह-

अंते व सव्वनासो पडिवणो केण जदुवलद्वीओ । कप्पेसि खणविणासं ननु पञ्चायं तरं तं पि ॥२४१३॥

(अन्ते वा सर्वेनाञ्च प्रतिक्षणं केन उपलब्धे । कल्पयामि क्षणविनाशं ननु पर्यायान्तरं तदपि ॥ २४१३ ॥)

पर्यन्तेऽपि

जैनमते न

मर्यादानाञ्चः

यद्विद्या, भो' ऋणभद्रादिन् । अन्ते पर्यन्तेऽपि मुद्गरादि निनिधाने घटादिनस्तुनः सर्वनाशः सर्वथा विनाशः केन प्रतिपादिना जनेनाभ्युपगतः, यदुत्तरचर्यदर्शनादभ्युपमेन च ऋणभङ्गरूप्य प्रतिपादनाश कृत्यपर्यपि घटादे' ? । यदि मुद्गरादिनिधाने सर्वविनाशस्तस्य अर्जनं श्रुणुषामस्येत, तर्हि तदस्वभावा घटो न दृश्यते, क्पालान्ये च दृश्यन्त इत्येतत् किमियते ? इत्याह—'नष्टिपत्यादि' नन्वहो ! मुद्गरपतयाऽऽस्थितस्य घटद्रव्यस्य भूत-भोग्यजननपर्यायापेक्षया तदपि पर्यायान्तर पर्यायिनिशेष एव क्पालानि, न पुनस्तदानीं घटस्य सर्वथा विनाशः, मुद्गरपतया अप्यभासप्रमद्वात्, तथा च क्पालानाममुद्गरपतापचेरित्यसिद्धिः पर्यन्ते सर्वनाशस्येति ॥ २४१३ ॥

भवतु या तस्मिन्नि', तथापि नात सर्वव्यापिनी क्षणिकत्वमिद्विरिति दर्शयन्नाह—

जेसिं व न पज्जंते विणासदग्गिसणमिहंवरणं । तन्निच्चभुवगमओ सव्वकखणविणासिमयहाणी २४१४

(येषां या न पर्यन्त विनाशजननिहास्यरानिनाम । तत्रित्याद्युपगमत् सर्वक्षणविनाशितमहाणि ॥ २४१४ ॥)

घटादीनां तावत् पर्यन्ते रवेनाशदर्शनात् प्रसद्वगेनादित एव प्रतिभणनश्रता साधयति भवान्, ततो येषामभरादीनां व्योम काल-दिगादीनां पर्यन्ते विनाशदर्शनं कदाचिदपि नास्ति, तेवम्भात् श्रमद्गसाधनात् प्रतिपमयनश्रत्व न मिथ्यति । ततस्तेषां नित्यत्वमेवाभ्यु-पगन्तव्यम् । तन्निव्यत्वाभ्युपगमं च 'मर्य' श्रणिकम्' इपि व्याप्तिपरं यद् मतं भवतस्तस्य ज्ञानिराटमानतैव श्रान्तेतीति ॥ २४१४ ॥

भद्रगन्तराणां च्यतिरा अश्वमित्र शिखयन्ति । कथम् ? इत्याह—

पल्लायनयमयमिणं जं सव्वं विगम-संभवसहावं । ढव्वट्टियरस निच्चं एगयरमयं च मिच्छत्तं २४१५ ॥

(पर्यायनयमतमिदं यत् सर्वं विगम संभवसहायम् । ढव्वट्टियरस्य नित्यमेकतरगतं च मिच्छात्वम् ॥ २४१५ ॥)

पर्यायनादिन एव नयस्येद् मतं यत् त्वं त्रूपे-सर्वभेदे निशुनान्तर्गतं यस्तु विगम-संभवसहाय-प्रतिक्षणमुपयधते विनश्यति चेत्यर्थः । द्रव्यमेवायं यस्य न पर्याया स द्रव्याधिकृन्नस्य तु द्रव्याधिकृन्नस्य तदेव सर्वं वस्तु नित्यं मतम् । एव च स्थिते यद् भवानेकतरस्यैव पर्यायिनस्य प्रतिक्षणनिनश्रतरलक्षणे मतमभ्युपगच्छति तद् मिथ्यात्वमेवेति मुञ्चेदमिति भावः ॥ २४१५ ॥

किमिच्छेत्तद् मिथ्यात्वम् ? इत्याह—

जंतपल्लयमयं वट्थुं भुवणं व चित्तपरिणामं । ठिड्ढ-विभव-भंगरूवं निच्चानिच्चाड तो भिमयं ॥ २४१६ ॥

(यत्तन्तपर्यायमयं वस्तु शुचनमिय चित्रपरिणामम् । स्थिति विभव-भङ्गरूपं नित्यानित्यादि वतोऽभिमतम् ॥ २४१६ ॥)

या यस्माद् नैकानां पर्यायिमय, नाप्येकान्तेन द्रव्यरूपम्, किन्तुनन्तपर्याय(श्र०..नेकपर्याय)स्थित्युत्पाद-विनाशरूपत्वाद् भू-विमानशीप-गुणरादिरूपतया निशुनानि सप्तसप्तमपि वस्तु नित्या-ऽनित्यादिरूपतया मित्रिप्रपरिणाममेकरूपं भगवतामभिमतम् ।

अतोऽसौकान्तानिभरक्षणेकरूपार्युणामो मित्यात्ममेवेति ॥ २४१६ ॥ अपिच,

मुह-दुःख-बंध-मुक्त्वो उभयनयमयाधुवद्रिणो जुता। एगयरपरिच्चाए सव्वव्ववहा रवोच्छत्ती ॥ २४१७ ॥

(सुप दु ल्य-न्य-मोक्षा उभयनयमतानुवर्तितो युक्तः। एक्करपरित्यागो सर्वव्यवहारव्युच्छति ॥ २४१७ ॥)

भावितार्थवेति ॥ २४१७ ॥ किमित्येतरपरित्यागे सुसादिव्यवहारमात्र ? इत्याद्यदस्य प्रमाणयत्राह—

सुहाइ पज्जमए नासाओ सव्वहा मयस्सेव । न य दव्वट्ठियपक्खे निच्चत्तणओ नभस्सेव ॥ २४१८ ॥

(न सुहादि पर्ययमते नाशान् सर्वथा मृतत्वेव । न च द्रव्याधिक्यक्षे नित्यवृत्तो नभस इव ॥ २४१८ ॥)

एकस्मिन्नेव पर्यायनयमतेऽङ्गीक्रियमाणे न सुसादि जगतो घटत इति श्रुतिज्ञा, सुह-दुःख-न्य-मोक्षादयो न घटन्त इत्यर्थः ।

उत्पन्नान्तर मर्त्या नाशादिव हेतुः । मृतत्वेवेति दृष्टान्तः । न च द्रव्याधिक्यपक्षे केवले समाश्रियमाणे सुसादि घटते, एकान्त-नित्यरंभाविचित्रितत्वात्, नभस इवेति । तस्माद् द्रव्य-पर्यायोभयपक्ष एव सम्मिदमुपपद्यत इत्ययमेव ग्राह्यः, केवलं नयपक्षस्तु दोषलक्ष-यक्षीकृतत्वात् त्याज्य एवेति ॥ २४१८ ॥ पुनरप्यधमित्रमयुरुप्यमानाः स्थविरास्तच्छिष्टाभाङ्गः—

जइ जिणमयं पमाणं ता (प्र० को) मा दव्वट्ठियं परिचयसु । सक्कस्स व होइ जओ तन्नासे सव्वनासो ति ॥

(यत्र जिनमते प्रमाण ततो मा द्रव्याधिकं परित्याक्षी । आत्म्यस्वेव भवति यवस्तत्राग्रे सर्वनाश इति ॥ २४१९ ॥)

पूर्वदर्शितप्रज्ञालापकभाषार्थमज्ञानत्रापि विश्रुतचित्ततया तत्राभाष्य धृक्कुर्याणः किल जिनययनग्राह्यावलम्बिनमात्मान मन्यते भयात् । तद् यदि हन्तुं । मत्स्यमेव जिनमत भवतः प्रमाणम्, ततः केवलपर्यायवादितया जिनमताभिमतमपि द्रव्यास्तिकनय मा परित्याक्षी.— द्रव्यास्तित्र मा प्रतिपेयेत्यर्थः, यतो यस्मात् आत्म्यस्य नैद्वस्वेन तत्र 'तत्राग्रे' द्रव्यस्य मर्त्या निनाग्रे स्वीक्रियमाणे 'भव्यनामो' ति सर्वस्यापि तर्हि-श्रमादेर्युक्त्य-मोक्षादेव व्यवहारस्य नाशो भवति विलोपः प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ २४१९ ॥

इयादिसुक्तिप्रपञ्चः प्रपञ्चयमानोऽप्यमो यावद् न विश्विद् श्रुतिपद्यते, ततस्तत्र किं मंजातम् ? इत्याह—

इय पण्णाविओ वि जओ न पवज्जइ सो कओ तओ वज्झो । विहरंतो रायगिहे नाउं तो खंडरक्खेविहि । २४२० ॥

गहिओ सीसेहिं समं एए ऽहिमर त्ति जंपमाणेहि । संजयवेसच्छण्णा, सज्जं (प्र सच्च) सव्वे समाणेह २४२१ ॥

(इति प्रज्ञापितोऽपि यमो न ग्रहणते स वृत्तस्ततो गच्छ । विहरत् रावगुटे ज्ञात्वा तत्र उपहरसौ ॥ २४२० ॥)

(गृहीतं दिव्ये मममेतेऽभिमतं इति ज्ञापित्वा । संजयवेसच्छण्णा, समं सर्वान् समानग्रेह ॥ २४२१ ॥)

अम्हे सावय ! जयओ कट्थुप्पण्णा कहिं च पव्वइया। असुगतथ वंति सड्ढा ते वोच्छिण्णा तथा चेव । २४२०
तुट्ठे तव्वेसधरा भणिए भयओ सकारणं च त्ति । पडिवण्णा गुरुमूलं गतूण तओ पडिक्कन्ता ॥ २४२३ ॥

(नय श्रारक ' कय इओमत्ता कय या प्रवन्ति । यमुल्लभ नुनि आद्वाने व्युच्छित्तात्तर्दय ॥ २४२० ॥)

(गुरु तद्वेय मा भणिते भयान सकारण चेति । प्रतिपत्ता गुम्भल गत्ता तत् प्रतिगत्ता ॥ २४२३ ॥)

उक्ताथो ण, नय ' वणिण भयओ नत्तारण च ति' ते; एण्डरत्थश्रारक्रेय पूर्वोक्ते भणिते मत्ति भयनो भयात् सकारण च मयुत्तिक
च समारण्यनिगुत्तास्मिन्प तन्न च प्रतिपत्तास्मेऽभिमत्प्रमुखा निहुरया य । इति पञ्चमिगद्वयाधाय ॥ २४२०-२४२३ ॥ २४२२ २४२३ ॥

॥ इत्थश्चमित्तनामा चतुर्थः सामुच्छेदिकनिहवः समाप्तः ॥

अथ पञ्चमस्कन्धयतामभिधित्सुरह—

अट्ठावीमा नो चाससया तडया सिद्धिं गयम्म वीरस्स । नोकिरियाणं दिट्ठी उल्लुगतरीरे समुप्पण्णा । २४२४ ॥

(एतदिशत्ता इ र्भजते मय मिदि गतय वीरस्य । ईरियाणा द्दिट्ठल्लुगतरीरे समुत्पन्ना ॥ २४२४ ॥)

एतदिशत्ताधर्मे दे उरगतं तदा मिद्धि गतस्य श्रीमन्महामीरस्यानन्तरं द्दिट्ठियनिह्वाना द्दिट्ठल्लुगतरीरे ममुत्पन्नेति ॥ २४२४ ॥

अथ पुनरिगम्यन्वा ? इत्याह—

नडवेडजणवउल्लुग महगिरि धणगुत्त अज्जगो य । किरियो दो रायगिहे महातवोतीरमणिनाए । २४२५ ॥

(नरत्तेन नपरो लुगे महागिरिर्नगुण आर्यगन्ध, त्रिये द्वे राजगृहे महातपस्तीरमणिनाग ॥ २४२५ ॥)

उल्लुग नाम नदी तदुपलितो जनपदोऽप्युल्लुग । उल्लुगमन्वाधार्चयस्मिस्तीरे धूलिआकारावृतनगरमिशेपरूप सेटस्थानमासीत्, द्वितीये तूटुग(श० उल्लुगा)तीर नाम नगरम् । अन्ये त्वाङ्ग-एतदेवेण्डुल्लुगतीर धूलिआकारावृतत्वात् सेटमुच्यते । तत्र च महागिरिजियो पनगुतो नाम । अन्त्यापि इत्थ आर्यगन्तो नामाचार्य । अप च नद्याः पूर्ववदे, तदन्वार्यस्त्वपरतटे । ततोऽन्यदा शरत्समये ध्रुविकन्दनार्थं नन्द्य गन्तो नदीमुचरति । म च गन्त्येदं । ततस्तस्योपरिधुणोन दयते रक्षी । अवस्तातु नद्याः शीतलजलेन शैत्यमुच्यते । ततोऽन्तरं सरासि मिथ्यानमोहनीयेदयादसां चिन्तितान्-अहो ! सिद्धान्ते युगपत्किरियाद्वयावुभयः किल निषिद्धः, अह त्वंकिस्मिन्नेय ममये ईरम्भमाणेय च वेदयापि, अतोऽनुभवात्किल्लत्वा न्देदयागमोक्त शोभनमाप्सति । इति विचिन्त्य गुरुभ्यो निवेदयामाग । ततस्तैरैर्यमाण-किमिः प्रमापितोऽमी । यदा च व्यासहग्रभ्मपुद्गिन्वा न भिक्षिन् प्रतिपद्यते । ततोऽद्वयाव यागः कृतो विहरत् राजा न नय ॥

नद्युत्तराये
श्रीतीर्थोभे
यावुभया
कुदष्टिः

॥ ६५ ॥
निशेपा०
भागः-२

५ निह्वानय-
गन्तः
द्विक्रियो-
पयोगपदी

च महत्तपस्तपसाश्रयमनाश्रि प्रश्रवणे मणिनागनाश्रो नागत्य चैव्यमस्ति । तत्तमीये च स्थितो गङ्गाः कर्पसुरस्तरं युगपत्कियाद्वयवेदनं प्ररूपयति स्म । तद्य श्रुत्वा श्रुतिर्गो मणिनागस्तमादीन्—श्रे दृष्टद्वियक्र । किमेव प्रज्ञापयति, यतोऽत्रैव प्रदेशे समन्यतेन श्रीमद्वर्धमान-स्वामिर्नैकमित्त्वं गमय परुष्या एव क्रियाया वेदनं प्रकृषितम् । तत्रैव स्थितेन मयापि श्रुतम् । त्वं किं ततोऽपि ल्युतरः प्ररूपको भवान्, येनं युगपत् क्रियादयंवेदनं प्ररूपयामि ? । तत्परित्यज्यैतां कूटस्थणां, अन्यया नाश्रयिष्यामि त्वाम् । इत्यादितदुदितभयवाम्यैषु क्लिबचनेनैव प्रतुदोऽर्जो मित्यादुकृतं दत्त्वा गुरुभूतं गत्वा प्रतिक्रान्त इति ॥ २४२५ ॥ अत्र भाष्यम्—

नइमुत्तुङ्गमुत्तरओ सरण सीयजलमङ्गंगस्त । सूरामित्तसिरसो सीओसिणवेयणोभयओ ॥ २४२६ ॥
लगांऽयमसगाहो जुगवं उभयकिरिओवओगो चि । जं दो वि समयमेव य सीओसिणवेयणोभयओ मे ॥

(नदीमुत्तुङ्गमुत्तरत अतदि शीतजलमार्यगङ्गस्य । सूरामित्तसिरस शीतोष्णवेदनोभयत ॥ २४२६ ॥)
(लग्नांऽयमसद्वमहो युगपदुभयार्कयोपयोग इति । यद् द्वे अपि समक्रमेण च शीतोष्णवेदने मे ॥ २४२७ ॥)

गताये, नररमार्याङ्गस्य लक्ष्मीप्रयमद्वप्रदो यदुत—युगपत्कियाद्वयमवेदनोपयोगोऽस्ति, यद् यस्माद् मे मम द्वे अपि शीतोष्णवेदने तामप्रलभेय स्त । प्रयोगश्चात्र—युगपदुभयक्रियात्वंवेदनमस्ति, अनुभवानिद्वत्वात्, मम पाद-शिरोगतशीतोष्णक्रियामवेदनवदिति ॥ २४२७—२४२७ ॥ एव गङ्गे नीत्ते किमर्थत् ? इत्याह—

ततमजोगेगायं गुरुणाऽभिहिओ तुमं न लब्ध्वेसि । समयाइसुहुमयाओ मणोऽतिचलसुहुमयाओ य ॥

(ततमजोगेगायं गुरुणाऽभिहितस्य न लब्ध्वेसि । समयाइसुहुमयाओ मणोऽतिचलसुहुमयातत्त्व ॥ २४२८ ॥)

गुरुणाऽभिहितोऽर्जो—हन्त । योऽय युगपत्कियाद्वयानुभवस्तस्या गीयते स ततमजोगेन क्रमेणैव भवत, यद्यपि न युगपत्, परं तदपि क्रमभवनमस्य त्व न लभ्यते, मयाऽऽप्तिमदः कालस्य मूर्तमत्वात्, तथा मनसश्चातिचलत्वेनातिवृत्तत्वेन चाशुसंचारित्वादिति । तस्मात् 'अनुभवानिद्वत्वात्' इत्यभिदोऽय हेतुरिति ॥ २४२८ ॥ हन्यमिद्विमेव भावयति—

सुहुमासुचरं चित्तं इन्द्रियदेसेण जेण जं कोलं । संवज्झइ तं तम्मत्तनाणहेउ चि नो तेण ॥ २४२९ ॥
उवलभए किरियाओ जुगवं दो दूरभिण्णदेसाओ । पाय-सिरोगयसीउण्हवेयणाणुभवस्त्वाओ ॥ २४३० ॥

(सुहुमासुचरं चित्तमिन्द्रियदेसेन येन यस्मिन् बाले । मज्जते न च सत्यात्मानंहेतुरिति नो तेन ॥ २४२९ ॥)
(उवलभए किरि युगपद् द्वे दूर भिण्णदेसा । पाय-शिरोगतशीतोष्णवेदनानुभवरूपे ॥ २४३० ॥)

यस्मात्सुचरं च नित मनः, तत्र कृत्स्न इन्द्रियपुद्गलमन्वयनिर्घृत्तत्वात्, आशुचरं तु ग्रीष्मचरणशीलत्वात् । ततश्च तदेवंभूतं

॥ ६६ ॥
विशेषा-
भाषाः-२

इन्द्रियकंदे-
ग्रामं न-
यस्माचित्त-
न तदपरदे-
तमद्वय

॥६७॥
विशेषा०
भागः-२

एकप्रोप्यु-
क्तो जीवो
नापरयो-
पयुक्तः

समस्य
सुस्मत्वाद्
पयोगद्वये
योगपद-

चिन्तयेन येन सयात्रारसरसर्गानादिद्रव्येन्द्रियमयान्ना देवेन मह यस्मिन् काले सगच्छते मयुज्यते तस्मिन् काले तस्य तन्मात्र-
ज्ञानहेतुर्भवति- यन स्पर्शनादिद्रव्येन्द्रियदेशेन मयुज्यते तज्जन्मस्यैव श्रुतीनादिप्रियत्वात्पिप्रियस्य वैकतरिज्ञानस्य हेतुर्जायते, न तु
येनेन्द्रियदेशेन मत्तकाले स्य तद् न मयाद् तज्जन्मज्ञानस्यापि हेतुरित्यर्थः । इतिशब्दो चात्म्यमात्म्यार्थः । येनैव, तेन कारणेन नो नैनं
दूरभिन्नद्वये द्वे किंच कोऽपि युगपदपलभते मयुज्यत इति मन्त्रः । ऋषभूते द्वे क्रिये ? इत्याह- पाद-धिरोगतशीतोष्णवेदनयोरुभयमनु-
भवमन्तरूप तदात्मिके । अत्र प्रयोग-इह पाद-धिरोगतगोष्णवेदेन युगपद् न कोऽपि संवेदयते, भिन्नदेशत्वात्, निव्य-ह्रिममच्छिर-
सर्गनत्रिगुण्यविति 'नुभसगिद्वन्वात्' इत्यभिद्वोज्य हेतुरिति ॥ २४२९-२४३० ॥ किञ्च,

उपयोगमओ जीवो उवउखइ जेण जम्मि जं कालं । सो तम्मओवओगो होइ जहिंदोवओगम्मि ॥ २४३१ ॥

(उपयोगमयो जीव उपयुज्यते येन जस्मिन् यस्मिन् शक्ते । स तन्मथोपयोगो भवति यदेन्द्रोपयोगो ॥ २४३१ ॥)

उपयोगंनैव कैवल्येन निर्गुण उपयोगमयो जीवः । ततः म येन केनापि स्पर्शनादीन्द्रियदेशेन कारणभूतेन यस्मिन् शीतोष्णाद्यन्तर-
निर्गुणे 'त्र काल ति' यस्मिन् माल उपयुज्यते सावत्रानो भवति तन्मथोपयोगो भवति- यत्र शीतद्यन्तरार्थ उपयुक्तस्तन्मथोपयोग एव
भवति नान्योपप्लुक्त इत्यर्थः । उदाहरणमाह- 'जहिंदोवओगम्मि ति' यदेन्द्रोपयोगो वर्तमानो माणसरुस्तन्मथोपयोग एव भवति, न
पुनरगन्तरमगोपयोगः । इदमत्र तात्पर्यम्- एतस्मिन् काल एकरूपार्थ उपयुक्तो जीवः स भवति, न त्वर्थान्तरे, पूर्वोक्तसाकार्योदिदोपप्रसङ्गात्
तथापि युगपत्क्रियाद्वयोपयोगानुभवोऽस्तिद्व एवेति ॥ २४३१ ॥ एकस्मिन्नर्थ उपयुक्तः किमित्यर्थान्तरोऽपि नोपयुज्यते ? इत्याह-

सो तदुवओगेमन्तेनोवउत्तसत्ति ति तस्समं चैव । अथंतरोवओगं जाउ कहं केण वंसेण ? ॥ २४३२ ॥

(म तदुपयोगमगोपयोगादिति तत्सममेव । अर्थान्तरोपयोगं यातु कथं केन याजेत ? ॥ २४३२ ॥)

म जीवः 'तदुवओगेमन्तेनोवउत्तसत्ति ति' तस्य निगद्यित्तैरार्थस्योपयोगस्तदुपयोगः म एव तस्मात् तत्रोपयुक्ता व्यापृता निष्ठा गता
शक्तिर्यस्य म तदुपयोगमगोपयुक्तशक्तिरिति कृत्वा एव तत्समकालमेवार्थान्तर उपयोग यातु ? न ऋषिद्वित्यर्थः साकार्योदिप्रसङ्गात् ।
स्मिन्, यस्मिन् एवतदरेकस्मिन्नर्थ उपयुक्तो जीवः केनोद्वरितेनार्थान्तराण्यन्तरोपयोगं प्रजतु ? । नास्त्येव हि स कथिदुद्वरितोयो येन तत्त-
ममन्तेनान्तरोपयोगमगो गच्छेदिति भावः ॥ २४३२ ॥

पदि यमरात्रेव क्रियाद्वयोपयोगो न भवति, तर्हि कथमह तं संवेदयामि ? इत्याहइत्याह-

समयाइसुहुमयाओ मन्नसि जुगवं च भिन्नकालं पि । उप्पलदलसयवेहं व जह व तदलायचक्कंति । २४३३

(मन्थगारिस्तत्तगलो मन्थते युगपच भिन्नकालमपि । उत्पलदलसयवेधमिन् यथा या तदलायचक्कमिति ॥ २४३३ ॥)

ममयावलिहारादिकालादृष्टमत्वाद् भिन्नकालमपि कालविभागेन श्रवचमपि क्रियाद्वयसंबन्धनमुत्पत्त्यपगतवेधमद् युगपत्
श्रवचमपि मन्यते तम् । न हि उत्पत्त्यापगतवेधमप्येव व्यवस्थितिं मुतीक्ष्णयापि सूच्या छेदेन ममयेनापि च वेधकर्ता समकालमेव
विपद्यते, किन्तु कालभेदेन, उपरि परितोऽपि देवोऽविवर्तिनः परस्य वेधयोगात्, अथ च वेधकर्ता विहितमेव वेध मन्यते, तद्धेवन-
कालभेदस्य गुरुभवेन दुर्लभत्वात् । यथा ग तत् प्रमिदमलातचक्रं कालभेदेन दुर्लभत्वात् युगपद् विहितमेव वेध मन्यते, तद्धेवन-
विन्नाग्रप्रमणमेव लक्ष्यते । एवमिहापि शीतोऽप्यक्रियाबुभुक्षालभेदस्य गुरुभवेन दुर्लभत्वात् युगपदिन तदनुभवं मन्यते भवति ॥
२४३३ ॥ मनोऽपि विर. पादादिभिः स्पष्टनिन्दित्यदेवैरिन्द्रियान्तरैश्च युगपद् न सपद्यते किन्तु क्रमेणैव, केवलमाशुचारित्वेन गुरुमत्वेन
च तस्य क्रममन्यो न लभ्यत इति दर्शयन्नाह—

चित्तं पि नैदियाइं समेड सममह य खिप्पचारि ति । सप्पय व सुकुसवकुलिटसणे सव्वोवलद्वित्ति ॥२४३४॥
(चित्तमपि नैन्द्रियाणि समेति सममह च क्षिप्यचारिति । समुत्पत्तिव शुभशङ्खुलीकाने सर्वोपलब्धिरिति ॥ २४३४ ॥)

‘चित्तमपि च नैन्द्रियाणि समेति सममह य खिप्पचारि ति । सप्पय व सुकुसवकुलिटसणे सव्वोवलद्वित्ति ॥२४३४॥’
इति ‘विम्विन्द्रियदेवैरिन्द्रियाणि समेति सममह य खिप्पचारि ति । सप्पय व सुकुसवकुलिटसणे सव्वोवलद्वित्ति ॥२४३४॥’
इति शेषः । दृष्टान्तमाह—समय वेत्तादि’ । ‘समय वा’ इत्येतदनन्तरं योजितमप्याहुः पुनरपीह योज्यते । तत्र वाशब्धो यथार्थः । यथा-
सब्धश्च दृष्टान्तोपन्यासात् । यथा गुरुशङ्खुलिकाने ममयामपि शङ्खुलिरागतत्वं गम गन्ध इति शब्दानामुपलब्धिः सर्वोपलब्धिधरममक
प्रमाणमपि ममक इत्येते तथाऽपि मनः विर-भादादिभिः स्पष्टनिन्दित्यदेवैरिन्द्रियान्तरैश्च क्रमेण मध्यमानमपि युगपत् मध्यमान लक्ष्यत
इत्यर्थः । इदमत्र दृष्टय-इह दर्शनां शुभ्रं च शङ्खुलिका कस्याचिद् भवत्यतस्तद्वत्त्वं च शुभा गीक्षमाणस्य रूपानुसृत्यद्यते, तद्वगन्ध च घ्राणे-
नाऽऽश्विन्नो गन्धज्ञानम्, तद्वत्त्वं च रसनयाऽप्याद्यतो रसज्ञानम्, तत्पदार्थं च स्पर्शनेन वेद्यतः स्पर्शज्ञानम्, चर्चणोऽथ तच्छब्दं च श्रुतः
श्रुतज्ञानमुपपाद्यते । एतानि च पञ्चापि तानानि क्रमेण जायन्ते, अन्यथा मारुतादिदोषप्रसृज्जाद, मर्यादज्ञानोपयोगकाले चावध्याद्युप
नान्येषां ज्ञानानि पविस्ता ‘युगपत्सृजन्ते’ इति मन्यते, ममया-ऽऽगलिरादिकालविभागस्य गुरुत्वात् । ततः क्रमेण जायमा-
स्पष्टनिन्दित्यदेवैरिन्द्रियान्तरैश्च क्रमेण मध्यमानमपि मनः श्रुतिपत्ता युगपत् मध्यमानमध्यस्यति । न तु तच्चतोऽसौ मनस्य म्भार, तथा
चोक्तम्—‘युगपत्तानां पत्तिमेवो लिङ्गम्’ इति (न्या० भा० १-१-१६) । यदि चोक्त्याऽन मर्यादयोरप्येवोपयोग्यमान उपलब्धे क्रमेण
मंचगतो मनस्य मंचां दुर्लभं, तर्हि क्रमेणैव स्पष्टनिन्दित्यमात्रस्य स्पष्टनिन्दित्यमात्रस्य श्रुतिवेदनोपयोगादुपवेदनोपयोगरूप उपपन्नान्ते न च नत्वमचारः

सुलभं स्यात्, अलक्ष्यमाणं च तत्कर्मसंचारे शीतोष्णक्रियाद्वयपयोगिप्रयोगं युगपदध्यवसायां भवतः इति ॥ २४३४ ॥ एतदेवाह—

सुखं दिओवलभे जइ संचारो मणस्स दुल्लभ्वो । एगिंदिओवओंगंतरम्मि किह होउ सुलभ्वो ॥ २४३५ ॥

॥६९॥
विशेषा०
भाग-२

(संनित्प्रयोगलक्षणे यदि संचारो मनसो दुर्लभः । एकेन्द्रियपयोगान्तरे कथं भवतु सुलक्ष ? ॥ २४३५ ॥)

व्याख्याता यय ॥ २४३५ ॥ यदि पुनरेकस्मिन्नर्थे उपयुक्तमपि मनोऽर्थान्तरेऽप्युपयोग गच्छेत् तदा को दोषः स्यात् ? इत्याह—

अत्रविणिउत्तमणं विणिओगं लहइ जइ मणो तेणं । हत्थि पि ट्ठियं पुरओ किमणचित्तो न लभ्वेइ ?

(अन्य विनियुक्तमन्य विनियोगं लभते यन् मनस्तेन । हस्तिनामपि स्थितं पुरतः किमन्यचित्तो न लभ्यति ? ॥ २४३६ ॥)

अन्यस्मिन् शीतवदनदिकेऽर्थे विनियुक्तपुण्युक्तमन्यविनियुक्तं मनो यदि 'अणं' 'ति' अन्य उष्णवैदनादिकोऽर्थस्तद्विपयोगयोगोऽन्यमन्य विनियोगपुण्ययोगं लभते, 'तेण' 'ति' तर्हि किमित्यन्यचित्तोऽन्यार्थपुण्यचित्तो देवदत्तादिहस्तिनमपि पुरतो व्यवस्थितं न लक्ष्यति ? । तस्मादेकस्मिन्नर्थे उपयुक्तं मनो न कदाचिदन्यार्थपयोगं लभत इति ॥ २४३६ ॥

यदि तेकोपयोगे उपयोगान्तरमपीप्सते तदैतदपि कै न्यते ? । किम् ? इत्याह—

विणिओगान्तरलाभे व किं त्य नियमेण तो समं चेव । पइवरथुमसंखेळा ऽणंता वा जं न विणिओगा ? २४३७

(विनियोगान्तरलाभे य किमन नियमेन तत सममेव । शस्त्रवत्सत्यसत्येया अनन्ता वा यद् न विनियोगा ? ॥ २४३७ ॥)

एकोपयोगमाले विनियोगान्तरस्योपयोगान्तरस्य वा लाभे (श०) लाभे वाऽप्यवमाणे 'तो' 'ति' ततः किमत्र क्रियाद्वयपयोगलक्षणेन नियमेन, 'व' 'ति' यत् प्रतिपत्त्यसत्येया अनन्ता वा मममेव युगपदेव विनियोगा उपयोगा नेष्यन्ते ? । इदमुक्तं भवति— यदि शीतवैदनीपयोगमाले उष्णवैदनीपयोगोऽपीप्सते, तर्हि किमत्रानेन क्रियाद्वयपयोगनैतत्वेन, यदमरं येया अनन्ता वा प्रतिपत्त्य युगपदुपयोगा न भवन्ति, तर्हि ताले द्वितीयोपयोगान्त्या यदोऽपि भवन्ति चेति भावः । इह च 'द्वयाओ अमरेखे मखेखे यापि पञ्चमे लहइ' इति (गा०-७६०)

यन्नाटोऽस्मिन्नर्थे मममालमगधितानिनः क्रियोच्छेदोऽमरयेया उपयोगाः ग्रान्धुनन्ति, क्षेत्रवानिना तनन्ता इत्यभिप्रायवता श्रौतम्—'पइवरथुमसंखेळा'—इत्यादि ॥ २४३७ ॥ अत्र पाठिभ्यामपि चिह्नं परिहारमाह—

नहु-नहुविहाइगहणे नणवूओगवहुया सुए भिहिआ । तमणेगमगहणं चिय उवओगाणेगया नत्थि ॥ २४३८

(यद् यदुक्तिर्गादिमहणे नपयोगयहुता श्रुतेऽभिहिता । तदनेनप्रहणमेषोपयोगानेकता नास्ति ॥ २४३८ ॥)

ननु यद् यदुक्तिष्विष्टाऽनिश्चिता अदित्य धुर-सेतरस्तुग्रहणे पूर्वमिहैवाग्रहदीनामनुजाते एकस्मिन्नुपयोगयहुता श्रुतेऽभिहितं,

एतौ 'पइवरथुमसंखेळा' इत्यादि मिद्वगभावनेन, इति परेणोक्ते सत्याह—'तमणेगेत्यादि' । तद् नहु-नहुनिधादिरूपं नस्तुनोऽनेनरूपयाणा

पयोगाः ? युगपदुपयो- गद्वये सभन- ति अथ- नानन्तो- पयोगाः ?

यदुपबहुवि- धादीना- पर्यायित्वा- नानेको- पयोगाः ?

५ न विलम्बवणाइं समयं सामण-भेयनाणाइं । बहुयाण को विरोहो समयस्मि विसेसनाणाणं ? । २४४६ ।

(भवेत्ता न विलम्बणे समयं सामान्य भेदज्ञाने । बहुकाना को विरोध समये विशेषज्ञानानाम् ? ॥ २४४६ ॥)

नन्वाचार्य ! एवं तर्हि अस्तु यदुक्तं—सामान्यवेदनाभावाग्राहकं सामान्यज्ञानं, शीतोष्णवेदनाविशेषग्राहकं विशेषज्ञानरूप भेदज्ञानं च, इत्येते द्वे अपि सुदूरविलक्षणत्वात् समकं युगपद् न भवतः, बहुना तु शीतोष्णादिविशेषज्ञानानां समय एकस्मिन् काले जायमानानां विशेषज्ञानरूपाणां तेषां बहुनामपि तुल्यत्वेन वैलक्षण्यमात्रम् को विरोधः, येन शीतोष्णवेदनाविशेषज्ञाने युगपद् गङ्गास्य निषिध्यते ? इति ॥ २४४६ ॥ अत्रोत्तरमाह—

उत्त्वणभेयाउ चिय सामणं च जमणेगविसयं ति । तमवेत्तं न विसेसन्नाणाइं तेण समयस्मि ॥ २४४७ ॥
तो सामन्नगहणाणंतरमीहि यमवेह तवभेयं । इय सामन्नविसेसावेक्खो जावत्तिमो भेओ ॥ २४४८ ॥

(लक्षणभेदादेव सामान्यं च यदन्यविषयमिति । तदगृहीत्वा न विशेषज्ञानानि तेन समये ॥ २४४७ ॥)
(तत्र सामान्यग्रहणानन्तरमीहितमर्थेति तदभेदस्य । इति सामान्यविशेषापेक्षा यावदन्तिमो भेदः ॥ २४४८ ॥)

तेन कारणेन समयं परस्मिन् काले गृह्णामिषेयानानि न भवन्ति, यस्माद्यानेकविषयमनेकाधारं सामान्यम्, इत्यतस्तदगृहीत्वा न विशेषज्ञानं भेदात् मित्रत्वात् न तदग्राहकाणि ज्ञानानि समकं भवन्ति, यस्माद्यानेकविषयमनेकाधारं सामान्यम्, इत्यतस्तदगृहीत्वा न विशेषज्ञानं भवत्तिमिति श्रुतमपि न युगपद् विशेषज्ञानानि । इदमुक्तं भवति—पूर्वं वेदनासामान्यं गृहीत्वा तत् ईहा ग्रथिय 'अतिथं पादयोवेदना' इति वेदनाविशेषं निश्चिनोति । शिरस्यपि प्रथमं वेदनासामान्यं गृहीत्वा तत् ईहा ग्रथिय 'उष्णोयमिह वेदना' इत्यध्ययस्यति । न हि यत् विशेषज्ञानदानन्तरमेव पटाश्रयसामान्यरूपेऽगृहीते पटाविशेषज्ञानमुजायते 'उगहो ईहअनाओ य' (गा०-१७८) इत्ययुनेन क्रमेण घटादिविज्ञानानोत्पत्त्यभिधानात् । एवं च माते विशेषज्ञानादनन्तरमपि विशेषज्ञानं नोत्पद्यते, आस्ता पुनः समकालम्, सामान्यस्यानेकविशेषाश्रयत्वात् । तत्र पूर्वमगृहीत्वा विशेषज्ञानस्याप्रमत्तादिति ।

पुनरुच्यैव सामान्येऽगृहीते नास्ति विशेषज्ञानम्, 'तो' ति तत् सामान्यग्रहणानन्तरमीहितं तदुद सामान्यभेदं घटत्वादिसामान्याश्रयपटादिविशेषमित्यर्थः, अस्ति—'घटादिरेवाज्यम्' इत्येवं निश्चिनोतीत्यर्थः । तत् उत्तरभेदोपेक्षया नट एव सामान्यम् । तस्मिन् गृहीते ईदित्वा 'गालोउज्यम्, न मार्तः' इत्येवं निश्चिनोति । ततो घातुबोऽप्युत्तरभेदोपेक्षया सामान्यम् । तस्मिन् गृहीते ईदित्वा 'वाओज्यं न रात्तादिः' इतीत्यादि निश्चिनोतीति । एवं सामान्य-विशेषापेक्षा तावत् यत्वेत्या यावदन्तिमो भेदः न ऋथिद् यदनन्तरमीहा न प्रवर्तते । ततश्च न न कर्त्तुं विशेषज्ञानानां युगपदुत्तिगमनं, सामान्यरूपतया तु समकालमपि विशेषणं ग्रहणं भवेत्, यथा सेना, वनमित्यादि, न तु

॥७२॥
विशेषा-
भागः-२

अनेकाविशेष-
णां स्वरू-
पमेवान्न
युगपद्विज्ञान-
नि । नत्येक-
विशेषज्ञान-
स्य सामा-
न्यज्ञानपूर्व-
न्यायेन
नापरमि-
पतानाव्यव-
हितोत्तरन्त-
मपि

युगपदुपयोग इत्युक्तमेव । तथा च मति भिन्नमाले एव शीतोष्णविपुलज्ञाने । ततो भ्रान्तमेव मम शल शीतोष्णक्रियाद्वयवेदन भवत इति ॥

इय पणविओ विजओ न पवज्ज तो नओ कओ वज्जो । तो रायगिहे समयं किरियाओ दो परुवंतो । २४४९ ।
मणिनागेणारुद्धो (प्र. २४५) भओववन्तिओ पडिवोहिओ वोत्तं । इच्छामो गुरुमूलं गंतूण नओ पडिक्कंतो ॥

॥ २४४९ ॥)

(इति प्रार्थनाविशेषोऽपि यतो न प्रपद्यते सत सरो धृतो गह्व । ततो रायगृहे समकालेन क प्रविकान् ॥ ३४५७ ॥)

व्याख्यातार्थे एव ॥ इति मत्तघटिगाथार्यः ॥ २४४६-२४५० ॥

॥ इति गङ्गाख्यः पञ्चमो निह्णवः समाप्तः ॥

अथ पठनक्तव्यतामभिधित्सुराह—

२५ गणपतकृत्यतामामधत्सुराह—
 २२ मम जोगान्त्र नहया सिद्धिं गयमम वीरमस । परिमंतरंजियाए तेरासियादिद्वि उप्पन्ना ॥२४६१॥

(१००) नमोऽस्ति नन्दिनीयै तस्या त्वया मिदं गणय वीर्यम् । पुरां मनराक्षिकाया त्रैशिकमुत्पिन्सत्रा ॥ ३४५९ ॥

पञ्च अंशानि चतुर्थत्वारिंशदधिमानी तदा मिद्धि गतस्य श्रीमन्महावीरस्य, अत्रान्तरेऽन्तराञ्चिन्नाया पुण्या त्रैरागिकदृष्टिः समुत्पन्नेति ।
(पञ्च अंशानि चतुर्थत्वारिंशदा तन्ना त्सादि गतस्य वीरस्य । पुण्यामन्तराञ्चिन्नाया त्रैरागिकदृष्टिः समुत्पन्नेति ।)

॥ ३४५१ ॥ इयमत्यन्ता ? इत्याह—

॥ २४५१ ॥ ममिदं च भयगिह बलमिगि सिरिगत्त रोहगत्तं य परिवायपोद्दसाले घोसणपडिसेहणा वाए ॥ २४५२ ॥

(२४५२ ॥)

सुप्रहरोयेयम् । अस्याश्च स्थानसद्व्योजनस्यैः । तद्येदम्- अन्तरिक्षिका नाम नगरी । तस्याश्च बह्विभूतगृहं नाम चैत्यम् । तत्र च (पुनर्मनोरञ्जिकां वृक्षगृहं चलेयम्) आग्निना चक्षुःपुत्रश्च । आर्यनामकं पाट्टकालं । आर्यनामकं पाट्टकालं ।

श्रीभुवनमानार्थः स्थितः । तस्या च नगर्या नलश्रीर्नाम राजा । श्रीगुप्ताचार्याणा च रोहगुप्तो नाम क्षिप्र्युज्यप्र ग्रामे स्थित आसत् । न नूनं पतिरावसौ स्नेहपद मेमोद वदन्मा उभयपक्षाराया च हस्ते गृहीविषा नगर्या

६ निह्नो
रोहगुप्तः

तस्य

ॐ

रोह्यगुप्ता-
धिक्कारः

नष्टजाति निरिद्धतेनामी यदहकः । गुरुसमीपं चागत्यलोचयता क्रथितोऽयं व्यतिहरस्तेषाम् । अचार्यैः श्रोक्तम्-न युक्तं तस्याऽनुष्ठितम्,
स हि परित्राजको वादे निर्मितोऽपि विद्यास्वतित्तुलत्वाद् वामिल्यतिष्ठति । तस्य चैताः सप्त विद्या बद्ध सूरान्ति ॥ २४५२ ॥

सः पुनस्ताः ? इत्याह—

विच्छ्रय सप्ये मूसग मिगी वराही य काग पोयाई । एयाहिं विजाहिं सो य परिवायगो कुसलो ॥ २४५३ ॥

(बुद्धिश्चो सर्प मूपरी मृगो वराही, कौकी पोताही । ग्ताभिर्विद्याभि स च परित्राजक कुसल ॥ २४५३ ॥)

‘विच्छ्रय’ नि बुद्धिप्रधाना विद्या गृह्यते । ‘सप्ये सि’ सर्पप्रधाना विद्या । ‘मूसगे सि’ मूपप्रधाना विद्या । तथा मृगी नाम विद्या
मृगीरूपेणपलकारिणी । एवं वराही च । ‘काग पोयाई नि’ कागविद्या, पोताहीविद्या च । पोतास्यः शुकुनिद्राः । एतासु विद्यासु, एता-
भिर्वा विद्याभिः स परित्राजकः कुसल इति । ततो गेहगुमेनोक्तम्-‘यद्येयम्, त्व किमिदानीं नन्दुं कापि द्रस्यते ?, निषिद्धस्तत्पदहकः, यद्
भगति तद् भवतु । ततः द्यतिभिः श्रोक्तम्-‘यद्येयम्, तदि पठितमिद्धा एवैताः सप्त तत्पतिषष्टविद्या गृहाण ॥ २४५३ ॥

सः पुनस्ताः ? इत्याह—

मोरी नउली विराली वग्घी सिही य उलुगि उवाई । एआओ विजाओ गिणह परिवायमहणीओ २४५४

(मोरी नउली विराली व्याघ्री सिही कोलुकी उवाथकी । ग्ता विद्या गृहाण परिव्राजकमयनी ॥ २४५४ ॥)

बुद्धिप्रधाना प्रतिपद्यभूता मयूरीविद्या । मरणा तु प्रतिपद्यभूता नऊली । एवं व्याघ्री, सिही, उलूकी । ‘उवाई
नि’ पोताहीप्रतिपद्यभूता उलावक्रमयाना निवेत्यर्थः । एताः परित्राजकमयनीविद्या गृहाण त्वम् । इति श्रुतिणा श्रोक्ते गृह्णाति रोहगुप्तस्ताः ।
तथा लोहरणं चाभिगमन्य धृतिभिन्नस्य समर्पितम् । अस्मिन्नित्थं तथा यद्यन्यदपि सिद्धिं तत्प्रणीतयुगविद्याकृतमुपमार्गज्ञातमुपविष्टुने तदा
विद्याणाभेदेतद् मस्तकस्योपरि श्रमणीयम् । ततश्चन्द्रः (१०) ततश्चन्द्रीणामप्यज्ञेयो भविष्यति, त्रिभुव मनुष्यमानस्य तस्येति । ततश्च
‘तो तानममो रोहगुप्त’ । श्रोक्तं च तत्र तेन-‘सिमेप द्रमरु. परित्राजको जानाति ?, स्तोत्रयमेव यदच्छया (१०) यदक्षया) पूर्वपक्षम्,
‘नेवाहं निराश्रयमि’ । ततः परित्राजमेन चिन्तितम्-निपुणा. सत्यमी भवन्ति, तदमीषामेव संमतं पक्षं परिगृह्णामि, येन निराश्रुं न
ति । सिचिन्य येदमस्यथापि-‘इह जीयादा नीयादेयेति ज्ञानेन रात्री, तयैषोपलभ्यमानत्वात्, शुभा-ऽशुभादिराशिद्वयवत्’ इत्यादि । ततो
मुनेन तत्पुद्गिपरिभनानं स्वमनोऽप्यय पक्षो निराश्रुतः । स्यम् ? इति चेत् । उच्यते-अग्निद्वोऽयं हेतुः, अन्ययोपलभात्, जीया
अनीणा नो जीयादेयेति गतिद्वयदर्शनात् । तत्र जीग नपर त्रियादय, अनीयान्त् परमाण-यदादयः, नो जीयान्त् शुद्धकोविलापुच्छादयः । ततो
जीया उजीरन्तो नीरुपाश्रयो रात्रयः, तयैषोपलभ्यमानत्वात्, अयम-अयमो तमादिरात्रिययम्, इत्यादियुक्तिभिर्निश्चयनव्यारणः कृत्वा

जितः परित्राजको रोहगुप्तेन । ततोऽर्था क्रद्धो बुध्दिकविद्यया रोहगुप्तविनाशार्थं बुध्दिकान् मुञ्चति । ततो रोहगुप्तस्तत्प्राप्तिलक्षभूतमयूरीविद्यया मयूरान् मुञ्चति । तैश्च बुध्दिकेषु हतेषु परित्राजकः मर्षान् मुञ्चति । इतरस्तत्प्राप्तितार्थं नकुलान् मिमुञ्चति । एव मृषिकाणां मिडिलान्, मृगीणां व्याघ्रान्, शूकराणां मिदान्, कानानामुलूकान्, पोताक्रीनामलवकान् मुञ्चति । ततो गर्दभीं मुक्ता । ता चागच्छन्तो दृष्ट्वा रोहगुप्तेन रजोहरणं मन्त्रकस्योपरि भ्रमयित्वा तत्रैव रजोहरणेन ताडिता मयी परित्राजकस्योपरि मूत्र-पुरीषोत्सर्गं कृत्वा गतामौ । ततः मत्स्यपतिना, सव्यैः, ममस्तलोक्तं च नित्यमानो नगराद् निर्वासितः परित्राजकः ॥ २४४४ ॥ इतः पर यदभूत् तद् भाव्यकारः प्राह—

जेऊण पोट्टुसालं छल्लओ भणइ गुरुमूलमागतं । वायम्मि मए विजिओ सुणह जहा सो सहामज्झे ॥ २४४५ ॥
रासिदुगगहियपक्खो तइयं नोजीवरसिमोदाय । गिहकोकिलाइपुच्छच्छेओदाहरणओ ऽभिहिए ॥ २४४६ ॥
भणइ गुरुसुट्ठु कयं कि पुण जेऊण कीस नाभिहियं । अयमवसिद्धतो णे तइओ नोजीवरसि ति ॥ २४४७ ॥
वं गए वि गंतं परिसामज्झम्मि भणसु नायं णे । सिद्धतो किंतु मए बुद्धिं परिभूय सो समिओ ॥ २४४८ ॥
अहुसो स भणमाणो गुरुणा, पडिभणइ किमवसिद्धतो । जइ नाम जीवदेसो नोजीवो हुज्ज को दोसो १-४५९

(निन्ना पोट्टुसालं पट्टुसो भणति गुरुमूलमागत्य । वादे मया निजितं शृणुत यथा स समामज्जे ॥ २४४५ ॥)

(रासिदुगगहियपक्खीयं नोजीवरसिमोदाय । गृहकोकिलादिपुच्छच्छेदोदाहरणतोऽभिहिते ॥ २४४६ ॥)

(भणति गुरुः सुट्ठु वृत्तं किं पुनर्नित्रा कस्माद् नाभिहितम् । अयमवसिद्धान्तो मल्लतोयो नोजीवरसितीति ॥ २४४७ ॥)

(वं गतेऽपि वरदा परिभूय भण नाड्यं न । सिद्धान्तं किन्तु मया बुद्धिं परिभूय स शमित ॥ २४४८ ॥)

(अहुसो स भणमाणो गुरुणा प्रतिभणति किमवसिद्धान्तः । यदि नाम जीवदेसो नोजीवो भवेत् को दोषः १ ॥ २४४९ ॥)

ज्याल्यो— पोट्टुसालपरित्राजकं जिन्ना गुरुवरणमूलमागत्य रोहगुप्तोऽपरिनाम्ना तु पट्टुसो भणति— स परित्राजकाधमः समस्तवृत्तमभ्यासं यथा गते मया विजितस्तथा शृणुत रूपं, स्वरयामीति । तदेवाह—राशिद्वयगृहीतपक्षः स परित्राजको मया वादे विजित इति प्राक्तनेन मन्त्रः । किं कृत्य ? इत्याह—तृतीय जीवराशिमात्राय पक्षीकृत्य । वृत्तो दृष्टान्तादीनां पृच्छमेव छिन्न-तान्छेदनादुदाहरणतन्नादृष्टान्तादित्यर्थः । एव रोहगुप्तेनाभिहिते गुरुभणति—सुट्ठु वृत्तं त्वया यदसौ जितः, किन्तु नोचित्तया त्वया किमेतद् नाभिहितम् ? । मित्र ? इत्याह—वृत्तीषो नोजीवराशिरित्यर्थं 'जे सि' नोऽस्माकमपसिद्धान्तः, जीवाऽजीवश्लक्षणादिद्वयस्यैवाऽस्मत्सिद्धान्तोऽभिहितनादिति । तस्मादेवं गतेऽप्येतदव्यपि गत इत्यर्थः, तत्र परिपन्मखे गत्वा भण प्रतिपादय 'नायं णे सि' नोऽस्माकं नाप सिद्धान्तः, किन्तु न परित्राजकस्य बुद्धिं परिभूय तिगस्कृत्य शमित उपशमं नीतो दयं त्याजित इत्यर्थः । एवं बहुशोऽनेकधा गुरुणा भण्यमानः स

राहुपुत्रं प्रतिभणति प्रत्युत्तरयन्ति-आचार्ये ! किमयमपसिद्धान्तः ? । यदि हि, नोजीवत्वक्षणतृतीयाक्षरपुण्यगमे षोडसि दोषः स्यात् तदा स्यादयमपसिद्धान्तः, न चैतदस्ति । कुतः ? इत्याह- यदि नाम गृहकोटिलापुच्छादिबीजदेशो नोजीवो भवेत्-नोजीवत्वेनाभ्युपगम्येत, तर्हि को दोषः स्यात् ? न कमपि दोषमत्र पश्याम इत्यर्थः । ततः किमित्यपसिद्धान्तत्वदोषपरिहारार्थं पुनर्मां तत्र प्रपयसि ? इति भावः ॥ २४५५-२४५६-२४५७-२४५८-२४५९ ॥ क्रमाद् न दोषः ? इत्याह-

जं देसनसिंहपरो नोसद्वो जीवदव्यदेसो य। गिहकोटलाडपुच्छं विलक्खेणं तेण नोजीवो ॥ २४६० ॥

(यद् देशनिपेयसरो नोसद्वो जीवदव्यदेशश्च । गृहकोटिलाडपुच्छं विलक्षणं तेन नोजीव ॥ २४६० ॥)

यद् यस्माद् 'नोर्नीपः' इत्यत्र नोसद्वो देशनिपेयसरो न तु मर्निपेयपरः, नोजीवो जीवदेशो न तु मर्नस्यापि जीवस्याभाव इत्यर्थः । भावेन देशनिपेयको नोसद्वः, परं गृहकोटिलाडपुच्छ जीवदेशो न भविष्यतीत्याहुः याह- जीवदव्यदेशश्च गृहकोटिलाडपुच्छम्, आदि-वाद्यालभप्रत्यादिहस्तादयः परिगृह्यन्ते । अत्रभूत तद् गृहकोटिलाडि पुच्छम् ? इत्याह- विलक्षणं 'जीवा-जीवस्यः' इति गम्यते, तथाहि- न तावद् गृहकोटिलाडपुच्छं जीवत्वेन व्यपपेदुं शक्यते, तत्कार्यरुदशत्वेन वाविलक्षणत्वात् । नाप्यजीव इत्यभिधातुं पायते, सुगुणादिभिस्ते-भ्योऽपि विलक्षणत्वात् । येनैवम्, तेन सारणं पारिशेष्याद् नोजीव एव तदुच्यत इति ॥ २४६० ॥

मिदन्तेऽपि धर्मास्तिरायादिदशमनादृक्त एव नोजीवः । इयम् ? इत्याह-

अस्माद्दसविहादेसओ यदेसो विजं पिहुं (प्र० पिह) वरथुं । अपिहुव्भओ किं पुण च्छिन्नं गिहकोलियापुच्छं
इच्छइ जीवपपसं नोजीवं जं च समभिरुडो वि । तेण स्थि तओ समए घडदेसो नोघडो जह वा ॥ २४६१ ॥

(धर्मादिदशमिगोन्नासत्र ३ ओऽपि यत्र पृथगु रस्तु । अत्रयभूत किं पुनर्दिष्टं गृहकोटिलापुच्छम् ? ॥ २४६१ ॥)

(इच्छति जीव भवेत् नोर्नीप यत्र समभिरुडोऽपि । तेनास्ति मत्त मयवे षट्पदेओ नोपदो यथा वा ॥ २४६० ॥)

प्याग्या-परसस्य भिन्नक्रमत्वाद् 'यद्' यस्मात् च कारणाद् देशोऽपीत्यपिशब्दस्यापि भिन्नक्रमत्वाद् धर्मास्तिरायादिदेशिनः 'अपिहुव्भओ (प्र० अपिहुव्भओ)' ति अशुभप्रभृतोऽव्येकत्वमापन्नोऽपि देशः 'पिह इत्यु लि' सिद्धान्ते पृथगु वस्तु 'भणितः' इति शेषः, पृथगुसमुत्पन्नं निर्दिष्ट इत्यर्थः । किं पुनर्यादित्यत्रमात्मनः पृथग्भूतं कृत तद् गृहकोटिलापुच्छं पृथगु रस्तु न भविष्यति ?- भविष्यत्येवेति । तच्च जीवादिग्रन्थेन पृथगुभूतत्वात्, भूतगुणादिना चाजीवविलक्षणत्वाद् मामर्थ्याद् नोजीवं एवेति भावः । कुतः पुनर्नानादेष मिदन्ते पृथगु रस्तु भणितः ? इत्याह- 'यस्मादसमिदादमउ ति' धर्मान्तिरायादीनाममूर्तोऽजीवगता दशमिगोन्नादशतो दशमिगोन्नादमनात् । एतदुक्तं भवति-अर्नीपद्वहणा इतिग्रन्थं परममुनिभिः-३-४-अर्नीप इतिग्रन्थे, तच्चा-रुमिअर्नीप य, अरुमिअर्नीप य । म्निअर्नीप चउच्चिहा

हकीलियाइपुच्छे छिन्नेवि तदंतरालसंवंधो । सुत्तेऽभिहिओ सुहुमामुत्तणओ तदग्गहणं ॥ २४६४ ॥

(गृह्योक्तिरितिपुच्छे छिन्नेऽपि तदंतरालसंवंध । मृदुहोभिहितं मूहमाऽमुत्ततस्तदग्रहणम् ॥ २४६४ ॥)

युद्धकोशिकादिनां पुच्छादिकेऽप्येव क्षुरिकादिनां छिन्नेऽपि तयोर्गृह्योक्तिरितिपुच्छादिसुत्तोर्यदन्तरालं निचालं तत्र जीमप्रदेशानां मध्यस्थः संयोगमदन्तरालमग्रः घट्टेऽस्मिहित एव । तथा च भगवतीश्वरम्— अहं भंते ! कुम्मा कुम्माभलिया, गोहा गोहाभलिया, गोणे गोणाभलिया, मणुमे मणुमाभलिया, महिते माहिमाभलिया, एरमिं ण दुहा वा, विहा वा, अमसेजहा या छिन्नाण जे अंतरा ते मि णं तेहि जीमप्रदेशेहिं फुडा ? । इहा फुडा । पुरिसे ण भंते ! अन्तरे हत्येण या, पाएण वा, अगुलियाए वा, रुट्टेण या, किलियेण वा, आमुसमाणे या, ममुसमाणे (२०) मकुसमाणे या, आल्लिहमाणे या, अणायरेण या तिस्रेणं सत्यजाएणं आल्लिहमाणे या, निज्जिहमाणे वा अणायराएणं समोदुहमाणे तेन जीमप्रमाणे क्वचि आवाह वा विवाहं वा उप्पाएड, निच्छेय या कोड ? । नो इण्हे समहे । नो मलु तस्य मयं मयम' (अथ भगवन् ! क्रयः स्मृत्यया, गोवा गोधारयया, गौर्गोऽप्यया, मनुयो मनुष्याप्यया, महियो महिषाप्यया, एतेषां द्विधा या पिवा वाऽमयंयसरेण या छिन्नाणां येऽन्तरालेऽपि तंजीप्रदेशैः स्फुटाः । इन्त ! स्फुटा ? । पुत्तो भगवन् ! अन्तर्हस्तेन वा, पादेन वा, पण्डेन वा, कण्डेन वा, किलियेन वाऽऽमृषमाणो वा, समृषमाणो वा, आल्लिहमाणो वा, मिलिहमाणो वा, अन्यतरेण वा तीक्ष्णेन शरज्जतेनाच्छिद्यमाणो वा विच्छिद्यमाणो वाऽपि शयेन मधुदुग्धमाणास्तेषां जीमप्रदेशानां सञ्चिदाप्यया या विवाधा मोन्दायति, विच्छेद या ररोति ? । नापमर्थः समर्थः, नो मलु तत्र शस्त्रं संक्रामति ।) इति । यदि नामं घट्टे जीमप्रदेशानां वदन्तरालसन्धोऽस्मिहितः, गर्हि वदन्तराले ते जीमप्रदेशाः क्षिमिति नोपलभ्यन्ते ? इत्याह— 'युद्धोन्मादि' समणशरीरस्य यद्भवत्वात् जीमप्रदेशानां चाभूत्वादन्तराले तेषां जीमप्रदेशानां मतामप्यग्रहणं नदग्रहणमिति ॥ २४६४ ॥

ननु यथा देहे पुच्छादि न समुण्णादिभिर्निर्गुणैर्जीमप्रदेशां शुबन्ते, तथा सन्तोऽप्यन्तराले क्षिमिति ते न शुबन्ते ? इत्याह—

गग्गा मुत्तिगयाओ नागासे जह पईवरस्सीओ । तह जीवल्लखणाइं देहे न तदंतरालमि ॥ २४६५ ॥

(माया मूर्तिगता नागासे प्रोषदमय । तथा जीवल्लखणादि देहे न तदन्तराले ॥ २४६५ ॥)

इह भूतद्वयं मण्डल-ऽन्वयरसदीनि यस्तुन्ये मूर्तियोगाद् मूर्तिरुच्यन्ते । ततश्च यथा मूर्तिगता यथोक्तं मूर्तिपद्मगता एतेन्यर्थः, प्रदीपर-
दमयो प्राप्ता भवन्ति, न तु मंत्र-श्रावणे प्रयुक्ताः, तथा तेनैव प्रक्षारेण जीमो लक्ष्यते यैस्त्वानि जीमलक्षणाणि भाषणोच्छ्वास-नि-श्राम-
धातान्मगन मृगयादीनि क्लृप्तं शुबन्ते न तु तदन्तराल इति ॥ २४६५ ॥ यतश्चैव तत्र क्षिप्त्वा इत्याह—

देहरहियं न गिणहड निरतिसओ नात्तिमुहुमदेहं वा न यसे होड विवाहो जीवस्स भवन्तराले व्व । २४६६ ॥

(देहरहियं न गृह्णाति निरतिशयो नातिमुहुमदेहियं । न च मत्स्य मज्जि विवाया जीवस्य भवन्तराल इव ॥ २४६६ ॥)

एवं पि रासओ ते न तन्नि चत्तारि संपसज्जन्ति । जीवा तहां अजीवा नोजीवा नो अजीवां य ॥२४७३॥

(अथसपि रागरा न त्रयश्चत्वारि सप्तमस्मिन् । जीवात्तथाऽजीवा नोनीमा नोअजीवाश्च ॥ २४७३)

पुच्छाद्यपमच्छेदेन च्छिद्योऽपि भक्तु शुद्धकोमिलादिजीवः, केवल तस्य जीवस्य लक्षणाणि स्फुरणादीनि यस्यामी तल्लक्षणोऽपि मन्त्रां पृच्छादिदेशः कथं येन हेतुना नोजीवो भण्यते ? इदमुक्त भवति-संपूर्णोऽपि शुद्धकोमिलादिजीवः स्फुरणादिलक्षणैरेव जीवो भण्यते, स्फुरणादीनि च लक्षणाणि सिध्यन्ते तदयवेऽपि पुच्छादिके दृश्यन्ते, अतस्तल्लक्षणयुक्तोऽप्यसौ किमिति जीवो न भण्यते येन नोजीव-रूपनाम्न विधीयते ? इति । 'अह एवमि'ति, श्रयैव जीवलक्षणं, मन्दिराणि पुच्छादि रूतस्तदवयवो नोजीम एवेत्येतं, न पुनः स्वाग्रहस्य-ज्यत इत्यर्थः । अत्र द्रविराह- 'ते' चि, तत्तत्तद्वि अजीवस्यापि पदादेशो नोजीम. प्रान्नोति, जीवैकदेशनोजीममिति । अस्त्येव न किञ्चिद् मम विनश्यतीति चेत् । नमम् । कृत. ? इत्याह- 'एव पीत्यादि' एवमयम्युपगम्यमानं ये भवता त्रय एव राशय इत्यन्ते ते न पश्यन्ते, किन्तु नवतरो राशयः मप्रसज्जन्ति, तत्राथा- जीवा. तथाऽजीवा, नोजीमा, नोजीमा, नोजीमादयेति ॥ २४७२-२४७३ ॥

अथ यः परस्य परिहास्तस्य स्वस्येऽपि गमानता दिददोयिषु द्रविराह-

अह ते अजीवदेसो अजीवसोमणजाइ-लिङ्गोत्ति । भिन्नो वि अजीवो जिय, न जीवदेसो वि किं जीवो ?

(अथ तेषां जीवोऽजीवसामान्यमिति लिङ्ग इति । भिन्नोऽप्यजीव एव न जीवदेसोऽपि किं जीव ? ॥ २४७४ ॥)

अथ 'ते' तत्राजीवस्य पुद्गलस्वरूपादेशं लक्ष्योऽपि भिन्नोऽपि स्वरूपात् पृथग्भूतोऽप्यजीम एव न तु नोजीमः । कृतः ? इत्याह- 'नो' तामान्ये जाति-लिङ्गे यस्यासामजीवमामान्यमिति लिङ्ग इति कृतम् । तत्राजीमत्त्व जातिः, पु लिङ्गलक्षणं च लिङ्गम् । एतच्च द्वयमप्य-जीम-देशयोः सामान्यमेव, तत्तत्तदंशोऽप्यजीव एव । हन्व । यद्येवम्, तर्हि जीवदेशोऽपि किमिति जीमो नेत्येतं, तस्यापि जीवेन समान-मिति लिङ्गनादिति ॥ २४७४ ॥ मायाचतुर्थपादोक्तमेवार्थं प्रमाणेन द्रव्यश्राह-

चिन्नगिहकोलिया वि हु जीवो तल्लक्षणेहिं सयलो व्व । अह देसो तिन जीवो अजीवदेसो तिनो जीवो

(अथपृथ्वीलिङ्गापि गच्छ जीवस्तल्लक्षणं सहज इव । अथ देश इति न जीवोऽजीवदेश इति बोधनीय ॥ २४७५ ॥)

अथपृथ्वीलिङ्गापि- लिङ्गः पुच्छादिभ्यो शुद्धकोमिलादिजीवास्यमोऽपीत्यर्थः । निम् ? इत्याह-जीमः, इति प्रतिज्ञा । हेतुमाह- 'तल्लक्षणेहि ति' तल्लक्षणेहेतुर्भूतः- स्फुरणादितल्लक्षणयुक्तत्वादित्यर्थः । 'सयलो व्व ति' यथा सखट. परिपूर्णोऽच्छिद्यो शुद्धकोमिलादिजीम इत्यर्थः, एव स्पष्टान्ताः । अत्र शुद्धकोमिलादिजीवस्य पुच्छादिकतदवयवो देश एवेति कृतम् न जीम इत्येतं, तत्पूर्णस्य जीमत्वात् । यद्येवम्, 'य पीत्यापि पदादेशो नो नोजीमः प्रान्नोति, मंपूर्णस्यजीमत्वात् । ततोऽप्यमजीवदेशोऽपि नोजीम एव स्यात्, न तजीमः । तथा च

॥८१॥
निशेषा-
भाग-२

पृथग्भूतपुद्ग-
गलदेशस्या-
जीवत्वमे-
न, न तु नो-
अजीवत्वम्

वैदेवयोरो द्रव्यादयः पट् पदार्थाः पट्प्रतिशब्दमंदाः- नवानां द्रव्याणां, सप्तदशानां गुणानां, पञ्चानां कर्मणां, त्रयाणां सामान्यानाम्, त्रिगुणसमागमयोश्च मीलने पट्प्रतिशब्दः सिरल्या भवन्तीत्यर्थः । एते च सर्वे प्रकृत्या, अकारेण, नोकारेण, उभयनिषेधतत्वेत्येतत्तुभिः प्रसारं गुणिताः मन्तो यन्तुशब्दत्वारिंश शतं पृच्छाना भवति तत् पृष्ठः कुनिकापणदेवः । इदमत्र हृदयम्- नञ्प्रहितं शुद्धं पदमिह प्रकृति-
रन्त्यने, तथा शुद्धपदरूपया प्रकृत्या पृथिव्यादयः पदार्थाः पृच्छन्ते, तद्यथा- 'पृथिवीं देहि' इत्यादि । तथा, उभयस्य नञः स्थाने योऽकारमेतत् चारारेण सयुक्तया प्रकृत्या पृच्छा विधीयते, यथा 'अपृथिवीं देहि' इत्यादि । तथा नोकाराऽपरस्तत्त्वेण योऽङ्गो प्रकृत्या निषेधतस्मात् पृष्ठः सुरो यथा- 'नोऽपृथ्वीं देहि' इत्यादि । एतज्जादित्यपि प्रत्येकमेतत् प्रकृत्य-ऽङ्ग-नोकारो-भयनिषेधलक्षणावस्थानाः पृच्छाप्रकारा वक्तव्या इति । एतदभियायता प्रोक्तम्-
'मव्य गुणिता' इति । अह- ननु 'पृथिवीं देहि' इत्यादिना याचना एव रूपं पृच्छाः प्रोच्यन्ते ? । सत्यम्, किन्तु 'पृथिवीं देहि' इत्यादिवाचनान्तरेण पृथिव्याप्रतिशब्दसंग्रहो देवः पृच्छत्येते 'नोनीम याचितो यद्यसौ वीक्षाऽजीर्यत्यतिरिक्तं तं दास्यति तदाऽयमस्ति, नान्यथा इयमेव प्रतिज्ञातव्या । ततो याचना अप्येवास्तत्ततः पृच्छा प्रत्येदोष ॥ २४६०-२४६१-२४६२-२४६३-२४६४ ॥

रूपं पुनरेताः इतिरापणपुरस्य पृच्छाः कृताः ? इत्यागद्वयं दिङ्प्रयोगदर्शनार्थमात्रं पृथिवीलक्षणं भेदमधिकृत्याह-

द्विवि सि देह लेट्टुं देसो वि समाणजाह-लिंगो सि । पुढवि सि सोऽपुढवीं देहि सि देइ तोयाइ ॥ २४९५

(प्रथिवीमि ददाति लेट्टु देसोऽपि समाज्जातिं लिंगं इति । पृथिवीमिति सोऽङ्गार्थो देहीति वदति वीर्यादि ॥ २४९५ ॥)

पृथिवीं याचितः इतिरापणपुरो लेट्टुं ददाति । आह-अस्तुत्वमिदम्, अन्यस्मिन् याचितेऽन्यस्य प्रदानात् । नैनम् । कुतः ? इत्याह-देसो वीत्यादि देसोऽपि लेट्टुलक्षणः 'पुढवि सि' पृथिव्यै वन्त्यया, पृथिवीत्वलक्षणाया जातेः वीलिङ्गलक्षणस्य लिङ्स्य च समागम्यात् । इह यत् पृथिवीत्वनातिः वीलिङ्गं च कते तत् 'पृथिवी' इति व्यवहृत्यम्, यथा रत्नप्रभादि, तथा च लेट्टुः, तस्मात् पृथिवीमिति । 'अपृथिवीं देहि' इत्येवं याचितोऽस्मां देवस्तोयादि प्रयच्छति ॥ २४९५ ॥ नोपृथिवीं याचितस्तर्हि किं ददाति ? इत्याह-

देसपडिसेहपक्खे नोपुढवी देइ लेट्टुदेसं सो । लेट्टुद्वव्यावेवखो कीरइ देसोवयारो से ॥ २४९६ ॥

इहगं (अ नञ्च) पुढवि चिय सो लेट्टुं व्य समाणजाईलभ्रवणओ ।

लेट्टुदलं नि व देसो जइ तो लेट्टुं वि भूदेसो ॥ २४९७ ॥

(देसाभिप्रेतसो नोपृथिवी ददाति लेट्टुदेसं स । लेट्टुदेसो वयारो । देसो देसो वयारो ॥ २४९६ ॥)

(इतरा पृथिव्यै स लेट्टुदेसं समाज्जातिं यन्मन्त्रम् । लेट्टुल्लिखति या पुढो यदि यतो लेट्टुदुरपि भूदेसः ॥ २४९७ ॥)

नोऽयस्य देशप्रतिपक्षे नोपृथिगं याचितोऽनन्तरमेव समस्तपृथीव्येनोपचरितस्य लेष्टोऽपि देशे तत्क्षणरूपं ददात्यमो देवः । अहं- ननु देशनिर्णयश्च नोपृथी तद्देश एव गुह्यते, यस्तु लेष्टुदेशः स पृथ्वीदेशस्यापि देश एव, न तु पृथ्वीदेशः, तत् कथं नोपृथीयाचितस्त ददाति ? इत्याह- 'लेष्टुदेशोऽपि' लेष्टुद्रव्यापणं' ले' तस्य लेष्टुदेशस्य देशोपचारः क्रियते । इदमुक्तं भवति-लेष्टो तादृशेनान्त-रोक्तयुक्तेः संपूर्णपृथ्वीद्रव्यत्वमारोपितम्, ततो लेष्टुलक्षणपृथ्वीद्रव्यापणं तद्देशस्यापि पृथ्वीदेशत्वमुपपद्यते, इतरथाऽन्यथा पुनः परमार्थतो लेष्टुद्रव्यत्वममानजात्यादिलक्षणत्वादिति पूर्वोक्तहंतोः मोऽपि लेष्टुदेशः पृथ्व्येव मन्यथा । अथ पराभिप्रायमात्रिभ्यस्तु पराहारायमाह- 'लेष्टु-दत्तं त्वं देवो जडं त्वं' यदि तु भो. पर । त्वं मन्यसे- योऽयं लेष्टुदेशः न दत्तं लेष्टोरेव एण्डमात्रम् ततः समानजातिलक्षणत्वेऽपि नास्ती पृथ्वीति । अत्र परिहारमाह- 'तो लेष्टुद्रं त्रि भूदेवो त्वं' । ततस्त्वर्हि 'पृथ्वी' त्वं देव लेष्टु देशो' वि' (गा-२४६५) इत्यादौ यः पूर्वो लेष्टुः पृथ्वीत्वेनोक्तः सोऽपि भूतः पृथिव्या देश एव । ततस्तदभिप्रायेण मोऽपि पृथ्वीद्रवरूपत्वाद् न पृ. गी, लेष्टुदेशवदिति ॥२४९६-२४९७॥

अस्त्वन्मिति चेत् । तदयमुक्तम् । कुत ? इत्याह—

नेहि भुवं तो भणि ए सव्वाणेया न यावि सा सव्वा । सक्रा सक्रेण वि याणेऽं किमुवावसेसेण ? ॥२४९॥

(देहि भुवं ततो भणितं सन्नित्या न चापि सा सर्वा । शस्यो ग्राहणेऽपि चांतो किमुवावसेसेण ? ॥ २४९॥)

यदि लेष्टुर्न पृथ्वी, ततस्त्वर्हि भुवं देहि' इत्युक्ते सर्वापि संपूर्णा माऽऽजया प्रसज्यते, न च सा सर्वा शक्रेणाप्यानेतु शक्या, किमुवावसेसेण इति संपादयेदितिमात्रेण ? इति । तर्हि किमत्र तत्रम् ? इति भवन्त एव कथयन्तु ? इति ॥ २४९८ ॥

इत्थं प्रेतेकं उपगमनं दृष्टान्तोपन्यामद्वारेण शरीरं प्रस्तुतार्थनिर्णयमाह—

जह घडमाणय भणि ए न हि सव्वाणयणसंभवो किंतु । देसाईविसिदुं चिय तमत्थवसओ समप्पेइ । २४६
पुढवि त्ति तहा भणि ए तदेगदेसे वि पगरणवसाओ । लेष्टुम्मि जायइ मई जहां तहा लेष्टुदेसे वि । २५००

(यथा घटमाणय भणितं न हि सव्वाणयणसंभवः किन्तु । देशादिविषयमेव समर्थमज्ञतं समर्पयति ॥ २४९९ ॥)

(प्रतिपक्षिणि तथा भणिते तदेकदेशेऽपि प्रकरणवशात् । तेषां जायते मत्तितया तथा लेष्टुदेशेऽपि ॥ २५०० ॥)

यथा सामान्येन 'घटमाणय' इत्युक्तेऽपि न घटो सर्वस्यापि घटस्य सामान्यतयाप्यवयवसंभवोऽस्ति, किन्तु सर्वस्यानेतुमभ्यस्त्यात्वाप्यः मत्तं प्रयोचनाभावाच्च अर्थशब्दात् सामर्थ्यत एव नियतेऽशक्याद्यवच्छिन्नं निमित्तमेव शब्दो घटमानीय समर्पयति, तथाऽनापि 'पृथिवी' देवि' इति भणिते सर्वस्या जातेनानुसृत्यात्वात्, आपस्तया प्रयोजनाभावाच्च यथा तदेकदेशेऽपि पृथिव्येकदेशेऽपि लेष्टो देवस्य समर्पणमिति जायते । एत. ? इत्याह—प्रकरणशब्दात्, 'अनेनापि तदेकदेशेन लेष्टुना प्रस्तुतार्थः सेन्यति' इत्यत्र प्रस्तामश्लादित्यर्थः । प्रथमतमाह- 'तहा लेष्टुदेसे

तदेवेमेते द्रव्यादयः पदं पदार्थाः पदविशेषभेदाः— नवानां द्रव्याणां, समदधानां गुणानां, पञ्चानां कर्मणां, त्रयाणां सामान्यानाम्, विशेष-समायाययोश्च मीलने पदविशद्वि-विश्रुत्या भवन्तीत्यर्थः । एते च सर्वे प्रकृत्या, अकारेण, नोकारेण, उभयनिपेक्षितत्वेनैवैतदुभिः प्रकारैर्गुणिताः सन्तो यच्चतुश्चत्वारिंश शतं पृच्छानां भवति तत् शृष्टः कुत्रिकापणदेवः । इदमत्र हृदयम्— नञ्ग्रहितं शुद्धं पदमिह प्रकृतिरुच्यते, तथा शुद्धपदरूपया प्रकृत्या श्रुतिव्यादयः पदार्थाः पृच्छन्त्येते, तदथा— ‘पृथिवीं देहि’ इत्यादि । तथा, लुप्तस्य नञः स्थाने योऽकारस्तेन चाकारेण मयुक्तया प्रकृत्या पृच्छा निधीयते, यथा ‘अपृथिवीं देहि’ इत्यादि । तथा नोकारेण मयुक्तया प्रकृत्या यथा— ‘नोपृथ्वीं देहि’ इत्यादि । तथा, नोकाराऽकारलक्षणं यदुभय तेन योऽनौ प्रकृत्या निपेक्षस्तस्माच्च शृष्टः सरो यथा— ‘नोअपृथ्वीं देहि’ इत्यादि । एवं जलादिव्यपि प्रत्येकमेते प्रकृत्य-ऽकार-नोकारो-भयनिपेक्षलक्षणाद्यन्तारं पृच्छाप्रकारा वक्तव्या इति । एतदभिप्रायमता प्रोक्तम्— ‘सर्वे गुणिता’ इति । आह— ननु ‘पृथिवीं देहि’ इत्यादिना याचना एव कथं पृच्छाः प्रोच्यन्ते ? । मत्स्यम्, किन्तु ‘पृथिवीं देहि’ इत्यादि याचनाद्वारेण पृथिव्याद्यस्तित्तेमानौ देवः पृच्छ्यते ‘नोजीमं याचितो यद्यसौ जीवा-ऽजीव्यतिरिक्तं तं दास्यति तदाऽयमस्ति, नान्यथा इत्येवमेव प्रतिज्ञातत्वात् । ततो याचना अप्येतास्तत्त्वतः पृच्छा एवेत्यदोषः ॥ २४६०-२४६१-२४६२-२४६३-२४६४ ॥

कथं पुनरेताः कुत्रिकापणसुरस्य पृच्छा कृताः ? इत्याशङ्क्य विद्मामोपदर्शनार्थमाह पृथिवीलक्षणं भेदमधिकृत्याह—

पुढवि सि देइ लेट्टुं देसो वि समाणजाइ-लिंगो सि । पुढवि सि सोऽपुढवी देहि सि देइ तोयाइं ॥ २४९५ ॥

(पृथिवीति वृद्धति लेट्टुं देओऽपि समानाति लिङ्गं इति । पृथिवीति सोऽपृथिवीं देहीति वृद्धति बोधादि ॥ २४९५ ॥)

श्रुतिं याचितः कुत्रिकापणसुरो लेट्टुं ददाति । आह—यप्रस्तुतमिदम्, अन्यस्मिन् याचितेऽन्यस्य प्रदानात् । नैमम् । कुतः ? इत्याह—‘देसो वीत्यादि’ देशोऽपि लेट्टुलक्षणः ‘पुढमि सि’ पृथिव्येव मन्तव्या, पृथिवीत्वलक्षणाया जातेः वीलिङ्गलक्षणस्य लिङ्गस्य च समानत्वात् । इह यत् पृथिवीत्वजातिः वीलिङ्गं च गते तत् ‘पृथिवी’ इति व्यम्बर्तव्यम्, यथा रत्नप्रभादि, तथा च लेट्टुः, तस्मात् पृथिवीति । ‘अपृथिवीं देहि’ इत्येवं याचितोऽसौ देवस्तोयादि प्रयच्छति ॥ २४९५ ॥ नोपृथिवीं याचितस्तर्हि किं ददाति ? इत्याह—

देसपडिसेहपक्खे नोपुढवीं देइ लेट्टुदेसं सो । लेट्टुहव्वावेवखो कीरइ देसोवयारो से ॥ २४९६ ॥

इहरा (अ आद्या) पुढवि चिय सो लेट्टुं व्व समाणजाइलक्खणओ । लेट्टुदल ति व देसो जइ तो लेट्टुं वि भूदेसो ॥ २४९७ ॥

(देवातिपेक्षे नोपृथिवी ददाति लेट्टुदेसं स । लेट्टुदलव्यपेक्षं क्रियते देओपचारतस्तस्य ॥ २४९६ ॥)

(इतरया पृथिव्येव स लेट्टुदेसं समानाति गच्छन्त । लेट्टुदलमिति वा देओ यदि सतो लेट्टुदपि भूदेस ॥ २४९७ ॥)

नोऽयस्य देशप्रतिपक्षे नोपृथिवीं याचितोऽनन्तरमेव समस्तपृथ्वीत्वेनोपचरितस्य लेष्टोऽयं देशः तत्तत्पण्डरूपं ददात्यमो देवः । अह- ननु देशनिर्णयश्च नोपृथ्वी तदेष एव शुद्धते, यस्तु लेटुदेशः स पृथ्वीदेशस्यापि देश एव, न तु पृथ्वीदेशः, तत् कथं नोपृथ्वीं याचितस्त ददाति ? इत्याह-‘लेटुदेशोऽयं’ लेटुद्रव्यापणं ‘सो’ तस्य लेटुदेशस्य देशोपचारः क्रियते । इदमुक्तं भवति-लेष्टो तामदनन्त-रोक्तपृक्तेः मणूणेपृथ्वीद्रव्यत्वमारोपितम्, ततो लेटुद्रव्यपृथ्वीद्रव्यापेक्षया तदेषास्यापि पृथ्वीदेशत्वमुपपद्यते, इतरथाऽन्यथा पुनः परमार्थतो लेटुद्रव्यं ममानजाल्पादिलक्षण-यादिति पूर्वोक्तहंतोः भोऽपि लेटुदेशः पृथ्व्येव भवन्त्या । अथ पराभिप्रायमात्रिभूत्य परिहारायमाह-‘लेटु-दलं ति य देसो जइ ति’ यदि तु भोः पर । त्व मन्यसे- योऽयं लेष्टोदेशः न दलं लेष्टोरेव तण्डुमात्रम् ततः ममानजालिलक्षणत्वेऽपि नामो पृथ्वीति । अत्र परिहारमाह-‘तो लेटुद्रु नि भूदेसो ति’ । ततस्तर्हि ‘पुढवी ति देहं लेटुद्रु देसो ति’ (गा-२४८५) इत्यादौ यः पूर्वो लेटुद्रुः पृथ्वीति । अत्र परिहारमाह-‘तो लेटुद्रु नि भूदेसो ति’ । ततस्तर्हि ‘पुढवी ति देहं लेटुद्रु देसो ति’ (गा-२४८५) इत्यादौ यः पूर्वो लेटुद्रुः पृथ्वीत्वेनोक्तः सोऽपि अत्रः पृथिव्या देश एव । ततस्तदभिप्रायेण भोऽपि पृथ्वीद्रवरूपत्वाद् न पृ-थ्वी, लेटुदेशवदिति ॥ २४९६-२४९७ ॥

अस्त्वयमिति चेत् । तदयमुक्तम् । कुलं ? इत्याह—

नेहि भुवं तो भणि ए सव्वाणेया न यावि सा सव्वा । सक्रा सक्रेण वि याणे उं किमुयावसेसेणं ? ॥ २४९ ॥

(देहि भुवं ततो भणि न सवर्णिना न यावि सा सवर्णा । शस्य शक्रेणापि यातेतु किमुताम्योपेण ? ॥ २४९ ॥)

यदि लेटुद्रुर्न पृ-थ्वी, ततस्तर्हि ‘युव देहि’ इत्युक्ते मर्नापि सवर्णा साऽजेया प्रसज्यते, न च सा सर्वा शक्रेणाप्यानेतुं शक्या, किमुताम्योपेण इति सवर्णादेवादिमात्रेण ? इति । तर्हि किमत्र तत्तम् ? इति भवन्त एव श्रयणन्तु ? इति ॥ २४९८ ॥

इत्थं प्रेरेके उपगमनं दृष्टान्तोपन्यासद्वारेण श्रुति-प्रस्तुतार्थनिर्णयमाह—

‘जह घडमाणय भणि ए न हि सव्वाणयणसंभवो किंतु । देसाईविसिटुं चिय तमस्थवसओ समप्पेइ । २४९१
पुडवि ति तथा भणि ए तदेगेसे वि पगरणवसाओ । लेटुम्मि जायइ मई जहां तथा लेटुदेसे वि । २४९०

(यथा घटमाणय भणिते न हि सवर्णाग्रनसंभवः किन्तु । देशादिविषयमेव समर्थयन्त समर्थयति ॥ २४९१ ॥)

(प्रतिश्रीति तथा भणिते तदेगेसेऽपि प्रकरणयणात् । लेष्टो जायते मतिर्यथा तथा लेटुदेसेऽपि ॥ २४९० ॥)

यथा गामान्वेन ‘पटमानय’ इत्युक्तेऽपि न गृहं सर्वस्यापि घटस्य गामान्वयत्वदानपरमभोऽस्ति, किन्तु सर्वस्यानेतुमशक्यत्वाद् भागः मत्वेण पयोऽनागतत्वात् अर्थयणाद् गामपत्त्येत एव नियतेदशकालाद्यमच्छिन्नं निशिष्टमेव कश्चिद् घटमानीय समर्पयति, तथाऽत्रापि ‘पृथिवी देहि’ इति भणिते गर्भ्या आनेतुमशक्यत्वाद्, श्रापस्तथा प्रयोजनाभावात् यथा तं देगेसेऽपि पृथिव्येकागेऽपि लेष्टो देवस्य समर्पणमिति ज्ञायते । पुनः ? इत्याह—प्रकरणयणात्, ‘अनेतापि तदेगेसेन लेटुना प्रस्तुतार्थः सेन्यति’ इत्येव प्रस्तापमथादित्यर्थः । अथ तमाह-‘तथा लेटुदेसे

वि ति' यथा 'पृथिवीं देहि' इत्युक्ते मतिं प्रतिपादित्यन्येन तदेकदेशेऽपि लेटां समर्पणमतिवर्णिते तथा तैवेव प्रकारेण 'नोपृथ्वीं देहि' इत्युक्ते तत्पराद्वरूपे तदेकदेशेऽपि समर्पणमुद्दिश्यद्यत इति ॥ २४६६-२५०० ॥ आह- ननु 'इहारा पुढमि चिय सो लेटुठु व्व समाणजाइलक्खणओ' इति (गा-२४९७) उचनान्लेटुव्वकदेशः पूर्वं भग्निः पृथिवीत्वेनोक्तः न अत्रमिदानीं नोपृथिवी स्यात् ? इत्याशङ्क्याह-

लेटुठुदव्वावेक्खोए तह वि तदेसभावओ तस्मि । उअराओ नोपुढवि पुढवि चिय जाइलक्खणओ ॥ २५०१ ॥

(लेटुठुदव्वावेक्खया तथापि तदेव शभावतस्तस्मिन् । उपचारो नोपृथिवी पृथिव्येव जातिलक्षणतः ॥ २५०१ ॥)

यद्यपि लेटुव्वकदेशः पृथिव्येव, तथापि 'उअराओ' ति तस्मिन् लेटुव्वकदेशे नोपृथिवीत्वस्योपचारः क्रियत इत्यर्थः । कया ? इत्याह- लेटुठुदव्वावेक्खया लेटाः प्रागुक्तन्यायेन यत् पृथिवीद्रव्यत्वमारोपितं तदपेक्षेयार्थः । कुतः ? इत्याह- तदेव भागतो लेटुठुदव्वैकदेशत्वादित्यर्थः । प्रागुक्तन्यायेन तान्लेटुठुव्वे पृथुद्रिव्यं तदपेक्षया च तदेकदेशे नोपृथिवीत्वं चर्यत इति भागः । परमार्यतास्त्रिय लेटुव्वकदेशलक्षणा नोपृथ्वी पृथ्व्येव मन्तव्या समानजातिलक्षणत्वादिति को न न मन्यते, अस्माभिरत्र प्रागुक्तत्वात्, इदानीमपि च स्मर्यमाणत्वात् ? इति ॥ २५०१ ॥

नोअकारोभयनिपेक्षमपि कृत्याह-

पडिसेहटुगं पगइं गमेइ जं तेण नोअपुढवि ति । भणिए पुढवि ति गइं देसनिसेहे वि तहेसो ॥ २५०२ ॥

(अनिपेक्षद्विकं ग्रहणं गमयति यत् न न नोअपृथिवीति । अणिते पृथिवीति गतिश्च निपेक्षेऽपि तदेषा ॥ २५०२ ॥)

यतीत्यर्थः, तेन कारणेन 'नोअपृथ्वी' इति भणिते नोअद्वयस्य सर्वनिपेक्षपरत्वात् पृथिवीगतिर्भवति- पृथिव्याः प्रतिपत्तिर्भवतीत्यर्थः । 'देसनिसेहे वि तहेसो' ति, देशनिपेक्षयाचकं तु नोअद्वे तस्या जलादिरूपाया अपृथिव्या गतोचरपदे श्रूयमाणया देशस्तद्देशो गम्यते, देश- निपेक्षके नोअद्वे नोअपृथिवीति याचिते जलादिरूपापृथिव्येकदेशे देसो ददातीत्यर्थः ॥ २५०२ ॥ अथ प्रस्तुताभ्यास्यमाह-

उअराओओ ति विहं भुवमभुवं नोभुवं च सो देइ । निच्छयओ भुवमभुवं तह सावयवाइं सव्वाइं ॥ २५०३ ॥

(उअराओन विविधं भुवमभुवं नोभुवं च स ददाति । निच्छयतो भुवमभुवं तथा सावयवानि सर्वाणि ॥ २५०३ ॥)

प्रथमपक्ष एवास्तर्भावत् । तत्र भुवं लेटुसु, अमुपं जलादि, नोभुवं भूम्येकदेशं ददाति । कुत ? इत्याह- उपचारात्- व्यमहारानयमतोय- पादित्यर्थः, न एव हि देगदंशिव्यमहार मन्यते, न तु निक्षय इति भावः । अत एवाह- 'निच्छयस इत्यादि' निक्षयतस्तु भुवमभुवं चेत्येव द्विविधमेव गन्तुं ददाति, तृतीयं नोभूषणस्य देज देशिव्यवहार एवोपपद्यमानत्वात्, तस्य च निक्षयनेनानयस्युपगमादिति । तदेव 'भू-नल-

निक्षयनये

देश देशे

व्यमहार-

भावात्

प्रसागद्वयम्

‘रत्ना’ इत्यादीं (गा-०४००) पृथिव्याः प्रथम निर्दिष्टत्वात् तामग्निकृत्योक्तम् । अथ शेषाणि जलादिवस्तूयधिकृत्याह— ‘तह सामयनाह मन्नाह’ ति, न केवलमित्यथ ध्रुव ददाति, तथा शेषाण्यपि जलादिगन्धूनि पार्श्वे अगारेण’ (गा-२४६४) इत्यादि प्रस्मारेण विशेष्य याजितं मन् व्यम्हानयमन्तं यथोक्तमित्ता विप्रस्माराणि ददाति । इत ? इति चेत् । उच्यते—यत् सामयवानि सदेक्षान्तेतानि मन्गण्यपि जलादिगन्धूनि । अतस्त्वृतीयोऽपि देवगण्यो दानप्रकार एतेषु सम्भवतीति भावः । निवध्यतयमन्तं तु देवदेष्टव्यमहाराभावादेतान्यपि जलादीनि विप्रस्माराण्येव ददातीति । तदेव नापयवे यस्तुनि प्रसारयेण प्रस्मरद्वयेन च यथोक्तीत्या दान मभवति ॥ २५०३ ॥

अथ निगमये यस्तुनि प्रसारद्वयेन दानमभव इति दर्शयन्नाह—

जीवमजीव दाउं नोजीवं जाइओ पुणरजीवं । देइ चरिमम्मि जीवं न उ नोजीवं स जीवदलं ॥ २५०४ ॥

(जीवमजीवं दत्त्वा नोजीवं याचित पुनरजीव । ददाति चरमे जीवं न तु नोजीवं स जीवदलम् ॥ २५०४ ॥)

‘जीवं देहि’ इति याचितः सरो जीव गुरुनागिकादिक दत्त्वा ‘अजीव देहि’ इति याचितस्त्वजीवमुल्लापण्डादिक दत्त्वा कृतार्यो जायते । नोजीव याजितः पुनरजीवमुल्लापण्डादिकमेव ददाति, नोश दस्य मन्निगमरत्त्वात्, चरमे तु नोजीवदलणे निरूप्ये जीवमेव गुरुदिक ददाति, द्वयोर्ननो. प्रकृतागममन्त्वात् नोशदस्य च मन्निगमरत्त्वादिति. न तु म कृत्रिमरणदेसो नोजीवं जीवदल जीवउल्लापण्डादिक क्रापि निरूप्ये ददाति । इति जीवा जीवदलणे दावेण राजी, न तु कृतियः, अमचात्, रासिपाणमदिति ॥ २५०४ ॥ ततः किमभूत् ? इत्याह—

अ निगहिओ छलुओ गुरु वि सक्कारमुत्तम पत्तो । धिक्कारोवहओ छलुओ वि सभाहिं निच्छुओ ॥ २५०५ ॥

(मत्तो निगृहीतं गुरुदो गुरुरपि सत्कारयुक्तं प्राप्त । धिगधिक्कारोपहृतं गुरुदोऽपि सभातो निष्कासित ॥ २५०५ ॥)

एतो यदा कृत्रिमरणमुरेण चीदव्यतिरिक्तो नोजीवो न दत्तः, अतश्चात्, तदा निगृहीतो निर्जितः पटुल्लुः । गुरुपि श्रीगुप्तचाव्यो तत्ताथाजीवराग मत्तारामुत्तम प्राप्तः । पटुल्लुओऽपि गुरुश्रत्स्वनीमत्ताज्ञनप्रयुक्तधिमग्रेष्वतो राजसभातो निष्कासित (प्र०. ०) ष्वतो निष्कासितः) इति ॥ २५०५ ॥ ततः किम् ? इत्याह—

पाए पराजिओ सो निव्विसओ कारिओ नरिंटेण । घोसावियं च नयरे जयइ जिणो वद्धमाणो ति ॥ २५०६ ॥

पटु

णाभिनिवेसाओ समइविगपिपयूथमादाय । वडसेसियं पणीयं फाईकयमणमणोहिं ॥ २५०७ ॥

(पाए पत्ताजि स निरिपिय पत्तो नरेन्द्रेण । घोसिं च नगर जयति जिणो वधमान इति ॥ २५०६ ॥)

(तामभिनिवेसाय श्रममिधियमल्लपयार्थमादाय । वैजेषिक प्रणीतं स्पर्शनीकृतमन्यान्ते ॥ २५०७ ॥)

अ रोहगुणे गुण्या गादे पराजितः मन् नगपतिना निरिपिय. ममासातः, पट्टमेन च साधमानेन घोपायितं मयस्तनगरे ‘नयति

॥ २५०॥
विशेषा०
भाग-२

नोजीवत्वे-
नोपलवण्ड-
दिक, नोश
जीवत्वेन
गुरुदिकं
ददाति ।

रोहगुप्त-
प्रणीत
वैशेषिक-
मयम्

इतश्च मथुरानगर्यां 'मातासिन्नादिस्मरपि नास्ति' इत्यादिनास्तिस्त्राहं ग्रहण्यन् गद्दी समुत्थितः । तत्र च प्रतिमादिनः कस्यचिद्-
भावाद् सचेनारक्षितक्षरय एव साश्रत युगग्रथना इति कृत्वा तत्समीपे प्रस्तुतव्यतिकरकथनाय सायुस्तद्धाटक प्रेषितम्(प्र०...०दम्: प्रेषित) ।
तैश्च स्वयमतीय दृष्ट्वाद् गन्तुमशक्तैः 'वादलोन्धिमंषन' इति कृत्वा गोष्ठामाहिलो निरूपितः । तत्र च तेन गत्वा निगृहीतोऽसौ वादी ।
श्रानकैश्चापं तत्रैव र्पाकालं कालितः ।

इतश्चपरिभितधुरिभिर्निजपट्टे दुर्गलिकाण्युमित्रः स्थापयितुमध्यवसितः । अेषन् स्वजनभूतः साधुगमो गोष्ठामाहिल फल्गुरक्षित ना
समीहिते । ततश्च सर्वमपि गच्छुपवेश्य धुरयः समोधयन्ति, तत्रथा-इह किल त्रयो घटा भूताः । तत्रैको खानाम्, द्वितीयो तैलस्य, तृतीयस्तु
दुर्गलिकाण्युमित्रं प्रति कृताथो समाश्रित्य यत्नघटः मंजातः, मद्गतयोः समस्तयोः तयोस्तेन ग्रहणात् । फल्गुरक्षित तु प्रति तैलघट-
रूपोऽहं सपन्नः, सर्वयोगेपि कृताऽवोन्नेनाग्रहणात् । गोष्ठामाहिल तु प्रति घृतघटः रूपोऽहमभूय, यद्गतयोः कृताथयोर्ममपि पादोऽन-
स्थानात् । तस्माद् मद्गतलोपसृष्टाऽभिमपन्नत्वाद् दुर्गलिकाण्युमित्र एव भक्ता दुरिषेवतु । ततः 'इच्छाम' इति भगिन्या तैः सर्वैरपि प्रति-
पन्नमिदम् । घृगभिरप्यभिहितो दुर्गलिकाण्युमित्रो 'यथाऽहं गतितः फल्गुरक्षिते गोष्ठामाहिले च तथा भक्तापि वर्तितव्यम्' । गच्छोऽप्य-
भिहितः- 'यथा मया साधं भगिनिर्वर्तितं तथाऽनेनापि साधं वर्तितव्यम् । अपि च, अहं कृतेऽकृते ना नालयम्, अयं तु न साहिव्यति, ततः
सुतरामस्य विनयेन वर्तितव्यम्' । इत्याद्यनुशास्ति पक्षद्वयस्यापि दत्ता भक्त प्रत्याख्याय देवलोच्छुपगता धुरयः ।

गोष्ठामाहिलेन च श्रुतमिदं यथा- 'गुरतः परलोक गताः' । ततो मथुरात् समागतेन घृष्टमनेन यथा- 'को गणवरः सपदे दुरिभि-
निवेशितः ?' ततः सर्वोऽपि ख्वादिघटरूपणादिको व्यतिष्ठ । ममारुणितो लोकात् । तच्छ्रयणाचातीय इतोऽसौ स्थित्वा पृथक् प्रतिश्रये
दुर्गलिकाण्युमित्रोपाश्रये तद्योपलम्भार्थं गत । तैश्च सर्वैरप्युत्थितोऽसौ, भगिनाश्च यथा- तिष्ठत युयमनैरुपाश्रये, किमिति पृथक् व्य-
स्थिताः ? । तत्र नेच्छत्यमौ । पृथगुपाश्रयव्यवस्थितश्च दुर्गलिकाण्युमित्रापाश्रयणादित्वा व्यदुःग्रहयति मादृक्, न च व्यदुःग्रहयितुं शक्नोति ।
दुर्गलिकाण्युमित्रमीपे चाभिमानतो न किञ्चित् शृणोति, किन्तु व्याख्यानमण्डलिकास्थितस्य चिन्तनिष्ठा कुर्वतो विन्ध्यस्यान्तिके ममारुण-
यति । अन्यदा चाष्टमननमपूर्वयोः कर्मश्रत्याख्यानविचारोऽभिविवादा विप्रविषणो नृस्यमणनीत्या निहृगो जात इति ।

अथ प्रकृतगाथाधरावोऽनुश्रियते- कालो मरणं तद्वरणो धर्मः पर्यायः कालधर्मस्त गुणोपरिस्थितस्य श्रुत्वा, तथा पुण्यमित्रं च गच्छे
ऽधिपति स्थापितमारुण्य गोष्ठामाहिलो भक्ततितमात्र मंजातः ॥ २५११ ॥ भक्त्याच्यमयाय किंलदं चकार । किम् ? इत्याह-

सु वसहीए ठिओ छिदनेसणपरो य स कयाए । विंइस्स सुणइ पासे पुभासमाणस्स वक्खवाणं ॥ २५१२ ॥
(विप्लवसतो विन्ध्यदिलत्रानेपणपरश्च स कञ्चिन् । विन्ध्यस्य शृणोति पादवैऽनुभाषमाणस्य व्याख्यानम् ॥ २५१२ ॥

त्रिययमर्तो स्थितिर्द्रान्नेषणपरः । म गोष्ठमाश्लिः ऋदाचिद् विन्यस्यनुभाषमाणस्य चित्तानिमा कुर्वतः पार्श्वे व्यास्यान शृणोतीति ।
॥ २५१२ ॥ ततः स्मि ? इत्याह—

म्मप्पवायपुब्बे चदं पुट्टं निकाइयं कम्मं । जीवपएसेहिं समं सुईकलावोवमाणओ ॥ २५१३ ॥
उव्वट्टणमुक्केरौ संथोभो खवणमणुभवो वावि । अणिकाइयम्मि कम्ममे निकाइए पायमणुभवणं । २५१४ ।
ओउं भणइ सदोसं ववखाणमिणं ति पावइ जओ भे । मोक्खाभावो जीवप्पएसकम्मावि भागाओ । २५१५ ।

(कर्ममयादपूर्वं नद्धं शृष्टं निश्चितं कर्म । जीवप्रदेशे समं सूचीकलापोषमानात् ॥ २५१३ ॥)

(अपरर्तनमुत्तरं मात्सेभ क्षणमनुभवो नापि । अनिरचिते कर्मणि निष्काचिते प्रायोऽनुभवः प्रत्यम् ॥ २५१४ ॥)

(श्रुत्या भणति सन्नेष व्याख्यानिमित्तमिति प्राप्नोति यतो भवताम् । मोक्षाभावे जीवप्रदेशकमात्रिभागात् ॥ २५१५ ॥)

इह कर्मप्रदानानन्तरम् पूर्वं कर्मत्रिचारे प्रत्युते दुर्गलिरूपमिति परं व्याख्यायनयति, तदथा—जीवप्रदेशैः समं च नद्धमात्रमेव कर्म भवति, यथाऽऽस्तापस्येयापथ्यप्रत्ययं कर्म । तच्च कालान्तरस्थितिमात्रैव जीवप्रदेशेभ्यो निवर्तते, शुष्कज्यापतितचूर्णश्चिष्टमिति । अन्यत् 'पुट्ट'ति, 'नद्धम्' इत्यादि मयष्यते । ततश्च नद्धं शृष्टं चेत्यर्थः । तत्र नद्धं जीवेन सह सयोगमात्रमापन्नम्, शृष्टं तु जीवप्रदेशो- गामीप्राप्तम् । गतवैतर्क्यं नद्धं सत् कालान्तरेण निवर्तते, आर्द्रलेपकुड्ये सस्नेहचूर्णवदिति । 'निकाइय'ति, 'नद्धं' शृष्टं च' इत्यादिपि मयष्यते । ततश्चापरं स्मिपि कर्म च नद्धं शृष्टं निश्चितं भवतीत्यर्थः । तत्र तदेव नद्धशृष्टं गाढतराध्ययमायेन नद्धत्वादपवर्तनादिकरणायोग्यतां नीतं निमित्ताप्युच्यते । इदं च कालान्तरेण विपाकतोऽनुभवमन्तरेण प्रायो नापगच्छति, गाढतरं नद्धत्वात्, आर्द्रं कुड्याश्लेषितनिनिडैचैदिकहास्तक- नदिति । अथ च त्रिभिर्विधेभ्यः नद्धं सूचीकलापोषमानाद् भवतीत्यर्थः, तथा—गुणाऽऽनष्टितद्वयिकलापोपमं ननुमुच्यते, लोहपट्टं नद्धं चक्षुष्यमा- नान्ना तु पट्टं शृष्टमित्यभिधीयते । नद्धं शृष्टं निश्चितं त्वगितक्षपनाहतिकोडीकृतक्षुधीनिचयसन्निभं भावनीयमिति । नन्वनिकाचितस्य कर्मणः नो विनाशः ? इत्याह— 'उच्यते'नेत्यादि, इह कर्मत्रिप्रापणार्थं करणानि भवन्ति; उक्तं च कर्मप्रवृत्तौ— 'नधण-सकमणु-न्यट्टणा य ओय- ट्टणं नद्धणया । उपमाणा निहत्ती विगयणा च चि वरणादं ॥ १ ॥' (१) नन्वन्यस्यमणेरुत्तमाध्यापतितोदिरणा । उपशमना निधत्तिनिकाचना चेति ररन्ति ॥ १ ॥) तत्रानिश्चितं कर्मणि स्थित्यादिगण्डनरूपा 'उच्यट्टण'ति' अपवर्तना प्रवर्तते । तथा 'उप-केरो'ति' स्थित्यादिवधेनरूपं उत्कोच उर्त्तीत । तथा 'मोभो'ति' अमातादोः मातादौ क्षेपणरूपः संक्रमः । तथा 'एरणं'ति' प्रकृत्यन्तरसकमितस्य कर्मणः प्रदेशोदयेननिर्जण- णम् । तथा 'श्रुभो'ति' रमेव रमेव रूपेण प्रवृत्तीना विपाकतो वेदनानुभवः । इदं चोपलक्षणमुदीरणदीनाम् । तदेतान्यपवर्तनादीनि वरन्तिनिर्वाहने कर्मणि प्रवर्तन्ति, निराचिते तु प्रायो विपाकनानुभव एव प्रवर्तते, न पुनरपवर्तनादीनि, इत्यनयोर्विजेषः । गमाचीर्ण-

॥ ९३ ॥

विशेषा०

भागः-२

कर्म, नद्ध

शृष्ट

निश्चितम्

८ करणानि

विष्णुतत्पसामुल्लेख्यवसायवलेन 'सवसा उ निकाइयणं पि' (सपसा तु निकाचितानामपि) इति वचनाद् निकाचितेऽपि कर्मण्यपनतना दिकरणप्रयुक्तिर्भवतीति प्रायोग्रहणम् ।

तदत्र व्याख्याने क्षीरनीरन्यायेन चूनितायोगोलङ्घन्यायेन वा जीवप्रदेशैः मह कर्म संबद्धमिति पर्यवसितं विन्ध्यसमीपे श्रुत्वा तथापि कर्मोदयादभिनविबुधेन प्रितितपत्रो गोष्टामाहिलः प्रतिपादयति-न्तु सदोपमिद व्याख्यानम्, यस्मादेव व्याख्यायमाने भवता मोक्ष-भायः श्रान्तेति, जीवप्रदेशैः सह कर्मणामविगोणेन तादात्म्येनवस्थानादिति ॥ २५१३-२५१४-२५१५ ॥ अमुमेवार्थं प्रमाणतः साधयन्नाह-

रहि कम्मं जीवाओ अवेइ अविभागओ पएसो व्व । तदणवगमादमुवखो जुत्तमिणं तेणवक्खाणं । २५१६

(न हि कर्म जीवादेवैत्यविभागत प्रदेका इव । तदतपगमादमोक्षो युक्तमिद तेन व्याख्यानम् ॥ २५१६ ॥)

'न हि- नैव कर्म जीवादयैति' इति प्रतिज्ञा । अविभागात्-वह्न्ययोगोलङ्घन्यायेन जीवेन सह तादात्म्यादित्यर्थः, एष हेतुः । 'पएसो व्व लि' जीवप्रदेशराशिष्वित्यर्थः, एष दृष्टान्तः । इह यद् येन महाविभागेन व्यवस्थितं न तत् ततो गियुल्यते, यथा जीवात् तत्प्रदेशानि-कुरन्मय, इत्यते चानिभागो जीव कर्मणोर्भेदाच्च, इति न तत् तस्माद् वियुल्यते । ततस्तदनपगमात् तस्य कर्मणो जीवादनपगमादवियोगाद् सर्वदेन जीवाना सकर्मकत्वाद् मोक्षाभावः । तेन तस्मादिदमिह मदीय व्याख्यानं श्रुत् युक्तमिति ॥ २५१६ ॥ किं तव ? इत्याह-

मुट्ठो जहा अवच्चो कंचुइणं कंचुओ समन्नेइ । एवं पुट्ठमवच्चं जीवं कम्मं समन्नेइ ॥ २५१७ ॥

(शृष्टो यथाऽनद्ध कञ्चुकिन कञ्चुक समन्नेति । एवं स्पष्टमनद्ध जीव कर्म समन्नेति ॥ २५१७ ॥)

यथा शृष्टः स्पदर्शनमात्रेण मयुक्तोऽनद्धः क्षीरनीरन्यायादलोलीभूत एव कञ्चुको निषधरानिमोक्षः कञ्चुकिन विषधरं ममन्वेति सम-दुगच्छति, एवं कर्मापि स्पष्टं सर्वकञ्चुकमात्रं स्पर्शनमात्रेणैव मयुक्तमनद्धं वदन्यः पिण्डादिन्यायादलोलीभूतमेव जीव ममन्वेति, एवमेव मोक्षोपपत्तेरिति ॥ २५१७ ॥ तदेव कर्मविचारे विप्रतिपत्तिमुपदर्शयदानीं प्रत्याख्याननिषया मिप्रतिपत्तिमुपदर्शयन्नाह-

उज्जण भन्नमाणं पच्चवखाणं पुणो नवमपुन्वे । सो जावजीवावहिं ति विहं ति विहेण साहूणं ॥ २५१८ ॥

(श्रुत्वा भण्यमानं प्रत्याख्यानं पुनर्तव्यमपुनै । स यावज्जीवावधिकं त्रिविधं त्रिविधेन साधूनाम् ॥ २५१८ ॥)

स गोष्टामाहिल' कर्मविचारे विप्रतिपत्त्यः पुनरन्यदा नयमपेवे "करोमि भन्ते । सामाहय सव्व सामज्ज जोगं फच्चम्खामि जानजीमाए" इत्यादि यावज्जीवावधिकं मातृना संयन्धि प्रत्याख्यानं भण्यमानं विन्ध्यसमीपे विचार्यमाणं शृणोति ॥ २५१८ ॥

तदेव श्रुत्वा किं करोति ? इत्याह-

॥९४॥

विशेषा०

भागः-२

गोष्टामाहि-

लापव्या-

ख्यानम्-

(१) कर्म

सर्वकञ्चुक-

वद् वदम् ।

अंपड पञ्चस्वाणं अपरिमाणाए होड सेयं तु । जेसिं तु परिमाणं तं दुट्ठं आससा होड ॥ २५१९ ॥

(जल्पति प्रत्याख्यानपरिमाणतया भवति श्रेयस्तु । येषां तु परिमाणं तद् दुष्टमाशया भवति ॥ २५१९ ॥)

गोष्ठमाहिलो जल्पति, — ननु प्रत्याख्यान मर्ममध्यपरिमाणतयाऽऽधिरहितमेव क्रियमाण श्रेयोहेतुत्वात् श्रेयः शोभन भवति । येषां तु व्याख्यानं प्रत्याख्यानस्य याजजीवादिपरिमाणमवधिर्विधीयते, तेषां मतेन तत् प्रत्याख्यानमाशमादोषदुष्टत्वाद् दुष्ट मद्योप ग्राज्योति ॥ २५१९ ॥

अथ भाष्यम्—

आसंसा जा पुण्णे सेविस्सामिंत्ति द्विसियं तीए । जेण सुयस्मिं वि भणियं परिणामोसुद्धिं सुद्धं तु ॥ २५२० ॥

(आसंसा या पूर्णे मेविस्सय इति दूषितं तथा । येन श्रुतं वि भणितं परिणामोद्धेयं तु ॥ २५२० ॥)

‘वाशसातः प्रत्याख्यानं दुष्टम्’ इत्युक्तम् । तत्राशमा सा ? इत्याह— ‘जं ति’ यैवविधपरिणामरूपा । ऋभूत, परिणामः ? इत्याह— ‘पूर्णे’ प्रत्याख्याने दवल्लोकादी सुराद्वानामभोगादिभोगानह सेविष्ये’ इत्येवभूतपरिणामरूपा च याऽऽशमा तथा प्रत्याख्यानं दूषितं भवति । इति । इत्याह— येन श्रुतेऽप्यागमेऽपि भणितम्— दुष्टपरिणामोद्धे’ प्रत्याख्यानमोद्धे भवति; तथाचामम्— ‘श्रुतोही सहदणा जाणणा य निण’ इत्युक्तमपि च । अणुपल्लणा विमोही भागविमोही भव छट्ठो ॥ १ ॥ (• शुद्धि श्रुतानं ज्ञानं च निनयोऽनुयायणा चैव । अनुपालना विशुद्धिर्मनः विमुक्तिर्मपि गच्छे ॥) तत्र ‘पञ्चस्वाणं मवन्नुदेसिय’ (प्रत्याख्यानं सर्वज्ञादेशितम्) इत्यादिना श्रुतानादिषु व्याख्यातेषु भागनिशुद्धयेद् व्याख्यानं तत् प्रकृतोपयोगीति ददर्शितं— ‘शरणेण य दोषेण य परिणामेन य न दूषिय जं तु । त खलु पञ्चस्वाणं भागविशुद्धं सुलेखनं ॥ १ ॥’ इति । (• शरणेण या दोषेण या परिणामेन या न दूषितं यत्तु । तत् खलु प्रत्याख्यानं भागविशुद्धं ज्ञातव्यम् ॥) तदेवं विप्रतिपन्नेन गोष्ठामाहितेन यत् पूर्वपक्षीकृतं तद् निन्दयेन गत्वा श्रुतोर्दुर्लिकापुष्पमित्रस्य निवेदितम् । गुरुणा चोत्तरपक्षभूतं सर्वमपि प्रतिनिधानं तस्योपदिष्टम् तेषापि गत्वा गुरुपर्यटनेन मर्मं गोष्ठामाहितस्य प्रतिपादितम् । यं च मित्र्याभिमानाद् गाढमानिष्टो यावद् न किञ्चित् प्रतिपन्नवात्, तावद् गुरुणा मय्यमाभिमुख्येनोक्तं इति ॥ २५२० ॥ एतदेवाह—

यदपपरिपुच्छियगुरुवएसकहियं पि न पडिवन्नो सो । जाहे ताहे गुरुणा सयसुत्तो पूसमित्तेण ॥ २५२१ ॥

(पिच्छपरिपुच्छियगुरुपर्यटनमपि न प्रतिपन्नं य । यदा तदा गुरुणा स्वयमुक्तं पुष्पमित्रेण ॥ २५२१ ॥)

मार्ताभा ॥ २५२१ ॥ मित्राक्तः ? इत्याह—

नुओ व्य कम्मं पडप्पएसमह जीवपज्जंते । पड्ढेसं सब्बगयं तदंतरालाणवत्थाओ ॥ २५२२ ॥

(णि अट्टगुह इयं यमं प्रतिपद्वेदनाय जीवपर्यटने । प्रतिवेगेन सर्वगतं तन्मन्तरालान्तरं गतं ॥ २५२२ ॥)

॥ २५१ ॥

विशेषां

भागान्-२

(२) प्रत्या

ख्यान

निरवधिक

स्यात्, न तु

याजजीवा-

द्यनधिकम्

६ प्रत्यां

शुद्धयः

हृ जीववहिं तो नाणुवत्तए तं भवंतरालम्भि । तदणुगमाभावाओ वज्झंगमलो ब्व सुव्वत्तं ॥ २५२३ ॥
वं सव्वविमुक्खो निक्कारणउ व्व सव्वसंसारो । भवमुक्काणं च पुणो संसरणमओ अणासासो ॥ २५२४ ॥

(अथ जीवनेहिस्ततो नानुवर्तते तद्व भवा वरले । तदनुगमामाभाद्व बाह्याङ्गमल इव सुव्यक्तम् ॥ २५२३ ॥)

(अथ सर्वनिर्मोक्षो निष्कारणको या सर्वससार । भवमुक्कना च पुन ससरणमतोऽनादयास ॥ २५२४ ॥)

व्याख्या-‘पुट्ठो जहा अयद्वो कच्चुङ्ण’ इत्यादिगाथाया (गा०-२५१७) कञ्चुक्कत् सृष्टमेव जीवे कर्म न तु मद्भूमिति यदुच्यते भवता, तद्व विचार्यते-‘किं कञ्चुक्कत् सृष्ट कर्म जीवस्य प्रतिग्रदेशं वृत्तं सद्बुध्यते, आहोस्विच्छीर्ययन्ते त्वमर्थत् एव वृत्तं सृष्टमिष्यते ? इति द्वयी गतिः । तत्र यदि प्रतिग्रदेशं वृत्तत्वात् सृष्टमिष्टम्, तर्हि जीवे सर्वगतं कर्म प्राप्नोति, न भोवत् । कृतः सर्वगतम् ? इत्याह-‘तदन्तं राले’त्यादि, तस्य जीवस्यान्तरालं मध्यं तदन्तरालं तस्यानवस्थातः तस्य कर्माव्याप्तस्यानवस्थानादनुदुराणदित्यर्थः । न हि प्रतिग्रदेशं वृत्तं कर्मणि जीनस्य कोऽपि मध्यग्रदेशं उद्धरति । येन कर्मणस्तत्रामरगतत्वं स्यात् । तस्मादाग्रागेनेन कर्मणा जीवस्य प्रतिग्रदेशं व्याप्तत्वात् तस्य जीवे सर्वगतत्वं सिद्धमेव । एव च सति साध्यविफलत्वात् कञ्चुक्कत् सृष्ट एव प्राप्नोति, साध्यस्य यथोक्तस्पर्शनस्य कञ्चुक्कत्तमादिति द्वितीयनिरूप्यमधिकृत्याह-‘अहे’त्यादि, अथ जीनस्य गहिस्त्वमर्थयन्ते वृत्तत्वात् कञ्चुक्कत् सृष्टं कर्मण्यते, तर्हि भगवद् भगन्तरं सक्रामतोऽन्तराले तद्व नावुवर्तते तदनुवृत्तिर्न प्राप्नोति, त्वमर्थयन्ते वृत्तत्वेन तदनुगमभावात्, ग्राह्याङ्गमलवदिति सुव्यक्तमेव, बालानामपि प्रतीतत्वादिति । भवत्वनुवृत्तिः कर्मणो भगन्तराले ! को दोषः ? इत्याह-‘एवमि’त्यादि, एव कर्मणोऽनुवृत्तौ सत्या संशयमपि जीपाना निमोक्षः ससार-भारः प्राप्नोति, समारक्कारणस्य कर्मणोऽभावात् । अथ निष्कारणोऽपि ससार इष्यते, तर्हि ये तत्र-तपो-ब्रह्मचर्यादिकष्टाद्युपानानि कुर्वन्ते तेषामपि संशया मसार एव स्यात्, निष्कारणं च ज्ञायमानं भगवत्क्रानामपि सिद्धानामपि पुनरपि ससरणं ससारः स्यादिति वृत्ताप्यनाश्रयस इति ॥ २५२२-२५२३-२५२४ ॥ किञ्च, त्वमर्थयन्तर्तिनि कर्मणीयमाणोऽप्येवोऽपि दोषः । कः ? इत्याह-
हेतौ जा विथणा कम्माभावम्भि किंनिमित्ता सा ? । निष्कारणा वा जइ तो सिद्धो वि न वेयणारहिओ ॥ २५२५ ॥

तद्व वज्झनिमित्ता सा तदभावे सा न हुञ्ज तो अंतो । दिट्ठा य सा सुवहुसो वाहिं निव्वेयणरस्सावि ॥ २५२६ ॥

जइवा विभिण्णदेसं पि वेयणं कुणइ कम्ममेवं तो । कहमण्णसरीरगयं न वेयणं कुणइ अण्णस्स ? ॥ २५२७ ॥

(देहात्मनो वेदना कर्माभावे निमित्तिता सा ? निष्कारणा या यदि तत्र सिद्धोऽपि न वेदनारहितः ॥ २५२५ ॥)

(यदि ग्राह्यानिमित्ता सा तदभावे सा न भवेत् ततोऽन्तः । नष्टा च सा सुवहुशो वद्विर्निर्देयनस्यापि ॥ २५२६ ॥)

(यदिवा विभिण्णदेसामपि वेदना भरोति कर्मैव तत्र । कथमन्यशरीरगता न वेदना करोत्यन्यथ ? ॥ २५२७ ॥)

यदि कर्म
गहिरेव तदा-
न्तर्देना
किंनिमित्ता?

॥ ९६ ॥

निषेण०

भाग-२

आचार्यो-

चरम् कर्म

किं जीव

प्रदेगान्त-

राले न या ?

व्याख्या-यदि रञ्जुक्रुद्ध गहिरैव व्रते कर्म, तदा देहस्यान्तर्मचे या शूल-नाल(श्र० नल)गुणमादिवेदना मा किनिमित्तेति यक्त्यम्, मध्ये तत्प्रमाणभूतस्य कर्मगोऽभावात् ? अथ निष्कारणापि देहान्तरेदनाऽभ्युपगम्यते, ततस्तर्हि मित्रोऽपि न वेदनारहितः स्यात्, निष्कारणानामिगोपादिति । अथ गत्ववेदनामिति माऽन्तरेदनाऽभ्युपगम्यते, गहिरैवेदना हि लघुडयातादिजन्या प्रादुर्भवन्ती मध्येऽपि वेदनां जनयत्येवेति यदि तत्राभिप्रायः, तर्हि तदभावे लघुडयातादिजन्यवेदनामिग्रे साऽन्तरेदना न भवेद् न जायेत । अन्त्येवेमिति चेत् । तदयुक्तम्, यतो दृष्टाज्ज्ञो गदुश-शूलादिप्रभान्तरेदना । कस्य ? इत्याह-‘गहिरि’त्यादि, गहिरिन्वेदनास्यापि गहिरिगुडादिघातजन्यवेदना-रहितमयीत्यर्थः । यदि वाय नियमः स्याद् यदुक्त-गहिरिगुडादिघातदिवेदनासङ्गा एवान्तरेदना प्रादुर्भूयति, तदा स्यादपि लब्धभिप्रेतम् । न चेत्, यतोऽनुभूयते दृश्यते च गहिरैवेदनाऽभावेऽपि यथोक्तान्तरेदना, ततस्तत्प्रमाणभूतेन मध्ये कर्मणापि भाव्यमिति मित्रोऽस्मात्पक्ष इति । अत्र मन्त्रसे-गहिरिस्त्रयपर्यन्तं यपि कर्म मध्येऽपि शूलादिवेदना जनयति न पुनर्मध्ये कर्मास्ति । तदयुक्तम्, यतो यदि गहिरैर्विभिन्न-देशस्थितमपि कर्मान्यस्मिन् मध्यलक्षणे देशान्तरे वेदनां करोतीत्यभ्युपगम्यते, एव तर्हि कथं केन हेतुनाऽन्यशरीरगत कर्मान्यस्य यज्ज्वा-वेदनां न करोति ? ननु करोतु नाम, एवमपि देहान्तरत्वाभिगोपादिति भावः ॥ २५२५ २५२६-२५२७ ॥

अथ पाणिप्रामादय परहितं माह -

अहं तं संचरइमई न वहिं तो कंचुगो व्य निचत्थं । जं च जुगवं पि वियणा सच्चम्मि वि दीसई देहे । २५२८ ॥

(अथ तत् संचरति मतिर्न गहिरत्तत् कञ्चुगु इव नित्यस्थम् । यच्च जुगपन्पि वेदना मर्शिमत्रापि नश्यते ॥ २५२८ ॥)

अथ भग्नो मतिः-एकस्य देवदशरीरस्य गहिरन्तश्च मरयति तत्कर्म, ततस्त्र गहिरन्तश्च वेदना जनयति, न शरीरान्तरे, स्वा-भारशरीरे गहिरन्तश्च मरणान्तर, अन्यशरीरे तत्संचरणादिति । अप्रोच्यते-‘न गहिरि’त्यादि, ततस्तर्हि संप्रस्य कञ्चुगुभज्जीनस्य गहिरैव कर्म निन्य लिष्टनीलि नियस्यमिति यद् भग्नो मत तद् न प्राप्नोति, किन्तु गदाचिद् गहिः, गदाचिद् गहिः, गदाचिद् तन्तः कर्मणः मचरणभ्युपगमात् ‘कञ्चुगुम्’ गहिरैव लिष्टनि । इति नियमस्यावधानात् लभ्यत एव तदिति भावः । किञ्च, कर्मणः सचरणे गहिरन्तश्च कर्मणैव वेदना स्यात्, न गहिरन्ति, लघुडावमियाते गहिरन्तं युगपदेव वेदनादर्शनात्, तस्माद् न कर्मणः सचरणमुपपद्यत इति ॥ २५२८ ॥

कर्मणः मचरणे दूषणान्तरमप्याह-

भवंतरमणेण्डय सरीरसंचारओ तदुनिलो व्य । चलियं निज्जरियं चिय भणियमकम्मं च जं समए २५२९

(न भग्नान्तरमणेति न दरीरसंचारतत्त्वनिर्णय इव । चलियं निर्जीणमेव मणितत्त्वकर्म च यत् समये ॥ २५२९ ॥)

किञ्च, यदि न गहिरण्य कर्मान्युपगम्यते, तर्हि धृतस्य तद् भवान्तर गान्तेति-भग्नान्तरे तस्यानुगमनं न प्राप्नोतीत्यर्थः । शरीरे

॥९७॥
निशेषा०
भागः-२

शरीरे गहिर-
न्तर्गुणपद-
वेदना कर्म-
मचरणमते-
ऽनुपपन्ना

भग्नान्तरे-
कर्मादुग-
मनमनुप-
पन्नम्

सचराणादिति हेतुः । अनिलवदिति दृष्टान्तः । इह यत् शरीरे ग्रहिरन्तश्च संचरति न तद् भवान्तरमन्वेति, यथोच्छ्वास निःश्वासानिलः, तथा च कर्म, तस्माद् न भवान्तरमन्वेतीति । आह—नवागमोऽपि (भग० १-१) “चलमाणे चलिह” (चल्यमानं चलितम्) इति उच्यतात् कर्मणश्चलनयुक्तम्, चलन च सचरणमेवोच्यते, तत् किमिति तदिह निषिध्यते ? तदयुक्तम्, अभिप्रायापरिज्ञानादित्याह—‘चलियमित्यादि’ “नेर्दए जाप वेमाणिए जीपाड चलियं कम्म निज्जरइ” (नैरयिका यावद् वैमानिन्ना जीपाश्चलित कर्म निर्जीर्यन्ति) इत्यादिउच्यतात्, तथा “निर्जीर्यमाण निर्जीर्यम्” इति वचनाच्च यद् यस्मात् समये आगमे चलित कर्म निर्जीणिमुक्तं, निर्जीण च तदकर्मैव भणितम्, तत्र मध्ये गतामपि न चेदना जनयितुमलम्, अकर्मणो नभः परमाणादेरिव तस्मात्पर्ययाभावात् । तस्मादित्यमनेकद्रोषदुष्टत्वादयुक्तं कर्मणः मंचरणमिति । अतो मध्ये व्यवस्थित कर्मास्तीति स्थितम् ॥ २५२६ ॥ मध्ये कर्मपरिस्थानसाधनार्थमेव प्रमाणयन्नाह—

अतो वि अतिथि कम्मं विगणासम्भावओ तथाएव्व । मिच्छताईपच्चयसम्भावओ य सव्वत्थ ॥२५३॥

(अन्तरप्यस्ति कर्म वेदनासद्भावतस्त्यचीव । मिथ्यात्वादिप्रत्ययसद्भावाच्च सप्तत्र ॥ ८५३ ॥)

•

अन्तर्मद्योऽप्यस्ति कर्मति प्रतिज्ञा । वेदनामद्भानादिति हेतुः । त्वचेति दृष्टान्तः । इह यत्र वेदनासद्भानस्तत्रास्ति कर्म, यथा त्वस्पयन्ते, अस्ति चान्तर्देना, तत्. कर्मणापि तत्र भावितव्यमेवेति । किञ्च, मिथ्यात्वादिभिः प्रत्ययैः कर्म उच्यते, ते च जीनस्य यथा वहिस्तनप्रेदेशेषु तथा मध्यप्रेदेशेषु यथा मध्यप्रेदेशेषु यथा वहिःप्रेदेशेषु सर्वत्र सन्ति, तेनामध्यवसायविशेषरूपत्वात्, अथ्यनसायस्य च समस्तजीवगतत्वादिति । तस्माद् मिथ्यात्वादीना कर्मन्यङ्काराणाना जीवे सर्वत्र, सद्भानात् तत्कार्यभूतं कर्मापि सर्वत्रैव तत्रास्ति, न पुनर्नहिरेव । तस्माद् गन्म्यः पिण्डश्चीनरीरादिन्यायाजीवेन महानिभागेनैव स्थित कर्मति प्रतिपद्यता सत्पक्षः, त्यज्यता मिथ्याभिमान इति ॥ २५३० ॥

आह—ननु यदि जीव-कर्मणोरभिभागः, तर्हि तद्वियोगाभावाद् मोक्षमात्रं द्रष्टव्यमिति चेन्न—

अविभागस्थस्स वि से विमोयणं कंचणो-वलाणं व । नाण-किरियाहिं कीरइ मिच्छत्ताईहिं चायाणं ॥२५५१॥

‘से’ तस्य कर्मणो जीविनं महाविप्राग्नेन विप्राज्जगाम ।
(अविभागस्थय्यापि तस्य भिमोचनं ब्राह्मणोपलभ्योरपि । स्नानं क्रियाया नृयते मिथ्यात्वादिति सिद्धान्तम् ॥ २५३१ ॥)

तस्यैव कर्मणो मिथ्यात्वादिसिद्धान्तान् ग्रहणं जीवेन सह सयोगो विधीयत इत्यर्थः । इदमत्र हृदयम्—इह जीवस्याभिमाणेन प्रस्थानं द्विधा विद्यते—आकाशेन मह, कर्मणा च । तत्राभासेन सह यदविभागप्रस्थानं तद् न नियुज्यत एव, समाद्वयवस्थानात् । यत्तु कर्मणा सहानिमा-
गान्स्थानं तदप्यभिव्याना न विद्युज्यते । भव्याना तु कर्मसयोगस्तथाविधज्ञानदर्शने चारित्र-तपःसामग्रीरुद्धावे नियुज्यते, वदन्त्याप्यथादि-
सामग्रीमन्त्रे यज्ञनो पलसयोगनदिति । तथापि घनानादिसामग्र्यभावे तु भव्यानामपि कर्मसयोगः कदापि न नियतते, “नो चेत्तुं भव-

मिद्विषयिनिर्दिष्टं लोपं प्रविशद्” ति (नो चेन्न भगवत्सिद्धिर्नगृहीतो लोको भविष्यतीति) वचनात् । तर्हि भव्याः कथं ते व्यपदिश्यन्ते ? इति चेत् । उच्यते—योग्यतामात्रेण । न च योग्यः सर्वोऽपि निश्चितपथविणं युज्यते, प्रतिमादिपर्याययोग्यानामपि तथाविधदारुभाषणादीनां तद्विधमामग्र्यभावेनेषां तद्विषयानिर्दिष्टत्वं विस्तरेण, प्रागेव गणधरवादेऽस्मात्सर्वस्य विस्तरेणोक्तत्वात् । तस्मात् ‘कर्म जीवाद् न नियुज्यते, अन्योन्याभिभोगानामस्थितत्वात्’ इत्यनैशान्तिश्च, उपायतो दृश्यमाननियोगैः क्षीरनीर मन्त्रचनोपलादिभिरव्यभिचारात् । ननु प्रस्तुतो जीवः कर्मनिर्माणः केनोपायेन निश्चयत इति चेत् । नन्वभिहितमेव ‘ज्ञानं क्रियोपायत’ इति । मिथ्यात्वादभिहिं जीव-कर्मसंयोगः क्रियते, मिथ्या-न्यादिनिषेधभूताश्च सम्प्रज्ञानादयः, अस्त्यैस्तद्वियोगो युक्तियुक्त एव, अन्नभोजनादिनिषेधसमूहैर्नादिभिस्त्वज्ञानिताजीनसंयोगवदिति । ॥ २५३१ ॥ अथादेवादिषु देवादिषु द्रव्याऽभिगमन-वन्दनादिभिर्हिंसादिभिश्च क्रियाभिर्जीवस्य रमणा संयोग इष्यते, न तु दया दान-शील-पालनं ममिति गुल्यादिक्रियामिस्तद्वियोग इत्याशङ्क्याह—

हवादाणे किरियासाफलं नेह तद्विघायमि । किं पुरिसगारसज्जं तस्सेवासज्जमेगं, तो ॥ २५३२ ॥
अमुभो तिव्वाइओ जह परिणामो तदुज्जणेऽभिमओ ।

तह तद्विहो चिय सुभो किं नेट्ठो तद्विओगे वि ? ॥ २५३३ ॥

(एवं प्राऽऽदाने क्रियासाफल्यं नेह तद्विघाते । किं पुरुषकारसाध्यं तस्यैवासाध्यमेकं, तत् ॥ २५३२ ॥)

(अमुभोभूमिदिहो तथा परिणामस्तद्वर्जनेऽभिमत । यथा तद्विघ्नं ननु शुभं किं नेष्टस्तद्वियोगेऽपि ? ॥ २५३३ ॥)

मगन्धो युक्तेरभ्युगये कथं न हन्त ! कर्मण आदाने ग्रहणे हिंसादिक्रियाणां माफन्त्यमिह त्रयेष्व्यते ?—न तु दया-दानादिक्रियाणां तद्विघाते माफन्त्यमभिप्रेयते, किमत्र राजाभागा प्रभवति, न तु युक्तिः ? । किञ्च, इदमपि ग्रहव्योऽसि, किं पापस्थानव्यापृत्पुरुषकारसाध्यं ‘गम’ इतीहापि यत्राप्यने पुरुषं कर्मण आदानमिष्यते, एकं तु यत् तस्य निर्जगत् तत् तस्यैव संयमादिस्थानमिहितपुल्लभारस्यासाध्यमिष्यते ? इदं तद्विघ्नः भव्यत्वात्तमेवग्रहेष्विति भावतः, स्वच्छाग्रयुचः । उपमहरचाह—‘तो’ ति तस्माद् यथा येन प्रक्षारेण तीव्र-मन्द-मध्यममेदमित्येवोऽयुमः परिणामस्तदने तस्य कर्मणोऽननसुपादानं ग्रहणं तत्र हेतुर्भवतीऽभिमततः, तथा तेनैव प्रक्षारेण तद्विघ्न एव तीव्रादिभेदभिन्नः शुभपरिणामोऽ-मुगमस्तिनाम् तस्माज्जनेनियमभूते तद्वियोगे(प्र० . ० भूतैस्तद्वियोगे)ऽपि हेतुः किं नेष्टः ?—ननु युक्तियुक्तत्वादेष्वप्य एवेति भावः । तस्मान्निर्गतेन महतीभागेन विवृतस्यापि रमणेः मिद्वो रियोग इति । तदेवं निराकृता कर्मविचारनियमा विप्रतिपत्तिः ॥ २५३२-२५३३ ॥

अथ श्रवण-याननियमा नामपाशुं माह—

कैमपरिमाणं सत्ती अणागयद्धो अहापरिच्छेओ ? । जह जावदत्थि सत्ती तो नणु सच्चेय परिमाणं । २५३४ ।
 ति-किरियाणुमेओ कालो सूरकिरियाणुमेओ व्व । नणु अपरिमाणहाणी आसंसां चेव तदवत्था । २५३५ ।

(किमपरिमाणं शक्तिरानागतद्विधापरिच्छेद ? । यदि यावदस्ति शक्तिस्ततो ननु सेव परिमाणम् ॥ २५३४ ॥)

(शक्तिं क्रियाणुमेव कालं सूत्रक्रियाणुमेव इव । नन्वपरिमाणद्वानिराशसा चेन्न तदवत्था ॥ २५३५ ॥)

यदुक्तम्—‘प्रत्यायानमपरिमाणमेव विधीयमानं श्रयो भवति’ इति । तत्र प्रतिविधीयते—किमिदं नामपरिमाणं ?—किं शक्त्यान्विष्ठ-
 वनोमीत्यपरिमाणम् ? उत सर्वाऽप्यनागताद्वा, आहोस्विदपरिच्छेदः ? इति त्रयी गतिः । तत्र यदि ‘यावदस्ति शक्तिस्तानदहमिदं न सेवि-
 ल्ये’ इत्यपरिमाणमिष्यते, ततस्तर्हि ननु मेवं शक्तिः परिमाणमात्रमात्रम्, अतो यदेन निषिध्यते तदेनाभ्युपगतमिति । कुतः ? इत्याह—
 ‘सत्ती’त्यादि, ‘यानच्छमनोमि तानदिदं न सेविष्ये’ इत्येवभूतया हि शक्तिं क्रियया प्रत्याख्यानस्यात्राव्युक्तः काल एवानुमीयते—यावन्त कालं
 शक्तिस्त्वानन्त कालमिदं न सेविष्य इत्यर्थः । दृष्टान्तमाह—यथा क्षयादिगतिं क्रियया समय-ऽऽनल्लिङ्गादि. कालोऽनुमीयते तथाऽत्रापि शक्ति-
 क्रियया प्रत्याख्यानानाधिकाल इत्यर्थः । अस्त्वेयमिति चेत् । तदयुक्तम्, यतो नन्वेव सति तस्या प्रतिज्ञातस्यापरिमाणपक्षस्य हानिः प्राप्नोति
 शक्तिं क्रियानुमितकालपरिमाणम्येदानीं स्वयमेनाभ्युपगमादिति । यदुक्तम्—‘तं दुडु आमसा होह’ (गा-२५१७) इति, तत्राह—‘आससेत्यादि’
 ननु शक्तिरूपेऽपरिमाणेऽपि त्वयेप्यमाणे आशसादोपस्तदवस्थ एव, ‘शक्तेरुत्तरकालमिदं सेविष्ये’ इत्याशसायास्तदवस्थत्वादिति ॥ २५३४-
 २५३५ ॥ शक्तिरूपेऽपरिमाणेऽभ्युपगम्यमाने न केनलं भवतः स्वपक्षहानिः, किन्त्वन्येऽपि दोषाः । के ? इत्याह—

अहनवयभंगदोसो मयस्स तह जीवओ वि सेवाए । वयभंगनिठभयाओ पच्चक्खाणाणवत्था य ॥ २५३६ ॥

एतियमेत्ती (प्र० इत्थिमित्तो) सत्ति ति नाइयोरो न यावि पच्छित्तं ।

न य सव्वव्वयनियमो एगेण वि संजयत्तं ति ॥ २५३७ ॥

(यथा न प्रतमन्नदोषो युक्तस्य तथा जीवतोऽपि सेवायाम् । प्रतमन्ननिर्मयान् प्रत्याख्यानानामथा च ॥ २५३६ ॥)
 (एतान्मात्रा शक्तिरिति नातिचारो न चापि प्रायश्चित्तम् । न च सर्वत्रानियमं ण्येनापि सयतत्वादिति ॥ २५३७ ॥)

यथा युक्तस्य पञ्चत्वगुणस्य सुरलोकादौ सुरकामिनीसंभोगादिभोगान् सुञ्जतोऽस्मत्पक्षे दोषो न भवति तथा शक्तिरूपमपरिमाण-
 म्युपागच्छतत्त्व मतं जीवतोऽपि भोगोपेक्षाया न दोषः प्राप्नोति, ‘एतावत्येव मम शक्तिः’, अतो मत्प्रत्ययानस्य पूर्णत्वाज्जीवन्नपि भुनक्ति
 भोगान्’ इत्याभिप्रायतन्तदभ्युपगमेन जीवतोऽपि भोगानासेयमानस्य दोषानुपगमो न स्यादित्यर्थः । न चेदद् दृष्टमिदं वा जिनश्रामने । किञ्च,

॥ १०० ॥

विशेषो-

भागः-२

अपरिमाण

किम् ? (१)

शक्तिः, (२)

अनागताद्वा

(३) अपरि

च्छेदो वा ?

(१) शक्ति

काल-

मानमेव

शक्तिपक्षे

प्रतमन्नादि-

दोषाः

पक्षः, तर्जनवस्था, यावद् हि घटिका प्रतीक्षते तावद् द्वे अपि घटिके किं न प्रतीक्षते, यावच्च द्वे प्रतीक्षते, तावत् तिस्रोऽपि किं न प्रतीक्षते ? इत्यादि । अथ द्वितीयपक्षः, तर्हि दृष्टस्यापि भोगानासेरमानस्य व्रतभङ्ग एव, सिद्धस्यापि सयत्तत्त्वम्, उत्तरगुणसवरणभावश्चेति त एव दोषाः । उपमहरन्नाह—‘सुर तेने’त्यादि, तेनैतानपरिमाणप्रत्याख्यानदोषानभिधीयस्य व्रतभङ्गस्यादेव त्रिषक्षपद्दिरेण श्रुत आगमे “सर्व साधज्जं जोगं पञ्चवसासि नावज्जीवाए (सर्वं साम्यं जोग प्रत्याख्यामि यावज्जीवम्)” इत्यत्र साधुप्रत्याख्यानस्य ‘यावज्जीवम्’ इति परिमाणमादिष्टम् । अतो मुख्यतामपरिमाणताग्रह इति ॥ २५४० ॥ आह—ननु सपरिमाणे प्रत्याख्याने मयाऽऽशसात्क्षणो दोष उक्त एव, स ऋषम् ? इत्याह—

नासंसा सेविस्सामि किंतु मां मे मयस्स वयभंगो । होही, सुरेसु को वा वयावगासो विसुक्कस्स ? ॥ २५४१ ॥

(नाशसा सेविष्ये किन्तु मां मे दृष्टस्य व्रतभङ्ग । श्रुत सुरेसु, को वा व्रतायकाशो विसुक्कस्य ? ॥ २५४१ ॥)

यावज्जीवावधिना प्रत्याख्यानं कुर्वते: ‘भरणानन्तरमह भोगान् सेविष्ये’ इत्येवभूता हन्त ! न कचिदाशसा वतितेनैवभूतेन परिणामेन नावधिकं प्रत्याख्यानं करोतीत्यर्थः, किन्तु ‘मां मे दृष्टस्य’, ‘सुरेसुत्वकस्य सतो भोगानासेरमानस्य व्रतभङ्गो भविष्यति’ इत्यध्ययसाधेन मां मे नवभङ्गस्तत्र भूयात्’ इत्येवभूतेनैव शुभपरिणामेनेत्यभूत प्रत्याख्यानं करोतीत्यर्थः । अतस्तत्र काऽऽशसा ? । स हि निरत्यावारकरुर्माणः क्षयोपशमानस्यत्वाद् न स्वादत्तः, सुरलोके त्वमर्थं तदुदयात् परायत्त इत्यतः शक्यत्वाद् यावज्जीवावधिना प्रत्याख्याति, परतस्त्वशक्यत्वाद् न प्रत्याख्याति, इति रुधमाशसादोषानयम् ? इति । अयं त्रयास्त्वम्—किमितीत्यं नवभङ्गाद् विभेत्यसौ ? । श्रयं हि दृष्टो मुक्तिं यास्यति, तत्र च कामभोगाभावाद् नवभङ्गामभव एव, इति कस्तस्य नवभङ्गस्त्वोभ ? । तदुक्तम्, साध्रतमिह मुक्तिगमनासम्भाव, महाविदेहेव्यपि सर्वस्यापि तदुगमननिश्चयायोगादिति । अथ कोऽपि तावद् मुक्तिं गच्छति, तस्य च विमुक्तस्य मदभिमतेऽपरिमाणे प्रत्याख्याने शुद्धमाणे मुक्तपपि महान्तादुगमादपरिमाणप्रत्याख्यानस्य सफलता भविष्यतीति चेदित्याह—‘को वा ज्ञे’त्यादि योऽपि मुक्तिं गच्छति तस्यापि विमुक्तस्य निष्ठितार्थस्य को नतानामनराह. ? किं व्रतानां साफल्यं ?—तत्कार्यस्य सिद्धत्वाद् न किञ्चिदिति भावः । तस्माद् मुक्तिगामिन-मपि प्रत्यममतमेवपरिमाणप्रत्याख्यानमिति । तदेवं मुख्यमभिज्ञं वा व्यवसायनपेक्षं सामान्येनैवापरिमाणप्रत्याख्याने दूषणान्युक्तानि । ॥ २५४१ ॥ अथ निर्धार्य किञ्चिदभिज्ञं प्रति दूषणमाह—

जो पुणरन्वयभावं सुणमाणो ऽवस्सभाविनं भणइ । वयमपरिमाणमेवं पञ्चस्वं सो सुसावाइ ॥ २५४२ ॥

(य पुनरन्वयभावं जानन्नयद्वयभाजिनं भणति । व्रतमपरिमाणमेवं प्रत्यक्षं स वृणयादी ॥ २५४२ ॥)

यः पुनर्योऽपि किञ्चित् शास्त्रपरिवर्तितभावाविज्ञो व्रतं गृह्णाति, विज्ञत्वादेव च ‘वीण’व्रतः सुरलोकेमेव गच्छति’ इत्यनुच्यमानः सुरेसु चाव्रतभावमविरतिभासमवश्यमानिनं मुणन् जानानोऽपि नव प्रत्याख्यानमपरिमाणं यावज्जीवपरिमाणरहितं भणत्युच्चरति, स एवं

नु याण. प्रत्यक्ष साक्षादेन दृष्टानादी, अन्यथा मणिताडन्यथा करणादिति ॥ २५४२ ॥ अपि च,

॥१०३॥
विशेषो
भागः-२

भावो पञ्चस्वाणं सो जड मरणपरओ वि तो भगं । अह नत्थि न निद्विस्सइ जावज्जीवं ति तो कीस ? २५४३

(भाव प्रत्याग्यान स यत्ति मरणपरतोऽपि ततो भगम् । अय नास्ति न निर्दिश्यते याज्जीवमिति तत् कस्मात् ? ॥ २५४३ ॥)
भाजद्वैतसिद्धो निरतिपरिणामः प्रत्याख्यानमुच्यते, स च प्रत्याख्यातुयानिजीमाधिमेवास्ति, उत मरणपरतोऽपीति वक्तव्यम् ? ।
यद्यनन्तराद्यः, तर्हि भग्न तस्य प्रत्याख्यानम्, सुरलोमादौ मोक्षेनानन्दक्यमावी तदङ्ग इत्यर्थः । अथाद्यः पन्नः, तर्हि वचनेनापि
'यावज्जीवम्' इति परिमाण प्रगुणेन न्यायेन किं न निर्दिश्यते- किं न क्रियते, येनान्यच्चेतस्यन्यत्तु वचनेनोच्यते ? इति ॥ २५४३ ॥

अथ भाजोऽन्यथा, वचनं त्वन्यथा ग्रेच्यते, तर्हि मायैव कैलमिति दर्शयन्नाह—

जइ अन्नहेव भावो चेययओ वयणमन्नहा माया । किं वा ऽभिहिए दोसो भावाओ किं वओ गुरुयं ? ॥ २५४४ ॥

(वयन्ययेन भावद्वैतयतो वचनमन्यथा माया । किं वाऽभिहिते दोषो भावात् किं वचो गुरुम् ? ॥ २५४४ ॥)

हन्त ! यद्यन्यथैव याज्जीवावधिक एव चेतामि भाजः प्रत्याख्यानपरिणामः, अन्यथैव च याज्जीवावधिपरिमाणरहितमेव वचनम्,
तर्हि तच्चैतयतो जानतः कैलैन माया निश्चीयते नान्यत् फल इश्यते, अन्यथा पिबित्यान्यथा भाषणादिति । अथवा, प्रष्टव्योऽसि त्वम्-
किं भाजे तथास्थितेऽपि 'याज्जीवाए' इत्यभिहिते दोषः कश्चिद् वीक्ष्यते भगता, येन उचनेनापि नेदमभिधीयते ? । यदिया, किं भाजाद्
ममग्राह् 'पञ्चो'त्ति, यजन गुरुक प्रधान मन्यमि त्व, येन भावेऽन्यथास्थितेऽपि यजनमन्यथाऽभिधीयामि ? । एतच्चायुक्तम्, आगमे भाज
स्यैव प्रमाणेन, यजनस्य त्वप्रमाणेनाभिधानादिति ॥ २५४४ ॥ कः पुनरयमागमः ? इत्याह—

अन्नत्थ निवडिए वंजणम्मि जो खलु मणोगओ भावो । तं खलु पञ्चस्वाणं, न पमाणं वंजणं छलणा २५४५

छलना
व्यञ्जनम-
प्रमाणम्

(अन्यत्र निरूपिते व्यञ्जने य खलु मनोगतो भाव । तत् खलु प्रत्याख्यानं, न प्रमाण व्यञ्जनं छलना ॥ २५४५ ॥)

इह मैनापि त्रिभिधाप्राप्तप्रत्याख्यानं ऋतु मध्यमसितम्, अधिप्रतसममकरणाक्षितेवता पुनः 'चतुर्विधमाहार प्रत्याख्यामि' इत्यादि
ग्रन्थजनं शब्द उच्यते । एवं च मानवमानानुदृच्या व्यञ्जने गृहेऽन्यत्र निरूपितेऽन्यत्रिये समुच्चारिते यः खलु प्रत्याख्यानविषयानेन
गुरुमनिरातिरान्तः (ग्र० ० निरक्षान्तः) स्पष्टः प्रत्याख्यातुमनोगतो भावस्तदेव प्रत्याग्यान प्रमाण-स एव प्रत्याख्यातुविधितप्रत्या-
ग्यानरिपयो मनोगतो भावः प्रमाणम्, न तु व्यञ्जन शब्द इत्यर्थः । कुतो न व्यञ्जन प्रमाणम् ? । यतश्छलना छलमानं तद् व्यञ्जन-
स्योऽप्रमाणम्, भाजानुरोधेन द्रष्टव्यत्वात् । तदेवमागमेऽपि यजनस्याप्रमाणेनोक्तत्वाद् यदि याज्जीवावधिको मानसो भावस्तथैष्यते तदा
वचनेनापि 'याज्जीवाए' इत्युच्यते, किं पित्र्याग्रहेण ? इति ॥ २५४५ ॥

एव युक्तिभिः प्रज्ञातोऽपि यावत्सौ न किञ्चित् प्रतिपद्यते, ततः किं तत्र सजातम् ? इत्याह—

इय पणविओ वि न सो जाहे सदहइ पूसमित्तेणं । अन्नगणत्थेरेहि य काउं तो संघसमवायं ॥ २५४६ ॥
 ओहूय देवयं वेइ जाणमोणो वि पच्चयनिमित्तं । वच्च जिणिंदं पुच्छसु गया ऽगया सा परिक्खेइ ॥ २५४७ ॥
 संघो सम्मावाई गुरुपुरो गो ति जिणवरो भणइ । इयरो मिच्छावाई सत्तमओ निह्वो ऽयं ति ॥ २५४८ ॥
 एईसं सामत्थं कत्तो गंतुं जिणिंदमूलस्मि । वेई कडपूयणाए, संघेण तओ कओ वड्झो ॥ २५४९ ॥

(इति प्रज्ञापितोऽपि न सन्ध्यावत् श्रद्धते पुण्यमित्रेण । अन्यगणत्थविरिञ्च कृत्वा तत् सयममयायम् ॥ २५४६ ॥)
 (आद्य देवता व्रीति जाननपि प्रत्ययनिमित्तम् । न च जिनेन्द्र पुच्छ गताऽगता सा परिकथयति ॥ २५४७ ॥)
 (सच सम्मगधानी गुरुपुरो ग इति तिनयो भणति । इतरो कृपावादी सप्तमको निह्वोऽव्यभि ॥ २५४८ ॥)
 (ईदरा सामत्थं कृतो गन्तुं जिनेन्द्रमूले । व्रीति कडपूयणाया सघेन तत् कृतो बाह्य ॥ २५४९ ॥)

चतसृणामप्यामश्वराः सुगम एव, भाग्यस्तु कथनकरोपादयस्य, तद्वदम्— एव युक्तिभिः प्रज्ञाप्यमानोऽपि यावत्सौ न किमपि श्रद्धते, तावत् पुण्यमित्राचार्यरन्त्यगच्छागतमद्भुतस्थविराणमन्तिके नीत । ततस्तैर्युक्तोऽमौ यादृश क्षयः प्रकुर्यन्ति, आर्यरक्षितस्वरिभिरपि तादृशमेव प्ररूपितम्, न हीनाधिकम् । ततो गोष्ठमाहिलोक्तम्— किं यूयमप्यो जानीध ? तीर्थरैस्तादृशमेव प्ररूपितम्, यादृशमहं प्ररूपयामि । ततः स्थविरैरुक्तम्— मिथ्याभिनिविष्टो मा कार्णीतीर्थभ्राष्टातनाम्, न रिमपि त्व जानासि । ततः सर्वविप्रतिपन्ने तस्मिन् सर्वेपि तैः गमनमप्यः कृतः । मरणेपि च सधेन देवताह्वानार्थं जायते, न रिमपि त्व जानासि । ततो भद्रिका उचिद् देवता ममागता । सा वदति— संदिशत, किं करोमि ? ततः संघः प्रस्तुतमर्थं जानन्पि सर्वजनप्रत्ययनिमित्तं व्रीति—महाविदेहं गत्वा तीर्थभ्रमापृच्छस्व,—किं दुर्गोल्लङ्घुमभितप्रसुतः मयो यद् भणति तद् सत्यम्, उत यद् गोष्ठमाहिलो वदति ? । ततस्तस्या श्रोक्तम्—मम महाविदेहे गमनागमनं कुर्याः प्रत्यहं प्रतिपातार्थमनुग्रहं कृत्वा क्रयोत्सर्गं कुरुत, येनाहं गच्छामि । ततस्तथैव कृतं सधेन । गता च सा । पृष्ट्वा च भगवन्तं प्रत्यागता कथयति यदुत—तीर्थभ्रतः समादिशति,—‘दुर्गोल्लङ्घुमभितप्रसुतः मघ, सम्यग्वादी, गोष्ठमाहिलस्तु मिथ्यावादी, मममध्यमं निह्वनः’, इति । तदेवम् भूत्वा गोष्ठमाहिलो व्रीति—नन्वन्पदिक्ष्य रात्री, का नामैतस्या रुडधतनायास्तोर्थभ्रान्तिके गमनशक्तिः ? इति । एवमपि यावत्सौ न किञ्चित् मन्यते तावत् मधेनोद्वारा (म० णोद्वारा) नाहं कृतः । अनालोचितव्रतिकान्त्यं कालं गतः ॥ इत्येकचत्वारिंशदुपायार्थः ॥ २५४६ २५४७ २५४८-२५४९ ॥

॥ इति गोष्ठमाहिलनामा सप्तमो निह्वः समाप्तः ॥

॥ १०४ ॥
 निशेपा-
 भागः-२
 जिनेन्द्रोक्त-
 मानितवत्या-
 देवताया-
 मध्यप्रत्यये-
 गोष्ठमाहि-
 लः सधेन-
 वहिष्कृत-

* जिगृह्णन्त्या य इतिहासिनां (प्र० पाणीपाया पडिगहा-रा य । पाउण्यमपाउरणा इक्षिन्ते ते भवे दुविहा ॥ १ ॥ दुग तिग चउक पणग नग दम गगरमेय गारस ॥ गगच्छ निगणा जिणदपे होति उअहिस्स ॥ २ ॥' (* जिनकल्पिकाश्च द्विभिः पाणिपाता प्रतिमहपराश्र । प्रावरणा-ध्वारणा पादोन्मार्गः भवेदुद्दिनः ॥ १ ॥ द्विर विक चतुष्क पञ्चक नय दशमश्रम द्वात्रिंशत्कम । पनेऽष्ट विकल्पा चिनकपे भनयुषवे ॥ २ ॥)

इह केषाञ्चिजिनरूपाना रजोहरण, सुपरस्त्रिका चेति द्विभि उपधि, अन्येषा तु अन्येन सह त्रिभिः, कल्पद्वयेन तु सह चतुर्विधः, कल्पत्रयेण सह पञ्चभिः । केषाञ्चित् युसपस्त्रिका, रजोहरण च तथा-‘पञ्च पत्तामथो पायद्वयन च पायवेसरिया । पडलइ रयत्ताण च गोन्ठोने पायनिरुचो ॥ १ ॥’ (* पात्र पात्ररूपे पात्रस्यापनं च पात्रवेसरिता । पटलादि रजज्जाण च गुच्छक पात्रनिर्योग ॥ १ ॥) इति सप्तविधः पात्र-निर्योग इति, एव च नवत्रिभिः । रूपेण तु सह दशत्रिभिः, कल्पत्रयेण तु सम द्वादशत्रिभि उपधिः केषाञ्चिजिन-रूपिणानामिति । तदेतत् श्रुत्वा शिरभूतिना श्रोक्तम्-‘यद्येवम्, तर्हि निमिदानामीविक ओपगहिस्सत्तामाउपधिः परिगृह्यते ? । न एव जिनरूपः किं न क्रियते ? । ततो गुरुभिरुक्तम्-‘क्षमूत्सामिनि व्यगच्छिन्नोऽमौ, सहननाथभानाव, माप्रत न शक्यत एव कर्तुम्’ । ततः शिरभूतिना श्रोक्तम्-‘मयि जीयति न किं व्यगच्छियते ?, नन्वहमेव तं क्रोमि, पलोक्षार्थिना स एव निष्परिग्रहो जिनरूपः कर्तव्यः, किं पुनरनेन रूपाय-भय मूच्छादिदोषमेधित्वा (= सद्भिना, प्र० . निधिन) परिग्रहानयेन ? । अत एव श्रुते निष्परिग्रहस्युक्तम्, अवेलज्ञाश्च निनेन्द्राः, धतोऽचेलत्वेन उन्दरेति’ । ततो गुरुणा श्रोक्तम्-‘हन्त यद्येवम्, तर्हि देहेऽपि रूपाय-भय मूच्छादयो दोषाः कस्यापि सभनन्ति, इति सोऽपि जगदहणानन्तरमेव त्यक्तव्यं प्राप्नोति’ । यच्च श्रुते निष्परिग्रहस्युक्तं तदपि धर्मोपकरणेष्वपि मूर्च्छा न नर्तयेति मूच्छाभिना एव निष्परिग्रहस्येत्येवम्, न पुनः मर्त्या धर्मोपकरणस्यापि त्यागः । जिनन्द्रा अपि न सर्वथावेलज्ञाः ‘सज्जे मि एगदसेण निगया जिणरा चउ-नीसं’ (संज्ञेनैवत्येण निगता निजरा-दुर्गिश्चि) इत्यादिचनत्वात् । तदेवं गुरुणा स्थगितैश्च यथोक्ताभिर्यस्यमाणभिश्च युक्तिभिः प्रज्ञायमानोऽपि तथानिधमयायमोहादिभ्योऽपि न स्वाग्रहाद् निवृत्तोऽमौ, किन्तु चीमराणि परित्यज्य निगताः । ततश्च महिल्लजने न्यासितस्याभ्योत्तरा नाम भगिनी उदनामं गता । तत्र इत्य निजना रीभत्तामिमा दृष्ट्वा ‘मा लोभोऽस्मासु निराड्धीत्’ इत्यनिच्छत्यपि तया मच्च परिधा-नगरमये मतिरा गणिकया दृष्टा । तत्र इत्य निजना रीभत्तामिमा दृष्ट्वा ‘मा लोभोऽस्मासु निराड्धीत्’ इत्यनिच्छत्यपि तया मच्च परिधा-पितामं । तत्र एव व्यतिश्रोजना शिरभूतेर्विवेदित । ततोऽनेन ‘मिसखा योसिद्द निजरा रीभत्तालिलजनीया च भवति’ इति निश्चित्य श्रोक्तामो-‘निदित्तिभमपि, न त्यक्तय त्यतद् मच्चम् । देवतया हि तवेदं यद्वचमिति’ । ततः शिरभूतिना कौण्डिन्य-कोट्टरीनामानौ द्वौ शिष्यौ दीक्षितौ । गाथाभारार्थोऽपि त्रिञ्चिदुच्यते-‘कोटिन्नेत्यादि’ कौण्डिन्यश्च रोङ्गीरश्चेति ‘सर्वो दन्धो निभापयैस्सद् भवति’ इति वचनात् कौण्डिन्य-कोट्टरीरम्, तस्मात् कौण्डिन्य कोट्टरीरात् परम्परास्समाचार्य-शिष्यमन-वलक्षणमविहृत्येत्यत्रा मनता ‘योदिरुद्धि’ इत्यथाहारः इत्येव मोटि-नः समुदावा ॥ २५५१-२५५२ ॥ अथ (प्र० अत्र) भाष्यम्—

उबहिविभागं सोऽं सिवभूई अल्लकणहगुरुमूले। जिणकप्पियाडयाणं, भणइ गुरुं 'कीस नेयाणि' ॥२५५३॥
जिणकप्पो ऽणुचरिखइ ?' वोच्छिन्नो ति भणिए पुणो भणइ ।

'तदसत्तरसोच्छिज्जउ, बुच्छिज्जइ किं समत्थस्स ?' ॥ २५५४ ॥

पुव्वमण्णपुच्छच्छिण्णकंवलकसायकलुसिसो चेव । सो वेइ परिगहओ कसाय-मुच्छा भयाईया ॥२५५५॥
दोसा जओ मुवहुया सुए य भणियमपरिगहत्तं ति । जमचेला य जिणिंदा तदभिहिओ जं च जिणकप्पो ।
जं च जियाचेलपरिसहो मुणी जं च तोहिं ठाणेहिं । वत्थं धरिज्ज नेगंतओ तओ चेलया सेया ॥२५५७॥

(उपनिषद्भाषां ध्याना श्रित्यातिर्यङ्गगुरुमूले । निमज्जिष्कायिना भणति गुरु 'कस्माद् नेन्तीय ॥ २५५३ ॥)

(जितरूपोऽनुचरति ?' वोच्छिन्न इति भणितं पुनर्मणति । 'तन्नामस्योच्छिन्नता व्युच्छिन्नते कथं समर्थस्य ? ॥ २५५४ ॥)

(पूर्वमण्णपुच्छच्छिण्णकंवलकसायकलुसिसो चेव । यद्वेलोअ जितेन्द्रास्सन्निहितो यच्च जिनकल्प ॥ २५५५ ॥)

(नेपा गतं मुवहुया भूतं च भणियमपरिगहत्तमिति । यद्वेलोअ जितेन्द्रास्सन्निहितो यच्च जिनकल्प ॥ २५५६ ॥)

(य जिताचेलपरिगहो मुनिर्नैव जिभि स्थाने । बल धारयेद् देवा ततस्ततोऽचेलता श्रेयसी ॥ २५५७ ॥)

मर्ता अप्रकृतांश्च गम, नमर 'जं च जियाचेल्यादि' यस्माच्च 'जिताचेलपरिगहो मुनिः' इत्यागमेऽभिहितम् । नित्तचेलपरिहृत्य च
नित्तं त्यज्यमन्यं भवतीत्यभिप्रायः । यस्माच्च जिभिरेव स्थानैर्नैव धरणमनुजातमागमे नैकान्ततः, तथा चागमचनम्—'तिहिं ठाणेहिं वत्थ
भाजिजा-दीनिच्चिय, दुगन्त्रावपिय, परीमद्वत्तिय' । (जिभि स्थानैर्नैव धारयेत-हीप्रत्ययम्, जुगुप्ताप्रत्ययम्, परिगहप्रत्ययम् ।) तत्र हीर्लजा
नयमो ना प्रत्ययो निमित्तं यम्य धारणस्य तत् तेषां, जुगुप्ता लोभप्रहिता निन्दा ना प्रत्ययो यम्य तत्तथा, एव परीपहाः शीतो-प्यादंग-
मभ्युत्पादय-प्रत्ययो यत्र तत्तथा । उपगहन्नाह-ततस्तस्मादुक्तयुक्तिम्योऽचेलतेन श्रेयस्सरीति पूर्वपक्षः ॥२५५३-२५५४-२५५५-२५५६-
२५५७॥ तौल्यपरामर्शोऽन्तर्गताह—

गुरुणा ऽभिहिओ जइ जं कसायहेळ परिगहो सो ते । तो सो देहो चिय ते कसायउप्पत्तिहेउ ति ॥२५५८॥
(गुरुणाऽभिहितो यन्नि ना कसायहेळु परिगह स ते । तत स देहं एव ते ध्यायेत्तत्तिहेउरिति ॥ २५५८ ॥)

गुरुणाऽज्यङ्गुनाभिहितः जिमभूतिः—यदि हन्त । यद् यन् रुपायहेळु, तन् तन् ते तत्र परिगहः, म च मुमुक्षुणा परिहर्तव्य एवेत्ये
तान् । 'नो नो इत्यादि' ततस्तर्हि रमयीयो देह एव ते तत्र ध्यायन्मनोऽपि ऋणोत्पत्तिहेतुरिति परिग्रहः, परिहरणीयं प्राप्नोति ।

तोऽपरिग्रहत्वस्य परिग्रहाणां चोत्पत्त्या भवेति ॥२५५॥ अथवा, निम्नेको देह एव, ननु व्याप्त्यापि ब्रम्हः, तद्यथा—

अथि व किं किंचिज्ज ए जस्स व तस्स व कसायवीयं जं । वत्थुं न होज्ज १ एवं धम्मो वि तुमे न धेतव्वो २५५

॥१०८॥

(अस्ति वा किं किञ्चिज्जाति यस्य वा तस्य वा कसायवीज यत् । वस्तु न भवेदेव उर्मोऽपि त्वया न ग्रहीतव्य ॥ २५५९ ॥)

निशेषा०

जेण कसायनिमित्तं जिणो वि गोसाल-संगमार्हणं । धम्मो धम्मपरा वि य पडिणीयाणं जिणमयं च ॥२५६०॥

भाषा-२

(येन कपायनिमित्तं जिनेऽपि गोशाल संगमादीनाम् । धर्मो धर्मपरा अपि च प्रत्ययिकाणां जिनमतं च ॥ २५६० ॥)

वस्तु-परिग्र-

किं हि नैमित्तानाति जगति तद् वस्तु अस्ति, यद् यस्य वा तस्य वा कपायाणां वीज कारण न भवेत् ? । एवं च सति श्रुत-वारित-भेदाभिन्नो धर्मोऽपि त्वया न ग्रहीतव्यः, तस्यापि कस्यचित् कपायहेतुत्वात् । कुतः ? इत्याह—‘जेणे’त्यादि येन यस्मादास्तां तत्पणीतो धर्मः, जिन्नु म निश्चयनक-मुनि-कारणतस्तलः सरोत्पत्त्यानां जिनेऽपि भगवत्स्थीर्यस्रोऽपि निरुप-रमणा गोशाल-संगमकादीनां कपायनिमित्तं भजतः । एव धर्मस्तत्पणीतः, तदुक्तधर्मपरा अपि तदेकनिष्ठाः साधनः, जिनमतं च द्वादशाङ्गीरूपम्, सर्वमप्येतद् गुरुकर्मणा दुःखैरुत्प-दीर्घमरभ्रमणानां प्रत्ययानां जिनशाननश्रितकृत्यतिनां कपायनिमित्तमेव, इत्येतदप्यत्राह प्राप्नोति, न चैतदस्ति । तस्मात् ‘यत् रूपयहेतुत्वात् परिहर्तव्यम्’ इत्यनेकान्त एवेति ॥२५५६-२५६०॥ अथैतदोपरिजिहीर्षोः परस्याभिप्रायमाशङ्क्य परिहरत्याह—

अह ते न मोक्खवसाहणमईए गंथो कसोयहेउ वि । वत्थाइ मोक्खसाहणमईए सुद्धं कंहं गंथो १ ॥२५६१॥

(अथ ते न मोक्खसाधनमस्या ग्रन्थ कपायहेतुवोऽपि । यत्नादि मोक्षसाधनमस्या शुद्धं कथं ग्रन्थ १ ॥ २५६१ ॥)

अथ सन्ध्याः—तै देहादयो जिनमतान्ताः पदार्थाः कपायहेतुवोऽपि सन्तो न ग्रन्थो न परिग्रहः, मोक्षसाधनमस्या शुद्धमाणत्वादिति । हन्त । यद्येव, तर्हि वस्तु-वा-तादिकमप्युपरण शुद्धमेषणीय मोक्षसाधनमुदया शुद्धमाणं कथं ग्रन्थः ?—न कथञ्चिदित्यर्थः, न्यायस्य ममानत्तादिति ॥२५६१॥ तदेवं कपायहेतुत्वाद्याह यत्नादिकमित्येतद् निराकृतम् । अथ नृच्छाहेतुत्वेन तत् परिहरणीयमित्येतदप्यकृते माह-मुच्छाहेउ गंथो जइ तो देहाइओ कहमंगंथो । मुच्छावओ, कंहं वा गंथो वत्थाइसंगस्स १ ॥२५६२॥

अह देहा-५ हाराइसु न मोक्खसाहणमईए ते मुच्छा । का मोक्खसाहणेसु मुच्छा वत्थाइसु तो १ ॥२५६३॥

अह कुणसि शुद्धवत्थाइएसु मुच्छं धुवं सरारे वि अक्खेइसु भयरे काहिसि मुच्छं विसेसेणं ॥२५६४॥

वस्तुमदेहा

हारापि

मृच्छाहेतु-

(मुच्छाहेतुगन्थो यदि ततो देहादिकं पथमग्रन्थः । मुच्छाहेतु, कथं वा ग्रन्थो वत्थावसङ्गस्य ? ॥ २५६२ ॥)

(अथ देहा उच्छाराणिसु न मोक्षसाधनमस्या ते मुच्छा । वा मोक्षसाधनस्य मुच्छां यत्नादिकेषु तत् १ ॥ २५६३ ॥)

(अथ कुणसि शुद्धवत्थादिकेषु मुच्छां ध्रुवं शरीरस्य । अथ गदुल्लभयरे परिग्रहसि मुच्छा विसेसेण ॥ २५६४ ॥)

तथाङ्गं थरहिचा देहा-ऽऽहाराडमिन्तुच्छाए । तिरिय-सवरादओ नणु हवंति निरओवगा बहुसो २५६४
अपरिगहो वि परसंतिएसु मुच्छो-कसाय-दोसेहिं । अविणिगगहियप्पाणो कम्ममलमणं तमज्जंति । २५६६
नेट्ठथयत्थ-मह्त्ता-ऽणुलेवणा-ऽऽभरणधारिणो केइ । उवसग्गाइसु मुणओ निस्संगा केवलमुपविति २५६७

(यन्ताविमररठिता देहा ऽऽहारादिमात्रमूर्च्छया । तिर्यक् शवरादयो ननु भवन्ति निरयोपगा बहुला ॥ २५६५ ॥)

(अपरिगहा अपि परसरेषु मूर्च्छाजन्याय-नेये । अविनिगृहीतात्मान कम्ममलमन्तमर्जयन्ति ॥ २५६६ ॥)

(देहद्वयमल-मात्रा ऽणुलेपना ऽऽभरणयास्मिन् केचित् । उपसर्गादिषु सुनयो नि सद्वा केवलमुपयन्ति ॥ २५६७ ॥)

एताः सुपमा एन, नरर यदि यो मूर्च्छाहेतुः स ग्रन्थः परिग्रहः, परिग्रहत्वादेव च त्याज्यः, 'तत'स्तर्हि 'मुच्छावउ ति' मूर्च्छा-
न्तो १८५माणुपुत्त्या मूर्च्छाधुक्तस्य देहा-ऽऽहारादिकस्तत्र हन्त । कथमग्रन्थः ? अपि तु ग्रन्थ एव, ततः सोऽपि परित्याज्यः प्राप्नोति ।
एव वा ममत्वमूर्च्छाहीनतामनस्य सङ्गप्रभुक्तस्य साधोर्नैवादिक् ग्रन्थो गीयते भवता ?-न भवत्येव तथाभूतस्य तद् ग्रन्थ इति । अथ
देहा ऽऽहारादिषु ते व मूर्च्छां नास्ति, भोगमाधनमत्या तेषां ग्रहणात्, तर्हि मोक्षमाधनत्वेन तुल्येऽपि वस्त्रादिषु तत्र हन्त । का मूर्च्छा ?
इति । अथ मूर्च्छेणु वायत्वात्, धनमात्रेणैव गति-नस्कराद्युपद्रवगम्यत्वात्, सुलभत्वात्, कृतिपर्यादिनात्वे स्वयमेव विनाशधर्मरूपात् शरीराद्
नितरा निःपारेषु न्यादिषु मूर्च्छां करोषि त्वम्, तर्हि ध्रुव निश्चित शरीरेऽपि निशेषतो मूर्च्छां क्रूरिष्यसि । कुतो निशेषेण वत्र तत्करण-
मित्वाह- 'अनंरुदुल्लमपरे ति' निमित्तित्यत्ययात् शरीरस्याक्रयत्वात् क्रयेणालम्ब्यत्वात् । न हि वस्त्रादिवत् शरीरं क्रयेण क्वापि लभ्यते ।
आ एव यथापेक्षया दुर्लभतत्वात्, तथा, तदपेक्षयैवान्तरङ्गत्वात्, नृशृतरादिनामस्थायित्वात्, निश्चित्वरक्षयसाधकत्वाच्च निशेषेण शरीरे
मूर्च्छां क्रूरिष्यमीति । अथ देहादिमात्रे वा मूर्च्छां सा स्वल्पेन, वस्त्रादियन्त्रमूर्च्छां तु गृही, ततो देहादिमात्रमूर्च्छां तत्रैवऽपि नप्रश्रमणाः
नेत्यस्मिन्, न भवन्ताः, नृपरिग्रहत्वादित्याह- 'नृयाह' इत्यादि गाथायाम् । अथमिह संशेषार्थः-तिर्यक् शरीरादयोऽल्पपरिग्रहा अपि, तथा
भोगमनुष्या अपि महाशरीरयोपहताः स्निग्धमनमोऽविधमानतयाविधपरिग्रहा अथविनिगृहीतात्मानो लोभादिन्यायपर्यायीकृताः परसत्केयपि
रिपिणेषु मूर्च्छां नृयापादिदौर्गन्धः कम्ममलमन्तमर्जयन्ति, तद् बहुजो निरयोपगा भवन्ति, न मोक्षप्राप्तकाः । अन्ये तु महासुतयाः केनचिदुप-
मगोर्नृदुश्या शरीरात्तज्जितमहाभूत्यया ऽऽभरण-माल्य विकल्पनादिमयुक्ता अपि सर्वमन्ननिमित्तं का निगृहीतात्मानो जितलोभादिन्यापरिपनः
नमानादिनिमित्तकेत्याजोनाः मिद्विषुषण्च्छन्ति । तस्मादवदयामना विलष्टमनयां नामन्यमात्रमिदमकिञ्चित्करमेवेति ॥ २५६२-२५६३-
२५६४ ॥ २५६५-२५६६-२५६७ ॥ अथ यदुक्तम्- 'भयहेतुत्वेन वस्त्रादपरस्त्याज्याः' इति । तत्र प्रतिविधानमाह—

जइ भयहेऊ गंथो तो नोणार्इण तदुवघाईहिं । भयमिइ ताइं गंथो, देहस्सय सावयाईहिं ॥ २५६८ ॥
अह मोक्खसाहणमईए न भयहेऊ वि ताणि ते गंथो । वत्थाइ मोक्खसाहणमईए सुद्धं कहं गंथो ॥ २५६९ ॥

(यदि भयहेतुर्ग्रन्थस्ततो ज्ञानादीना तदुपपातिभ्यः । भयमिति तानि ग्रन्थो देहस्य च इयापदादिभ्यः ॥ २५६८ ॥)
(अय मोक्षसाधनमत्या न भयहेतुर्गोऽपि तानि ते ग्रन्थः । वत्थाइ मोक्षसाधनमत्या शुद्धं कथं ग्रन्थः ? ॥ २५६९ ॥)

यदि यद् भयहेतुस्तद् ग्रन्थः, तर्हि ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याणामपि तदुपपातकेभ्यः देहस्य च थापदादिभ्यो भयमस्ति, इति तान्यपि ग्रन्थः प्राप्नुयन्ति । शेष व्याख्यातग्रायम् ॥ २५६८-२५६९ ॥ अथ यदुक्तम्—‘परिगृह्यो कसाय-मुच्छन्-भयाईय’ ति (गा. २५५५) । तत्रादि-
शब्दसंगृहीत मन्मदीना रंद्रिधानहेतुत्वमन्युपदर्श्य परिहरन्नाह—

सारक्खणाणुवंथो रोहज्जाणं ति ते मई हुज्जा । तुल्लमियं देहाइसु पसत्थमिह तं तहेहावि ॥ २५७० ॥
जे जत्तियो पगोरा लोए भयहेअवो अविरयाणं । ते चव य विरयाणं पसत्थभावाण मोक्खाय ॥ २५७१ ॥

(सरक्षणानुन्वयो रंद्रिधानमिति ते मतिर्भवेत् । कुतस्मिद् देहादिसु प्रशस्तमिह तत् तथेहावि ॥ २५७० ॥)
(ये यावन्त प्रकरा लोके भयहेतुर्गोऽविरतानाम् । त एव च विरताना प्रशस्तभावाणा मोक्षाय ॥ २५७१ ॥)

व्याख्या—इहागमे रंद्रिधानं चतुर्भिर्गुणैश्च तद्व्या-“ते किं त रोहज्जाणं ? । रोहज्जाणे चउव्विहे पवते, त जहा-हिंसाणुनवी, मोमानुनवी, तेयाणुनवी, मारक्खणाणुनवी” (अथ किं तद् रंद्रिधानम् ? । रंद्रिधानं चतुर्विधं प्रशस्तम्, तत्रा-हिंसाणुनन्वि, मृणालुनन्वि, स्तेया-
यनं तत् तथा । स्तेयं चौर्यं तस्यानुन्वयो यत् तत् तथा । मन्थणं संयमिणाद्युपायैर्मन्थरादिभ्यो निजचित्तस्य मगोपनं तस्यानुन्वयो मानयेन चिन्तनं यत् रंद्रिधाने तत् तथा । एव च सति मरक्षणानुन्वयो रंद्रिधानस्य चतुर्थो भेदः । स च ख्खाईं गृहीते त्रिलोपदयभारी, रंद्रिधानभेदत्वाच्च रंद्रिधानमिति । एव रंद्रिधानहेतुत्वाद् ख्खादिकं दुर्गतिहेतुः, ख्खादित्, ततो न ग्राह्यमिति तत् शुद्धिर्भवेत्, तर्हि यदुक्त-
दिन्य रंद्रिधानं तदिदं देवानाप्रियम् । (प० देवाना प्रियस्य) देहादिष्वपि तुल्यम्, तेष्वपि जल-ज्वलन-मालिन्मुच-स्यापदा ऽदि-निप-अण्ड-का-
प्रशन्नं न दोषाय । यद्येवम्, तर्हि तथा तेनागमप्रसिद्धेन यतनाभसरेणापि ख्खादो मरथणानुन्वयनिर्माणं कथं न प्रशस्तम् ? । ततः कथं
मखादभौजपि परित्याज्या ? इति । अर्थेन नृपे-ख्खादिपरिग्रह एव मृच्छन्दिदोपेहेतुत्वान्नोक्तस्य भयप्रमणकारणम् इत्येतद्विप्रतीति यत्रादि-
परिग्रहत्वं माधोगिष्यं कथं न स्यात् ? इत्याह—“जे जत्तिये”त्यादि । इह ये यावन्तः श्रयणं पानं भोजनं-गमना-ऽपस्थानं मनो-याक-मायये

सुगममिति ॥ २५७३-२५७४ ॥ अथ परप्रश्नमाशङ्क्योत्तरमाह—

किं संजमोवयारं करेइ वत्थाइं जइ मई, सुणसु । सीयत्ताणं ताणं जलण-तणगयाण सत्ताणं ॥ २५७५ ॥
तह निसि चाउक्कालं सङ्गायज्झाणसोहणमिसीणं । महि-महिया-वासो-सा-रयाइरक्खानिमित्तं च ।
मयसंवख्खणत्थं गिलाणपाणोवगारि वाभिमयं । सुहपुत्तियाइ चेवं परव्वणिञ्जं जहाजोगं । (प्र० जोग)
संसत्तसत्तु-गोरस-पाणयपाणीयपाणरक्खत्थं । परिगलण-पाणघायण-पच्छाकम्माइयाणं च ॥ २५७८ ॥
परिहारत्थं पत्तं गिलाण-बोलाहुवग्गहत्थं च । दाणमयश्ममसाहण समया चेवं परुप्परओ ॥ २५७९ ॥

(किं संजमोपरार करोति यत्तादि यदि मति शृणु । शीतत्राण त्राण जलन-वृणगताना सत्त्वानाम् ॥ २५७५ ॥)

(तथा निदि चतुष्काल स्वाध्याय ध्यानसाधनमृषीणाम् । मही-महिषा-नर्षो ख रज्जादिस्थानिमित्तं च ॥ २५७६ ॥)

(द्रुतसंनरोव्यनार्थं ग्लानप्राणोपकारी वाभिमयम् । सुलक्षिकादि चैव मृषणीय यथायोगम् ॥ २५७७ ॥)

(संसत्तसत्तु-गोरस-मानक-यानीयप्राणिरसार्थम् । परिगलनं प्राणघातन-पश्चात्समादिपाना च ॥ २५७८ ॥)

(परिश्रितान् पात्रं ग्लान-ग्लान्गु पप्रक्षार्थं च । दानमयधर्मसाधनं समता चैव परस्परत ॥ २५७९ ॥)

व्याख्या—क नाम संजमोपरार करोति यत्तादिक्म् ? इति यदि तव मतिः, तर्हि कथ्यते शृणु—सौमित्रो गिरुत्थैस्तान् शीतानि मातृना दाणमार्तव्यानापहरण क्रियते । तथा जलन वृणान्दिन्धनगताना सत्त्वाना त्राण रक्षणं 'क्रियते' इतीहापि इदम् । इदमुक्तं भवति—यदि कस्या न मवैधुः, तदा शीतार्ताः माध्वोऽग्नि-वृणान्दिन्धनज्वलनं दुष्युः । तस्मिन् चावश्यभावी वृद्धस्तचोपधातः । कल्प्यस्तु श्रावतैरेव न भवति नु बोध्यम् । इत्यादि वचनात् समस्तानि जागरण कुण्डिः साधुभिश्चत्तारः काला गृहीतव्याः । तत्र हिमरुणप्रपिणी शीते पतति चतुष्काल गुरुणता तेषाममृषीणा । कस्याः श्रावताः सन्तो निद्रिनं स्वाध्यायध्यानसाधनं कुर्वन्ति, शीतत्वेपहरणादिति । तथा 'महि' ति महावातोत्थिता मर्षिता वृषिरी तस्याः पतन्त्या रक्षानिमित्तं श्रावताः कस्याः सजायन्ते, महिषा धूमिकाः 'गाम' ति, यर्षा वृष्टिः 'उस' ति, अश्वस्याः प्रतीतः, रजोऽपि गन्धिनमपद्रुताभ्रनयसः पततीति श्रुतीमेव, आदिश्रुत्वात् प्रदीप तेजःश्रुतीना परिग्रहः । एतेषा च मत्तिकादिगताना सत्त्वाना रक्षानिमित्तं कल्याः मजायन्त इति । तथा, श्रुतस्य मरण संसार आच्छादनम्, उच्छान्तं वह्निर्नयनं तदर्थं वा श्वेतोज्ज्वलप्रच्छादकमप-दिश्रुतिरतमभिमतम् । ग्लानप्राणोपगारि च तदभिमत परमगुरुणाम् । एवं गुरुवर्तिका-रजोहरणादि चोपकरण ममयावुसारतः संजमोपकारित्वेन योज्यं भवनीयम्, तत्र चोक्तं कल्पमाप्यादिगु—

॥ १११ ॥
मिशोण
भाग-
वत्पत्र-
दीनां
संजमोप-
कारत्वं
कथम् ?

“॥ कृपा प्राप्यमाणा धृष्टडाड्याय विवृडा हृथा । दो चेन मोक्षिना उन्निजो न तद्वशे मुनेकरो ॥ १ ॥ तणगहणालसेमानिगारणाधम्म सुक्क
ग्राणत्ता । णिंठु सय्यगहण गिलाण-अरणट्ठया चेय ॥ २ ॥ मपाइयरेणुपमचण्ढा ययति सुदुपत्तिं (प्र० सुदुपत्ति) । नास गुहं च वंइ तीण
वमदि पमन्ते ॥ ३ ॥ आयाणं निम्मने उण निमीगं तुवरुमणे । पुत्र पमजणत्ता लिगट्ठा चेय रअहरण ॥ ४ ॥ वेअउयायेड माडमं हिण सअप
वणण चेय । नेमि धणुगगहट्ठा लिगुण्ढा न पट्ठो उ ॥ ५ ॥” (* कल्यां यात्तमप्रमाणा अर्थदुतीयाद्वयं विस्तृता हस्ता । ह्रस्वे सान्निध्यानिर्णयकं श्रुतीयो
भातय ॥ १ ॥ गुणमहत्ताललेमानिगारणा रमेशु लब्ध्यानाथम् । णिंठु (उट्ट) कल्याणहण ग्लान-अरणा रमिया चेय ॥ २ ॥ सपातिमरजोरुप्रमार्जनावर्तया
वर्तनं गुणरविनाम । नाम्ना च कृपा च नानाति तथा प्रमति प्रमाजय ॥ ३ ॥ आत्ते निक्षेपे ध्याने निपीडने त्वयत्तं (अवयत्तं) सकोचं । पुत्रं प्रमानार्ता
लिङ्गाय चेय स्तोत्ररूपम् ॥ ४ ॥ येमियेअप्राजंते गतिं के हिया युद्धजजने चैव । तयामनुग्रहायं लिङ्गोन्वयार्थं च पट्ठु ॥ ५ ॥)

तत्र प्रवृत्तं मेवने वैउत्तिं ति वैरुत्तिं निरुत्ते, तथा, अग्रावनेज्जावृत्ते, गतिं के चोन्मन्वभाजने, हिया लज्या मन्या सव्वे बृहत्प्रमाणे
‘निगुण्ढुत्तिं’ वीउत्तिं लिङ्गोदयरभणा. नं च पट्ठोत्तपट्ठो मत इति ।

अथ पादस्य मादरस्य च मयमोपकारित्वं दर्शयन्नाह—‘मसत्तं त्याडि । मसत्तमस्तु-गोरस-द्रव्याडिपानरू पानीयगतमचम्राणरक्षणा यं
पात्रमिति मन्यः । पात्राभावे हि ममत्तगोरमादयो हन्तं ग्लानमोगादिकाणाद् ग्रहीताः क क्रियेन् ? , तद्वृत्तमचाना प्राणनिपत्तिरेन
म्यात् । पात्रे तु नति समयोक्तविधिना ते परिस्थाप्यन्ते । तथा च सति तद्वृत्तमचम्राणरक्षा पात्रेण निच्यतीति । तथा पात्राभावे पाणिपुट
गः शरीताना श्रतगोरगादिरमाना पमिगलेने सति यत् कुन्धु मीटकाडिग्राणगतनयम्, ये च भाजन-वापनादिमि पश्चात्कर्मदयो दोषास्तेषा
परिमार्गानं च पात्रमिष्यते जगुगुनभिः । तथा, ग्लान-वाल-दुल्ल दृढाद्युपग्राहार्थं च तदियते । पात्रे हि सति शुद्ध्यर्थः प-यादिक समानीय
ग्लान-वालदीनानुग्रह उपट्ठमः क्रियते, तदभावे पुनरसौ न स्यादेति । अपरञ्च, पात्रे सति श्रमपानादिक समानीयानस्य प्रयच्छता
मात्ता दानमयामस्य मावन मिद्विर्भयति, पात्राभावे चेतद् न स्यात् । तदयत्ते कस्यापि केनचिद् भक्त-यानाडिदानमभवादिति । ‘ममया
नेन परुषाट’ ति, गुणं च पात्रे परिग्रहे मति लब्धिमतामलक्षिता च, शक्तानामशक्तानां च, शक्तानामशक्तानां च, शक्तानामशक्तानां च संप्रपामपि
मात्ता न परस्पर ममता स्थाव्यं तुल्याता (प्र० स्यास्यतुल्याता) भवति । पात्रे हि सति लज्जामात्रं भक्त पानादिक समानीयालान्धिमते
द्रव्याणि । गः गृहोडगत्ताय, ताम्भयः प्रादूर्णमाय तत् प्रयच्छति । इति सत्रपा सौस्वयम् (प्र०...मौस्वयम्) पात्राभावे तु नैतत् स्यादिति ।

इह च पादग्रहणस्य गुणरक्षणेन भारकस्यापि तत्कथनं कृतमेव द्रष्टव्यम्, प्रायः ममानगुणत्वात्, उक्तं च—

“ ॥ एतावत्तण्ढा पात्तामहलं विणेहिं पवत्ते । जे य गुणा समोणं इवति ते पायगहणे वि ॥ १ ॥ अतरत्त-वाल युद्धा सेहण्मा गुल् अमहु-
पवता । माहाएणु गहा भनदिगारणा पात्राहणं तु ॥ २ ॥ आयरिणं च गिलाणे पाहुणं दुल्लहे सहमन्णे । मसत्तमत्ताणे मत्तपरियोगुण्णा उ ॥ ३ ॥”
(० ॥ पात्राक्षणां पात्रमहणं निरी प्रवृत्तम् । ये च गुणा समोणं भवन्ति ते पात्रमहणेऽपि ॥ १ ॥ अत्राल-वाल-युद्ध जैक्षेआट् सुरेश्वासाहियुधार्वाणि ।
भा तरजोरमहादल-पत्रमरण पात्रमहणं तु ॥ २ ॥ आपायं च ग्लाने प्राणीके दुल्लभे महसादने । संसक्तमत्ताणे मात्तपरिमोगाज्जा तु ॥ ३ ॥)
इति ॥ २५७५-२५७६-२५७७-२५७८-२५७९ ॥ यदुक्तम् ‘गुणं मणिपमपरिग्रहत्वं’ इति (शा०-२५५६) वग्राह—

अपरिगहयो सुते त्ति जाय मुच्छा परिगहो ऽभिमओ । सव्वदव्वेसु न सो कायव्वा सुत्तसव्भावो ।

॥११४॥

(अपरिग्रहाय सते इति या च मूच्छा परिग्रहोऽभिमत । सर्वद्रव्येषु न सा कर्तव्या सूत्रसद्धान् ॥ २५८० ॥)

या च “मन्वाओ परिगहाओ वेरमण” (सर्वस्मात् परिग्रहाद् विरमणम् ।) इत्यादिनाऽपरिग्रहता सूत्रे श्रोक्तेति त्वया गीयते, तत्रापि

मूच्छं परिग्रहतीत्युक्तमभिमतो नान्यः, सा च मूच्छा यथा वहे तथा सर्वेष्वपि शरीरा-ऽऽहारादिषु द्रव्येषु न कर्तव्येति सूत्रसद्धान्; ह्यतः

परमार्थः, न पुनस्त्वदभिमतः सर्वथा वक्ष्यपरित्यागोऽपरिग्रहेति श्रुतिप्रमाणः । तस्मादपरिग्रहितसूत्रभाषार्थो मिथ्यैव सिद्धसे त्वमिति हृदयम् ।

॥ २५८० ॥ पयोक्तम्—‘जमबेला य जिणिदा’ इति (गा०-२५५६) तत्प्रतिनिधितुमाह—

निरुपमधिइसंधयणा चउनाणाइसयसत्तसंपण्णा । अच्छिद्वपोणिपत्तो जिणा जियपरिसहा सव्वे । २५८१ ।

तम्हा जहुत्तदोसे पावंति न वत्थ-पत्तरहिया वि । तदसाहणं ति तेसिं, तग्गहणं न कुव्वंति ॥ २५८२ ॥

तहवि गहिएगवत्था सवत्थ तित्थोवाएसणत्थं ति । अभिनिव्वमंति सव्वे तम्मि नुए चेलया हुंति । २५८३ ॥

(निरुपमधृतिमहानाश्रयानां अतिशयसत्त्वसंपत्ता । अच्छिद्रपाणिपात्रा जिना जितपरीणा सर्वे ॥ २५८१ ॥)

(तस्माद् यथोक्तदोषात् प्राप्नुवन्ति न वत्स पात्ररहिता अपि । तदसाधनमिति तेषां तत्तत्समुद्गमं न कुर्वन्ति ॥ २५८२ ॥)

(तथापि शृङ्गेरिपत्रा सवत्तलीशैर्देवनाथैर्मिति । अभिनिव्वमन्ति सर्वे तस्मिन्नुत्थे चेलका भवन्ति ॥ २५८३ ॥)

व्याख्या—परमाजिनास्तीक्ष्णरा. सर्वेऽपि निरुपमधृतिमहानाश्रयस्यावस्थाया चतुर्जनाः, अतिशयमवचसपन्नाः, तथाऽच्छिद्रौ पाणी

एव पात्रं येषां तेऽच्छिद्रपाणिपात्रा जितमस्तपरिपदाश्च, ‘तद्व’ लि’ तस्माद् तस्मात्तदेवे सयमराराधनादयो दोषाः श्रोक्तास्तात् यथोक्तान्

द्रोपान्ते उक्तव्यापराहिता अपि न प्राप्नुवन्ति, इत्यतस्तद्वत्त्वादिक् न माधन न माधक सयमस्य तेषां तीर्थस्नानम् । ‘तो त्ति’ तस्मादभिञ्चि-

त्तरत्नान् तस्यागमगमस्यानुपराणो यथादिग्रहणं न कुर्वन्ति तीर्थस्नान इति । ननु यदि ते वखादियग्रहणं न कुर्वन्तीत्युच्यते, तर्हि ‘सव्वे

ति एगदुमेण निगमा’ इत्यादि विलयत इत्याद्युक्त्याह—‘तद्व वीत्यादि’ यद्यपि तत्तन्मयस्यानुपकारि वत्तम्, तथापि सवत्तमेव तीर्थ

‘मन्वा’ एव मानसमीधं चिर भविष्यन्ति’ इत्यप्याथस्योपदेशन नापन तदर्थं शृङ्गेरिस्वभावाः सर्वेऽपि तीर्थकृतोऽभिनिष्क्रामन्तीति । तस्मिन्

सर्वे च्युते क्वापि पतितेऽत्यन्तस्य भवराहित्ये भवन्ति, न पुनः सर्वदा । ततः ‘अवेल्लस्य जिनेन्द्रा’ इत्यत्रान्निकं यदुक्तं तद् भवतोऽन-

भिन्त्युत्तरमेवेति भावः ॥ २५८१-२५८३ ॥ जिनेन्द्राऽपि तद्वत्तम् इति दर्शयन्नाह—

जिणकप्पियादओ पुण सोवहओ सव्वकालमेगंते । उवगरणमाणमेसिं पुरिसाविक्खाए वहुमेयं । २५८४ ॥

(जिनरन्ध्रियादय पुन मोषय सर्वकालमेकान् । उवगरणमानमेण पुरिषापेक्षया बहुमेयम् ॥ २५८३ ॥)

जिनक-
जिनका अपि
न सर्वथोप-
रणरहिता.

अमत्राभिप्रायः—तीर्थस्नानाद्यष्टमेन, जिनस्नानाद्यष्टमेन च तमचेलं कृतं प्रतिपद्यते । एतच्च सर्वं भवतो दुर्बोधिल-
गिनमेव, यतन्तीर्थस्य अपि पूर्वोक्तन्यायेन न तावदेतन्तोऽचेलः । जिनकल्पिकरूपवृद्धादयः पुनः सर्वकालमेतन्तेन मोषधय एवेति ।
अ एव “दूरा तिरा चउत्तक पण्णा” इत्यादिना पूर्वमेतेषामुपकरणमानं पुरुषापेक्षया महामेदयुक्तम्, न पुनः सर्वथा निरुपकरणता । तदयं
यमन्या मर्त्योपकरणस्यालः कृतः स दृष्टान्तीकृतानां तीर्थस्नान-जिनकल्पिकप्रदीनामपि न दृश्यते, केवलं कृतः कोऽपि त्वदीय एवाय मार्ग
इति ॥ २५८४ ॥ अथ प्रक्रान्तरण परमतमाद्यद्वयं परिहरन्नाह—

अरहंता जमचेला तेणाचेलत्तणं जइ मयं ते । तो तव्वयणाउ च्चिय निरतिसओ होहि मा चेलो । २५८५

(अरहन्तो न चोद्यतेनाचेलत्वं यदि मयं ते । तत्तत्तद्वचनादेव निरतिशयो भूमांश्चेल ॥ २५८५ ॥)

यद् यस्मादरहन्तोऽचेलत्वादेवराहिता नामक्यथारिण्येन तस्मात् कारणाच्चेलत्वं नम्रत्वं यदि तत्र मतं यमतम्, ‘जारिमयं गुम्हिलं
नीरोलं ि मारियेण होयनं । न हि होइ बुद्धमीतो मेयजडो नगमवण्णो वा ॥ १ ॥’ (‘यान्ता गुम्हिल्लं शिखेणापि वादयेन भवितव्यम् । न हि
भवति गुम्हिल्लं इत्येतन्नं नगमवण्णो वा ॥) इति उच्यते । ततस्तर्हि तद्वचनादेवं तीर्थस्नानादेवं निरुपममृतिं महानाद्यतिशयराहितो
ऽङ्गो नग्नो वा भूत्सम् । इदमुक्तं भवति—यदि तीर्थस्नानात् तद्वत्स्य तद्वत्स्य प्रमाणम्, तर्हि तत्र एव हेतोस्तदुपदेशोऽपि भवतः प्रमाणमेव ।
न हि गुरूपदेशमनिरुक्त्यं प्रवर्तमानः शिष्योऽभीष्टार्थमाचक्रो भवति । परमगुरूपदेशद्वयं तर्हि—निरुपममृतिमहानाद्यतिशयराहितेनाचेलने
न भवितव्यम् । तत्र किं त्वमित्थं गुरूपदेशादनेन नाप्यनेनात्मना निगोपयमीति ॥ २५८५ ॥ अथ यथा गुरोरुपदेशः कर्तव्यस्तथा तद्वत्
नरिते अन्यतरमाचगणीयं । तदयुक्तम्, तदुपदेशाद्युपानस्यैव कार्यसाधकत्वादिति दर्शयति—

गेगी जहोवएसं करेइ वेज्जस्स होअरोगो य । न उ वेसं चरियं वा करेइ न य पउणइ करंतो ॥ २५८६ ॥
तह जिणवेज्जाएसं कुणमाणो ऽवेइ कम्मरोगाओ । न उ तन्नेवत्थधरो तेसिं आपएसमकरंतो ॥ २५८७ ॥

(तेमी योपदेशं करोति वैयस्य भवत्येतन्न । न तु वेयं चरितं वा करोति न च प्रकरोति कुर्वन् ॥ २५८६ ॥)

(तथा चित्तं योपदेशं कुर्वन्तोऽपि कर्मरोगान् । न तु तन्नेवत्थधरो तेसामादेशमकुर्वन् ॥ २५८७ ॥)

याग्या—इह यथा रोगी यथोपदेशं करोति, तदकरणमात्रेण च रोगाद् विमुच्यते, न पुनरसौ तद्वेयं करोति, नापि तच्चरितमा-
चरति, न न तत्र दुर्बोलीत्यसौ प्रगुणीभवति, प्रत्युत लपणकर्ता वैद्ये नाग्यादिकं तद्वत् कुर्वन् मर्त्यमात्रं स्वेच्छया तद्वद् बुद्धजानस्तच्चरिता-
नी मर्त्यानामस्यं त्रियते (प्र० . श्रियते) । तस्माद् वैद्योपदेशाद्युपानमेव रोगिणो रोगापगमहेतुः । अस्तुतयोोजनामाह—‘तदे’त्यादि तथा
च प्रकरणे चित्तं योपदेशं दूराणन्वेष्टय-चरिते कर्मरोगादपि विमुच्यते, न पुनस्तेषामादेशमकुर्वन्तस्तेनैव-चरिते

२५५
॥ ११५ ॥
शिक्षेयाः
भागः-२

वैद्यवेप-
चरिते नाहु-
करणीये
तदुपदेशा-
उपान
माचरणीयम्

मिश्रणोऽपि तस्मात् विवृणुते (प्र० . विवृणुते). फेडलं तदोभ्यतारहितत्वात्तन्नेषथ्य-चरिताभ्या प्रयत्नेभान् उन्मादादिभाजनमेव भवतीति ।

॥ २५८६ २५८७ ॥ किञ्च, यदि तीर्थकरत्रेप-चरितावुत्तरी (प्र० . ०नुष्ठानमती) भवान्, तर्हि किं सर्वथा तैः सह वेप चरिताभ्या माधर्म्यं भवतः, उत देयतः ? यथाद्यः फलः, तर्हि यत् ते कुर्वन्ति, तत् सर्वमपि भवता (प्र० . भवतः) स्तव्यं प्राप्नोति, किं पुनस्तत् ? इत्याह-

न परोवपसवसया, न यच्छुमत्था परोवएसं पि । दिति न य सीसवगं दिक्वन्ति जिणा जहा सव्वे । २५८८ ॥

तह सेसेहि वि सव्वं कज्जं जइ तेहिं सव्वसाहम्मं । एवं च कओ तित्थं न चेदचेलो त्ति को गाहो ? । २५८९ ॥

(न परोपदेशग्रन्था न च च्छुमत्था परोपदेशमपि । दन्ति, न च क्षियमर्गं दीक्षन्ते जिना यथा तत्रं ॥ २५८८ ॥)

(तथा शेषरपि सर्वं सार्यं यदि ते सर्वसाधर्म्यम् । एव च कुलस्तीर्थं न चेदचेल इति को ग्रहः ? ॥ २५८९ ॥)

पाण्या—यदि तैर्विनैस्तीर्थकरैः सह लिङ्ग-चरिताभ्या सर्वसाधर्म्यम्, तर्हि यथा ते स्वयमुदुत्थाद् न परोपदेशग्रन्थाः न परोपदेशेन गन्तव्यं, न च च्छुमत्स्थानस्थायीं प्रतिनोद्यार्थं परस्यायुष्यदेशं ददति, न च क्षियमर्गं दीक्षन्ते, तथा शेषरपि तच्छिष्य-प्रक्षिप्यः सर्वमेतत् त्वदभिप्रायेण सार्यं करणीयं प्राप्नोति । भवत्तैर्वं तर्हि न को दोषः ? इति चेत् । इत्याह—एव च सति कुलस्तीर्थम् कस्यापि प्रति नोवाभवाद् दीक्षादाभावात् ? । 'न चेदिति' अथ न तैः सह सर्वसाधर्म्यमित्युच्यते, तर्हि 'अचेलो भवाम्यहम्' इति कस्तव ग्रहः ? , अचिन्त्यत्वाद् तद्वर्तित्वेति ॥ २५८८-२५८९ ॥ अथ तीर्थकरैः सह सर्वसाधर्म्याभावेऽचेलत्वाग्रहः किमिति न स्वीक्यः ? इत्याह—

जह न जिणिं देहिं समं सेसाइएसं हिं सव्वसाहम्मं । तह लिङ्गेणाभिमयं चरिएण वि किंचि साहम्मं । २५९० ॥

(यथा विनेन्द्रं मम जेगतिशये सर्वसाधर्म्यं । तथा लिङ्गे नाभिमतं चरितेनापि किञ्चित् साधर्म्यम् ॥ २५९० ॥)

यथा विनेन्द्रं महं 'निरयमभिसवयणा चउताणाइमयमनसपण्णा' इत्यादिना ग्रन्थेन प्रतिपादिते लिङ्गाच रिताच शेषरतिशयः सर्वं साधर्म्यं नाभिमतं भवत्तः, किं तर्हि ? किञ्चित् साधर्म्यमेव । तथा तेनैव प्रसारेण लिङ्गे न चरितेन च किञ्चित् साधर्म्यमेव तैः महाभिमत-भवाम्यहम्, न तु यमसाधर्म्यम्, तच्च किञ्चित् साधर्म्यं लिङ्गो लोचररणमात्रेण न पुनरचेलत्वेन, चरितेन त्वेषणीयाहागमिभोगाऽस्मिन्त-गमादिना, न तु पाणिभोनित्वेन, निगमिग्रन्थेन तदयोयत्तादमस्मादीनाम् । तस्मात् किञ्चित् साधर्म्यस्योक्तन्यायेनान्यथापि मिद्रेः सेऽचेलत्वादायो भवतः ? इति ॥ २५९० ॥ यद्योक्तम्—'तदभिहितो व च निगमयो' इति (गा०-२५५६) तत्र को नैव न मन्यते—'तीर्थैर्वरिभित्तो चिनरन्' इति । फेडलं यदग्रान्तां पुराणानां येन विधिना तैर्गमिहितो जिनस्त्वय, तदेतदास्वीय । किं पुनस्तत् ? इत्याह—

उत्तमधिइसघयणा पुव्वविदो ऽतिसइणो सयाकालं । जिणकप्पया वि कप्पं कयपरिकम्मा पवज्जं ति । *

(उत्तमधिसादत्तं पूर्वनिर्देशितमिदं सद्वक्तव्यम् । जिनसंनिकाया अपि यथा दृष्टान्तरिमाणं प्रपणन्ते ॥ २५९१ ॥) * (म० २३०००)

जिनस्त्वय-
वर्त्तव्यं
तदुल्लेख-
उक्तं

तं जड जिणवयणाओ पवञ्जसि, पवञ्ज तो स छिन्नो ति ।

अथि ति कह पमाणं कह बुच्छिन्नो ति न पमाणं ? ॥ २५९२ ॥

(तद् नरि नितयन्तान् प्रयत्ने, प्रयत्नं तत् स चिन्तन इति । अस्तीति कथं प्रमाणं नयं व्युत्पिन्त इति न प्रमाणम् ? ॥ २५९० ॥)

व्याख्या-उत्तममृतिमठननाः पूर्वदिनो जघन्यतोऽपि निश्चिन्त्यूननपूर्वपाठः इत्यर्थः सर्वदेव निरुपमशक्त्याद्यतिशयमपन्ना जिन-
रूपिना अपि "तत्रेण सुचेण मत्तेण" इत्यादि (पृ०-१०) पूर्वोक्तविधिना कृतपरिक्रमण एव जिनरूप्य प्रतिपन्नन्ते, नान्येयेति न रथ्यापुरु-
षरन्त्याना भयादद्या जिनरूप्यस्तीर्यकरजुजात इति । तत् तस्माद् यदि जिनचरनादहर्द्वयदेशाजिनरूप्य प्रतिपद्यसे त्वम् ततस्तर्हि 'न जिनरूप्यो
न्यन्ति' इतीदमपि प्रतिपद्यस्व । अत्रिदं न प्रतिपद्यसे, तर्हि 'जिनरूप्योऽस्ति' इति कथं तीर्थरूपचन तत्र प्रमाणम् ? । ऊय च
'व्युत्पिन्तोऽनौ' इति न प्रमाणम् ? । नन्वाग्रहपिनाचिक्रम्यस्तच्छेदितमिदम्, स्वच्छामाग्रप्रवृत्त्यादिति ॥ २५९१-२५९२ ॥

अथनिरन्यास्तित्त्वमागमे प्रतीत्य, तदग्रदण्डेऽस्तु केन मन्नेन तीर्थकरैरुक्तः ? इति चेत्, इत्याह—

मण-परमोहि-पुलाए आहारग-स्ववग-उवसमे कप्पे।संजमतिय-केवल-सिज्झणा य जंढुम्मि बुच्छिण्णा

(मण-परमोहि-पुलाए, पुलामलिन्यः, आहारकक्षपत्रेऽप्यदमा कल्प । संजमतिय-केवल-सिद्धयश्च जन्वी व्युत्पिन्ता ॥ २५९३ ॥)

मनःपांयानम्, परमार्थिः, पुलामलिन्यः, आहारकक्षरीरम्, उपक्रमेणः, जिनरूप्यः, परिहारविधुर्द्विरु धर्मसत्पराय-
परायानल्लग्नं मयमरिक्कम्, केवली, योगमनल्लयणा मिद्विद्येति र्मोऽप्येते पदार्था जन्मसामिनि व्युत्पिन्ताना जन्मसामिनि यानव्
प्रदृशाः, न त्वरेति ॥ २५९३ ॥ वन्धोक्तम् 'अ च निपाचेलपरिमहो पुणी' इत्यादि, तत्राह—

जड चेल्भोगेमेत्ताजिआचेलपरिसहो तेण । अजियदिगिंछाइपरिसहो वि भत्ताइभोगाओ ॥ २५९४ ॥

एवं तुह न जियपरीसहा जिणिंदा वि सव्वहावन्नं । अहवा जो भत्ताइसु स विही चेले वि किं नट्टो (प्र० नट्टो) ?

जह भत्ताइ विमुद्धं राग-द्वोसरहिओ निसेवंतो । विजियदिगिंछाइपरिसहो मुणी सपडियारो वि । २५९५ ॥

नह चेल् पग्गिमुद्धं राग-द्वोसरहिओ सुयविहीए । होइ जियाचेलपरिसहो मुणी सेवमाणो वि ॥ २५९७ ॥

(नरि-नेत्रभोगमात्राभितारेण परीमहस्तेन । अस्मिन्नुदाहरणोऽपि भत्ताभ्योगान् ॥ २५९४ ॥)

(लयं तत्र न निपरीयता चित्तेना यपि मययापन्नम् । अथवा यो भत्तापि न विधिचेलोऽपि किं नट्ट (प्र० नट्ट) ? ॥ २५९५ ॥)

(यथा भत्तादि गिमुद्धं राग द्वेषादितो नियेयमाणः । प्रियिन्नुदाहरणोऽपि मुनि सप्रतीमसतोऽपि ॥ २५९६ ॥)

(तत्र चोद्धं परिमुद्धं राग द्वेषादितु भत्ताप्रियिना । भयति चित्तात्तलपरिहो मुनि सेवमाणोऽपि ॥ २५९७ ॥)

न्याय्या- नितोचेलपरीपहो मुनिर्भवेतीति वयमपि मन्यामहे । केनलमिदं श्रव्योऽसि- किं चेलभोगमात्रेणप्यजितोचेलपरीपहत्वं भवति येन भवता सर्वथा (श० सर्वथा भवता) वस्त्रपरित्यागः क्रियते, आहोस्विदनेपणीयादिदोषदुष्टवत्परिभोगेण ? । तत्राप्यध्वे रूपाभाह- 'जडत्वादि' यद्वि चेलभोगमात्रादपि तेन माधुनाऽऽचेलम्यपरीपहो न जित इति त्वया प्रोच्यते, तर्हि भक्तादिपरिभोगमात्रादजित- दिगितादिपरीपहोऽपि त्वदभिप्रायेणैव साधुः स्यात् । एतदुक्तं भवति- इह देशनिचनत्वाद् दिगिच्छाशब्देन क्षुद्रं प्रोच्यते, आदिशब्दात् पिपासादिपरिग्रहः । ततश्च यद्येषणीयादिगुणोपेतस्व-यात्रपरिभोगाजितोचेलपरीपहो नेष्यते, तर्हि तेषादिगुणसम्पन्नभक्त-भानादिपरिभोगाजितक्षुद्र- पिपासादिपरीपहोऽपि न रुग्णिष्ठापति स्यात् । भक्तैवम्, न किञ्चिद् नः क्षुद्रत इति चेत् । अत्राह- 'एवमित्यादि' एव सति त्वदभिप्रायेण जिनेन्द्रा अपि भगवन्तो निरुपमश्रुतिसहनताः सर्वैरुपययो न जितपरीपहा इति सर्वप्रकारैरापन्नम् । अयोद्वगमादिदोषप्रसक्तं विधुद्वयेपणीय रागद्वेषरहितो भक्त पानादिरु संयमानोऽपि जितक्षुद्र-पिपासादिपरीपहो मुनिर्भवति, तर्हि योऽयं भक्तादिषु विधिरुच्यते स चेलोऽपि नस्तेऽपि भगवमानः किं नष्टः कापि ?- ननु तद्व्येषणीय रागादिदोषरहितः परियुञ्जानो जितोचेलपरीपहो मुनिः स्यादेवेति भावः । एतदेव व्यक्ती- र्गुणाह- 'जड- इत्यादि गाथाद्वय स्पष्टम् (श०- स्पष्टम्) । नगरं 'सपट्टियातो मि ति' बुद्ध्या पिपासा शीतो-ष्णतादीना भक्त-भान वद्वा- दिभिः धनोक्तयतनया कृतः प्रतीसारः प्रतिनिधान येन स तथा । इदं च इतरुक्मणिन्यायेन गाथाद्वयेऽपि संग्रह्यते । तस्मादनेपणीयादिदोष- दुष्टवस्त्रपरिभोगेर्नानाजितोचेलपरीपहत्वं भवति, न तु मृत्राविधिना तदुपशुञ्जत इति ॥ २५५४-२५५५-२५५६-२५५७ ॥ आह- ननु यदि सर्वं परियुज्यते गाधुः, तर्हि तस्य रूपमचेलपरीपहमहिष्यत्वम्, चेलमच एव तदुपपत्तेः ? । तदुक्तम्, सति, अमति च चेलोऽचेलमचस्यागमे लोके च रुद्ररुन्वानः एतदेवाह-

सदसंतंचेलगोऽचेलगो यजं लोग-समयसंसिद्धो । तेणाचेलामुणओ संतेहिं, जिणा असंतेहिं ॥ २५५८

(सदसंचेलगोऽचेलगश्च यज्ञोऽन समयसंसिद्धः । तेनाचेलामुणय मसिद्धि, जिना वसति ॥ २५५८ ॥)

मयासात्र सदसती चेले यस्यांसां सदमबेलो यद् यस्माद्वोके ममये चाचेलकः मसिद्धः प्रसिद्धः । चग्रजः प्रस्ताननायाम् । सा च इतरं । तेन तस्मादिह मुनयः सामान्यमाधनः मद्दिरेर चेललचातोऽचेलामुणयन्ते, जिनास्तु तीर्थक्षरा अमद्दिरेर्युं त्युत्पाऽचेलामुणयन्ते । इदमुक्तं भवति- ह्तांचेलच द्विप्रपम्- मुन्यम्, उपचारितं च । तदेतानीं मुन्यमचेलम् मयमोपस्मरि न भवति, अत जीपचारिकं एतत्ते, मुन्यं तु जिनानामेवतीदिति ॥ २५५९ ॥ इदमेवपचारिकमचेलम् भावयति-

रिसुद्ध जुण्ण कूच्छिय थोवाऽनिययन्नभोगभोगेहिं । मुणओ सुच्छारहिया संतेहिं अचेलयो होंति ॥ २५६०
(परिसुद्धे र्त्तणे सुत्तिये थोरेरनिययन्नभोगो ? । मुनयो मुच्छरहिया संतेहिं अचेलयो होंति ॥ २५६० ॥)

मुनयः साधनो मूर्च्छारहितः सद्भिरपि चेलैश्चत्वारोऽचेलरा भवन्ति । कथमर्थतचेलैः ? इत्याह—‘परिसुद्ध त्वि’ छत्ताभिस्तदर्थनात्
परिशुद्धैरपणीयैः, तथा जीर्णमैद्दुद्वैतैः, कुलितैस्सर्गैः, स्वोर्गनाप्रमाणतो हीनैस्तुष्टैर्गा, ‘अनिययन्नमोगमोर्गेहि त्वि’ अनियतमोगेन
साक्षात्कारोनेन भोगः परिभोगो येषां तांनि तथा तैः । एतदर्थतचेलैः सद्भिरप्युपचातोऽचेलरा मुनयो भवन्त्येते । तथा, ‘अन्नमोगमोर्गेहि
त्वि’ एतमपि योज्यते । ततश्च लोकदृष्टप्रकारान्तरप्रकारेण भोग जातेनम, प्रकारान्तरस्य मध्यपदस्य लोपात्, अन्यमोगस्तेनान्यमोगेन भोगः
परिभोगो येषां तांनि तथा तैर्व्येभूतचेलैश्चेलरून् लोके प्रसिद्धमेव, यथा स्वीमल्लेण वेष्टितशिरमो जलामगदुल्लस्य । साधोरपि कञ्च
नन्याभावात्, र्पर्याय्याप्रभावा एव चोत्पन्नस्य धरणात्, मस्तकस्योपरि प्रासरणाधवावाच लोकदृष्टप्रकारादन्यप्रकारेण चेलमोगो द्रष्टव्यः ।
तदेव ‘परिशुद्ध-जुण रूच्य’— इत्यादिभिर्शेषाभिर्गणैः सद्भिरपि चेलैस्तथाविधप्रकार्याकरणात् तेषु मूर्च्छाजम्भाच्च मुनयोऽचेलरा व्यप-
दिश्यन्ता इतीह तापर्यम् ॥ २५६६ ॥

आह— ननु चेलस्यान्या परिमोगेन किमचेलरूप्यपदेशः क्वापि दृष्टः ? इत्यागद्वय तदुपदर्शनार्थमाह—

जह जलमवगाहंतो बहुचेलो वि सिरवेष्टिय (प्र० रेडिय) कडिल्लो ।

भणइ नरो अंचेलो तह मुणओ संतचेल वि ॥ २६०० ॥

(यथा जलमवगाहमानो बहुचेलोऽपि शिरोमेष्ठिरसिद्धिः । भण्यते नरोऽचेलस्तथा मुनय सचेलो वापि ॥ २६०० ॥)
मतार्था ॥ २६०० ॥ जीर्णादिभिरपि सर्वचेलमन्य लोकदृष्टमेति भावयति—

तह थोव-जुन्न-कुच्छियचेलेहि वि भन्नए अंचेलो ति ।

जह तूर (प्र०...तर) सालिय ! लहुं दे पोत्ति नगिया मो ति ॥ २६०१ ॥

(यथा भोक्तृ जीर्णभूतिसिद्धयैरपि भण्यतेऽत्र इति । यथा त्वरस्य शालिक ! लघु दूदस्य शालिका नमिद्वहमिति ॥ २६०१ ॥)

इतमपि मुगमा, नगर ‘जह तूरे (प्र०. तरे)’ त्यादि दृष्टान्तः, यथेह कापि योषित्वा स्वीयितजीर्णमहुच्छिद्रं कमादित्वा कञ्चित् कोलिक
यति,—‘त्वरस्य भोः शालिक । शीमो भूत्वा मदीयपोर्वा आदिमं निर्माय (प्र० निर्माण्य) ददस्व समर्पय, नमिन्ना मतेऽष्टम्’ । तदिह
नगराणामपि योषिति नान्यथास्वरूप्यप्रयुक्तैः “जस्मद्व्या कीरह नगभाभो मुंडमो अण्डायं जटतरणय (प्र० अण्डाय जटतरणय)”
इत्यापि न विरुध्यत इति ॥ २६०१ ॥ अथ यदुक्तम्—ज च तीहि ठण्णेहि कथं खेज्ज’ इत्यादि (गा-२५५७) तत्र प्रतिभियानमाह—

विहियं मुए चिय जओ धरेज तिहिं कोरणेहिं वरथं ति । तेणं चिय तदवस्सं निरतिसएणं धरेयव्वं ॥ २६०२ ॥

(विहियं भूत एव यमो धरोऽतिभि कारणेभ्यस्तद्वत् । तेनैव तद्वत्तदं विविक्तयेन वर्तय्यम् ॥ २६०२ ॥)

जिणक्कप्पाजोगाणं ही-कुच्छ-परीसहा जओ उवस्सं। ही लज्ज त्ति व सो संजमो तदत्थं विसेसेणं। २६०३।

(जिनरत्नपोष्याना ही-कुत्सा परीणहा यतोऽन्ययम् । हीलज्जेति वा स समयस्तदर्थं विशेषेण ॥ २६०३ ॥)

व्याख्या—ननु 'त्रिभिः कारणैर्वैध धरणीयम्' इत्यागमोक्तं दर्शयता भवताऽस्त्यत्र एव समर्थितो भवति, पर अन्यद्वयत्वाद् भगवत् न लक्षयति; तथाहि-द्वन्द्वानां वयमपि नस्तु यस्मिन्- 'त्रिभिः कारणैर्वैध धरेव' इति छत्रेऽपि विहितं प्रतिपादितं यतो यस्मात्, तेनैव प्रज्ञातं तद् अत्र निरतिशयेन तथाविधवृत्तिमहानादिरहितेन साधुनाऽन्यत्र धरणीयमिति । कुतः ? इत्याह—यतो यस्माद् निरतिशयत्वेन जिनरत्नपोष्याना साधूना ही-कुत्सा-परीणहलक्षणं यत्प्रवर्णकारेण पूर्वाभिहितस्वरूपमन्यथेयं सभजति । ततो धरणीयमेव वक्ष्यम् । यदिना, कुत्सा-परीणहार्यं तद् न त्रियते तथापि हीलज्जा, न च मयमन्तदर्थं तावद् विशेषेणैव वक्ष्य धरणीयम्, अन्यथाऽग्निज्वलनादिना मूढसय मापचेति ॥ २६०२-२६०३ ॥ अयोपमहारपूर्वकं मक्षिण्योपदेशमाह—

जइ जिणमयं पमाणं तुह तो मा मुयसु वत्थ-पत्ताइं। पुव्वुत्तोसजालं लविमसि मा समिइघायं च। २६०४।
अणुवालेउमसत्तो ऽपत्तो (प्र० अयत्तोऽवत्तो) न समत्तमेसणासमिइं ।

वत्थरहिओ न समिओ निम्बेवादाणवोसग्गा ॥ २६०५ ॥

(यदि जितमत प्रमाणं तत्र ततो मा युञ्ज्य धन्य-पत्रादि । पूर्वोक्तैरपेजालं लब्धं मा समितिपातं च ॥ २६०४ ॥)

('अणुपालयितुमशक्तोऽप्यतो न समतामेपणासमितिम् । वत्थरहितो न समितो निम्बेवादानज्युस्तमे ॥ २६०५ ॥)

यदि जितमतं तत्र ग्रमाणम्, ततो यत्त्र-पत्रादि मा युञ्ज्य मा त्पाधीः । कुतः ? इत्याह—'तण्णहणानलसेवा' इत्यादिना (गा २५७५ दोरापा) पूर्वमुक्तं दोषजालं मा लब्धः । तथा, समितिपातं च तत्परित्यागे माऽऽजुहि त्वमिति । क्रत्याः पुनः समिते- पात्राद्यभावे नियतः ? इत्याह—'अणुवालेउमसत्तो' अशक्तोऽममर्थो भवेत् । किं श्रुतं ? । ममस्ता परिपूर्णमिणसामितिमनुपालयितुम् । रुधैर्धृतः ? अपात्रः पात्ररहितः । तत्प्रवृत्तः । पुनर्निर्देशपादानामित्या व्युत्सर्गमसित्या च समितो न भवेत्, उपलक्षणत्वाद् भाषाममित्यापि समितो न भवेत्, यथापभावे गोद्वारणं युक्तमपि पात्रभाषात्, तदभावे च यथोक्तमपि तदयमिति विद्वेदिति ॥ २६०४-२६०५ ॥

एव प्रतीतिरिति किं कृतम् ? इत्याह—

इय पणविओ वि वहुं सो मिच्छतोदयाकुलियभावो । जिणमयमसद्वहंतो छड्डियत्थो समुल्लोओ। २६०६।

(इति प्रज्ञापितोऽपि वहुं न मिच्छयादौ वजाहुरित्युक्तम् । जितमतमध्वर्यायनदलन्तिवत्स समुगात् ॥ २६०६ ॥)

समिति-
रत्ता-
यत्त्र-
धाणम्

मोटि-
भुत्तं
जिण्यो न

॥ २०॥
विशेगो-
भागः-२

तस्स भगिणी समुच्चियवत्था तह चैव तटणुरागेणं । संपत्थियो नियत्था तो गणियाए पुणो सुयइ ॥ १२१ ॥
 तीए पुणो वि वद्धोरसेगवत्था पुणो वि छड्ढिती । अच्चउ ते तेणं चिय समणुणया धरेसीय ॥ २६० ८ ॥
 कोडिन्न-कोट्टवेरे पव्वावेसी (प्र०... पञ्चावेसी) य दोणिण सो सीसे ।

तत्तो परंपराफासओ उवसेसा समुप्पन्ना ॥ २६०९ ॥

(तत्र भगिनी समुच्चियवत्था तथैव तटणुरागेण । संपत्थिता नियत्ता ततो गणिकया पुनर्मुञ्चति ॥ २६०७ ॥)

(तया पुनरपि उद्धोरणवत्था पुनरपि छन्द्यन्ती । निष्ठु ते तेनैव समनुज्ञाताऽधार्वाभि ॥ २६०८ ॥)

(कोट्टिज्ज-कोट्टवेरे प्राज्ञाजयस द्वौ च शिष्यौ । तत्र परम्परासङ्गद्वयेण समुत्पन्ना ॥ २६०९ ॥)

पन्नाश्चत्तस्रोऽपि गतायी, नर 'ममुआउ' चि, त्यक्तत्र उपाथयात् समुद्यतो निर्गतः । 'नियत्था' चि, ततो गणिकया निर्मिता नत्र परिगणित्यर्थः । 'तीए चि' तथा गणिकया 'उद्धोरसेगवत्थि' उद्धुरस्यैक स्त्रियस्याः सा तथेति । 'तत्तो परंपरे' त्यादि, तत्. परम्परया योजनो म्मजो गुलक्षिष्यमन्धस्तम्भाइ मोट्टिमत्तानवर्तिनोऽप्येषा मोट्टिकाः समुत्पन्ना इति । एतासा च मोट्टिकृत्यतिरु-
 त्ताना मर्मागमपि माथानामर्गं मक्षिण 'इह यो यदर्थी न स तन्निमित्तोपादान प्रत्यनादवः, यथा घटादीं मृत्पिण्डोपादान प्रति,
 चात्रिर्गर्भेन यतयः, तन्निमित्तं च चीमरमिति, न चास्पासिद्वलम्' इत्यादिना मूत्र (प्र० वृत्त) उच्छ-यात्रपरिग्रहनिषेयं वादस्थानक इदं नि-
 रलिमानो, तच्चोचाराप्यनेन द्वितीये परिपक्वाध्ययने जचेलस्यपरीपहे नुहडीकाया तदर्थिना न्वेषणीयम् । तथा, 'इह खलु यस्य यत्रामभनो
 न तस्य तत्र साणार्थं इत्यम्, यथा शुद्धिलया शाल्यट्टुरस्य, अस्ति च तथापि खलीय पुक्तेः ज्ञाणार्थं कल्पम्, न चायमसिद्धो हेतुः' इत्यादिना
 निरतिनी निर्योगिण्यमपि वादस्थानक तत्र पट्टनिवृत्तमाध्ययने द्रष्टव्यम् ॥ इति पट्टिगार्थः ॥ २६०६-२६०७-२६०८-२६०९ ॥

॥ इति मोट्टिकाभिधानानामष्टमनिह्वानां वादः परिसमाप्तः ॥

नां निदसन्नयत्ता निगमयनां—

तत्र भगिण्या उस्सप्पिणीए उ निणहगा सत्त । वीरवरस्स पवयणे सेसाणं पवयणे नत्थि ॥ २६१० ॥

(लयमेतं भजिता अरमर्षिणां तु निद्रया मत्त । वीरवरस्य प्रवचने शेयाणा प्रवचने न सन्ति ॥ २६१० ॥)

अमर्मेन प्रतारणेज्जन्तोक्ता. कथिता. प्रतिपादिता अयमर्षिणामेव निह्वनाः सप्त, अष्टमस्तु मोट्टिकृत्यवद्गममुचितादिस्तराणां न
 रिपिन्ति । वीरवरस्य प्रवचने वीर । शेयाणामहेता प्रवचने 'न चि नि' न सन्ति, यत्रा नास्ति, 'निह्वनमत्ता' इति शेषः ॥ तत्र—

मोक्षोत्तौ एकं सेषाणं जावजीविया दिट्ठी । एक्केक्कस्स य एत्तो दो दो दोसा मुणेयव्वा ॥ २६११ ॥

(मुन्येत एकं शेषाणां जावजीविना दिट्ठी । एक्केक्कस्स चैत्ताद् द्वौ द्वौ दोषौ ज्ञातव्यौ ॥ २६११ ॥)

॥१२२॥
निशेपा
भागः-

युस्त्यपमेक गोष्ठामाहिल निद्धयानम शेषाणा जमालिभृतीना प्रत्याख्यानमङ्गीकृत्य याज्जीविका दष्टिः, नापरिमाण प्रत्याख्यान ते मन्यन्त इति भावना ।

आह- ननु एवोक्तानुसारत एवेदमसीयते, किमर्थमस्योपन्यासः ? इति । उच्यते- प्रत्यहमर्थ्यकरणीयत्वेन प्रत्याख्यानस्योपयोगि-
त्वाद् मा अथिद्व त्वयं प्रतिपद्येत, ततो द्राप्यते- निहन्नानामपि प्रत्याख्याने याज्जीविकैव दष्टिः, अतो नापरिमाण प्रत्याख्यान निधेयमिति ।
'एतो' चि, श्रोतमीना मय्य एकैकस्य निहन्नास्य द्वौ द्वौ दौषौ सुगितव्यौ ज्ञातव्यौ, सदोपस्यापि स्वमतस्याभ्युपगमः, परमतस्य पुनरन
भ्युपगम इति । इह च भारार्थं भाष्यकार एव कस्यति ॥ इति त्रिषु किंमाथाद्वयार्थः ॥ २६११ ॥ अथ भाष्यम्-

मोक्षण गोठुमोहिलमन्नेसिं जावजीवसंवरणं । कम्मं च वद्धपुटुं खीरोदवदत्तणो समयं ॥ २६१२ ॥
तेत्तं जमालिमन्ने वेत्ति कडं कञ्जमाणमेवं तु । एक्केक्को एक्केक्कं नेच्छइ अवद्धिओ दोन्नि ॥ २६१३ ॥
अवरोपरं समेया दो दोसे देत्ति एक्कमेक्कस्स । परमयसंपडिवत्तिं विपडिवत्तिं च समयम्मि ॥ २६१४ ॥

(उक्त्या गोष्ठामाहिलमन्येया यावजीवसंवरणम् । कम्मं च वद्धपुटुं क्षीरोदक-उदालनां समकम् ॥ २६१२ ॥)
(युस्त्या जमालिमन्ये य वृत्तिं कृतं त्रियुगुणमेवं तु । एक्के एक्के नेच्छत्यवदिको द्वौ ॥ २६१३ ॥)
(परस्परं समेया द्वौ दोषौ वृत्ति एक्केक्कस्य । परमवसंमतिरिति विप्रतिपत्तिं च स्वमते ॥ २६१४ ॥)

व्याख्या-एतेषां मध्ये गोष्ठामाहिल मुक्ता शेषाणा याज्जीवं संवरणं याज्जीवं प्रत्याख्यानं निधेयमित्यभ्युपगम इत्यर्थः । तथा,
गोष्ठामाहिलादन्येषां कम्मं च संमतम् । अथभूतम् ? आत्मना समकं जीवेन सह उद्धरयिष्ये । किम् ? क्षीरोदकादिति । गोष्ठामाहिलस्त्वेतद्-
द्वितीयमपि न मन्यत इति । जमालिभृत्तयन्तर्हि किं मन्यन्ते ?, किं वा न मन्यन्ते ? इत्याह-'मोत्तु' जमालिमित्यादि' जमालिं मुक्त्वाऽन्ये
त्रियुगुणादयः क्रियमाणं कृत मन्यन्ते, जमालिस्त्वेतद् न मन्यते, किन्तु कृतमेव कृतमभ्युपगच्छति । एतं त्रियुगुणं मुक्त्वा शेषाः परिपूर्णं
जीविमं दान्ति, त्रियुगुणान्तरं चरमेव प्रदेया (प्र०...तत्रदेयं) जीन मन्यत इत्याशयेतनेवपि स्वधिपा(प्र० - सुधिया)ऽन्यथ ज्ञायम् ।
एतं 'तु चि' तुष्टयस्य चमत्तवत्त्वादेन च मतिं किं सिद्धम् ? इत्याह-'एक्केक्को इत्यादि' एतेषां निहन्तः श्रीमज्जिमोक्तादप्यर्थानां मध्ये
दृष्टिनिन्यायेनैकैकं पदार्थं नेच्छति । अवदिक्कन्तु गोष्ठामाहिलः पूर्वदर्शितो द्वौ पदार्थाव नेच्छति, उक्तशेषास्तु पदार्थाव मन्यन्तीच्छतीति ।
ततः त्रिम् ? इत्याह-'अरोपरमि'त्यादि, एतं च मन्येकस्य समेया मिलिताः सर्वेऽपि निहन्ता निवेदमाना' (प्र० - विवेदन्तः) परस्परमेवेकस्य

निहन्ना
परस्परं द्वौ
मोक्षदत्त

द्वौ द्वौ दोषौ दृढतः प्रपच्छन्ति । तत्र गुरुतादेः प्रादेशिकादिः परस्वस्य परस्य यद् मतं निजोऽभिप्रायस्तदभ्युपगमरूपा या सत्रातिपत्तिः सा परमतप्रतिपत्तिस्ता परस्पर दूषयन्ति; तथा, गुरुतादेः स्वस्यात्मनो यद् मतं तत्र या तदनभ्युपगमरूपा परस्य प्रादेशिकादेर्विप्रतिपत्ति-
पत्तिस्ता दूषयन्ति । पर च तत्संश्लेषकस्य द्वौ द्वौ दोषौ समर्थेते ।

अथमत्र भागार्थः- गुरुतः प्रादेशिकं नक्ति, तत्र द्वौ दोषौ- एकं तावत् 'कृतमेव कृतम्' इति मदीयमतं निर्दोषमपि न मन्यते, 'चरमं प्रष्टव्यो जीनः' इत्यात्मपीयत तु मदीयमपि मन्यम इति । एव प्रादेशिकोऽपि गुरुतस्य व्यत्ययेन द्वौ दोषौ ददाति । तथा, अथमेन प्रादेशिकोऽव्यक्तमादिनं बदति, तत्र द्वौ दोषौ- सदीपस्वमतानभ्युपगमश्चेति । एतन्व्यक्तोऽपि प्रादेशिकस्य व्यत्ययेन द्वौ दोषौ ददाति । एव तावद् नेयं यावद् त्रैशिक्षोऽद्विकं यत्किं द्वौ दोषौ- सदीपस्वमतानभ्युपगमः, निर्दोषमदीयमतानभ्युपगमश्चेति । एवमद्विकोऽपि त्रैशिक्षिकस्य व्यत्ययेन द्वौ दोषौ ददातीति । एव गुरुतादयोऽव्यक्तादिभिरपि सह द्विकयोगेन क्रमगधारणीयाः, सर्वे च द्विकयोगे यथोक्तदोषद्वयप्रदानं परस्परतो वक्तव्यम् ।

आह- नन्यद्विकः सष्टानन्दं कर्तुं, परिमाणरहितं च प्रत्याख्यानमिति द्वौ पदार्थौ नेच्छतीति प्राणुक्तम् । तत्रासौ प्रतियोगिनी निहन्तस्य ग्रीन् दोषान् ददाति, प्रतियोग्यस्य ग्रीनेन दोषान् प्रपच्छतीति प्राप्नोति; तथाहि-अत्रद्विको गुरुतं वक्ति- तत्र तयो दोषाः, एतं तावद् निर्दोषमपि मदभ्युपगतपदार्थस्य नेच्छति, अपरं च स्य सदीपमपि स्वाभिमतं पदार्थं कल्पयतीति । एव गुरुतोऽप्यपद्विकस्य व्यत्ययेन दोषत्रयं देहतीति । एवमनद्विकेन सह प्रतियोगिना विचारे सर्वत्र दोषत्रयं प्राप्नोति, तत् कथं 'एकैकस्य द्वौ द्वौ दोषौ' इति व्याख्या प्रोच्यते ? । मत्स्य, यवचन्द्रिकस्य व्यक्तिसिद्धया पदार्थद्वयभेदेन भिन्नं मतं विनश्यते तदा यत् त्वं वदसि तत् तथैव मन्यामहे । यदा तु पदार्थद्वयभेदेन भिन्नमपि तस्य सामान्येनैकं मतमात्रं निरस्यते तदा दक्षितन्यायेनैकैकस्य द्वौ द्वौ दोषाभिति सर्वत्र न निरुच्यत इत्यर्थं निम्नोक्तिः ॥२६१२-२६१३-२६१४॥ इदं चात्रद्विकमाश्रित्य व्यक्तिसिद्धया दोषत्रयं भाष्यकृतोऽपि मन्तव्यं, तथा चाह--

अत्रद्विकस्य दोसे दंति तजो सो वि तिन्नि अन्नस्स । तिप्पभिर्दं तु समेया दोसे तिप्पभिर्दं दंति ॥२६१५॥

(अत्रद्विकस्य दोषाः नदन्ति तत्र तजोऽपि त्रीनन्यस्य । तिप्पश्रवणं समेतो दोषाप्रतिपत्तिर्न ददति ॥ २६१५ ॥)

'तु चि' व्यक्तिसिद्ध्याख्येन पूर्वदक्षितविधिना ग्रीन् दोषाननद्विकस्य गुरुतादयः प्रत्येकं ददाति, सोऽप्यत्रद्विकीन् दोषानन्यस्य गुरुतादेः प्रत्येकं ददाति । तत्रेव द्वयोः समुद्दितायोरेव विधिर्दक्षितः । यदा तु विप्रश्रवणः समुद्दिता भवन्ति तदा को विधिः ? इत्याह- 'तिप्पभिर्दं'त्यादि, तिप्पश्रवणं समुद्दिताश्चिन्मतीन् दोषान् ददाति । इदमत्र हृदयम्-गुरुतादिषु विषु समुद्दितेषु गुरुतः श्रेषो द्वौ वक्ति- भस्सोगयो दोषाः- रुन्मिनिनिनिनमतप्रख्याकृतौ द्वौ, निर्दोषमदीयमतविप्रतिपत्तिरुक्तस्तेन इति । एवं सर्वत्र निरस्योप उपयुज्य

तन्मयम् । नैलममद्वैतेन सह यद्विभ्रयोगमत्र न्याक्तिमिलापमेष्ट्येष्टद्वैतत्वात् दोषा उक्तव्याः । तथा प्रभृतिग्रहणाच्चतुष्टयस्य मूलं-
ममद्वैतेन अपि यथात्म्यं चतुष्टयं यत् ममदोषा उक्तानुसारतो भवनीयाः । केवलमद्वैतेन सह चतुष्टयादियोगे व्यक्तिसंशयमेष्ट्येष्टद्वैत-
पञ्चादयो दोषा गच्छ्याः ॥ इति यायाचतुष्टयायः ॥ २६१५ ॥

नन्वेता निहन्ताना दृष्टः किं ममाप्य, आहोस्विदपरमार्थ ? इत्याद्यद्वानिष्टुत्यर्थमाह—

सत्तेया दिट्टीओ जाइ-जरी-मरणगवभवसहीणं । मूलं संसारस्स उ हवंति निगंथरूपेण ॥ २६१६ ॥

(सत्तेया न्पथो गति उरा मरण-गवभवसहीणम् । मूलं संसारस्य तु भवन्ति निर्मथ्यरूपेण ॥ २६१६ ॥)

मर्त्यता दृष्टयः मम निरुद्धदृशानि, मोटिनास्तु पञ्चोक्तमरणान् न विचिन्ताः, मूलं कारणं भवतीति सन्तः । कामम् ? इत्याह-
जाति-वरा-मरण-गवभवसहीणम् । जानिरेकादिषु यत् प्रभृतिमात्रं तद्वरूपा शुद्धते, गर्भमपिस्तु पञ्चेन्द्रियतियम्-मनुष्येण गर्भनाम इति न
यौनस्त्वम् । तथा, मरणं मारणादिषु पुनः पुनः मरणं संसारस्तस्य च मूलमेताः स्म निहन्तदृष्टयो निगन्थरूपमारेण ॥ इति नियुं किं गार्थः ।
॥ २६१६ ॥ आह-एते निहन्ताः किं मावयः, उत तीर्थान्तरियाः, आहोस्विद् शुद्धस्याः ? । उच्यते-न मावयः, यस्मात् माधुनामेकस्या
पथाय कृतममनादि शेषाणामन्यम्, नैवं निहन्तानाम्, तथा चाह—

पवयणनिह्याणं [म० (न०)] जं तेसि करियं जहिं जत्थ । भज्जं परिहरणाए मूले तह उत्तरगुणे य ॥ २६१७ ॥

(पवयणानिह्यारणा या तेषा करियं कदा यत् । भाव्यं परिहरणं मूले तयोत्तरगुणे च ॥ २६१७ ॥)

‘निह्य’ ति देशीरवतमश्चिद्व्यर्थः, प्रवृत्ते यथा भणित क्रियास्तथा प्रत्यक्षित्वारणा यदयनादि तेषा निहन्ताना कारित
यस्मिन् माले यस्मिन् क्षेत्रे, तद् भाव्यं विरगनीयम् । क्या ? । परिहरण्या वजनया । कदाचित् परिहियते वज्यते, मदाचिद् नैति ।
यदि क्षेत्रो न जानाति यद्वत् निहन्ताः नाप्युयो भिन्नान्मादा परिहियते । अयं तु जानाति तदा न परिहियत इति । अथवा, परिहरणा
परिमोहोऽभिधीयते, य उक्तम्—“भारण्या उपभोगो, परिहरणा तस्म होड परियोगो” इति । तत्र य मदाचित् परिहियते परियुज्यते,
मदाचिद् न, इत्येव परिहरणा । किं पुनरित्य भाज्यम् ? इत्याह-मूले मूलगुणवियमाधाम्मादि, तथा उत्तरगुणे चोपरित्यय क्रीति-कृतादि ।
मो ननं निहन्ताः मासः तदर्थाय, कृत्यमन्तेनाभ्यन्त्यात् । नापि शुद्धस्या न वा तीर्थान्तरियाः, तदर्थेण कृतस्य मायानामेकानेन
रूपेणात् । तस्मादव्यक्ता पश्यते ॥ इति नियुं किं गार्थः ॥ २६१७ ॥ ‘वज्जं परिहरणाए’ इत्यत्र साण भाव्यत्तरोऽप्याह—

जत्थ विसेसं जाणइ लोमो नैसि च कुणइ भत्ताइ । त कप्पइ साहूणं सामन्नकयं पुनरकप्पं ॥ २६१८ ॥

(त विये जानाति लोमणेण च परोनि भवति । तत्र कप्पं सायना सामान्यकृतं पुनरकप्पं ॥ २६१८ ॥)

॥ २६१ ॥
नियोगः
भागः-२

निहन्तदृष्टयः
संसारमूलम्

निहन्ता-
कारिताद्य-
नादिग्रहणे
भवनया

गतार्थो, नगर 'भामघ्नस्य' लि' निहूनरूपता विशेषेण तेषामज्ञात्वा सामान्येन यत् कृतं तदङ्गव्यमित्यर्थः ॥ २६१ = ॥ आह—
नोटिसाना यत् स्मारितम्, तत्र स मार्तो ? इत्याह —

मिच्छद्विट्टी (प्र० मिच्छद्विट्टि) याणं जं तेसिं कारियं जहिं जत्थ ।

सब्बं पि तयं सुद्धं मूले तह उत्तरगुणे य ॥ २६१९ ॥

(मिच्छाद्विगता यत् तेषां फलितं यत् यत् । सर्वमपि तत् शुद्धं मूले सथोत्तरगुणे च ॥ २६१९ ॥)

मिथ्यादृष्टीना नोटिसाना यद्वगनादि तेषां कलितं यस्मिन् काले यत्र क्षेत्रे तद् मूलगुणमप्ययम्, उत्तरगुणमप्ययं च सर्वमपि शुद्धं
मातृना रुचनीयम् ॥ इति निष्कर्षाध्यायीः ॥ २६१९ ॥ भाष्यम्—

भिन्नमय-लिंग-चरिया मिच्छद्विट्टि ति वोडियाऽभिमया ।

जं ते कयमुद्दिसिउं तं कप्पड जं च जडजोगं ॥ २६२० ॥

(भिन्नमत लिङ्ग चर्या मिथ्यादृष्टय इति नोटिसा अभिमता । यत् तान् कृतमुद्दिश्य तां कल्पते यथ यतियोग्यम् ॥ २६२० ॥)
मतं च लिङ्गं च भिन्नाग्रहणादिप्रिया चर्या च मत-लिङ्ग-चर्या, भिन्ना मत-लिङ्ग-चर्या येषां ते तथाभूताः यन्तो नोटिका मिथ्या-
दृष्टयोऽभिमताः, भिन्नमतत्वादिभारणात् ते नियुक्तिरुता मिथ्यादृष्टित्वेन निर्दिष्टा इत्यर्थः । यथाशनादि तानुद्दिश्य कृतं तत् मातृना
रूपते । आह—ननु नोटिसानुद्दिश्य सचित नोटिका-दाडिमवाद्यपि क्रियते, अचिन चानन्तराद्य इन्ताकाद्यपि सस्कुत्स्य निधीयते, तत् किं
सर्वमपि मातृना रूपते ? । न, इत्याह—'जं च जडजोगं ति' तानुद्दिश्य कृतमपि यदेव यतीना मातृना योग्यमुक्तं (प्र० योग्यमुचितं)
प्राशुस्मेणीय, गर्भरे चानुगत, तदेव कल्पते नान्यत् ॥ इति गार्थाः ॥ २६२० ॥

॥ तदेवमवमिता निहववत्तव्यता । तदवसाने चावसितं सप्रसङ्गं समवतारद्वारम् ॥

अथ यस्य नपस्य पत् मापयिकं मोक्षमार्गेनानुमतम्, तदर्शनस्वरूपमनुमतद्वारं मिमिषुराह—

तवसंजमो अणुमजो नेगंथं (प्र० निगम्य) पवयणं च ववहारो ।

सददुञ्जुमुयाणं पुण निव्वाणं संजमो चेव ॥ २६२१ ॥

(तव संजमो नेगंथं प्रपन्नं च न्ययद्वारः । सददुञ्जुमूय्यो पुनर्निर्वाणं सत्यम् एव ॥ २६२१ ॥)

॥ २२५ ॥

विशेषा०

भाषा-२

नोटिकार्थो-

ताशनादि-

साध्यार्थो

शुद्धमेव, तेषां

भिन्नमत-

लिङ्गचर्या-

त्वात्

सामायिक

नैगमादि-

मते सव्य-

स्वादित्रय

आशुना-

दिमते

चारित्र्य-

नापयतीति तत्प्रत्ययानः सयमस्तपःसयमश्चात्र सामायिकमित्यर्थः । तथा, निश्रेय्यमाभिद नैश्रेय्यमाहोतिमिति भावना, प्रवचनं, श्रुतमामायिकमित्यर्थः । चन्द्रोऽनुक्तगम्यस्त्वमामायिकपरिग्रहार्थः । एतानि त्रीण्यपि सामायिकानि मोक्षमार्गस्त्विन ममानुमतानीति नूते व्यवहारः । तद्वद्ग्रहणे चयोर्वर्तिनां नगम-मग्रहणं श्रुतीतो द्रष्टव्यो । तदचेदमुक्तं भवति—नैगम-मग्रह व्यवहारास्त्रिनिधमपि सामायिकं मोक्षमार्गस्योपपन्नं । शब्दं च यद्ययोः पुनर्निर्माण निर्माणार्गोऽभिमतः संयम एव चारित्रमामायिकमेवेत्यर्थः, नेतेरे द्वे, मयस्यरूप-चारित्रानन्तरमेव मोक्षमार्गः इति नियुक्तिगाम्यमेवार्थः ॥ २६२१ ॥ विस्तारार्थं भाष्यकारः प्राह—

क्रस्स नयस्सानुमयं किं सामादयमिह मोक्खमग्गोत्ति । भन्नइ नेगम-संगह-ववहाराणं तु सट्वाइं ॥ २६२२ ॥
यवसंजमोत्ति चरितं निगंथं पवयणं तिसुयनाणं । तगहणे सम्मतं चगगहणाओ यवोद्धवं ॥ २६२३ ॥

(यत्र नयस्यानुमयं किं सामायिकमिह मोक्षमार्गो इति । भण्यते नैगम संगह-व्यवहाराणां तु सर्वाणि ॥ २६२२ ॥)

(तप मयस इति चरितं नैगम्य प्रवचनमिति श्रुतमनम् । तद्वद्ग्रहणे सम्मत्त्वं चगगहणाञ्च नोद्धव्यम् ॥ २६२३ ॥)

गाथादयमपि गतार्थम्, नगर 'सत्वाइ' ति सम्यक्त्वं नून-चारित्ररूपाणि त्रीण्यपि सामायिकानीत्यर्थः ॥ २६२२-२६२३ ॥

अत्र परम्यमाशङ्क्य परिहराह—

तिन्नि वि सामडयाहं इच्छंता मोक्खमग्गमाडह्ला । किमिच्छहिट्ठिया, वयंति जमसमुडयाइं पि ॥ २६२४ ॥

(त्रीण्यपि सामानिर्गतीच्छन्तो मोक्षमार्गमाया । किमिच्छाद्यष्टौ, वरन्ति यदसमुत्तिताव्यपि ॥ २६२४ ॥)

प्राह— नन्वाद्या नैगम-संग्रह-व्यवहाराणां यत्र नया उक्तन्यायेन चारित्र श्रुत मय्यक्त्वरूपाणि त्रीण्यपि सामायिकानि मोक्षमार्ग-त्वेनेच्छन्तः किमिति सिध्याद्यष्टयः ?— किमिति नयमत्तपिद गीयते ?—तत्पूर्णां जिनमतमेव कस्मादेतद् न भवति ? इत्यर्थः । न हि जेनेरपि ज्ञान-दर्शन-चारित्र्योऽन्यद्वनमधिकं वा किमपि मोक्षमार्गं नेष्यते ? । अत्रोत्तरमाह— 'वयती'त्यादि, यद् यस्मादसमुत्तिताव्येतानि मोक्षमार्गत्वेन वर्तन्ति नैगमादयः, न तु 'ज्ञानादित्रयादेव मोक्ष' इति नियमं कृते, नयत्त्वादिनिग्रमज्ञान् । अत एवे सिध्याद्यष्टय इति ॥ २६२४ ॥

'भूदु-चुडुयानं पुण' इत्यादि गायदलं व्याख्यातुमाह—

चुसुमाइयू पुण निव्वाणपहो चरित्तमेवेगं । न हि नाण-दंसणाइं, भावे वि न तेसि जं मोक्खो ॥ २६२५ ॥

('चुसुमादिमं पुनर्निर्णयपत्रपरिचयैकं । न हि ज्ञान दर्शने, भावेऽपि न सयोर्येदं मोक्ष ॥ २६२५ ॥)

आशुदमस्य, रयाणां च अश्रुदनयाना पुनश्चारित्रमामायिकमेवैकं निर्माणमार्ग इति हि मतम्, हि शब्द पुनरर्थः, न पुन. श्रुता-नगामादिदं मय्यदर्शनमामायिकं च मोक्षमार्गत्वेनापमुमत इत्यर्थः, यद् यस्मात् तयोर्गान् दर्शनमामायिकयोः मग्रादयपि चारित्रमन्तरेण

॥ १२६ ॥
निधो०
भाषा-२

नैगमादयः
कथं
सिध्या
द्यष्टयः ?

नि० व्य०
मोक्षमार्ग-
वचं

न मोक्षः । तस्मादन्य-न्यातिरेकाभ्यां चारित्रमामाधिक्येनैकं तन्मतेन मोक्षमार्गं इति ॥ २६२५ ॥ एतदेव भाषयति—

सव्यनोण-दंसणलंभे वि न तक्खणं चिय विमोक्खो । मोक्खो य सव्वसंवरलाभे मग्गो स एवाओ ॥ २६२६ ॥
 (यत् सर्वज्ञान-दर्शनगर्भेऽपि न तत्क्षणमेव विमोक्षः । मोक्षश्च सर्वसंवरलाभे मार्गं स एवात् ॥ २६२६ ॥)

यद् यस्मात् सर्वं परिपूर्णं ज्ञानं सर्वज्ञानं क्षायिकं ज्ञानं कैवल्यज्ञानमिति यावत्, तथा, सर्वं संपूर्णं दर्शनं सर्वदर्शन-क्षायिकसम्यक्त्व-मित्यर्थः, तथोलेभेऽपि न तत्क्षणमेव विमोक्षो युक्तिमद्भ्रमः । भवति च मोक्षः, यदा ? इत्याह—सर्वसंवररूपचारित्रसामायिकलाभे । अतो-
 अन्य-न्यातिरेकाभ्यां ग एव सर्वसंवररूपचारित्रलाभो मोक्षमार्गः इति ॥ २६२६ ॥ अत्र परः ब्राह्म—

आह नणु नाण-दंसणरहियस्स न सव्वसंवरो दिट्ठो । तस्माहियस्सेव तओ तम्हा तितयं पि मोक्खवपहो ॥
 (आह ननु ज्ञानं दर्शनरहितस्य न सर्वसंवरो नष्टः । तस्माद्विषयं सकृत्समाप्तं त्रितयमपि मोक्षपथः ॥ २६२७ ॥)

ब्राह्म परो-ननु मोक्षेऽपि सर्वसंवररूपचारित्रलाभो ज्ञान-दर्शनरहितस्याकस्मादेवोपजायमानो न कस्यापि दृष्टः, किन्तु तत्साहित्यैव प्राप्नुयमान-दर्शनस्यैव तत्रो यथोक्तचारित्रलाभः सञ्जायते । तस्मात् त्रितयमपीदं मोक्षमार्गः इति । अतोऽयुक्तमुक्तम्—‘निव्वणं संजमो जेने’ इति (भा०—२६२१) ॥ २६२७ ॥ एवं नैगमादिभिरुक्तं ऋजुमुग्र-अश्वत्थारहितं—

इ नेहि विणा णत्थि न्ति संवरो तेण ताडं सस्सेव । जुत्तं कारणमिह न उ संवरसज्झस्स मोक्खस्स ॥ २६२८ ॥
 (यदि ताड्यं विना नास्तीति संवरत्वेन ते तस्यैव । युक्तं कारणमिह न तु संवरसाध्यस्य मोक्षस्य ॥ २६२८ ॥)

अत्रि ‘ताभ्यां ज्ञानं दर्शनाभ्यां विना भवमपररूपचारित्रलाभो नास्ति’ इत्युच्यते भवता, ‘तेने’ चि, ततोवाप्ता इत्यतः । ‘ताइ’ति, ते ज्ञान-दर्शने तस्यैव सर्वसंवरचारित्रस्य कारणमिह युक्तमभिधातुम्, न तु सर्वसंवररूपचारित्रसाध्यस्य मोक्षस्य, तदनन्तरमात्रमात्रित्वात्,
 ज्ञानं दर्शनद्वयानन्तरमभ्युत्थानेति ॥ २६२८ ॥ पुनरपि परामिप्रपञ्चशब्दं परिहृयद्वाह—

अहं काग शोवगारि त्ति कारणं तेण कारणं सव्वं । भुवणं नाणार्हणं जइणो नेयोइभावेणं ॥ २६२९ ॥
 तह साहणभावेण वि देहाइ परं पराइवहुभेयं । निव्वोणकारणं ते नाणाइतियम्मि को नियमो ? ॥ २६३० ॥
 अहं पञ्चासणत्तरं हेउ नेयरमिहोवगारिं पि । तो सव्वसंवरमयं चारित्तं चेव मोक्खवपहो ॥ २६३१ ॥

(अहं कारणोपचारिणी इति कारणं तेन कारणं सर्वम् । भुवनं ज्ञानादीनां यथेष्टं यादियत्वेन ॥ २६२९ ॥)

(तथा साधनभोगादिपि देहादि परम्परारविष्टुर्भेदम् । निर्वाणकारणं ते ज्ञानादिविके को नियमः ? ॥ २६३० ॥)

(अहं प्रत्यासत्तत्तरं हेतुर्नैव देहोपचारिणी । तत् सर्वसंवरमयं चारित्रमेव मोक्षपथः ॥ २६३१ ॥)

निश्चय आह
 ‘ज्ञानादिकं
 चारित्रका-
 रणं, न
 मोक्ष-
 फलान्म’

॥ १२७ ॥
 विशेषा०
 भाषाः-२

म्योऽर्थान्तरं सरविषाण-वन्ध्यापुत्रकृत्यं किमपि तद् भवेत् ? ॥ इति द्वादशमाध्यायार्थः ॥ २६३३ ॥ अनन्तरोक्ताशङ्कासमवे मत्याह—

आया खलु सामड्यं पञ्चस्वायंतओ हवड आया । तं खलु पञ्चस्वाणं आवाए सव्वदव्वाणं ॥ २६३४ ॥

(आत्मा गलु सामाधिकं प्रत्याचक्षणतो भवत्यात्मा । तत् खलु प्रत्याख्यानमागते सर्वद्वयाणाम् ॥ २६३४ ॥)

इह मामाधिकं कः ? इत्याह— ‘आया खलु’ चि, आत्मैव जीव एव मामाधिकम्, न त्वनीवादिरिति भातः ‘पञ्चस्वायंतओ हवड आया’ चि, न चात्मा नारययोगं प्रत्याचक्षणस्तत्प्रत्याख्यानं कुर्वन् प्रत्याख्यानक्रियाकाले मामाधिकं भवति, निश्चयनयमतेन ‘नियमाणं कृतम्’ इति क्रियाकालं निष्कालयोरमेदान् । न केनल प्रत्याचक्षणोऽस्मां वर्तमानकाले मामाधिकं भवति, किन्तुलक्षणत्वात् कृतप्रत्याख्यानोऽपि मामाधिकं गतीति द्रष्टव्यम् । द्वितीयमात्मग्रहणं किमर्थम् ? इति चेत् । उच्यते—स एव सातव्ययोगप्रत्याख्यानयुक्तः परमार्थत आत्मा, श्रद्धानं नान-आयश्चिनिष्ठानलक्षणस्वस्वभावास्तिवत्तात्वात्; ज्ञेयममारी पुनरात्मैव न भवति, प्रचुरयातिरुमिस्तस्य स्वाभाविक्युणतिरस्करणादिति तापनानं पुनरात्मग्रहणमिति । ‘तं गलु पञ्चस्वायंतओ’ खलुशब्दः सामाधिकस्य जीवपरिणितित्वज्ञापनार्थः । ततोऽयमर्थः—तच्च प्रत्याख्यानं जीवपरिणितिरूपत्वाद् विषयमधिकृत्य ‘आवाए गव्वदव्वाणं ति’ मय्यामपि जीवादिद्रव्याणामपाते आभिमुख्येन ममवाये ‘निष्पद्यते’ इति श्लेषः । सर्वाणि हि जीवादिद्रव्याणि सामाधिक्यप्रत्याख्यानस्य श्रद्धेय-ज्ञेय-निश्चिति-श्रद्धाति भावेनोपयुज्यन्ते, अतस्तत्त्वमवाये तद् निष्पद्यत इत्यभिधीयते । न च मामाधिकरूपेण ग्रन्थते तद्विषयनिरूपणमनन्दमिति उक्तव्यम्, तदङ्गत्वात्, तत्स्वरूपत्वं ॥ इति निर्युक्तिगाथार्थः ॥ २६३४ ॥ ननु सम्मज्जीव एव मामाधिकं नानीवादिः ? इत्याशङ्क्या भाव्यमार् ग्रह—

हवड जाणइ जओ पञ्चस्वायंतओ जओ जीवो । नजीवो नाभावो सो चिय सामाड्यं तेण ॥ २६३५ ॥

(श्रद्धांते गतानि यत् प्रत्याख्यानं करो यतो नीव । नानीवो नाभावः स एव सामाधिकं तेन ॥ २६३५ ॥)

गतो यस्मान् गम्यन् श्रुतमामादिसमागं श्रद्धांते जानाति च जीव एव, नानीवादिः, प्रत्याचक्षणाश्च चारित्री यतो जीव एव भवति, नानीवो नाप्यभातः, श्रद्धान-ज्ञानं प्रत्याख्यानानां प्रेक्षारत्येव मभवात्, अनीवाऽभावयोश्च प्रेक्षाऽभावात्, तेन तस्मात् स एव नीवः सामाधिकं नानीवानिति ॥ २६३५ ॥ ‘तं गलु पञ्चस्वायंतओ’ (गा०-२६३४) इत्यादेव्याख्यानमाह—

इयभावपरिणहभावओ जीव एव सामड्यं । सद्धेय-नेय-किरिओवओगओ सव्वदव्वाइ ॥ २६३६ ॥

(सामागिरिभारपरिणतिमाशयनीव एव सामाधिकम् । श्रद्धेयं ज्ञेयं नियोपयोगत सर्वद्वयाणि ॥ २६३६ ॥)

‘ब्रह्मद्रव्यः सामागिरिस्स जीवपरिणतिरापनार्थः’ इत्युक्तमेव । ततश्च सामागिरिभाषणपरिणतिभावात् सामाधिक्यारिणामानन्यव्याज्जीव-भावमिति । तस्य च जीवपरिणतिरूपस्य सामाधिकरूप्यं को विषयः ? इत्याह—मन्दव्याणि । कुतः ? । ‘मन्देय-नेयं किरिओवओगडं’ चि,

॥ २६१ ॥
विशेषा०
भागः-२

सामाधिक-
मात्मा,
जीवपरिण-
तिरूपत्वात्
असामाधिक-
समारी
आत्मैव न

यथाप्राप्य मय्यस्मन्-श्रुतं चारित्रमाभायिकानां श्रद्धेत्यनेन, ज्ञेत्यनेन, प्रवृत्तिनिवृत्तिक्रियायां च सर्वद्रव्याणाप्युपयोगात् ॥ इति गाथाद्वयार्थः ॥ २६३६ ॥ तत्रैकस्मिन्नपि नाम्ना मदानात्मके चारित्रसाभायिके नियुक्तिरुदेन साक्षात् सर्वद्रव्योपयोगं दर्शयति--

रडमस्मि सव्यजीवा वीए चरिमे य सव्वदव्वंइ । सेसा महव्वथा खलु तदेगदेसेण दव्वणां ॥ २६३७ ॥

(प्रथमे सर्वजीवा द्वितीये चरमे च सर्वद्रव्याणि । जेषाणि महानात्मानि खलु तदेगदेसेन द्रव्याणाम् ॥ २६३७ ॥)

प्रथमे प्राणानिपाननिवृत्तिरूपे ज्ञेते रिपयद्वारेण चिन्त्यमाने सर्वजीवावम-स्थार-अस्मे-चरभेदा रिपयत्वेन द्रव्याः, तदनुपालनरूपत्वात् तमेति । तस्य, द्वितीये मृषापादनिवृत्तिरूपे, चरमे च परिग्रहनिवृत्तिरूपे महानते सर्वद्रव्याणि रिपयत्वेन द्रव्याणि । कथम् ? । 'नास्ति पञ्चास्तिरापातको लोकाः' इति मृषापादस्य सर्वद्रव्यरिपयत्वात्, तन्निवृत्तिरूपत्वाच्च द्वितीयप्रत्ययः । तथा, मूर्च्छाद्वारेण परिग्रहस्यापि सर्व-द्रव्यरिपयत्वात्, चरमप्रत्ययः च तन्निवृत्तिरूपत्वाच्च सर्वद्रव्यरिपयत्वेति । 'सेसा' इत्यादि, खलुशब्दोऽवधारणे, तस्य च व्यग्रहितः प्रत्ययः । अतः जेषाणि महानात्मानि द्रव्याणां तदेगदेसेन 'भ्रमन्ति' इति क्रियाव्याख्याः । तेषां द्रव्याणामेकदेशस्तदेगदेसेन हेतुत्वेन रिपयत्वेन भ्रमन्ति, न तु सर्वद्रव्यैरिति भावः । कथम् ? इति चेत् । उच्यते- तृतीयस्य ग्रहणीयधारणीयद्रव्यादनादाननिरतिरूपत्वात्, चतुर्थस्य तु "स्तेषु वा रूपगहणसु वा दव्वेसु" (रूपेषु वा रूपगहणेषु वा दव्वेसु) इत्यादि-रचनात् रूप-रूपसहगतद्रव्यमन्यत्रादमिगतिरूपत्वात्, षष्ठस्य च गाणीभोजनरिगमणरूपत्वादिति । एवमपीना सर्वद्रव्यैरेकदेशरिपयता ॥ इति नियुक्तिगाथाार्थः ॥ २६३७ ॥

इतः पुनरेस् ? इत्याश्रयस्य भाष्यगतोऽप्याह--

सव्यजीवपालणविसयं पाणाडवायवेरमणं । मिच्छा-मुच्छोवरमा सव्वदव्वेसु विणिउत्तां ॥ २६३८ ॥

सुसहगामु य वंभन्नयं गहण-धारणिज्जेसु । तहयं छट्ठवयं पुण भोयणविणिविचित्तिवावरं ॥ २६३९ ॥

वं चारित्तमियं सव्वदव्वविसयं तह मुयं पि । देसे देसेवरइ सम्मतं सव्वदव्वेसु (प्र० भावेसु) । २६४० ॥

(नृत्तं चोपायनिर्यवे प्राणाणिपानरिगमणम् । मिच्छा मुच्छोवरमो सर्वद्रव्येषु विनिमुक्तौ ॥ २६३८ ॥)

(रूपेषु महगोषेषु अवग्रहं ग्रहणीयं धारणीयम् । मृतीर्यं, षष्ठ्यनं पुनर्भाजननिगमनव्यापारम् ॥ २६३९ ॥)

(एवं चारित्तमिदं सर्वद्रव्यरिपयं कथा श्रवणम् । देसे देशेष्वपि सव्वदव्वेसु (भावेसु) ॥ २६४० ॥)

स्वाध्याय-यद् यस्मात् न न स्थाग उत्तम मूलमन्त्रजीवपालनरिपयं प्राणातिपानरिगमणम्, तस्मात् प्रथमे ज्ञेते सर्वजीवा रिपयत्वेन गृहीताः । मिच्छा, भ्रमणम्, सुगतिं कर्षणा । मूर्च्छा, शुद्धिः, परिग्रह इत्येवार्थाः । उपरमणमुत्तमो नियमः । अप्य चोपरमशब्दः तदेव सर्वमन्त्ररूपेण । नाथ मिच्छोवरमो मृषापादरिपयमो द्वितीयप्रतिनित्यर्थः । मूर्च्छोवरमम् परिग्रहनिगमणमन्त्रमन्त्रमित्यर्थः । एतौ मिच्छो-

परम धूर्तप्रोगमां द्वितीय-चरमप्रतिशोभां सर्वद्रव्येषु विनियुक्तां सर्वद्रव्याणि प्रत्येक तयोऽपि इत्यर्थः । अथम् ? इति चेत् । उच्यते—
 शून्यत्वादेर्मात्रद्रव्यापलापेन, अन्यथा प्रत्येकेन वा मृगायादस्य सर्वद्रव्यविषयत्वात्, द्वितीयत्रयस्य च तन्निवृत्तिरूपत्वात् सर्वद्रव्यविषयता ।
 पञ्चमप्रत्ययानि 'त्रिभुवनमाविर्षतिदम्' 'मर्ममपि मर्दयिषु' इत्यभूतमूर्च्छानिबृत्तिरूपत्वात् सर्वद्रव्यविषयतेति । रूपेषु तिर्यग्-मनुष्य-देव-स्त्री-
 पण्डित-अश्वेषु धूर्तैर्मनुष्येषु च स्तन-नयन-जघनादिषु विषये तत्संज्ञानिबृत्तिरूपत्वेन तत्रात्रत चतुर्थत्रय प्रवर्तते, न पुनः सर्व-
 द्रव्येषु । तृतीयं स्तनचदानत्रय प्रदक्षिण-पारण्येषु धूर्तेषु ग्रहण धारणयोगेषु हिरण्यवर्षादिषु विषये तदपहारादिनिबृत्तिद्वारेण प्रवर्तते, न
 सर्वत्र । षष्ठमपि रात्रिभोजनविषयमत्र रात्रिभोजनविनियुक्तिमात्रव्यापारपरतया न सर्वविषयम् । अतश्च धारणामप्येतेषा सर्वद्रव्यैरेव शानिपयतेति ।
 ननु कर्मकालेन्द्र चारित्र्यमात्रमपि सामान्येन सर्वद्रव्यविषयं प्रवर्तयामिष्यतेत्युक्तं यथोक्तविषयमवगत्यम् । तथा श्रुतसामायायिकमपि
 "सर्वद्रव्येष्वप्यप्येषु धृतम्" इति वचनात् सर्वद्रव्यविषयमस्यम् । देशोपरतिदेशविशेषाभावात् सर्वद्रव्यविषयमेव तद्व्यप्यम् । अतश्चोपपत्तिं सामा-
 यिकमेव मन्यम् । मन्त्रमन्त्रमायायिकं तु यथास्थितगतमन्त्रस्तोत्रमथ श्रद्धास्वरूपात् सर्वद्रव्यविषयमेव तद्व्यप्यम् । अतश्चोपपत्तिं सामा-
 यिकमपि प्रत्येकं समुद्रितानि च सर्वद्रव्यविषयाणीति सिद्धम् । तन्निबृत्तिं च सिद्धमिदम्— 'नं रत्नं पञ्चसूत्राणां आद्या सच्चद्रव्याणां' इति ॥
 ॥ २६३८-२६३९-२६४० ॥ अथ परमतमात्रद्रव्य परिहरिष्याह—

कैतानि पट्थुं किं य विषयचिन्तां भण्ड तज्जो वि । सामाद्वयंगभावं जाइ जओ तेण तगगहणं ॥ २६४१ ॥

(किं तद्विनिश्चयं किमत्र विषयचिन्तया, भण्यते मनेन्द्रियं । सामाद्वयिक्तान्न भवति यतस्तेन तद्व्यप्यम् ॥ २६४१ ॥)

'किं तत् सामाद्वयम् ?' इति शङ्कनेन प्रस्तुते किमत्र विषयचिन्तया ? इति श्रेयं 'भण्यते' प्रतिनिधीयते— तकोऽपि विषयः सामाद्वयिक-
 म्याद्वयार्थे नैव भवति, तेन तस्य विषयस्य ग्रहणमिदं प्रकृष्य कृतमिति न तस्य प्रस्तुतत्वमिति ॥ २६४१ ॥

अथ सप्तममभिप्रेतिगतायाः प्रस्तावनामाह—

द्वयं गुणो न्ति भडयं सामडयं सच्चद्रव्यमयमाधारं । तं द्रव्य-पञ्चवट्टियनयमयमंगीकरेडणं ॥ २६४२ ॥

(द्वयं गुण इति भावे सामाद्वयिकं सर्वत्र समानाधारम् । तद् द्रव्य पर्यायास्तिकनयमतमदीकृत्य ॥ २६४२ ॥)

तद् सामाद्वयिकं सर्वत्र समानाधारं सर्वनयनविचारविषय इत्यर्थः, तस्मिन्मतेन साध्यं भवतीत्यर्थं द्रव्यं गुणो वा भवति । ततस्तद् द्रव्यादिक-
 र्णागतिनिवृत्त्यनवरतममदीकृत्य विचार्यते ॥ इति माधवप्रज्ञायाः ॥ २६४२ ॥ अत्र विचार्यते ? इत्याह—

गुणपट्टिवट्टो नयस्स सच्चद्रव्यस्य सामडयं । सो चेव पञ्चवट्टियनयस्स जीवस्स एस गुणो २६४३

(जीवो गुणविषयो यत्र सच्चद्रव्यविषय सामाद्वयिकम् । स तत्र पर्यायास्तिकनयनय जीवस्यैव गुण ॥ २६४३ ॥)

॥ २३१ ॥
 निगेषा०
 भागः-२
 सामाद्वयिक
 द्रव्यादिक-
 नयस्य
 जीव-
 (द्रव्य)म्
 पर्यायादि-
 कस्य
 जीवगुणः

जीव आत्मा गुणः श्रतिपत्र आश्रितः (प्र० गुणश्रतिपत्रः) द्रव्यमेवार्थो यस्य न तु पर्यायाः स द्रव्यार्थिकस्य नयस्य मतेन मामा-
पिक्वम् । इदमुक्तं मनः-गुणाः सर्वार्थापरिक्रान्तादस्तत् एव, द्रव्यव्यतिरेकेन तेषामनुपलम्भात् । ततश्च न्यग्रभूतगुणग्रामो जीव एव मुख्य-
वृत्ता मामापिक न तु पर्याया इति द्रव्यार्थिकनयो मन्यते । आह-ननु रूपादयो गुणा यदि न सन्ति, तर्हि क्व लोभस्य द्रव्ये तत्प्रति-
र्षिः ? । उच्यते-आनन्दियम्, चिदं निम्नोद्यतप्रतिपत्तिम् । इत्यस्य नयस्याभिप्रायः । स एव सामापिकादिगुणः पर्यायार्थिकनयस्य
पर्यायार्थोऽस्ति, न तु जीवद्रव्यम्, यस्माज्जीवस्यैव गुणः, जीवगुण इति तत्सुलोपयम्, स चोत्तरपदप्रधानः, यथा तैलस्य धारा तैलधारिणि,
न चात्र भारतारिक्तं किमपि तैलमस्ति । एव गानादिगुणातिरिक्तं जीवद्रव्यमपि नास्तीति पर्यायार्थिकनयाभिप्रायः ॥ इति निरूपं किमायायः ॥
॥ २६४३ ॥ अत्र भाष्यम्—

च्छइ जं द्रव्यनओ द्रव्यं तच्चसुवयारओ य गुणे । सामइयगुणविसिट्ठो तो जीवो तस्स सामइयं । २६४४
पञ्जाओ चियवथं तच्चं द्रव्यं च तदुवयाराओ । पञ्चवनयस्स जम्हा सामइयं तेण पञ्जाओ ॥ २६४५ ॥

(द्रव्यमिति ननु द्रव्यनयो द्रव्य तत्पुनरुपयारतश्च गुणान् । सामार्थिकगुणविसिट्ठो जीवस्तस्य सामापिकम् ॥ २६४४ ॥)

(पर्याय एव यन्तु कथं द्रव्यं न गदुपचारात् । पर्यवनयस्य यस्मात् सामापिकं तेन पर्याय ॥ २६४५ ॥)

न्याय्या—यद् यस्माद् द्रव्यार्थिकनयसत्त्वं तत्त्वं द्रव्यमेवेच्छति, गुणास्तत्पचारत एव मन्यते न तु मत्यानुः ततस्तस्मात् मामापिक-
गुणविशिष्ट उपमर्जनीभूतमामापिसादिगुणो मुख्यतया जीव एव तस्य द्रव्यार्थिकनयस्य सामापिकमिति । यस्मात् पर्यायार्थिकनयस्य मतेन
पर्याय एव तस्य निरूपणं भवति, द्रव्य पुनस्तत्त्वेन पूर्वापरभूतपर्यायिपुषागतो व्यवहियते, न तु परमाद्यतन्तदस्ति, तेषु पर्यायिपुषाचारान्त-
द्रुपचारान्तरादिति ममाम् । तेन तस्मात् नराणात् पर्याय एवास्य मुख्यतया मामापियम् न तु जीवद्रव्यमिति ॥ २६४४-२६४५ ॥

इमेन पर्यायार्थिकनयमते युक्तिः तस्यैव नाह—

इहायनयमयमिणं पञ्जायथं तरं कओ द्रव्यं । उवलंभ-व्यवहारभावाओ खरविसाणं व ? ॥ २६४६ ॥
जह् रूवाइविसिट्ठो न घडो सच्चप्पमाणविग्हाओ । तह नाणाइविसिट्ठो को जीवो नामणक्खेओ ? ।

(पर्यायिनयममतिर्द पर्यायार्थं नरं कुतो द्रव्यम् ? । पल्लभ्य व्यवहारभावात् खरविपणमिव ॥ २६४६ ॥)

(यथा रूपादिविसिट्ठो न घट मयद्रमाणविग्हात् । यथा मानादिविसिट्ठो को जीवो नामानाख्येय ? ॥ २६४७ ॥)

न्याय्या—पर्यायिनपसंद् मतम्—पर्यायेवैव पूर्वापरमात्रं मर्दय मातयेम श्रुतेषु आन्त्या द्रव्योपचारः क्रियते, न पुनः पर्यायिभ्योऽ-
र्थान्तरं द्रव्यमस्ति । प्रत्येकं नामानि पर्यायिभ्योऽर्थान्तरान्यान्, परराशिपणत्रादिति । न्यया, नामानि पर्यायि-

कृत्वि त्रयम्, पर्याय्यो मेदेनानुपलभ्यमानत्वात्, व्यग्रहारेऽनुपलभ्यमानत्वाद् वा, खरनिषण्वदिति, यथा वा रूपरस गन्ध स्पर्शेभ्यो निशिष्टो भिन्नो यतो नास्ति, सर्वप्रमाणनिहात् सर्वप्रमाणैर्ग्रहणाभावादित्यर्थः, खरनिषण्वदिति तथा तेनैव प्रकरेणानारयेः पर्यायिनिर्देण मन्निषण्वपरहितो ज्ञानादिभ्यो निशिष्टो व्यतिरिक्तः को नाम जीमः १, पूर्वोक्तेभ्य एव हेतुव्यस्तद्व्यतिरिक्तो नास्ति कश्चनाप्यसाविति भावः ॥ इति सायनतुट्टयार्थः ॥ २६४६-२६४७ ॥ अथेदमेव पर्यायिभ्यस्ततः नियुक्तिभारोऽपि किञ्चित् समर्थयन्नाह-

उत्पज्जन्ति वयंति(प्र विबुधि)य परिणमन्ति य गुणा न दृवाइं ।

तद्व्यप्यभवा य गुणा न गुणप्यभवाइं दृवाइं ॥ २६४८ ॥

(न्यून नै ध्ययने च परिणमन्ते च गुणा न दृव्याणि । द्रव्यप्रभवाश्च गुणा न गुणप्रभवानि द्रव्याणि ॥ २६४८ ॥)

उत्पद्यन्ते च, तथा अनेनेत्याद व्ययरूपेण परिणमन्ति गुणाः । चयद्वट्ट एवकारार्थः । तस्य चैवं प्रयोगः- गुणा एवेत्याद-व्ययरूपेण परिणमन्ति, न तु द्रव्याणि, अस्तु एव मन्ति, उत्पाद-व्ययरूपेण परिणमन्ति, पत्नीलिरक्तादिद्वत् (प्र० रक्तादिनत्) तद्व्यतिरिक्तस्तु गुणी नान्तेन, उत्पाद-व्ययरूपेण परिणमन्ति, कल्याणमुतादिदिति । किञ्च, 'द्व्यप्यभवा य गुणा न' चि, द्रव्यात् प्रभमो येषा ते द्रव्यप्रभवा गुणा न भवन्ति । यद्यदोऽप्यर्थः । तस्य चैवं मन्वचः- नापि गुणेभ्यः प्रभमो येषा तानि गुणप्रभवानि द्रव्याणि भवन्ति, नकारस्योभयत्रापि मन्वचात् । ततश्च न सारणत्वम्, नापि कार्यत्व द्रव्याणात्, ततस्तेषामभवाः, सतः कार्य-कारणरूपत्वादिति । अथवा, अन्यथा व्याख्यायते- द्रव्यप्रभवाग गुणा न भवन्ति, गुणप्रभवानि तु द्रव्याणि भवन्ति, पूर्णरीभावेन प्रतीत्यमस्त्यादसमुत्पन्नगुणसमुदाये द्रव्योपचारप्रवृत्तेः । तस्मात् गुण एव मामापरिम् ॥ इति नियुक्तिगार्थः ॥ २६४८ ॥ अत्र भाष्यम्-

उत्पद्य-विगमपरिणामओ गुणा पत्तनीलयाइव । संति न उ दृवमिट्ठं तव्विरहाओ खपुप्फं व ॥ २६४९
ते जप्पभवा जंवा तप्पभवं होज होज तो दृवं । न य तं ते चेय जओ परोप्परपच्चयप्पभवा ॥ २६५० ॥

(न्याद विगमपरिणामतो गुणा पत्तनीलयादिरिति । सन्ति न तु द्रव्यमिट्ठं तद्विरहात् 'पुप्फं' ॥ २६४९ ॥)

(ते यत्प्रभवा यद् वा तत्प्रभवं भवेत् भवेत् सतो द्रव्यम् । न च सत् त एव मता परस्परव्यत्ययप्रभवा ॥ २६५० ॥)

न्याय्या-गुणा एव मन्ति, उत्पाद-विगमपरिणामतः- उत्पाद व्ययरूपेण परिणमन्ति, पत्नीलयादिरिति । अनभिमतप्रतिषेधमाह- 'न उ' इत्यादि, 'नन्ति' इति वदन् न पत्ययोदेकरननान्तमिहापि सम्यक्ते, न तु 'द्रव्यमस्ति' इत्यभीष्ट पर्यायिभ्यस्तस्य, तद्विरहात्- उत्पाद-व्ययरूपेण परिणमन्ति, गुणप्रवदिति । यदि हि यस्मात् प्रभमो येषा ते यत्प्रभवान्ते प्रसिद्धा नीलतादयो गुणाः, 'जं वा तप्पभवं' ति यद्वा तत्प्रभवं तेभ्यो गुणेभ्यः प्रभमो यस्य तत् तत्प्रभवं गुणेभ्यो व्यतिरिक्त किमपि वस्तु 'होज' चि भवेदित्यर्थः, 'होज तो दृवं' ति तत्तत्तदेव

तन्तु परमाधिकं द्रव्य भवेदिति; 'न य तमि'त्यादि न च तद् गुणानां आरणभूत सार्यभूत ग गुणैर्यो व्यतिरिक्त क्रिमपि मस्त्विति, यतस्त एव नील-रक्तगदयो गुणाः पुरापरिभासतः सातत्वेन श्रुता दृश्यन्ते, न पुनस्तदतिरिक्त क्रिमपि द्रव्यमस्तिष्यते । कथंभूता गुणाः ? इत्याह—
'लोपरेत्यादि' परस्परमन्योन्य प्रत्ययः प्रत्ययभासः प्रत्ययत्वमित्यर्थः; तस्मात् प्रथमो जन्म येषां ते परस्परप्रत्ययप्रभासः प्रतीत्यसमुत्पादो-
न्मत्ता इत्यर्थः । तस्मात् न गुणैर्योऽतिरिक्त द्रव्यमस्तीति ॥ २६४९-२६५० ॥

अथ संनिधानपर्यदेशीयः स्वान्यन्तर व्याख्यानेन तृत्वमगच्छन्नाह—

आहावक्त्राणामियं इच्छद् द्रव्यमिह पञ्चवनओ वि । किंतच्चंतविभिन्ने मन्नइ सो द्रव्य-पञ्जाए ॥ २६५१
उप्यायाइसहात्रा पञ्चाया जं च सासयं द्रव्यं । ते तप्पमवा, न य तं तप्पमवं, तेण ते भिन्ना ॥ २६५२ ॥

जीवस्स य सासइयं पञ्चाओ तेण तं तओ भिन्नं । इच्छद् पञ्चायनओ वक्त्राणामिणं जहत्थं ति ॥ २६५३ ॥

(आहावक्त्राणामित्यभिन्ने इच्छति द्रव्यमिह पंचवनयोऽपि । किन्त्वत्यन्तविभिन्नो मन्यते न द्रव्य पञ्चो ॥ २६५१ ॥)

(उप्यायादित्यभासा पर्याया वचन उपपन्न द्रव्यम् । ते तत्पमवा न तद् तत्पमवं तेन ते भिन्ना ॥ २६५२ ॥)

(पिपप च सामानाधिकं पञ्चोऽनेन तन् ततो निचप । इच्छति पर्यायनयो व्याख्यानमिदं यथार्थमिति ॥ २६५३ ॥)

व्याख्या—व्याख्यानिशरणः त्रिभिदाह—ननु पर्यायाधिक्यनयमेतन् यदिदं मर्यादा द्रव्याभावाव्याख्यान भगवति कृतम्; तदनुक्तमेव
या इह पर्यायनयोऽपि द्रव्यमिच्छन्त्येव, किन्तु परस्परमन्यन्तविभासं द्रव्य पर्यायासौ मन्यते न पुनः कथानिर्देश, इत्येतज्ज्ञा मिद्वान्तादस्य
मेव इति । इत पुनः परस्परं द्रव्य-पर्यायणोरत्यन्तभेदः ? इत्यत्र युक्तिमाह—‘उप्याये’त्यादि, यस्मादुत्पादव्यवपरिणाममन्यभासा पर्याया',
आपरा निय पुनद्रव्यम् । अत च, ते गुणान्तरप्रथा द्रव्याङ्गान्तरभासा, न पुनस्तद् द्रव्यं तत्पमव गुणैर्यो ल-गतमव्यवहृष्य; तेन
तस्मादुत्पन्नयोऽन परस्पर भिन्नन्यभासत्वात् भिन्नामेते द्रव्य-पर्याया अन्योन्यव्यतिरेकिण इति । यस्माच्च जीवस्य शाश्वतस्य च व्यतिरिक्त
सामानाधिकं पर्यायो धर्मनेन तस्मात् तन् सामाधिकं ततो जीवादित्यन मिद्वामिच्छति पर्यायनयः । अतो मदीय व्याख्यानमिदं यथार्थं
पटयमानमिति ॥ २६५१-२६५२-२६५३ ॥ अ गुरितेत् व्याख्यानमपारुणाह—

इ पञ्चायनउ चिय संमन्नइ दो वि द्रव्यपञ्जाए । द्रव्यद्विओ किमत्थं जइ व मई दो वि जमभिन्ने ॥ २६५४
इच्छद् सो तेणोभयभुमयग्गाहे वि सइ पिहवभूयं । मिच्छत्तमिहेगंतादेगत्तन्नसगाहाओ ॥ २६५५ ॥

(यदि पणायय एव संमन्ने आसपि इच्छन्त्यर्जो ॥ उपपन्निक किमत्रं यदिवा सतित्रांयपि यद्विभिन्नो ॥ २६५४ ॥)

(इच्छति स भेदेनभयभुमयग्गाहेऽपि सति प्रथमं भुमम् । मिच्छन्त्यमिहेगंतादेगत्तन्नसगाहाओ ॥ २६५५ ॥)

॥ २३४ ॥

विशेषा०

भाषा-२

द्रव्य-

पर्यायात्य-

तमेवपत्रः

पर्यायाधिक-

नयाभिप्रायः

व्याख्या-यदि नोः । पर्यायनय एव द्रव्य-पर्यायां द्वापि समन्यतेऽयुगच्छति, तर्हि द्रव्यार्थिकः किमर्थं 'द्रव्यपरिरूप्यता त्वेये-
प्यते' इति शेषः, पर्यायनयान्पुण्यमेवापि द्रव्यस्य सिद्धत्वादिति ? । यदि न, एवभूता मतिः स्यात् परस्य । कथंभूता ? इत्याह-— द्वापि
द्रव्य पर्यायी यद् यस्मादभिर्द्वौ परस्परमेकत्वमापन्नानिच्छति स द्रव्यार्थिकनय इति सन्धः, तेन तस्मादिदमुभय द्रव्य-पर्यायाधिकनयद्वयमु-
भयग्रहंइति मतिः प्रत्येक द्रव्य-पर्यायान्पुण्यमेऽपि मतीत्यर्थः । किम् ? इत्याह-— 'विह्वभूय' ति, पृथग्भूत भिन्न-द्रव्यार्थिकात् पर्यायाधिकः,
तस्माच्च द्रव्यार्थिको भेदभावः, न पुनरनयोरेकतेति, एकस्य द्रव्य-पर्याययोरत्यन्तमभेदायुगमात्, अन्यस्य त्वत्यन्त तयोर्भेदायुगमादिति ।
नापि प्रत्येक द्रव्यार्थिको भेदभावः, न पुनरनयोरेकतेति, एकस्य द्रव्य-पर्याययोरत्यन्तमभेदायुगमात्, अन्यस्य त्वत्यन्त तयोर्भेदायुगमादिति ।
नेनेरन्यग्रहादन्यग्रहावेति । इदमत्र हृदयम्-द्रव्यार्थिको द्रव्य-पर्यायो परस्परमभिन्नाभिच्छति, द्रव्यादव्यतिरिक्तमेव पर्यायमिच्छति, अत
प्रत्यय विशेषस्य प्राप्तये पर्यायार्थिराद् द्रव्यार्थिको भिन्नः परिकल्पितः । पर्यायार्थिकस्तु द्रव्य-पर्यायां परस्परं भिन्नावेन मन्यते, अतोऽमौ
द्रव्यार्थिराद् भिन्न इत्येते । मिथ्यादृष्टौ च प्रत्येकमेतौ, द्रव्यार्थिको द्रव्य-पर्याययोरैकत्वग्रहात्, पर्यायार्थिकस्तु तयोरन्यत्वग्रहादिति ॥ २६५४-
२६५५ ॥ एवभूता यदि परस्य मतिस्तदा प्रतिमिथीयते । कथम् ? इत्याह—

एगते ननु दृवं गुणो ति पञ्चायवयणमित्तमियं । तमहा तं दृवं वा गुणो व दृव्वट्टियगगाहो ॥ २६५६ ॥
उड भिन्नोभयगाही पञ्चायनओ तदेगपक्खम्मि । अविरुद्धं चेव तयं किमओ दृव्वट्टियनएण ? ॥ २६५७ ॥

(एकत्रे ननु दृवं गुण इति पर्यायवचनमात्रमित्यम् । तस्मात् तद् दृवं वा गुणो वा द्रव्यास्तिकग्रहः ॥ २६५६ ॥)

(यदि भिन्नोभयगाही पर्यायवस्तुत्पक्षे । अत्रिक्रमेण तत् किमतो द्रव्याधिकनयेन ? ॥ २६५७ ॥)

व्याख्या-ननु इय पर्याययोरैकत्वे त्वदभिप्रायतो द्रव्यार्थिकेनोपपन्ने 'द्रव्य' 'गुण' इति ध्वनिद्वयमिदमेकाध्याचकत्वादिन्द्रपुरन्दरा-
दिध्वनिम् पर्यायवचनमात्रमेव स्यात् । तस्मात् तत् सामायिक द्रव्य वा गुणो चेति द्रव्यार्थिकनयग्रहः (प्र० ग्रहः) स्यात्, न पुनस्तद् द्रव्य-
मेवेति तन्ग्रहः (प्र० ग्रहो) भवेद्; न चामिष्यते, द्रव्यार्थिकनयमेतेन द्रव्यरूपस्यैव तस्य ग्रमिद्धेरिति । तथा, यदि परस्परमन्यत्वभिन्नस्य
द्रव्य-पर्यायोभयस्य ग्राहकः पर्यायनयस्त्वेवेत्येते, तदा हन्त ! एकस्मिन् द्रव्यपक्षे तत् सामायिकमत्रिक्रमेण 'द्रव्यत्वेन' इति शेषः, 'द्रव्य
सामायिकम्' इति इत्यपने पर्यायनयमेतेनोपपन्नेयतः मिदमेवेत्यर्थः, अत कि द्रव्यार्थिकनयेनोपन्यस्तेन ? इति ॥ २६५६-२६५७ ॥

तस्माद् पर्यायवित्तमेव व्याख्यानं शेष इति दर्शयन्नाह-

तमहा कि सामइयं हवेज्ज दृवं गुणो ति चित्तेयं । दृव्वट्टियस्स दृवं गुणो य तं पञ्चवनयस्स ॥ २६५८ ॥

(तस्मात् कि सामायिकं भवेद् दृवं गुण इति चिन्तेयम् । द्रव्यार्थिकस्य द्रव्यं गुणश्च तत् पर्यायनयस्य ॥ २६५८ ॥)

॥ २३५ ॥

निक्षेपा०

भागः-२

द्रव्यार्थि-

कस्य

द्र० प०

एकात्ता-

भिन्नौ,

पर्यायार्थि-

कस्य तु तौ

भिन्नौ एवेति

पूर्वपक्षः

तत्पण्डनम्

द्रव्यार्थिक

मते न गुणो

चेति व्यप-

देशः किन्तु

जीवद्रव्य

सामायिकम्

इदं जीवाणं दृव्यनयस्सेयरस्स भिन्नं ति । उभयनओभयगाहे घडेज नेक्केक्काहम्मि ॥ २६५९ ॥

(इतरा जीवान्यद् दृव्यनयस्सेयरस्स भिन्नमिति । उभयनयोभयगाहे घटेन नैकेनमे ॥ २६५९ ॥)

आत्मा- गुमाम् किं द्रव्यं गुणो न सामायायिक्कम् ? इतीय चित्ताज्ज ग्रस्तुता । अस्मा तु चित्तायासुव्यते- द्रव्याधिक्कनयस्याभि-
शारेण द्रव्यम्, पयापाधिक्कनयस्य भतेन गुणश्च तत् सामायायिक्कमिति । इतराज्जान्यथा पुनर्द्रव्याधिक्कस्य जीवादनन्यत् सामायायिक्कम्, इतरस्य
तु पर्यायाधिक्कस्य जीवात् भिन्नं भवु, इत्येवमेकस्य नयस्य ग्रहेज्जुपपागे गति 'ज्ज पञ्चापनउ चिय' इत्यादि (गा०-२६५४) पूर्वोक्त-
पुनिक्को न 'पटते' इति उपाः । इयं पुनस्तर्हि घटन ? इत्याह- 'उभयनओभयगाहे घडेज चि' उभयनयस्य द्रव्याधिरूपपर्यायाधिक्कनय-
जाय नयद्रव्यस्य मिक्कनय द्रव्य गुणरूपयामापिक्कज्जणसोभयस्य ग्रहे सर्जं घटेत । द्रव्युक्त भवति- यदि द्रव्यनयो द्रव्यरूप, पर्यायनयस्तु
पर्यायस्य सामायायिक्कमिज्जति, तदिदंयमुभयोरपि नययो. ममुदितयोरथोक्तोभयगाहे सर्वं सुखं भवति, न पुनरेकस्य नयस्योभयग्रहे ततीति ।
॥ २६५८ २६५९ ॥ इयं यदुक्तम्- 'गो चेय पज्जमट्टियनयस्य जीवस्स एस्स गुणो' इति (गा० २६५३) एतदुपपत्तेन पुनरपि परः ग्राह-

णु भणियं पञ्चायाट्टियस्स जीवस्स एस्स हि गुणो ति । छट्टीए तओ दव्वं सो तं च गुणो तओ भिन्नो ॥ २६६० ॥

(ननु भणितं पर्यायाधिरूप जीवस्य हि गुण इति । पट्ठा ततो द्रव्यं स तच्च गुणो कतो भिन्नः ॥ २६६० ॥)

ननु 'गो चेय पय' इत्यादी नियुक्ताधोगर्धे भणितं प्रतिपादितं नियुक्ताकृता पर्यायाधिक्कनयमेतेन जीवस्यैव सामायायिक्क-
धत्तो गुण इति । इत्यस्मादेवमुक्तम्, 'तत्त' तस्मात्त्रोपस्यैव गुण इति पट्ठा पट्टिनिर्देशादत्रमीयते- 'दव्व सो ति' न जीवो द्रव्य, तच्च
सामायायिक्कम्, 'गुणो तओ भिन्नो ति' न च सामायायिगुणगतो जीवद्रव्याद् भिन्नः, पट्टिनिर्देशान्याद्युपपत्तेः । तस्मात् पर्यायनयमेतेन
भिन्नद्रव्यनयोरौभयग्रहात् मदीशमेव व्याख्यान श्रेय इति परम्याहमिति ॥ २६६० ॥ अत्रोत्तरमाह-

उप्पाय-भंगुगणं पइक्खणं जो गुणाण संताणो । दव्वोवयारमेत्तं जड कीरड तम्मि तच्चास ॥ २६६१ ॥

नञ्भेयरूपणाओ तं तस्स गुणो ति होउ सामडयं । पत्तस्स नीलयो जह तस्संताणो दिव्यत्थमिया ॥ २६६२ ॥

(उपाय भंगुगुण भणितम् तौ गुणाना संताः । द्रव्योपचारानां यदि क्रियते तस्मिन्नास ॥ २६६१ ॥)
(नञ्भेयरूपणाओ तं तस्स गुणो ति होउ सामडयं । पत्तस्स नीलयो जह तस्संताणो दिव्यत्थमिया ॥ २६६२ ॥)

आत्मा- न स पट्टास - ननु पर्यायाधिरूपमेतेन द्रव्यं परामायायिक्कं त्वेव्यते, इत्यनानिश्चयनिमित्तं वा ? । यदायः पट्टः,

न न पुनः, 'उत्तरपानउ चिय' (गा० २६५४) इत्यादिना प्रतिनिहितत्वात् । 'न द्वितीय' पुनः, तत्रोच्यते- गुणानां यः गततो गुणाना
या यथागतो भवेत्तत्तदुपपत्तिः । (निश्चिन्तामाह ? ।) त्रीणि नमुनादन्तुगुराणम् । तस्मिन् यदि मया पट्ट-विविधानहेतुः तेन तत्त्वमेतेन

॥ २६६ ॥
विशेषा-
भाषा-२

पर्यायाधिर-
मने गुण एव
परामायायि-
कम्

द्रव्योपचारात् त्रियते षष्ठीरादिना भक्ता, तदा 'तन्नाम' चि, 'नाम' इत्यभ्युपगमे, मन्यामहे तदित्यर्थः । न हि कल्पितद्रव्यसङ्गाना-
पादनेऽस्माकं किञ्चित् क्षयत इति । ततश्च 'तन्मेयरुपणाड' चि, तेन कल्पितद्रव्येण सह भेदस्तद्वैतस्तस्य कल्पनं तद्वैदक्यत्वं तस्मात्
मक्रानाम् तत् मामाधिकं तस्य कल्पितजीवद्रव्यस्य गुणो भवति, को निवारयिता ? । कस्य यथा को गुणः ? इत्याह- 'पतस्से'त्यादि
यथा गुणमधुद्रव्यव्यतिरिक्तस्य कल्पितस्य पद्रव्यस्य नीलतादिगुणः । कथंभूता नीलता ? इत्याह- 'तस्सताणे'त्यादि तस्मिन्नेन प-
मतान उदिता मत्तयन्ना, अस्मिता च विनष्टेति । इदमुक्त भवति- यथा कल्पितस्य पद्रोद्व्यस्य नीलतादयो गुणा भिन्ना व्यपदिश्यन्ते
तथा यद्यत्रापि परि कल्पितस्य जीवद्रव्यस्य सामाधिक्यं गुण उच्यते तदा भिन्नसाध्यत्ववेति । न च वक्तव्यम्-वास्तव एव समन्विदस्तुद्रये
षष्ठी दृश्यते, यथा 'दृग्द्रव्यस्य गात्रः' इत्यादि, परमत्रापि वास्तवयोरेव द्रव्यगुणयोः सन्ध्ये षष्ठी युज्यते न तु द्रव्यस्य कल्पनापामिति;
'गद्दोः गिरः' 'ज्जिलापुत्रकस्य शरीरम्' इत्यादिभिर्व्यभिचारादिति ॥ २६६१-२६६२ ॥

आह-ननु गुण-मतानयोर्भेद एव तद्वैदिकनित्यनयधर्मभेदाभावाद् घटते, तत्स्वरूपत्वं, तत् कथं कल्पितस्यापि गुणव्यतिरेकिणो
द्रव्यस्य मद्रागः ? । तदयुक्तम्, 'धर्मभेदाभावात्' इत्येतस्य हेतोरसिद्धत्वात् । कथम् ? इत्याह-

उपपाय-भंगुरा जं गुणा य न य सो सिते य तप्पभवा । न य सो तप्पभवो सिय जुज्झ तं तदुवयाराओ ॥

(उत्पाद भङ्गुरा यद् गुणाञ्च न च स इति ते च तत्त्वमत्रा । न च स तत्त्वमत्र इति च युज्यते तत् तदुपचारात् ॥ २६६३ ॥)

यद् यस्माद्रूपादभङ्गुरा गुणा उत्पद्यन्ते व्ययन्ते चेत्यर्थः । 'न य सो' चि, न पुनरसौ सतान उत्पादभङ्गुरः, तस्य प्रमाह नित्यतया
स्थितयान्, इत्येको गुण-मतानयोर्धर्मभेदः । तथा, 'ते य तपमे'त्यादि, ते सामाधिक्यदयो नीलतादयो वा गुणास्तत्रैव मंताने सधुस्तत्त्वात्
तत्प्रभावात्समात् मतानाद्रूपत्वात्सन्मानः, न पुनरसौ मतानस्तत्त्वमत्रो गुणम्यो लब्धात्मलाभः, तस्य गुणसादृश्यनिनयनत्वात् । तदेन
सगणमेव मंतानो न रूपम्, सयमेव च गुणा न कारणम्, इत्येवमपि गुण-मतानयोर्धर्मभेदाद् व्ययन्ते घटते तत्- जीवादिद्रव्यम् । कुतः ? ।
तत्र गुणमंताने गमानाद्रूपमिधाननिनयनत्वैवोपचारः कल्पना तदुपचारात्समादिति । तदेन पर्यायिधिनयमत समर्थ्यं पूर्वं 'तस्मा किं
मामस्य द्वेय' (गा०-२६५८) इत्यादिनोपमाद्वारः कृतः ॥ २६६३ ॥ अथ प्रकारान्तरेण त कुत्राह-

अहोवासीणमयं दृव्यनयं पइ न जीवओ भिन्नं । भिन्नमियरं पइ जओ नलिय तदत्थं तरं जीवो ॥ २६६४ ॥

(अथ योऽसीणमयं दृव्यनयं प्रति न जीवतो भिन्नम् । भिन्नमितर प्रति यतो नास्ति तर्थात्तर जीव ॥ २६६४ ॥)

इदमत्र दृव्यम्- तस्मात् 'किं सामाधिक्यं द्रव्यं गुणो वा भवेत् ?' इत्यस्या चिन्तायामुक्तम्- 'दृव्यद्विगुणस्य द्रव्यं गुणो य त पञ्चनयस्य'
(गा०-२६५८) । यस्मा नाम्ना द्रव्य-गुणचिन्तायामिदमुक्तम्, किन्तु 'किं सामाधिक्यम् ?' इति द्वारे प्रस्तुते उदासीनमतमिदम्-

गुण-
सतानयोः
धर्मभेदः
गुणस्य
मंतानजन्य-
त्वादेन

द्रव्य-वर्गानि रणोरुत्तरमतेऽनमिनिर्निष्ठेन उदासीनयुतिनाऽऽचर्येण क्षिप्यान् प्रत्याभिहित युक्तिभिश्च समीकृतमिदमिन्वयर्थः । किम् ? इत्याह— 'द्रव्यतयमित्यादि' द्रव्यतय प्रति द्रव्यतयाभिरागेष्वन्धे, जीवान् मामाधिक न भिज्यते, किन्तु जीव एव मामाधिकम्, तदभिप्रायेण यस्याभावात्तस्या जीवोऽत्रैव प्रत्यक्षं प्रमाणं भवति । इतर तु पर्यायाधिक्येनय प्रति पर्यायाधिक्येनय-यामिप्रमाणेन विन्तु जीवस्यान् मामाधिक्यम्, यतो यस्यान् पूर्वोक्तयुक्तिभिर्नोस्ति तेभ्यः नामायादिद्रव्येभ्योऽर्थान्तर गिनो जीवः, तन्मतैव त्रिपदेऽत्र न्यस्य गल्लनामागेष्वेव मत्वादिदिति । नत्र 'पञ्चापनयमयमिण' इत्यादिना ग्रन्थेन (भा०-२६४६) निस्तरतः पर्यायाधिक्य-नयमप्युक्तमित्याह ॥ २६६४ ॥ अथ द्वितीयस्य द्रव्याधिक्यतयस्याभिप्राय सप्तसङ्गं विदुर्वायिपुराह—

त्रीयम्स दृव्यमेतन्नित्य तदत्यन्तरं गुणो नाम । सामन्नावस्थाणाभावाज्जो खगविसाणं व ॥ २६६५॥
आविडभाव-तिगेभावमेतत्परिणामि दृव्यमेवेयं । निञ्चं वहुल्वं पिय नडो व्व वेसंतरावन्नो ॥ २६६६॥

(दिग्विषय द्रव्यमात्रं नास्ति सर्गान्तर गुणो नाम । मानान्तरयथानामात्रात् स्वविशेषमिति ॥ २६६५ ॥)

(आयिर्गोव निरभायमापरिणामि द्रव्यमेषम् । सित्य षट्पुत्रसमि च नट इय येणन्तरापन ॥ २६६६ ॥)

नाग्याः—प्रथमनिर्दिष्टपायाधिकृत्यापेक्षया द्वितीयस्य द्रव्याधिकृत्यस्य सर्वं सुखं-रजतादिकं द्रव्यमात्रमेवास्ति, गुणान्तु रक्तत्वं
 द्रोणं चादिकृतद्रव्यान्तर्गतौ नास्ति, तस्य गामान्यरूपतयाऽन्यत्वाभावात्, सारविषाणवदिति । एतदेवाह—आभिर्भाव कृष्णलालरूपेण,
 त्रिंशोभासश्च मुद्रिच्छादिभावेन, आभिर्भाव विरोभावां, तावेन गन्माश्रय, तेन परिणन्तु परिचितं शीलं यस्य तदाभिर्भावं विरोमात्रमात्रपरिणामि
 मुखादिकं द्रव्यमेवदमस्ति, न तु तदनिरिक्ता गुणाः । कथंभूतं द्रव्यम् ? । निगमविचित्रितरभासम् नद्रूप्यं च कद्रूणाऽऽनन्द कृष्णल
 मुद्रिणादेवकृष्णगामम्, रामनाथं नीमाऽऽनादिनमन्थीनि येनान्तराण्यापन्नं श्रप्तो नट इवति । यः हि नटनं येषां कुञ्जयि नटो निनं
 रेवद्रूपादिकभासं न ज्ञाति, येषांस्थान्यपि तत्परिस्थित्वात्वात्; यः मुखोदिकं द्रव्यमपि कद्रूणादिनद्रूप्यव्यपन्नमपि मुखोदिकरूपता न
 परिगन्थतीति न तद्रूपविरोक्ताः केनपि गुणाः ॥ इत्यष्टाष्टाष्टमाध्यायः ॥ २६६४-२६६६ ॥

अद्वैत इत्यर्थे प्रव्याहृतपमनस्य समर्पणार्थं निष्प्रियरोड्याद—

मंजं जं जं भवे परिणमइ पओगन्नीससाद्व्यं । तं तह जाणाइ जिणो अपज्जवे जाणणा नत्थि ॥ २६६७
(२६ गृथा । मल भासा । परिणमने प्रयोग विस्मयान्तरम् । मत्तु मया जनादि निोपयोगे मात्ता नत्ति ॥ २६७ ॥)

(-६१८५११ गन्धभागात्परिष्कृतं श्रेयोपदेशमात्रम् । गन्धभागात्परिष्कृतं श्रेयोपदेशमात्रम् ॥ २६३ ॥)

[illegible]

प्रतिपद्यते, 'त तह नि' नीचाग्रयामत्वाद् निर्देशस्य तत् तत् तथा तेन तेन रूपेण परिणमद् द्रव्यमेव जानाति, जिनः केवली, न पुनस्तद-
निरिक्तात् पर्याया निति भावः, तेषामुक्त्येवामात्रेणैव मचात् । न ह्युक्तं विफण-कुण्डलितानामस्थायामपि मर्षादिद्रव्यस्य स्वस्त्वव्यतिरिक्तः
क्रोडपि पर्यायाः मल-द्वये, मर्षादयश्चात्रिचलितमन्त्रस्य मर्षादिद्रव्यस्य सलक्षणादिति । यदि पर्याया न पित्यन्ते, तर्हि क्रयमुच्यते 'जे जे भावे
परिणमत्' ? इत्याद्यद्वाह- 'अपञ्चये जाणणा नाचि ति' अपञ्चये पर्यायरहिते वस्तुनि केवल्यादीना परिज्ञा नास्तीति मन्यामहे, केवलमुल्लेखा
मानेण नै पर्याया' मन्ति, न पुनर्द्रव्यव्यतिरेकिणः केवलापि मास्तमान्मे विद्यन्ते । जतो द्रव्यमेव परमार्थमत् ॥ इति निपुत्किगाथार्थः ॥
॥२६६७॥ ॥ ३४ भाष्येणत्वा व्याचष्टे—

जं जाहे जं भावं परिणमइ तयं तथा तओ ऽणन्नं परिणइमेत्तविसिट्ठ दव्वं चिय जाणइ जिणिंदो । २६६८

(२८ यदा यं भावं परिणमते तत् तत् ततोऽन्यत् । परिणमिमात्रमिच्छित् द्रव्यमेव जानाति जिनेन्द्र ॥ २६६८ ॥)

इह यद् घट्टेन्द्रधनुरादि द्रव्यं यदा यन्मिच्छां काले य रक्त-ज्जनादिमात्रं पर्यायं परिणमति प्राप्नोति तत् तदा ततः पर्यायादनन्यदभिन्नं सद्
द्रव्यमेव, परिणमिमात्रमिच्छित्मन्त्रस्य जानाति जिनेन्द्र केवलीति ॥ २६६८ ॥ ननु यदि पर्याया स्तुन्यन्तो न भवन्ति, तर्हि कथं-
मचिच्छिदपि मुखच्छिदने गुण्डला ऽऽगुलीयकं नूरादयो व्यपदेशाः प्रवर्तन्ते ? न चैते निर्निर्नयना एव, अतिप्रमद्गादित्याद्यद्वाह—
न सुवण्णाण्डन्नं कुण्डलाड तं चैय तं तमागारं । पत्तं तव्ववएसं लभइ सरुवादिभिन्नं ति ॥ २६६९ ॥

(न मुखच्छिदं नूरादयि तदेव न तमागारम् । प्राप्तं तद्व्यपदेशं लभते स्वरूपादभिन्नं मिति ॥ २६६९ ॥)

न मुखच्छिदं नूरादयो व्यतिरिक्तः, कुण्डलादिगोडसि, येन मुखच्छिदं द्रव्यं व्यतिरेकिणः, कुण्डलादिपर्याया भवेयुः, किन्तु तदेव मुखच्छि-
द्रव्यं न न कुण्डल-नूरागाद्यासारं यातं भवत् तस्य तस्य कुण्डलाद्यान्नामस्य व्यपदेशा लभते । क्रयभूतम् ? । पूर्वमिच्छास्वरूपानुत्तराप्रस्थायाम-
भिन्नमप्यविरलिनमभायमसीति । ततश्च नैते मुखच्छिदं नूरादयो व्यपदेशा निर्निर्नयनाः, तच्चच्छिदादिसारनिर्नयनत्वात् ।
न न तमागारस्य इत्यत्र भिन्नत्वम्, द्रव्यस्य निरागारत्वप्रदानम् । तस्मादनन्यत्वं गुणानामिति ॥ २६६९ ॥ अथान्यत्वमिष्यते, तत्राह—
जइ वा दव्वान्ने गुणाण्णो नूण सप्पएसं । होज्ज व रुवादिणं विभिन्नदेसोवलंभो वि ॥ २६७० ॥

(यदि वा द्रव्यान्ने गुणाण्यो नूनं मप्रदेश-नम् । भवेद् वा रूपानीना विभिन्ने देशोपलब्धोऽपि ॥ २६७० ॥)

यदि पुनर्द्रव्याद् द्रव्यादयो गुणाः, भदिग्वादा नम-पुराणादयः पर्याया ज्ञेये व्यतिरेकिण इष्यन्ते, तदा नूनं निश्चितं गुणादीना
मप्रदेशान्नेष्टयं नसत् । एतमुक्तं भवति— द्रव्यप्रदेशा गुणादय इति स्तम्भं, यदा च ते द्रव्याद् भिन्ना इष्यन्ते, तदाऽनन्यशरणाः सन्तः
रसमागतं एव पश्येत्तं अपराभा भवेयुः । न चैतद् दृष्टम्, यद् वा, गुणादीना मर्दयं पातन्त्येण पश्येद्देगन्त्यस्यं रुदन्त्यात् । न हि यस्तु

द्रव्य-पर्याप्तिकयोरेकतमतेऽनभिनिविष्टेन उदासीनवृत्तिनाऽऽचार्येण शिष्यान् श्रव्याभिहित युक्तिभिश्च ममर्थितिदिमन्यर्थः । किम् ? इत्याह- 'दृव्यनयमित्यादि' द्रव्यनय प्रति द्रव्यनयाभिप्रायेणैत्यर्थः, जीवात् सामायिक न मिश्रम्, किन्तु जीव एव सामायिकम्, तदभिप्रायेण वक्ष्यमाणशुक्लया जीवादेर्द्रव्यस्य सचात्, गुणानां तु तद्व्यतिरेकिणा परमार्थतोऽस्मत्चादिति । इतर तु पर्यायार्थिकनय प्रति पर्यायार्थिकनयाभिप्रायेण भिन्न जीवद्रव्यात् सामायिकम्, यतो यस्मात् पूर्णोक्त्युक्तिभिर्नास्ति तेभ्यः सामायिनादिगुणेश्चोऽर्थात्तर भिन्नो जीवः, तस्मत्तेन जीवादेर्द्रव्यस्य कल्याणमात्रेणैव मत्तादिति । तत्र 'पञ्चायनयमयमिण' इत्यादिना ग्रन्थेन (पा०-२६४६) विस्तरतः पर्यायार्थिकनयनयमुपदर्शितम् ॥ २६६४ ॥ अथ द्वितीयस्य द्रव्यार्थिकनयस्याभिप्राय समिस्तर दिदर्शयिष्याह-

वीथस्स दृव्वमेत्तं नल्लि तद्वत्थं तरं गुणो नाम । सामञ्जावत्थाणाभावाओ खरविसाणं व ॥ २६६५ ॥
आविज्जाव-तिरोभावमेत्तपरिणामि दृव्वमेवेयं । निच्चं बहुलुवं पिय नडो व्व वेसंतरावन्नो ॥ २६६६ ॥

(द्वितीयस्य द्रव्यमात्रं नास्ति तदर्थान्तरं गुणो नाम । सामान्याऽऽनामानात् खरविषाणमिदं ॥ २६६५ ॥)
(आभिर्भावं तिरोभावमात्रपरिणामि द्रव्यमेवेत्यम् । नित्यं गुरुत्वमपि च नट इव वेयान्तरापन्नं ॥ २६६६ ॥)

व्याख्या- प्रथमनिर्दिष्टपर्यायार्थिकनयापेक्षया द्वितीयस्य द्रव्यार्थिकनयस्य मर्वां सुवर्ण-नज्जादिकं द्रव्यमात्रमेवास्ति, गुणस्तु रक्तल-
देवत्वादिकम्मात्रार्थान्तराभूतो नास्ति, तस्य सामान्यरूपतयाऽऽस्थानाभावात्, खरविषाणवदिति । एतदेवाह- आभिर्भाव-
तिरोभावश्च मुद्रिमादिभौतेन, आभिर्भावे-तिरोभावौ, तावेन तन्मात्रम्, तेन परिणन्तु परिवर्तिहं झील यस्य तदभिर्भावं तिरोभावमात्रपरिणामि
सुवर्णादिकं द्रव्यमेवेदमस्ति, न तु तदतिरिक्ता गुणाः । कथंभूतं द्रव्यम् ? । नित्यमविचलितस्वभावात्, गुरुत्व च कर्तृत्वाऽऽज्ञात् गुरुल
मुद्रिकादिपदपरिणामम्, राम-रात्रण भीमा-ज्जु नादिसम्पत्तीनि वेयान्तराण्यपन्नः प्राप्तो नट इवेति । यथा हि गृहं वेयान् कुम्भायि नदो निज
देवदनादिव्यभार न जहाति, गर्वावस्थायापि तस्यैकस्वरूपत्वात्, एव सुवर्णादिकं द्रव्यमपि कर्तृत्वादिगुरुलक्षणपद्ममपि सुवर्णादिरूपत्वा न
परित्यजतीति न तद्व्यतिरेकिणः, केचनपि गुणाः ॥ इत्यष्टाहयमायार्थः ॥ २६६५-२६६६ ॥

तस्यैव द्रव्यार्थिकनयमतस्य समर्थनार्थं निवृत्तिरस्योप्याह-

अंजं जे जे भावे परिणमइ पओग-वीससादव्वं । तं तह जाणाइ जिणो अपज्जवे जाणणा नल्लि ॥ २६६७ ॥
(यद् यद् वाच या भावाः परिणमते प्रयोग विद्यमानाः । तत् तस्या ज्ञानाति चित्तोऽप्येवे ज्ञानस्य नास्ति ॥ २६६७ ॥)
प्रपादतेतनाप्रतो व्यापार, निमित्ता स्वभावस्यान्या नियन्त द्रव्य प्रयोग-विषयमव्ययमुच्यते । तत्र प्रयोगनिष्पन्नं घट-पटादि, निव-
मानिपन्नं तमेन्द्र-पटारादि । तत्र यद् यद् प्रयोग निव्वमव्ययं कर्तुं यावत् कृण्व रक्त पीत शुक्लत्वादीन् भावान् पर्यायान् परिणमति

॥ १३८ ॥
विशेषा-२
भाग-२
द्रव्यार्थिक-
नयमभिप्राय-

प्रयोग-
निव्वमव्य-
द्रव्यमेव
परिणमति

प्रातिपद्यन्ते, 'त तद्' चि' ग्रीष्माग्रयानत्वाद् निन्द्यास्य तत् तद् तथा तेन रूपेण परिणमद् द्रव्यमेव जानाति, जिनः केरली, न पुनस्तद्व-
निरिक्तात् पर्याया निति भावः, तेषामुच्येनामात्रेणैव मत्वात् । न ह्यारुण निरुण-गुण्डलाद्यावस्थापामपि मर्षादिद्रव्यस्य स्वस्वरूपव्यतिरिक्तः
सोऽपि पर्यायाः मल्लस्यते, मर्षादिद्रव्यस्यैव सलक्षणमिति । यदि पर्याया न विद्यन्ते, तर्हि द्रव्यमुच्यते 'जे जे भावे
परिणमद्' ? इत्याद्यद्वाह- 'अप्यजे जाणना नत्थि चि' अप्याये पर्यायद्विहेतुं उच्यते । केरल्यादीना परिज्ञा नास्तीति मन्यामहे, केरलमुच्येक्षा
मात्रेणैव ते पर्यायाः गन्ति, न पुनर्द्रव्यव्यतिरेकिणः केचनपि यास्तमान्ते विद्यन्ते । अतो द्रव्यमेव परमार्थमत् ॥ इति नियुक्तिगार्थायः ॥

॥२६६७॥ अथ व्याप्यता व्याचष्टे—

जं जाहे जं भावं परिणमड तयं तथा तओ ऽणन्नं । परिणमइत्तविसिटं तद्वं चिय जाणइ जिणिंदो । २६६८

(यद् यथा ये भावः परिणमते तद् तन् ततोऽनन्तरं । परिणतिमात्रांशेन्द्र द्रव्यमेव जानाति जिनेन्द्र ॥ २६६८ ॥)

इह यद् घटो न्द्रधुगदि द्रव्य यदा यस्मिन् काले य रक्त-रंजितादिभावं पर्यायं परिणमति प्राप्नोति तत् तदा ततः पर्यायिदनन्दभित्तं सद्
द्रव्यमेव, परिणतिमात्रविशिष्टमचिचित्तमन्यथा जानाति जिनेन्द्र केरलीति ॥ २६६८ ॥ ननु यदि पर्याया रस्तुमन्तो न भवन्ति, तर्हि कथ-
मविशिष्टेऽपि गुणादिद्रव्ये गुण्डला ऽऽगुलीपरम् नृपुण्ड्रयो व्यपदेशाः प्राप्तेन्ते ? । न चेते निर्निवन्धना एव, अतिप्रमद्वादित्यालङ्कार्याह—
न सुवणणादन्नं कुण्डलाइ तं चैय तं तमागारं । पत्तं तव्ववएसं लभइ सरूवादिभिन्नं ति ॥ २६६९ ॥

(न गुणादिद्रव्यं गुणादि तदेव न तमागारम् । आप्तं तद्वपदेशं लभते रक्ताण्यभिन्नं मिति ॥ २६६९ ॥)

न गुणाद्रन्यो व्यतिरिक्तः गुण्डलादिर्गोऽस्ति, येन गुणादिद्रव्यव्यतिरेकिणः कुण्डलादिपर्याया भवेयुः, किन्तु तदेव सुवर्णादि
द्रव्यं न न कुण्डल-रूपाणाधार प्राप्तं न तस्य तस्य कुण्डलाद्याकारस्य व्यपदेशं लभते । कथंभूतम् ? । पूर्वोक्तस्थास्वरूपादुत्तरावस्थायाम-
भिन्नमप्यनित्यतास्वाभावमपीति । ततश्च नते गुणादिद्रव्ये कुण्डल-रूपाणादयो व्यपदेशा निर्निवन्धनाः, तच्चिद्विशिष्टाभारनिवन्धनत्वात् ।
न च तमागारस्य द्रव्याद् भिन्नत्वम्, द्रव्यस्य निराकारत्वमसत्त्वात् । तस्मादनन्यत्वं गुणानामिति ॥ २६६९ ॥ ज्यान्यत्वमिष्यते, तत्राह—
जडवाटव्यादन्नं गुणादओ नूण सपएसत्तं । होल्ल व रूवाइणं विभिन्नदेसोवल्लभो वि ॥ २६७० ॥

(यदि य द्रव्यादन्त्ये गुणाद्यो ह्येव नमदेजन्यम् । भवेद् य रूपादीना विभिन्नदेशोपलम्भोऽपि ॥ २६७० ॥)

यदि पुनर्द्रव्याद् स्पादयो गुणाः, आदिद्रव्याद् नम-पुण्णायदयः पर्याया अन्ये व्यतिरेकिण इष्यन्ते, तदा नूनं निश्चितं गुणादीना
नम-पुण्णमेवेत्य भवात् । इत्युक्तं भवति—द्रव्यपदेशा गुणादय इति स्तम्, यदा च ते द्रव्याद् भिन्ना ऽप्यन्ते, तदाऽनन्यशरणाः सन्तः
रागनामा मय पदेना नमया भवेयुः । न चेतेरु दृष्टम्, इष्टं य, गुणादीना मदेन पारतन्त्र्येण पण्णदेशवत्त्वं स्तत्त्वात् । न हि मत्तु

रात्मन एव स्वयमयवो भवतीति क्वापि दृश्यते, युज्यते वेति । किञ्च, गुणादीनां द्रव्याद्भिन्नत्वं दृश्यमाणे रूप-रस-गन्धादीना घटादि-
द्रव्याद्भिन्नेऽपि देश उपलब्धिः स्यात् ; तथाहि-यद् यतो भिन्नं तत् ततो भिन्नदेश उपलभ्यते, यथा घटात् पटः, न चैव रूपादयः,
तस्मात् ते घटादि-द्रव्याद्भिन्ना एवेति द्रव्यमेवास्ति न पर्याया इति ॥ २६७० ॥ अथोपचारतस्तेऽप्यन्ये तर्हि सिद्धसाध्यतेति दर्शयन्नाह—

जड पञ्चवोयारो लय-प्यासपरिणाममेतस्स । कीरइ तन्नाम न सो दब्बोदत्थं तरब्भूओ ॥२६७१॥

(यदि पर्यवोयारो लय प्रकाशपरिणाममात्रस्य । क्रियते तन्नाम न स द्रव्याद्यन्तरभूत ॥ २६७१ ॥)

लयः, लीनता, तिरोभाव इत्यनर्थान्तरम् । प्रकाशः, प्रकटत्वम्, आविर्भाव इत्यप्यभिवाच्यम् । लयश्च प्रकाशश्च लय-शकाशौ पर्याया-
णामाविर्भाव तिरोभावौ लय-प्रकाशाभ्यां लय प्रकाशरूपतया परिणामन परिणामो लय-शकाशपरिणामः स एव तन्मात्र तस्य यदि तत्तद्विरो-
धवृत्तविधाननिवृत्त्यनन्तेन पर्यायेणोपचारः क्रियते, तदा तन्नामेति नामशब्दोऽप्युपगमे, मन्यामहे तदित्यर्थः, केवलं नामौ पर्यायो वास्तवः
कोऽपि द्रव्याद्यन्तरभूतो विद्यत इत्येतदेव शुजयुस्त्वप्य त्रुम् इति ॥ २६७१ ॥

यदि न बान्तवः पर्यायः किन्तु कल्पितः, तर्हि उपविषणस्याधर्मो कथं न भवति, कल्पनामात्रस्य तत्रापि सुकरत्वाद् ? इत्याह—
व्यपरिणाममेतं पञ्जाओ सो य न खरसिगस्स । तदपञ्जवं न नञ्जइ जं नाणं नेयविसयं ति ॥ २६७२ ॥

(द्रव्यपरिणाममात्रं पर्यायं स च न खरशब्दस्य । तदपर्ययं न ज्ञायते यत्कालं श्रेयप्रियमिति ॥ २६७२ ॥)

विच्छिदो द्रव्यपरिणाम एव द्रव्यपरिणाममात्रं पर्यायो नात्यः । स च न द्रव्याद्भिन्नो, तथाजुपलम्भात् । नायमौ खरशब्दस्य,
खरशब्दस्य द्रव्यपरिणामत्वात्, खरशब्दस्य च द्रव्यत्वाभावात् । अत एव तत् खरशब्दमद्रव्यत्वादपर्यायं सत् न ज्ञायते केवलित्वात्, यतो ज्ञान
द्रव्यत्वं केवलमिति न प्रतते, तत्रेह ज्ञेयं नास्ति, खरविषणस्याभावरूपत्वात् । अत एव नियुक्तिरुक्ता प्रोक्तम्— ‘अपञ्जवे जाणणा नत्थि’
इति ॥ इति नायापञ्जकायं, ॥ २६७२ ॥ तदेवमवसितं तत् सप्रमद्वं ‘किं सामायिकम् ?’ इति द्वारम् ॥

अत्र ‘कतिविधं सामायिकम् ?’ इति द्वारं व्याचित्वायुग्राह—

माहयं च (प्र० च) तिविहं सम्मत्त सुयं तथा चरित्तं च । दुविहं चैव चरित्तं अगारमणगारियं चैव । २६७३

(सामायिकमपि त्रिविधं सम्यक्त्वं श्रुतं वगा चारियं च । द्विविधेन चारित्र्यगारिफननगारिफं चैव ॥ २६७३ ॥)

षिविव च धिमेद सामायिकम् । अनुस्यारालोपात्तं मय्यक्त्वं मय्यक्त्वं सामायिकम्, अत चारित्तं चारित्र्यमाया-
यिकम् । चणब्दः प्रत्येकं स्वगतानिरेवेदलनार्थः । तत्र संक्षेपेण मूलमेतद्व्यारित्तं चारित्र्यमायायिकं द्विविधमेव द्विमेदमेव, तत्रयो— अगा
इयान्तिः कृतमगारं गृहं तदस्यास्तीति मतु-न्योपादगारो गृहस्थमनस्सिद्धमगारिफं देशचारित्तसामायिकं देशपरित्तसामायिकमिति यावत् ।

एतन् पुनरप्यनेकभेदम्, देशनिरतेतिथिरूपत्वात् । न निघतेऽगारं ग्रह यस्यासाप्तनगारः सापुस्तस्येदमनगारिक सर्वचारित्रसामायिक सर्वनिर-
तिमामायिकमित्यर्थः । इदमपि स्वस्थानेनेकभेदेभवेति ॥ २६७३ ॥ श्रुतसामायिकस्यापि सशेषतो भेदकथनार्थमाह—

॥१४१॥
निशेषा०
भाषा-२

अञ्जयणं पि य तिविहं सुत्ते अर्थे अतदुभय चेव । सेसेसु वि अञ्जयणेसु होइ एसेव निज्जुत्ती ॥ २६७४ ॥

(अश्वयत्नमपि च त्रिविधं मृत्रेडं च तदुभय एव । शेषेऽप्यश्वयत्नेषु भवेत्येव निरुक्ति ॥ २६७४ ॥)

अधीयते विनयादिक्रमेण गुरुसमीप इत्यश्वयत्न भामान्येन श्रुतमिह शुक्ले श्रुतसामायिकमित्यर्थः, तदपि त्रिविध त्रिभेदम्—‘सुत्ते’
त्यादि द्युतः, अर्धतः, तदुभयतरस्येत्यर्थः । उपलक्षणत्वात्, अपिगण्डाद् या सम्यक्त्वसामायिकमर्प्यापशमिक-धायिक-धायोपशमिकभेदात् त्रिविध
द्रष्टव्यम् । अथ प्रकान्तोपेक्षातनिर्युक्तं शेषोपेक्षातनिर्युक्तं—‘सेसेसु वीत्यादि’ प्रस्तुतसामायिकाध्ययनात् शेषेऽपि चतुर्विंश-
तिस्तारात्रित्यन्तेषु चाप्ययनेर्नैर्गोदेन्द्र-निर्देशादिका निरुक्तियुक्तवसानोपेक्षातनिर्युक्तं किमर्थं । एषं संपन्नं द्रष्टव्येत्यर्थः । आह—ननुपेक्षाद्वया-
तनिर्युक्तौ गर्तस्यापि गमयितायामित्यतनिर्देशो दातुं युज्यते, न चेत्यमद्यापि समर्थ्यते ‘भगारिसफासण निरुत्ती’ इति निरुक्तिद्वार
एव तस्याः गमयितव्यमाणात्वात् । न त्वयम्, किन्त्युपेक्षातनिर्युक्तं किमर्थमिदम्, मध्ये चातिदेशः कृतः पर्यन्तेऽपि लभ्यते, “मध्यग्रहण
अद्यात्नोपेक्षातनिर्युक्तम्” इति न्यायात् । इति निरुक्तिगाढयार्थः ॥ २६७४ ॥ अथ भाष्यकारः सम्यक्त्वादियामायिकानां भेदनिरूपणार्थमाह—

समं निसगओ ऽहिगमओ य दसहा तप्पमेयाओ । कारय-रोयग-दीवगमहवा खइयाइयं तिविहं । २६७५

सम्यक्त्व-
श्रुत-चारित्र-
गामायिका
नामनेक-
प्रकाराः

सुत्त-स्थ-तदुभयाइ बहुहा वा सुत्तमक्खवरसुयाइ । खइयाइ तिहा सामाइयाइ वा पंचहो चरणं ॥ २६७६ ॥

दुबिहतिविहोइणाणुव्वयाइ बहु-एगदेसचारित्तं । वीसं सव्वाइ पुण पञ्जयओ ऽणंतमेयाइ ॥ २६७७ ॥

(सम्यक्तत्वं निसर्गतोऽधिगमस्तत्र दद्यात् तत्रमेयात् । यारम्भ-तोचक दीपकमथवा क्षायिनादिकं त्रिविधम् ॥ २६७५ ॥)

(गृहार्थ-गुरुभूतानि यद्गृहा या मृदगश्चरुतादि । क्षायिकादि त्रिधा सामायिकादि या पञ्चाया चारित्र्यम् ॥ २६७६ ॥)

(द्विषिप त्रिषिपदिनानुश्रुतानि यद्द्वैक-देशचारित्र्यम् । विपक्ष-सर्गाणि पुन पर्यायतोऽनन्तमेयादि ॥ २६७७ ॥)

व्याख्या—गम्यत्वं तापद् निगर्गतोऽधिगमस्तत्रेत्येव विधा भवति । तत्र निसर्गः स्वभावस्तस्मात् सम्यक्तत्वं भवति, यथा नारका-
दीनाम्, अधिगमस्तीर्थरुदीनां गमीषे धर्मश्रयण तस्मात् सम्यक्तत्वं भवतीति प्रतीतमेव, यथा स्कन्दरुदीनाम् । अथवा, ‘तप्यमेयात् ति’
तप्य गम्यत्वात् प्रकृतः ग्रन्थो भेदस्तस्मात् प्रभेदतः गित्ययमानमिदं त्रिविधमपि समुद्धितं दृश्या भवति । ततोपशमिक-साक्षादन-धायोप-
शमिक-नेदर-धायिकभेदात् निगर्गजं पञ्चाया, गम्याधिगममस्तुत्वमपि पञ्चकं । तदेव समुद्धितं सत् दृश्या भवति । अथवा, सारस्वतोचर-
दीपकभेदात् धायिक-गोपशमिनी पञ्चमिरेदार् या विधा गम्यत्वं भवति । तत्र धायिरुद्धयो भेदाः प्रतीता एव । काररुदीनां त्वयमर्थोः—

स्वात्मन एव स्वयमयमो भवतीति क्वापि दृश्यते, युज्यते चेति । किञ्च, गुणादीना द्रव्याद् भिन्नत्वं इत्यभाणे रूप-रस-गन्धादीना घटादि-
द्रव्याद् भिन्नेऽपि देग उपलब्धि- स्यात्, तथाहि-यद् यतो भिन्नं तत् ततो भिन्नदेश उपलभ्यते, यथा घटात् पटः, न चैव रूपादयः,
तस्मात् ते घटादि-द्रव्यादभिन्ना एवेति द्रव्यमेवास्ति न पर्याया इति ॥ २६७० ॥ अथोपचारतस्तेऽपीप्यन्ते तर्हि सिद्धसाध्यतेति दर्शयन्नाह—

जइ पञ्जवोवयारो लय-प्पयासपरिणाममेत्तस्स । कीरइ तन्नाम न सो दव्वोदत्थं तरब्भूओ ॥ २६७१ ॥

(यदि पर्योपचारो लय-प्रकाशपरिणाममात्रस्य । क्रियते तन्नाम न स द्रव्यादर्थान्तरभूतः ॥ २६७१ ॥)

लयः, लीनता, तिरोभाव इत्यनर्थान्तराय । प्रकाशः, प्रकटत्वम्, आभिर्भा इत्यप्यभिन्नार्थम् । लयश्च प्रकाशश्च लय-प्रकाशौ पर्याया-
णामाभिर्भां तिरोभावौ लय-प्रकाशाभ्यां लय प्रकाशरूपतया परिणामन परिणामौ लय-प्रकाशपरिणामः स एव तन्मात्रं तस्य यदि तत्तद्विधे-
पुद्गलविधाननिगन्धनत्वेन पर्यायोपचारः क्रियते, तदा तन्नामेति नामशब्दोऽप्युपगमे, मन्यामहे तदित्यर्थः, केवलं नासौ पर्यायो वास्तवः
सोऽपि द्रव्यादर्थान्तरभूतो विद्यत इत्येतदेव भुजमुत्पिष्य इम इति ॥ २६७१ ॥

यदि न वास्तवः पर्यायः किन्तु कल्पितः, तर्हि स्वरविषाणस्याप्यमौ रूय न भवति, कल्पनामात्रस्य तत्रापि सुकरत्वात् ? इत्याह—

परिणाममेत्तं पञ्जाओ सो य न खरसिंगस्स । तदपञ्जवं न नजइ जं नाणं नेयविसयं ति ॥ २६७२ ॥

(द्रव्यपरिणाममात्रं पर्यायं स च न खरशृङ्गस्य । तदपर्यवं न ज्ञायते यस्मान्नेयविसयमिति ॥ २६७२ ॥)

निर्दिष्टो द्रव्यपरिणाम एव द्रव्यपरिणाममात्रं पर्यायो नाव्यः । स च न द्रव्याद् भिन्नो, तथाऽनुपलम्भात् । नाप्यमौ खरशृङ्गस्य,
पर्यायस्य द्रव्यपरिणामत्वात्, खरशृङ्गस्य च द्रव्यत्वाभावात् । अत एव तत् खरशृङ्गमद्रव्यत्वादपर्यायं सद् न ज्ञायते नेत्रलिना, यतो ज्ञान
नेयविसयं ज्ञेयग्राह्यत्वेन प्रवर्तते, तद्यह ज्ञेय नास्ति, स्वरविषाणस्याभावरूपत्वात् । अत एव नियुक्तिकृता प्रोक्तम्— ‘अपज्जेने जाणणा नत्थि’
इति ॥ इति गाथापञ्चकार्यः, ॥ २६७२ ॥ तदेवमवसितं तत् सप्रसङ्गं ‘किं नामायिकम् ?’ इति द्वारम् ॥

अतः ‘कतिनिघं सामायिसम् ?’ इति द्वार व्याचिर्यासुराह—

माइयं च (अ. १७) तिविहं सम्मत्त सुयं तथा चरित्तं च । दुविहं चैव चरित्तं अगारमणगोरियं चैव । २६७३

(सामायिकमपि त्रिविधं सम्यग्जलं धुनं तथा चारिय च । द्विविधमेव चारियमगारिकमनगारिकं चैव ॥ २६७३ ॥)

त्रिविधं च त्रिभेद सामायिसम् । अनुसारालोपात् सम्यक्त्व सम्पत्स्तमामायिकम्, श्रुत श्रुतमामायिकम्, तथा चारिय चारित्रसामा-
यिकम् । चन्द्र- प्रत्येकं यमगतोनेमोदयचनार्थः । नत्र सक्षेपेण मूलभेदतद्धारित्र चारित्रमामायिकं द्विविधमेव द्विभेदमेव, तद्यथा— जगा
वृथापत्तेः । कृतनगार गद तदस्यापत्तेः । मनु-लोपादगारो गृहस्थस्त्वैतदमगारिकं देशचरित्तमामायिकं देशचरित्तमामायिकमिति यावत् ।

एतच्च पुनरप्यनेकभेदम्, देशनिरर्तेश्चिरूपत्वात् । न निघतेऽगार गृह यस्यासादनगाराः साधुस्तत्वेदमनगारिकं सर्वविर-
तिसामायिकमित्यर्थः । इदमपि स्वस्थानेऽनेकभेदेभवेति ॥ २६७३ ॥ श्रुतसामायिकस्यापि सद्योपेतो भेदकथनार्थमाह—

॥१४१॥
निशेपा०
भगाः-२

अञ्जयणं पि यतिविहं सुते अथे अतदुभए चव । सेसेसु वि अञ्जयणेसु होइ एसेव निज्जुत्ती ॥ २६७४ ॥

(अध्ययनमपि च त्रिनिघ सत्रेऽर्थे च तदुभय एव । श्रेतेऽप्यध्ययनेषु भवेत्येवैव नियुक्तिः ॥ २६७४ ॥)

अधीयते निनयादिक्रमेण गुरुसमीप इत्यध्ययन सामान्येन श्रुतमिह श्रुतात् श्रुतसामायिकमित्यर्थः, तदपि त्रिनिघ त्रिभेदम्—‘सुते’
त्यादि द्युताः, अर्थात्, तदुभयद्वयेत्यर्थः । उपलक्षणत्वात्, अपिशब्दाद् वा सम्यक्त्वसामायिकमर्थापश्यामि-रू-क्षाधिकारमिकमेदात् त्रिविधं
द्रष्टव्यम् । अथ प्रकान्तोपोद्घातानियुक्तेः शेषाध्ययनव्यापिता दर्शयथाह— ‘सेसेसु गीत्यादि’ प्रस्तुतसामायिकाध्ययनात् शेषेष्वपि चतुर्निश-
तिस्त्वादिष्वन्येषु चाध्ययनेष्वेवैवोद्देश-निर्देशादिका निरुक्तिरप्यवसानोपोद्घातानियुक्तिर्भवति । एषं मया द्रष्टव्येत्यर्थः । आह—नस्तूपोद्घा-
तानियुक्तौ सर्वस्यामपि समर्थतायामित्यतदिदो दातुं युज्यते, न चैवमद्यापि समर्थ्यते ‘भवागारिसकासण-निरुत्ती’ इति निरुक्तिद्वार
एव तस्याः समर्थय्यमाणत्वात् ? । सत्यम्, निरुत्तोद्घातानियुक्तेर्भेद्यभिदम्, मध्ये चातिदेशः कृतः पर्यन्तेऽपि लभ्यते, ‘मध्यग्रहण
श्राद्धान्त्योग्रहणम्’ इति न्यायात् । इति नियुक्तिग्राह्यार्थः ॥ २६७४ ॥ अथ भाष्यकारः सम्यक्त्वादिसामायिकानां भेदनिरूपणार्थमाह—

सम्यक्त्व-
श्रुत-चारित्र-
सामायिका
नाननेक-
प्रकाराः

समं निसग्गओ ऽहिगमओ य दसहा तप्पमेयाओ । कारय-नोयग-दीवगमहवा खइयाइयं तिविहं । २६७५
सुत्त-न्थ-तदुभयाइ बहुहा वा सुत्तमक्खरसुयाइं । खइयाइ तिहा सामाइयाइ वा पंचहो चरणं ॥ २६७६ ॥
दुविहतिविहोइणाणुव्वयाइं बहु-एगदेसचारितं । वीसं सव्वाइं पुण पञ्जयओ ऽणंतमेयाइं ॥ २६७७ ॥

(सम्यक्त्वं निसर्गतोऽधिगमतश्च दशधा तत्त्वभेदात् । कारय-नोचक दीपकमथवा क्षायिकादिकं त्रिविधम् ॥ २६७५ ॥)

(सूत्रार्थ-तदुभयानि बहुधा वा सूत्रमक्षरश्रुतादि । क्षायिकादि विधा सामायिकादि वा पञ्चधा चारित्र्यम् ॥ २६७६ ॥)

(द्विविध विविधादिनाणुत्तानि बहुवैक देशचारित्र्यम् । निष्पक् स्वर्गोण पुन पर्यायतोऽनन्तभेदानि ॥ २६७७ ॥)

व्याख्या—सम्यक्त्वं तावद् निसर्गतोऽधिगमतरश्चेत्येव द्विधा भवति । तत्र निसर्गः स्वभावात्तत्त्वात् सम्यक्त्व भवति, यथा नारका-
दीनाम्, अधिगमस्तीक्ष्णत्वादीनां समीपे धर्मश्रवण तस्माद् सम्यक्त्वं भवतीति प्रतीतेरिव, यथा स्कन्दकादीनाम् । अथवा, ‘तपमेयाउ त्ति’
तस्य सम्यक्त्वस्य प्रकटः क्लृप्तो भेदस्तस्माद् प्रभेदतश्चिन्त्यमानमिदं द्विविधमपि समुद्दिष्टं दशधा भवति । तत्रौपशमिक-तास्त्रादन-क्षायोप-
शमिक-वेदक क्षायिकभेदाद् निसर्गजं पञ्चधा, एवमाधिगमसमुत्थमपि पञ्चधैव । तदेव समुद्दिष्टं सद् दशधा भवति । अथवा, कारक-नोचक-
दीपकभेदात् क्षायिक-क्षायोपशमिकौ पशमिकभेदाद् वा त्रिधा सम्यक्त्व भवति । तत्र क्षायिकद्वयो भेदाः प्रतीता एव । कारकादीनां त्वयमर्थः—

यमिमम् गम्यस्ते नति तदनुष्ठान श्रद्धेन, नश्यत् करोति च, तत् कारयति सद्गुणानिति कारक मय्यस्त्युच्यते । एतच्च साधना द्रष्टव्यम् । यत्तु सद्गुणान रोचयेव केनपि, न पुन सायति तद् रोचकम्, यथा श्रेणिकानाम् । यत्तु स्वयं तत्पश्रद्धानमरहित एव मिश्या-
दष्टिः परस्य मर्मसादिभित्तचश्रद्धान दीपत्युत्पादयति तत्संयन्त्रि मय्यस्त्वं दीपस्म्युच्यते, यथाऽङ्गारमर्दकादीनाम्, इदं सयस्यस्त्वहेतुत्वात्
मय्यस्त्वंस्युच्यते, परमार्थतन्तु मिश्यान्वमेवेति । यत्रा-ऽर्थ-तदुपमेदात् यत्र श्रुतसामाजिकं निधा भवति । ‘अक्खर मण्णी सम्म साइयं रत्तु
मण्जानमियं च, गमिय अक्खदिट्ठ’ इत्यादिना प्रतिपादितदत्तश्रद्धा-ऽनक्षरश्रद्धादिभेदाद् गृह्या गा श्रुतसामाजिक भवति । चरण चारित्र-
सामाजिक पुनः शायिमम्, शायिप्रशमिम्, आपन्नमिकमित्येयं निधा भवति । यदि गा, सामाजिक-ऽहेतोःस्थपनीय-परिहारविशुद्धिक-सूक्ष्म-
मपगद-यथारपालभेदान् पञ्चमा तद् भवति । यत् त्वगुत्तमत्रांशदेशप्रियं चारित्र देशभिरतिमामाजिकमित्यर्थः, तद् गृह्या गृहमेद भवति ।
केन ? इत्याह- ‘द्विहतिनिहाइण ति’ । दुवहि नित्रिहे ग पठने दुवहि दुमिहेण नीजने दोह । दुमिह पस्सदिहेण ग्गादिह वैय तिनिहेण ॥ १ ॥
इत्यादिग्रन्थप्रतिपादितभूतजालेन हेतुभूतेनेत्यर्थः । ‘नीसु’, ति गतेषा मामाजियमानमेते पूर्वोक्ता भेदा निवर्गैरैकश्रद्धिन्यमानाना द्रष्टव्याः ।
यदा तु मर्माप्येवेतानि समुदितानि भेदधिन्यन्ते तदा पर्यायत पर्यायानाश्रयानन्तर्भेदानि द्रष्टव्यानि । भयमश्रेण्यामध्यवमायस्थानाना-
मर्गन्येपलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, एकैकस्य चाप्यसमायस्थानस्यानन्तर्पर्यायत्वादिति ॥ २६७५-२६७६-२६७७ ॥

‘तस्सेसु ति गज्जपणेसु’ (गा०-२६७४) इत्यादेर्व्याख्यानमाह-

चउवीसयथयाइसु सव्वज्जयणेसु याणु ओगम्मि । एस चिय निज्जुत्ती उद्देसाई निरुत्तंता ॥२६७८॥

(गुरुर्दिशक्तिरादिसु सर्वोपयनेषु चानुयोगे । त्वेयं नियुक्तिदेशान्तिरिक्तस्याना ॥ २६७८ ॥)

नोपेवपि चतुर्भिर्गतिसादिसु, यद्यन्नादन्त्येषु च शस्त्रपत्रादिविध्ययनेष्वनुयोगे विधीयमान आदावेयंमेदेशादिका निरुक्त्यन्तोपोद्गत-
नियुक्तिं दृष्ट्वा ॥ इति गथाचतुष्टयार्थः ॥२६७८॥ नाप्रत ‘कस्म सामाजिक भवति ?’ इति द्वारे प्रस्तुते यस्य तद् भवति तदभिप्रेत्या ग्राह-

जस्म सामाणिओ अप्पा संजमे नियमे तवे । तस्स सामाइयं होइ इई केवल्लिभासियं ॥२६७९॥

जो समो सव्व भूएसु तसेसु थावरेसु य । तस्स सामाइयं होइ इई केवल्लिभासियं ॥२६८०॥

(यत्र सामाजिक आत्मा सजमे नियमे तपसि । तत्र सामाजिक भवतीति केवल्लिभासितम् ॥ २६७९ ॥)

(य मम सर्वेषामुपु त्रमेयु साररेषु च । तस्य मानाजिकं भवतीति केवल्लिभासितम् ॥ २६८० ॥)

आख्या- यस्य सामाजिक, मनिहितोऽपेक्षित (प्र० - ज्येष्ठित) इत्यर्थः, आत्मा जीवः । क ? । मयमे मूर्खगुणरूपे, नियम उत्तर-
गुणान्मक, तन्मि- तदनादिल्लये । तस्यैवगुणस्याप्रमादित्वं सामाजिकं भवतीत्येव केवल्लिभासितमिति । तथा, य त्मो मयस्य आत्मा

नमिन् परं पश्यतीत्यर्थः सर्वमृतेषु सर्माणिषु त्रसेषु द्वीन्द्रयादिषु, स्यावरेषु च पृथिव्यादिषु तस्य सामायिक भवतीत्येव केनलिमर्माणि-
तमिति ॥ २६७९ २६८० ॥ माप्रतं फलप्रदर्शनद्वारेणास्य मरणमिधान प्रतिपादयन्नाह-

॥२४३॥

सावज्जजोगंपरिरक्खणाद्वा सामाद्वयं केवलियं पसत्थं ।

भाग :- २
विशेषा०

गिहत्थयम्मा परसंति नम्मा कज्जा बहो आयहियं परत्था॥ २६८१॥

भाग-३

(साधनयोगपरिरक्षणार्थं सामायिक नैत्रलिक प्रशस्नम् । गृहस्थमार्मान् परममिति ज्ञात्वा नृयाद् नृयुत्र आत्महितं परार्थम् ॥ २६८ ॥)

सांख्ययोगपरिरक्षणार्थं मामाधिक केवलिक
कुर्याद् बुधो विद्वान्नास्त्वित्तात्मोपकारकमिह लोके पात्र च । अथवा, परो मोक्षस्तदर्थं कुर्याद् न तु सुखलोभादर्थम् ॥ इति नियुक्तिरूपम्-
न्यायः ॥ २६८१ ॥ अथ भाष्यगाथा—

केवलियं पडिपुन्नं परमं जिटठं गिहत्थयम्माओ। त हियमिओ परत्था सिवं परं वा तदत्थं वा ॥ २६८२ ॥

(धेनलिक परिपूर्णं परम ज्येष्ठ गृहस्थयमान । तद् हितमित परत्र श्रिय पर या तन्र्थ वा ॥ ३६८ ॥)

गन्तव्यं । नर 'त ह्यस्मिञ्चो परस्थिति' तत्तु मामाप्तिश्रमात्मनो हितम् । क ? न्याह-ज्ञा इहलोकं, पत्र पल्लोकं चेति ॥२६८२॥

अथ मध्यमाणनियुक्तिगाथायाः प्रस्तावना कुर्मन् भाष्यकार एनाह—

॥ गृहिणा विसन्ववज्जं दुविहं तिविहेण छिन्नकालं तं । कायव्वमाह सव्वे को दोसो भण्णए ऽणुमई ॥ १६८ ॥

गृहस्थस्य

५५५

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

(गृह्णापि सर्वगर्ज द्विप्रध त्रिप्रधेन चिह्नकाल तत् । सर्वव्यमाह सर्वं को दोषो भण्यतेऽनुमति ॥ २६८३॥)

इह परिपूर्णमासायिकरूपशस्यमावे मपूर्णमयमाङ्गीकारसास्तामभ्याभावे गृह्णिनापि सता तत् सामायिक छिन्नफाल द्विदिनादिकालमनोपेत सर्वजं मर्मगच्छोच्चारणह्लि द्विपिध त्रिपिधेन क्तव्यमेन । अत्राह परः- सर्वे- सर्वशब्दोच्चारणे को दोषः, येन 'मर्ववर्जम्' इति निश्चित्यते ? । भण्यतेऽत्रोच्चारम्- सर्वशब्दोच्चारण कुर्मस्तस्य साध्ययोगानुमतिलक्षणे दोषः, तेन हि गृहादिपु ग्रामनेक आरम्भाः प्रवर्तिताः सन्ति, तदनुमतिश्च सामायिकेऽपि तिष्ठतस्तस्यानुवर्तते एव । ततः सर्वसाध्ययोगनिषेधं कुर्वतो गृहस्थस्य व्रतमङ्ग एव स्यादिति भावः ॥ इति याथाद्वयार्थः ॥ २६८३ ॥ एतदेवाह--

व्यं लि भाणिऊणं विरई खलु जस्स सव्विया नत्थि। सो सव्विविरइवाई चुक्कइ देसं च सव्वं च। २६८४

(सर्गमिति भणित्वा प्रिरति खलु दस्युः सर्बिधा नास्ति । समं प्रिरतिर्यानी नाशयति देवः च ॥ २६८४ ॥)

‘मय्य ति’ अस्योपलक्षणत्वात् ‘मनं मानय योग प्रत्याग्यामि त्रिविध त्रिविधेन’ इत्येव भणित्वाऽभिधाय प्रितिः सावद्ययोगाद् निश्चयिः सतु यस्य मयिना मया नास्ति, प्रत्यक्षमरिम्मानुमतिमद्भावात् । स सर्वोपरित्वादी ‘चुक्कड् ति’ नाशयति ‘देसं च मय्य च’ ति देशपरितिं सर्वनिरति च, प्रतिज्ञातारणत्वं ॥ इति निर्युक्तिगाथार्थः ॥ २६८४ ॥ अत्राखेय-परिहारौ भाष्यकारः ब्राह्म—

आहाणुमई व न सो किं पच्चस्वाइ त्ति, भन्नइ न सत्तो । पुव्वपउत्तसावज्जकम्मसाइज्जणं मोत्तु ॥ २६८५ ॥

(आहाणुमतिमपि न स किं प्रत्याग्यातीति, भण्यते न शक्त । पूर्वप्रयुक्तान्तरमभिप्रेत्युक्तं मोक्षमुप ॥ २६८५ ॥)

नादादोऽप्यर्थः, आह परः— ननु यथा मानययोगस्य ऋण कारणे तथा अनुमतिमप्यसौ किमिति न प्रत्याख्याति ? । भण्यतेऽनोत्तरम्- नामां गृही शक्तः समर्थः । किं कर्तुम् ? । मोक्षम् । किं त्व ? इत्याह— पूर्वप्रयुक्तस्य प्राग् शुद्धादिषु प्रवर्तितस्य साधकर्मणः साधयोगस्य ‘माइज्जणं ति’ अभिप्रेतजन प्रतिन्यसिधानमित्यर्थः । शक्यमेव ह्यनुष्ठान विधीयते नाशक्यम् । पूर्वप्रवृत्ते च साधयोगे शुद्धस्थोऽभिप्रेतज्ञ मोक्षो न शक्नोति । अतो न साधयोगानुमतिमर्मां प्रत्याग्याति, ततमद्भ्यमद्भादिति ॥ २६८५ ॥

पुनरपि पराभिधायमाश्रय्य परिहरन्नाह—

अणु तिविहं तिविहेणं पच्चस्वाणं सुयम्मि गिहिणो वि । तं थूलवहाईणं न सव्वसावज्जजोगाणं ॥ २६८६ ॥

(अणु त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याख्यानं श्रुते शुद्धिणोऽपि । तत् स्थूलवहादीनां न सर्वसाधयोगानाम् ॥ २६८६ ॥)

ननु शुद्धस्थस्य मानययोगानुमतिप्रत्याग्याननिषेधं कृतिस्तत्र श्रुतिरिषेधः, यत्तद्विधिव त्रिविधेन प्रत्याग्याना श्रुते शुद्धिणोऽपि ‘भणितम्’ इति श्रेयः, तथा च भगवत्प्राप्तम्— * “समणोवागमस्स ण भते । पुब्बमेन थूले पाणाइनाए अपचस्साए भइह, से णं भते ! पच्छा पचाइस्सामणे किं करेइ ? । गोयमा ! तीय पडिअइह, पडुपन्न सवेरइ, अणाणय पच्चस्साइ । तीय पडिअइहममाणे किं त्विहं तिविहेण पडिअइह, तिविहं इतिहेण पडिअइह, त्विहि एवाविहेण पडिअइह, जाम एकविहं एकाविहेण पडिअइह ? । गोयमा ! त्विहं तिविहेण वा पडिअइह जाम एवाविहं एकाविहेण वा पडिअइह” । तदेवमिह श्रुते त्रिविध त्रिविधेनापि शुद्धस्थस्य प्रत्याग्यानमुक्तम्, तत् कथमस्य निषेधो भवता विधीयते ? इति । मत्स्यम्, किन्तु त्व त्रिविध त्रिविधेन श्रुतौ प्रत्याख्यानं स्थूलवध-मुपवादादीनामेव द्रष्टव्यम्. यथा कोऽपि मिह-सम गचादीनां वचादीनतिवादविधिव त्रिविधेन प्रत्याख्याति, न पुनस्तत् सामान्येन मानययोगनिषेधमगन्तव्यमिति ॥ २६८६ ॥

अतो निर्गमितं ण कचिन्निगधितमानययोगे त्रिविध त्रिविधेनापि प्रत्याख्यानमदोषाय भवतीति दर्शयति—

* भगवन्नेपासरास्य भगवत् । पूर्वमेव स्थूलं प्राणातिपादनप्रत्याख्यातं भवति, स भगवन् पचात् प्रत्याख्यायमाने किं करोति ? । गौतम ! अतीतं प्रतिज्ञातम्, प्रत्युत्तरं संश्रुयति, भगवन्तं प्रत्याग्याति । अतीतं प्रतिज्ञातम् किं त्रिविधं त्रिविधेन प्रतिज्ञातम्, त्रिविधं द्विविधेन प्रतिक्रामति, त्रिविधमे-कद्वयेन प्रतिक्रामति, यावदेकद्विषयैकत्रिविधेन प्रतिक्रामति, यावदेकद्विषयैकत्रिविधेन वा प्रतिज्ञातम् ।

नइ किंचिदप्यओयणमप्यप्यं वा विसेसियं वत्थुं । पञ्चवखेज्ज न दोसो सयंभूरमणाडमच्छुब्ब ॥ २६८८॥
जो वा निक्खमिउमणो पडिमं पुत्ताइसंतइनिमित्तं । पडिवज्जेज्ज तओ वा करेज्ज तिविहं पि तिविहेणं ॥ २६८९॥
जो पुण पुव्वारद्धाणुज्झियसावखकम्मसंताणो । तदणुमइपरिणइं सो न तरइ सहसा नियत्तेउं ॥ २६८९॥

(यदि किञ्चिदप्यन्यथाप्य या विशेषित नस्तु । प्रत्याचक्षीत न दोष सयंभूरमणादिमत्स्यानिन ॥ २६८७ ॥)

(जो वा निक्खमिउमणा प्रतिमा पुत्रादिस्ततिनिमित्तम् । प्रतिपद्यैव सको वा कुर्वात् त्रिभिध त्रिभिधेन ॥ २६८८ ॥)

(य पुन पूर्ववत्प्राप्तुञ्चितसावकर्मसंतान । तदनुमतिपरिणतिं स न शक्नोति न्हइसा निरतयितुम् ॥ २६८९ ॥)

व्याख्या- न विधते प्रयोजन येन तदप्रयोजनं काकमासादिक नियोपित न्स्वाश्रित्य, अप्राप्य वा मनुष्यधेनोऽहं महर्दन्ति-दन्त-चित्रकचमार्दिकं किमपि विशिष्ट वस्तुधिक्षित्य यदि त्रिविध त्रिविधेन प्रत्याचक्षीत तदा न काश्चिद् दोषः, यथा सूचितं स्वयंभूरमणादिमत्स्या नधिकृत्य तद्वध त्रिभिध त्रिभिधेन प्रत्याचष्ट इति । यो वा ज्ञात जिघृक्षुः पुनस्तन्त्यादिनिमित्तं विलम्बमान एकादशीं प्रतिमा प्रतिपद्यते तत्रो जाडसौ त्रिविध त्रिभिधेनापि सावधयोगप्रत्याख्यानं कुर्याद् न दोष इति । यः पुनः पूर्ववत्प्राप्तुञ्चितसावक-कर्मसंतानस्तदनुमतिपरिणतिं न शक्नोति सहसा निरतयितुम्, अतस्त्रिभिधं त्रिभिधेन नासौ प्रत्याख्याति ॥ इति गथापञ्चकार्यः ॥ २६८७-२६८८-२६८९ ॥

तथापि गृहस्थसामायिकमपि परलोकार्थिना कार्यमेव, तस्यापि विशिष्टफलसाधनत्वादित्याह—

सामाडयम्मि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा । एएण कारणेणं वहुसो सामाडयं कुज्जा ॥ २६९० ॥

(सामायिकं तु कुते श्रमण इव श्रावणो भवति यस्मात् । एतेन कारणेन बहुश सामायिकं कुर्यात् ॥ २६९० ॥)

कृते पुनर्युर्हस्तसामायिकेऽपि श्रमण इव श्रावणो भवति, यस्मात् प्रायोऽशुभयोगादितत्वाद् बहुतरुर्मनिर्जोऽसौ भवतीति भावः । अनेन कारणेन बहुशोऽपि सामायिकं कुर्याद् मध्यस्थो भूयादिति ॥ २६९० ॥ मध्यस्थस्यैव लक्षणमाह—

जो न विवट्टइ रागे नवि दोसे दोणह मज्झयारम्मि । सो होइ उ मज्झत्थो सेसा सव्वे अमज्झत्था ॥ २६९१ ॥

(जो न विवर्तते रागे नापि द्वेषे द्वयोर्मध्ये । स भवति तु मध्यस्थ श्रेण सर्वोऽमज्झत्था ॥ २६९१ ॥)

सुगमा, नवर मध्ये रागे-द्वेषोऽन्तराले तिष्ठतीति मध्यस्थः, न रागेण स्पृश्यते, नापि द्वेषेणेति भावः ॥ इति नियुत्तिगाथाद्वयार्थः ॥ २६९१ ॥ अथ 'क्व किं सामायिम् ?' इति निरूपणार्थं दारगाथावयमाह—

खेत्त-द्विसि-काल-गई भविय-सन्नि-ऊसास-दिट्ठि-माहारे ।

पल्लत्त-सुत्त-जम्म-ट्ठिई वेय-सण्णा-कसाया-ऽऽऊ ॥ २६९२ ॥

नाणे जोशु-वओगे सररी-संठाण-संघयण-माणे । लेसापरिणामं वेयणो य समुघायकम्मे य ॥ २६९३ ॥
निव्वेदुणमुव्वट्टे आसवकरणं तहा अलंकारं । सयणा-सण-ट्ठणट्ठे चंकंमते य किं कहियं ॥ २६९४ ॥

(भेत्त दिक्काल-गतीर्थिक-सन्नि उच्छ्वास दृष्ट्या ऽऽह्वारत्त । पर्याप्त सुप्त-जन्म स्थितौ नैव सजा कयाया ऽऽयु पि ॥ २६९२ ॥)

(ज्ञानं योगो पयोगो शरीर-मस्थान सहनन-मानानि । लेट्ठयपरिणाम चेत्तना च समुदुयात कर्मे च ॥ २६९३ ॥)

(निर्वेष्टनमुत्तुनमानाम्बरण तथा ऽऽल्लुहारम् । जयना ऽऽमनन-स्थानतथाश्च ऽऽह्वारत्त किं स्य ? ॥ २६९४ ॥)

आत्तां ममुदायार्थः क्षेम दिक्काल-गति-मव्य-सन्नि-उच्छ्वास-दष्टि-आहारकानङ्गीकृत्यालोचनीय 'किं कतिव ति' 'किं क सामायिकम् ?' इति मदन्तः, तथा, पर्याप्त सुप्त-जन्म-स्थिति त्रेट मज्ञा-क्याया-ऽऽयुं पि चेति । तथा, ज्ञान योगो-पयोगो, शरीर-मस्थान-महनन-मानानि, लेट्ठयपरिणाम वेदना ममुदुयात कर्मे चाश्रित्यालोचनीयं 'किं क सामायिकम् ?' इति । तथा, निव्वेष्टनो इतने आश्वकरणम्, तथा ऽऽल्लुहारम्, जयना ऽऽमन स्थानस्या 'उत्तुनमतथाश्रित्य चिन्तनीयं' 'किं क सामायिकम् ?' इति ॥ २६९२-२६९३-२६९४ ॥

इदानीमवयवार्थ उच्यते । तत्रोर्ध्वलोकादिधोमर्दनीकृत्य सम्यक्त्वादित्तामायिकाना लामादिभारमभियिसुराह —

मम्म-सुयाणं लाभो उड्डं य अहे य तिरियलोए य । विरई मणुस्सलोए विरयाविरई य तिरिएसु । २६९५ ।

(सम्भवत्-भक्त्योर्लभ उर्ध्व चावध तिर्यलोके च । विरतिर्मेतुप्यलोके विरताविरतिश्च तिर्येतु ॥ २६९५ ॥)

सम्यक्त्वं श्रुततामायिकस्य, तथा श्रुता गान्त्य तन्ममकालमेव श्रुतज्ञानतया परिणामात् श्रुततामायिकस्य च लाभो भवति । एवमलोके ऽप्यधो-मर्दनीकृत्यापि मरुकेषु च ये मम्यस्त्वं प्रतिपद्यन्ते तेषा यथोक्ततामायिकद्वयलाभो वक्तव्यः । एव तिर्यलोके ऽपि यथोक्ततामायिकद्वयलाभो ज्ञान्त्य । इह च विप्रसिद्धि लोकेषु यथोक्ततामायिकद्वय लभ्यत एवेतित्यवधारणीयम्, न पुनर्यथोक्ततामायिकद्वयमेव लभ्यत इति, यत्त शब्द- 'विरई मणुस्सलोए' ति, तिर्यग्लोकादिधोमर्दनीकृत्यापि मणुस्सलोके भवति । सर्ववर्तितामायिकस्य वि लभ्यते । इह चेदं लभ्यते नान्येति द्रष्टव्यम्, मनुष्या एवेत्यतिपचारो नान्य इत्यर्थः । धेनयिष्य तु विशिष्टश्रुतविदो विदन्ति । विगताविरतिश्च धेन-विगतामायिकद्वयलाभ लाभस्ति तिर्येषु भवति, मनुष्येषु च केसुचिदिति ॥ २६९५ ॥

॥ १४६ ॥

निशेषा०

भागः-२

'क किं

मामायिक

मि'त्युपो

इयातद्वारम्

जेनादिपु

सामा०

निचारः

क्षेत्रे सामा०

०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०
०	०	०	०	०

अप्यन्तो द्रव्यदिगुच्यते । अत्र स्यापना—

इह चैरेक्षरमाणुस्थाने यदि दृग्गुणादीनामनन्तानुरूपेणानां स्फुन्यानामवगाहना क्रियते तदापि द्रव्य-
दिगिय भवति दृग्गुणानि नन्धनत्वात् । अत उक्तमुल्लेखनन्तश्चैदंशिमिति । अस्यापि अचन्यतइयोदश
स्वैव प्रदेशेष्वमाहः, उल्लेखतन्मत्सरयेष्वपि (प्र० . ० मन्व्येवेति) ॥

आह— नन्ध यतो द्रव्याद् दृशना दिशा प्रभन उन्मीलना भवति तद् द्रव्यं दिक्त्वेन विपक्षितम्, तदत्र पृच्छामः— तजघन्यतइ-
योदशभिरेन प्रदेशैर्भवति न हीनाधिर्कलित्य का युक्तिः ? । अत्रोच्यते— इह मध्ये तानदेक्षरमाणुरवधौ व्यवस्थाप्य एव, तमन्तरेण दिग्ब-
वस्थापाः क्तु भगस्यन्तान् । तस्य च चतसृष्वपि दिक्चैरेक्षस्मिन् व्यवस्थापिते पण्णा दिशामेवोन्मीलना भवति, न निदिशाम्, एकस्माद्
परमाणोर्भिदिगुथानाभावाद्, षड्दिक्कमन्धस्यैव परमाणोरभिधानात्, “एगएसोगाह सचपएसा य से कुम्पणा” (एकप्रदेशानगाह सप्तप्रदेशा
य तरन स्यंता) इति रचनत् । यदि हि परमाणोर्विदिक्रमन्धः स्यात् तदैरदशप्रदेशेन स्पर्शना स्यात्, न सप्तप्रदेशेति भावः । अतो-
ऽन्येऽपि चतसृष्वपि दिक्षु चत्वारः परमाणो व्यवस्थाप्यन्त इत्येमेते न भवन्ति । न चैथमपि विदिगुन्मीलना मपधते । ये ह्यपरेऽपि
दिक्षु चत्वारो व्यवस्थापितास्तैः पुनरपि दिक्षु एव उचिष्ठन्ति न निदिशन्, कोणानामन्तर्निष्ठत्वात् । अतो विदिगुन्मीलनार्थमपरेऽपि च-
त्वारः कोणेषु व्यवस्थाप्यन्त इति दृग्गुणप्रभन क्षेत्र अचन्यतइयोदशभिरेवानुभिर्भवति, न हीनाधिर्निति । स्यापनापत्र परमार्थतदचेतस्ते-
वाधारणीया । यणह तदुपदर्शनं तद् मुगधिनियजनामुद्राहायमेवावगतव्यम्, यथावदस्या दर्शयितुमशक्यत्वादित्यलं प्रमङ्गेन । प्रकृत
प्रस्तुमः— “निति दमणुगभि”त्वादि, अन्ये तु व्याख्यातारो दृग्गुणपि दिक्चैरेक्षं परमाणुं व्यवस्थाप्य अपन्यतो दृग्गुणकं द्रव्यं द्रव्यदिगिति
मुते । गेदेतद् न युक्तम्, यस्माद् दृग्गुणान्नाम दृग्गुणकं द्रव्यमयुगेनेदिभिश्चतुरमेव दृष्टम्, तच्च पूर्वदर्शितस्यापानासुतारतो भावनी-
यम्, यत्तु दृग्गुणकं द्रव्यं दृग्गु दिक्षु स्थाप्यते तद् वृत्ताकारमेव भवति, अतोऽचतुरस्रत्वात् तद् द्रव्यदिग्गु न भवति । किञ्च, यद्यन्यौ
परमाणुर्न व्यवस्थाप्यते तदा तन्निर्णयेना दिक्कम्पना म्त्तु न शस्यते, तद्व्यवस्थापने त्वेकादशपरमाणुसंख्याप्राप्तिर्दिग्गुणकत्वहानिः प्राप्नोति ।
अतो यत् निश्चिदेनदिति । तदेमुक्ता द्रव्यदिक् ।

मात्र धर्मदिग्गुणमभिदिगुगह— ‘चेतदित्से’त्वादि, अथ धेरादिगुच्यते । मा च मेरुमध्योदशदिशिरुक्त्वकाद् भावनीया, तथाहि तियगेले-
रस्य (१०.... रत्नप्रभापृषिव्या) मध्यमागे आयाम पिच्छरूपीया प्रत्येकं रज्जुपरमाणौ मर्नप्रतराणा क्षुद्रको द्वौ नमः प्रदेशप्रतरौ भिद्यते ।
तयोभ मेरुमध्यप्रदेशे मय्य सम्यते । तत्र च मय्य उपरितनप्रतरस्य ये चत्वारो नमः प्रदेशान्त्याऽवस्तप्रतरस्य च (प्र०... तु) ये चत्वारो
व्योमप्रदेशानेनामष्टानामपि प्रदेशाना मयये रुचक इति परिभाषा । अयं चाष्टप्रदेशिको रुचकः गमस्तत्तिर्यलोन्मथयन्तौ गोस्तानाकारः
क्षेत्रौ । पण्णमपि दिग्गु चतसृष्वपि च निदिशा प्रभवतो मन्तव्यः । उक्तं न—

॥१४८॥
निशेषा०
भागाः-२

दृग्गुणक-
द्रव्यं न
द्रव्यदिक्

क्षेत्रादिक्-
= रुचक-
प्रदेशिकः

● ‘अधुपल्लो रुयोऽतिरिक्तलोयस्स मब्भयारम्भि । एस्स पमवो दिसाण म्मेव भवे अणुदिसाण ॥ १ ॥’ (अधुपल्लो रुचकोत्तिरिक्तलोयस्य मध्ये । ए ।) प्रभवो दिशोमेव एव भवोऽनुदिशाम् ॥) अस्माच्च रुचकाद् दिशो विदिशश्च तथा प्रभवन्ति तद्योच्यते—यथोक्तल्लवकाद् बहिश्चतसृष्वपि दिक्षु श्रत्ये-
कमादौ द्वौ नमःप्रदेशौ भवतः, तदग्रतश्चात्तरः, तत्पुतः पट्, ततोऽप्यग्रतोऽष्टौ व्योमप्रदेशा इत्येव द्वादिद्वयं चतुश्रेण्या चतसृष्वपि दिक्षु पृथग्नैतव्यम् । तत एताः शकटोर्द्विसस्यानाः पूर्वादिका महादिशश्चतस्रो भवन्ति । एतामा च चतसृणामपि दिशा चतुर्ध्वन्तरालोणे-
ष्वेकैकनमःप्रदेशनिपयन्ना अनुत्तरा यथोत्तरं दृष्टिरहितान्छिन्नान्छुक्तालीमस्मिताश्चतस्र एव विदिशो भवन्ति । ऊर्ध्वं तु चतुरो नमःप्रदेशानादौ कृत्वा यथोत्तरं दृष्टिरहितत्वाच्चतुःप्रदेशिकैर्लवकानिभा च चतुरस्रपङ्क्तारकैर्न भवति, अथोऽप्यग्रतश्चा द्वितीयोऽत्तं च—‘दुणप्पसादुडुरुत्तर
एणापएसा अनुत्तरा चेव । चडरो चडरो य दिसा चडरो य अणुत्तरा दोणिण ॥ १ ॥’ ‘सगडुदिसाडिण्णो महादिशोमेव इवन्ति वत्तारि । सुत्तावलीय चडरो
दो चेव य होति रुयगनिभा ॥ २ ॥’ (● द्विप्रदेशादिद्वयं चतुर्कप्रदेशा अनुत्तरा चैव । चतस्रश्चतस्रश्च विषयानुरन्धातुत्तरे द्वे ॥ १ ॥ शकटोर्द्विसस्थिता महा
विशो भवन्ति चतस्र । सुत्तावलीय चतुरो द्वे एव च भवतो लवकानिभे ॥ २ ॥) अत्र स्थापना—

A 10x10 grid with 15 dots placed at various intersections. The dots are located at the following (row, column) coordinates (starting from the top-left corner): (1, 1), (1, 10), (2, 3), (3, 8), (4, 6), (5, 4), (5, 5), (5, 6), (6, 2), (6, 7), (7, 9), (8, 1), (9, 10).

आसा च दद्यानामपि पूर्वोदिदिशोमेतानि नामानि भवन्ति; तदथा- 'शुद्धगोहजन्मा य नेरई वारुणी ग वायव्या । सोमा ईसाणा ऋचय विमला य समा य धोषव्या ॥ १ ॥' ईंदा विजयशरणासुराखो सेसिया पयविल्लणओ । मट्ट पि तिरियदिसाओ उडढं विमला समा चाहो ॥ २ ॥' (●) ऐन्द्री आनेनेयी यामी च नेअली मारुणी च मायव्या । सोमीशाणेय विमला च समा च बोद्धव्या ॥ १ ॥ ऐन्द्री विजयद्वारानुसारत धोषिका प्रदक्षिणत । अत्रापि तिरियदिसा ऊर्ध्व विमला समा चाध ॥ २ ॥' इदं च गाथाद्वय भाव्येष्वपि बहु लिखित दृश्यते, पर प्रक्षेपोऽसौ संभाव्यते, पूर्वटीक्ष्णया मूलदक्ष्यस्तीकायां चाव्याख्यातवत् ॥ इति गाथात्रयार्थः ॥ तदेवमुक्ता क्षेत्रद्रिक् ॥ २७०० ॥ इदानीं तापक्षेत्रदिगुच्यते- तत्र तपतीति

लाप इह सविवा गृहते, तदुपलक्षिता क्षेत्रदिक् तापक्षेत्रदिक् । सा चानियतेत्याह—

जेसिं ज्ञानो सरो उण्ड तेसिं तई हवइ पुन्वा । तावक्खित्तदिसाओ पयाहिणं सेसियाओ सिं ॥२७०१॥

(यिया यत् सर उदेसि तेपा सा भनति पूर्वा । तापसेत्रदिश प्रदक्षिण क्षेपिका नस्या ॥ २७२१ ॥)

येषा भगतादिष्वेत्रनिवासिना पु सा यतो यस्या दिशि क्षर्यं उदेत्यदुगच्छति सा तेपा पूर्वोति व्यपदिश्यते । इह च क्षर्यमाश्रित्यैतद्द्वयं पदेनान्नृत्तं सापक्षे त्रदि गियमुच्यते । एतस्याश्च प्रदक्षिणतः क्षेपा अपि दक्षिणाद्या दिशोऽवगन्तव्याः, तदथा-दक्षिणभुजपक्षे दक्षिणा, पृष्ठतः पश्चिमा, गामभुजपक्षे पुनरुत्तरोति ॥ २७०१ ॥ 'पृणवणं नि' ब्रह्माणयति स्मन्नायं प्ररूपयति इति । ब्रह्माणो व्याख्याता तदेयक्षा तमाश्रित्य निरुद्धं प्रवापकदिमुच्यते । तत्स्वरूपनिरूपणार्थमाह—

रणवओ जदभिमुहो सा पुब्बा सेसिया पयाहिणओ । अट्टारस भावदिसा जीवस्स गमागमो जेसु । २७०२

॥ १५० ॥

(प्रमाणतो यदभिमुहः सा पूर्वा शेषिका प्ररक्षितः । अष्टादश भावदशो जीवस्य गमाऽज्जमो जेषु ॥ २७०२ ॥)
प्रमाणतो यदभिमुहः दद्यात् स्मरयति मा पूर्वा, शेषास्तु दक्षिणाद्याः पूर्ववत् यदक्षिणतो गच्छाः । अयं सप्तमो भावदशमभिधि-
मुहाह- 'अट्टारोत्पादि' येषु 'पृथिव्यादिस्थानेषु कर्मपतन्त्रस्य' जीवस्य गमाऽज्जमो सम्पद्यते मा भावदशगुच्यते । सा पुनरष्टादशमेवा
भरतीति ॥ २७०२ ॥ तानेन भावदशमेवाह दर्शयति-

विजलजलणवाया मूलाखंधग्गपोरवीयाय । विन्तिचउपंचिदियतिरियनारगांवेवसंधाया
सुंछिमकम्मोऽकम्मभूमनरा तहंतरहीवा । भावदिसा दिस्सइ जं संसारी नियमयेयाहिं ॥ २७०४

भावदिक

(प्रथमो च यत्नः कार्यो मूलस्थानाऽयं पर्यनीताम् । द्वि त्रि चतुष्पञ्चोन्द्रिय तिर्यग् नारकदेवसंघाताः ॥ २७०३ ॥)

(ममूर्च्छिमकम्मोऽकम्मभूमिगनरास्तथा वरहीषा । भावदियं दृश्यते यत् संसारी नियतमेताभिः ॥ २७०४ ॥)

व्याख्या- पृथिवी-जल-ज्वलन-वायवः । तन्मयतिमेदास्तु वीनशब्दस्य प्रत्येकमभिमवन्धाद् मूल नीच येषां ते मूलीजा उत्पलकन्द-
लादयः, सन्तवो वीच येषां ते रश्म्यपीजाः शालक्यादयः, अर्गं नीच येषां तेऽग्रनीजाः शोरण्टः सादयः, पूर्व नीजं येषां ते, पर्यनीजा इत्यादयः ।
द्वि त्रि चतुर्गन्धियाः कर्मि-कीट-रश्म्यादयः, पञ्चेन्द्रियास्तु मोन-भक्त-शरत्तमं सिंह-गो-महिष्य-उजा-हस्त-चक्रासादित्तिपक्मं घाताः, नारक-
संघाताः, देवतपाताः । मनुष्यमेदास्तु ममूर्च्छनाः, कर्मभूमिजाः, अन्तर्दण्डाद्वेति एरमष्टादशविधा भावतः पृथिव्यादिप-
यातः परमाद्यतो ग भावदिगुं भवति । इतः ? इत्याह- 'दिस्सइ जमित्पादि' यद् यस्मात् 'अवुओऽयं पृथिवीकायिकः, अक्कायिको वा'
इत्यादिभिः पर्यायैः गमागं जीवो नियत नैवत्येन दृश्यते व्यपदिश्यत एताभिः पृथिव्यादिपर्यायस्थाभिर्दिगुभिर्हेतुभूताभिः । तत एता एव
भावदिशः ॥ इति निर्युक्तिगपान्तुष्टुपर्यायः ॥ २७०३-२७०४ ॥ अथ भाव्यक्रतो वक्ष्यमाणनिर्युक्तिगपान्ताः प्रस्तानामाह-

सदिसासं पगयं सेसदिसाजो पसंगओ ऽभिहिया । संभवओ वा वच्चं सामइयं जत्थ जं हुज्जा । २७०५

(शेषान्तर्युक्तिं प्रकृतं प्रकृतं, प्रसन्नतोऽभिहितं । ममवतो वा गच्छं सामयिकं यत् यद् भवेत् ॥ २७०५ ॥)

इति अहं विनायमात्रे रश्म्यादयः या-पूर्वादिसा दिशः प्रकृतितास्ताभिर्वेद 'प्रकृत' प्रयोजनम् इत्यर्थः, शेषास्तु नाम-स्थापनादिसा
दिनो दिसाम्यात् प्रकृततोऽभिहितं । यदिना, अष्टादश्या मध्ये यस्या दिशि यत् सामायिकं ममवति तदभ्युक्ष्य वाच्यम्, मूलान्त्यसद्
गमनमेवम् ॥ इति गाथायः ॥ २७०५ ॥ 'इह धेनेदिग्मि' प्रयोगेनम् इत्युक्तम्, किं पुनस्तत् ? इत्याह-

व्वाईयासु महादिऱासु पडिवज्जमाणओ होइ । पुण्वपडिवणओ पुण अणयरीए दिसाए उ ॥ २७०६ ॥

॥ १५१ ॥

विशेषा०
भाषा-२

सामायिक-

निये

क्षेत्रदिग्भिः

प्रयोजनम्

कालद्वारे

सामायिक-

विचारः

पूर्वाद्यासु शकटोदिसंस्थितासु पूर्वोक्तासु चतसृषु महादिषु निगृह्यते काले चतुर्णांमपि सामायिकानां प्रतिपद्यमानको भवति, तत्सम-
वस्तास्वस्ति, न पुनर्भवत्येव, कदाचित् तस्य तासु भवनात् कदाचिदभयनादिति । पूर्वप्रतिपन्नकः पुनरन्यतरस्या दिशि भवत्येव ॥ इति
निरुक्तिगार्थः ॥ २७०६ ॥ ऊर्ध्वा-ऽधोदिन्द्रये विदिषु च तर्हि का गता ? इत्याशङ्क्य भाष्यकारः प्राह—

छण्णावलि-रुयगांगीदिसासु सामादयं न, जं तासु । सुद्धासु नावगोहइ जीवो ताओ पुणं फुसिजा ॥ २७०७ ॥

(छिन्नावली रुयगांगीदिषु सामायिक न यत् तासु । शुद्धासु नावगोहते जीवता पुन सृजेत ॥ २७०७ ॥)

एकप्रदेशिस्त्वैव, विच्छन्नमुकादीकृत्यासु चतसृष्वपि विदिषु 'रुयगांगी'ति, रुचभासारयोः प्रत्येकं चतुष्यदेशिस्त्वैवोर्ध्वा-ऽधोदिगोश्च
'सामादय' न' चि, सर्वमपि सामायिक संपूर्णं न 'लभ्यते' इति शेष । कुतः ? इत्याह—'ज तासि'त्यादि, यद् यस्मात् तासु शुद्धासु
केनलासु पटस्यपि जीवः संपूर्णो नावगोहते, तस्य जघन्यतोऽप्यसंययप्रदेशावगाहित्वात्, एतामा चैकप्रदेशिस्त्वैव चतुष्यदेशिस्त्वैव चैता-
वत्यमाणानाहासभवात् । इतस्ततः सचरणदौ पुनः सामायिकञ्चाञ्जीनस्ताः पटपि देयतः नृश्रेष्ठं न विरोधः ॥ इति गार्थः ॥ उक्तं
दिग्द्वारम् ॥ २७०७ ॥ सांप्रत कालद्वारमभिधित्सुराह—

सम्मत्तस्स सुयस्स य पडिवत्ती छव्विहे वि कालम्मि । विरइं विरयाविरइं पडिवज्जइ दोसु तिसु वावि ॥

(सम्यक्त्वस्य श्रुतस्य च प्रतिपत्ति पटविधेऽपि काले । निरति पिताविरतिं प्रतिपद्यते द्वयोस्त्रिषु वापि ॥ २७०८ ॥)

सम्यक्त्वस्य श्रुतस्य च द्वयोरप्यनयोः सामायिकयोः प्रतिपत्तिः पटविधेऽपि सुपमदुःपमादिके काले सम्भवति । पूर्वप्रतिपन्नकस्तनयो-
र्विधन्त एव । निरतिं समग्रचारित्रलक्षणां ता, तथा विरताविरतिं देशचारित्रात्मका प्रतिपद्यते कश्चिदुत्सर्पिण्या द्वयोः कालयोः दुःपमसुपमाया,
सुपमदुःपमाया चेति; अयसर्पिण्या तु त्रिषु कालेषु सुपमदुःपमाया, दुःपमसुपमाया, दुःपमाया चेति । पूर्वप्रतिपन्नस्त्वह विद्यत एव । अपि-
शुद्धात् सहरण प्रतीत्य पूर्वप्रतिपन्नकः सर्वकालेष्वेव संभवति । प्रतिभाणकालेषु तु त्रिषु सम्यक्त्व-श्रुतयोः प्रतिपद्यमानकः सम्भवति, पूर्वप्रति-
पन्नस्तन्त्येव, चतुर्थे च प्रतिभागे, चतुर्विधस्यापि सामायिकस्य प्रतिपद्यमानकः सम्भवति, पूर्वप्रतिपन्नसु विद्यत एव । बाह्यद्वीप सद्युष्टे तु,
कालरहितेषु त्रयाणां सामायिकानां प्रतिपद्यमानकः सम्भवति, पूर्वप्रतिपन्नस्त्वैव, चरणस्यापि नन्दीश्वरादौ विधाचारणादिगमने पूर्वप्रतिपन्नः
संभवति ॥ इति निरुक्तिगार्थः ॥ २७०८ ॥ अथ भाष्यम्—

इयांसु तिसु ओसप्पिणीए उस्सप्पिणीए दोसुं तु । नोउरसप्पुसप्पिणिकाले तिसु सम्म-सुत्ताइं ॥ २७०९ ॥
पलिभागम्मि चउत्थे चउव्विहं चरणवज्जियमकोले । चरणं पि हुज्ज गमणे सव्वं सव्वत्थ साहरणे ॥

॥ १५२ ॥

विशेषः

भागः-२

(एहीयादिसु निज्ययसर्पिण्यामुत्तर्पिण्या द्योस्तु । नोउत्तर्पिण्यसर्पिणीकाले तिसु सम्मस्यद्युते ॥ २७०९ ॥)

(प्रतिभागे चतुर्थे चतुर्धे चरणत्रयितमकोले । चरणमपि भवेद् गमने सर्वे सर्वत्र साहरणे ॥ २७१० ॥)

ध्यान्या-तदयादसु तिसु ओसप्पिणीए' चि, अत्रमर्पिण्या कवीयादिसु तिसु कालेषु सुपमदुःपमादिसु त्रिव्वरेकोपित्यर्थः 'सर्वेविरति देवविरतिमामायिकयोः प्रतिपत्ता लभ्यते' इत्यथाहारः । पूर्वप्रतिपत्तिनास्त्विह चतुर्णामप्यस्त्रेय । एवमुत्तरत्रापि पूर्वप्रतिपत्तो यथासंभमस्युद्धा प्रकथ्य इति । 'उस्सप्पिणीण दोसुं तु' चि, उत्तर्पिण्यां पुनर्द्वयोर्दुःपमसुपमा-सुपमदुःपमालक्षणयोः कालमिशेषयोस्तत्प्रतिपत्ता प्राप्यते । 'नो' इत्यादि, इह देवदुःपम-चरणसुपमदुःपमसुपमा-सुपमदुःपमालक्षणयोः, हेममर्त-लभ्यवतेषु सुपमदुःपमाप्रतिभागः, पञ्चसु महा-निर्देहेषु दुःपमासुपमाप्रतिभागः । इह चतुर्थीय स्थानेषुत्तर्पिण्य-उत्तर्पिण्यभावाद् नोउत्तर्पिण्यवसर्पिणीकालोऽयमभिधीयते, यथाक्रमं च सुपम-सुपमादिभिः कालविशेषः सह प्रतिभागस्य माहृदयस्य विद्यमानत्वाच्चत्वारः सुपमसुपमादयः प्रतिभागा एते भव्यन्ते । तदस्मिन् प्रतिभाग-चतुष्टयलभणे नोउत्तर्पिण्यवसर्पिणीकाले चिन्त्यमाने 'तिसु' चि, आद्येषु सुपमसुपमाप्रतिभागादिसु तिसु प्रतिभागेषु द्वे तस्यस्त्व श्रुतसामायिके त्रीयः प्रतिपद्यते । 'पल्लभागम्मि चउत्थे चउव्विह' चि, महाविदेहेषु चतुर्थे दुःपमसुपमाप्रतिभागे चतुर्विधमपि सामायिक प्रतिपद्यते । 'चाणमज्जियमकाळे' चि, अकाले कालाभावे यागदीप-मसुद्रेषु चरणवर्जितमाद्य सामायिकस्य मत्स्यादयः प्रतिपद्यन्ते । 'चरण वि हुज्ज गमणे' चि, नन्दीचरद्वारे विपाचारणादीना गमने चरणमपि पूर्वप्रतिपत्तिं सर्वविरतिमामायिकमपि भवेदित्यर्थः । 'सव्वं सव्वत्थ माहरणे' चि, रत्नादिना तु माहरण प्रतीत्य कर्त्तव्यमपि गामायिक मयेन निःशेषेऽपि काले प्राप्यते ॥ इति माथाद्वयार्थः ॥ २७०९-२७१० ॥ इदानीं गतिद्वार विभक्तिपुराह-

वि गइंसु नियमा सम्मत्तसुयस्स होइ पडिवत्ती । मणुएसु होइ विरइं विरयाविरइं य तिरिएसु ॥ २७११ ॥

(चातुर्वारपि गतिषु नियमान् सम्यक्त्यथत्वोर्भवाति प्रतिपत्तिः । मनुजेषु भवति धित्वाधित्वाविरिद्ध तिर्यसु ॥ २७११ ॥)

चातुर्वारपि नारक-तिर्गणं नरा उपरगतिसु सम्यक्त्वं श्रुतमामायिकयोर्नियमान् प्रतिपत्तिर्मति, न पुनर्न भवतीत्येवं नियमो द्रष्टव्यः, भान्येन गदैव तत्रातिपत्तिरित्येवं तु न नियमः, कदाचिदन्तरास्यापि तत्रातिपत्तिरिदं रस्यमाणत्वादिति । पूर्वप्रतिपत्तिस्तु गदैव लभ्यन्त इति । तथा, मनुष्येषु प्रतिपत्तिमप्रीकृत्य भवति निरातिशयारिमात्मिका, नान्यगतिषु, पूर्वप्रतिपत्तिस्तु तस्याः गदैव विपन्त इति । तिलागितिश्च देवगतिनिमित्त्येषु 'नाते' इत्यनुवर्तने, इहापि यमदशकप्रतिपत्तिद्वैष्ट्या, पूर्वप्रतिपत्तिस्तु गदैव प्रवर्तनीति ॥ २७११ ॥

गतिद्वारे

मामायिक-

विभागः-

पूर्वप्रतिपक्षो भवति देवादितेजमहाल इति । अथवा मिश्रः सिद्धः, तत्र चतुर्णांमपि सामायिकानां पूर्वोक्तयुक्तेरुभयथापि प्रतिषेधः । 'दुर्विह-
पडिपणो' चि, इह मिश्रः शरीररहितत्वाद् नोऽच्छयास्त निधामकत्वेन शैलेशीगतोऽयोगिनेली गृह्यते, न द्विनिधस्य सम्यक्त्व-चारितसामा-
यिकस्य पूर्वप्रतिपक्षो भवति । दृष्टो निचार्यमाणो द्रो नयो खलु निचारको- व्यक्तारो निश्चयश्चैव । तत्राद्यस्य यथा मतिज्ञाननिचारेऽज्ञानी
ज्ञान प्रतिपद्यते, तत्तेहाप्यमामायिकी- अमामायिकत्वात् सामायिक प्रतिपद्यते, तथाऽसामायिकी दीर्घकालिनी तत्प्रतिपत्तिः । द्वितीयस्य तु
यथा ज्ञानी ज्ञान प्रतिपद्यते तथापि सामायिकी सामायिकत्वात् सामायिक प्रतिपद्यते, मामयिकी च तत्प्रतिपत्तिः, क्रियाकाल-निष्ठकालयो-
रभेदात् ॥ इति नियुक्तिगार्थाः ॥ २७१४ ॥ मिश्रश्चक्षुर्भगार्थं व्यवहार-निश्चयनयमतनिचार च भाष्यकारोऽप्याह—

ममिं नोऽस्सासयनीसासो तेहिं जो अपज्जत्तो । हुज्ज पवणो दोन्नि उ सेलेसिगओ चरित्तं च ॥ २७१५ ॥

उठमस्सासामयिगी पडिवज्जइ विइयगस्स सामयिगी । ववहार-निच्छयमयं नेयं मइनाणलाभो व्व ॥ २७१६

(मिथो नोऽच्छयास्तसि आसस्त-ग योऽपयसि । भवेत् प्रपक्षो हे तु शैलेशीगतश्चरित्तं च ॥ २७१५ ॥)

(प्रपन्नयामामायिकी अभियगते द्वितीयस्य सामायिकी । व्यवहार निश्चयमतं ज्ञेयं मतिज्ञानलाभ इव ॥ २७१६ ॥)

व्याख्या- इह मिश्रो नोऽच्छयास्तसि आसस्त-ग योऽपयसि । यथा, साध्यामुच्छयामनिःश्रामाभ्यामपयसि रूचिह मिश्रः । न
चापयसि सौ देवादितेजमहाल द्विप्रियस्य सम्यक्त्वश्रुतमामायिकस्य पूर्वप्रतिपक्षो लभ्यते । यस्तु नोऽच्छयामक-नि-धामको मिश्रः शैलेशीग
तोऽयोगिनेली, न 'चायि' चारित्यमामायिकं चक्षुःदात्त सम्यक्त्वसामायिकं चाश्रित्य पूर्वप्रतिपक्षः प्राप्यत इति । दृष्टो नयनिचारे प्रथमस्य
ध्यानाभयनस्यासामायिकी अमामायिकत्वात् सामायिक प्रतिपद्यते, द्वितीयस्य तु निश्चयनयस्य सामायिकी सामायिकत्वात् सामायिक प्रतिपद्यत
इत्येवमादि व्यवहार निश्चयनयमतं मतिज्ञानलाभ इत्यापि नियम् ॥ इति गार्थाद्वयार्थः ॥ २७१५-२७१६ ॥

आहारक-पर्याप्त-द्वारद्वयमाह—

आहारगो उ जीवो पडिवज्जइ सो चउण्हमणयरं । एमेव य पज्जत्तो सम्मत्त-सुणं सिया इयरो ॥ २७१७ ॥

(आहारगु जीव प्रतिपन्नं न चतुर्णामन्यतरा । एमेव य पर्याप्तं सम्यक्स्य श्रुतयोः स्मादितर ॥ २७१८ ॥)

आहारगो पाद्वारस्तु यो जीवः न चतुर्णां सामायिकानां प्रागुक्त्यतएव प्रतिपद्यते, पूर्वप्रतिपक्षस्त्वस्तेन; यद्विभिः पर्याप्त-
योऽप्येतेन चतुर्णामन्यतरान् प्रतिपद्यते, पूर्वप्रतिपक्षस्त्वस्तेन । 'सम्मत्तं सुणं सिया इयरो ति' इतोऽज्ञाहरेऽपयामकश्च, तत्रानागरको-
अन्तारागो सम्यक्त्व श्रुते श्रुतिगत्त्य स्यात् मयं पूर्वप्रतिपक्ष, प्रतिपद्यमानस्तु नैनं इति आसन्नोप । केनपि तु ममुद्रात-द्वन्द्वसम्भा-
वानन्तारासौ दर्शनं तत्तज्ज-सामायिकरूपस्य पूर्वप्रतिपक्षो लभ्यते, अपर्याप्तोऽपि सम्यक्त्व-श्रुतेन अतिरुच्य स्यात् पूर्वप्रतिपक्षः ॥ इति नियुक्ति-

गाथार्थः ॥ २७१७ ॥ अत्र भाष्यम्—

पुनर्वपणो ऽणाहारो दुर्गं सो भवंतरालमि । चरणं सेलेसाइसु इयरो त्ति दुर्गं अपज्जत्तो ॥ २७१८ ॥

(पूर्वप्रपञ्चोऽनाहारको द्विक स भवान्तर्गले । चरणं शैलेइयादिमितर इति द्विकमपर्याप्तं ॥ २७१८ ॥)

गतथो, नगर 'वरण सेलेसाइसु त्ति' आदिश्रुटात् समुद्रयातपरिश्रमः । ततश्च शैलेइया मसुद्रयाते च केनान्यनाहारकशरणस्योपलक्षणत्वात् सम्यक्त्वमामायिक चारितसामायिक चाश्रित्य पूर्वप्रतिपन्नं प्राप्यते । इतरस्त्वपर्याप्तं को देवादिर्जन्मकाले मम्यन्तु श्रुतलक्षणसामायिकद्विकमाश्रित्य पूर्वप्रतिपन्नो लभ्यत इति ॥ २७१८ ॥ साग्रत सुप्त-जन्मद्वारद्वयव्याचिख्यामयेदमाह—

निद्वाइ भावओ वि य जागरमाणो चउण्हमणयरं । अंडय तह पोय-जरो-ववाइ दो तिणिण चउरो वा ॥

(निद्रया भातोऽपि च जाग्रवसुप्तौमन्यतरत् । अण्डय तया पोत-जरो पपाता द्वे त्रीणि चत्वारि य ॥ २७१९ ॥)

इति सुप्तो द्विनिधः-द्रव्यसुप्तं, भावसुप्तं । एतज्जाग्रदीति । तत्र द्रव्यसुप्तो निद्रया, भावसुप्तस्तु मिथ्यादृष्टिः । तथा द्रव्यजागरो निद्राद्वारहितः, भावजागरः सम्यग्दृष्टिः । तत्र निद्रया भावतोऽपि च जाग्रचतुर्णां सामायिकानामन्यतरत् प्रतिपद्यते । 'पूर्वप्रतिपन्नस्त्वस्ते' इत्यव्यह्वारः । अपिशब्दो विशेषणे । किं निश्चिनष्टि ? । भावजागरः सम्यग्दृष्टिर्देहं आद्यमामायिके प्रतीत्य पूर्वप्रतिपन्न एतज्जाग्रदनयमतेन भवेत्, निश्चयनयमतेन तु तत्रतिपत्तापि भवति । चरण देशभरति चाश्रित्य पूर्वप्रतिपन्नः प्रतिपद्यमानकश्च भवति । निद्रासुप्तस्तु चतुर्णामपि प्रतिपन्नो भवति, न तु प्रतिपद्यमानकः, निद्रासुप्तस्य तथानिधिशुद्रयादिसामाध्रुयभावात् । भावसुप्तस्तस्यपरिहृतः, तस्य मिथ्यादृष्टिर्भावः ; वक्ष्यति च—'मिच्छो उ भावसुतो न पज्जइ' इति (गा०-२७२१) अथवा, नयमयात् (प्र०. नियमतो) निश्चय व्यग्रहानयमाश्रयात् स भावसुप्तः मम्यक्त्वनश्रुतसामायिकस्यप्रतिपत्तिकाले सम्यग्दृष्टिर्ना मिथ्यादृष्टिर्नाभिहितः; तथा च वक्ष्यते—'सोऽहमा नयमयाओ, सम्मो वा मिच्छो वा निच्छय-नश्रुतसामायिकस्यप्रतिपत्तिकाले सम्यग्दृष्टिर्ना मिथ्यादृष्टिर्नाभिहितः' इति (गा०-२७२१) । इदमुक्तं भवति—निश्चयनयस्य सम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते, व्यवहारनयस्य तु मिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । अतो व्यग्रहानयमतेन भावसुप्तो मिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्वादि सामायिकस्य प्रतिपत्ता लभ्यत इति । जन्म चतुर्विधम्—अण्डजम्, पोतजम्, औपपातिकं चेति । तत्राण्डजा हंसादयः, पोतजा हस्त्यादयः, जरायुजा मनुष्याः, औपपातिका देव-नारकाः । एतेषा यथामभय द्वे, त्रीणि, चत्वारि या मामायिकानि भवन्ति । तत्र हंसादयो द्वे त्रीणि वाऽऽद्य-सामायिकानि यदाचित् प्रतिपद्यन्ते, पूर्वप्रतिपन्नास्त्वेषा ते नियमतः मन्त्येय । एतज्जाग्रत हस्त्यादयोऽपि वक्तव्याः । जरायुजास्तु मनुष्या-श्चतारोपि सामायिकानि प्रतिपद्यन्ते, पूर्वप्रतिपन्नास्तु तेषा नियमतः सन्ति । देव-नारकाः पुनराद्ये द्वे सामायिके प्रतिपद्यन्ते, प्रतिपन्नास्तस्य मामायिकस्य ते नियमतः सन्ति । इह च मूलावयवमनिर्युक्तयोर्मेघं पाठो दृश्यते—“अडय-पोयज जराडय तिग-तिग चउरो भवे कमसो”

॥ १५५ ॥
विशेषा०
भाग-२

द्रव्यसुप्त-
भावसुप्त
द्रव्यजागर-
भावजागर-
द्वारे सामा०

चतुर्विध-
जन्मद्वारे
सामा०

(० अष्टम्या पोतना जराजुजाग्रीणि त्रीणि चत्वारि भवेयुः ऋतम् १) इतिः टीकाया तु तत्रैव व्याख्यानमभिधीस्यते— नमः त्रिविधम्— अण्डज-पोतन-चरापुनर्भेदभिन्नम् । नर यथायमर्थं 'द्विग तिग चउरो भवे कर्मभो' । ततोऽण्डजद्वीना त्रयाणामपि व्याख्याने कृते पञ्चाह व्याख्यातम्— 'नीपमानि सन्तु प्रथमयोगोदयोरेव' इति । भाष्यटीकाकृताऽप्येतद् मूलान्तरपट्टीकागत सर्वं प्रायस्तदवस्थमेव लिखितम् । भाष्ये तु गाथायाम-प्रायः प्रायस्त्रिदशानामुपादानं कृत दृश्यते । ततोऽप्या गम्भीरोक्तेः समाधानं गृह्यता एव विदन्ति । अस्माभिस्तु यथा भाष्ये दृष्टं तथा व्याख्यातम्, समाश्रमगत चेति पुनस्त एव जानन्ति ॥ इति नियुक्तिगाथायैः ॥ २७१६ ॥ अथ भाष्यव्याख्यानम्—

स्माद्विद्वी फिर भावजागरो दुणिण पुव्व पडिवन्नो । होल्ल पडिवल्लमाणो चरणं सो तेसविरहं च ॥ २७२० ॥
सिच्छो उ भावसुत्तो न पवज्झइ सोऽहवा नयमयाओ ।

सम्मो वा सिच्छो वा निच्छय-ववहारओऽभिहिओ ॥ २७२१ ॥

चउरो जराउजम्मं हुल्ल पवण्णो पवल्लमाणो वा । सेसे तिल्लि पवण्णो दोणिण त ओवा पवज्जेज्ज ॥ २७२२ ॥

(सम्यगनष्टि रिक्क आनागतो द्वे पूर्वप्रतिपन्न । भवेत् प्रतिपन्नमानश्चरण स वैशयिरति च ॥ २७२० ॥)

(भिर्यपु आगमुषो न प्रपतं सोऽयना यमवात् । सम्यग वा भिर्य्या वा निश्चय व्यावहारतोऽभिहित ॥ २७२१ ॥)

(चत्वारि जरापुण्णमि भवेत् प्रपन्न प्रपगमानो वा । श्लेषोऽप्येति प्रपन्नो द्वे ते औपपादिका प्रपये स्त ॥ २७२२ ॥)

नितोऽप्युत्पन्ना भवति । नर 'मेसे तिल्लि पवण्णो' इत्यादि, इह शेषप्रवृत्तेनाण्डज-पोतजलक्षणं जन्मद्वयमेव शृङ्खते, औपपादिकास्तु 'पूर्वप्रतिपन्नाः प्रतिपन्नमाननाभावयोदयोरेव भवन्तीति द्रष्टव्यमिति ॥ २७२०-२७२१-२७२२ ॥ अथ स्थितिद्वारमाह—

उक्कोसयाट्टिइए पडिवज्जंते य नत्थि पडिवण्णो । अजहणमणुक्कोसे पडिवज्जे यावि पडिवण्णे ॥ २७२३ ॥

(उत्कृष्टशिलां प्रतिपन्नमानस्य तन्मि प्रतिपन्न । अत्रयन्तादुष्टे प्रतिपन्नोक् च यापि प्रतिपन्न ॥ २७२३ ॥)

'आपुर्वज्जाना वानागमादिर्मना विद्युत्तागनेपमरोदीको'नादिकायास्तुष्टस्थितौ मतमानो जीयश्चतुर्णामपि मामापिकाना न प्रति-पन्नमानको न चापि पूर्वप्रतिपन्नः प्रापते, तस्मात्तियमित्यत्वेन तदगंभवात् । आशुपुनर्यद्विद्वत्तागरोपमलक्षणायामुत्कृष्टस्थितौ तर्तमानोऽनुत्त-रगुः प्रथमवर्गातिरूपस्य पूर्वप्रतिपन्नः प्रापते, तस्मात्पृथिवी(श००) ग्रथिव्यप्रतिष्ठान(नारकस्तु) पण्णमागनायेपानुस्वयाविश्विनिशुद्धियुक्तत्वाद्-

• एतन्मपद्वीनागपुष्पां मनुज्जता वन्दं नारगो विचीम सागतोयमाह श्रीमदुत्तुल्लूणाह सम्मनं कुरुपालिय' (स गैल्लच्छं कालम् अत्तपु ऐर्त्तानि नारदिसिन्धु'गान्तोपमानि इत्येतत्पण (सायन्) प्रतिपादय नरयायु नारम्भेऽपि प्रतिपन्नमानसो लब्धः । (संभमच्छरणानाम ११)

स्यैव सामायिकस्य प्रतिपद्यमानकः पूर्वप्रतिपन्नश्च लभ्यते तथा च नस्यति-‘आउक्त्रोसे दोणिण उ पवज्जमाणो पणणो मा’ इति ॥ (प्र०-२३०००) ॥ जघन्याया तु शुद्धरूपग्रहणलक्षणायामुःस्थितौ वतमानो निगोदादिचतुर्णामपि न प्रतिपद्यमानको नापि पूर्वप्रतिपन्नः प्राप्यते, तस्याशुद्धत्वेन तदयोग्यत्वादिति । अथ तु ज्ञानावरणादिकर्मसमके जघन्यामन्तुः हतोदिमा स्थितिं यन्तु दर्शनसप्तकातिक्रान्तोऽन्त-
कृत्केलित्वं ग्राप्यन् धूपको देशविरतिवर्जितस्य सम्यक्त्व-श्रुत मर्गविरतिलक्षणसामायिकस्य पूर्वप्रतिपन्नो लभ्यते, तस्यातिशुद्धत्वेनाति-
जघन्यस्थितिमन्थत्वात्, क्षपस्स्य च देशविरतेरभवात्, सम्यक्त्वादितिपत्तेश्च पूर्वमेव सजातत्वादिति । जन्यस्थितिकर्ममन्थकत्वेन चेह
जघन्यस्थितिमन्थं गृह्यते, न तूपात्तकर्मसत्तापेक्षेयति व्यान्यतौ निशेषप्रतिपत्तेरिति । ‘अजहणमणुकोसे’ इत्यादि, अजघन्योक्तादे तु
कर्मव्यष्टानामपि कर्मणा मध्यमाया स्थितौ वतमानो जीय इत्यर्थः । चतुर्णामपि सामायिकानां प्रतिपद्यमानकः पूर्वप्रतिपन्नश्च लभ्यते
॥ इति नियुक्तिमार्थः ॥ २७२३ ॥ अथ मायम्-

उक्त्रोसट्ठिकम्मो न पवज्जंतो न यावि पडिवण्णो । आउक्त्रोसे दुणिण उ पवज्जमाणो पवणो वा २७२४
न जहण्णाउट्ठिर्ए पडिवज्ज नेय पुन्वपडिवण्णो । सेसे पुन्वपवण्णो देसविरइवज्जि ए होज्ज ॥ २७२५ ॥

(उत्कृष्टविरतिकर्म न प्रपन्नान्तो न चापि प्रतिपन्न । आयुस्कर्षे द्वे तु प्रपद्यमानं प्रपन्नो वा ॥ २७२४ ॥)

(न जघन्याशु स्थितौ प्रतिपन्नते नैव पूर्वप्रतिपन्न । शेषे पूर्वप्रपन्नो देशविरतिवर्जिते भवेत् ॥ २७२५ ॥)

व्याख्यातार्ये एव ॥ २७२४-२७२५ ॥ साम्रात वेद सज्ञा-रूपायद्वारत्रय व्याचिख्यासुराह-

चउरो वि ति विहवेए चउसु वि सण्णासु होइ पडिवत्ती । हेट्ठा जहा कसाएसु वणिणयं तह य इहयं पि ॥

(चत्वार्यपि सामायिकानि ह्री-यु-नपु सकलक्षणे त्रिनिधेऽपि वेदे ग्राप्यन्ते । इदमुक्तं भवति-वत्वार्यपि सामायिकान्यधिकृत्य त्रिविध-
वेदे त्रिभक्षिते काले प्रतिपद्यमानकः समभति, पूर्वप्रतिपन्नस्तत्स्थेन । अवदस्तु देशविरतिरहितानां त्रयाणां पूर्वप्रतिपन्नः स्यात्, न तु प्रतिपद्य-
मानकः । तथा, चतसृष्वपि सज्ञास्वाहार-भय मैथुन-परिग्रहरूपास्तु चतुर्निधेऽपि सामायिकस्य भवति प्रतिपत्तिः-प्रतिपद्यमानको भवति,
न न भवतीत्यर्थः, पूर्वप्रतिपन्नकस्तत्स्थेन । ‘हेट्ठ’ चि, अथ यथा ‘पट्टमिन्नुआण उदए नियमा सजोयणाकसायण’, (गो०-१२२६)
इत्यादिना रूपायेषु गणितं तथेहापि वर्णयितव्यम्, सामान्येन तु सरूपायी चतुर्णामपि प्रतिपद्यमानकः, पूर्वप्रतिपन्नश्च भवति । अरूपायी तु
च्छब्रस्यतीतारो देशविरतिर्यसामायिकत्रयस्य पूर्वप्रतिपन्नो भवति, न तु प्रतिपद्यमानक इति । गत वेदादि द्वारत्रयम् ॥ २७२६ ॥

माश्रतमायु ईर्नद्वारद्वयाभिधित्तया ग्राह-

संखेखाक चउरो भयणा सम्म-सुए ऽसंखवासाणं । ओहेण विभागेण य नाणी य पडिवज्जए चउरो २७२७

(संखेयानुवत्तारि भजना मय्यक श्रतथोरमच्यरणान्न । ओधेन विभागेन च ज्ञानी च प्रतिपणते चत्वारि ॥ २७२७ ॥)

न ग यात्रमर्णोप्यर्चयित्वाग्नि माभायिरानि प्रतिपद्यते, 'प्रतिपद्यस्त्वस्येव' इति शेषः । 'भयणे'त्यादि, भवना मिश्रणना सम्यक्त्व-
श्रुतमाभायिऽरोग्य-येयर्णयुपाय । इयमत्र भावना-निबोधितकालेऽमर-येयर्णयुगा सम्यक्त्व-श्रुतयोः प्रतिपद्यमानकः सम्भति पूर्वप्रतिपन्न-
न्यन्त्येयंति ज्ञाप्य । 'ओहेण'त्यादि, ज्ञापेन गामान्यतो निश्चययमपनेन ज्ञानी चत्वारिणि सामायिकानि प्रतिपद्यते, व्यवहारनयमतेन
तत्पानिन एव मय्यस्त्वन श्रुतप्रतिपत्तेः, पूर्वप्रतिपन्नस्तु ज्ञानी चतुर्णामप्यस्येय । विभागेन च भेदेन यदा ज्ञानी चिन्त्यते तदा मति-श्रुत-
पानी द्वे मय्यस्त्वन-भुतयाभायिकं युगपत् प्रतिपद्यते । देश-न्यविरतिसामायिके तु भजनया प्रतिपद्यते । पूर्वप्रतिपन्नस्तु चतुर्णामप्यस्येय ।
न्यविरतानी तु मय्यस्त्वन भुतसामायिकयोः पूर्वप्रतिपन्न एव, न प्रतिपद्यमानकः । देशविरतिसामायिक तु न प्रतिपद्यते । देव-नारक-यति-
भ्रातरा हि चत्वारोऽवधिर्गामिनः । तत्राद्ययस्य देशविरतिप्रतिपत्तेरसम एव, श्रान्तोऽप्यवधिज्ञान प्राप्य देशविरतिं प्रतिपद्यत इत्येव न,
किन्तु पूर्वमय्यस्त्वनदेशविरतिगुणः पश्चादवधि प्रतिपद्यते, देशविरत्यादिगुणापि पूर्वकृत्वादवधिज्ञानप्रतिपत्तेरित्येतावद् गुरुम्योऽस्माभिरगतम्,
तच्च तु ज्ञेयंति नो निवृत्ति । नवीरतिनामायिक तु प्रतिपद्यते । पूर्वप्रतिपन्नस्तु सर्वेषामप्यस्येव । मन-पर्यायज्ञानी तु देशविरतिरहितमाभा-
यिकस्य पूर्वप्रतिपन्न एव, न तु प्रतिपद्यमानकः, युगपद् गृह्यतेन (प्र० . सहितेन) ग चारित्रं प्रतिपद्यते तीर्थकृत ; उक्त च- 'पडिउल्ल-
मि गाले नउजणी चान छउमल्लो' इति । नरस्यकेमली मय्यस्त्वन चारित्रमाभायिकयोः पूर्वप्रतिपन्नो भवति, न तु प्रतिपद्यमानकः ॥ इति
निर्णिगाथादर्याः ॥ २७२७ ॥ अथयम्—

दोसु जुगवं चिय दुगं भयणा देसविउडए य चरणेय । ओहिम्मि न देसवयं पडिवज्जह होइ पडिवज्जो ॥
देसव्ययवज्जं पवन्नो माणसे समं पि च चरित्तं । भवकेवल्ले पवन्नो पुव्वं सम्मत्त-चारित्तं ॥ २७२९ ॥

(दोसु)पुण्येय दुगं भजना देशविरतो य चरणेय । अथानी न देशव्यं प्रतिपणते भवति प्रतिपन्न ॥ २७२८ ॥
(देसव्ययवज्जं) नानम प्रपन्न सममपि च चारित्र्य । भवकेवल्ले प्रपन्न पुर्वं मय्यस्त्वन चारित्र्ये ॥ २७२९ ॥)

उत्तमो पत्र. नर 'देसु जुगं चिय दुगं' ति, द्वयोर्मोक्तान श्रुतवानयोषु'गपदेन प्रतिपत्तिमाश्रित्य मय्यस्त्वन-श्रुतसामायिकद्विक
प्राप्य इति ॥ २७२८-२७२९ ॥ अथ योगो-ययोग ग्रन्थिग्रन्थयभिषित्तया ग्राह—

वि ति विहजोए उवओगदुगम्मि चउर पडिवज्जे । ओरालिए चउक्कं सम्म-सुय विउड्विए भयणा
(चउक्कं) निर्दिष्टं उपशो-दिष्टं च चारि प्रतिपणते । ओरालिए चउक्कं सम्म-सुय विउड्विए भयणा (२७३० ॥)

॥१५८॥
निशेपा०
भागः-२
आयुर्जनि-
डादयम्

योगोपयोग-
श्रीरक्षो
मासा०

चत्वार्यपि सामायिकानि मामान्यतस्त्रिविधयोगे मनो-वाक्-क्षयलक्षणे सति प्रतिपत्तिमाश्रित्य विवक्षिते काले भवन्ति, प्राक्प्रतिपन्नता त्वधिकृत्य निवन्त एव । विशेषतस्त्वादिरिक्रमायोगवति योगत्रये चत्वार्युभयथापि लभ्यन्ते । नैकियसहिते तु योगत्रये सम्यक्त्व-श्रुते उभयथापि प्राप्येते, देश-सर्ववित्ती तु पूर्वप्रतिपत्तये लभ्येते । आहारकयुक्ते तु योगत्रये देशपरितरहितानि त्रीणि पूर्वप्रतिपन्नानि भवन्ति । तैलम-कार्मणयोग एव केनलेऽप्यन्तरालगतपाद्य सामायिकद्वय प्राक्यातिवृत्तामधिकृत्य प्राप्येते । केनलिसमुद्घाते तु सम्यक्त्व-चारित्रसामायिके पूर्व-प्रतिपत्तये प्राप्येते । मनोयोगे केवले न किञ्चित्, तस्यैवाभावात् । एव वायुयोगेऽपि । काय-वायुयोगद्वये तु द्वीन्द्रियादिपूतन्नामत्रस्य सास्वा-दनस्य पूर्वप्रतिपत्तये सम्यक्त्व-श्रुते प्राप्येते । इत्यल विस्तरण । 'उभयोर्गेल्यादि साकारा ज्ञाकारभेद उपयोगद्वये चत्वारि प्रतिपद्यते, प्राक्-प्रतिपन्नस्तु निवन्त एव । अत्राक्षप-परिहारौ भाष्यकार एव वक्ष्यति । 'ओरालिए इत्यादि' औदात्तिकशरीरे सामायिकचतुष्कयुभययाऽप्यस्ति । सम्यक्त्व-श्रुतयोगैकियशरीरे भजना विकल्पना कार्य-देवादिः स्फाचि त्वे प्रतिपद्यते, स्फाचि नैति । देवाविरति-सर्वपरितरितामायिके तु नैकियशरीरिणस्तियोग-मनुष्या अपि न प्रतिपद्यन्ते, निरक्रियाप्रतिपन्नत्वेन किल तेषां प्रमत्तत्वादिति । पूर्वप्रतिपन्नस्तु नैकियशरीरे चतुर्णामपि प्राप्यत एव । शेषशरीरनिचारः प्रस्तुतगाथायामेवादी निरूपितयोगद्वारानुसारत एव भावनीयः ॥ इति नियुक्तिगार्थः ॥ २७३० ॥

यदुक्तम् 'उवओगदुगामि चउरो पहिवज्जे' इति । तत्र भाष्यकारः प्रेयक्षुत्थापयन्नाह—

सत्त्वाओ लद्धीओ जइ सागारोवओगभावाग्मि । इह कहमुवओगदुगे लउभइ सामाइयचउक्कं ? ॥२७३१॥

(सर्वा लब्धयो यदि साकारोपयोगभावे । इह कथमुपयोगद्विके लभ्यते सामायिकचतुष्कम् ? ॥ २७३१ ॥)

आह— ननु, 'सत्त्वाओ लद्धीओ सागारोवओगोउत्तस्स भवति' ('सर्वा लब्धयः साकारोपयोगेषुस्य भवन्ति') इत्यागमे प्रोक्तम्, ततो यद्येतस्मादागमात् सर्वा अपि लब्धयः साकारोपयोग गन् भवन्ति, तर्हि कथमिह प्रोच्यते— 'उपयोगद्वयेऽपि सामायिकचतुष्टय लभ्यते' इति ? ॥ २७३१ ॥ अत्र परिहारमाह—

ओ किर निअमो परिवड्ढमाणपरिणामयं पइ, इहं तु । ओ वट्ठियपरिणामो लभेज्ज स लभिज्जवीए वि ।

(स किल नियम परिवर्धमानपरिणामक प्रति, इह तु । योऽवस्थपरिणामो लभेत स लभेत द्वितीयेऽपि ॥ २७३१ ॥)

'सत्त्वाओ लद्धीओ' इत्यादिको यस्त्वयाऽऽगमोक्तनियमोऽभिधीयते स किल परिवर्धमानपरिणामक जीव प्रति द्रष्टव्यः । इह तु प्रस्तुते योऽवस्थपरिणामो जीवः सामायिकानि लभते, स द्वितीयेऽप्यनाकारोपयोगे लभेत तानि, इति न विरोधः ॥ २७३२ ॥

आह— ननु यद्येवमनाकारोपयोगेऽपि लब्धौ सत्या 'सत्त्वाओ लद्धीओ सागारोवओग'— इत्याद्यागमे साकारोपयोगस्यैव ग्रहण किम-
? इत्याशङ्क्याह—

मिथ्यात्वमुपशान्त विप्रश्नोदयमपनीतिमिथ्याभ्यभाव (ग्र० ० मिथ्यात्वस्यभाव) च, तेनास्य परिणामो न वर्धते । यथा हि वनदत्तो दह्या-
भावाद् न वर्धते किन्तु निव्यायति, इत्येव वेदस्य मिथ्यात्वस्याभावात् तत्क्षपणायानिष्टुचिकरणम् नोपशमिकसम्पद्यतेः परिणामो वर्धते,
किन्त्ववस्थित एवस्ते, अतोऽनस्थितपरिणामत्वमिति ॥ २७३६ ॥ 'ओरालि ए चउमक' इत्यादेर्व्याख्यानमाह—

॥१६१॥
विशेषा०
भागः—२

दुगपडिवत्ती वेडविव्यमि सव्याइं पुव्वपडिवन्नो । देसव्वयवज्जाइं आहाराइसु तीसुं तु ॥ २७३७ ॥

(दिकप्रतिवर्चनैरन्ये सर्वाणि पूर्वप्रतिपन्न । देवान्तमजान्याहारकादिषु त्रिषु तु ॥ २७३७ ॥)

उक्तार्था, नवरमाहारकारिरे देशभित्तिर्जसामायिग्रय पूर्वप्रतिपन्नमाप्यते, चतुर्देशपूर्वविदो देशभित्तेरभावात्, शेषाणा तु पूर्वप्रति-
पन्नत्वेन प्रतिपत्तेरभवादिति । तैजस-कार्मणयोस्तु केनलिसमुद्घाते चतुर्थ-पञ्चम-मृतीयमयेषु सम्यक्त्व-चारित्र्यसामायिकस्य, विप्रहगतौ तु
सम्यक्त्व-श्रुतयोः पूर्वप्रतिपन्नः प्राप्यते ॥ इति गाथासप्तकाथः ॥ २७३७ ॥ अथ संस्थानादिद्वारग्रयमाह—

सव्वेसु वि संठाणेसु लहइ एमेव सव्वसंधयणे । उक्कोसजहन्नं वज्जिऊण माणे लभे मणुओ ॥ २७३८ ॥

(सर्वेष्वपि संस्थानेषु लभत एवमेव सर्वसहजने । उक्कर्ष-जघन्ये वर्जयित्वा माणे लभते मनुज ॥ २७३८ ॥)

संस्थितिः संस्थानमाकारविशेषलक्षण, तच्च 'समचउरसे निगोहमंडले' (समचउरस्य न्यमोधमण्डलम्) इत्यादिभेदात् वेष्टा । तत्र
सर्वेष्वपि संस्थानेषु लभते प्रतिपद्यते चत्वार्यपि सामायिकानि, 'त्राक प्रतिपन्नोऽप्यस्ति' इत्याद्याहारः । 'एमेव सव्वसंधयणे' ति, सहतिः
सहनमस्तिरस्यचयनिशेषः, तानि च वध्वर्षभनाराचादिभेदात् षड् भवन्ति । एतेषु च यथा मस्थानेष्वेवमेव निःकक्षेपो विचारः कर्तव्यः,
पूर्वप्रतिपन्नानि प्रतिपद्यमानानि चैतेष्वपि चत्वारि लभ्यन्त इत्यर्थः । 'उक्कोसेत्यादि' मीयते इति मान अरीरस्य प्रमाणमवगाहनेत्यर्थः ।
तत्र मनुष्यस्योक्तृष्टमान ग्रीणि गव्यूतानि, जघन्य लङ्गुलासख्येषुभागाः, एतदुक्तृष्ट जघन्यं च मानं वर्जयित्वा मध्यमशरीरमाने वर्तमानो
मनुष्यो लभते प्रतिपद्यते 'चत्वार्यपि सामायिकानि' इति श्रकभाद् गम्यते । पूर्वप्रतिपन्नस्तस्त्वेन । जघन्यामगाहस्तु गर्भजमनुष्यः सम्यक्त्व-
श्रुतयोः पूर्वप्रतिपन्नः सम्भवति, न तु प्रतिपद्यमानकः । उक्तृष्टानगाहनस्तु त्रिगव्यूतः सम्यक्त्व-श्रुतयोर्द्विधाऽप्यस्ति । नारक-देवा अपि जघ-
न्यामगाहनाः सम्यक्त्व-श्रुतयोः पूर्वप्रतिपन्नाः सम्भवन्ति, न तु प्रतिपद्यमानकाः । मध्यमो-क्तृष्टानगाहनास्तेतयोः प्रतिपद्यमानकाः सम्भवन्ति
पूर्वप्रतिपन्नास्तु मन्त्येन । तिर्यश्चस्तु षड् इन्द्रिया जघन्यावगाहनाः सम्यक्त्व श्रुतयोः पूर्वप्रतिपन्नाः सम्भवन्ति न तु प्रतिपद्यमानकाः, उक्तृष्टान-
गाहनास्तु षड्गव्यूतास्त्योर्द्विधापि लभ्यन्ते । मध्यमामगाहनास्तु द्वयोस्त्रयाणा वा सर्वविरतिर्निर्जिताना प्रतिपद्यमानकाः सम्भवन्ति पूर्वप्रति-
पन्नास्तु त्रयाणा सन्त्येन ॥ इति निर्घु किमार्थाथः ॥ २७३८ ॥ अथ भाष्यम्—

संस्थान
सहनना-
वगाहनान-
द्वारत्रये
सामा०

[illegible]

नव्येण यभावेण यनिय्वेद्वन्तो चउणहमणयरं । नरएमुअणुव्वहे दुग तिग चउरो सिउव्वहे ॥ २७४५ ॥
(प्रणेण यभावेण न निय्वेद्वन्तुणाम्भगत्तत्त । नरके मुनुद्धर्मयन् वे तीणि चत्वारि स्यादुदुत्त ॥ २७४५ ॥)

प्रव्यतः मामानेन मरुत्समपदेभ्यः, निक्षेपतस्तु तस्य चतुर्धिस्य सामागिरस्य यदावरण-ज्ञानारण-मोहनीयलक्षणं तत्रप्रदेशान् निर्द्वेषन् निर्गत्य, भागतस्तु कौशद्यध्ययमायाज निर्द्वेष्यन् हाणश्चतुर्भिर्मन्यतात् प्रतिपद्यते । मवेत्यस्त्वन्तानु-
गन्थादीन् न प्रतिपद्यते, श्रेयकर्म त्वद्भीकृत्योमपथायामि । नरुवेत्यधिकरणभूतेश्चतुर्द्वित्येति स्यात्स्य
(प्र० ७८) प्रतिपद्यते, तदैव चाधिष्ठाय पूर्वप्रतिपन्नो भवति । तत उद्भूतः स्यात् रुद्राच्चिन् विष्वङ्सूचः सर्वविरहित्यं सामाधिक्रियम्
(प्र० ७९) प्रतिपद्यते, रदाचितु मनुष्यैस्त्वन्नगरार्पणे प्रतिपद्यते, प्रेमतिपनन्त्यमेव ॥ इति नियुक्तिगार्थः ॥ २७४५ ॥ आयाम्-
कम्मं निर्व्येद्धंतो पवञ्चाइ विसंसओ तदावरणं । दृब्बं कम्मपप्से भावे कोहाइ हविंती ॥ २७४६ ॥

(कर्मे निर्दिष्टान् प्रपणने विश्रुतसमभारणम् । दृब्बं कर्मप्रदेशान् भावे गोपायि जडन् ॥ २७४६ ॥)

उत्तरपद ॥ २७४६ ॥ तत्रैवोदनादं निर्मगादीनधिकृत्याह—
निर्गममु अणुव्वहे निगं चउकं सिया उ उव्वहे । मणुणसु अणुव्वहे चउरो वि तियं सिउव्वहे २७४८
देवमु अणुव्वहे दुग तिग चउरो सिया उ उव्वहे । उव्वहेमाणओ पुण सव्वो वि न किंचि पडिव्वजे ॥
(निर्गममुअणुव्वहे चउकं सिया उ उव्वहे । मणुणसुअणुव्वहे चउरो वि तियं सिउव्वहे ॥ २७४८ ॥)
(देवमुअणुव्वहे दुग तिग चउरो सिया उ उव्वहे । उव्वहेमाणओ पुण सव्वो वि न किंचि पडिव्वजे ॥ २७४९ ॥)

निगिणमु अणुब्बद्दे तिगं चउकं सिया उ उब्बद्दे । मणुएसु अणुब्बद्दे चउरो वि तियं सिउब्बद्दे २७४८
देवेमु अणुब्बद्दे दुग तिग चउरो सिया उ उब्बद्दे । उब्बद्दे माणाओ पुण सव्वो वि न किंचि पडिब्बजे ॥

(१) निरुद्धवर्णमन्त्रं चतुर्दशवारं पठेत् । मातृगणपुत्रपुत्राद्यैः पितृभिर्युक्तैः ॥ २४४ ॥
 (२) देवपुत्रपुत्राद्यैः श्रेष्ठैः श्रावणदिने भगवत्पुत्रपुत्रेण । नन्दनमन्त्रं पुरा भवति ॥ २४५ ॥

व्याख्या—तिर्यक्षु गर्भजेष्वुद्भूतः सक्षिरुमाद्य सामायिकद्वयमधिकृत्य 'प्रतिपत्ता पूर्वप्रतिपन्नश्च भवति' इत्याद्याहारः । 'चउक्रमि'-
त्यादि, तिर्यग्भ्य उद्भूतो मनुष्यादिप्रायातः स्यात् ऋदाचिवचुक्कम्, स्याद्ग्रहणादिदमपि द्रष्टव्यम्—स्यात् मिमम्, स्याद् द्विकमधिकृत्यो-
भयथापि भवतीति । 'मणुएस् अणुव्है चउरो'त्ति, मनुष्येष्वुद्भूतः संधत्वारि प्रतिपद्यते, ग्राह्यप्रतिपन्नश्च भवति । 'नि तिर्यं मिउव्है'त्ति,
मनुष्येष्व उद्भूतो देव नारकेष्वत्यन्नः प्रथम सामायिकद्वयमधिकृत्योभयथापि लभ्यते । तिर्यक्षत्पन्नः पुनः सर्वनिरतिर्जसामायिकनिकमाश्रित्य
द्विथापि भवतीति । 'देवेषु अणुव्है दुग'त्ति, देवेष्वुद्भूतः मन्नाद्यं सामायिकद्वयमाश्रित्योभयथापि भवति । 'तिग चउरो सिया उ उव्है'
त्ति, देवेष्व उद्भूतस्तिर्यक्षप्रायातः सर्वनिरतिर्जसामायिकप्रिक्रि, मनुष्येषु त्यायातः सामायिकस्तुत्यक्रमप्याश्रित्योभयथापि स्यादिति ।
उद्धर्तमानः पुनरपन्तरालगतौ संवाड्यमरादिर्न किञ्चित् प्रतिपद्यते, ग्राह्यप्रतिपन्नस्तु द्वयोर्भवतीति ॥२७४७-२७४८॥ आह्ववरुणद्वारमाह—
ऐसवमाणो जीवो पडिवज्जइ सो चउणहमणयरं । पुव्वपडिवन्नओ पुण सिय आसवओ व नीसवओ ॥२७४९॥

(निश्रानयजीव प्रतिपन्नतः स चतुर्णामन्यतरत् । पूर्वप्रतिपन्नक पुन स्यान्नाश्रवको या निश्रानक ॥ २७४९ ॥)

यत् मय्यस्त्वादिसामायिक प्रतिपद्यते तदावारक मित्यात्वमोहनीयादिकर्म निश्रवयन् निर्जयन्नेय श्रेयकर्म तु नञ्चनपि जीनः
प्रतिपद्यते स चतुर्णामन्यतरदिति । यस्तु पूर्वप्रतिपन्नः सः, नाशब्दस्य व्यवहितसन्धात् स्यादाश्रवको नन्धक इत्यर्थः, निश्रवको वा
निर्जरकः स्यात् । निर्वेष्टनद्वारोक्त एवाथोऽत्र पर्यायान्तरेणोक्तः, परमार्थतत्त्वात्यन्तिकभेदाभावादिति ॥२७४९॥

अथालङ्कार शयना-ऽऽसन-स्थान-चङ्क्रमणद्वारकदम्भक व्याचिख्यासुराह—

म्मुक्कमण्मुसुकके उम्मुच्चन्ते य केसलंकोरे । पडिवज्जिखन्नयरं सयणाईसुं पि एमेव ॥ २७५० ॥

(उम्मुत्तैऽमुसुकै उम्मुच्चञ्च केशालङ्कारम् । प्रतिपद्यो वात्यतरत् शयनादिपञ्चकमेव ॥ २७५० ॥)

केशोपलङ्कार चतुर्णामन्यतरत् सामायिक प्रतिपद्यते । अत्र च भरतचक्रमर्त्यादिय उदाहरण मन्तव्याः । एन शयने, आसने, स्थाने, चङ्क्रमणे
च परित्यक्तैऽपरित्यक्ते परित्यज्यमाने चैवासु तिसृष्वप्यवस्थासु चतुर्णामन्यतरत् प्रतिपद्यते । ग्राह्यप्रतिपन्नश्च सर्वत्र लभ्यते ॥ इति नियुक्ति-
गाथाचतुष्टयार्थः ॥ तदेदमुक्त विस्तारः 'कहि' इति द्वारम् ॥२७५०॥ अथ 'केषु' इति द्वारमभिधातुमाह—

नव्वगयं सम्भत्तं सुए चरित्ते न पज्जवा सव्वे । देसविरइं पडुच्चा दोण्ह वि पडिसेहरणं कुच्चा ॥ २७५१ ॥

(सर्वगत सम्यक्त्व श्रुत चारित्रे न पर्यवा सर्वे । देशविरिति प्रतीत्य द्वयोरापि प्रतिषेधनं कुर्यात् ॥ २७५१ ॥)

अथ 'केषु द्रव्येषु पर्यायेषु च मामायिकम् ?' इति जिज्ञासायामुच्यते—सर्गद्वय पर्यायगत सम्यक्त्वम्, सर्वद्रव्य-पर्यायश्रद्धानरूपत्वात्

॥२६५॥

नियोषा०

भाषाः-२

आश्रवक-

निश्रानक-

द्वारे

अलङ्कारा

द्युम्मुक्त-

द्वारे सामा०

'केषु'

द्रव्यपर्यायेषु

सामा०

समुद्रयातादिभेदात् मत्प्रविधः । उक्तं च— “केचलि-कसाय मरणा वेयण वेउब्बि तेय आहारे । सत्तविहसमुग्घावो पक्खतो वीयरगेहिं ॥ १ ॥”

(केचलि-मयाय मरणानि देवना वैक्रिय तेज-आहारा । समविधसमुद्रयात प्रहसो नीतरागे ॥) समुद्रयात एव कर्म क्रिया समुद्रयातकर्म तद्द्वारमितः प्रोच्यते । तत् केअज्यादिसमुद्रयातेन समवहतस्य विपक्षोऽसमवहतः । सोऽप्येवमेव वेदनावद् वाच्यः, चतुर्णां प्रतिपद्यमानकः पूर्वप्रतिपन्नश्च भवतीत्यर्थः । ‘पुव्वपडिवणए भयण’ त्ति, इदं साध्याहार व्याख्येयम्, तद्यथा—यस्तु केअज्यादिसप्तविधसमुद्रयातेन समवहतः स न किञ्चित् सामायिकं प्रतिपद्यते । पूर्वप्रतिपन्नके तु भजना सेमना समर्थना निधिः कार्य इति यावत् । समवहतो हि सामायिकद्वयस्य त्रयस्य वा पूर्वप्रतिपन्नको भवति । तत् केअलिसमुद्रयाते मन्यस्त्व-चारितसामायिकद्वयस्य पूर्वप्रतिपन्नको लभ्यते । शेषसमुद्रयातेषु पुनर्देशविरतिर्जसामायिकद्वयस्य चारित्रवर्जस्य वा सामायिकत्रयस्य पूर्वप्रतिपन्नः प्राप्यते ॥ इति निर्युक्तिगाथार्थः ॥ २७४४ ॥ निर्वेष्टनो द्वर्तनद्वारद्वयमाह—

दव्वेण य भावेण य निव्वेडुंतो चउण्हमणयं । नरएसु अणुव्वट्टे दुग तिग चउरो सिउव्वट्टे ॥ २७४५ ॥
(दव्वेण च भावेन च निर्वेष्टयश्चतुर्णामन्यतरत् । नरएसुद्वर्तनं द्वे ग्रीणि चत्वारि स्यादुद्वृत्त ॥ २७४५ ॥)

द्रव्यतः सामान्येन सर्वकर्मप्रदेशान्, विशेषतस्तु तस्य चतुर्धिस्य सामायित्रयस्य यदावरणं ज्ञानावरण-मोहनीयलक्षणं तदप्रदेशान् निर्वेष्टयन्-निर्जरयन्, भावतस्तु कोषाद्यध्यासायान् निर्वेष्टयन् हाययश्चतुर्णामन्यतरत् प्रतिपद्यते, पूर्वप्रतिपन्नस्त्वस्येव । मवेष्टयस्त्वनन्तानु-मन्यादीन् न प्रतिपद्यते, शेषकर्म त्वङ्गीकृत्योभयथाप्यसि । नरकैवाधिरूपणभूतेष्वुद्धर्तयस्त्वस्य एवेत्यर्थः, दुगति आद्य सामायिकादिकं (प्र० ०द्वय) प्रतिपद्यते, तदेव चाधिष्ठित्य पूर्वप्रतिपन्नो भवति । तत् उडुट्टत्तः स्यात् कदाचित् तिर्यच्छूतन्नः सर्वविरतिर्जनं सामायिकान्नं (प्र० ०त्रय) प्रतिपद्यते, कदाचित् मनुष्येषूत्पन्नत्वार्थाय प्रतिपद्यते, पूर्वप्रतिपन्नस्त्वस्येव ॥ इति निर्युक्तिगाथार्थः ॥ २७४५ ॥ भाष्यम्—

कम्मं निव्वेडुंतो पवज्जइ विसेसओ तदावरणं । दव्व कम्मपएसे भावे कोहाइ हावित्तो ॥ २७४६ ॥
(कर्म निर्वेष्टयन् प्रपद्यते विशेषतस्तदावरणम् । दव्व कर्मप्रदेशान् भावे क्रोधानि जहन् ॥ २७४६ ॥)
उक्तायैव ॥ २७४६ ॥ तदेवेद्वर्तनाद्वार तिर्यगादीनधिकृत्याह—

तिरिएसु अणुव्वट्टे तिगं चउक्कं सिया उ उव्वट्टे । मणुएसु अणुव्वट्टे चउरो वि तियं सिउव्वट्टे २७४७
देवेसु अणुव्वट्टे दुग तिग चउरो सिया उ उव्वट्टे । उव्वट्टमाणाओ पुण सव्वो वि न किंचि पडिवज्जे ॥

(तिरिएसु उद्वृत्तचक्रिकं चतुर्लोकं स्यात् तद्वृत्ते । मणुएसु उद्वृत्तचक्रिकारि द्विकं त्रिकं स्यादुद्वृत्ते ॥ २७४७ ॥)
(देवेष्वुद्वृत्तके द्वे ग्रीणि चत्वारि स्यादुद्वृत्ते । उद्धर्तमानं पुन मर्त्यानि न निश्चिन् प्रतिपद्येव ॥ २७४८ ॥)

निर्वेष्टनो-
द्वर्तनद्वार-
द्वये सामा०

॥ १६४ ॥
विशेषा०
भागः-२

व्याख्या—तिर्यक्षु गर्भजेन्मुद्बुधः संक्षिप्तमाद्य सामायिकद्वयमधिकृत्य 'प्रतिपत्ता पूर्वप्रतिपन्नश्च भवति' इत्याद्याहारः । 'चउकर्मि'-
त्यादि, तिर्यग्भ्य उद्बुधो मनुष्यादिप्रायातः स्यात् वदादिचतुष्कम्, स्याद्ग्रहणादिदमपि द्रव्यम्—स्यात् त्रिकम्, स्याद् द्विकमधिकृत्यो-
भयथापि भवतीति । 'मणुएस् अणुव्हे चउरो'ति, मनुष्येचमुद्बुधः सश्रत्वारि प्रतिपद्यते, ग्राह्यप्रतिपन्नश्च भवति । 'नि तिर्यं सिउज्वट्टे'ति,
मनुष्येव्य उद्बुधो देव नारकेप्रत्यन्नः प्रथम सामायिकद्वयमधिकृत्योभयथापि लभ्यते । तिर्यक्षत्पन्नः पुनः सर्वभिरतिमर्जसामायिकनिक्रमाश्रित्य
द्विधापि भवतीति । 'देवस् अणुव्हे दुगं'ति, देवेचमुद्बुधः मनाद्य मामायिकद्वयमाश्रित्योभयथापि भवति । 'तिग चउरो सिया उ ज्वट्टे'
ति, देवेव्य उद्बुधः तिर्यक्षत्पन्नात्, सर्वभिरतिमर्जसामायिकनिक्रमाश्रित्य, मनुष्येषु लायातः सामायिकद्वयमुद्बुधमप्याश्रित्योभयथापि स्यादिति ।
उद्धर्तमानः पुनरपान्तरालगतौ सवाऽप्यमरादिर्न किञ्चित् प्रतिपद्यते, ग्राह्यप्रतिपन्नस्तु द्वयोर्भवेतीति ॥२७४७-२७४८॥ आह्ववन्नरुणद्वारमाह—

सवमाणो जीवो पडिवज्जइ सो चउण्हमणयरं । पुव्वपडिवन्नओ पुण सिय आसवओ व नीसवओ ॥२७४९॥

(निश्रानयजीन प्रतिपद्यते स चतुर्णामन्यतरत् । पूर्वप्रतिपन्नक पुन स्यान्नाश्रवको या निश्रानक ॥२७४९॥)

यत् मम्यस्त्वादिसामायिक प्रतिपद्यते तदप्रायक मित्यान्वमोहनीयादिकर्म निश्रानयन् निर्जयन्नेय शेषकर्म तु यच्चन्द्रपि जीवः
प्रतिपद्यते य चतुर्णामन्यतरादिति । यस्तु पूर्वप्रतिपन्नः सः, नाशब्दस्य व्यवहितसन्ध्यात् स्यादाश्रवको नन्वक इत्यर्थः, निश्रानको ना
निर्जरकः स्यात् । निर्वणनद्वारोक्त एवायोऽन पर्यायान्तरणोक्तः, परमार्थतत्त्वात्यन्तिरुमेदाभावादिति ॥२७४९॥

अथालङ्कार शयना-ऽऽमन-स्थान-चट्टरुमणद्वारकद्वयक व्याचिख्यासुराह—

मुक्कमणुम्मुखके उम्मुच्चन्ते य केसलंकारे । पडिवज्जिज्जन्नयरं सयणाईसुं पि एमेव ॥ २७५० ॥

(उम्मुच्चन्तेऽनुमुक्तं उन्मुच्चश्च शैशालद्वारम् । प्रतिपद्यो तावन्तरत् शयनादिप्यव्येवमेव ॥२७५०॥)

केशोपलक्षितकटक केयूर हार-रङ्गण वज्र-नाम्नूलाद्यलङ्कारः केशालङ्कारस्तोत्रोन्मुक्तं परित्यज्यते, अनुमुक्तं चापरित्यक्ते, तथा, उन्मुक्तं च
केशाद्यलङ्कार चतुर्णामन्यतरत् सामायिक प्रतिपद्यते । अथ च भरतचक्रमत्यादिय उदाहरणं मन्तव्याः । एन शयने, आसने, स्थाने, चट्टरुमणे
च परित्यक्तोऽपरित्यक्ते परित्यज्यमाने चैतासु तिसृष्वप्यवस्थासु चतुर्णामन्यतरत् प्रतिपद्यते । ग्राह्यप्रतिपन्नश्च सर्वत्र लभ्यते ॥ इति नियुक्ति-
माद्यचतुष्टयार्थः ॥ तदेवमुक्त विस्तारः 'कहिं' इति द्वारम् ॥२७५०॥ अथ 'केयु' इति द्वारमभिधत्तुमाह—

व्यगयं सम्भतं सुए चरित्ते न पज्जवा सव्वे । देसविरइं पडुच्चा दोण्ह वि पडिसेहणं कुच्चा ॥ २७५१ ॥

(सर्वगतं सम्यक्त्वं श्रुत चारित्ते न पर्यवा सर्वं । देशविरतिं प्रतीत्य द्वयोरेपि प्रतिषेधनं कुर्यात् ॥२७५१॥)

अथ 'केयु' द्रव्येषु पर्यायेषु च सामायिकम् ? इति जिज्ञासायामुच्यते—सर्वत्रैव पर्यायगतं सम्यक्त्वं, सर्वद्रव्य-पर्यायश्रद्धानरूपत्वात्

॥१६५॥

नियोषा०

भागः-२

आश्रानक-

निश्रानक-

द्वारे

अलङ्कारा

युन्मुक्त-

द्वारे सामा०

'केयु'

द्रव्यपर्यायेषु

सामा०

तस्य । तथा, श्रुते ध्रुततामाधिके, चारित्रे चारित्र्यमाधिके द्रव्याणि सर्वाण्यपि भवन्ति विषयः । पर्यायास्तु न सर्वे तद्विषयः, श्रुतस्याभिलाष्य-
विषयत्वात्, पर्यायाणां चाभिलाष्यानामिलाष्यरूपत्वादिति; चारित्र्यस्यापि 'पदमस्मि सख्यजीवा' (गा०-२६३७) इत्यादिना सर्वद्रव्याऽसर्व-
पर्यायविषयतायाः प्रतिपादितत्वादिति । देशभिरिति प्रतीत्य द्योयोरपि समुद्रव्य-पर्याययोः प्रतिषेधनं कुर्यात्- न सर्वद्रव्याविषयम्, नापि
सर्वपर्यायविषयं देशभिरिति सामायाधिक्यमिति भावः ॥ इति सिद्धुं किमार्थाय ॥ २७५१ ॥ अथ भाष्यकारव्याख्या—

॥ १६६ ॥

निशेषः

भागः-२

गं पि असद्वहओ जं दव्वं पज्जवं च मिच्छत्तं । विणिउत्तं सम्मत्तं तो सव्वदव्व-भावेसु ॥ २७५२ ॥
माणभिलप्पेसु सुयं जम्हान य दव्वमणाभिलप्पं ति । सव्वदव्वेसु तयं तम्हान उ सव्वभावेसु ॥ २७५३ ॥
वेइय-चरिमव्वयाइं पइ चारित्तमिह सव्वदव्वेसु । न उ सव्वपञ्चवेसुं सव्वाणुवओगभावाओ ॥ २७५४

(पञ्चम्यश्रवतो यद् द्रव्यं परं च मिथ्यात्वम् । त्रिभुक्तं सम्यक्त्वं तत् सर्वद्रव्यं भावेसु ॥ २७५२ ॥)

(नानभिलाष्येषु श्रुतं यस्माद् न च द्रव्यमनभिलाष्यमिति । सर्वद्रव्येषु तत् तस्माद् न तु सर्वभावेसु ॥ २७५३ ॥)

(द्वितीयं चरमव्रते प्रति चारित्रमिह सर्वद्रव्येषु । न तु सर्वपरंयेषु सर्वाणुपयोगमागतं ॥ २७५४ ॥)

व्याख्या— यद् यस्मादेकमपि द्रव्यं पर्यायं वा जिनप्रणीतमश्रद्धतः सतो मिथ्यात्वमुक्तम् । ततः सम्यक्त्वं त्रिभुक्तं सर्वद्रव्यपर्यायेषु
'श्रद्धानभावेन' इति शेषः । यस्माच्च श्रुतज्ञानमनभिलाष्येषु न प्रवर्तते, अप्रियत्वात् तेषाम्, किन्त्वभिलाष्येष्वर्थेषु तत् प्रवर्तते । न च द्रव्य
धर्मादस्ति कायादिकमनभिलाष्यम्, किन्त्वभिलाष्यमेव । ततः सर्वद्रव्येषु श्रुतं प्रवर्तते, अभिलाष्यापि यत्वात् तस्य, न पुनः सर्वभावेसु सर्व
पर्यायेषु, तेषामभिलाष्या-जनभिलाष्यत्वात्, श्रुतस्य चाभिलाष्यानामविषयत्वात् अभिलाष्यानां चानभिलाष्येभ्योऽनन्तभागमात्रवृत्तित्वादिति ।
'निद्वे'त्यादि, द्वितीयं चरमव्रते-द्वितीयं मृषापादत्रयम्, चरमं तु परियद्वन्तमाश्रित्यैव श्रमे चारित्र सर्वद्रव्येषु प्रवर्तते न तु सर्वपर्यायेष्वि-
त्युक्तम्, मृषापादस्य वचनरूपं वेत्तुं, परियद्वस्य च मृच्छोदिरन्त्यात्मन्येन द्रव्येभ्यः सर्वेषु प्रवृत्तेः, तेषामभिलाष्याविषयत्वात्, पर्यायाणां
चभिलाष्या-जनभिलाष्यत्वात् । अत एवाह- सर्वेषां पर्यायाणां चारित्रेऽनुपयोगभावात्, अनुपयोगश्चानभिलाष्यानां श्रित्य मन्तव्यः । शेषाणि
तु त्रीणि महानानि सर्वद्रव्याविषयाण्यपि न भवन्ति, किन्तु सर्वपर्यायविषयाणि ? । अतो द्वितीय-चरमव्रते एवाश्रित्य सर्वद्रव्यासर्वपर्याय-
विषयता चारित्रस्य भावितेति ॥ २७५२-२७५३ २७५४ ॥ 'मनेपर्यायाणां चारित्रेऽनुपयोगभावात्' इति यदुक्तं तदुपजीव्य परं प्रयेमाह—
ननु सव्वनहपएसानं गुणं पदमसंजमट्ठणं । छविहपरिवड्ढीए छट्ठणं सखया सेढी ॥ २७५५ ॥
(ननु सर्वममं प्रोक्षान्तमुणं प्रधानममस्थानम् । पटुविषयपरिवट्ठणं पटु-भावानामन्याता श्रेणि ॥ २७५५ ॥)

चारित्र-

विषये-

ऋजुपशुक्त-

पर्यायः

अणो के पञ्चाया जे ऽणुवत्ता चरित्तविसयम्मि । जे तत्तो ऽणतगुणा जेसिं तमणंतभागम्मि ॥ २७५६ ॥
अन्ने केवल्लिगम्म त्ति ते मई, ते वि के तदवभाहिया । एवं पि हुज्ज तुल्ला नाणंतगुणत्तणं जुत्तं ॥ २७५७ ॥

(अन्य के पर्याया येऽणुपयुक्ताचारित्रियये । ये ततोऽनन्तगुणा येया तदन तमाणे ॥ २७५६ ॥)

(अन्ये केऽल्लिगम्या इति न मति, तेऽपि के तदव्यधिका । गम्यपि भवेयुस्तुल्या नानन्तगुणत युक्तम् ॥ २७५७ ॥)

व्याख्या, आह- ननु मयमश्रेण्या सर्वज्ञघन्यत्वेन यत् प्रथममाद्यं मयमस्थानं तदपि पर्यायानाश्रित्य मर्ननभःप्रदेशानन्तगुणमगमे प्रोक्तम्—यानन्तः सर्वस्यापि लोकालोकनभयः प्रदेशास्तदनन्तगुणपर्यायराशियुक्तं प्रथममपि सयमस्थानं श्रुतेऽभिहितमित्यर्थः । ततोऽन्यद् निश्चिन्नितोऽनन्तभागवद्द्रष्टुं, तदपरं त्वमयातभागवद्द्रष्टुं, अन्यच्च मयातभागवद्द्रष्टुं, तदपरं तु मयातगुणवद्द्रष्टुं, अन्यत् त्वमयातगुणवद्द्रष्टुं, तदपरं तदनन्तगुणवद्द्रष्टुमित्येव पुनः पुनः क्रियमाणया पट्टिपरिदृष्ट्याऽऽस्तरण्यलोककाशप्रदेशप्रमाणैः पटस्थानकैरिष्यन्ना मयमश्रेणिर्भतीति । ततश्च के नाम तेऽन्ये ममधिकाः पर्यायाः, ये ‘मर्नानुपयोगभागाव’ इति वचनाच्चारित्रिययानुपयुक्ताः प्रतिपाद्यन्ते । ये च ‘न उ सव्यषज्जेसु’ (गा०—२७५४) इत्युक्ताभिप्रायात् तत्तच्चारित्रादनन्तगुणाः, येषां च पर्यायणा तच्चारित्रमनन्तभागोऽभिधीयते । अभिलाषपर्यायविषय हि किल चारित्रम्, ते चानाभिलाष्यानामनन्तभाग एव जेतन्ते, अतो ‘न उ मव्यषज्जेसु’ इत्युक्तेऽणुपयुक्ताः पर्यायाचारित्रादनन्तगुणाः, चारित्रं तु तेषामनन्तभागं, इत्युक्तमपि मामव्याहृ गम्यत इति । एतच्च किल परो न मन्यते, सर्वज्ञघन्यस्यापि संयमस्थानस्य मर्ननभःप्रदेशानन्तगुणपर्यायत्वान्, पर्यायणा च निश्चिन्नेऽप्येतान्मात्रत्वात्, चारित्रानुपयुक्तपर्यायणमतंभनादिति । ‘अन्ने’ इत्यादि, अत्राचार्ये ! ते नवैवभूता मर्निभवाचारित्रिपयुक्तेभ्योऽन्येऽपि केऽल्लज्ञानगम्या अनभिलाष्या अनन्तगुणाः पर्यायाः सन्ति, ये चारित्रादनन्तगुणाः, चारित्रं तु येषामनन्तभाग इति । परं ग्राह—‘ते नि के तदवभाहिय ति’ तेऽपि केऽल्लज्ञानगम्या ज्ञेयगता अनभिलाष्याः पर्याया के तदव्यधिकाः तेभ्यश्चारित्रिपयुक्तेभ्योऽप्यधिया अतिरिक्ताः स्युः ? न केचेत्यर्थः, मयमस्थानपर्यायैः सर्वस्यापि त्रिविगतपर्यायराशेः क्रोडीकृतत्वात् तदनुपयुक्तत्वासाभादिति । किञ्च, गम्यमपि चारित्रपर्यायाः केऽल्लज्ञानगम्यैर्ज्ञेयगतः पर्यायैस्तुल्या एव भवेयुः, न पुनस्तेषां केऽल्लज्ञानगम्यपर्यायाणामनन्तगुणत युक्तम् । यामन्तो हि ज्ञेयस्य पर्यायास्तावन्तस्त्वद्भासकत्वेन ज्ञानस्याप्येष्टव्याः, अन्यथा तदवभासकत्वायोगात् । ततश्च ज्ञानदर्शनं चारित्राध्यवसायमिच्छयाः सयमश्रेणरन्तर्गतत्वात् केऽल्लज्ञानस्य सयमश्रेण्यात्मकं चारित्रं पर्यायैः केवलज्ञानगम्यना ज्ञेयगतपर्यायणास्तुत्यमेव युक्तं न हीनमिति ॥ २७५४—२७५६—२७५७ ॥ एव परस्यातिश्रयैर्निपुणत्वमलोक्य द्धरतिरितिपुणमेव प्रतिनिधानमाह—

एय नाण-दंसणपज्जाया तेण तप्पमोणा सा । इह पुण चरित्तमेत्तोवओगिणो तेण ते थोवा ॥ २७५८ ॥

(भेष्या ज्ञान-दर्शनपर्यायास्तेन तत्प्रमाणं सा । इह पुनश्चारित्रमात्रोपयोगिनस्तेन ते स्तोका ॥ २७५८ ॥)

ज्ञानादित्र-
यात्मकस-
यमश्रेणि-
पर्याय-
मच्यात्
चारित्रमा-
त्रोपयोगि-
पर्यायाः
विवक्षिताः

॥ १६७ ॥
निशेषा०
भागः—२

श्रेण्यां ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यसमायस्थानात्मिकायाः सयमश्रेणीं ज्ञान-दर्शनपर्याया मध्ये सल्ललिता विमलिताः, तेन तत्प्रमाणम्। सर्व-
नभः-गदेशानन्तगुणपर्यायराशिप्रमाणज्ञमौ श्रोक्ता । इह तु ये चारित्र्योपयोगिनस्त एव विवलिताः, ते च ग्रहण-धारणादिप्रियभूता एव केचित्,
तेन स्तोत्रा इति न दोषः ॥ २७५८ ॥ अथान्यत् प्रेयमुत्थापयन्नाह—

ननु सामादयविसओ किंदारम्मि वि परुविओ पुंवि । कह न पुणरुत्तदोसो होअ इहं को विसेसो वा २७५९

(ननु सामायिकविषय किंदारेऽपि प्ररूपित पूर्वम् । कथं न पुनरुक्तदोषो भवेदिह को विशेषो वा ॥ २७५९ ॥)

ननु पूर्वं किंदार एव 'त एतल्ल पववसराण आवाण' (गा०-२६३४) इत्यादिना सामायिकानां निषयः प्ररूपित एव, इह पुनरपि
'मय्ययं सम्मत्त' (गा०-२७५१) इत्यादिना तद्विषयनिरूपण कुर्वतः कथं न पुनरुक्तदोषो भवेत् ? को वा विशेषोऽयं, यमाश्रित्य पुनः-
प्रेयमुच्यते ? इति ॥ २७५९ ॥ अत्रोत्तरमाह—

किं तं ति जाइभावेण तत्थ इह नेयभावओ ऽभिहिंयं । इह विसय-विसइभेओ तत्थाभेओवचरो ति । २७६०

(किं तद्वैति जातिभावेन तत्रेह ज्ञेयभावतोऽभिहितम् । इह विषय विषयिभेदस्तत्राभेदोपचार इति ॥ २७६० ॥)

किं तत् सामायिकम्, ततः 'आया एतल्ल सामादय' (गा०-२६३४) इत्यनेन तदेव मुख्यतया श्रोक्तम्, तद्विषयस्तु परेणाजिज्ञासितोऽपि विष-
येपि शृष्टे तदभिन्नत्वाद् गौणवृत्त्यैव श्रोक्तः । इह तु 'केयु' इति द्वारे विषय एव मुख्यतया परेण जिज्ञासितः, अतस्तस्यैव विषयस्य ज्ञेय-
भावेन ज्ञातव्यतयाऽभिहित स्वरूपमित्युपस्कारः । पाठान्तरं वा 'अभिहिउ' ति, तत्रायमर्थः—इह तु ज्ञेयभावेन ज्ञातव्यतया विषय एवाभिहितः ।
किमुक्तं भवति ? इत्याह—'इहेत्तादि' इह 'केयु' इति द्वारे निषय विषयिणोभेदो विनाशित इत्यतो निष्कृत्य विषय एव ज्ञेयभावेनोक्तः; तत्र तु
किंदारे निषय विषयिणोभेदोपचार इत्यतो विषयिभूत सामायिकमेव ज्ञेयभावेन मुख्यतया निर्दिष्टम् ॥ इति गाथानवकार्यः ॥ २७६० ॥

साम्रत 'कय' सामायिकं लभ्यते ? इतिद्वारे महाक्लेशलभ्ये तल्लभक्रमं दर्शयन्नाह—'माणस्स' इत्यादिकाः 'अन्धुद्धणे विणए' इति
पर्यन्ता अष्टभिधिति(श्र० . अष्टादश)गाथाः (आप्त० नि० पृ० १५४-१५७) । एताश्च पाठसिद्धा एव, कचिद् वैषम्यसमवे मूलपदशकटीकृतो
भेदव्या इति द्वायम् । 'कयम्' इति द्वारं गतम् ॥

मात्रत 'तदितरं' लभ्य क्रियचिर काल भवति ? इति कालद्वारे जवन्त्योत्कृष्ट सामायिकमालमभिधिसुराह—

सम्मत्तरस सुयस्स य छावट्ठी सागरोवमाइं ठिइ । सेसाण पुव्वकोडी देसूणा होइ उक्कोसा ॥ २७६१ ॥

(सम्मत्तरस्य सुयस्य च पट्टपट्टि सागरोपमाणि स्थितिः । जेपयो पूर्व-पट्टिदेवज्ञेयानां अन्त्युल्लेखः ॥ २७६१ ॥)

॥ १६८ ॥
विशेषा०
भागः-२

'किं' - 'केयु'
द्वारयोर्मध्ये
वैषम्यम्

'क्रियचिर'
तरे सामा०

सम्भवत्स्य श्रुतस्य च लब्धिमद्वीकृत्य 'दो गारे विजयाहसु' इत्यादिष्यमाणान्यायेन पर्याप्तसारोपमाणि पूर्वोदीष्टयुक्ताधिकानि स्थितिर्भवति । शेषयोर्देशविरति-सर्वविरतिमामाधिक्योः पूर्वोदीष्टो देशोना भवति । 'उक्तोस' ति एषा सामागिकलक्ष्येच्छुद्धा स्थितिः ॥ इति निवृत्तिगार्थः ॥ २७६१ ॥ भाष्यकारान्यात्वा—

दो वारे विजयाहसु गयस्स तिण्णच्चुए य छावट्टी । नरजम्मपुव्वकोडीपुहुत्तमुक्तोसओ अहिअं २७६२
(द्वौ वारौ विजयाहसु गतस्य व्रीनच्युते च पट्याष्ट । नरजम्मपूर्वोकोडीपृथक्त्वमुक्तोसोऽधिकम् ॥ २७६२ ॥)

इय प्रागिहैव व्याख्याता ॥ २७६२ ॥ अथ चतुर्णामपि सामायिकाना जघन्यस्थितिं भाष्यकार एवाह—

अंतोमुहुत्तमिच्चं जहन्नयं चरणमेगसमयं तु । उवओगंतमुहुत्तं नानोजीवाण सव्वच्चं ॥ २७६३ ॥

(अन्तमुहुत्तमात्र जघन्यक चरणमेगसमयं तु । उपयोगोऽन्तमुहुत्तं नानाजीवाना सर्वाद्धा ॥ २७६३ ॥)

जघन्या तु लक्षिमात्रित्याद्यसामायिकप्रयस्यान्तमुहुत्तं स्थितिः । सर्वविरतिसामायिकस्य तु समयम्, चारित्रपरिणामारम्भसमयानन्तरमेवायुक्ताश्रयमभावात् । देशविरतरेष्वेव कस्माद् न भवति ? इति चेत् । तदयुक्तम्, तस्याः प्रतिनियवश्रणातिपतादिनिवृत्तिरूपत्वात्, तदालोचनपरिणेतश्च जघन्यतोऽप्यान्तमोहवर्तिमत्त्वात् । तदेव लब्धेः स्थितिकालः । उपयोगतस्तु सर्वेषामन्तमुहुत्तं स्थितिः । नानाजीवाना तु सर्वाणि सर्वाद्धा ॥ इति गाथाह्वयार्थः ॥ २७६३ ॥

अथ कृतिद्वारमुच्यते । तत्र सम्यक्त्वादिसामायिकाना विभक्षिततामये कृति प्रतिपत्तारः, प्रतिपत्ताः, प्रतिपतिता वा भवन्ति ? इत्याह—

सम्मत्त-देसविरया पलियस्स असंखभागमेत्ताओ । सेढीअसंखभागो सुए सहस्सग्गसो विरई ॥ २७६४

(सम्यग्त्वं देशविरता पलियसास्यभागमात्रा । श्रेण्यसख्यभागं श्रुते सहस्रास्येति विरति ॥ २७६४ ॥)

सम्यक्त्वं देशविरताः प्राणिनः क्षेत्रप्रयोज्यमस्यासत्येयभागमात्रा एव । इयमत्र भानना-क्षेत्रपल्योपमस्यासत्येयभागे यावन्तः प्रदेशा-स्तानन्त एषोक्त्यतः सम्यक्त्वं देशविरतिमामाधिक्ययोरेकदा प्रतिपत्तारो भवन्ति । किन्त्यप्य विशेषः—देशविरतिप्रतिपत्तृभ्यः सम्यक्त्वाप्रतिपत्तारो-ऽस्येयगुणा इति । जघन्यतस्त्वेको द्वौ वेति । 'सेढीअसंखभागो सुए' ति इह समतिवचतुरस्रीकृतलोकस्यैकश्रादिकी सप्तल्लुगमाणा श्रेणि-र्भूयते । श्रुतमपि सम्पग्-मिथ्याश्रुतमेदरहितं सामान्येनाश्रुतलभकप्रमाद्वीक्रियते । ततो यथोक्त्यायाः श्रेणेरसख्यतामे भागे यावन्तो नमः प्रदेशास्त्वावन्तो निमित्तकाले सामान्यश्रुतस्योक्त्यतः प्रतिपत्तारो लभ्यन्ते, जघन्यतस्त्वेको द्वौ वेति । 'सहस्सग्गसो विरई' ति कदाचिद् विपक्षित काले उच्छ्रयतः सहस्रागशः सहस्रपरिगणनया सहस्रपृथक्त्व निरतेः प्रतिपत्तारो भवन्ति, जघन्यतस्त्वेको द्वौ वेति । तदेवमुक्ताः—
प्रतिपद्यमानाः ॥ २७६४ ॥ अथ पूर्वप्रतिपत्तारं प्रतिपद्यन्नाह—

॥ १६५ ॥

विशेषा०

भागः-२

सर्वविरति-

सामायिक-

स्य जघन्य

समय-

स्थितिः

शेषाणाम-

न्तमुहुत्तः

'कृति'द्वारे

सामा०

सइ संखाईयते थोवा देसविरया दुविणहं पि । तदसंखगुणा सम्मद्विही ततो य सुयसहिंया ॥ २७६९ ॥
मीसे पवज्जमोणा सुयस्स सेसपडिवन्नएहिंते । मंखाईयगुण चिय तदसंखगुणा सुयपवन्ना ॥ २७७० ॥

॥ २७१ ॥
निशेषः
भागः-२
सामा०
चतुर्णे
अप्यमहुत्सम्

(मति सख्यातीतत्वे स्तोका देशनिरता द्वयोरपि । तदसख्यगुणा सम्यग्गृह्यस्ततश्च श्रुतसहिता ॥ २७६९ ॥)

(मिश्रे प्रपन्नमाना श्रुतस्य श्रेयप्रतिपन्ननेभ्यः । सखातीतगुणा एव तत्सख्यगुणा श्रुतप्रपन्ना ॥ २७७० ॥)

व्याख्या—सम्यक्त्वेन देशवितानमनुभवेपमपि प्रतिपद्यमानकाना पण्योपमाभारयेयभागवतिन्वेन मख्यातीतत्वेऽसख्येयत्वे तुल्येऽपि मति द्वयोरप्यनयो राशयोः स्तोका देशनिरताः प्रतिपद्यमानकाः, सम्यग्गृह्यः प्रतिपद्यमानकास्तेभ्योऽसख्येयगुणाः, तेभ्यश्च प्रतिपद्यमान-सम्यग्गृह्यिभ्यः श्रुतमहिताः मामान्यश्रुतप्रतिपद्यमानका अपरयेयगुणा । मिश्रे मिलिते समुदितेऽपीत्यर्थः, सम्यग्गृह्य-देशनिरतराशिद्वयेऽनर्था व्यपस्थापिते मामान्यश्रुतस्य ये प्रतिपद्यमानकास्ते, श्रेयेभ्यः सम्यग्गृह्ये देशविरतेभ्यो मिलितेभ्यः प्रतिपन्नकैभ्यः पूर्वप्रतिपन्नेभ्य इति भागः 'मखाईयगुण चिय ति' मख्यातीतगुणा एवामर्यातगुणा एवेत्यर्थः । तदनेन श्रेणेरसख्यातभागवृत्तित्वात् सामान्येन श्रुतमिति पण्यमानकाना प्राचुर्यं सूचितम् । एव नाम ते सामान्यश्रुतप्रतिपद्यमानका मह्यो येन श्रेयेभ्यः समुदितमस्यग्गृह्ये-देशनिरतेभ्यः पूर्वप्रतिपन्नेभ्योऽप्यमर्यातगुणाः । 'तदसरगुणा सुयपवन्ना' चि, तेभ्योऽपि श्रुतप्रतिपद्यमानकैभ्यस्तस्यैव श्रुतस्य ये पूर्वप्रतिपन्नास्तेऽसर्यातगुणा इति । ॥ २७७० ॥ अथ पूर्वप्रतिपन्नाना प्रतिपद्यमानकाना च सम्यग्गृह्यादीना स्वस्थानेऽल्प महत्त्वमाह—

सद्गुणे सद्गुणे पुञ्चपवण्णा पवज्जमाणेहिं । हुंति असंखिज्जगुणा संखिज्जगुणा चरित्तस्स ॥ २७७१ ॥

(स्वरथाने स्वरगते पूर्वपवन्ना प्रपन्नमानेभ्यः । अत्र त्वसरयेयगुणा सारयेयगुणाश्चारित्तस्य ॥ २७७१ ॥)

सम्यक्प्रयुक्तश्रुत देशनिरताना स्वस्थाने स्वस्थाने पूर्वप्रतिपन्नाः प्रतिपद्यमानकैभ्योऽसख्येयगुणाः, चारिदिणा तु निशेषः, तथा—
मर्त्तस्तोकाः स्वस्थाने चारिदिणाः प्रतिपद्यमानकाः, पूर्वप्रतिपन्नास्तु सरयेयगुणा इति ॥ २७७१ ॥

अथ सम्यक्त्वादिप्रतिपत्तिनामल्पमहुत्त्वमाह—

चरणपडिया अणंता तदसंखगुणा य देसविरईओ । सम्मादसंखगुणिंया तओ सुयाओ अणंतगुणा ॥ २७७२ ॥

(चरणपत्तिता अनन्तास्तदसर्यागुणाश्च देशविरते । सम्यक्त्वादसर्यागुणास्ततश्च श्रुतादनन्तगुणा ॥ २७७२ ॥)

चारित्र प्राच्य ये प्रतिपत्तितास्ते सम्यक्त्वादिप्रतिपद्यमान-पूर्वप्रतिपन्नकैभ्यः सर्वभ्योऽप्यनन्ता अनन्तगुणाः, देशनिरतिप्रतिपत्तितास्तेभ्योऽसख्यातगुणाः, मम्यक्त्वादिप्रतिपत्तितास्तेभ्योऽसख्यातगुणाः, तेभ्योऽपि श्रुतात् प्रतिपत्तिता अनन्तगुणा इति ॥ २७७२ ॥

'संहीअमममगो सुए' इत्यादि यदुक्तम्, तत्र किं मामान्यश्रुत मम्यक्श्रुत वेहं शुद्धते, इत्याशङ्क्यामाह—

सामणं सुयगहणं ति तेण सव्वत्थ बहुतरा तम्मि । इहरा पइ सम्मसुयं सम्मत्तसमा सुणेयव्वा । २७७३ ।

(सामाय श्रुतग्रहणमिति तेन सर्वत्र नहुतरास्तस्मिन् । इतरथा प्रति सम्यक्श्रुत सम्यक्त्वसमा ज्ञातव्या ॥ २७७३ ॥)

उक्तार्थप्राया, सुगमा चेति ॥ २७७३ ॥ इह सम्यक्त्व-श्रुत-देशविरचितचारिणक्षणेपु चतुर्थापि सामायिकेषु पूर्वश्रुतिपत्र-श्रुतिपतित-
यदर्थोऽन्योऽन्तरेषु भिन्नत्वात् तद्विशेषश्रुतिपत्रादर्थमाह—

गडिय-पडिवन्नयाणं सट्ठाणे समहिअं जहन्नाओ । सव्वत्थुक्कोसपयं पवज्जइ जहणणओ चेगो ॥ २७७४ ॥

(पतित प्रतिपन्नाना रास्थाने समर्थिक जघन्यात् । सर्वोत्कृष्टपद प्रपद्यते जघन्यतरचेक ॥ २७७४ ॥)

इह सम्यक्त्वादिश्रुतिपतिताना यजघन्यपदं तस्मात् स्वस्थाने यदुत्कृष्टपदं तत् सर्वत्र समर्थिकं विशेषाधिक्रमवगन्तव्यम् । एन पूर्वश्रुति-
पत्रानामपि जघन्यपदादुत्कृष्टपद निशेषाधिक्रमेण । श्रुतिपद्यमानाना तर्हि का वार्ता ? इत्याह, 'पवज्जइत्यादि' श्रुतिपद्यते सम्यक्त्वादिगुणं
जघन्यत एको द्वौ या, उत्कृष्टतत्त्वावामापि त्रयमन्यथाः, चारित्र तत्कृष्टतः सख्याताः श्रुतिपद्यन्ते । अत इह जघन्यपदादुत्कृष्टपदम-
न्यत्येगुणं सरयेयगुणं वा द्रष्टव्यम् ॥ इति गाथाऽष्टकार्यः ॥ २७७४ ॥ अथ सान्तरद्वारमाह—

कोलमणंतं च सुए अद्वापरियइओ य देसूणे । आसायणवहुलाणं उक्कोसं अन्तरं होइ ॥ २७७५ ॥

(कोलमनस्त च अन्तेऽर्धपरान्तकम् देशोन । आशातन-गहुलानामुत्कृष्टमन्तर भवति ॥ २७७५ ॥)

इह जीन पन्ना सम्यक्त्वादिनामायिक्रमाय ततस्तत्स्थित्यागे यावता कालेन पुनरपि तदवाप्नोति सोऽपान्तरकालोऽन्तरद्वयते ।
तत्र सामान्योऽक्षरात्मके श्रुते जघन्यतोऽन्तर्गृहीतम्, उत्कृष्टतत्त्वन्तं कालं भवति । इदमुक्तं भवति— इह द्वीन्द्रियादिः कश्चित् श्रुत लब्ध्या
श्रुतो यः श्रुत्यादिपूतद्य तत्रान्तर्गृहीतं स्थित्वा पुनरपि द्वीन्द्रियादिष्वगतः श्रुत लभते तस्य जघन्यतोऽन्तर्गृहीतमन्तरं भवति । यस्तु
द्वीन्द्रियादिसृष्टः श्रुतिव्य-इय तेजो वायु वनस्पतिषु पुनः पुनरुत्पद्यमानोऽनन्तं कालमवतिष्ठते, ततः पुनरपि द्वीन्द्रियादिनागत्य श्रुत लभते,
तस्यापि मेकेन्द्रियमास्थितिकाललयणोऽनन्तकाल उत्कृष्टतोऽन्तरं भवति । अथ चासख्यातपुद्गलपरान्तमानो द्रष्टव्यः । शेषस्य तु सम्यक्त्व-
देशभिरति-भभिरविसामायिकप्रत्ययेति दृश्यम्—जघन्यतोऽन्तर्गृहीतम्, उत्कृष्टतस्तु देशोन उपाधपुद्गलपरान्तोऽन्तरं भवति । इदं चोत्कृष्ट-
मन्तरमाशातनानगहुलाना जीवाना द्रष्टव्यम्, उक्तं च—“वित्ययार पयणण सुय थायरियं गणहर महइदीय । आसायतो बहुतो अणतससारियो
होइ ॥ १॥ (तीर्णदं प्रयचनं श्रुतमाचार्यं गणवरं महर्षिं कम् । आशातयत् नहुगोऽनन्तससारको भवति ॥) इति नियुक्तिगार्थः ॥ २७७५ ॥ भाष्यम्—
मिच्छसुयस्स वणस्सइकालो सेसस्स सेससामणो । हीणं भिण्णसुहुत्तं सन्वेसिमिहेजीवस्स ॥ २७७६ ॥
(मिच्छाश्रुतस्य वनस्पतिवालं ज्ञेयस्य शेषस्तमान्य । हीनं भिन्नसुहुत्तं सर्वगामिहेजीवस्य ॥ २७७६ ॥)

सान्तरद्वारे
सामा०

॥ १७७२ ॥
विशेषा०
भाग-२

इह योऽय मनस्यतिक्रलो वनस्यतेरुलक्षणत्वादेर्किञ्चिद्विरहलोऽस्य यातुदुर्लभपरार्तलभकः श्रुतस्योत्कृष्टोऽन्तर प्रोक्तः, स मिथ्या-
श्रुतस्य मिथ्याश्रुतमङ्गीकृत्य द्रष्टव्यः । 'सेसम्म सेससामण्णो' चि, शेषस्य तु सम्यक्श्रुतस्य शेषैः सम्यक्त्वादिसामायिकैः सामान्य-
स्तुल्यो देशोक्तोपायर्षदुर्लभपरार्तलक्षण उन्कृष्टोऽन्तरकालो द्रष्टव्यः । 'हीण ति' हीन जवन्यमन्तर संप्रणामपि सम्यक्त्वादिसामायिकानां
निर्युक्तिगाथायामनुक्तत्वाद् मिश्रमुद्भूतमन्तस्य हूतं द्रष्टव्यम् । इदं च जघन्यमुत्कृष्टं चान्तरमेकजीवस्य मन्तव्यम्, नानाजीवानां सम्यक्त्वाद्य-
न्तरभावादिति गाथायः ॥ २७७६ ॥ साप्रतमभिरहितद्वाराह—

सम्म-सुयागारीणं आवलियअसंखभागमेत्ताओ । अट्टु समयो चरित्ते सव्वेसिं जहणण दो समयो २७७७

(सम्यक्सद-श्रुता उगारिणामानलिकासख्यभागमात्रा । अष्ट समयान्धारिते समये जघन्यतो द्वी समयौ ॥ २७७७ ॥)

सम्यक्त्व-श्रुता-उगारिणा सम्यक्त्व श्रुत-देशविरतिमामायिकानामित्यर्थः, एकस्मिन् द्वादिषु वा प्रतिपत्तु प्रतिपद्यमानेयानलिका-
सख्यभागमात्राः समया अविरहित नैरन्त्येण प्रतिपत्तिर्भवति । इदमुक्तं भवति—सम्यक्त्व-श्रुत-देशविरतीनां सर्वस्मिन्नपि लोक उत्कृष्टत
आलिकाऽम-येयभागवर्तिनः समयानभिरहित नैरन्त्येणैको द्वाद्ययो वा प्रतिपत्तारः प्राप्यन्ते, ततः पर तत्प्रतिपत्तेरवश्यमुपरमाद् निरह-
कालो भवति । चारित्रे त्वाष्टौ समयान् यावदेक-द्वादीनां निरन्तर प्रतिपत्तिः, सर्वत्र ततः पर विरहकालः । जघन्यतस्तु सर्वेष्वपि सामायि-
केषु द्वौ समयौ प्रतिपत्तिः । ततः पर निरहकाल इति ॥ २७७७ ॥

अभिरहितकालस्य प्रतिपत्तभूतत्वाद् निरहकालो द्वारागाथायामनुपदिष्टोऽपि लभ्यते, अतः सम्यक्त्वादिप्रतिपत्तिविरहकालमाह—

नुय-सम्म सत्तयं खलु विरयोविरईय होइ वारसगं । विरईय पण्णरसगं विरहियकालो अहोरत्ता २७७८

(श्रुत सम्यक्त्वयो समक खलु विरताविरतेर्भवति द्वादशकम् । विरते पञ्चदशक निरहितकालोऽहोरात्राणाम् ॥ २७७८ ॥)

नृ सम्यक्त्व श्रुतयोः सर्वस्मिन्नपि लोक उत्कृष्टतः सप्ताहोरात्राणि प्रतिपत्तिनिरहकालो भवति, एतावन्त कालमभ्योत्कृष्टतो लोके
कोऽपि प्रतिपत्ता न लभ्यत इत्यर्थः, ततः पर कश्चिदवश्य ते प्रतिपद्यते, एवमुत्तराणि । निरताविरतेस्तु देशविरतेर्द्वादशाहोरात्राण्युत्कृष्टतः
मर्त निरहकालो भवति, विरतेस्तु चारित्रस्य पञ्चदशाहोरात्राण्युत्कृष्टतः प्रतिपत्तिनिरहकालो भवति ॥ इति नियुक्तिगाथाद्वयार्थः ॥ २७७८ ॥
अथ भगद्वाराद्युच्यते । तत्र क्रियतो भगनेकनीनः सामायिकत्वतुष्टयमुत्कृष्टतः प्रतिपद्यते ? इत्याह—

अम्मत्त-देसविरया पलियस्स असंखभागमेत्ताओ । अट्टु भवा उ चरित्ते अणंतकालं च सुयसमए २७७९

(सम्यक्त्व देशविरता पल्यस्यासख्यभागमात्रान् । अष्ट भगान् चारित्रेऽनन्तकाल च श्रुतसामायिके ॥ २७७९ ॥)

सम्यादृष्टयो देशविरताश्च श्रुतेषु भगपन्त्योपमसख्येयभागमात्रान् भवान् यावद् भवन्ति । इदमुक्तं भवति—क्षेत्रपल्योपमस्यासख्येयभागे

याप्तौ नमः प्रदेशास्तान्तो भवानुत्कृष्टः सम्यक्त्व देशविरति च प्रतिपद्यते । ततः परं सिध्यन्ति । इह च सम्य-
क्त्वभासात्त्रयेणैव देशविरतिभावमख्येयं लघुतरं द्रष्टव्यम् । चारित्रे तु विचार्येष्टौ भवानुत्कृष्टस्तत् प्रतिपद्यते, उत्कृष्टोऽष्टौ तस्या-
दानभागाः, जघन्यतस्त्वेकः, ततः सिध्यति । 'अणतकालं च सुयसमए' चि' अन्तकालोऽनन्तरूपस्तन्मन्तकालमेव प्रतिपत्ता भवानुत्कृष्टतः
सामान्यश्रुतयामाधिके, जघन्यतस्त्वेकभवेन, मरुदेगीम् ॥ इति नियुक्तिगार्थः ॥ २७७९ ॥ अथार्यद्वारमाह—

तिण्हं सहस्सपुहत्तंसयपुहत्तं च होइ विरईए । एगभवे आगरिसा एवइया हुंति नायव्वा ॥ २७८० ॥

(त्रयाणां सहस्रपृथक्त्वं शतपृथक्त्वं च भवति विरते । एकभन आकर्षणं गतावन्तो भवन्ति ज्ञातव्या ॥ २७८० ॥)
आरुर्षणमारुपस्तत्प्रथमतया, मुक्तस्य या ग्रहणमित्यर्थः । तत्र त्रयाणां सम्यक्त्व-श्रुत देशविरतिसमाधिकानामेकमेव सहस्रपृथक्त्वमाक-
र्षणा भवति । निरतेस्तु चारित्र्यैकमेव शतपृथक्त्वमाकर्षणा भवतीति । एवमेत उत्कृष्टत एकरुचिका आकर्ष्यः प्रोक्ताः । जघन्यतस्त्वेक
एव मर्यामाकर्ष इति ॥ २७८० ॥ नानाभगतानाह—

दोणह पुहत्तमसंखा सहस्सपुहत्तं च होइ विरईए । नाणभवे आगरिसा सुए अणंतो उ नायव्वा २७८१

(द्वयो गृथस्त्वमसंखाना सहस्रपृथक्त्वं च भवति विरते । नानाभन आकर्षणं श्रुतेऽनन्तास्तु ज्ञातव्या ॥ २७८१ ॥)
द्वयो' सम्यक्त्व-देशविरतिसमाधिक्योर्नानाभवेपुत्कृष्टतोऽसंख्येयानि सहस्रपृथक्त्वान्याकर्षणां समवन्ति । एकं हि सहस्रपृथक्त्वम-
मर्यादमन्तवित्पतिर्भूतं गितमसंख्येयानि सहस्रपृथक्त्वानि भवन्ति । तथा निरतेश्च चारित्र्यस्य नानाभवेपुत्कृष्टतः सहस्रपृथक्त्व
भवति, श्रुते तु सामान्येनाक्षरात्मकेऽनन्तेषु भवेप्यनन्ता आकर्ष्य भवन्ति ॥ इति नियुक्तिगार्थः ॥ २७८१ ॥ सशर्निद्वारमाह—

सम्मत्त-चरणसहिंया सव्वं लोगं फुसे निरवसेसं । सत्त य चोइसभागा पंच य सुय-देसविरईए । २७८२ ।

(सम्यक्त्वं चरणमहिता सर्वं लोकं शृणोद् निरवशेषम् । सप्त य चतुर्दशभागान् पञ्च य श्रुत-देशविरत्यो ॥ २७८२ ॥)
सम्यक्त्व-चरणमहिताः सम्यक्त्वं चरणयुक्ता प्राणिन उत्कृष्टतः सर्वं लोकं स्पृशन्ति । किं ग्रहिव्यात्स्या ? नेत्याह-निरवशेषे प्रति-
प्रदेशव्यात्स्याऽमर्यादप्रदेशात्मरूपमित्यर्थः । एते च केनलमदुर्घातात्स्याया केनलिनो द्रष्टव्याः । 'जघन्यतस्त्वसंख्येयभागा स्पृशन्ति' इति
स्वपमेव द्रष्टव्यम् । 'मत्त य चोइसभागा एव य सुय-देसविरईए चि' श्रुत-देशविरत्योरिति यथासंख्येन सवद्यते, तद्यथा-श्रुते श्रुतस्य
मत्त चतुर्दशभागानां सशर्नीयाः, चक्षुदात्त पञ्च य, देशविरतो देशविरतस्य पञ्च चतुर्दशभागानां स्पृशति, एका रज्जुलोमस्य चतुर्दश-
भागानां-कश्चिद् उपोषनः श्रुतज्ञानी अलुत्तरसुरेविलिङ्गमत्या ममुलवमानो लोकास्य सप्त चतुर्दशभागान् स्पृशति, एका रज्जुलोमस्य चतुर्दश-
भागान् उच्यते, तत्र य मत्त रज्जु, स्पृशतीत्युक्तं भवति । एवमुत्तरत्रापि भागार्थो विद्येय । चक्षुदात्त कोऽपि मय्यगृह्णति । श्रुतज्ञानी पूर्वं नरके

॥ १७४ ॥
विशेषः
भागः-२
सामा-
अकर्णद्वारम्

नद्राशुक्रः पश्चाद् विराधितात्यक्तसम्यक्त्वः पशुपथिव्याभिलिङ्गागत्या समुत्पद्यमानो लोकस्य पञ्च चतुर्दशभागान् स्पृशति । देशविरतस्त्वन्श्रुत-
सुरेर्विलिङ्गागत्या समुत्पद्यमानो लोकस्य पञ्च चतुर्दशभागान् स्पृशति, कषाब्दात् श्रेयसुरालयेविलिङ्गागत्या समुत्पद्यमानो लोकस्य द्वादश-
श्रुतर्दशभागान् स्पृशति । आह-नन्वन्यत्र 'छलञ्चुए' (एढच्युते) इति पठ्यते, तत् कथमिहाच्युते समुत्पद्यमानः पञ्चैव रज्ज्ः स्पृशतीति
निगद्यते ? । सत्यम्, किन्त्वच्युत-प्रेषयक्षापान्तरालमपेक्ष्यान्यत्र पङ् रज्ज्जः पठ्यन्ते, इह त्वच्युतदेवलोकापेक्ष्य पञ्चेति वृद्धसम्प्रदायः ।
अथस्तु घण्टालालान्यायेनापि त परिणाममपरित्यज्य देशविरता न गच्छन्ति । अत ऊर्ध्वलोक एव तत्स्पर्शना दर्शिता नाधस्तादिति ॥ तदेव
क्षेत्रमधिकृत्य स्पर्शना प्रोक्ता ॥ २७८२ ॥ अथ भावमधिकृत्य ताक्षुपदर्शयन्नाह—

संव्वजीवेहिं सुयं सम्म-चरित्ताइं संव्वसिद्धेहिं । भागेहिं असंखिज्जेहिं फासिया देसविरई उ ॥ २७८३ ॥

(सर्वजीवै श्रुत सम्यक्त्वं चारित्रे सर्वसिद्धे । भागेरत्सन्ध्ये सुष्ट्या देशविरन्मिन्नु ॥ २७८३ ॥)

इह जीग द्विनिधाः-ससारस्थाः, मिद्वद्य । समारस्था अपि द्विनिधाः-तव्यवहाराशिंगताः, अस्तव्यवहाराशिंगताश्च । तत्र सम्यक्त्व-
हाराशिंगतैः सर्वरपि जीवैः सामान्येनाक्षरान्मक श्रुत स्पृष्टम्, द्वीन्द्रियादिभावस्य सर्वरपि तैः स्पृष्टत्वात्, तत्र च सामान्यश्रुतसद्भवात् ।
सव्यवहाराशिंगतविशेषण चेह पूर्वदीक्षाकारैः कृतम्, इति नास्माक स्वमनीषिणा सभापनीयेति । मम्यक्त्व-चारित्रे तु सर्वरपि सिद्धैः पूर्ण-
स्पृष्टे, तत्स्पर्शनामन्तरेण सिद्धत्वायोगात् । देशविरतिस्तु सर्वसिद्धाना बुद्धिपरिकल्पितैरसंख्यतैर्भागीः पूर्ण स्पृष्टा, एकेन तु तदसंख्येयभागे-
नासां प्राप्त् न स्पृष्टा, यथा मरुदेवीस्यामिन्या । इह च सम्यक्त्वादयो जीमर्षयित्वाद् भावाः, ततस्तेषा स्पर्शना भावस्पर्शनीच्यते ॥ इति
निर्युक्तिगाथाद्वयार्थः ॥ २७८३ ॥ अथ निरुक्तिद्वारमुच्यते । चतुर्विधस्य सामागिकस्य क्रिया कारकभेद-पर्यायैः शब्दार्थकथन निर्वचन
निरुक्तिः । तत्र सम्यक्त्वसामागिकनिरुक्तिमधिसूत्राह—

सम्मद्विट्ठ अमोहो सोही सब्भोवदंसणं वोही । अविवज्जओ सुदिट्ठित्ति एवमाई निरुत्तोइं ॥ २७८४ ॥

(सम्यग्द्विट्ठरमोह शुद्धि सद्भावदर्शन बोधि । अत्रिपर्यव सुद्विट्ठिरित्येवमादीनि निरुक्तानि ॥ २७८४ ॥)

'सम्यग्' इति प्रशसार्थः, दर्शनं दष्टिः, सम्यगविपरीता दष्टिः सम्यग्दष्टिः 'अर्थानाम्' इति गम्यते । मोहन मोहो वितथग्राहः, न
मोहो 'अमोहो'ऽवितथग्राहः । 'ओधन' शुद्धिभिध्यात्वमलापयमात् सम्यक्त्वं शुद्धिरुच्यते । सत्-जिनाभिहितं प्रपचन, तस्य भावः 'सद्भावः'
तस्य दर्शनमुपलम्भः, सद्भावदर्शनम् । बोधन 'बोधि'रित्यौणादिक इन् परमाधर्षबोधः । अतस्मिस्तदव्यवसायो विपर्ययो न विपर्ययोऽविपर्य-
य'स्तत्राव्यवसाय इत्यर्थः । सुशब्दः प्रशसायाम्, ओभना दष्टिः 'सुदष्टिः' । इत्येवमादीनि सम्यग्दर्शनस्य निरुक्तानीति ॥ २७८४ ॥

श्रुतसामागिकनिरुक्तिप्रदर्शनायाह—

अमखर सन्नी सम्मं साईयं खलु संपञ्चवसियं च । गमियं अंगपविटं सत्त वि एए सपपडिवक्खा । २७८५

(अखर मति सम्यक् सात्तिकं खलु सपपञ्चितं च । गमिकमङ्गप्रविष्टं सप्ताड्येते सप्रतिपक्षा ॥ २७८५ ॥
इयं च गीते (गा-४५४) व्याख्यातत्वाद् न निव्रियते ॥ २७८५ ॥ देशनिरतिगमायिकनिरुक्तिमाह—

विरयाविरई संवुडमसंवुडे नालपंडिए चेव । देसिक्रदेसविरई अणुधम्मो ऽगारधम्मो य ॥ २७८६ ॥

(निरताविरति-मधुतासवृत्तं चालपण्डितं चेव । देशैकदेशनिरतिगणुधम्मोऽगारधम्मश्च ॥ २७८६ ॥)

निरमणं निरतं, न निरतिरतिरति; निरतं चानिरतिरति यस्या निवृत्तौ ना निरताविरतिः । संवृतामधृता स्थगितास्थगिताः परित्यक्ताः मानवयोगा यस्मिन् मामाधिकं तत् मधुतामधृतम् । एतमुपपन्नव्यवहारानुगतत्वाद् नाल पण्डितम् । देशः प्राणातिपतादिः, एकदेशान्तु शुद्धच्छेदनादिस्योर्विरमण निरतिर्यस्या निवृत्तौ सा देशैकदेशनिरतिः । नृहत्साधुधर्मपिषयाऽणुरलो यमोऽणुधर्मो देशनिरतिलक्षणः । न गच्छन्तीत्यग्रा श्रुतास्तीः कृतमगारं शुद्धम्, तद्योगादगारो शुद्धस्थलद्वयार्थे ति ॥ २७८६ ॥ सर्वनिरतिसामायिकनिरुक्तिमुपदर्शयन्नाह—

सामाईयं समईयं सम्मावाओ समास संखेवो । अणवज्जं च परिन्ना पच्चवखणं च ते अट्ठं (प्र० अट्ठा) २७८७

(सामायिक सामायिकं सम्यग्नाह समास संखेप । अनन्यं च परिन्ना प्रत्यान्यातं च तेऽष्ट ॥ २७८७ ॥)

ममो रागद्वेषादितत्वाद् मध्यस्थः, अयनमयो गमनमित्यर्थः समर्थायः समायः न एन सामायिकमेकान्तप्रशुभामानमित्यर्थः । सामायिकमिति-‘सम्’ इति सम्यक्शब्दादर्थ उपसर्गः, सम्यगायः समयः, सम्यग दयापूर्वकं जीवेषु विषये गमनं प्रवर्तनमित्यर्थः, समयोऽस्यास्तीति सामयिस्म । ‘मम्मामाण’ति, सम्यक्शब्देनेह रागद्वेषादित् उच्यते, तेन तत्त्वधानो गदो वदनं सम्यग्नाहो रागादिनिरेहणं यथाबुद्धनमित्यर्थः । ‘ममाम’ति, सगदः प्रज्ञासायाप्त, शुभु क्षेपणे, शोभनमसनं मसाराद् महिर्जनस्य जीनात् कर्मणो वा क्षेपणं समाप्तः; अन्यथा, मगदं मममार्गः, सम्यगाप्तः समाप्तः । रागद्वेषादित्यस्य समस्य वा आसः समासः । ‘संखेवो’ति, संखेपणं मक्षेपः सामायिगमुच्यते, महावस्यापि खोकाक्षरानादस्येति । ‘अणवज्जं’ति, अणव पाप नास्मिन्नायमस्तीत्यनन्य सामायिकम् । ‘परिण’ ‘ति, परितः ममन्ताज्जानं पापपरित्यागेन परि गमायिस्म । ‘पच्चवखणं’ति, परिहरणीयं वस्तु प्रति आरयानं गुरुतादिकं निवृत्तिकथनं प्रत्याख्यानम् । एतेऽर्था मामायिरुपर्यायाः ॥ इति निर्युक्तिगथाचतुष्टयायः ॥ २७८७ ॥ अथ ‘मम्मदिट्ठि अमोहो’ इत्यादिगथा भाष्यकारो व्याचष्टे—

तच्चा सम्मं द्विट्ठि ति दंसणं तेण सम्मदिट्ठि ति । मोहो वितंथगाहो तदन्नहा दंसणममोहो ॥ २७८८ ॥
(तज्जा सम्मं द्विट्ठिरिति-‘दो’न तेन मग्गयद्विट्ठिरिति । मोहो वितथयाहृतदन्त्या दंसणममोह ॥ २७८८ ॥)

॥ १७६ ॥

निशेपा०

भागः-२

देशनि०

निर०

सर्वनिरतिः

निरुक्तानि

उक्तं

निरुक्तानां

व्याख्या

मेच्छत्तमलावगमो सोही सवभावया जिणाभिहियं । दंसणमिह तग्गाहो बोही तच्चत्थसंगोहो ॥ २७८९ ॥

अविचरीयं अविवज्जओ सुदिट्ठिं त्ति सोहणा दिट्ठो । सम्भत्तनिरुत्ताइं वच्चाणीहिवमाईणि ॥ २७९० ॥

(मि'यात्त्वमलावगमं शुद्धिं सद्भावया जिनाभिहितम् । दर्शनेभिह तदग्गाहो बोधितस्तथ्यार्थसंबोध ॥ २७८९ ॥)

(अविचरीयताविषयं सुदृष्टिरिति शोभना दृष्टिः । सम्भत्तनिरुत्तानि वार्त्त्यानीहिवमादीनि ॥ २७९० ॥)

विस्सोऽपि गताथो, नवर 'तव' ति' तव्याऽपिपरीतेति । 'सम्भावय' ति सद्भाव एव सद्भावमेव स्वार्थिभ्यत्ययोपदानात् सद्भाव एवेह प्रत्येत्यः । स च कः ? इत्याह— जिनाभिहितं श्रवचनम्, दर्शनं तु तदुद्गाहः 'इदमेव प्रमाणम्' इत्यादिरूपेण तदुपलम्भ इत्यर्थः ॥ २७८८-२७८९-२७९० ॥ अथ श्रेयोः श्रुत-देशपरितिसामायिकयोर्निरुक्तिव्याख्यानानिदेशमाह—

एमेव सेससामाइयाणं सव्वपरियायवयणाणं । वच्चाइं निरुत्ताइं निरुत्तासद्वत्थमग्गेण ॥ २७९१ ॥

(एतमेव शेषसामायिकानां सर्वपर्यायवचनानाम् । वार्त्त्यानि निरुत्तानि निरुत्तसद्वत्थमार्गेण ॥ २७९१ ॥)

सुगमा ॥ २७९१ ॥ सामाहयं समहयं (गा०-२७८७) इत्यादिचारित्रिकरुक्तेषु व्याख्यानं साक्षादेवाह—

राग-द्वेसविहरिहो समो त्ति, अयणं अउ त्ति गमणं ति । समयागमो समाओ स एव सामाहयं होइ ॥

ओ समउ त्ति य सम्मं गमणं ति सव्वभूरसु । सो जस्स तं समइयं जम्मि य भेओवयारेण ॥ २७९२ ॥

रागाइरहो सम्मं वयणं वाओ ऽभिहाणसुत्ति त्ति । रागाइरहियवाओ सम्मावाओ त्ति सामाहयं ॥ २७९४

अप्पक्खरसमासो अहवाऽऽसोऽसण(प्र० सासण)महासणं सव्वा ।

सम्मं समस्स वाऽसो होइ समासो त्ति सामाहयं ॥ २७९५ ॥

संखिवणं संखेवो सो जं थोवक्खरं महत्थं च । सामाहयं संखेवो चोदसपुव्वत्थपिंडो त्ति ॥ २७९६ ॥

(राग द्वेषविहित सम इति, अयनमय इति गमनमिति । समतागम समाय स एव सामायिक भवति ॥ २७९२ ॥)

(समयाय समय इति च सम्यग् गमनमिति सर्वश्रेष्ठम् । स यस्य तत् सामायिक यस्मिंश्च भेदोपचारेण ॥ २७९३ ॥)

(रागादिषु सम्मं वदन् वादोऽभिधानमुक्तिरिति । रागादिरहितवाद् सम्यग्वाद् इति सामायिकम् ॥ २७९४ ॥)

(अलयाक्षरं समासोऽयवाऽऽसोऽसण महासर्गं सद् वा । सम्यक् समस्य वाऽऽसो भवति समास इति सामायिकम् ॥ २७९५)

(सक्षेपणं सक्षेप. स यत् स्तोकाक्षरं महार्थं च । सामायिक सक्षेपश्चतुर्दशश्लोकीपिण्ड इति ॥ २७९६ ॥)

॥ २७७ ॥

विशेषा०

भागः-२

गा० २७८७

कथित-

सामायिक

सामयिके-

त्वादेः

व्याख्या-

दृष्टान्ति

च

पावमवज्जं सामाइयं अपावति तो तदणवज्जं । पावमणं ति व जम्हा वञ्छिइ तेण तदसेसं ॥ २७९७ ॥
पावपरिच्चायत्थं परितो नाणं मया परिणत्ति । पइवत्थुमिहक्खणं पचक्खणं निवित्ति ति ॥ २७९८ ॥

(पावमण्यं सामायिकमपणमिति तत्तदनन्तरम् । पावमणमिति यस्माद् वञ्चते तेन तदपेक्षम् ॥ २७९७ ॥)

(पावपरित्यागार्थं परितो ज्ञानं मया परिहृति । प्रतिपत्तिद्वयान् प्रत्याख्यानं निवृत्तिरिति ॥ २७९८ ॥)

सप्तपि व्याख्यातार्थाः, नर द्वितीयगाथाया 'मो जस्से'त्यादि, स यथोक्तं समयो यस्य यस्मिन् वा सामायिके तत् सामायिकम् ।
आह-ननु यथोक्तमपवादस्य सामायिकं न किमप्यस्ति, तत् स्थगिह षष्ठी-सप्तमीभ्या भेदनिर्देशः क्रियते ? इत्याह-'भोजोपयोगेण' चि,
यया 'रहोः शिरः' 'तरीं शान्ता' इत्यादिष्वभेदेऽपि भेदोपचारस्तु हेतुपीति भागः । चतुर्थगाथाया 'अण्णस्सरं समासो चि' महार्थत्वेऽप्यन्या-
ज्जत्तात् सामायिकं ममाम उच्यते । 'अहवाऽऽसोऽमण' चि, अथवा, 'असु क्षेणे' इत्यस्य घातोव्युत्पाद्यते, आकारश्चेह ग्रश्रुष्टो द्रष्टव्यः,
ततः यमनमासो जीवात् कर्मणः क्षेप इत्यर्थः । णकारस्यानुस्वारश्चेह लुप्तो दृश्यः । ममूशब्दार्थमाह-'महासणं सब्ब चि' अव्ययानामनेकार्थ-
त्वात् महत् कर्मणोऽमन सममन समासः । 'वा' इत्यथवा, मत् शोभनममन समासः । कर्मक्षेपणस्य शोभनत्वादिति । अथवा, मम्यगर्थे
ममर्थे वा समूहाद्भः । ततः किम् ? इत्याह-'सम्मं समस्स घासो चि' संप्यक्तं ममस्य वा रागद्वेषपरहितस्याऽऽसः कर्मक्षेप इति कृत्वा सामा-
यिकं समासो भवति । षष्ठगाथाया 'पावमण ति चे'त्यादि, 'वा' इत्यथवा, अणश्च-दस्य कुत्सितात्तत्त्वादनन्ति कुत्सितानि करणानि शब्द-
यन्ति, अणत्त्यनेनेति व्युत्पत्तेव ण पापमुच्यते, तदपेक्षं ममपि उच्यते परिह्रियते यस्मात् तेन सामायिकेन, ण वर्जयतीति वा, ततः
सामायिकमणवर्जमिति 'उच्यते' इति शेषः । सप्तमागाथाया 'परितो नाणं चि' पापपरित्यागार्थं परितः समन्तात् सर्वत्रापि हेतोः पादेयवस्तुषु
ज्ञानं परिणं मताऽभिगता सामायिकमिति ॥ २७९९ व. २७९८ ॥ अथ 'सामाडय समइयं सम्मानाओ' (गा०-२७८७)
इत्यादिगा-भोक्तानामप्यर्थानां यथासंख्यमपवादं महात्मनो दृष्टान्त्वभूताननुष्ठानं प्रतिपादयन्नाह-

दमदंते मेयज्जे कालगपुच्छा चिलाय अत्तेय । धम्मस्सइ इलां तेयलि समाइए अट्ठुदाहरणा ॥ २७९९ ॥
(दमदन्तो मेतार्यं कालक्रपुच्छा चिलवितपात्रय । धम्मन्चिराजं तैवल्लि सामायिकेऽष्टोदाहरणानि ॥ २७९९ ॥)

सामायिकार्थान्यनुष्ठाने दमदन्तो महर्षिदृष्टान्तं, सामायिकार्थानुष्ठाने तु मेतार्यः, मम्यमवादे पुनः, ज्ञानसाक्षात्पृच्छा निदर्शनम्,
ममार्थं तु चित्तानीमुत्तः, सर्वत्र आश्रयः, अथ चोपलक्षणं कपिलादीनाम्, अन्तर्ये धमरुचिः, परिज्ञापामिलापुत्रः, प्रत्याख्याने तु तेतल्लिउतो
निदर्शनम् ॥ इति निरूप्यं त्रगाथाभेदोपात्तः । निस्तारार्थस्तु दमदन्तादिमहर्षिस्थानस्मृचिज्ञानयो 'निक्रजतो हत्थियमीमाओ' इत्यादिकार्यः
'पवमरं दददण' इत्यादिगा-पापवेत्ताभ्यः सप्तदशगाथाभ्यो मूलसप्तकलिखितविराजणमहिताभ्यो मन्तव्य (अत्र० पि० पृ० १५९-१६१) ।

इत्यमिति निरुक्तिद्वाराय । तदयमाने च 'अस्मै निदसे य निगमे' (गाथा-१४८४) इत्यादिगाथाद्योक्तद्वारापत्तिमोपोद्घातनियुक्तिः
ममात्मा ॥ २७९९ ॥ अथ सूत्रस्पर्शिका नियुक्तिर्वक्तव्या; ततः पूर्वोक्तमुपसंहारानुसरवक्तव्यमन्यनानां भाष्यकारः ग्राहः—

इह एस उवग्धाओ ऽभिहिओ सोमाइयस्स तस्सेव । अहुणा सुत्तप्फासिय निज्जुत्ती सुत्तववखाणं । २८०० ।

(इत्येव उपोद्घातोऽभिहित सामायिकस्य तस्यैव । अधुना मूत्रस्पर्शिका नियुक्तिं सूत्रव्याख्यानम् ॥ २८०० ॥)

इति पूर्वोक्तमेतैष उपोद्घातोऽभिहितः सामायिकस्य । अथ तस्यैवाधुना सूत्रस्पर्शिका नियुक्तिरुच्यते सूत्रव्याख्यानमभिधीयत
इत्यर्थः ॥ २८०० ॥ आहन्तु सूत्रस्पर्शकनियुक्त्या सूत्र स्पृश्यते, तच्च क्व सति भवति ? इत्याह—

सं सुताणुगमे त च नमोक्कारपुव्वयं जेण । सो सव्वसुयवक्खंधंभंतरवभूउ ति निहिट्ठो ॥ २८०१ ॥

(सूत्र सूत्राणुगमस्तच्च नमस्कारपूर्वकं येन । स सर्वश्रुतस्त्वध्यायन्तरमूल इति निर्दिष्ट ॥ २८०१ ॥)

'नरोमि भते । सामाइय' इत्यादि सूत्र, 'वृत्राणुगमे' एतदध्यायानुरूपे प्रकान्ते सति भवति । तच्च नमस्कारपूर्वकमेव पठ्यते । कथम् ?
इत्याह—येन यस्मात् न नमस्कारः सर्वश्रुतस्त्वध्यायन्तरभूतः पूर्वमिहैव निर्दिष्टः । ततो नमस्कार व्यापय पश्चात् सामायिकसूत्र व्याख्या-
स्यत इति भावः ॥ २८०१ ॥ अन्ये तु सामायिकसूत्रादिनमस्कारं न मन्यन्ते, किन्त्वन्यदेन किञ्चिद् भवते । किं पुनस्तत् ? इत्याह—

तं चोवसोणमंगलमन्ने मन्नंति तं च सत्थस्स । सव्वस्स भणियमंते इयमाईए कंहं जुत्तं ? ॥ २८०२ ॥

(न चानुसानमङ्गलमन्ने न मन्यन्ते नच ज्ञातव्य । सर्वस्य भणितमन्त इत्यादौ क्व युक्तम् ? ॥ २८०२ ॥)

तच्च नमस्कारमुपोद्घातनियुक्तिशाल्वस्यानसानमङ्गल केचिद् मन्यन्ते, न पुनः सूत्रादिषु । इदमुक्तं भवति—शास्त्रस्यादौ मध्येऽनुसाने
च मङ्गलमित्यते, ततोपोद्घातनियुक्तिरादौ नन्दिर्मङ्गलम्, मध्ये तु विन-गणधरोत्पत्त्यादिगुणकीर्तनम्, अनुसाने तु किरूपं नमस्कारो मङ्गल-
मित्यन्येषा बुद्धिः । मा च न युक्ता । कुतः ? इत्याह—तच्च सत्थस्सेत्यादि व्ययत्र भावना—यत् शास्त्रस्यानसानमङ्गल तैर्गीयते, तद्वृष्णि-
त्तेन मद्राहुस्त्वामिना सर्वस्यापि पठ्ययनात्मकस्याप्रशयशाल्वस्यान्यै प्रत्याव्यानलक्षणं मङ्गलम् । प्रत्याख्यानं हि तपः, तच्च 'धम्मो
मगलमुप्पिड्ढ' इत्यादिपञ्चनान्द मङ्गलमेव । ततश्चेदं नमस्कारलक्षणं मङ्गलं सामायिकस्यादौ कथमभिधातुं युक्तम्, अप्रस्तुतत्वात् ? ।
अप्रस्तुतत्वं चेद्वादि-मध्या-ऽनुसानत्वाभावादिति ॥ २८०२ ॥ पुनरपि परमतमाशङ्क्य परिहराह—

हो ज्जाइ मंगलं सो तं कयमाईए किं पुणो तेणं । अथवा कयं पि कीरइ कत्थोवत्थाणमेवं ति ? ॥ २८०३ ॥

(भवेद् मङ्गलं स तत् कथमानेति पुनस्तेन । अत्रा वृत्तमपि क्रियते क्वानुसानमेवमिति ? ॥ २८०३ ॥)

अथ सामायिकस्यादौ निर्दिष्टत्वाद्दिमङ्गलमन्यो नमस्कारो भवेदित्युच्यते, तद्युक्तम्, यतस्तदादि मङ्गलं कुतमेवाहं नन्द्यभिधानतः,

॥ १७६ ॥

विशेषा०

भागः-२

उपोद्घात-

निरुक्ति-

समाप्तिः

सामायिक-

सूत्रस्यादौ

नमस्कारः

कुतः ।

नमस्कारः

सामायिक-

सूत्रान्तर्गतः

अतो

नाननस्या ।

किं पुनरप्यत्र तेन विहितेन ? । अथ कृतमप्यादिमङ्गल पुनरपि क्रियते, तर्ह्येनं सति स्वाप्तस्थानम् ? पुनः पुनस्तत्करणप्रसङ्गद्वन्द्ववस्थाप्राप्तेनै
 क्वाचिदवस्थानं स्यादिति ॥ २८०३ ॥ तर्हि भवन्त एव कथयन्तु—किमिह नमस्कारव्याख्याने कारणम् ? इत्युपसन्ने श्रेके क्षरिराह—

॥१८०॥

विशेषा०

भागः-२

तम्हा सो सुतं चिय तदाद्वाभावादो तयं चेव । पुनवं वस्त्राणेउं पच्छा वोच्छामि सोमइयं ॥ २८०४ ॥

(तस्मात् स सूरमेव वदादिभावादस्तदेव । पुनं व्याख्याय पश्चाद् वक्ष्यामि सामायिकम् ॥ २८०४ ॥)

तस्माद् नमस्कारस्तत्तत्तः सामायिकश्चरमेव, तदादिभावात्—सामायिकादाद्युपन्याससङ्गवात्, “करोमि भते ! सामाहयं” इत्यादि-
 सामायिकश्चरमवदिति । अतः परमार्थेन सामायिकश्चरत्वाद् न पुनर्मङ्गलार्थत्वात् तमेव नमस्कार पूर्वमादौ व्याख्याय पश्चात् सामायि-
 मर्थं वक्ष्यामि ॥ इति गायत्र्यर्थः ॥ २८०४ ॥ नमस्कारव्याख्यानं चोत्पन्नाद्यनुयोगद्वारैर्विज्ञेयम्, तानि चामूनि—

उपपत्ती निम्नैवो पयं पयत्थो परुवणा वत्थं । अस्मेव पसिद्धि कमो पओयण फलं नमुक्कारो ॥ २८०५ ॥

(उत्पत्तिर्निक्षेप पदं पदार्थं ग्रहणाय वस्तु । आक्षेप प्रसिद्धि क्रम प्रयोजनं फल नमस्कार ॥ २८०५ ॥)

उत्पन्नमुत्पत्तिः प्रवृत्तिः, माऽस्य नमस्कारस्य नयानुसारेण विन्यासः । तथा, निक्षेपणं निक्षेपो न्यासः, स चास्य कार्यः । पद्यते
 गम्यतेऽप्योऽनेनेति पदं नामिकादि, तच्चैह चिन्तनीयम् । पदस्यार्थः पदार्थः, स चास्य वक्तव्यः । प्रकृष्टा रूपणा प्ररूपणा, सा चास्य द्विवि-
 द्धादिभेदतो विधेया । वस्तुन्यासस्मिन् गुणा इति वस्तु, तच्च नमस्कारार्हं वाच्यम् । आक्षेपणमाक्षेपः पूर्वपक्षो वाच्यः । प्रसिद्धिस्तत्परिहाररूपा
 यक्तव्या । क्रमोद्देशादिरभिधेयः । प्रयोजनमर्हदादिक्रमस्य कारणं वाच्यम् । अयमा, येन प्रयुक्तः प्रवर्तते तद् नमस्कारस्य प्रयोजनमपन-
 गर्त्तस्य वाच्यम् । तथा, फलं च नमस्कारणादिक्रियान्तरभावि स्वार्थोदिकं निरूपणीयम् । अन्ये तु व्यत्ययेन प्रयोजनफलयोगार्थं प्रतिपाद-
 यन्ति । ‘नमुक्कारो’ चि नमस्कारः शब्देभिर्भारिचिन्तनीयः ॥ इति नियुक्तिगाथासंक्षेपार्थः ॥ २८०५ ॥

अथ नियुक्तिरार एवोत्पत्तिद्वार विस्तरणाह—

पपन्नानुपपणो इत्थ नया णेगमस्सणुपपणो । सेसाणं उपपणो जइ कत्तो तिविहसामित्ता ॥ २८०६ ॥

‘पपन्ना’-वायणा-ल्लिद्धिओ य पढमे नयत्तिए तिविहं । उज्जुसुय-पढमवज्जं सेसनया लल्लिमिच्छंति २८०६

(उपपन्नानुत्पत्तेऽज नया नैगमस्यानुत्पत्तः । शेषाणानुत्पत्तौ यदि युक्तविधिरस्यामित्तात् ॥ २८०६ ॥)

(समुत्पन्नं वायना-ल्लिद्धिश्च प्रथमे नयत्तिरे निविष्यम् । उज्जुसुय प्रथमवज्जं जेयनया लल्लिमिच्छन्ति ॥ २८०७ ॥)

व्याख्या—उत्पन्नानामानुत्पन्नस्यैवोत्पन्नानुत्पत्तौ नमस्कारो यन्तव्यः । आह—प्रथमेक एवोत्पन्नोऽनुत्पन्नश्च भवति, विरोधात् ? इत्याह—
 ‘इत्थे’त्यादि, अत्र नया’ प्रवर्तने । ते च नैगमवर्गः सतः । नैगमो द्विविधः—सर्वमग्राही, देशतग्राही च । तत्रादिनैगमस्य नामान्यभावा-
 त्

नमस्कार-

नियुक्तेः

११ द्वाराणि

१. नमस्कार-

रोत्तचिः,

सप्तनयतः

वलीभ्रित्वात्, तस्य चोत्पाद-व्ययरहितत्वाद् नमस्कारस्यापि तदन्तर्गत्त्वाद्बुत्सन्नः । 'सेसाणं उपपणो' नि । शेषा विशेषग्राहिणस्तेषां शेषाणां विशेषग्राहित्वात्, तस्य चोत्पाद-व्ययवचात्, उत्पाद-व्ययशून्यस्य वान्धेयादिदवस्तुत्वात्, नमस्कारस्य तु वस्तुत्वादुत्पन्न इति । 'जह कर्तो' चि, यदुत्पन्नः, कुतः ? इत्याह- 'तिविदसामिचा' त्रिविधं च तत् स्वामित्व दर्शयति चेति समासस्तस्मात् त्रिविधस्वामित्वात् त्रिविधस्वामिभावात् त्रिविधकारणादित्यर्थः । तदेव त्रिविधस्वामित्व दर्शयति- 'समुद्वेगे'त्यादि, समुत्थानतः, वाचनतः, लब्धितश्च 'नमस्कार उत्सद्यते' इति वाक्यशेषः । तत्र सन्त्यक् सगते चोत्तिष्ठतेऽस्मादिति समुत्थान निमित्तमित्यर्थः । किं पुनस्तदिह ? इति । उच्यते- अन्यस्याश्रुतत्वात् तदाधारतया प्रत्यासन्नत्वाद् देहोऽत्र परिगृह्यते; देहो हि नमस्कारस्य कारणम्, तद्भ्रमभावित्वात्, वीजवदङ्कुरस्य, इत्येव देहलक्षणात् समुत्थानाद् नमस्कार उत्सद्यते । तथा, वाचन वाचना गुरुभ्यः श्रवणमधिगम इत्यर्थः, तस्याश्च वाचनायाः समाशाद् नमस्कारो जायते । तथा, लब्धितस्तदारणक्षयेपशमलक्षणा तस्याश्चयमुजायते । इत्येतत् त्रिविध कारणे नैवमसंग्रह व्यवहारलक्षणे त्रिके नैवमादिनवयमतेनावगन्तव्यमित्यर्थः । तथा, श्रुजुद्धृतस्य प्रथमवर्जं वाचना-लब्धिद्वय नमस्कारस्य कारणम्, तच्छून्यस्य जन्तोर्देहमात्रसद्भावेऽपि नमस्काराख्यकार्यत्वित्यभिचारात् । शेषनयास्तु शब्दद्वयो लब्धिमेवैका नमस्कारकारणत्वेनेच्छन्ति, वाचनाया अपि लब्धिद्वयैवैकमव्यादियु नमस्काराननकत्वात्, लब्धिद्वयैव तु प्रत्येकदुद्धादिषु तदभावेऽपि तत्सद्भावतो व्यभिचारित्वात् ॥ इति नियुक्तिगाथाद्वयार्थः ॥ २८०६-२८०७ ॥

‘उपपणोपपणो’ इत्यत्र भाष्यम्—

सत्तामेत्तगाही जेणाइमनेगमो तओ तस्स । उपपज्जइ नोभूयं भूयं न य नासए वत्थुं ॥ २८०८ ॥
तस्स नमोक्कारो वत्थुत्तणओ नहं व सो निच्चो । संतं पि न तं सव्वो मुणइ सरुहं ववरणाओ २८०९

(सत्तामात्रगाही येनादिमनैगमस्तत्तस्य । उत्सद्यते नाभूत भूत न च नदयति वस्तु ॥ २८०८ ॥)

(तवत्तस्य नमस्कारो वस्तुत्वो नम इव स नित्य । सन्तमपि न त सर्व जानाति स्वरूपमिवावरणात् ॥ २८०९ ॥)

व्याख्या—येन यस्मात् कारणादाधनैगमः सत्तामात्रगाही, ततस्तस्याधनैगमस्य मतेन सर्वं वस्तु नाभूतं नाविद्यमानम्, किन्तु सर्वदेव सर्वं सदेव । ततः किम् ? इत्याह—‘उपपज्जइ न’ इत्येवमिहापि नज् सपद्यते, आद्यचित्वाख्यानात् । इदमुक्त भवति—यत् सर्वदेव सत् तद् नोत्सद्यते, यथा नमः, तस्याप्युत्पादाभ्युपगम उत्पन्नस्याप्युत्पादप्रसङ्गेनानवस्थाप्राप्तेः । तथा, यद् भूत विद्यमान सर्वदेव सद् वस्तु तद् न स्यति, सर्वथा सर्वदेव सतो विनाशयोगादिति । यत एवम्, ततस्तस्याधनैगमस्य स नमस्कारो नित्य एव, वस्तुत्वात्, नभोनत, नोत्सद्यते, निनदयतीत्यर्थः, अत एतन्मतेनानुत्पन्नोऽसावभिधीयते । आह—ननु यदि नमस्कारः सर्वदेव सन् तदा मिथ्यादृष्टयपस्थाया किमि न लक्ष्यते ? इत्याह—‘सत पी’त्यादि, सर्वावस्थासु सन्तमपि नमस्कारमित्यवधानेन विहाय न सर्वोऽपि मुणति जानातीति प्रतिज्ञा ।

नैगमे नम-
स्कारो नित्य
आवरणाद्-
लक्ष्यः

॥ १८१ ॥
निशेषा०
भागः-२
नमस्कार-
कारणानि
समुत्थान-
वाचना-
लक्ष्यः

‘धरणाउ’ ति’ आवरणकर्मसङ्क्रान्तादिति हेतुः । आत्मनः स्वरूपमिति दृष्टान्तः । इदमुक्तं भवति—मिथ्यादृष्टयस्यायामपि द्रव्यरूपतया नमस्कारोऽस्ति, सर्वथाऽसतः स्वरूपस्याप्युत्पादयोगात्, केनलं ज्ञानानुरणेनावृत्तत्वाच्छब्दस्थजन्तवस्तद्रूपतया सन्तमपि तं नमस्कारं न लक्षणन्ति, यथाऽऽत्मनः स्वरूपम् । न ब्रह्मन्तः स्वरूपं नास्ति, केवलमभिव्यक्तत्वात् सर्वदा सदपि तत् केवलिनं निद्वयं न कोऽपि लक्षयति । एवं नमस्कारोऽपि । इत्यतः सर्वदेव सत्त्वादमावादिनैगमाभिप्रायेणानुत्पद्य उच्यते इति ॥ २८०८-२८०९ ॥

‘सैसाणं उपण्णो’ (गा०-२८०६) इत्येतद् व्याचिख्यासुराह—

पंसमयं नत्थि तओ पुण्पाय-विणासओ खपुप्फं व । जमिहत्थि तदुप्पाय-व्वय-धुवधम्मं जहो कंभो २८१०

(शैत्यतर्जं नास्ति सन्तोऽनुत्पाद विनाशतः क्षणमिति । यदिहोस्ति तदुत्पाद-व्वयं ध्रुवधर्मं यथा कुम्भ ॥ २८१० ॥)

अपणा निशेषवादिनयानामेतद् भवत्—तत्रोऽसौ पराभिमतो नमस्कारो नास्तीति प्रतिष्ठा । अनुत्पाद-विनाशाद्-उत्पाद-विनाशाभावादिति हेतुः । एवमुपमदिति दृष्टान्तः । इह यदस्ति तत् सर्वधुत्पाद-व्वयं ध्रुवधर्मम्, यथा कुम्भः । यस्य पुनरुत्पादादयो न सन्ति तत् सदपि न भवति, यथा स्वरूपिणम्, उत्पाद विनाशश्चैव परं नमस्कारोऽभ्युपगम्यते । ततो नास्त्यसावपि ॥ २८१० ॥

यदुक्तम्—आवरणात् सत्वोऽप्यस्याग्रहणम्, वगाह—

आवरणादग्रहणं नाभावाउ त्ति तत्थ को हेऊ ? भत्ती य नमोक्कारो कहमत्थि य सान य गगहणं ? २८११

(आवरणादग्रहणं नाभावादिति सत्र को हेतुः ? भक्तिश्च नमस्कारः कथमस्ति यः सा न च ग्रहणम् ? ॥ २८११ ॥)

नूत्नावरणाज्जानावरणोदयात् सन्नपि नमस्कारः संप्रण न शुद्धते, न पुनराभादित्यत्र को हेतुः—किं नियामकम् ?—न मिश्रिदित्यर्थः । अभावादेनाय संप्रण सर्वदा न शुद्धते, न पुनरावरणोदयादिति शेषनयाभिप्रायः । किञ्च, तीर्थभरादिषु भक्तिर्नमस्कारोऽभिधीयते, सा च सर्वदास्ति, न च मिथ्यादृष्टयस्याया शुद्धते इति परस्परव्याहतमित्यम् । तस्मादुत्पन्नोऽसौ शुद्धते, अनुत्पन्नस्तु न—शुद्धते, इत्येतदेन मुन्दरम्, मिमावरणादिकल्पनया ? इत्यभिप्रायः ॥ २८११ ॥ अथाद्यनैगमनयमतमाशङ्क्य परिहरन्नाह—

अह परसंतो त्ति तओ संतो, किं नाम कस्स नासंतं ? । अहणाइव्वएसो नेवं न य परधणो फल्लयो २८१२

(अथ परसन्निधि सक्त सन्न, किं नाम परं नास्ति ? । अथनादिव्यपदेशो नैवं न च परधनाफलता ॥ २८१२ ॥)

अथ नरे—‘परमतो सि तओ मतो’ ति, परमताने सर्वदास्ति—नमस्कारः, नानाजीवेषु तस्य सर्वकालमव्ययच्छेदात् । अतो यत्र नोपलभ्यते तत्राप्यनो ‘मतो’ ति मनुज्यते । अत्रोत्तरमाह—‘किं नाम कस्स नासंतं’ ति, यदि ह्यन्यसत्तानान्यपि वस्तुन्यस्य सदुच्यते, तर्हि किं नाम वस्तु धनादिकं कथं नामम् ?—अपि तु सर्वं सर्वव्याप्तम् प्राप्नोति । अयं शेषलक्षणत्वात् ‘इत्थं मां सर्वस्य सत्त्वं प्राप्नोति’

॥ १८२ ॥
निशेषा०
भावाः-२

निशेषवादि-
नयेषु
चानित्यो-
ज्जोऽभावा-
देवालस्यः

परसत्केन
रत्ने दोषाः

इत्यपि द्रष्टव्यम् । ततश्चैवमीश्वरधनेन दरिद्राणामधनानामपि धनमन्त्रादधनव्यपदेशः कस्यापि न स्यात् । न चेत्वं पयधनस्याफलता भवेत्, अन्यधनस्यान्यत्रापि सत्त्वात्, तथाच तत्फलस्यापि सद्भावादिति ॥ २८१२ ॥ ततः किं भवेत् ? इत्याह—

व्यवधानं सामन्तं पावड भत्तीफलं व सेसं च । किरियाफलमेवं चाऽकयागमो कयविणासो य ॥ २८१३ ॥

(सर्वधनं सामान्यं प्राप्नोति भक्तिक्रमं च । किरियाफलमेव चाकृतागमं कृताविनाशाय ॥ २८१३ ॥)

— एष सति यदेकस्तेष्वन्यस्य सवन्धि तद् सर्वेषां दरिद्राणामपि धनं सामान्यं साधारणं प्राप्नोति, यद्वा, यदेकस्य नमस्कारवतोऽर्हदादि-भक्तिक्रमं तद् मिथ्याह्वयमपि नमस्कारयन्त्याना सामान्यं प्राप्नोति । तथा शेषं च यद् दान-ध्यान-हिंसा-भृश्यादादिक्रियाफलं तत् सर्वेषां सामान्यं प्राप्नोति । एवं च सत्यकृतस्यापि पुण्य-पाप-मुद-दुःखादेरगमः, कुतस्यापि च पुण्यं पापदेर्निनाशः स्यादिति ॥ २८१३ ॥

पुनरपि नैगमसमतमगच्छ्य परिशिहीर्यधः शेषनयाः आहुः—

ह भत्तिमंतस्ताणओ स निचो त्ति कहमणुप्पन्नो ? । नणु संताणित्तणओ स होइ वीयं कुराइ व्व ॥ २८१४ ॥

(अथ भक्तिमत्सत्तान्तं स नित्यं इति कथमनुत्पन्नं ? । ननु सत्तान्तित्वं स भवति वीजा इत्युक्तमिति ॥ २८१४ ॥)

अथानुत्पन्नमनमस्कारादिन् ! एवं श्रूय— भक्तिमता सम्यग्दृष्टीना यः सत्त्वानः प्रवाहस्तस्मात् तमाश्रित्य नित्यो नमस्कारः । सम्यग्दृष्टीना हि सत्तानो न-स्वादिवद् व्यवच्छिद्यते । अव्ययच्छिन्नत्वाच्च नित्योऽसौ, यच्च नित्यं तदाकाशम् नोत्पद्यते । ततः क्लिबानुत्पन्नो नमस्कार इति पर्याप्तकृतम् । अत्रोत्तरमाह— ‘कहमणुप्पन्नो त्ति’ नन्वेवमपि कथमनुत्पन्नो नमस्कारः, न कथञ्चिदित्यर्थः । कुतः ? इत्याह— ‘नणु इत्यादि’ ननु यद्यपि सम्यग्दृष्टीना सत्तानो नित्यः, तथापि सम्यग्दृष्टयः सत्त्वानिनोऽनित्या एव, मनुष्यादिभावेन तेषामुत्पाद-विनाशमिति । सम्यग्दृष्टव्यव्यतिरेकाच्च नमस्कारोऽपि सत्तानी, सत्तानित्वाच्च ‘स होइ त्ति’ स नमस्कारो भवत्युत्पद्यते, बीजाङ्कुरादिसत्तानिवदिति । इह यः सत्तानी स उत्पद्यते, यथा बीजाङ्कुरादिः, सम्यग्दृष्टिसत्तान्यव्यतिरेकात्, सत्तानी च नमस्कारः, इत्युत्पद्यत एव । ततः कथमनुत्पन्नोऽसौ ? इति ॥ २८१४ ॥ किञ्च,

जेजाहि नमोक्कारो णाणं सहो व कायकिरिया वा । अहवो तस्संजोगो न सव्वहा सो अणुप्पत्ती ॥ २८१५ ॥

(भवेद् नमस्कारो ज्ञान शब्दो वा कायक्रिया वा । अथवा तत्संयोगो न सर्वथा सोऽनुत्पत्तिः ॥ २८१५ ॥)

स नमस्कारो हि ज्ञान वा भवेत्, ‘नमो अरिहताण (प्र० अहताण)’ इत्यादिशब्दो वा, शिरोनमन-करकुटुम्बमालन-विवक्षित-यसस-कोचनदिलक्षणा कायक्रिया वा, द्विकादिको वा ज्ञानादिसंयोगो भवेदिति चत्वारः पथाः । किञ्चातः ? इत्याह— ‘न सव्वहा सो अणुप्पत्ति’ इति, सर्वथा सर्वत्रापि प्रकारैर्नैयमनुत्पत्तिर्नानुत्पन्नो घटत इत्यर्थः, ज्ञानादीनां चतुर्णामप्युत्पादादियधर्मकत्वादिति ॥ २८१५ ॥

॥ २८३ ॥

विशेषः

भागः-२

सम्यग्दृष्टि-

सत्तान-

नित्यत्वेऽपि

नमस्कारोऽ-

नित्यः

अयं नैगमः ग्राह- ननु ज्ञानादीनामप्यादादिधर्मस्त्वमसिद्धम्, नित्यत्वात्, आकाशवत् । तत्र ज्ञानस्य ताम्रं नित्यत्वं साधयन्नाह-
 णु जीवाओ ऽणन्नं नाणं, णिच्चो य सो तओ तं पि । निच्चुग्घाडो य सुए जमक्खराणंतभागे सि । २८१६ ॥
 अहवा अरुवगुणओ नाणं निच्चं नहावगाहो व्व । लयण-प्पयासपरिणामओ य सव्वं जहा अणवो । २८१७ ॥

॥ १८४ ॥
 निशेण०
 भागः-२
 ज्ञानस्य
 नित्यत्व-
 सिद्धिः

(ननु जीवादनन्यस्यानं नित्यञ्च स तत्त्वदपि । नित्योद्घाटञ्च श्रुते यदुत्तरानन्तभाग इति ॥ २८१६ ॥)
 (अथ गच्छत्पुणतो ज्ञानं नित्यं नभोवगाह इव । लयनं प्रकाशपरिणामतश्च सर्वं यथाऽणम ॥ २८१७ ॥)

व्याख्या- ननु जीवादनन्यदभिल्ल ज्ञानम्, नित्यश्चासौ जीवः, ततस्तदव्यतिरेकत्वं तदपि 'नित्यम्' इति शेषः । ततो नोत्पादादिधर्मक-
 गानम्, नित्यत्वात्, नभोवदिति भावः । एमुत्तरापि 'भावायौ उक्तव्यः । किञ्च, 'सम्बन्धीनापि यि यं अस्तरस्म अर्णतभागे निच्चु-
 ग्घाडिओ' (सर्वज्ञानानपि चाक्षरानन्तभागो नित्योद्घाटितः १) इति वचनात् न क्षरति न विनश्यतीत्यक्षरं केवलज्ञानं, तस्यानन्तभागो नित्यो-
 द्घाटो नित्यावस्थितोऽनाद्यत एव सर्वदा विद्यतीति यद् यस्मात् श्रुतंमिहितम्, तस्माच्च नित्यं ज्ञानम्, नित्यनाद्यतत्वात्, नभोवदिति ।
 अपरा, नित्यं ज्ञानम्, अरूपद्रव्यगुणत्वात्, यथा नभोद्रव्यस्याग्राहगुणः । अथवा, सर्वमपि ज्ञान-शब्दादिकं नित्यम्, लयन-श्रकाशपरिणाम-
 त्वात् (प्र० . भिन्नात्), तिरोभावा-ऽऽभिर्भावायवत्त्वादित्यर्थः, यथा परमाणव इति ॥ २८१६-२८१७ ॥
 अयं विषयतोऽपि शब्दस्य नित्यत्वं साधयन्नाह-

रिसणपरत्थयाओ अहंदि यत्थओ ऽणवत्थोओ । संवंधनिच्चयोओ सहावत्थाणमणुमेअं ॥ २८१८ ॥

(दर्शनपरार्थतातोऽतीन्द्रियार्थत्वतोऽनवस्थात् । सन्यधनित्यतात् शब्दावस्थानमनुमेयम् ॥ २८१८ ॥)

इह शब्दस्यानस्थानं मदारास्थितत्वं नित्यत्वमनुमेयं साध्यम् । 'हरिसणपरत्थयात्' चि. दर्शनं प्रकटनं शब्दस्योच्चारणं व्यापणं
 प्रयोग इति यावत्, तस्य दर्शनस्य शब्दप्रयोगस्य परार्थत्वं परत्थयायकत्वं तस्माद् दर्शनपरार्थत्वादिति हेतुः । इदमुक्तं भवति-न राह
 यस्वभिः शब्दोत्पादनमात्रायमेव शब्दप्रयोगः क्रियते, किन्तु परार्थत्वात् परत्थयायननिमित्तत्वादिति, यत्र परार्थं व्यापयति तत् तद्व्यापार-
 कालाद् प्रागप्यस्ति, यथा शुद्धादिच्छेदनक्रियानिमित्तं व्यापयमाणः कुटारच्छेदनक्रियाव्यापारकालाद् प्रागप्यस्ति । ततः शब्दः सदावस्थित
 त्वाद् नित्यः सिद्धः ।

अथैव द्वितीय हेतुमाह-'शब्दविरत्यन्त' चि, अतीन्द्रिया मेरुस्वर्गादयोऽर्था अभिषेकत्वेन यस्यासातीन्द्रियार्थस्यास्माद्वोऽतीन्द्रियार्थ-
 त्वम् तस्मादतीन्द्रियार्थत्वात् नित्यः शब्दः, केवलज्ञानवत् । इदमुक्तं भवति-य शब्दियग्राह्या घटादयोऽर्थोत्प्रेषु मर्कतग्राह्यं कृतक एव मिल
 वायुवायुवायुमन्यः, अतस्माद् शब्दस्य नित्यत्वं न निरूपयति, चे त्वतीन्द्रिया मेरुस्वर्गादयोऽर्थोत्प्रेषात्तीन्द्रियत्वमेव मित्रं मर्कतं

शब्दनित्य-
 त्वासाधन-
 मः दर्शन-
 परार्थत्वं,
 अतीन्द्रिया-
 यत्त्वं,
 अनवस्था,
 न सन्य-
 त्वत्वं न

श्रुत् न शक्यते, अतोऽनादिकालसंसिद्धोऽकृतक एव शब्दस्य तेषु नायवाचकत्वसम्बन्धः । अतोऽतीन्द्रियायः सहानादिकालसंसिद्धादकृतकत्वेन नित्याद् वाच्यवाचकभावसम्बन्धात् सिद्धं नित्यत्वम् । न हि स्वयमनित्यस्यादिकालसमिद्वैर्नित्यैर्मेवोदिभिर्यैः सह नायवाचकभावसम्बन्धः निश्चयीति भावः । तर्हि घटादिवाचकशब्दानां नय नित्यत्व मिथ्यति ? इति चेत् । उच्यते-मेवोदिवाचकशब्दानां नित्यत्वे सिद्धे तेषामपि तत् साध्यते, तद्यथा-नित्या घटादिवाचकशब्दाः, शब्दत्वात्, मेवोदिशब्दवदिति ।

अत्र वृत्तीयहेतुमाह-‘अपन्याउ’ ति अयं च विपर्यये नाथक एव हेतुः । मूलहेतुस्त्वित्यथ द्रष्टव्यः-नित्याः सर्वेऽपि घटादिवाचकशब्दाः, अनादिकालात् तद्वाचकत्वेन तेषां मिद्धत्वात्, इह यदनादिकालसिद्धं तद् नित्यं दृष्टम्, यथा चन्द्रा-उर्कनिमानादयः, अनादिकाल-सिद्धाश्च घटादिवाचकशब्दाः, तस्माद् नित्या इति । ननु साकेतिकेना एव घटादिवाचकशब्दास्ततोऽसिद्धमपीयमनादिकालसिद्धत्वमिति चेत् । तदयुक्तम्, सत्तेत्यस्य कर्तुं मशक्यत्वात् । कुतः ? इत्याह-अनप्यस्ताः, अनप्यस्याग्रमद्भोऽत्र नाथकं प्रमाणमित्यर्थः, तथाहि-येन शब्देन सकेतः क्रियते, तत्रापि सकेतकारक शब्दान्तरमपेक्षणीयम्, तत्राप्यन्यत्, पुनस्तत्राप्यपरम्, एवमनप्यस्याग्रसङ्गतोऽग्रस्य सकेतकरणम् । अथ पर्यन्ते कश्चिदकृतसत्तेतोऽपि ध्वनिरित्येते, तर्हि प्राक्तना अपि सर्वे ध्वनयोऽकृतसकेताः, शब्दत्वात्, पर्यन्तध्वनिनत् । इत्यसाकेतिकत्वात् सिद्धं घटादिवाचकशब्दानामनादिकालसिद्धत्वमिति ।

चतुर्न हेतुमाह-‘मनधनिचयाउ ति’ नित्यः शब्दः, उक्तन्यायेन तस्य घटादिभिः सह वाच्यवाचकभावसम्बन्धस्य नित्यत्वात् । तस्यानित्यत्वे वाच्य-वाचकभावमवगन्धनित्यत्वानुपपत्तेरिति । इत्थं च ज्ञानादीनां नित्यत्वे सिद्धे सिद्धोऽनुत्पन्नस्तदात्मको नमस्कार इत्याद्य-नैरमाभिप्राय इति ॥ २८१८ ॥ अथ शेषनया एतैरेव जीनान्यत्वादेहेतुभिर्ज्ञानादीनामानित्यत्वं साप्रयन्ति—

जेणं चिय जीवाओ ऽणन्नं तेणेय नाणमुप्पाइं । उप्पज्झइ जं जीवो बहुहा देवाइभावेण ॥ २८१९ ॥

(येनैव जीनादनन्यात् तेनैव ज्ञानमुत्पादि । उत्पद्यते यजीवो बहुधा देवादिभावेन ॥ २८१९ ॥)

येनैव कारणेन जीनादनन्यदभिन्न ज्ञानं तैरेव तदुत्पद्यते, यद् यस्माद् बहुधा जीवो देवादिभावेनोत्पद्यते, तदुत्पादे च ज्ञानस्या-प्युत्पादादिति ॥ २८१९ ॥ यदुक्तम्-‘निच्छुग्धाडो य सुए’ इति (भा०-२८१६) तत्राह—

अविस्सिदुक्खरभागे सुत्ते ऽभिहिओ न सम्मनणां ति । को ऽवसरो तस्स इहं सम्मंनोणाहिगोरम्मि ? ॥

(अविशिष्टाक्षरभाग सङ्घेऽभिहितो न सम्यग्ज्ञानमिति । केऽवसस्तत्त्वेद्द सम्यग्ज्ञानाधिकारे ? ॥ २८२० ॥)

अक्षरस्य योऽनन्ततमो भागो नित्योद्वाष्टः श्रुतेऽभिहितः, सोऽविशिष्ट एव सम्यग्-मिथ्याविशेषरहित एवोक्तः, न तु सम्यग्ज्ञान-रूपः । ततः सम्यग्ज्ञानविचारेऽत्र प्रस्तुते कस्तस्याधिकारः ? । इदमुक्तं भवति-यद्यविशिष्टज्ञानरूपोऽक्षरानन्तभागो नित्योद्वाष्टत्वेन नित्यः,

नमस्कार-
रूपसम्य-
ज्ञानादेर-
नित्यत्व
वत्त्वादिवत्
अनगाहना-
दिवद्वा

॥ १८५ ॥
विशेषा०
भाषा-२

तर्हि नमस्काररूपस्य मम्यगानस्य नित्यत्वे किमायातम् ? अतो यत् मिश्रिदेवदिति ॥ २८२० ॥

यदुक्तम्—‘अहम्ना अरुच्यगुणओ नाण निच’ इत्यादि (गा०—२८१७) तत्राह—

अवगाहणादओ नणु गुणत्तओ चव पत्तम्म व्व । उप्पोयाइसहावा तह जीवगुणा वि को दोसो ? २८२१

॥ १८६ ॥
विशेषा०
भागः-२

(अवगाहनादयो ननु गुणत्वदचैव पत्रधर्म इव । उत्पादादित्वभावात्तथा जीवगुणा अपि को दोषः ? ॥ २८२१ ॥)

नन्ववगाहनादय उत्पादादिभ्रमः एव, गुणत्वात्, पत्रनीलतादिगुणत्वात्, एवं जीवगुणा अपि नमस्कारादय उत्पादादिधर्मका एव, गुणत्वात्, पत्रधर्मत्वं इत्यपि तदुक्तविपरितं नृता सो दोषः ?—न रुधिरिति ॥ २८२१ ॥ किञ्च,

अवगाढारं च त्रिणा कुओ ऽवगाहो सि तेण संजोगो । उप्पोई सो ऽवस्सं गच्चुवगागरादओ चवं । २८२२

(अवगाढारं च त्रिणा कुतोऽवगाह इति तेन संयोग । उत्पादी सोऽनदय गत्युपकारादयचैवम् ॥ २८२२ ॥)

अत्रगाढार चत्वारो जीव परमाण्यादिकं त्रिणा निचार्यमाणः कुतोऽन्योऽवगाह इति वक्तव्यम् ? । तेनावगाहो नरूप जीवदेव, तेन वारगाहकेन जीवादिना महावगाहस्य नभसः संयोगोऽवगाह इति चेत् । ननु यद्येवम्, जितमस्माभिः, यतोऽनश्य-
गुत्याधर्मा, संयोगत्वात्, अष्टगुलादिमंयोगमदिति । एव गतेरुपकारो गत्युपकारः स आदिर्येषा स्थित्युपकारादीना ते गत्युपकारादयो धर्मास्तिकायादिगुणास्तेऽप्येवमेवेत्यादन्नन्तो द्रष्टव्याः, गुणत्वात्, अवगाहगुणमदिति ॥ २८२२ ॥

अपिच, आसन्न-परमाण्यादिदृष्टान्ततो भ्रमता नित्यत्वं साप्यते, तत्राकाशादीना नित्यत्वमस्माकमसिद्धम्, कुतः ? इत्याह—

न य पक्खवओ भित्तं दव्वमिहेगंतओ जओ तेण । तन्नोसम्मि कहं वा नहोदओ सव्वहा निच्चा ? २८२३

(न च पर्यवतो भित्तं द्रव्यमिहेगान्ततो यतस्तेन । तत्रातो कथं वा नभनादय सर्वथा नित्या ? ॥ २८२३ ॥)

न च पर्यायाद् घटादिमयोग-वर्ण-गन्धादः महाशाद् यतो यस्माद् द्रव्यमेकान्ततो भित्तम्, किन्त्वभिन्नमपि तत् तस्मादित्यते, तेन तस्मात् वारणात् तत्राशे पर्यायिनाशे मय वा देन मा प्रसरेण नभः परमाणवादयः सर्वथा नित्याः ? । रुधिरिद् यदि नित्या भवन्ति, तर्हि भवन्तु । यत्तु गर्भधा नित्यत्वं तत् नेपा न भूते, पर्यायिनाशे तद्विरूपतया तेषामपि निनाशादिति यावः । तत् एकान्तनित्यत्वे माष्ये नैतेषां दृष्टान्तत्वं युक्तमिति ॥ २८२३ ॥ यदुक्तम्—‘दरितरिणपरत्ययाओ’ इत्यादि (गा०—२८१८) तत्र दूणातिदेशमाह—

निचत्तसाहणाणि य सदस्सासिद्धयाइदुद्धां । संभवओ वच्चाइं पक्खोदाहरणदोसो य ॥ २८२४ ॥

(नित्यत्वमात्रमिति च शब्द-व्यापिदत्तादियुष्टानि । संभवतो याच्यते पक्षो-द्वन्द्वदोषाश्च ॥ २८२४ ॥)

दन्तीपराभेत्तादीति शब्दस्य नित्यत्वसाधनानि यान्मुक्तानि तानि न्यायमार्गाणामिति- व्ययमेवाभ्यास यथार्थमभ्यासमिद्वत्तादितो-

दशो-
रायत्वादि-
रगटनम्

दुष्टानि वाच्यानि; तथाहि-दर्शनपार्थक्यादित्यभिद्वो हेतुः, सामगोधार्यमपि क्वचित्छदप्रयोगदर्शनात्; तथाऽनैकान्तिकश्च, निषेये नाधरु-
प्रमाणमायात् । निरुद्धो वा, प्रयोगानन्तरमेव मिश्रारस्तत्त्वदर्शनात्, कृतकत्वाद् वा शब्देऽनित्यत्वात्स्यैव दर्शनात् । इत्यादिदूषणानि सर्वत्राभ्यु-
क्तव्यानि । तथा, पक्षोदाहरणदोषाश्च वाच्याः, वयं तु साक्षाद् न त्रमः, ग्रन्थिस्तरमयात् । तत्र प्रत्यक्षादिनाधितः पक्षः, साध्यसाधन-
निरुद्धदुहाद्वयमित्यादिदोषाः स्वयमेव द्रष्टव्या इति ॥ २८२४ ॥ तदेन नैमोक्त दूषयित्वा स्वपक्षसिद्धयर्थं शेषमयाः प्राहुः—

धणिरुपाई इंदियगज्जत्ताओ पयत्तजत्ताओ । पुग्गलसंभूईओ पच्चयमेए य मेयाओ ॥ २८२५ ॥
उप्पाइ नाणमिट्ठं निमित्तसंभावओ जहा कुंभो । तह सद-कायकिरिया तस्संजोगो य जो ऽभिमओ ।

(धनिरुपाणीन्द्रियग्राह्यात् प्रयत्नजन्तात् । पुद्गलसंभूतित् प्रत्ययभेदे च भेदात् ॥ २८२५ ॥)

(उपादि ज्ञानमिष्टं निमित्तसंज्ञाजतो यथा कुम्भः । तथा शून्याकार्ये तत्संयोगश्च योऽभिमतः ॥ २८२६ ॥)

व्याख्या-उत्पद्यत इत्युत्पादी घनिरिति प्रतिज्ञा, इन्द्रियग्राह्यात्, घटमिति । तथा, प्रयत्नाज्जात इति प्रयत्नजस्तद्भावाः प्रयत्न-
जत्व तस्मात् प्रयत्नजत्वात् । तथा, पुद्गलेभ्यः मभूतः । तथा, तात्त्वादिप्रत्ययभेदभेदित्वादुत्पादी शब्दो 'घटज' इति सर्वत्र द्रष्टव्यम् ।
यश्चेत्पादी म विनाशित्वादित्यर्थः । यथा कुम्भ इति दृष्टान्तः । न केवलं ज्ञान तथा,, शब्द-शिरोरमनादिका कार्याक्रिया, तेषां च ज्ञाना-
दीनां यो द्विकादिसंयोगो नित्यत्वेनाभिमतः प्रत्यय, एतत् सर्वमुत्पादि, निजनिजनिमित्ताज्जायमानत्वात्, यथा कुम्भः । ततो ज्ञानाद्यात्मनो
नमस्कार उत्पन्न इति सिद्धम् । तदेव 'समाण उपण्णो' इति (गा०-२८०६) व्याख्यातम् ॥ २८२५-२८२६ ॥

‘जड इतो विविहमामित्ता’ (गा०-२८०६) इत्येतद् व्याचिख्यासुराह—

उपपत्तिमओ ऽवस्सं निमित्तमस्स उ नयत्तियं तिविहं । इच्छइ निमित्तमेत्तो जमणहा नत्थि संभूई ॥

(उपपत्तिमतोऽवश्यं निमित्तमस्य तु नयत्रिक त्रिप्रियम् । इच्छति निमित्तमेतस्माद् यदन्यथा नास्ति संभूतिः ॥ २८२७ ॥)

यदि नाप्तोत्पन्नो नमस्कारस्ततः किम् ? । अप्रोच्यते-उत्पत्तिमतश्च वस्तुनोऽवश्यं निमित्तम् 'अस्ति' इति क्रियाध्याहारः तथा च
सत्यस्य नमस्कारस्योत्पत्तिमत्तादनिशुद्धनेगम भग्नह-व्यवहारमलक्षणं प्रथमनयत्रिकं समुत्थान-वाचना-लब्धिस्वरूपं त्रिविधं निमित्तमिच्छति ।
कुत ? इत्याह-‘एत्तो’ इत्यादि, यद् यस्माद् यतस्त्रिविधाद् निमित्तादित्यथाऽन्येन प्रकारेण नमस्कारस्य नास्ति मभूतित्पत्तिरिति ॥ २८२७ ॥

तत्र समुत्थानलक्षणं निमित्तं व्याचिख्यासुराह—

देहसमुत्थाणं चियहेउ भवपञ्चयावहिरसेव । पुव्हुप्पणस्स विसेइहभवभावो समुत्थाणं ॥ २८२८ ॥

(देवमाहात्म्येय हेतुर्नम्रस्तथापधेरिय । पूर्वातन्त्रस्यापि तस्यैहभ्रभाव समुत्थानम् ॥ २८२८ ॥)

(इहं समुत्थानमयं कुरुष्वन्मरणादप्युत्थायते । इति ।
नमस्कृत्य गंगत गोचिच्छिति जायेतस्मादिति समुत्थानम् । देह एव समुत्थानम् । अहं-
यदाऽपरमन्यभारं गतं व्यापारणक्षयादुत्पन्नः स्यात् तदास्य ऋधमं देहो हेतुः ? इत्याशङ्क्याह—‘पुत्र्युष्णब्रह्मसि नि से इह भवभाजो समुत्थान’ति,
प्रागभूम् उत्पन्नस्यापि नमस्कारस्यैह भवभाजन इह भवशरीरं समुत्थान कारण भवति, एतद्वाग्भाविनात् तस्य । दृष्टान्तमाह—‘भवपञ्चयामहिस्सेम’
नि, यथा हि भवप्रत्ययोऽपधिस्थीर्भरादिमन्त्री प्राण्युत्थोऽप्येवं ह शरीरमन्तरेण न भवति । ततश्चेह भवशरीरं तस्य समुत्थानमेवं
नमस्कृताख्यापीति । एतद्रुक्तं भवति—यथा पूर्वाप्यन्वा अपि घटादयो दीपेनाभिध्यज्यन्ते, एवं पूर्वोत्थोऽपि नमस्कार इह भवदेहेनाभिध्यज्यते,
अतः स्मरणं च्यापि विद्येत इति ॥ २८३८ ॥ अत्र परमतमाशङ्क्य परिहराह—

अणो मयमत्थाणं मविशियमद्भोवगारविमूहं ति। तदज्जंतं तदवत्थे चुयलद्धे लद्धिओ णणं॥ २८२९॥

(शब्दे भक्तमथान् । इतीयमन्योपकारधिरसि मिति । तदयान् तदवश्ये व्युत्पलब्धे लङ्घितो नाव्यत् ॥ २२३९ ॥)

अन्ये ग्रन्थ-सम्बन्धान् स्वीर्यमित्याचक्षते । कुतः ? इत्याह- 'श्लोवगगारान्मुहं ति' अन्येनापान्तरालयतिना मारणान्तरेण कृत उप-
साराडन्योपकारास्ताऽमुल्य वीचिरयेभं यतोऽनन्तरमारणमित्यर्थः, तस्मादन्योपकारानिमुहस्तादनन्तरधारणत्वाद् स्वीर्यं नमस्कारस्य समुत्थानं
मारणमिति । एतन्निपासायर्माह- 'तदजुत्' ति, तद् वीर्यमप्युक्तम् नमस्कारानन्तरकारणतया, व्यभिचारित्वान् । कुतः ? इत्याह- 'तदवत्ये'
इत्यादि, यास्तदवत्येऽपि नियमाने वीर्ये क्षम्यापि लब्धोऽपि नमस्कारः स्वारणोदयात् पुनरपि व्यवते अस्वति, व्युत्तोऽपि कदाचित् तदान-
रणमयोपलभात् पुनरपि लभ्यते इति । तत् एव तदवत्येऽपि वीर्ये व्युत्तलब्धे नमस्कारे मति निजायते- लब्धवतो नान्यद् वीर्यं किमपि नम-
स्कारमारणमस्मि, व्यभिचारित्वाद् । व्यभिचारित्वं च नमस्कारस्य तदन्तर्गम्यतिरेकाननुनिर्वायित्वात् । लब्धस्तु तस्याव्यभिचारि कारणम्,
तदन्तर्गम्यतिरेकाननुनिर्वायित्वादिनि ॥ ३८२९ ॥ तदेनं मयुत्थानं व्याप्याय वाचना लब्धिग्रहणं व्यापियथासुराह-

॥ अथ सवर्णमहिगमो परोक्षसो त्रिवायणाऽभिमया । लङ्घीयतयावरणक्खओवसमओ सयं लाभो ॥

(पल्लवप्रणमविग्रहः परोपदेश इति याचनाभिप्रेता । लङिन्द्रियस्तदुत्तरणस्योपश्रमस्तस्यैव ॥ २८३० ॥)

एतौ गुरुभ्यो यत् श्रवणं, तयाडाधिपमः, योगेन्द्राद्यः, मा गयनाडमिवीयते । लचिस्तु मा ? इत्याह- एतौ वाचनामन्तरेण नम-
स्कारस्य य इत्यलामः । इतः पुनर्या लचिः ? इत्याह- तदावर्णक्षयोपगमात्- नमस्कारणभेदायोग्यपुमादित्यर्थः । आह- ननु तदाव-
र्णक्षयोपगम इव लक्षितव्यं त्रिद्वि, तत् त्र्यामिह तत्कर्षभूतौ नमस्काराभ्यां लक्षित्वेनोच्यते, नमस्कारावस्थाने च चिन्तयितुं यस्तुत-

त्वाद् यथोक्ताया एव च लब्धेर्नमस्कारकारणत्वात् ? । सत्यम्, किन्तु उत्कार्यभूतोऽपि नमस्कारलाभोऽत्र लब्धिरुक्ता, कार्ये कारणोपचारादिति ।

एतदतिशुद्धनैगम-सग्रह-व्यपहारनयमतेन त्रिभिध नमस्कारकारण मन्तव्यमिति ॥ २८३० ॥

अशुद्धनयमतेन तु द्विभिधमेव कारणमिति दर्शयन्नाह—

उज्जुसुयरायमयमिणिं पुञ्चुप्पन्नस्स किं समुत्थाणं । अहं संपइमुप्पज्झइ न वोयणा-लब्धिभिन्नं तं २८३१ ।

(अशुद्धनयममतिमिदं पूर्वोक्तस्य किं समुत्थानम् । अथ समुत्थुसद्यते न वाचना-लब्धिभिन्नं तत् ॥ २८३१ ॥)

अशुद्धनयस्येदं मतम्—यदि पूर्वमेव एवोत्थो नमस्कारः, तदेहसर्वदेहलक्षणा समुत्थानं तस्य किं करोति ?—न किञ्चिदित्यभिप्रायः, उत्पन्नस्य कारणोपेक्षायोगात् । अथ प्राप्तमतिहभवे समुत्सद्यते नमस्कारः, तर्हि यस्तस्य कारणं तद् वाचना-लब्धिस्य भिन्नं व्यतिरिक्तं

न किञ्चित् पश्यामः । अत इदमेव द्विभिध तस्य कारणमिति ॥ २८३१ ॥ इदमेव भाग्यन्नाह—

परओ सयं व लाभो जइ परओ वोयणां, सयं लब्धी । जं न परओ सयं वा तओ किमन्नं समुत्थाणं ? २८३२ ।

(परत स्वयं वा लाभो यदि परतो वाचना, स्वयं लब्धि । यद् न परत स्वयं वा तत किमन्यत् समुत्थानम् ? ॥ २८३२ ॥)

नमस्कारस्य हि लाभो जायमानः परतोऽपि भवेत्, स्वयं वा ? इति द्वयी गतिः । तत्र यदि परत इति पक्षः, तर्हि ‘नायण’ त्ति, गुरुपदेशलक्षणा वाचनैव तत्र कारणम् । अथ स्वयमिति पक्षः, तर्हि ‘लब्धि’ त्ति, तदारणक्षयोपशमलक्षणा लब्धिरेव तत्र कारणं नापरम् ।

यच्च परतः स्वयं वा नोत्सद्यते ‘तत् क्षरमिणान्मन्यमानस्त्वेन’ इत्यप्याहारः, वस्तुन उत्सर्जो यथोक्तप्रकारद्वयस्यैव समजात्, अशुत्पन्नस्य चान-स्तुत्वादिति । ततस्तस्माद् वाचना-लब्धिस्यामन्यत् किं नाम समुत्थानम्, यत् स्वयं परतो वाऽशुत्पन्नस्यानस्तुनः कारणं भवेत् ? इति ॥

॥ २८३२ ॥ अथ परमेव समुत्पन्नस्य नमस्कारस्येहभवे स्वतः परतो वाऽशुत्पन्नस्य तस्मादिव्यक्तिलक्षणाया उत्पत्तेः कारणं समुत्थानं भविष्यति । तदप्ययुक्तम् । कुतः ? इत्याह—

उप्पज्झइ नाईयं तांकिरिओवरमओ कयघडो व्व । अहवा कयं पि कीरइ कीरउ निच्चं कओ णिट्ठा ? २८३३ ।

(उत्पद्यते नातीतं तांकिरिओवरमतं कुतघट इव । अथवा कुतमपि किल्लते क्रियता नित्यं कुतो निष्ठा ? ॥ २८३३ ॥)

इहतीतोत्सादक्रिय वस्तुतीतमभिप्रेतम् । तदेवभूतं पूर्वमेवतीतोत्सादक्रियमतीतं नमस्कारलक्षणा वास्तवहभवे पुनरापि नोत्सद्यत इति प्रतिज्ञा । ‘तांकिरिओवरमतं’ त्ति, तस्य नमस्कारस्योत्सादलक्षणा क्रिया तत्क्रिया तस्या उपरमो विरामस्तत्क्रियोपरमस्तस्मादिति हेतुः । हृतयव्यदिति दृष्टान्तः । इह यस्मैत्सत्तिक्रियोपरता तत् पुनरापि नोत्सद्यते, यथा पूर्वकुतो घटः, उपरतोत्पात्तिक्रियश्च पूर्वमेवोत्सवो नमस्कार इत्यते, तत् इह भवे पुनरापि नोत्सद्यत इति । अथ पूर्वं कुतमपि पुनः क्रियते, तर्हि पुनः पुनर्नित्यमेव क्रियताम्, पूर्वहृतत्वाविशेषात् । तथा

परमेव

पुनः

नोत्सद्यते ।

॥ १८९ ॥

मित्रेणा०

भागः-२

अशुद्धनयमते

वाचना

लब्धिश्च

एव कारणे

अथ पददारमुच्यते । पद्यते गम्यतेऽर्थोऽनेनेति पदम् । तत्र पञ्चधा- नामिकम्, नैपातिकम्, औपसर्गिकम्, आख्यातिकम्, मिश्रं चेति । तत्र 'अथा' इति नामिकम्, 'रखे' इति नैपातिकम्, 'पति' इत्यौपसर्गिकम्, 'धावति' इत्याख्यातिकम्, 'सप्ततः' इति मिश्रम् । एन नामिसर्गिपञ्चप्रकारपदसंभवे मत्याह- 'वेवाइय एय' ति, निपत्यत्सहृददिपदानामादिपर्यन्त्येति (प्र०. ०४५०) निपातः, निपाता- दगणम्, तेन नानिदृत्तम्, स एन वा स्वार्यस्थत्ययनिधानाद् नैपातिक 'नमः' इति पदम् ॥

अथ पदार्थद्वारायुच्यते- 'द्वय भावसकोयण पयत्यो' ति, इह 'नमोऽर्द्धद्वयः' इत्यादिषु यद् 'नमः' इति पदं तस्य 'नमः' इति पदस्यार्थः पदार्थः, ग च पूजालक्षणः । सा च का ? इत्याह- 'द्वयभासकोयण' ति, द्वयसकोचनम्, भावसकोचनं च । तत्र द्वयसकोचनं व- शिर- पादादिमकोचः, भावमकोचनं तु विशुद्धस्य मनसोऽर्द्धद्विगुणेषु निवेद्यः । अत्र च भङ्गत्तुष्टयम्, तत्राया- द्वयसकोचो न भावसकोचः, यथा पालनादीनाम् १, भावसकोचो न द्वयसकोच इत्यनुचरसुरादीनाम् २, द्वयसकोचो भावसकोचश्च तथा शुभस्य ३, न द्वयसकोचो न भावमकोच इति श्रुत्यः ४ । इह च भावमकोचप्रधानो द्वयसकोचोऽपि तच्छुद्धिनिमित्तः ॥ इति नियुक्तिगाथासंबोधार्थः ॥ २८४० ॥

अथ नमस्कारस्य भाव्यकारो नामादिनिर्धेय निस्ततो व्याचिरासुराह-

नोमोइचउभेओ निक्खेवो मंगलं च सो नेओ । नामं नमोभिहाणं ठवणां नासोऽहवागारो ॥ २८४१ ॥

(नामादिचतुर्भेदो निक्खेवो मंगलं च स होय । नाम नमोभिधानं धापना न्यासोऽव्ययकार ॥ २८४१ ॥)

नाम स्यापनादिचतुर्भेदो नमस्कारस्य निर्धेयः । म चाधस्तादुक्तमङ्गलस्यैव निस्ततो निवेद्यः । संक्षेपतस्त्वहायुच्यते 'नाम' ति, नामनमस्कारो 'नमः' इत्यभिधानम् । स्यापनानमस्कारस्तु नमः' इत्यक्षरद्वयस्य नित्यामः । अयम, नमस्कारकारणश्रुतस्य सकोचितक्षर- रणस्य सङ्ग-पुनरुच्चारितगतस्य माच्चादेरकारः स्यापनानमस्कार इति ॥ २८४१ ॥ द्वयनमस्कारमाह-

आगमओऽणुवउत्तो अड्ढेया दव्वओ नमोवकारो । नोआगमओ जोणय-भव्वसरीराइरित्तोऽयं ॥ २८४२ ॥

(आगमतोऽणुयुगोऽज्येता द्रव्यतो नमस्कार । नोआगमतो ज्ञापय-भव्वसरीरातिरिक्तोऽयम् ॥ २८४२ ॥)

द्रव्यनमस्कारो ज्ञेया- आगमतः, नोआगमतश्च । तत्राणुपपुत्तो नमस्कारस्यायेता आगमतो द्रव्यनमस्कारः । नोआगमतोऽयं द्रव्य- नमस्कारो अयरी-भव्वयरी-नर-तिरिक्तमेतात् प्रविद्य इति ॥ तत्र अयरी भव्वयरीरित्तव्यता धुणाम् ॥ २८४२ ॥

तदयनिरिक्तं तु द्रव्यनमस्कारमाह-

मिच्छोवहया जं भावओ वि कुव्वन्नि निण्हवाईया । सो दव्वनमोक्कारो सम्माणुवउत्तवरणं च ॥ २८४३ ॥

(मिच्छाणैषेयदत्ता य भावतोऽपि यद्वन्ति निद्वयारिक्ता । सा द्रव्यनमस्कार सत्ययनपुणउत्तरणं च ॥ २८४३ ॥)

मिथ्यात्वोपहृता निह्नाद्यो भान्तोऽपि य नमस्कार कुर्वन्ति स झशरीर-भब्यशरीरव्यतिरिक्तोऽग्रधानत्वाद् द्रव्यनमस्कारः । तथा, सम्यग्दृष्टियनुपपुक्तो य नमस्कार करोति स तद्व्यतिरिक्तो द्रव्यनमस्कार इति ॥ २८४३ ॥ आह-ननु भान्तोऽपि कुर्वता निह्नादीना किमिति द्रव्यनमस्कारः ? अत्रोच्यते-अत्रानित्वात् । अत्रानित्वं च तेषा मिथ्यादृष्टित्वात्, 'मिथ्यादृष्टेरज्ञानम्' इत्येतदपि कुतः ? इत्याह-सदसद्विसेसणाओ भवहेउ जद्विच्छिओवलंभाओ । नाणफलाभावाओ मिच्छद्विट्टिस अत्राणं २८४४

प्राप्तसकृद् व्याख्यातार्थं (भा०-११५) ॥ २८४४ ॥ प्रकारान्तरेणापि द्रव्यनमस्कारमाह-

जो वा दव्वत्थमसंजयस्स व भयाइणा ऽहवां सो वि । दव्वनमोक्कारो चिय कीरइ दमएण रणणो व्व ॥

(जो वा द्रव्यार्थमसंजयस्स वा भयादिनाऽद्यवा सोऽपि । द्रव्यनमस्कार एव क्रियते द्रमरूपेण राज्ञ इव ॥ २८४४ ॥)

यो या द्रव्यार्णं क्रियते स द्रव्यनमस्कारः । अथवा, द्रव्यलाभ निनापि योऽसयत्तस्य राजादेर्भयादिकारणतो द्रमकादिना क्रियते सोऽपि तद्व्यतिरिक्तो द्रव्यनमस्कार इति ॥ २८४५ ॥ अथागमतो नोआगमतश्च द्विविध आगमनमस्कारमाह-

आगमओ विन्नाया तच्चित्तो भावओ नमोक्कारो । नोआगमओ सो चिय सेसयकरणोवउत्तो ति २८४६

(आगमतो विज्ञाता तच्चित्तो भावतो नमस्कार । नोआगमत स एव शेषकल्पणेपयुक्त इति ॥ २८४६ ॥)

तस्मिन् नमस्कारार्थं चित्तमुपयोगो यस्य नान्यत्र, अस्मै तच्चित्तो विज्ञाता आगमतो भावनमस्कारः, स एव मनस्करणेनोपयुक्तो नमस्कारकर्ता यदा शेषकल्पणार्थं यादृक् कायकरणार्थं यादृक्पुक्तो नमस्कार करोति-वचनेन 'नमोऽहंइत्यर्थः' इति नुवाणः, कायेन तु संकोचिततर चरणे यदा नमस्कार करोतीत्यर्थः, तदाऽस्मै नोआगमतो भावनमस्कार उच्यते, उपयोगलक्षणस्यागमस्य वाक्-कायकरणक्रियामिश्रत्वात्, नोदशस्य चेह मिश्रवचनत्रादिनि ॥ २८४६ ॥ अथाणु नामादिनिक्षेपमपि नयविचारयन्माह-

भावं चिय सहनया सेसा इच्छंति सव्वनिम्मेवे । ठवणावज्जे संगह-ववहारो केइ इच्छंति ॥ २८४७ ॥

(भावंमेव शब्दद्वयया शेषा इच्छन्ति सर्वनिक्षेपान् । स्वापनावर्जान् संग्रह-व्यवहारो केचिदिच्छन्ति ॥ २८४७ ॥)

भावंमेव भावनमस्कारमेवेच्छन्ति त्रयोऽपि शब्दद्वयान्याः, शुद्धत्वात् । शेषास्तु ऋजुक्षयान्ताश्चत्वारो नयाः सर्वाश्चतुरोऽपि निक्षेपानिच्छन्ति अविशुद्धत्वात् । केचित्तु व्याचक्षते-संग्रह-व्यवहारौ स्वापनावर्जान्निक्षेपानिच्छन्तः, सङ्क्रान्ता-सङ्क्रावस्थानायाः किं साकेतिकनामाभिधेयत्वेन नामनिक्षेप एवावर्तनीयादिति ॥ २८४७ ॥ तथा,

दव्व-द्ववणावज्जे उज्जुसुंओ, तं न जुज्जए जम्हा । इच्छइ सुयम्मि भाणियं सो दव्वं किंतु न पुहत्तं । २८४८

(द्रव्य-स्थापनावर्जं शुभुसुखसद्वत् न शुभवते यस्मात् । इच्छति श्रुते स द्रव्यं किंतु न ग्रथमव्यम् ॥ २८४८ ॥)

॥ १९३ ॥

निक्षेपा०

भाषा-२

निह्नादीना

कुतो द्रव्य

नम०

भाष-

नमस्कारः

नैगमादि-

नयचतुष्टय

चतुर एव

निक्षेपा-

निच्छति

शब्दत्रयं तु

भावमेव ।

द्रव्य-स्थापनामार्गं श्रेयं दातेर नाम-भावनिक्षेपाभिच्छति ऋजुधृतः । तदेतद् व्याख्यानं न युज्यते, यस्मादसौ ऋजुधृतो द्रव्यमिच्छ-
त्येव, केवलं पृथक्त्व नैच्छति-यस्मिन् द्रव्यामशयः। एतच्च सर्वेऽनुयोगद्वारालये भणितं प्रतिपादितम्, तद्यथा-“उज्जु-
गुप्तम् एते अनुपुडते आगमयो एते दद्यामस्मए पुहत् नैच्छह” (ऋजुधृतस्यैकोऽनुपयुक्त आगमत एके द्रव्यामशयकं पृथक्त्व नैच्छति) इति ॥
॥ २८४८ ॥ स्थापनेऽग्रमयस्याह—

इच्छन्तो य स दवं तदणो गारं तु भावहेउ त्ति । नैच्छेज्ज कंहं ठवणं सागारं भावहेउ त्ति ॥ २८४९ ॥

(इच्छन्तः स द्रव्यं तदनागरं तु भावहेतुरिति । नैच्छेत् कथं स्थापना सागरा भावहेतुरिति ? ॥ २८४९ ॥)

इच्छन्तः ऋजुगुप्तमालमिदं सुगणोदिकं द्रव्यं पिण्डावस्थापयमानागारं तथापि यद्वत्-कैयूराद्याकाररहितं । निशिष्टेन्द्राद्याकाररहितं वा ।
एत इच्छन् ? इत्याह-भावेतुयतस्तत्-भगिन्यत्तुण्डलादिपरिपलक्षणभावेतुत्वादित्यर्थः, कथं नाम नैच्छेत् स्थापनाम् ? । कथं भूताम् ? ।
नाकारां विशिष्टेन्द्राद्याकारसाहितानिर्णयार्थः । पुनरपि निविशिष्टात् ? इत्याह-भावहेतुभूता साकारत्वेन विशिष्टेन्द्राद्याभिप्रायकारणभूता-
मित्यर्थः । इदमुक्तं भवति-यो दानाकारमपि भावेतुत्वाद् द्रव्यमिच्छति ऋजुधृतः, न साकारमपि विशिष्टेन्द्रादिभावेतुत्वात् स्थापना
किमिति नैच्छेत् ?-इच्छेदेव, नात्र सशय इति ॥ २८४९ ॥ उपपत्त्यन्तरेणापि द्रव्य-स्थापनेच्छामस्य माधयन्नाह—

नामं पि होज्ज सच्चा तव्वच्चं वा तदत्थपरिसुद्धं । हेउ त्ति तदिच्छन्तो दव्व-ठवणां कंहं नैच्छेत् ॥ २८५० ॥
अह नामं भावम्मि वि तो णेच्छह तेण दव्व-ठवणां वि । भावस्सासन्नेयरा हेउ सद्दो उ वज्जयरो २८५१

(नामापि भवेत् सच्चा वज्जान्यं वा तत्परिच्छिद्यम् । हेतुरिति वदिच्छन्तं द्रव्य-स्थापने कथं नैच्छेत् ? ॥ २८५० ॥)

(अथ नाम भावेऽपि ततो नैच्छति तेन द्रव्य-स्थापने अपि । भावस्थानान्तरो हेतुः अदस्तु यावत्तर ॥ २८५१ ॥)

व्याख्या-ननु ऋजुधृतास्तादृ नाम निर्दिष्टादभिच्छति । तच्च नामेन्द्रादिसाक्षात्तं वा भवेत्, तदाच्य वा तदर्थपरिच्छिद्यम्-इन्द्राद्य-
पात्रं यं, इन्द्रार्थेण तं गोपान्द्वारादि वस्तु भवेदिति दूरी गतिः । इदं चोभयरूपमपि नाम हेतुभावेन स्थापयितुं कृते नैच्छन्तो ऋजुधृतो
द्रव्य-स्थापने कथं नाम नैच्छेत् ? आगमणत्वाविशेषादिति भावः । अयेन्द्रादिकं नाम भावेऽपि भावेऽपि सनिहितमस्ति, तेन तस्मादि-
च्छति तदनुबन्धः । तेन तर्हि जितमस्माभिः, अस्य न्यायस्य द्रव्य-स्थापनापक्षं सुलभतत्वात्; तथाहि-द्रव्य-स्थापने- अपि भावस्येन्द्रपरि-
ष्ठापनापक्षं हेतुः, तद्वस्तु तन्मात्राच्छ्रेयो गतत्वं इति । एतदुक्तं भवति-इन्द्रमूर्तिलक्षणं द्रव्यं, विनिर्गतदाकाररूपा तु स्थापना, एते द्वे अपीन्द्र-
पर्यायस्य तादात्म्यगन्धेनानिश्चितत्वात् यस्मिन्निहितत्वे, शब्दस्तु नामलक्षणो वाच्यमात्ररूपागमन्यमात्रेणैव स्थितत्वाद् यावत्तर इति । अतो
भावे निश्चितत्वात् तमेच्छन्तुः एतौ द्रव्य-स्थापने सनिहितान्नाम् सुलग्नमिच्छेदिति । तन्मेन्द्राद्यशब्दस्य चतुर्भिर्नानिर्णयेच्छामागमन्यमानान्तरात्-क-

स्तात् परिहृत तद्विषय दुर्य्याव्यानम् ॥ २८५०-२८५१ ॥

अथ ग्राग् यदुक्तम् — 'उवणावज्जे सग्रह-ववहाण' (गा०-२८४७) इत्यादि, तत् परिहराह—

संगहिउ असंगहिओ सव्वो वा नेगमो ठवणमिच्छे । इच्छइ जइ संगहिओ तं नेच्छे संगहो कीस ? । २८५२ ।

अहव मयमसंगहिओ तो ववहारो वि कि न तद्धम्मा । अह सव्वो तो तस्समधम्माणो दो वि ते जुत्ता ॥

(समग्रहिकोऽसंग्रहिकः सर्वो वा नैगमः स्थापनाभिन्नेत्यर्थः । इच्छति यदि संग्रहिकस्ता नेच्छत् संग्रहः कस्मात् ? ॥ २८५२ ॥)
(अयमा मतमसंग्रहिकस्ततो व्यवहारोऽपि किं न तद्धर्मा । अथ सर्वस्तत्समधर्माणो द्वावपि ते युक्तौ ॥ २८५३ ॥)

व्याख्या—इह मग्राहिकोऽसंग्रहिकः सर्वो वा नैगमस्तावद् निर्निगद स्थापनामिच्छत्येव । तत्र संग्रहिकः संग्रहमतावलम्बी सामान्य-
गदीत्यर्थः, असंग्रहिकस्तु व्यवहारनयमतानुसारी विशेषपदादीत्यर्थः, सर्वस्तु समुदितः । ततश्च यदि संग्रहिकः संग्रहमतावलम्बी नैगमस्ता-
स्थापनामिच्छति, तर्हि संग्रहस्तत्समानमतोऽपि ता किमिति नेच्छति—? इच्छेदेवेत्यर्थः । 'अहव मयमि'त्यादि, 'अथवा' इत्यव्ययोऽप्यर्थः ।
अथ परस्य मतम्—यद्यपि सामान्येन सर्वो नैगमः स्थापनामिच्छति, तथापि व्याख्यातनो विशेषप्रतिपत्तेरसंग्रहिकोऽसौ तामिच्छतीति प्रति-
पत्तव्यम्, 'न संग्रहिकः' इत्याद्याहारः, न ततः संग्रहस्य स्थापनेच्छा निषिध्यत इति भावः । अत्रोत्तरमाह—'तो' इत्यादि, तर्हि एकत्र सवि-
स्ततोऽन्यत्र प्रच्यवते, एव हि सति व्यवहारोऽपि स्थापनां किमिति 'नेच्छति' इति शेषः । कुतः ? इत्याह—यतस्तद्धर्माऽसौ असंग्रहिकनैगम-
समानधर्मा व्यवहारान्योऽपि वर्तते, विशेषपदादिनाम् । ततश्चैवोऽपि स्थापनामिच्छेदेवेति, निषिद्धा चास्यापि तस्या, 'उवणावज्जे' संग्रह-
ववहारो' (गा०-२८४७) इति वचनादिति । अथ सर्वोऽव्यवहारः परिपूर्णो नैगमः स्थापनामिच्छति, न तु संग्रहिकोऽसंग्रहिको वेति भेदवान्,
अतस्तद्दृष्टान्तात् संग्रह-व्यवहारयोर्न स्थापनेच्छा साधयितुं युक्तेति भावः । अत्रोच्यते—'तो' इत्यादि, ततस्तर्हि तत्समधर्माणौ नैगमसमान-
धर्माणां द्वानपि समुदितौ तानिति संग्रह-व्यवहारौ युक्तावेव । इदमत्र हृदयम्—तर्हि प्रत्येक तयोरेकतरनिरपेक्षयोः स्थापनाभ्युपगमो मा-
भूदिति समुदितयोस्तयोः संपूर्णनैगमरूपत्वात् तदभ्युपगमः केन वार्यते, अविभागस्याद् नैगमात् प्रत्येक तदैकैकभागग्रहणात् (श्र० ०कैक-
ताग्रहणात्) ? इति ॥ २८५२-२८५३ ॥ इतश्च स्थापनाभ्युपगमः संग्रह-व्यवहारयोर्युक्तः । कुतः ? इत्याह—

जं च पवेसो नेगमनयस्स दोसु वहुंसो समव्वहाओ । तो तम्मयं पि भिण्णं मयमियेरस्सि विभिन्नाणं । २८५४ ।

(यच्च प्रवेशो नैगमनयस्य द्वयोर्नहुंश समाख्यात । ततस्तन्मतमपि भिन्नं मतभित्तरेण विभिन्नानाम् ॥ २८५४ ॥)

यच्च यस्मात् प्रवेशोऽन्तर्भावः 'जो सामन्नग्गाही सो नेगमो संगह गजो' इत्यादिना ग्रन्थेन प्रागत्रान्यत्र च नैगमनयस्य द्वयोः संग्रह-
व्यवहारयोर्नहुंशोऽनेकशः समाख्यातः प्रतिपादितः । ततस्तन्मतमपि स्थापनाभ्युपगमलक्षण नैगमनयमतमपीतरयोः संग्रह-व्यवहारयोर्विभिन्न-

योर्भेदज्ञोर्भिन्नं पृथग्न मत समतमिति । इदमुक्तं भवति-यथा निमित्तयोः संग्रह-व्यवहारयोर्नमोऽन्तर्भूतस्तथा स्थापनाऽभ्युपगमलक्षणं तन्मतमपि त्रयोरगन्तव्यं तेमेव, ततो भिन्नं भेदेन नौ तदिच्छत एव-स्थापनामामन्य मग्रह इच्छति, स्थापनाविशेषास्तु व्यवहार इत्येतदेव युक्तम्, यदनिच्छा तु सर्वयाजनयोर्न युक्तेति ॥ २८५४ ॥ अत्रैवोपचयमाह-

णाइविसिट्टं वज्झं पि जमुज्जुसुत्तपज्जंता । इच्छंति वत्थुधम्मं तो तेसिं सव्वनिक्खेवो ॥ २८५५ ॥

(सामान्यादिथिदिष्टं यावन्मपि यद्गुमुद्रपर्यन्ता । इच्छन्ति वस्तुधर्मं ततस्तोयं सर्वनिक्षेप ॥ २८५५ ॥)

यस्मान्न सामान्यादिभिर्गिटं यावन्मपि च विचित्रं बहुप्रसारशुद्धपर्यन्ता नया वस्तुधर्ममिच्छन्ति (ग्र०-२४०००) । ततस्तेषां सर्वे-
ऽपि सामादयो निक्षेपाः यमता एवेति । अतः 'उपपापज्जे मग्रह-व्यवहारा (गा०-२८४७) इत्यादिना यत् कैषांश्चिद् मतं तदसंगतमेवेति
॥ २८५४ ॥ 'नेयाइय पय' (गा० २८४०) इत्येतद् व्याचिर्यासुराह-

निययद् पयाइपज्जंतओ जओ तो नमो निवोउं सि । सो चिय निययत्थपरो पयमिह नेवाइयं नाम ॥ २८५६ ॥
पूरत्थमिणं सा पुण सिर-कर-पायाइद्ववसंकोओ । भावस्स य संकोओ मणसा सुद्धस्स विणिवेसो ॥ २८५७ ॥

(निपत्तत्रि परादिपर्यन्ततो यतस्ततो नमो निपात इति । स एव निजकार्यपरं पदमिह नैपातिक नाम ॥ २८५६ ॥)

(पूजायमिदं सा पुन शिर पर पादादिद्रव्यसंकोचः । भावस्य च संकोचो मनसः शुद्धस्य विनिवेशः ॥ २८५७ ॥)

यतो यस्माद् निपत्तत्रि पदादिपर्यन्तयोमतो 'नमः' इति पदं निपातो भण्यते । स एव 'नमः' इति निपातो निजकार्यपरः व्याधि-क-
प्रत्ययोपादानो नैपातिकं पदमित्युच्यते इति । इदं च 'नमः' इति पदं पूजायम् ॥ २८५६-२८५७ ॥

अत्र च भावसंकोचलक्षण भावभरणमेव प्रधानमिति दर्शयन्माह-

एत्थं तु भावकरणं पहाणमेगंतियं ति तस्सेव । वज्झं सुद्धिनिमित्तं भाववेयं तु तं विफलं ॥ २८५८ ॥

जं जुज्जंती वि तयं न तंफलं लहइ पालगाइ व्व ।

तत्त्विरहिया लहंति य फलमिह जमणुत्तराईयो ॥ २८५९ ॥

(इह नु भावभरण प्रधानमैगंतिमिति वदति । याम् शुद्धिनिमित्तं भाववेयं तु गद् विफलम् ॥ २८५८ ॥)

(यद् गुणानेकमपि गद् न तंफलं लभ्यते पालकान्तिरिय । तद्विरहया लभ्यते च फलमिह यमणुत्तरादिया ॥ २८५९ ॥)

तह विविस्वुद्धी पाएणा वड्डसहिस्स जान सा इहरा । संजायड तेणोभयमिट्ठं संवस्स वा नमओ ॥

(तत्रापि धिगुद्धि प्रायेण बालसाहितस्य या न सेतरथा । सजायते तेनोभयमिट्ठं शून्यत्वेव नमत ॥ २८६० ॥)

सुगमाः, गतायाश्च । नयर भागपते भाररहितं तद् ग्राहकण विरुलभेन ॥ इति मिश्रतिपाथार्थः ॥ २८५८-२८५९-२८६० ॥

अथ ग्रहणद्वारमाह—

दुविहा परूवणां छुप्पया य नवहा य छुप्पयाइ णमो । किं कस्स केण व कहिं केवचिं कइविहो व भवे ? ॥

(द्विपिया प्ररूपणा पट्पदा च नग्धा च पट्पदाया नम । किं कस्य केन या क कियचिं कतिप्रियो या भवेत् ? ॥ २८६१ ॥)

द्विपिया द्विप्रकारा प्रकृष्टा प्रधाना ग्रामा या रूपणा यणना प्ररूपणेति । तदेव द्वैविध्यमाह—पट्पदा च पट्प्रकारा, नग्धा च नव-
प्रकारा । चक्षुब्धत्वं पट्पदा, चतुष्पदा च । तत्र पट्पदा—‘णमो’ इति पट् (प्र०) इति इयं क्रिप्, कस्य, केन या, क वा, कियचिं, कति-
प्रियो वा भवेत् नमस्कारः ॥ इति नियुक्तिगाथासंदेयार्थः ॥ २८६१ ॥ तत्र किंकारव्याख्यानाथमाह—

किं जीवो तप्परिणओ पुव्वपड्विणओ य जीवाणं । जीवस्स य जीवाण य पडुच्च पड्विज्जमाणं तु ॥ २८६२

(किं जीवस्तत्परिणतं पूर्वप्रतिपन्नकञ्च जीवानाम् । जीवस्य च जीगतं च प्रतीत्य प्रतिपन्नमानं तु ॥ २८६२ ॥)

किं नस्तु नमस्कारः ? इत्याह—‘जीवो’ ति मामान्येनाविशुद्धनैगमादिनयाना जीमस्तज्जानलब्धियुक्तो योग्यो या नमस्कारः ।
शब्दादिशुद्धनयमतं व्यधिकृत्याह—‘तप्परिणत’ ति शुद्धादिविशुद्धनयमतेन तु जीवस्तत्परिणतो नमस्कारपरिणामपरिणत एव नमस्कारो
नापरिणत इति । उक्तं किंकारम् । अथ ‘कस्य’ इति द्वारमुच्यते । तत्र च यदा पूर्वप्रतिपन्नो नमस्कारश्चिन्त्यते, तदा जीवानामसौ निजियः,
नहुजीमन्त्यामिक इत्यर्थः । प्रतिपन्नमानं तु नमस्कार प्रतीत्य यदैको जीमस्तं प्रतिपद्यते तदा जीवस्यासौ निजियः, एकजीमन्त्यामिक इत्यर्थः,
यदा तु नह्यो जीमास्तं प्रतिपद्यन्ते तदा जीवानामेव ज्ञातव्यः, बहुजीवस्त्वारामिक इत्यर्थः ॥ इति नियुक्तिगाथासंदेयार्थः ॥ २८६२ ॥

अथ विद्वारमिणय भाष्यम्—

किं होज्जः नमोक्कारो जीवो ऽजीवो ऽहवा गुणो दव्वं ? ।

जीवो, नोखंधो त्ति (प्र०) भवो वि) य तह नोगामो नमोक्कारो ॥ २८६३ ॥

(किं भवेत् नमस्कारो जीवोऽजीवोऽहवा गुणो द्रव्यम् । जीवो नोखन्ध इति च तथा नोघामो नमस्कारः ॥ २८६३ ॥)

किं वस्तु नमस्कारो भवेत् ?—जीवः, अजीवो या । जीवाजीमन्त्वेऽपि किं गुणो द्रव्य वा नमस्कारः ? इति प्रश्ने नैगमाद्यविशुद्धनयम-
तमनीकृत्याह—जीवो नमस्कारः, नाजीवः । - स च सप्रदहनयापेक्षया मा भूदभिशिष्टः—पञ्चास्तिक्कायमयः स्तब्धः, यथाहुस्तमन्ताबलव्यिनः—

॥ १९७ ॥
निशेपा०
भाषाः—२
ग्रहण
द्वारम् पट्
पदा नग्धा
च

नमस्कार
किं ? जीव.
द्रव्यार्थिक
नयेन,
ज्ञानादि-
गुणः पर्या-

“गुण एवेदं ति मयं यद् भूतं यच्च शाल्य उतामृतत्वस्येवानो यदन्नेनाविरोहति” इत्यादि । तथा संग्रहनयविशेषोपेक्षयैव मा भूदनिशिष्ट-
ग्राम इति, अतो ‘नोस्त्वन्यो नोग्रामः’ इति नियुक्तिग्रायाया वाक्यशेषः, पञ्चास्तिक्रामयस्त्वन्यैकदेशत्वाद् नोशब्दस्य च देशजननत्वाद्
नोस्त्वन्यो जीवो नमस्कारः, तथा, चतुर्दशविधभूतग्रामैकदेशत्वाद् नोशब्दस्य च देशवचनत्वाद् नोग्रामरूपः प्रतिनियतः कोऽपि जीवो नम-
स्कार इति ॥ २८६३ ॥ ननु कस्माजीवो नमस्कारो नाजीवः ? इत्याह—

जं जीवो नाणमओ ऽणन्नो नाणं च जं नमोवकारो । तो सो जीवो द्रव्यं गुणो त्ति सामाइए ऽभिहिजं ॥

(यजुर्वेदो ज्ञानमयोऽनन्यो ज्ञानं च यद् नमस्कारः । ततः स जीवो द्रव्यं गुण इति सामायिकेऽभिहितम् ॥ २८६४ ॥)

यद् यस्मान्ज्ञानमयो जीवः, ज्ञानं च यस्माद् भूतवानरूपो नमस्कारः । अनन्यश्चाव्यतिरिक्त्य ज्ञानाज्जीवः । ततः स नमस्कारो
‘जीवो त्ति जीप एव, नाजीवः, तस्य ज्ञानशून्यत्वादिति । भगवु जीवो नमस्कारः, कैवलं द्रव्यमसौ गुणो वा ? इति वक्तव्यमित्याह—‘द्रव्यं
गुणो वा नमस्कारः’ इत्येतत् सामायिके ‘हि सामायिकम्’ इति द्वारे—‘जीवो गुणपद्विजो नयस्त्वं द्रव्यद्विपक्षं सामाह्वयं । सो चैव पञ्चवद्विपक्ष-
वास जीवस्य पञ्च गुणो ॥ १ ॥’ (गा०—२६४३) इत्यादिना ग्रन्थेनाभिहितमेव, कैवलं सामायिकस्थाने नमस्कारो वाच्य इति ॥ २८६४ ॥

भगवु जीवो नमस्कारः, किन्तु नोस्त्वन्यो नोग्रामश्च कथमसौ ? इत्याह—

उव्वत्थिमओ खन्धो तदेक्कदेसो य जं नमुवकारो । देसपडिसेहवयणो नोसदो तेण नोखांधो ॥ २८६५ ॥
भूयग्गामो गामो तदेक्कदेसो तड त्ति नोगामो । देसो त्ति सो किमेक्को ऽणेगो नेओ नयमयाओ ॥ २८६६ ॥

(सर्वाभिमत्य स्तन्वस्यैकदेशश्च यद् नमस्कारः । देशप्रतिषेधवचनो नोशब्दस्यैव नोस्त्वन्य ॥ २८६५ ॥)
(भूतग्रामो ग्रामतोरेकैव सः इति नोग्रामः । देश इति स किमेकोऽनेको देवो नयनवान् ॥ २८६६ ॥)

व्याख्या— मयं पञ्चास्तिक्रामास्तन्मयस्तेतिवृत्तं चः परिपूर्णः स्तन्व उच्यते, तदेकदेशश्च यस्माद् नमस्कारवान् जीवः, नमस्कारात्तद्वतोऽर्थो
भेदोपगारात् नमस्कारोऽपि तदेकदेशः । देशप्रतिषेधवचनश्च नोशब्दः, तेन तस्माद् स्तन्वैकदेशो जीवः, यमेदोपचाराद् नमस्का-
नोस्त्वन्य इति । तथा, “पणोदिय सुदुमिया सन्निपरयणिदिया सन्नि ति चकः । पञ्चात्ताऽपञ्चात्ता भेगण चउदस गगामा ॥ १ ॥” (एकेन्द्रिया मृदने-
भार संशोभरपरकोट्टिया, सन्नि ति चतुरन्ध्रिया । पर्येगा ऽप्येगा भेदेन चतुर्दश मासा ॥) इति यचनाचतुर्दशविधो भूतग्रामो ग्राम उच्यते । तदेक-
देशश्च यस्मान् ततोऽसौ नमस्कारवान् देव मनुष्यादिजीवोऽमेदोपचाराद् नमस्कारोऽपि तदेकदेश इत्येतोऽर्थो नोग्रामोऽभिधीयते । ‘देवो
भि’ गृह्यति विंशति-भूतग्रामस्य देशः भव ग नमस्कारः किमेकोऽनेको वा ? इति वक्तव्यम् । गुह्याह—जैवो नयमवाह—एकत्वमनन्यं
च गम्य नयमवाह तिनेयमन्यर्थः । धृदेतादशा ‘किं जीवो’ इति व्याख्येयम् ॥ २८६५—२८६६ ॥

अथ 'तत्परिणओ' इत्येतद् व्याचिरयासुराह—

तत्परिणउ चिय जयो सद्वार्डणं तयो नमोक्कारो । सेसोणमणुवउत्तो वि लद्धिसहिओ ऽहवा जोगो ।

(तत्परिणत एव यदा शून्यादीना सदा नमस्कार । शेषोणामनुपयुक्तोऽपि लब्धिसहितोऽहवा योग्य ॥ २८६७ ॥)

तत्परिणत एव नमस्कारपरिणामपरिणत एव यदा बीजो भवति तदाऽसौ शब्दादिनयप्रयमतेन नमस्कारोऽभिधीयते । शेषाणां तु नैगमादिनयानामनुपयुक्तोऽपि नमस्कारो जीवो नमस्कार उच्यते । किं सर्वः ? नेत्याह— लब्धिसहितस्तदारणकर्मक्षयोपशममुक्तः, अथवा, योग्य भव्यशरीरादिको राज्याहङ्गुमारारजयदिति ॥ २८६७ ॥ अथ कथं पुनर्नयमतेन नमस्कारस्य कत्वमनेकत्वं च ज्ञेयम् ? इत्याह—

संगह नओ नमोक्कारजाइसामणओ सया एगं । इच्छइ ववहारो पुण एगमिहेगं वहु ववहो । २८६८ ।
उज्जुसुयार्डणं पुण जेण सयं संपयं व वत्थुं ति । पत्तेयं पत्तेयं तेण नमोक्कारमिच्छंति ॥ २८६९ ॥

(समुदयनो नमस्कारजातिसामान्यत सर्वकम् । इच्छति व्यवहार पुनरेकमिदं क वहुत्वं ॥ २८६८ ॥)

(ऋजुश्रुतादीना पुनर्येन स्वक साम्रत वा वतिवति । प्रत्येक प्रत्येकं तेन नमस्कारमिच्छन्ति ॥ २८६९ ॥)

हे अपि सुगमे । नवर व्यवहारनयः पुनरेकं नमस्कारवन्त जीप्रेकं नमस्कारमिच्छति, बहुस्वदतो नहून् नमस्कारानिच्छति, लोक-
व्यवहारपरत्वात्, लोकं चेत्य दर्शनादिति । ऋजुश्रुतादयस्तु बहुल नेच्छन्ति, वर्तमानसमयवर्तिनः स्वकीयस्यैकस्य प्रत्येक प्रत्येकमन्यु-
पमादिति ॥ व्याख्यातं 'किम्' इति प्ररूपणाद्वारम् ॥ २८६८-२८६९ ॥

अथ 'कस्य' इति द्वारे 'पुब्बपडिवणओ य जीवाण' (गा०-२८६२) इत्यादिव्याचिख्यासया प्राह—

पडिवज्जमाणओ पुण एगो ऽणेगे व संगहं मोत्तुं । इट्ठो सेसनयाणं पडिवन्ना णियमओ ऽणेगे ॥ २८७० ॥

(प्रतिपद्यमानको नमस्कारोऽनेके वा समूहं गोक्कुम् । इष्ट शोचनयाना प्रतिपन्ना नियमतोऽनेके ॥ २८७० ॥)

प्रतिपद्यमानको नमस्कारस्यैकोऽनेके वा जीवा भवन्तीत्यस्य पक्षः सग्रहनयं मुक्त्वा शेषनयानामिष्टः समताः, पूर्वप्रतिपन्नास्तु निय-
मेनानेके तेषामिष्टाः, गतिचतुष्टयेऽपि पूर्वप्रतिपन्नस्य सम्यग्दृष्टीनामसत्त्वेषाना सदैव लाभात् । सग्रहनयस्तु बहुल्यं सर्वत्र नेच्छतीति तद-
र्जनमिति ॥ तदेव 'कस्य नमस्कारः ?' इति पृष्टे एकानेकजीवस्वामिको नमस्कार इति निर्णयः ॥ २८७० ॥ अथ जीवस्वामिके सत्यपि
'किं नमस्कारजीवस्वामिको नमस्कारः, नमस्त्वर्त्तजीवस्वामिको वा ? इति जिज्ञासायां नयैर्निर्णयमाह—

कस्स ति नमोक्कारो पुज्जस्स थ संपयाणभावाओ । नेगम-ववहारमयं जह भिक्खा कस्स जइणो ति ॥

(कथ्येति नमस्कार पुज्यस्य च साम्रदानभागात् । नैगम-व्यवहारस्मृतं यथा भिक्षा कस्य यत्तिन इति ॥ २८७१ ॥)

॥ १९९ ॥

विशेषा०

भाषाः-२

नमस्कार-

यैकत्वमने-

कत्वं च

नैगमव्य०

मतयोः

य

स्वामी पूज्य

एव, न नम०

कर्त्ता, (१)

प्रदानात्

यस्य नमस्कारः— किंस्वामिजोऽमौ ? इति शृष्टे गुरुहाह— नैवमन्यव्यहारनयमतमिदम्— पूज्यस्य नमस्कार्यस्य नमस्कारः न पुनस्तत्तुः । कृतः ? । तेन पूज्यस्यैव मंत्रीयमानत्वात् । लोकैऽपि चकारो भवन्ति— कस्य मिथा ? , 'यतेः' इति, न पुनस्तदहः ॥ २८७१ ॥ हेतुवन्तरेणापि नमस्कृत्यामिस्त नमस्कारयैतो गमयंयतः । कथम् ? इत्याह—

पुत्रास्मव पञ्जाजो तपचयओ घडायथम्म व्व । तद्धेउभावओ वो घडविणणाभिहाणं व ॥ २८७२ ॥

(पूज्यतेव पर्यायत्वात् यथो घटात्मपर्यं इय । तद्धेउभावओ वा नटविज्ञानाभिधानमित्र ॥ २८७२ ॥)

अथा, पूज्यस्यैव पर्यायो नमस्कार इति प्रतिज्ञा । 'तपचयउ' ति पूज्ये 'पूज्योऽयम्' इति प्रत्ययजनकत्वादिति हेतुः । 'घडायथम्म व्व' ति पठन्यान्मीयक्यादिमदिति दृष्टान्तः, यथा घटे घटप्रत्ययजनकत्वात् तद्रूपपाठयन्तत्पर्यायो इत्यर्थः । अथवा, अस्यामेव प्रतिनायां 'तद्धेउभावओ' इति हेतुः— नमस्कारोत्पत्तिहेतुत्वादित्यर्थः । घटविज्ञाना-अभिधानमिति दृष्टान्तः । इयमत्र भावना— नमस्कार्येऽहंदादौ दृष्टे भव्यजनोर्भिश्चिद्विज्ञाता नमस्काररणाऽभिप्राय उपयते, ततस्तत्रनमस्कारस्य नमस्कार्यो हेतुः, अतस्त्वहेतुभावाद् नमस्कार्यस्यैव पूज्यस्यैव पर्यायो नमस्कारः; यथा घटविपयविज्ञानाऽभिधाने घटहेतुत्वाद् वदपर्यायमिति ॥ २८७२ ॥

रिश्च, धुक्त्यन्तरेणापि पूज्यत्वाभिक्त एव नमस्कारः, कथम् ? इत्याह—

अहवा स करितो चेव तस्स जं भिच्चभावमावन्नो । का तस्स नमोक्कारे चिंता दोसखरोवम्म ॥ २८७३ ॥

(अथवा स कुर्वन्नेव तस्य यद् धृत्यभावमापन्न । का तस्य नमस्कारे चिन्ता दासन्तरोपेन्मे ? ॥ २८७३ ॥)

अथवा, यद् यस्मात् स नमस्कारगतो नमस्कार कृत्वाण एव तस्य नमस्कार्यस्याहंदादेश्च त्वमात्रं दासत्यमापन्नः । ततस्तस्य नमस्कारकृत-नमस्कारं वा चिन्ता ?— किं समत्त्वम् ? । ननु नमस्कारस्तावद् दूरे तिष्ठतु, तस्यात्मापि नात्मीय, पूज्यस्य धृत्यभावेन समपणात् । किंविशिष्टे नमस्कारे चिन्ता न विरग्ना ? इत्याह— 'दामपरोमस्मे' ति दामपर्यवन्धिना शरणौपम्यमुपमानं यस्य तस्मिन्स्थायते । इदमुक्तं भवति— 'दासेण से गतो सेजो दागो वि से गतो वि मे' (दासेन तस्य चर गतो यस्मोऽपि तत्र गतोऽपि तत्र । अत्यन्तरे 'से' इत्यस्य स्थाने 'मे' यतीति) इति विद्वान्लोक्त्यागाद् दामकृत्यो नमस्कारगतो एतत्पुन्यं नमस्कारः, दापयेतो नमस्कार्यस्याहंदादेश्च, न पुनर्नमस्कारस्तुः किञ्चिदिति किं तस्य चिन्ता ? इति । तद्वत् पूज्यस्यैव नमस्कार इति नैवमन्यव्यहारनयमतेन प्रतिष्ठितम् ॥ २८७३ ॥

एव न तसु भिन्नियम् जीवरूप चिन्तादि, श्रीरूप च तन्त्राणिमादि । अथ च जीयजीयदृष्टयस्वरत्नन-यपुननाभ्यामष्टौ गदा नास्ति, तपथा— पीरुम्, अजीरुस्य, जीयानाम्, अजीयानाम्, जीरम्याजीरुस्य च, जीयम्याजीरुस्य च, जीयानामजीरुस्य च, जीयानाम-पीरुस्य च । एतद्विपण्टगादि चोदरत्नानि आन्यस्काराद—

जीवस्स सो जिणस्स व अजीवस्स उ जिणिंढपडिमाए । जीवाण जईणं पिव अजीवाणं तु पडिमाणं ॥
जीवस्साजीवस्स य जइणो विवस्स चेगओ समयं । जीवस्साजीवाण य जइणो पडिमाण चेगत्थं । २८७५॥
जीवाणमजीवस्स य जईणं विम्वस्स चेगओ समयं । जीवाणमजीवाण य जईण पडिमाण चेगत्थं । २८७६॥

॥ २०१ ॥
मियोपा०
भाग-२

(जीवस्य स जिनस्येयाऽजीवस्य तु जिनेन्द्रप्रतिमाया । जीवाना यतिनामिवाजीवाना तु प्रतिमानाम् ॥ २८७४ ॥)
(जीवस्याजीवस्य च यतिनो विम्वस्य चैकत्वं समकम् । जीवस्याजीवाना च यतिन प्रतिमाना चैकार्यम् ॥ २८७५ ॥)
(जीवानामजीवस्य च यतीना त्रिन्दस्य चैकत्वं समकम् । जीवानामजीवाना च यतीना प्रतिमाना चैकार्यम् ॥ २८७६ ॥)

तिस्रोऽपि गतार्थाः ॥ २८७४-२८७५-२८७६ ॥ अत्र परमतमशङ्क्य परिहरवाह—
जीवो स्ति नमोक्कारो नणु सव्वमयं कंहुं पुणो भेओ । इह जीवस्सेव सओ भणइ सोमित्तचित्तेयं २८७८

(जीव इति नमस्कारो ननु सर्वमत कथं पुनर्भेद । इह जीवस्यैव सतो भण्यते स्यामित्यचिन्तयेम् ॥ २८७७ ॥)

ननु 'किं जीनो तप्परिणओ' (गा०-२८६२) इत्यत्र पूर्वं जीनो नमस्कार इति सर्वनयसमत्वं समानाधिकरणमुक्तम्, इह तु 'जीवस्स सो जिणस्स व' इत्यादि पृष्टीनिर्देशात् कथं भेदोऽभिधीयते ? । अत्रोच्यते—'इहे'त्यादि इहास्यामष्टभङ्ग्या जीवस्यैव सतो नमस्कारस्य तथैव समानाधिकरणभाजः सतो नमस्कारस्येत्यर्थः, किम् ? अत आह—स्वामित्वचिन्तये भण्यते—'स जीवरूपो नमस्कारः किं नमस्कार्यस्य सत्यधी, नमस्कृत्यैर्वा ? इत्येतदिह चिन्त्यत इति भासः । एतच्च नैगम-व्यवहारनयमतेन चिन्तितम् ॥ २८७७ ॥

अथ सग्रहनयमतेन चिन्त्यवाह—

सोमणमेत्तगाही स-परजिए-यरविसेसनिखेक्खो । संगहनओ ऽभिमणइ तमिहेगरस्साविसिट्टस्स ॥
जीवस्साजीवस्स व सस्स परस्स व विसेसणे ऽभिणो । न य भेयमिच्छइ सया स नमोसामएणमेत्तस्स
जीवो नमु त्ति तुह्वा ऽहिगरणंवेइ न उ स जीवस्स । इच्छइ वा सुद्धयरो तं जीवस्सेव नन्नस्स २८८०

उद्धसग्रहमते
नमस्कारो
जीवादभिन्न
एव

(सामान्यमात्रग्राही स्व यजीवे वरविशेषेनिरपेक्ष । सग्रहनयोऽभिमन्यते तमिहेकस्याविशिष्टस्य ॥ २८७८ ॥)
(जीवस्याजीवस्य वा स्वस्य परस्य वा विशेषणेऽभिन्न । न च भेदमिच्छति सदा स नम सामान्यमात्रस्य ॥ २८७९ ॥)
(जीवो नम इति तुल्याधिकरण व्रजीति न तु स जीवस्य । इच्छति वाऽऽहुतस्स जीवस्यैव नान्यस्य ॥ २८८० ॥)

व्याख्या—सामान्यमात्रग्राही सग्रहनयोऽभिमन्यते तमिह नमस्कारए, सर्वन्धितया कस्य ? इत्याह—एकस्य । कथंभूतस्य ? । अनिशिट्ट-

विशेषस्य नतामात्ररूपस्य मग्नचित्तया नमस्कारमसौ मन्यते, न तु द्योः, बहुना चेत्यर्थः । अत्रो-
 चैमसौ' ति, स्वयं परमं स्व परं, स्वपरां च तौ जीवौ च स्व परजीवौ, तौ चेतरेऽजीवाश्च स्व-परजीवे-
 स्व-परजीवे-नाथते विशेषाश्च स्व-परजीवे-वरविशेषाः, तन्निरीक्ष्यो यतोऽसौ, ततस्तन्निरीक्ष्येत्वात् मामा-
 इति । एतदेव भावयति-‘जीवस्ते’त्यादि, जीवस्याजीवस्य वा सस्य परस्य वा नमस्कारस्येत्येव विशेषे-
 देनमस्कारं न भिन्नयति, किन्तु सामान्यमात्राहित्वात् सामान्यमात्रस्यैव नमस्कारमसौ मन्यत इत्यर्थः ।
 सारं स्वस्वरूपेणापरादिभेदात् भिन्नमसौ मन्यते, अमिन्नं वा ? इत्याशङ्क्याह-न च नमस्कारसामान्य-
 त्वं म मग्रहनयो भेदमिच्छति, भवतः सामान्यमात्रग्राह्यत्वादिति । अथा जीवस्य नमस्कार इति पृथ्वा
 पृथ, विमनया तस्य स्वात्मित्वचिन्तया ? इति दर्शयत्याह-‘‘जीवो’ इत्यादि संग्रहो ‘जीवो नमस्कारः’
 गतामेव भवति, न पुनरसौ जीवस्य नमस्कार इति व्यधिप्रणमिच्छति, जीव नमस्कारार्थार्थानां सर्वेषा-
 म् प्रामाण्यम् ? नेत्याह-‘इच्छे’त्यादि, इच्छति याऽशुशुतरेसंग्रहनयत नमस्कारं संन्यतया, ऋष्य ?
 यस्याद्यभद्रादितस्य श्रेयमभद्रागतस्याजीवादेरिति ॥ २८७८-२८७९-२८८० ॥

त्रिया च जं नमोऽकारो । होञ्ज नहि सञ्जहा सो जुत्तो तक्कतुरन्नस्स ॥ २८८१ ॥
 तरस्स पुञ्जस्स । जीवस्स होउ कहवा पडिमाए जीवरहियाए ? ॥ २८८२ ॥
 रियावओ गओ धम्मो । नय धम्मो दव्वंतरसंचारी तो न पुञ्जस्स । २८८३

द्व-त्रिया च यद् नमस्कार । भवेद् नहि मर्या स जुगस्तत्तु र्न्यस्य ॥ २८८१ ॥
 १ त्वं कथमर्थान्तरा पुञ्जस्य । जीवस्य भगवतु कथं वा प्रतिभाया जीवरहिताया ? ॥ २८८२ ॥
 २ च शब्द क्रियागतो यतो घर्मे । न च घर्मे द्रव्यान्तरसंचारी ततो न पुञ्जस्य ॥ २८८३ ॥

मतम्-यद् यस्मादग्नयुषोभारूपम्, शब्दो वा ‘नमोऽर्हद्भ्यः’ इत्यादिकः, क्रिया वा शिरोनमनादिरूपा
 ततो नहि नैव नगता मर्यापि प्रसारसन्धारं विनाऽन्यस्य युक्तं म नमस्कारः । तस्माद् नमस्कृत्यं स्वात्मिक
 मिक इतीह भावयेत् । कृतः ? इत्याह-‘नगमि’त्यादि, यदि ज्ञान नमस्कारमन्वा गुणत्वेन तद् नमस्कृ-
 त् स्वमर्थान्तर्गत्य परस्य नमस्कारमस्याऽऽदे मर्यापी वस्तु पुञ्जते ? । यदि वा, अपटङ्गनक्रम्य-

॥ २०२ ॥
 त्रिषोऽ
 भागः-२

अजुग्रमते
 नमस्कारो
 ज्ञान, शब्दः,
 क्रिया ग, न
 कर्तृभिन्नस्य

स्य जीवाजीविशेषणरहितस्यैक्यैवाविशिष्टस्य सत्ताभारूपस्य सन्नित्यतया नमस्कारमसौ मन्यते, न तु द्वयोः, बहुनां चेत्यर्थः । अत्रो-
पपत्तिमाह—‘स परजिण-परजिसेतानिवेकरो’ ति, स्वयं परञ्च स्व परौ, स्वपरौ च तौ जीवौ च स्व परजीवी, तौ चेतरेऽजीवाश्च स्व-परजीवे-
तराः, तेषां विशेषा एक-दि-व्यादयः स्व-परजीवे-तरविशेषाः, तन्निशेषो यतोऽसौ, ततस्तान्निशेषत्वात् सामा-
न्यभाजनस्यैव मग्नहो नमस्कारं मन्यत इति । एतदेव भाग्यति—‘जीवस्ते’त्यादि, जीवस्याजीवस्य वा सास्य परस्य वा नमस्कारस्येत्येवं विशेषे-
पणे ऋतवेऽभिन्नोऽभेदान्तसौ एतैर्भेदैर्नमस्कारं न विशेषयति, किन्तु सामान्यभाजग्राहितत्वात् सामान्यमात्रस्यैव नमस्कारमसौ मन्यत इत्यर्थः ।
भनत्वेनम्, किन्तु नमःशब्दरूपं नमस्कारं स्वस्वरूपेणाधारादिभेदाद् भिन्नमसौ मन्यते, अभिन्नं वा ? इत्याशङ्क्याह—न च नमस्कारसामान्य-
भाजस्याधारादिभेदेऽपि सदा भनत्कालं स मग्नहनयो भेदमिच्छति, भवतः सामान्यभाजग्राहिव्यादिति । अथवा जीवस्य नमस्कार इति पठ्या
भेदनिर्देशं मूलतः संग्रहो न मन्यत एव, किमनया तस्य स्वात्मित्वचिन्तया ? इति दर्शयन्नाह—‘जीवो’ इत्यादि संग्रहो ‘जीवो नमस्कारः’
इति तुल्याधिकरणता समानाधिकरणतामेव त्रयीति, न पुनरसौ जीवस्य नमस्कार इति व्यवधिकरणमिच्छति, जीव नमस्काराद्यर्थानां सर्वेषा-
मप्यभेदादित्वादिति । किमप्येक एव प्रकारस्तस्य ? नेत्याह—‘इच्छे’त्यादि, इच्छति वाऽशुद्रतरसंग्रहनयस्त नमस्कारं संगन्धितया, कस्य ?
जीवस्य—जीवसामान्यस्यैव, न पुनरन्यस्याधाराद्विरहितस्य शेषसमभङ्गीगतस्याजीवादेरिति ॥ २०७८-२०७९-२०८० ॥

अथ ऋजुद्वयमधिकृत्याह—

उज्जुसुयमयं नाणं सद्दो किरिया च जं नमोकारो । होज नहि सब्बहा सो जुत्तो तक्कतुरव्वस्स ॥२०८१॥
नाणं जीवाणन्नं तं कहमत्थं तरस्स पुज्जस्स । जविस्स होउ कहवा पडिमाए जीवरहियाए ? ॥२०८२॥
सद्दो किरियां य सदह-किरियावओ गओ धम्मो । न य धम्मो दव्वं तरसंचारी तो न पुज्जस्स । २०८३

(ऋजुसुद्वयमते ज्ञानं शब्दः क्रिया च यद् नमस्कारः । भवेद् नहि सर्वथा स शुक्लसत्कतु रन्यस्य ॥ २०८१ ॥)

(ज्ञानं जीवानन्यत् तत् कथमनर्थान्तरस्य पूज्यस्य । जीवस्य भगवतु कथं वा प्रतिभाया जीवरहितया ? ॥ २०८२ ॥)

(एवं शब्दः क्रिया च शब्दः क्रियाऽतो यतो धर्मः । न च धर्मो द्रव्यान्तरसंचारी ततो न पूज्यस्य ॥ २०८३ ॥)

व्याख्या—ऋजुसुद्वयमप्येदं मतम्—यद् यस्माद्विज्ञानमुपयोग्यम्, शब्दो वा ‘नमोऽर्हद्भ्यः’ इत्यादिकः, क्रिया वा शिरोनमननादिरूपा
नमस्कारो भवेत् ? इति त्रयी गतिः । ततो नहि नैनं सर्वथा सर्वेऽपि प्रकारैस्तत्त्वोपरि निनाऽन्यस्य युक्तः स नमस्कारः । तस्माद् नमस्कारं स्वात्मिक
त्वाभावीं पूज्यते, न तु नमस्कारार्थात्मिक इतीह भावार्थः । कुतः ? इत्याह—‘नाणमि’त्यादि, यदि ज्ञानं नमस्कारस्तदा गुणत्वेन तद् नमस्क-
र्तृजीवादनन्यद्व्यतिरिक्तं भवति, तत् कथमर्थान्तरस्य पूज्यस्य नमस्कारस्यार्हदोद-भनन्धी वक्तुं युज्यते ? । यदि वा, अषट्गणनरूपस्य

ऋजुद्वयमते
नमस्कारो
ज्ञान, शब्दः,
क्रिया ना, न
तु भिन्नस्य

श्रुजुक्षरः ग्राह-तथापि पूज्यस्य नमस्कार इति न मन्यामहे । कुतः ? इत्याह—

एवं पि न सो पुञ्जस्स तप्फलाभावओ परधणं व । जुत्तो फलभावाओ सधणं पिव पूजयंतस्स ॥ २८८८ ॥

(एवमपि न स पूज्यस्य तत्फलाभावात् परधनमिव । युक्तं फलभावात् स्वधनमिव पूजयत ॥ २८८८ ॥)

एवमपि न स नमस्कारः पूज्यस्य युक्तः, तत्फलस्य स्वर्गादिरभावात्, परधनवदिति । युक्तः पुनरसौ पूजकस्य, स्वर्गादिः फलस्य सद्भावात्, स्वधनवदिति ॥ २८८८ ॥ पुनरपि नैगमादिनयमतमाशङ्क्य श्रुजुक्षरः परिहरन्नाह—

नणु पुञ्जस्सेवं फलं दीसइ पूजां न पूजयंतस्स । नाणुवजीवित्तणओ तं तस्स फलं जहा नभसो ॥ २८८९ ॥

न य दिट्ठफलत्थो ऽयं जुत्तो पुञ्जस्स वोवगाराय । किंतु परिणामसुद्धी फलमिट्ठं सो य पूजयओ २८९०

कत्तुरहीणत्तणओ तग्गुणओ तप्फलोवभोगओ । तस्सयवओवसमओ तज्जोगओ य सो तस्स २८९१

(ननु पूज्यस्यैव फलं दृश्यते पूजा न पूजयत । नानुपजीवित्वस्तत् तस्य फल यथा नभस ॥ २८८९ ॥)

(न च दृष्टफलार्थोऽयं युक्तः पूज्यस्य वोवकाराय । किन्तु परिणामशुद्धिः फलमिट्ठं सा च पूजयत ॥ २८९० ॥)

(फलं रहीतव्यतस्तद्वगुणान् तत्फलोपभोगात् । तस्य क्षयोपशमस्तयोगाच्च स तस्य ॥ २८९१ ॥)

व्याख्या—ननु पूज्यस्यैव फलालक्षणं फलं प्रत्यक्षतो दृश्यते न तु पूजकस्य, ततः 'तत्फलोभावात्' इत्यसिद्धो हेतुः । एन नैगमादि-
वादिना श्रुक्तं श्रुजुक्षरः ग्राह-न तत् तस्य पूज्यस्य पूजालक्षणं फलम्, अनुपजीवित्वात्, यथा नभसः । इह यो यस्यानुपजीवी न तत् तस्य
फलम्, यथा नभसो दह्यमानानुरूपं रादियुष्मत्पटलप्रसरत्सुमनोगन्धादिफलं न भवति, किन्तु तदुपजीवकस्य देवदेवादेरेव, अनुपजीवी च
पूजाया मीतरागः, अतो न तस्य तत् फलम्, किन्तु पूजकस्यैवति । न च दृष्टमेव प्रत्यक्षं पूजादिकं फलमर्थः प्रयोजनं यस्यासौ दृष्टफलार्थो-
ऽयं नमस्कृतं नैमस्कारः, नापि च पूज्योपकारायसौ, किन्त्वन्तर परिणामविशुद्धिः फलमिट्ठं-नमस्कारस्य, परम्परा(श्र० . परम्पर)फलं
तु स्वर्गा ऽप्यर्गादि । सा च परिणामशुद्धिः, तच्च स्वर्गान्प्यादिकं फलं पूजयतः पूजकस्यैव भवति, न तु पूज्यस्येति । तस्मात् स नमस्कार-
स्तस्य नमस्कृतं नैव न नमस्कार्यस्येति । श्रुजुक्षरप्रत्ययप्रतिज्ञाहेतुनाह—कतु र्वाधीनत्वात्, तदधीनत्वं च तेनैव क्रियमाणत्वादिति । तथा,
तदुपगन्त्वात्, तेन श्रुत-क्रियारूपत्वेन नमस्कारस्य कतुं गुणत्वादित्यर्थः । तथा, तस्य नमस्कारस्य यत्फलं स्वर्गादिकं तदुपभोगादिति ।
तथा, तस्य नमस्कारस्य यः कारणभूतः कर्मक्षयोपशमस्तस्य कृत्येव सद्भावात्, कारणपरित्यागेन च कार्यस्यान्यत्रायोगादिति । तथा, तद्यो-
गान्-तत्परिणामरूपत्वादिति । दृष्टान्तास्तु पञ्चस्वपि हेतुषु 'स्वधनवत्' इत्यादयः स्वयमभ्युक्षा इति ॥ २८८८-२८९०-२८९१ ॥

अप्यश्रुद्व्यहिनयप्रयमतेन स्वामित्विन्वितामाह—

॥ २०४ ॥

निशेषा०

भागः-२

पूज्यस्य

फलभावाः

पूज्यो =

फलभाग

अनुप

जीवित्वात्

नमस्कारो

नमस्कृत-

रेनेत्यत्र

पञ्चहेतयः

नाणं चैव नमो सद्भाईणं न सह-किरियाओ । तेण विसेसेण तयं वझस्स न ते ऽणुमणंति ॥ २८९२ ॥

(यज्जानमेय तम अट्ठान्तिना न शब्द मित्रे । तेन विक्षेपेण तद् ब्राह्म्य न तैऽणुमन्यन्ते ॥ २८९२ ॥)

यस्माद् नमो नमस्कारः शब्दादिनयमतेनोपयोगरूप ज्ञानमेव, न तु शब्द-क्रिये, शुद्धत्वेन ज्ञानादित्यात् तेषामिति भावः । तेन निशेषत एव त नमस्कारः ते अट्ठादयो ग्राहस्य पूज्यस्य जिनेन्द्रोदस्तत्वाविमोदेर्नानुमन्यन्ते नेच्छन्ति, किन्तु तदुपयोगवतोऽन्तरङ्गस्यैव पृथक्जीवस्य ते तमिच्छन्ति ॥ इति निशद्वायर्थः ॥ गत 'कस्य' इति प्रकृषणाद्वारम् ॥ २८९२ ॥ अथ 'केन' इति द्वारमाह—

नाणावरणिज्जस्स य दंसणमोहस्स जो खओवसमो । जीवमजीवे अट्ठसु भंगेसु य होइ सब्वत्थ २८९३

(ज्ञानावरणीयस्य च दर्शनमोहस्य य क्षयोपशम । जीवेऽजीवेऽष्टसु भट्ठेणु च भगति सर्वत्र ॥ २८९३ ॥)

'ज्ञानावरणीयस्य' इत्यनेन मति-श्रुतज्ञानावरणद्वय गृह्यते, नमस्कारस्य मति श्रुतज्ञानान्तर्गतत्वात्; ज्ञानस्य च सम्यक्त्वसहचरितत्वाद् दर्शनमोहनीयमप्याक्षिप्यते । ततो मति-श्रुतज्ञानावरणद्वयस्य दर्शनमोहीनीयस्य च कर्मणो यः क्षयोपशम 'तेन हेतुभूतेन नमस्कारो लभ्यते' इत्यध्याहारः । तस्य चारणस्य द्विविधानि स्पष्टक्रानि भगन्ति—यथापचातीनि च । तत्र सर्वेषु सर्वधातिषु हतेषु देशोपचा-तिना च प्रतिमयमनन्तैर्भागीभिर्मुच्यमानः क्रमेण नमस्कारस्य प्रथम नकारलक्षणमक्षरं लभते । एतन्मैत्रर्णप्राप्त्या समस्तनमस्कारं प्राप्नोतीति । गत 'केन' इति द्वारम् ॥ अथ 'कस्मिन्' इति द्वारमभिधानुराह—'जीवमजीवे' इत्यादि, मकारोऽलक्षणीकः । नमस्कारस्य जीवगुणात्वाजीमः, ततो नमस्कारवान् जीवो, यदा गजेन्द्रादौ जीवेऽधिकरणे धत्ते तदा जीवे नमस्कारोऽभिधीयते, यदा तु ऋदाजवीवे तदाऽजीवेऽतो व्यपदिश्यते । यदा तु जीवोऽजीवोभयात्मके वस्तुनि तदा जीवाऽजीवयोः । इत्येक-वहुवचनाभ्यां प्रागुक्तेष्वष्टसु भट्ठेषु सर्वत्राय भगति ॥ इति नियुक्ताध्यागर्थेपर्यः ॥ २८९३ ॥ निस्तरार्थं त्वभिधिसिर्भाष्यकारः ग्राह—

केणं ति नमोक्कारो साहिज्जइ लब्भए व भणियम्मि । कम्मव्वखओवसमओ किं कम्मं को खओवसमो ॥ २८९४ ॥

(केनेति नमस्कार साधयते लभ्यते या भणिते । कर्मक्षयोपशमत किं कर्म क क्षयोपशम ? ॥ २८९४ ॥)

केन हेतुना नमस्कारः साध्यते लभ्यते या ? इति भणिते गुराह—अर्थक्षयोपशमतोऽसौ लभ्यते । विनियः ग्राह—किं तत् कर्म, कथं

यथोपशमः इति ॥ २८९४ ॥ तत्र कर्म तादाह—

मड-मुयनाणावरणं दंसणमोहं च तदुवंचाईणि । तप्फड्डयाइं दुविहाइं सब्व-देसोवघाईणि ॥ २८९५ ॥

(मति श्रुतज्ञानावरणे दर्शनमोहद्वय तदुपचातीनि । तत्सर्व-यकानि द्विविधानि सर्व देशोपचातीनि ॥ २८९५ ॥)

॥ २०५ ॥

विशेषा०

भागः-२

'केन' द्वारम्
कियत्सर्व-

कनाशे

नकारप्राप्तिः

'कस्मिन्'

द्वारम्

सर्वेषु सव्यघादसु हएसु देसोवघादयाणं च। भागेहिं मुच्चमाणो समए समए अणंतेहिं ॥ २८९६ ॥
पढं लहइ नकारं एक्केक्कं वन्नमेवमन्नं पि। कमसो विसुद्धमाणो लहइ समत्तं नमोक्कारं ॥ २८९७ ॥

(सर्वेषु सर्वघातितु इतेषु देशोपघातिकात् च। भागैर्मुच्यमान समये समयेऽनन्ते ॥ २८९६ ॥)

(प्रथम लभते नकारमेकैकं वर्णमिव मन्यमानि। क्रमशो विशुद्धमाणो लभते समस्त नमस्कारम् ॥ २८९७ ॥)

तिस्रोऽपि गतायाः, नगरं मतिज्ञानारणादिसर्वज्ञानि तीव्र-मन्द-मध्यमादिभेदशिवरसविशेषरूपाणि स्थानान्तरादवसेयानीति ॥
॥ २८९५-२८९६-२८९७ ॥ यदुक्तम्— 'कथं क्षयोपशमः ?' इति, तत्राह—

णमुद्धन्नं सेसयमुवसंतं भणणइ खओवसमो। उटय-विधाय उवसमो जा समुद्धन्नस्स य विसुद्धी। २८९८ ॥

(क्षीणमुदीर्णं शेषरसमुपशान्तं भण्यते क्षयोपशमः। उटयविधाय उपशमो जा समुदीर्णस्य च विशुद्धिः ॥ २८९८ ॥)

पूर्वार्धमिवोत्तारार्धेन व्याचष्टे— अनुदितस्योदयविधाय उपशमः, समुदीर्णस्योदितस्य पुनर्या विशुद्धिः क्षपणं स 'क्षयः' इति शेषः,
क्षयोणोपलक्षित उपशमः क्षयोपशम इति समाप्तः ॥ २८९८ ॥

अथ मति-श्रुतारणद्वयस्य दर्शनमोहनीयस्य च क्षयोपशम इह किमिति शृण्वते ? इत्याह—

सुयनाणं मइमणुगयं च तं जं च सम्मदिट्टिस्स। तो तह्हाभे जुगवं मइ-सुय-सम्मत्तलामो ति २८९९

(सं श्रुतज्ञान मत्यनुगतं च तदु यच्च सम्यग्दृष्टे। ततस्तज्ञाने युगपद् मति-श्रुत-सम्भवस्त्वलाम इति ॥ २८९९ ॥)

सं नमस्कारस्त्वानु स्वयं श्रुतज्ञानम्, तच्च श्रुतज्ञान 'मरुणुव जेण सुयं' इत्यादिवाचनाद् मत्यनुगतं मतिपूर्वमेव भवति। एते च मति-श्रुते यस्मात् सम्यग्दृष्टेरेव भवतः। ततस्तज्ञाने युगपत् समकालं मति-श्रुत सम्यक्त्वानां लाभो भवतीति। अतो मति-श्रुतज्ञानारणीय-द्वयस्य, दर्शनमोहनीयस्य च क्षयोपशमोऽत्र गृह्यत इति। तदेव व्याख्यात 'केन' इति द्वारम् ॥ २८९९ ॥

अथ 'कस्मिन्' इति द्वारं व्याचिख्यासुराह—

कन्हि नमोक्कारो ऽयं बाहिरवधुम्मि कत्तुराहारो। नेगम-ववहारमयं जीवादावहुभेयम्मि ॥ २९०० ॥
जं सो जीवाणन्नो तेण तओ जत्थ सो वि तत्थेव। एगम्मि अणेगेसु य जीवाजीवोभएसुं च ॥ २९०१ ॥

(कस्मिन् नमस्कारोऽयं बाह्यवधुम्मा कत्तुराहारः। नेगम-व्यवहारमते जीवादावहुभेदे ॥ २९०० ॥)

(यत् स जीवान्यन्तेन सद्यो यच्च सोऽपि तत्थेव। एगस्मिन्ननेकेषु च जीव-ऽजीवो भवेयुः च ॥ २९०१ ॥)

व्याख्या—कस्मिन् वस्तुन्याधारभूते नमस्कारोऽय भवतीति निनेयेन पुटे गुराह-नैगमव्यवहारमत तामदिदम्-अष्टभेदे पूर्वोक्त-भद्राष्टकनिर्दिष्टे नमस्कृत्य जीवस्याधारभूते जीवादौ ग्राहवस्तुनि नमस्कारो भवतीति । कस्मात् पुनर्नमस्कृत्य जीवाधारे वस्तुन्ययं भवति ? इत्याह-‘जमि’त्यादि यस्मात्सौ नमस्कारो नमस्कृत्य जीवादनन्यत्वेन तस्मात् तत्कोऽसौ नमस्कृत्य जीवो यत्रैकस्मिन्जीवे, अजीवे, उभये वा; अनेकेषु जीवेषु, अजीवेषु, उभयेषु वा भवति, सोऽपि नमस्कारस्तत्रैव स्यात्, अन्यथाऽभेदायोगादिति ॥ २६००-२९०१ ॥

एवमुक्ते पूर्वोपरविरोधमुद्गाढयन्नाह—

ननु नेगमाद्वयणं पुञ्जस्स तओ कंहं न तत्थेव । तस्स य न य तम्मि तओ धन्नं व नरस्स खेत्तम्मि २९०२

(ननु नेगमाद्वयचनं पूज्यत्वं तत् कथं न तत्रैव । तस्य च न च तस्मिन् लको धान्यामिव नरस्य क्षेत्रे ॥ २९०२ ॥)

ननु नेगमाद्वयचनं पूर्वमेव व्याख्यातम्—पूज्यस्य समन्धी तत्कोऽसौ नमस्कारः, तत् कथमसौ तत्रैव पूज्ये न भवति ? । तस्यम्, ‘तस्म य’ ति, तस्यैव पूज्यस्य नैगमादिमतेन नमस्कार इति मन्यामहे, न हि किञ्चिद् विस्मृतमिदम्, केवलं ‘न य तम्मि तड ति’ तस्मिन्नेव पूज्ये तत्कोऽसौ नमस्कार इति न नियमः । न हि यद् यस्य संघिच तस्य स एवाधारः, अन्यथापि दर्शनात्, यथा धान्यं भवति देवदत्तादिनरस्य मरिचि, न च तत् तत्रैव, किन्तु क्षेत्र आधारभूतै तदिति ॥ २९०२ ॥ समग्रहमतेन नमस्कारस्याधारमाह—

मन्नमेत्तगाही स-परजिए-यरविसेसनिरवेक्खो । संगहनओ ऽभिमन्नइ ओहारे तमविसिटुम्मि २९०३ ।

(सामान्यमात्रमाही स परजीवे-नरविशेषानिरपेक्ष । समग्रहनयोऽभिमन्यत्वा आधारं तद्विशिष्टे ॥ २९०३ ॥)

व्याख्या—पूर्ववत्, त्रैतमविशिष्टे सामान्ये आधारे समग्रहस्त नमस्कार मन्यत इति ॥ २९०३ ॥ एतदेव भावयति—

जीवम्मि अजीवम्मि व सम्मि परम्मि व विसेसणे ऽभिन्नो । न य भेयमिच्छइ सया स नमोसोमन्नमेत्तस्स ॥

(जीवेऽजीवे वा रश्मिन् परस्मिन् वा विशेषणेऽभिन्न । न च भेदमिच्छति सदा नम सामान्यमात्रस्य ॥ २९०४ ॥)

आधारस्य जीवादिविशेषणो कर्तव्ये सामान्यतादित्वात् यस्मादभिजोऽभेदतत्त्वोऽसौ, तस्माद्विशिष्टे आधारे नमस्कार मन्यत इति । न चाधारादिभेदेन नमस्कारसामान्यमात्रस्यापि सदा भेदमिच्छन्त्यसौ, किन्त्वभेदेमेवेच्छति, सामान्यतादित्वादेवेति ॥ २९०४ ॥ अथवा, अन्योऽन्यत्र वर्तते इति व्यधिरक्षणं संग्रहो मूलत एव नेच्छति, इच्छति वा कोऽप्यशुद्धतरो नमस्कार जीव एव, नजीवे, इत्येवद् दर्शयन्नाह—

जीवो नमो त्ति तुल्लाहिगरणयं वेइ न उ स जीवम्मि । इच्छइ वा ऽसुद्धयरो तं जीवे चैव नन्नम्मि २९०५ ।

(जीवो नम इति तुल्याधिकरणता नवीति न तु स जीवे । इच्छति याऽशुद्धतरस्त जीव एव नान्यस्मिन् ॥ २९०५ ॥)

गतार्था ॥ २९०५ ॥ अथ ऋजुछत्रनयमतेनाधारचित्तामाह—

संग्रहमते
नमस्कारः
ग्रासिभक्त
एकः

॥ २०७ ॥
विशेषा०
भागः-२

उज्जुसुयमयं नाणं सद्दो किरियां च जं नमोक्कारो । होल्ल न हि सव्वहो सो मओ तदत्थं तरवभूओ २९०६

(‘उज्जुसुयमत ज्ञान शब्द’ किरिा च यद् नमस्कार । भवेद् न हि सर्वथा स मतस्तदर्थान्तरयुत ॥ २९०६ ॥)

ग्राणुत्ताथो, नवरं न एह सर्वथासो नमस्कारस्तम्भात्, स्तुर्गर्थान्तरयुतो मत्तः, किन्तु कर्त्तव्यपादरे नमस्कार इति भावः ॥ २९०६ ॥
एतदेव समर्थयति—

सगुणिम्मि नमोक्कारो तग्गुणओ नीलया व पत्तम्मि । इहरा गुणसंकरओ सव्वेगत्तादओ दोसा २९०७

(स्वगुणिनि नमोकरत्तद्गुणतो नीलतेन पत्ते । इतरया गुणसकल सङ्कत्यादयो दोषा ॥ २९०७ ॥)

स्वस्यात्मनो गुणी स्वगुणी तस्मिन् स्वगुणिनि स्फोरि नमस्कारः, नान्यत्रेति प्रतिज्ञा । तद्गुणत्वादिति हेतुः । पत्ते नीलतामदिति
‘द्व्यान्तः । निष्यये वाचकमाह—इतरया—अन्यगुणस्यान्यत्र’ गमने, गुणानां परस्पर साक्यात्, गुणिनां सर्वेणमपि आक्रमेयत्वादयो दोषा
भवेद्युरिति ॥ २९०७ ॥ अत्र कथितं प्रेरयति—

भिन्नाधारं पिच्छइ नणु रिउसुत्तो जहा वसइ खम्मि । दव्वं तत्थाहिगयं गुण-गुणिसंवंधचित्तयं २९०८

(भिन्नाधारमयी—उक्ति ननु ‘उज्जुसुतो यथा वसति से । द्रव्यं तत्राविकृतं गुण-गुणिसमन्वयचित्तेयम् ॥ २९०८ ॥)

ननु भिन्नाधारमप्यन्यस्यान्यमप्याधारवृत्तम् इच्छतेन, यथाऽनुयोगद्वारेषु समतिष्ठान्तद्वृत्तमतेनाभिदधता प्रोक्तम्—‘क वसति
भजान् ?’ ‘से आकाशे गतामि’ इति । तत् रुचमिह भिन्नाधारता निषिध्यते ? इति । अत्रोचरमाह—‘द्रव्यमित्यादि’ इदमत्र हृदयम्—द्रव्यं
देवदत्तादिकं द्रव्यान्तरं आशयो वर्तते इति मन्यत एव ‘उज्जुसुतः’ । इह तु गुण गुणिसमन्वयचिन्ता प्रसुता । ततोऽन्यगुणोऽन्यत्र मत्त इती-
हारी न मन्यत इति न कश्चिद् निरोध इति ॥ २९०८ ॥ एतदेव व्यक्तीकरोति—

सो संमन्नइ न गुणं निययाहारं तथा सयं इहरो । को दोसो जइ दव्वं हव्वेअ दव्वं तराहारं ? ॥ २९०९ ॥

(स समन्यते न गुणं निजसाधारं सदा स्वकमित्तरथा । को दोषो यदि द्रव्यं भवेद् द्रव्यान्तराधारम् ? ॥ २९०९ ॥)

गताथो, नगरं निजानाधाराधारान्तरमाश्रयो यस्य स तथा, तमेतभूतं गुणं न समन्यतेऽसाविति ॥ २९०९ ॥

शब्दादिनयमतमधिकृत्याह—

जं नाणं वे (अ० वे) य नमो सद्दाई णं न सद्द-किरिया वि । तेण विसेसेण तयं वज्झम्मि न तेऽनुमंत्तन्ति ॥

(यथासौ नृर्वा त च नमः शब्दादयो न सद्द-किरिये क्षपि । तेन विसेसेण तं यावे न तेऽनुमन्यन्ते ॥ २९१० ॥)

॥ २९०८ ॥

विशेषो

भागः-२

उज्जु० मते

कर्त्तव्यं

नमस्कारः

न सर्वथा

धारमिको

गुणत्वात्

शब्दादिमते

नमस्कारो

नानगेन, म

च जीवे प्य

इच्छइ अवि उज्जुसुओ किरियं पि स तेण तस्स काए वि । इच्छति न सद्दनया नियमा तो तेसिं जीवम्मि

॥२०६॥

पियेपा०

भागः-२

(इच्छत्यपि ऋजुश्रुत क्रियामपि स तेन तस्य कार्योऽपि । इच्छन्ति न शल्लनया नियमात् तत्तत्तेषां जीवे ॥ २९११ ॥)

व्याख्या-यस्माद् शब्दादिमतेन नमो नमस्कारो ज्ञानमेव, न तु शब्द-क्रिये अपि, तेन निशेषत एव न नमस्कार तत्कर्तुं जीनाद् नाहो वस्तुनि ते शब्दादयो नानुमन्यन्त इति । तर्हि ऋजुश्रुत शब्दादीना न कश्चिद् भेदः, सर्वेपि कर्तारं नमस्कारस्याभ्युपगमात् । तदप्युक्तम्, यत इ-उत्यपि ऋजुश्रुतः 'किरियं पि' क्रियारूपमपि, अपिशब्दाद् शब्दरूपमपि नमस्कारम्, तेन तस्य मते 'नमोऽहंइत्यः' इत्यादिशब्दव्याचारात् शिरोनमनादिक्रिया च कुते-कृतः कर्तुः इत्येवमपि स नमस्कारो भवति । शब्दनयास्तु शब्द-क्रियारूप नमस्कारं नेच्छन्त्येव । किन्तूपयोगरूप ज्ञानमेव तमिच्छन्ति । अतस्तेषां मतेन नियमात् तदुपयोगमपि कर्तुं जीन एव नमस्कारो न काय इति विशेषः ॥ इत्यष्टादशगार्थाः ॥ व्याख्यात 'कस्मिन्' इति द्वारम् ॥ २९१०-२९११ ॥ अथ कियचिदं काल नमस्कारो भवतीति द्वारम्, तत्राह-

नम०

'कियचिदं'

द्वारम्

उवओग पडुच्चंतोमुहुत्त लद्धीए उहोइ जहन्ना । उक्कोसऽहिया छावट्टि सागरा, अरिहाइ पंचविहो ॥

(उपयोग प्रतीत्यान्तमुहूर्तं लब्धेस्तु भवति जघन्या । उल्लेखतोऽधिकं पट्यपि सागरा शब्दादि पञ्चमिव ॥ २९१२ ॥)

उपयोग प्रतीत्य जघन्यत उल्लेखतश्च नमस्कारस्यान्तमुहूर्तं स्थितिर्भवति । लब्धेस्तु तदावरणसंयोगमरूपाया जघन्या अन्तमुहूर्तमेव स्थिति । उल्लेखतस्तु साधारणानि पट्यपिः मागरोपमाणि स्थितिर्भवति । इयं च 'दो वारे विजयाइसु' (गा०-२७६२) इत्यादीना मतिज्ञानादीनामि न भवन्तीति द्वारम् । अथ कतिपयो नमस्कार इति द्वारमाह- 'अरिहाइ'त्यादि अर्हते-सिद्धादिपञ्चपदानामादौ नम इति पदस्य निपाताद् पञ्चमिथो नमस्कारः ॥ इति नियुक्तिगार्थाः ॥ २९१२ ॥ अत्र भाष्यम्-

सो कइविहो ति भणिए पंचविहो भणइ नणु पुराभिहियं ।

इक्कं नमोऽभिहाणं केण विहाणेण पंचविहं ? ॥ २९१३ ॥

(स कतिपिय इति भणिते पञ्चविहो भणति ननु पुराभिहितम् । एकं नमोऽभिधानं केन विधानेन पञ्चमिव ? ॥ २९१३ ॥)

स नमस्कारः कतिपियः ? इति भणिते पृष्ठे गुराह-पंचमिव इति । अत्र भणति प्रेरकः- ननु पुरा पूर्वं 'नेवहाय पय' (गा०-२८४०) इत्यादिभिहितं प्रतिपादितमेव 'नमः' इत्याभिधानम् । तत् केन विधानेन केन भेदेन पञ्चविधमुच्यते ? इति ॥ २९१३ ॥ अत्रोत्तरमाह- एगं नमोऽभिहाणं तदरुहयाइयसंनिवायाओ । जायइ पंचविगप्पं पंचविहत्थोवओगोओ ॥ २९१४ ॥
(एकं नमोऽभिधानं तदरुहयानिपन्संनिपातात् । जायते पञ्चमिवार्थोपयोगात् ॥ २९१४ ॥)

गन्धम्, एकविधमेव नमोऽभिधानम्, किन्त्वहंदादिपञ्चपदानामादौ न निपततात् पञ्चनिषेडहंदादिकेऽर्थे उपयोगाद् नमस्करणक्रिय-
योपयुज्यमानत्वात् पञ्चविरुध्य पञ्चभेद जायत इति ॥ २६१४ ॥

अथवा, 'एक नमोऽभिधानम्' इत्यमिदं नैपातिकमिति, मान्वयोभिधानेनैव ग्राह्ये तस्यानेकविधत्ववचनादिति दर्शयन्नाह—

अहवन्नपयोऽनिवायणाहि नेवाइयं च ताइं च । पञ्चारुहयाईणि पयाणि तं निवयए जेसु ॥ २९१५ ॥

(अत्रान्यप्यन्तिनिषाननाद् नैपातिकं च तानि च । पञ्चारुहयाईणि पदानि तद् निपतति येयु ॥ २९१५ ॥)

अथवा, अन्यपदानामादौ निपतनाद् नैपातिकं पदमिदं ग्राह्यम् । तत्र येव्यन्पदवादा निपतति तान्यहंत्-मिद्वीदीनि पञ्च पदानि ।
अतः पञ्चानामन्यपदानामादौ निपतनाद् नैपातिकमित्यन्यथ एव पञ्चविधमिदं मामर्थ्यत् ग्राह्यमुक्तम् । अत्र तु कतिमिधो नमस्कार इति
द्वारे स एवार्थो व्यक्तीकृत इति ॥ २९१५ ॥ अथवा, पूर्व पदद्वार एव पञ्चमिधो नमस्कार उक्तः, इह तु कतिमिधो भवेत् ? इति द्वारे
पञ्चविधानामहंदादिपदानामर्थः कथ्यत इत्येतद् दर्शयन्नाह—

अहवो नेवाइयपयपयत्थमेत्ताभिहाणओ पुवं । इहमरिहदाइपञ्चविधपयपयत्थोवदेसणया ॥ २९१६ ॥

(अथवा नैपातिकपदार्थमात्राभिधानतः पूर्वम् । इहमरिहदाइपञ्चविधपयपयत्थोवदेसणया ॥ २९१६ ॥)

अथवा, नैपातिकं यत् पद तस्य यत् पदार्थमात्र पञ्चानामहंदादिपदानामादौ निपतनाद् नैपातिकमित्येव स्वरूपं तस्य यदभिधानं
कथनं तस्माद् नैपातिकपदार्थमात्राभिधानात् पूर्वमेव पदद्वारे सामर्थ्यात् 'पञ्चमिधो नमस्कार उक्तः' इति शेषः । इह तु 'कतिमिधो नम-
स्कारः ?' इति द्वारे तेषामेव पञ्चानामहंदादिपदानां 'नमोऽहंद्भ्यः' 'नमः मिद्वेभ्यः' 'नम आचार्येभ्यः' इत्यादिभ्यो यः पदार्थस्तस्येवोप-
देयता कथना सार्था, तस्या एव ग्राह्यमुक्तत्वादिति ॥ २९१६ ॥ अत्र परस्य ग्रैयमाजङ्ग्य परिहृत्वाह—

नणु वत्थुम्मि पयत्थो न जओ तच्चकहणं तहिं जुत्तं । तह वि पयत्थं तत्थेव लाघवत्थं पवोच्छिहिइ ॥ २९१७ ॥

(ननु मनुनि पदार्थे न यत्तत्त्वकथनं तत्र युक्तम् । तथापि पदार्थं तत्रैव लघ्वार्थं प्रयच्छते ॥ २९१७ ॥)

नन्वग्रे मस्तुद्वारेऽहंदादिपदानामर्थो वदन्ते, तन् कथ्यमुच्यते— 'इहमरिहदाइपदानामर्थोपदेसणा' इति ? । तदेतत् परीक्तं न, यतो यस्मादिह
अरिहता तेन पुन्यमिति ॥ १ ॥ ('देवाऽसुर मनुचेष्टवर्गा' पृथा सुरोत्तमा यस्मान् । अरीर इवातो रजो ह्यनारोऽहंत्तस्तेनोच्यन्ते ॥)
इत्यादिभ्यः, 'तन्गन्धम्' इति, तत्त्वत्रयं स्वस्वनिर्देष्टुं युक्तं भवति । कियता तत्रेवम्, कथ्यतामत्र पदार्थ इति चेत् । अत्राह— 'तह
वी'त्यादि, यमप्यत्र पदार्थं रक्षिते मति तत्र स्वस्वकथनं कुर्वन्, तथापि नेह पदार्थं कथ्यते किन्तु ग्रन्थलाघवात् तत्रैव वस्तुद्वारे पदानां

नःपतीति; अन्यथा ह्यारंढादिपदानाम 'त' त्वहदादीना स्वरूपक्यनमिति ग्रन्थगौरवमेव स्यात् । इति गायपञ्चशायः ॥ तदेनमुक्ता पटुविषप्ररूपणा ॥ २९१७ ॥ ५५ नवमिया तामभिधित्सुराह—

संतपयपरूवणयो दन्वपमाणं च खेत्त फुसणा य । कालो य अंतर भाग-भाव-अप्पावहुं चव ॥ २९१ ॥

(सप्तमप्रमुपपत्ता द्रव्यप्रमाण च क्षेत्र शर्दाना च । कलआन्तर भाग भाग डल्ल बहुत्यानि चापि ॥ २९८ ॥)

इति द्वागथा । एतः मन्वद्वरूपणतादिभिर्नभिद्भारैर्मन्थारस्य नवविधेय प्ररूपणा प्रोच्यते ॥ २९१८ ॥

तत्र ग्रथमद्वारमधिकृत्याह---

मंतपयं पडिवन्ने पडिवज्जते य मग्गणा गइसु । इंदिय कोए जोए वेए य कसाय-लेसासु ॥ २९१९ ॥

प्रमत्त-नाण-दंसण-संजय-उवओगओ य आहारे । भासग-परित्त-पञ्चत्त-सुहुम-सण्णीय भवचरिमे^{१२०} ।

(सस्यद् प्रतिपन्नान् प्रतिपन्नमानाश्च मार्गणा गतिषु । इन्द्रिये मये योगे वेदे च कणायन्लेश्यासु ॥ ७९१९ ॥)

(मम्यस्मर ज्ञान न्यून-स्यतो पयोगेणु चाहारे । भागक परित पर्याप्त-मृशमक्षिणु च भन-वरमयो ॥ २६२० ॥)

मच्च तत्सद च मत्पन्निधमानाभां पदमित्यर्थः । तच्चेह नमस्कारलक्षणस्य मत्पदस्य पूर्वप्रतिपत्तौ प्रतिपन्नमानमाश्रित्य 'मगण' ति, मार्गणाऽन्वेषणा कर्तव्या । ननु ? । चतसृष्वपि गतिषु, तद्यथा—नमस्कारः किमस्ति नमः ? ।

अस्तीति नृमः । तत्र चतुष्पङ्कगण्यमपि गतां नमस्कारस्य पूर्वश्रुतिपन्ना नियमतो निगन्ते, प्रतिषेधमनास्तु नियमितकाले भज्याः—श्रद्धाविद् भवन्ति, कदाचिद् नेति । एवमिन्द्रियादिष्वपि चरमान्तेषु द्वारेषु यथा पीठिकाया मतिज्ञानस्य सत्यप्ररूपणता कृता तथा नमस्कारस्यापि स्तब्ध्या, तयोर्भिन्नस्यामित्वेनैकनक्तव्यत्वादििति ॥ तदेव गत मपदग्ररूपणताद्वारम् ॥ २९१९-२९२० ॥ अथ द्रव्यप्रमाणद्वारमुच्यते ।

तत्र नमस्कारादौ द्वयप्रमाणं नक्तव्याम्-एकारिभूतं समये कियन्तो नमस्कारः प्रतिपद्यन्ते, सौं या विपयन्त इति । क्षेत्रमिति क्षेत्रं वक्तव्यम्-
 कियति क्षेत्रे नमस्कारः सम्पति ? । स्पर्शना च नक्तव्या-कियत्येव(प्र० कियद्भूत) नमस्कारवन्तः स्पृशन्ति । इदं च द्वास्त्रयमधिकृत्याह-

पल्लियमसंवेज्जइमो पडिवन्नो होज्ज खित्त लोगस्स । सत्तसु चोदसभागेसु होज्ज फुसणां वि एमेव २९२१

(पन्थसद्व्याततम प्रतिपन्नो भवेत् क्षेत्र लोक्स्थ । समसु चतुर्दशभागेषु भवेत् स्पर्शनात्येवमेव ॥ २६२१ ॥)

‘पलिये’त्यादि, इह खचनात् धनस्यागमर्था-नमस्कारस्य प्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य लोकं कदाचिद् भवन्ति कदाचिद् नेति । यदि भवन्ति जवन्त्यत एको द्वौ त्रयो वा, उत्कृष्टतन्तु वृक्षमक्षेत्रे पल्योपमासंख्येयभागप्रदेशशक्तितुल्या इति । पूर्वप्रतिपन्नास्तु जघन्यतः स्रस्मधेनपल्योपमासंख्येयभागप्रदेशशक्तिपरिमाणा एव, उत्कृष्टतत्त्वभ्यो विज्ञेयाधितः इति ॥ ‘खेत’ चि, धेनूद्वाराभ्युद्यते-तत्र नमस्कारवान् जीन ऊर्ध्व-

मनुजसुरेषु गच्छन्नोक्तस्य सप्तसु चतुर्दशभागेषु भवति, अथस्तु षष्ट्यध्यायां गच्छन् पञ्चसु चतुर्दशभागेषु भवतीति द्रष्टव्यम् । स्पशनाद्वार-
मयेन नक्तव्यम् । क्षेत्रं स्पशनीयस्तु ग्रायुक्तो विशेष इति ॥ २९२१ ॥ काला-ऽन्तर-भावक्षणं द्वात्रिंशदधिकृत्याह—

एगं पडुच्च हेट्टा जहेव नाणाजियाण सव्वच्चो। अंतर पडुच्चमेगं जहन्नमतोसुहुत्तं तु ॥ २९२२ ॥
उक्कोसणंतकालं अवड्डपरियट्ठगं च देसूणं। णाणोजीवेणत्थि उ भावे य भवे खओवसमो॥ २९२३॥

(एकं प्रतीत्याधस्ताद् यथैव नानाचीयानां सर्वाद्वा । अन्तर प्रतीत्यैकं जघन्यमन्तुमुहूर्तमिति ॥ २९२२ ॥)

(उत्कृष्टमनन्तकालमपार्थपरितोक्तं च देशोनम् । नानाजीयान् नास्ति तु भावे च भवेत् क्षयोपक्रमे ॥ २९२३ ॥)

एकं नमस्कारवन्त जीवं प्रतीत्य 'हेट्टा जहेव' ति, -ययैवावस्तादनन्तरमिहैव 'उवओग पडुच्चतोमुहुत्तलदीए उ होइ जहन्ना'
(गा०-२९१२) इत्यादिना काल उक्तस्तथैवापि यक्तव्यः । नानाजीयानां तु नमस्कारः सर्वाद्वा सर्वकाल भवति, लोकं तस्य सर्वदाऽविच्छेदा-
दिति । प्रतिपत्तितस्य पुनर्लोभेऽन्तरमप्येकं जीवं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तुमुहूर्तं भवति, उत्कृष्टस्तुषार्धपुद्गलपरतर्तलक्षणेऽनन्तकाल इति ।
नानाजीयान्तु प्रतीत्य नास्त्यन्तरम्, तदविच्छिन्नेवेति । भावे तु क्षायोपपत्तिके नमस्कारो भवेदिति ग्राचुर्यमङ्गीकृत्यैवदुक्तम्, अन्यथा
आपित्रीपथमिस्सोरप्येकं यदन्ति, क्षायिके यथा श्रेणिकदीनान्, औपपत्तिके श्रेण्यन्तर्गतानामिति ॥ २९२२-२९२३ ॥ भागद्वारमाह—
जीवाणणंतभागो पडिच्चन्नो सेसगो अणंतगुणो। वट्थं तरहंताई पंच भवे तेसिमो हेऊ ॥ २९२४ ॥

(जीवानामनन्तभागं प्रतिपन्न शेषका अन्तगुणा । वस्तु तदहंतादय पञ्च भवेयुतेषामय हेऊ ॥ २९२४ ॥)

गायाया (गा०-२९१८) यावद्वात् पूर्वमुपन्यस्तमपि व्यत्ययेन निर्दिष्टम्, निश्चितत्वाद् वरगतैः । अन्य गृह्यद्वारमपि न्ह निवृत्तम् ।
पीठिकाया भविजानम्येन व भावनीयमिति ॥ साग्रत चण्ड्यादिषा पञ्चविधादिग्रहपणामनभिधाय वस्तुद्वारं तावदाह—'वट्थुमि'त्यादि, वस्तु
द्रव्य दलितं नमस्कारस्य योग्यमहंमित्यन्यन्यात्, तत्रेह नमस्कारार्हाः पञ्चाहदादयो मन्त्र्याः । तेषां च वस्तुत्वेन नमस्कारार्हत्वेऽयं
नस्यमाणलक्षणे हेऊ ॥ इति नियुक्तिगाथासप्तम्यर्थः ॥ २९२४ ॥ इह 'एग पडुच्च हेट्टा जहेव' (गा०-२९२२) इत्यादिना नमस्कारस्य
मात्रद्वार निरूपितम् । अथवा, अन्यथा तच्चिन्तनीयम्, कथम् ? इत्याह भाष्यकार—

अहवोसापुस्सप्पिणिकालो नियओ य तव्विसिट्ठो य। तत्थत्थि नमोक्कारो नव ति नेयं जहा सुत्तं ॥

(अथोत्तरीषण्य उपसर्पिणीसालो निगवन्न भट्टिजिट्ठव । तथास्ति नमस्तारो नवेति श्रेयं यथा मृत्युम् ॥ २९२५ ॥)

अथवा, अतोत्तरीषण्य उपसर्पिणीरुद्युणः सालो गृह्यते । स च भरते-रवतेषु नियतं प्रतिनियतेन निजस्वरूपेण व्रतते, हेमवत्-क्रिया

॥ २९२५ ॥

विशेषः

भागः-२

'कालान्तर'

भावाः

'भागः'

नमो वस्तु

अहंतादिः

देवकुरु-चरकुरु-महानिदेह-रम्यकै रम्यतेषु पुनस्तद्विशिष्टः । तस्मादुत्तारिण्य-ऽपसरिणीशालाद् विशिष्टो निशेषितस्तथ्यतिभाररूप एव कालो-
ऽस्ति । तत्र द्विनिधेऽपि काले नमस्कारोऽस्ति न वा ? इति चिन्ताया यथा श्रुत युतसामायिक पूर्वमुक्तम्, तथाऽत्रापि ज्ञेयम्, नमस्कार-
स्यापि श्रुतिशेषपरूपत्वादिति ॥ २६२३ ॥ इह च 'सतपयपरूपणया' (शा०-२९१८) इत्यादिनवद्वाराणां किञ्चिद् व्याख्यातम्, किञ्चिद्
नेति, अतो भाग्यकारोऽतिदेशमाह—

मइ-सुयनाणं नवहो नंदीए जह परूविं पुवं । तह चव नमोक्कारो सो वि सुयवभंतरो जम्हो ॥ २९२६ ॥

(मति श्रुतज्ञान नया नन्या यथा प्ररूपित पूर्वम् । तथैव नमस्कार सोऽपि सुवाग्यन्तरो यस्मात् ॥ २६२६ ॥)

सुगमा ॥ २६२६ ॥ अथ चसद्व्यचितां पञ्चविधपरूपणमाह—

आरोयणा य भयणो पुच्छा तह दायणा य निखवणा । एसा व पंचविहा परूवणा ऽरोवणा तत्थ ॥ २९२७ ॥

(आरोपणा च भजना पृच्छा तथा दायणा च निर्यपना । एसा पञ्चविधा प्ररूपणाऽरोपणा सत्र (कर्तव्यो) ॥ २६२७ ॥)

आरोपणा च भजना, पृच्छा तथा दायणा दर्शना दायणा य, निर्यपना वक्ष्यमाणरूपा, एसा वा प्ररूपणा पञ्चविधा ज्ञेयेति ॥ २६२७ ॥
तत्रारोपणा का ? इत्याह—

किं जीवो होख नमो नमो व जीवो ति जं परोप्परओ । अज्जारोवणमेसो पज्जणुजीगो मया खवणा ॥ २९२८ ॥

(किं जीवो भवेद् नमो नमो न जीव इति क्वत् परस्परत् । अथारोपणमेप पर्युयोगो मताऽरोपणा ॥ २९२८ ॥)

किं जीम एव भवेद् नमस्कारः, नमस्कार एव न जीम इति यद् परस्परधारणद्वयारोपण पर्युयोजनमेप पर्युयोग आरोपणा
मता ममेतेति ॥ २६२८ ॥ भनानव्याख्यानमाह—

जीवा नमो ऽनमो वा नमो उ निअमेण जीव इति भयणा । जह चूओ होइ दुमो दुमो उ चूओ अचूओ वा ।

(जीमो नमोऽनमो वा नमस्तु नियमेन जीव इति भजना । यथा वृत्तो भवति दुमो दुमस्तु वृत्तोऽवृत्तो न ॥ २९२९ ॥)

जीवन्तान्दनवधारति एव नमो नमस्कारो वा स्यात् सम्यग्दृष्टिः, अनमोऽनमस्कारो वा स्याद् मिथ्यादृष्टिः । नमो नमस्कारस्त्व-
वधारितो नियमेन जीम एव भवति, अजीवस्य नमस्कारासंभवात् । यथा वृत्तो दुम एव भवति, दुमस्तु वृत्तोऽवृत्तो वा सदिरादिः स्यादिति ।

एवमद्वयभिचाराद् भजनेति ॥ २६२९ ॥ पृच्छास्वरूपमाह—

तो जइ सन्वो जीवो न नमोक्कारो तो मया पुच्छो । सो होख किंविमिटो को वा जीवो नमोक्कारो ? २९३०

(ततो यदि सर्वा जीवो न नमस्कारस्ततो मता पृच्छा । स भवेत् किंविशिष्ट को वा जीमो नमस्कार ? ॥ २९३० ॥)

॥ २९३॥

विशेषा०

भागः-२

आरोपणा-

दिपञ्चविध-

प्ररूपणा

आरोपणा

भजना

पृच्छा

ततो यदि सर्वादपि जीवो न नमस्कारः, किं तर्हि ?, काश्चदेव । ततः पृच्छा मता पृच्छामो भवतः-यो जीवो नमस्कारः स किञ्चिद्विशिष्टो भवेदिति कथ्यताम्, को वा जीवो नमस्कारः ? इत्यपि निवेद्यतामिति । एषा पृच्छेति ॥ २९३० ॥

दापना-निर्यापनयोर्व्यवस्थानामह—

अहं दायणां नमोक्कारपरिणओ जो तओ नमोक्कारो । निज्जवणाए सो च्चिय जो सो जीवो नमोक्कारो ॥

(अथ दापना नमोक्कारपरिणतो य सक्तो नमस्कार । निर्यापनाय स एव य स जीवो नमस्कार ॥ २९३१ ॥)

अपानन्तरोक्तामलस्य निर्वचनरूपा दापनोच्यते । किं पुनस्तद् निर्वचनम् ? यो नमस्कारपरिणतो जीवस्तकोऽसौ नमस्कारः, यस्तु तदपरिणतः स एतन्नमस्कार इति निर्यापनायां स एव नमस्कारपरिणत एव योऽसौ जीवः स एव नमस्कारः, नमस्कारोऽपि जीवपरिणाम एव नानीनपरिणाम इति ॥ २९३१ ॥ अथ दापना निर्यापनयोः को विशेषः ? इत्याह—

याण-निज्जवणाणं को भेओ दायणा तयत्थस्स । वक्खाणं निज्जवणा पच्चभासो निगमणं ति । २९३२ ।

(दापना निर्यापनयोः को भेदो दापना तदर्थस्य । व्याख्यातं निर्यापना प्रत्यभ्यासो निगमनमिति ॥ २९३२ ॥)

दापना-निर्यापनयोः को भेदः कः प्रतिविशेषः ? । अत्रोच्यते— दापना तदर्थस्य 'सो होज्ज किञ्चिसिद्धो को वा जीवो नमोक्कारो' इत्येव पृच्छापृष्ठस्य नमस्कारस्यार्थस्तदर्थो भण्यते, यथा 'नमोक्कारपरिणओ जो तओ नमोक्कारो' इति । निर्यापना तु दापनादशितस्यैवार्थस्य प्रत्याभ्यासः प्रत्युपायार्णं निगमनम्, यथा— स एव नमस्कारपरिणत एव योऽसौ जीवः स एव नमस्कारः, नमस्कारोऽपि जीवपरिणाम एव नानीनपरिणाम इति । एव च निगमनीयम् । निगमनकृत एव च दापना-निर्यापनयोर्भेदः, न त्वात्यन्तिक इति भावनीयम् ॥ २९३२ ॥

अथवा, अन्यथाऽनयोर्भेदो दस्यते । कथमित्याह—

प्परिणय एव जहा जीवो ऽवहिओ ऽहवा तथा भुजो । तप्परिणओ स एव हि निज्जवणाए मओ ऽणन्नो ।

(तत्परिणत एव यथा जीवोऽवधृतोऽयम तथा भूय । तत्परिणत स एव हि निर्यापनायो मतोऽन्य ॥ २९३३ ॥)

अथवा, यथा दापनाया जीवो 'अवहिउ' ति जीवोऽवधृतो नियमितः, तद्यथा— तत्परिणत एव नमस्कारपरिणत एव जीवो नमस्कारो नान्य इति । 'तथा भुजो' ति, तथा तेनैव प्रकारेण निर्यापनाया भूयोऽपि प्रकारान्तरतोऽवधार्यते । कथम् ? इत्याह— 'तत्परिणओ स एव हि' ति यथा दापनाया नमस्कारपरिणत एव जीवो नमस्कार इत्यवधृतम्, तथाऽपि निर्यापनाया तत्परिणतो नमस्कारपरिणतो जीवः स एव भूयोऽवधार्यते । कुतः ? इत्याह— अनन्य इति कृत्वाऽन्यत्वाद्भिन्नत्वादित्यर्थः । इदमुक्तं भवति— यथाऽन्य-पुण्यको माणस्कन्तदुपयोगानन्यत्वादिरेव भवति तथा नमस्कारपरिणतो जीविस्तदुपयोगानन्यत्वाद् नमस्कार एव निर्यापनाया भवति । इति

दापना निर्यापनयोर्विशेष इति । तदेवमभिहिता पञ्चविधापरि ग्रहणसा । कथम् ? इत्याह—

पर्यईए अगारेण य नोगारो-भयनिसेहओ वावि । इह चिन्तिहइ भुओ को होख तओ नमोवकारो ? । २९३४

(प्रकृत्याङ्गारेण च नोकारो भयनिषेधतो वापि । इह चिन्त्यते भूय को भवेत् सको नमस्कार ? ॥ २९३४ ॥)

प्रकृत्या स्वभावेन, अकारेण च प्रतिषेधवचकेन, नोकारेण, निषेधोभयेन च सहितोऽयं भूयोऽपि नमस्कारश्चिन्त्यते । तत्र प्रकृतिपक्षे नमस्कारः, अकारसहितस्तनमस्कारः, नोकारयुक्तस्तु नोनमस्कारः, निषेधोभयसहितस्तु नोअनमस्कार इति । एवं च चिन्त्यमाने ततः कः किं वस्तु नमस्कारो भवेत् ? । उपलक्षण चेदम्, को वाऽनमस्कारः, कथं नोनमस्कारः, को वा नोअनमस्कार इत्यापि द्रष्टव्यमिति ॥ २९३४ ॥

एव च जिज्ञासिते सति भाष्यकारः ग्राह—

पयइ त्ति नमोवकारो जीवो तप्परिणओ स चाभिहिओ । अनमोवकारो परिणइरहिओ तल्लच्चिरहिओ वा

(प्रकृतिरिति नमस्कारो जीनस्तत्परिणत स चाभिहित । अनमस्कार परिणतिराहिततल्लच्चिराहितो वा ॥ २९३५ ॥)

प्रकृतिस्तादृ नमस्कारः । स च कः ? इति यदि पृच्छयते, तदासौ जीविस्तत्परिणतो नमस्कारपरिणतो नमस्कार इति प्रागभिहित-मेव । अनमस्कारस्तु परिणतिराहितो नमस्कारपरिणतिवर्धितोऽनुपयुक्तः सम्यग्दृष्टिः । तल्लच्चिविरहितो वा नमस्कारकारणकर्मसंयोगशून्यो वा निष्यद्दृष्टिरिति ॥ २९३५ ॥ नोनमस्कारस्ताहं कः ? इत्याह—

नोपुवो तप्परिणयदेसो टेसपडिसेहपक्खम्मि । पुणरनमोवकारो च्चिय सो सव्वनिसेहपक्खम्मि । २९३६

(नोपूर्वस्तत्परिणतदेसो देसप्रतिषेधपक्षे । पुनरनमस्कार एव स सर्वनिषेधपक्षे ॥ २९३६ ॥)

नोपूर्वस्तु नोद्यद्दोपपदो नमस्कारो नोनमस्कार इत्यर्थः ‘तत्परिणयदेसो’ चि, देशप्रतिषेधपक्षे नोद्यब्दे तत्परिणतस्य नमस्कारपरिणामपुक्तस्य सम्यग्दृष्टिर्जीनस्य देश एकदेशो भण्यते । सर्वनिषेधपक्षे तु नोद्यब्दे स नोनमस्कारः पुनरप्यनमस्कार एव गम्यत इति ॥ २९३६ ॥

नोअनमस्कारः कः ? इत्याह—

अनमोवकारो पुण दुनिसेहपगइगमयभावाओ । होइ नमोवकारो च्चिय, देसनिसेहम्मि तदेसो । २९३७

(नोअनमस्कार पुनर्द्विनिषेधप्रकृतिगमकभावात् । भवति नमस्कार एव देशनिषेधे तदेव ॥ २९३७ ॥)

नोअनमस्कारः पुनर्नोअनमस्कारस्य सर्वनिषेधपक्षे नमस्कार एव भवति, द्वयोर्निषेधयोः प्रकृतिगमकभावात् “द्वौ नवौ प्रकृत्यर्थं गमयतः” इति न्यायादित्यर्थः । देशनिषेधपक्षे तु नोद्यब्दे तस्य पूर्वोक्तस्वरूपस्य नमस्कारस्यैकदेशः प्रतिपत्त इति ॥ २९३७ ॥

इह च ‘नमस्कारः’ ‘अनमस्कारः’ इत्यादिग्रन्थतुष्टये यदुपचरितं यच्च ग्रास्तवम्, तद् निर्धारयन्नाह—

॥ २९५ ॥

विशेषां

भागाः-२

चतुर्विध-

प्ररूपणा

नमस्कार-

परिणत-

जीविः ।

अनमंस्त-

परिणतः ।

नमंस्त

त्परिणत-

जीर्विकदेशः,

अनमंवा

नोअनमं

नमस्कारः

ते वा

यारदेसणो ओ देस पएस ति नोनमोक्कारो । नोअनमोक्कारो वा पयइ निसेहांउ सबभूया ॥२९३८॥

(उपचारद्वेगानाद् देशं ग्रंथं इति नोनमस्वार । नोनमस्वारो वा प्रकृति निषेधी सद्गुती ॥ २९३८ ॥)

‘देम पास ति’ इह यथासत्येन मन्थः । तृतीयमङ्गे यो देशो नमस्कार उक्तः, यश्च चतुर्थमङ्गे प्रदेशोऽनमस्कारैकदेशो ‘नोनमोक्त्रो’ ति नोनमस्कार उक्तः, यश्च ब्रह्मरूपस्य नोनमस्काररूपस्य च देशप्रतिषेधजनने नोशब्दे संपूर्णस्य वस्तुनोऽभावादिति । अथ सङ्गतमङ्गप्रतिपादनार्थमाह— ‘पयई’
न्यादि, प्रहृति, प्रथमो भक्तः, निपेयस्तु द्वितीयभक्तः, एतौ द्वापि मङ्गौ नैरुचरितौ, एतद्ब्रह्मण्यस्य नमस्कारानमस्काररूपस्य वस्तुनः
मणूषस्य सद्भावादिति । तुल्यद्वन्द्वपरिमाणपि द्वौ भङ्गौ मर्त्यनिषेधचने नोशब्दे सति सङ्गाविति द्रष्टव्यम्, तद्वाच्यस्यापि नमस्कारानमस्कार-
रूपस्य वस्तुनः मणूषस्य सद्भावादिति ॥ २९३८ ॥ अथैताश्चतुरो भङ्गाव नयैरित्युपब्राह्म—

सब्वो वि नमोक्कारो अनमोक्कारो यवंजनयस्स । होउं चउरूवो वि हु सेसाणं सब्वभेया वि २९३९

(सर्वादिपि नमस्कारोऽनमस्कारश्च व्यह्वानमवश्यम् । भूत्वा चतुरूपोऽपि सत्तु श्रेयाणां सर्वश्रेयः ॥ २६३९ ॥)

इह शूदनपादयोऽपि शुद्धतादृशपण्डं मणूषं देश-प्रदेशादितमेव वस्तिव्यञ्जन्ति । श्रेयास्तु नैयमादयोऽपि शुद्धाहं देश-प्रदेशरूपमपि मन्यन्त इति । एवं च स्थिते व्यह्वानयस्य त्रिविधस्यापि शूदनयस्य भङ्गप्ररूपणामात्रेण प्रकृत्य उक्ता-नोक्ता-तदुभययोगाच्चतुरूपोऽपि नमस्कारो भूत्वा परिशिष्टः सत्तोऽपि नमस्कारोऽनमस्कारश्चेति द्विरूप एवावशिष्यते प्रथम-द्वितीयपञ्चवच्य एवावतिष्ठते । तृतीय-चतुर्थमङ्गलौ तु तन्मतेन भूत्वाप्येव, तदाच्यस्य देशस्य प्रदेशस्य चाऽसत्त्वादिति । श्रेयाणां तु नैयमादिनयानां येषं चत्वारोऽपि भङ्गरूपा भेदाः । सद्गुताथोऽपि, तन्मतेन देशस्य-प्रदेशस्य च सत्त्वादिति । तदेवमुक्ता च चतुर्विधापि प्ररूपणा, तद्गुणने च गत सप्तसङ्ग प्ररूपणाद्वारम् ॥ २९३९ ॥

अथ यदुक्तम्—'धृत्य' तादृतादं पञ्च प्रत्ये देहिमो देहः' इति (नमस्कारोऽपि चतुरूपः सत्तु श्रेयाणां सर्वश्रेयः ॥ २६३९ ॥)

अथ यदुक्तम्—‘वत्स्यं’ वस्तुनां इदं पत्रं भवेत् तैसिमी हेळ’ चि (शा० २९२४) तदेवत् ‘प्ररुषणायामसमर्थितायामन्तराले प्रापुण्यसत्त्वत्वात्
सान्त्वामिकं ह्यामसीत् । तत्रेदानीं प्ररुषणायाम् समर्थितयाद् यथाग्रमपगतं मन्मुद्रा निस्त्रेण व्याचिख्यासुराह—

वत्थं अरहा पुञ्जा जोगा केले नमो ऽभिहाणस्स । संति गुणरासओ ते पंचारुहयाइजार्हिया ॥ २१४० ॥

‘(ग्रामर्हन् पुत्राय योग्या के ये नमोऽभिधानस्य । सन्ति गुणराशयस्ते पञ्चाहन्तिजातीया ॥ २६४० ॥)
 नमु दन्तिम्, शर्तोः पूज्या योग्या नमोऽभिधानस्य के ? इति शृष्टे गुरुहा-ये नमोऽभिधानस्य योग्यास्ते पञ्च सन्तीति समन्ध ।
 निश्चिदास्ते ? गुणराशयो गुणममूहा । पुनः नियमाः ? इत्याह-अर्हदादिजातीया अर्हदादिग्रामा-अर्हद-मिडाऽऽचार्यो-माध्याय-साधन
 रन्धे । तेनमा वस्त्वददात्रयो गुणराशय मन्ति, इति गुण-गुणितोरमेद उक्त ॥ २६४० ॥ अथ तयोर्मेदिणारादिदमाह—

भेओवयारओ वा वसन्ति नोणोदओ गुणा जत्थ । तं वत्थुमसाहारणगुणालओ पञ्चजाइय (प्र० जाइण) ॥

(भेओपचारतो वा यस्मिन् ज्ञानादयो गुणा ययः । तद् वत्तुमसाधारणगुणालय पञ्चजातीयम् ॥ २९४१ ॥)

सुओथा, नसर 'घटे रूपादयः' इत्यादिखिम् शुण गुणिनोमेटोपचागादिहमुच्यते-वमन्ति ज्ञानादयो गुणा यय तत् पञ्चप्रकार - सत्त्व स्ती ॥ २९४१ ॥ अथ तानेव विशेषणह—

ते अरिहंतो य सिद्धा-यरिओ-वज्झाय-साहवो नेया । जे गुणमयभावाओ गुणा व्व पुज्जा गुणार्थीयां २९४२

ते पञ्चनिधमस्तुत्थ्या अहेतु-सिद्धादयो जेया ये ज्ञानादिगुणमयत्वाद् धृत्तज्ञानादिगुणा इव गुणार्थिना ज्ञानादिगुणाभिलाषिणा भव्यजीमाना पूज्या इति । तदनाहददीना पूज्यत्वे 'गुणमयत्वाद्' इति हेतुल्लः ॥ २९४२ ॥ अथवा, हेतुन्तरमप्याह—

भव्यस्थिणो व जं मोक्खहेयवो दंसणाइतियंगं व्व । तो ते ऽभिवंदुणिज्जा जइ व मई हेयवो कह ते ॥ २९४३

(मोक्षार्थिनो वा यद् मोक्षहेयवो दर्शनादित्रिक्रमिय । ततस्तेऽभिवन्तीया यदिवा मविहंतव कथं ते ? ॥ २९४३ ॥) यस्माद् वा मोक्षार्थिनो भव्यस्यस्य मोक्षहेतुमोऽहदादयस्ततस्तेऽभिवन्दीयाः पूज्याः, मोक्षहेतुत्वाद्, दर्शनादित्रिक्रमदिति । यदि वहेतंभूता परस्य मतिः स्याद्-कथं केन हेतुना ते मोक्षहेतवः ? तदा तमपि हेतुं कथयामः ॥ इति मतदग्गाथार्थः ॥ २९४३ ॥

यया ते हेतवस्तथाह—

मग्गे (प्र० मग्गे) अविप्पणांसो आयारे विणययां सहायत्तं । पञ्चविहनमोक्कारं करेमि एएहि हेऊहि ॥ २९४४ ॥

(मार्गेऽतिप्रणेश आचारो विनयता सहायत्वम् । पञ्चविनयमस्कार करोम्येते हेतुभिः ॥ २९४४ ॥) 'मग्गे' ति, जहेता नमस्काराहेतव माग्गेः सम्यग्दर्शनादिलक्षणे हेतुः, यस्मादसौ तैः प्रवर्तितः, तस्माव-मुक्तिः, ततश्च पारम्ययेण मुक्तिहेतुत्वाद् पूज्यस्त इति । 'अविप्पणासो' ति, सिद्धानां-धृ-नमस्काराहेतवऽतिप्रणेशः शाश्वतस्य हेतुः तथाहि-तदविप्रणेशमगम्य प्राणिनः मसारवमुच्येन मोक्षाय धटन्त इति । 'आयारे' ति, आचार्याणां तु नमस्काराहेतवे आचार एव हेतुः, तथाहि-नानाचारवत् आचार-रम्यपकाय प्राप्य प्राणिन आचारस्य विज्ञातारोऽनुष्ठतारश्च भवन्तीति । 'विणयय' ति, उपाध्यायानां तु नमस्काराहेतवे विनयता विनयो हेतुः, यतस्तान् स्य विनीतान् प्राप्य कर्मविनयनसमर्थस्य ज्ञानादिविनयस्यानुष्ठतारो भवन्ति । 'सहायत्तं' ति, साधूनां तु नमस्काराहेतवे सहायत्वं हेतुः, यतस्ते सिद्धिप्रवृत्तसमैकालसाना जन्तूना तदवाप्तिक्रियासाहाय्यमनुविष्णुतीति । अत एवाह-पञ्चविनयमस्कार करोम्येभि-हेतुभिः ॥ इति नियुक्तिगाथासंक्षेपार्थः ॥ २९४४ ॥ विस्तारं लभिसिस्तुभाष्यकारः ग्राह—

॥ २९७ ॥

मिसेया०

भाग-२

अहदादयः

पूज्याः

गुणमयत्वाद्

मोक्षहेतु-

त्वाद्वा ।

पञ्च-

पमेष्ठिना

मोक्षहेतुव-

कारणानि

॥ २९७ ॥

॥ २९७ ॥

॥ २९७ ॥

॥ २९७ ॥

॥ २९७ ॥

॥ २९७ ॥

॥ २९७ ॥

॥ २९७ ॥

॥ २९७ ॥

॥ २९७ ॥

मग्गोवएसणाओ अरिहंता हेयवो हि मोक्खस्स । तवभावे भावाओ तयभावे ऽभावओ तस्स २९४५

(मार्गोपदेशानुद्वेगो हेतवो हि मोक्षस्य । तद्वारे भावात् तदभावेऽभावस्तस्य ॥ २९४५ ॥)

॥ २९८ ॥

विशेषा०

भागः-२

अर्हता

मोक्षहेतुत्वे

कारणानि

मार्गोपदेश-

रूपम्

अद्वन्तो यस्माद् मोक्षहेतुस्तस्मात् पूज्या इति प्रक्रमः । मय्यदर्शनादेस्तन्मार्गस्योपदेशनादिति हेतुः । 'श्रुतज्ञानवत्' इति दृष्टान्तः स्य द्रष्टव्यः । यहि नाम ते तन्मार्गमुपदिशन्ति तथापि कथं मोक्षहेतवः ? इत्याह—'तवभावे' इत्यादि, तस्य सम्यग्दर्शनादिमार्गस्य भावे भवाद, तदभावे चानावात् तस्य मोक्षस्येति ॥ २९४५ ॥ यद्येवम्, तर्हि सम्यग्दर्शनादिमार्ग एव मोक्षहेतुः, तदन्य व्यतिरेकानुविधायित्वात् तस्य; ये तु तदुपदेशकत्वेन तस्य मार्गस्य हेतवोऽहन्तस्ते ऽप्य मोक्षहेतवो युक्ताः ? इत्येतत् प्रेर्यमाशङ्क्य परिहरआह—

चिय सिवहेऊ जुत्तो तद्वेयवो कंहं जुत्ता ? तदहणित्तणओ ऽहव कारण कज्जोवयारोओ ॥ २९४६

(मार्गे एव शिवहेतुषु कल्लहेतव एव युक्ता ? । तदधीनत्वोऽथवा कारणे कार्योपचायत् ॥ २९४६ ॥)

अत्रकोपन्यस्त पूर्वोपयुक्तार्थमिव । उत्तरमाह—'तदहणित्तणओ' इत्यादि । सत्यम्, मार्गे एव मोक्षहेतुः, केवलमर्हन्तोऽपि तद्वेतव एव, तस्यापि मार्गस्य तदुपदेशज्ञेयत्वेन तदधीनत्वादिति । अथवा, मोक्षहेतवोऽहन्तः, मार्गेऽहंलक्षणे मार्गलक्षणकार्यधर्मस्य मोक्षहेतुत्वस्योपचारादप्यारोपादिति ॥ २९४६ ॥ आह— नन्वेतावता मार्गस्योपदेशकत्वेनोपकारिणोऽहन्तस्ततो मार्गजन्यस्य मोक्षस्य तेऽपि हेतवोऽभिधीयन्त एव इत्युक्तम्, एव चातिप्रसङ्गः । कथम् ? इत्याह—

मग्गोवयारिणो जइ पुज्जा गिहिणो वि तो तदुवगारी । तस्साहणदाणाओ सव्वं पुज्जं परंपरया ॥ २९४७

(मार्गोपचारिणो यदि पूज्या गृहिणोऽपि ततस्तदुपकारिण । तस्साधननानात् सर्वं पूज्यं परम्परया ॥ २९४७ ॥)

'वत्साहणदाणाड' ति, तस्य मार्गस्य साधनानि यानि वज्र-पात्रा-ऽऽहार-शय्या-ऽऽसनदीनि तद्वानादिति । शेषं सुगमम् ॥ अत्रोत्तरमाह—

अं पच्चासन्नतरं कारणमेगंतियं च नाणाइं । मग्गो तद्वायरो सयं च मग्गो त्ति ते पूज्जा ॥ २९४८ ॥

(अत प्रत्यामन्नतरं कारणमैकान्तिकं च ज्ञानादि । मार्गस्तद्वातार स्वयं च मार्गे इति ते पूज्या ॥ २९४८ ॥)

मत्यपि विधयस्य परम्परया मार्गोपचारित्वे यत् प्रत्यासन्नतरमैकान्तिकं च मोक्षस्य कारण ज्ञानादिनयं मोक्षस्य मार्ग इति तस्य दातारस्त्वारहन्त एव न तु गृहस्था, नापि वज्रा-ऽऽहार-शय्या-ऽऽसनदीनि तत्मावधानानि, तेषामर्हद्भ्यो लब्धस्य ज्ञानादिन्यस्योपचारित्वमात्र एव वर्तनादिति । स्वयमपि च मोक्षस्य मार्गोऽहन्तः, दर्शनमात्रेणैव भव्यजनना तस्मात्तिहेतुत्वात् । अतो ज्ञानादिमार्गद्वयत्वात्, स्वयमपि च मार्गेनैव तेऽहन्त एव पूज्या न तु गृहस्थादय इति नातिप्रसङ्गः ॥ २९४८ ॥ एतदेवाह—

प्रत्या-

सन्नस्य

हेतुत्वाच्च

वज्रदातारः

मोक्षहेतु

भत्ताई वङ्गयरो हेऊ न य नियमओ सिवस्सेव । तद्वायरो गिहिणो सयं न मग्गो त्ति नो पुञ्जा २९४९

(भत्ताई-दिग्बल्लरो हेतुर्न च नियमत शिवस्येव । तद्वायरो गृहिण इय न मार्गे इति नो पूज्या ॥ २९४६ ॥)

अक्त पान वङ्गादिबल्लितरो दूतवर्ती (प्र० दूतारवर्त्ती) परम्परया मोक्षस्य हेतुः । न च ज्ञानादिप्रयत्नसविव नियमतः शिवस्य मोक्ष-
स्य हेतुः, तन्मन्त्रेणाप्यन्तकृत्वान्यादीना तस्मिद्धे । अतस्तस्य बल्लितरानैकान्तिकहेतोर्भक्त-पानादेदितरस्तदतारो गृहिणो न पूज्याः,
अर्हतामिव तेपमन्वत्तद्भै-कान्तिकमोक्षहेतुज्ञानादिप्रयत्नदत्तत्वाभावादिति । न च तेऽर्हन्त इव स्वयं मोक्षमार्गः, तद्दर्शनादिना श्रुक्त्यनवातोः,
इत्यतोऽपि न ते पूज्या इति ॥ २९४९ ॥ अयाविप्रणशुलक्षणं सिद्धनभस्काराहर्त्वहेतुं व्याविष्यासुराह—

मग्गेणणेण सिवं पत्ता सिद्धा जमविप्पणासेणं । तेण कयत्थत्तणओ ते पुञ्जा गुणमया जं च ॥ २९५० ॥

(मार्गेणनेन श्रित प्राप्ता सिद्धा यद्विप्रणणेन । तेन कृतार्थत्वत्ते पूज्या गुणमया यच्च ॥ २९५० ॥)

यद् यस्मात् सिद्धाः संप्राप्तनिर्माणसुखा अनेन मार्गेण ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यलक्षणं शिव मोक्ष प्राप्ताः । कथम् ? । अविप्रणशेनानुच्छिन्-
न्नतंतानभावेन । तस्मात् कृतार्थत्वात् ते पूज्याः । अत्र प्रयोग—पूज्याः सिद्धाः, अविप्रणशबुद्धिजनरूत्वेन मार्गोपकारित्वात्, जिनेन्द्रव-
दिति । 'गुणमया जं च' इति, इत्यत्र ते पूज्याः ज्ञानादिगुणसमूहात्मकत्वात्, जिनाचार्योदिवदिति ॥ २९५० ॥ अत्र प्रेरकः प्राह—

गुणपूयमेत्ताओ फलं ति तप्पयणं पवज्जामो । जं पुण जिणु व्व मग्गेवयारिणो ते तयं कत्तो ? २९५१

(गुणपूजामन्त्रात् फलमिति तत्पूजनं प्रथामहे । यत् पुनर्जित इव मार्गोपकारिणस्ते तत् कुत ? ॥ २९५१ ॥)

गुणाना सम्यग्ज्ञानादीनां पूजामात्रतोऽपि फलं विशिष्टं स्वर्गा-ऽवर्गादिक्रमस्तीति तत्पूजनं तेषां गुणयुतां सिद्धानां पूजनं प्रतिपद्या-
महे । यद् पुनरुच्यते—'निमवत् ते सिद्धा अपि मार्गोपकारिणः' इति, तत् तेषां सिद्धानां कुतः ? न मन्यामह एतदित्यर्थः, इह तेषामभावात्,
अस्तव्योपकारयोगादित्यभिप्रायः ॥ २९५१ ॥ अत्रोत्तरमाह—

जइ तग्गुणपूयाओ फलं पवन्नं नणूवगारो सो । तेहिंतो तदभावे का पूया किं फलं वा से ? ॥ २९५२ ॥

(यदि तद्गुणपूजात् फलं प्रपन्नं नणूवकार स । तेभ्यस्तदभावे का पूजा किं फलं वा तस्य ? ॥ २९५२ ॥)

यदि तद्गुणपूजातो गुणवत्सिद्ध्यगुणपूजनात् फलमस्तीति तया प्रतिपन्नम्, तर्हि नन्वतावेव तेभ्यः सिद्धेभ्य उपकारस्त्वयापि प्रतिपन्नाः,
अन्यथा तदभावे सिद्धाभावे का तेषां पूजा, किं वा 'से' तस्य पूजकस्य फलम् ? । एवं च सति निवृत्ताविप्रणशबुद्धिरपि सिद्धाभावे न
भवतीत्ययमुपकारस्तेभ्यः किं नेष्यते ? इति ॥ २९५२ ॥

अथवा, 'अविप्रणशबुद्धिहेतुत्वाद् मार्गोपकारिणः सिद्धाः' इत्ययमर्थोऽन्यथापि साध्यते । कथम् ? इत्याह—

॥ २९५ ॥

विशेषा०

भागः-२

सिद्धपूज्य-

त्वहेतुः

अविप्रणश-

बुद्धिजनक-

त्वम्

सिद्धगुण-

पूजाफलं

सिद्धानाम-

पुष्पकारः

गन्तुरणोमाओ वा संमगो ऽयं जहिच्छियपुरस्स । सिद्धो सिद्धेहिं तो तदभावे पच्चओ कत्तो ? ॥ २९५३ ॥

(गन्तुरणागद् वा संमगोऽयं यथेप्पितपुरस्य । सिद्धं सिद्धेयस्समाप्ते प्रत्यय कृतः ? ॥ २९५३ ॥)

अथवा, अयं मय्यद्वान्-ज्ञान-चाग्निप्रभणोः मार्गो यथेप्पितपुरस्य मोक्षनगरस्य मन्मार्ग इत्येयं सिद्धेय एव सिद्धो निश्चितः, नान्यस्मात् । कृतः ? इत्याह—‘गन्तुरणानाउ’ चि, मोक्षपुरं गन्तुं मुखारोपयामवतोऽनाशदविप्रणाशत् । तटनाशे च मन्मार्गोऽयं मय्यद्वान्-ज्ञानादि सो मोक्षपुरस्य मार्ग इत्येयं प्रयुष्टाणां प्रत्ययोत्पादनात्, तदभावे तु सिद्धनिप्रणयो कृतोऽयं प्रत्ययः स्यात् ?—न कुतश्चिदित्यर्थः । इदमेतं इदं पाटलिपुत्रादिनगरमार्गः कश्चिद् यथेप्पितपुरं गन्तुः सार्वथाहस्य-निरपयामवतोऽनाप्रिणाशत् ‘मन्मार्गोऽयम्’ इति निश्ची-इदनादि सो मोक्षपुरमार्गोऽयं तदभीष्टं मोक्षपुरं गन्तुं यथेप्पितपुरमार्गस्य निरपयामवतोऽनाप्रिणाशत् ‘सन्मार्गोऽयम्’ इति एव भूतानिधयजनस्त्वाद् मार्गोपकारिणः सिद्धाः, ततः पूज्या इति ॥ २९५३ ॥ अपि च,

नदविप्पणोसओ तप्फलोवलंभाओ । जं जायइ तेहिंतां नेयरहो तदुवगरो सो ॥ २९५४ ॥

(मार्गं नदविप्पणोऽयं तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं । यज्जायते तेभ्यो नेतरहो तदुपकारः सः ॥ २९५४ ॥)

यद्

‘यथायदयम्’ इत्येयं रुचिः प्रीतिजायते, उत्पद्यते भव्यजन्यूना ‘तेहिंतां’ चि, तेभ्यः ? इत्याह—तदविप्रणाशत्—तेषां सिद्धानां आश्रितमनोपगमात्, तथा, तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं तेषामेव यं फलस्योपलब्धम् । ततस्तदुपकारोऽयं मार्गं रुच्याविर्भावलक्षणः सिद्धकृतोऽनाप्रिणाशत् इति ॥ २९५४ ॥

१ परिहरयाह—

धेय तदत्थियो तप्फलोवलंभाओ य । सच्चं तहावि तप्फलसवभायाओ रुइ होइ ॥ २९५५ ॥

‘तेन’ इति—‘तेन’ इति तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं । मत्स्यं तथापि तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं रुचिर्भवति ॥ २९५५ ॥

‘तेन’ इति तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं । मत्स्यं तथापि तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं रुचिर्भवति ॥ २९५५ ॥

‘तेन’ इति तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं । मत्स्यं तथापि तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं रुचिर्भवति ॥ २९५५ ॥

‘तेन’ इति तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं । मत्स्यं तथापि तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं रुचिर्भवति ॥ २९५५ ॥

‘तेन’ इति तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं । मत्स्यं तथापि तत्फलोऽयं तत्फलोऽयं रुचिर्भवति ॥ २९५५ ॥

॥ २९० ॥

विशेषः

भागः-२

मुमुक्षु-

प्रत्ययो-

त्यादः

भागफल-

मन्मार्गोपल-

स्मादिनिदि-

रुचिः

निधयमते

मुग्रस्थिता-

त्वा मोक्ष-

मार्गः,

अन्यद्वारेण

मिद्धां त्रयि

सत्यम्, तथापि व्यवहारनयमतेन यथा मार्गोपदेशनाखिनान्स्तीर्थसूत्रा मार्गोपस्मारिण उच्यन्ते तथा क्षीणसमारा अपि सिद्धा अनिग्रहाणेन मार्गोपस्कारिणोऽभिधीयन्त इति न दोषः ॥ २९५६ ॥ अथाचार्याणां प्रवृत्त्याया न च नमस्कारार्हत्वेतुल्य व्याचिन्त्यासुराह—

आचार्यदेसणाओ पुञ्जा परमोवगारिणो गुरवो । विणयाइगाहणा वो उवज्झाया सुत्तया जं चा ॥ २९५७ ॥

(आचार्यदेशनाम् पूज्या परमोपस्कारिणो गुरवः । विनयादिग्राहणाद् बोधपाध्याया सूत्रदा यच्च ॥ २९५७ ॥)

पूज्याः परमोपस्कारिणो गुरवः, स्वयमाचारपरत्वात् परेभ्यश्चाचारदेशनादिति । तथा, पूज्या उपाध्यायाः, स्वयं निनयवचनात्, शिष्याणां च निनयग्राहणाद् निनयशिक्षणात् । यतश्च धृष्टपाठदास्ते, अतोऽपि पूज्या इति ॥ २९५७ ॥

अथ मातृना पूजार्हत्वाकारणम्, तथा, पूज्यानामप्यर्हदादीना सामान्य तत्त्वाकारणमुपदर्शयन्नाह—

आचार-विणय-साहणसाहज्जं साहवो जओ दिति । तो पुञ्जा ते पंच वि तगुणपूयाफलनिमित्तं २९५८

(आचार निनय साधनसाहज्यं साधनो नतो इदंति । तत् पूज्यास्ते पञ्चापि तद्गुणपूजाफलनिमित्तम् ॥ २९५८ ॥)

ततः सावयः पूज्याः, यतः किम् ? इत्याह—‘आचारैर्यथादि आचारवचनात्, निनयवचनात्, मोक्षमाने साहाय्यदानात् पूज्यास्त इति भावार्थः । तथा, सामान्येन पञ्चाप्यर्हदादयः पूज्याः, तद्गुणाना ज्ञानादीना या पूजा तस्या यत् फल स्वर्गोऽपनर्गादिकं तन्निमित्तं ते भवन्तीति कृत्वा, तद्गुणपूजाफलनिमित्तत्वादित्यर्थः ॥ इति चतुर्दशगार्थः ॥ २९५८ ॥ एतं तामत् समासेनर्हदादीना नमस्कारार्हत्वाद्वारेण मार्गदेशकत्वादयो गुणा उक्ताः । साप्रत समाराट्तीमार्गोदेशकत्व-भससमुद्रनिर्यामिकत्व-पट्टिर्बजीवविक्रयगोपनत्वरूपणादिना प्रपञ्चेनर्हता गुणानुपदर्शयन्नाह—

अडवीए देसयत्तं तहेव निज्जामया समुद्भस्मि । छक्कोयरक्खणट्ठो महगोवा नेण बुच्चंति ॥ २९५९ ॥

(अडवा देशस्तरं तथैव निर्यामका समुद्रे । पट्टकायरक्षणां महगोपास्तेनोच्यन्ते ॥ २९५९ ॥)

भवाट्ठया देशरूढं मार्गोपदेशकत्वं कृतमर्हद्वि, तथैव निर्यामकाः सत्सारसमुद्रे भगवन्त एव पट्टकायरक्षणाः यः यतः प्रयत्नं चक्रुर्महगोपास्तेनोच्यन्ते ॥ इति नियुक्तिगाथासंक्षेपार्थः ॥ २९५९ ॥ अथ ‘अहं निन्दुइपुरसग्ग’ इत्यादिका मिस्तरार्थप्रतिपादनपराः समदशमायाः गुणमाः । मतिं च नैपम्यं भूलमप्यकटीक्रानुमार्तो भवनीया इति न प्रतिपादिताः ।

तदेवमुक्तप्रकारेणर्हता नमस्कारार्हत्वे हेतवो गुणाः । साप्रत तु प्रकारान्तरेण तद्वेतुभूतानेन गुणान् प्रतिपादयन्नाह—

रोग-दोस-कसाए य इंदियाणि य पंच वि । परीसहे उवसग्गे नामयंता नमोरिहा ॥ २९६० ॥

— (रोग द्वेष-कषयाद्येचिन्द्रियाणि च पञ्चापि । परीपहादुपसर्गाच्च नमस्कृतो नमोऽर्हः ॥ २९६० ॥)

॥ २९१ ॥

विशेषः

भागः-२

आ० उपा-

ध्यायाना

पूज्यत्वे

हेतुनः आचा

रदेशनम्

निनयादि-

ग्राहण

क्षत्रदाने

साधुपूज्य-

त्वहेतुः

आचारो-

निनयः

साधना-

संहोयश्च

अर्हद्विशेष-

गुणाः

ज्जंति तेण तम्मि व रंजणमहवा निरुविओ राओ। नामोइ चउम्भेओ दव्वे कम्मयेराविभिण्णो २९६१

(रज्यन्ते तेन तस्मिन् वा रंजनमथवा निरूपितो रण । नामादिश्रुतुर्भेदो द्रव्ये कर्मैतरविभिन्न ॥ २९६१ ॥)

रज्यन्ते तेन, तस्मिन् वा मति विलयमन्ताः प्राणिनः स्थादिविति रागः । अथवा, रज्ज्वनं रागः । त च नामादिचतुर्भेदः स्थानान्तरं निरूपितो राग । तत्र नाम स्थापना उद्गरीरमयशरीरद्रव्यरूपविचारः मुख्य एव । इव्यशरीरव्यतिरिक्ते तु द्रव्ये विचार्ये को रागः ? इत्याह—‘कम्मयेराविमिओ’ चि, कर्मद्रव्यरागः, नोकर्मद्रव्यरागश्चेत्यर्थः ॥ २९६१ ॥ तत्र ‘कर्मद्रव्यराग’ व्याचिख्यासुराह—

जोगगा वद्वा वज्जंनया य पत्ता उईरणवलियं । अह कम्मदव्वराओ चउन्विवा पोगला हुंति २९६२

(योगेन यद्वा वज्जमनाश्र प्राप्तो उद्गरीरगलिर्यम । अथ कर्मद्रव्यरागश्चतुर्विधा पुद्गला भवन्ति ॥ २९६२ ॥)

‘अह’ चि, अर्पणद्रव्यान्वयानुसृत्ये—तत्र कर्मद्रव्यरागश्चतुर्विधाः पुद्गला भवन्ति; तद्यथा—योगेनान्धपरिणामाभिमुखान्, चयमानाः भारव्यवधारिता, वद्वा उपतत्पत्रक्रियाः । गाथान्धानुलोप्याच्च व्यत्ययेनोपन्यासः । तथा, उद्गरीणारुणेनाकुप्योद्गरीणवल्लिं प्राप्तं यमदवाप्युदय न गच्छन्ति, उदयेन वेद्यमानानां भावरागत्वेन वक्ष्यमाणान्वादिति ॥ २९६२ ॥ नोकर्मद्रव्यरागमाह—

नोकर्मदव्वराओ पओगओ सो कुसुंभरागाई । वीओ यवीससाए नेओ संझवभरागाई ॥ २९६३ ॥

(नोकर्मद्रव्यराग प्रयोगत मा कुसुम्भरागादि । द्वितीयश्च विद्यमानो हेय मन्व्याश्ररागादि ॥ २९६३ ॥)

नोकर्मद्रव्यरागन्तु विमिथ— प्रयोगतः, निश्चयात् । तत्र प्रयोगतः कुसुम्भरागादिः, निश्चयात् । तस्मात्सु सन्ध्याश्ररागादिरिति ॥ २९६३ ॥

भाररागमाह—

अ रायवेयणिज्जं समुहणं भावओ तओ राओ । सो दिट्ठि-विसय-नेहाणुरायखूवो अभिस्संगो ॥ २९६४ ॥

कुप्पवयणेषु पढमो विडओ सद्दाइएसु विसएसु । विसयादनिमित्तो वि हु सिणेहराओ सुयाईसु २९६५

(यद् रागवदनीधं समुदार्णं भावत सत्ते राग । स नष्टि विषय स्नेहा उदुरागस्तोऽभिप्यङ्ग ॥ २९६४ ॥)

(कुप्पवयणेषु प्रथमो द्वितीय शल्पादिषु विषयेषु । विषयागनिमित्तोऽपि नानु स्नेहराग कुनादिषु ॥ २९६५ ॥)

यद् रागं वेदात इति रागोदनीय प्रायान्तोऽगण कर्म मसुदीर्णमुदयश्रानं निगरेन वेद्यते, तन्नित्यं जीवपरिणामरूपोऽभिप्यङ्ग-व्यतेऽनौ भावो भावराग । न च त्रिविधाभिप्यङ्गरूपः, तद्यथा—दृष्टरागः विषयानुरागः, स्नेहानुरागः, स्नेहानुरागश्चेति । तत्र प्रथमः कुप्पवय-नेप द्रव्यं, द्वितीयस्तु भव्यादिविषयेषु स्नेहारागस्तु विषयागनिमित्तोऽनिमित्तव्यपि सुत-वान्धवादिष्विति ॥ २९६४-२९६५ ॥

तत्र द्वितीय उपस्य वा व्याख्यानमाह—

दुसंति तेण तस्मि व दूसणमह दूसणं व देसो त्ति । देसो च सो चउद्धो दुव्वे कम्मयरविभिन्नो ॥ २९६६ ॥

॥ २९६६ ॥
विशेषा०
भाषा-२
दोष द्वे-
निर्देशाः

(दुव्वन्ति तेन तस्मिन् वा दूसणमय द्वेषण वा द्वेष इति । द्वेष्य स चतुर्थां द्वव्वे कर्म्मतरविभिन्न ॥ २९६६ ॥)

‘दुप वैकृत्त्ये’ दुव्वन्ति निवृत्ति भजन्ति’ तेन तस्मिन् या प्राणिन इति दोष’ । दूसण वा ‘दोष’ इति स्वयमेव द्रष्टव्यम् । अथवा, ‘द्विप अश्रीता’ द्विपन्ति- अश्रीति भजन्ति तेन तस्मिन् वा प्राणिन इति दोषः । दूसण वा ‘द्वेषः’ इत्यपि स्वयमेव द्रष्टव्यम् । कुतः भुनक्ति दृश्यत इत्याह- ‘अह देसण व देसो’ त्ति, अथवा दूसण द्वेष इति भावमाधनपथोपन्यासादनन्तरक्तः स्वयमेव दृश्यते । ‘देसो व सो चउद्ध’ त्ति, म च द्वेषः, वादाब्दाद् दोषो या नामादिसेनाचतुर्थां द्रष्टव्यः । तत्र ज्ञ-भव्यशरीरव्यतिरिक्ते द्रव्ये विचार्यै ‘कम्मयरविभिन्नो’ त्ति, कर्म्मद्रव्यदोषः, नो कर्म्मद्रव्यदोषश्च भवतीत्यर्थः ॥ २९६६ ॥ अस्य च द्विविधस्यापि स्वरूपमाह—

जोग्गा वद्धा वज्झंतगो य पत्ता उदीरणावलियं । अह कम्मदव्वदोसो इयरो दुट्ठव्वणाईओ ॥ २९६७ ॥

(चोग्गा नद्धा कथमानाह प्राप्ता उदीरणागलिकाप । अह कर्म्मद्रव्यदोष इतरो दुट्ठव्वणाईक ॥ २९६७ ॥)

पूर्ववचतुर्गं पुद्गलाः कर्म्मद्रव्यदोषः, नो कर्म्मद्रव्यदोषस्तु दुट्ठव्वणादिरिति ॥ २९६७ ॥ भावदोष भावद्वेष वा प्राह—

जं दोसवेयणिज्जं समुइणं एस भावओ दोसो । वदुधुविकिइस्सहोवो ऽनिच्छियमप्पीइलिंगो वा ॥ २९६८ ॥

(अद् दोषवेदनीय समुदीर्णमेष भावतो दोष । वदुधुविकितिरभायोऽनीप्सिता ऽपीविलिङ्गो वा ॥ २९६८ ॥)

यद् दोषवेदनीय द्वेषवेदनीयं या कर्म्म समुदीर्णमुदयप्राप्तमेव भावदोषो भावदोषो वा । अयं च स्वभावस्थस्य वस्तुनः शरीरदेशादेर्विकृति-स्वभावः कार्ये कारणोपचारात् प्रकृत्यन्यथाभावस्यः । तत्र भावदोषोऽनीप्सितविलिङ्गोऽनिच्छदुट्ठव्वणादिकार्याण्यः । भावद्वेषस्तत्प्रीतिलिङ्ग इति ॥ २९६८ ॥ अत्र च क्रोध-मानयोः क्रोडपि मित्रागारे णामोऽपीति जातिसामान्यतः सग्नहमतेन द्वेषः, माया लोभौ तु प्रीतिजातिसामान्यतः स एव रागमिच्छतीति दर्शयन्नाह—

कोहंमाणं वा ऽपीइज्झओ वेइ संगहो दोसं । माया-लोभे य स पीइजाइसामणओ रागं ॥ २९६९ ॥

(क्रोध गान वाऽपीति जातियो ग्रीवमि सग्नहो दोषम् । माया-लोभौ च स प्रीतिजातिसामान्यतो रागम् ॥ २९६९ ॥)

गतार्था ॥ २९६९ ॥ व्यवहारनपमाश्रित्याह—

ायं पि दोसमिच्छइ ववहारो जं परोवघायाय । नाओवादोणे चिय मुच्छा लोभो त्ति तो रागो ॥ २९७० ॥

(मायामपि दोषमिच्छति व्यवहारो वत् परोपघाताय । न्यायोपादानेऽपि मुच्छां लोभ इति ततो राग ॥ २९७० ॥)

न केवलं क्रोध मानौ, किन्तु मायामपि द्वेषमिच्छति व्यवहारण्यः, यस्मादियमपि परोपघाताय पवञ्जनार्थेव विधीयते । ततो माया

नययतैः
क्षोधादीनां
द्वेषे वा
वृत्तारः ?

व्यव० मते
क्षोधामान-
मायाः द्वेषः

द्वेषः, परीषयानहंशुत्वात्, क्रोधमानवदिति । न्यायेन नीत्या मायामन्त्रेणोपादीयत उपाज्यत इति न्यायोपादानेऽपि चित्तं यतो मूच्छो भवति, तत्तत्तात्मको लोभो रागः । अन्ययोषाते तु चित्ते मायादिरूपायसत्वेन द्वेष एव स्यादिति न्यायोपादाननिर्देशेण-
मिति भावः ॥ २९७० ॥ अजुष्टममतमाह—

सुयमयं कोहो दोसो सेसाणमयमणेगंतो । रागोत्तिव दोसोत्तिव परिणामवसेण उवसेओ ॥ २९७१

(‘अजुष्टम’ इति क्रोधो दोषः शेषाणां मतमेतन्नात् । राग इति वा द्वेष इति वा परिणामवसेन दयसेय ॥ २९७१ ॥)

अजुष्टमपन्येद मतम्—क्रोधः प्रथमरूपायो द्वेषः, अश्रीत्यात्मकत्वात् । शेषाणां तु मान माया-लोभानां राग-द्वेषत्वविचारं ग्रस्येतत् तस्य मतम् ; किम् ? इत्याह—अनेकान्तोऽनिश्चयः । एतदेव व्याचष्टे—द्वेषे मानादिरूपाययवर्गे कोऽपि रागः, कोऽपि वा द्वेषः, इत्ययं परिणामवर्जनमासेयो निश्चयेति नान्यथेति ॥ २९७१ ॥ कृतः ? इत्याह—

अप्यगोहि त्ति तओ न उवओगदुग्मेगकालम्मि । अप्पीह-पीइमेत्तोवओगओ तं तथा दिसइ ॥ २९७२

(साधकमादीति ततो नोपयोगद्विरयेय गाले । अत्राति प्रीतिमानोपयोगतस्त तथा दिशति ॥ २९७२ ॥)

यत् मानगवाही मर्मानकभणस्तुग्राही तत्कोऽगौ अजुष्टमः । ततः क्रोध-मानौ द्वेषः, माया लोभौ तु राग इत्येवमसौ न मन्यते, मानादिरभणकाले तौधादिदणभावात्, तदभायश्च तयोः क्रमभानित्वात्, प्राक्तनस्य चोत्पत्त्यन्तरमेव विनाश्यादिति । स एव च मानो द्वेषो भवति, कदा ? परगुणेषु यो द्वेषोऽतीतिस्तदुपयोगे तदप्ययसायपगितिमात्र इत्यर्थः । अस्तु वा, क्रोधमानादीनां समकालभानिता, तथा-प्युपयोगदणमसावैराल न मन्यत इति क्व मिथरूपायदुपयोगाद् द्वेषो रागो वा स्यात् ? । एतदेवाह—‘न उवओगदुग्मेगकालम्मि त्ति, न च रूपयदुपयोगमेककालमर्मा मन्यते, येन क्रोध मानौ द्वेषो माया-लोभौ तु रागः स्यादिति । तर्हि किमसौ मन्यते ? इत्याह—‘अप्पीह’ तादि, अपीति प्रीतिमानोपयोगतस्त त मानादिरूपाय तथा तथा व्यपदिशति ॥ २९७२ ॥ एतदेव भाषयति—

माणो रागोत्तिमओ साहंकारोवओगकालम्मि । सो चिय होइ दोसो परगुणदोसोवओगम्मि ॥ २९७३
या लोभो चेवं परेवघाओवओगओ दोसो । मुच्छोवओगकाले रागो ऽभिस्संगळिगो त्ति ॥ २९७४ ॥

(मानो राग इति अत्र साहंकारोपयोगमात्रे । न प्य भवति दोष परगुणदोषयोर्ग ॥ २९७३ ॥)

(माया लोभमर्ग परेवघाओपयोगतो चोप । मूच्छोपयोगकाले रागोऽभिस्संगळिगु इति ॥ २९७४ ॥)

नृपत्या—मानो राग इति अजुष्टमस्य मततः । क ? तादृशरोपयोगकाले—स्वभिन्नात्मनि ‘अहो अहम्’ ‘नमो महम्’ इत्येव चोक्तवत्तद्वारे निचुगेण वदमानोऽतिपन्नतदुपयोगकाले तदुपयोगमय इत्यर्थः, एव परोपधाताय न्यायिकमाणी माया-लोभौ द्वेषः,

॥ २२१ ॥

निशेषा०

भागः-२

अजुष्टमते

कोहो द्वेषः,

शेषाः

भाल्याः

मान-माया-

लोभा अह-

कारमुच्छो-

पयोगकाले

रागः, पर-

दोषोपयोग-

परधातो-

योगकाले

द्वेषः

सदासी स्वधन-स्ववनादिषु मूर्च्छोपयोगकाले तु तावेन रागः । कुतः ? इत्याह—अभिष्वङ्गिङ्ग इति कृत्वा । अभिष्वङ्गो हि रागः, यश्च स्वशरीरादिषु मूर्च्छोपयोगः स व्यक्तोऽभिष्वङ्ग इति युक्तमस्य रागत्वमिति भावः ॥ २९७३-२९७४ ॥ अथ शब्दादिनयनमतमाह—

॥ २९५ ॥

मिशेषा०

भागः-२

शब्दनये

मानमाया-

लोभेषु

मूर्च्छांशः

रागः

परधातोप-

योगो द्वेषः

सद्वाङ्मयं माणे मायाए चिय गुणोवगाराय । उवओगो लोभो चिय जओ स तथेव अवरुद्धो ॥ २९७५ ॥
‘सेसंसा कोहो वि य परोवघायमइय चि तो दोसो । तह्खवणां य लोभो अह मुच्छा केवलो रागो २९७६
मुच्छाणुरंजणं वा रागो संदुसणं ति तो दोसो । सदस्स व भयणेयं इयरे एक्केक्कट्टियपक्खा ॥ २९७७ ॥

(शब्दादिमत माने मायायामेव गुणोपकाराय । उपयोगो लोभ एव यत् स तत्रैवावरुद्धः ॥ २९७५ ॥)

(शेकाशा क्रोधोऽपि च परोपघातमय इति ततो दोषः । तल्लक्षणञ्च लोभोऽयं मूर्च्छा केवलो रागः ॥ २९७६ ॥)

(मूर्च्छाणुरंजणं वा रागं सदूषणमिति ततो दोषः । शब्दस्य वा भजनैरयमितर एकैकस्थितपक्षौ ॥ २९७७ ॥)

व्याख्या—शब्दादिनयनामिदं मतम्—माने मायाया च स्वगुणोपकाराय आत्मन उपकाराय व्याश्रियमाणाया य उपयोगः स लोभ एव, यतः न स्वगुणोपकारोपयोगः स्वात्मनि मूर्च्छात्मिकत्वात् तत्रैव लोभेऽनुरोधोऽन्तर्भूतः । तथा च सति स मान-माययोः स्वगुणोपकारोपयोगः स्वात्मनि मूर्च्छात्मिकत्वाद्धोम इव राग इत्यभिप्रायः । शेषस्तु परोपघातोपयोगरूपा मान माययोरक्षाः, क्रोधश्च सर्वः, एते सर्वे परोपघातमास्तवो द्वेष इति व्रतव्याः । न केवलमेते तथा लोभोऽपि द्वेषः । किं सर्वः ? नेत्याह—यतस्तल्लक्षणः—परोपघातोपयोगरूपः । अथ परानुपघातोपयोगरूपो मूर्च्छोपयोगात्मनो लोभः पृच्छ्यते तत्राह—केवलो राग एवास्ति । अथवा, किं बहुनोक्तेन ? नक्षिण नृमः । निम् ? इत्याह—‘मुच्छं’त्यादि इह सर्वत्रापि क्रोधव्यतिरिक्तेषु मान-माया-लोभरूपायेषु यद् मूर्च्छात्मिकमनुरञ्जनं यः क्रोधश्च मूर्च्छोपयोग इत्यर्थः स रागो व्रतव्यः । अथ सदूषणमग्रीत्सुपयोगस्ततोऽसौ द्वेषो ज्ञातव्यः । शब्दनयस्येव भजना विकल्पना । वात्रादादृष्टदुष्टस्य च । श्रेयो तु संग्रहं व्यवहारनयौ, नैगमस्यानयोरिवान्तर्भावात्, एकैकस्थितपक्षौ—एकैकः स्थितौ नियमितः पक्षो ययो-स्तावेकैकस्थितपक्षौ; तथाहि—संग्रहनयः क्रोध मानौ द्वेषमेवेच्छति, माया लोभौ तु रागम् । व्यवहारनयोऽपि लोभं रागमेव मन्यते, शेष-रूपायत्रय तु द्वेषमेवेति । अतः शब्दादिनया भजनाभ्युपगमपरत्वादेकैकस्थितपक्षवादिन्या ताम्यां मित्रा इति ॥ तदेवं व्याख्यातौ राग-द्वेयौ ॥ २९७५-२९७६-२९७७ ॥ अथ कषायान् व्याचिन्त्यासुराह—

कम्मं कस भवो वा कसमोओ सिं जओ कसाया तो । कसमाययंति व जओ गमयंति कसं कसाय ति ॥

(कर्म कर्ष भवो वा कषमायं ग्या यत कषायस्ततः । कषमाययन्ति वा यतो गमयन्ति कस कषया इति ॥ २९७८ ॥)

कषाय-

व्याख्या

आओ व उवांयाणं तेण कसाया जओ कसस्साया । जीवपरिणामरूवो जेण उ नामाइनियमो ऽयं ॥ २९७९ ॥

॥ २९७९ ॥

(आगे योपादानं तेन कयाया यत्त कयस्याया । जीवपरिणामरूपा येन तु नामादितियमोऽयम् ॥ २९७९ ॥)

व्याख्या-“इयं शिप” इत्यादिहिमाधौ दण्डकथातुः, कयन्ते प्राणिनोजेनेति रूपं कर्म भवो वा, तदायौ लाभ एषा यतस्ततः रूपायाः क्रोधादयः । अयमा, यथोक्तं कर्मयथातोऽरिन्तस्याययन्ति गमयन्ति प्रापयन्ति यतस्ततः कयाया इति । अधमा, आय उपादानं हेतुः, पूर्वोक्तस्य रूपस्याया उपादानहेतवो यस्मात् तत्त. कयायाः, ते तु जीवपरिणामरूपाः क्रोधादयस्तेषां च कयायाणां सामान्येन येन यस्माद् नामादिकोऽष्टविधत्वनियमोऽयमन्यत्र प्राप्तद्वस्तेनास्ती ‘उच्यते’ इति शेषः ॥ २९७८-२९७९ ॥ कः ? इत्याह—

नामं ठवणा दविए उप्पत्ती पच्चए य ओएसे । रस-भाव-कसाए वि य परूणा तेसिमो होइ ॥ २९८० ॥

(नामं स्थानेन द्रव्ये उत्पत्तिं प्रत्ययश्चादेता । रस भाव-कयाया ऋषि च पररूपाणां तेषामित्यं भवति ॥ २९८० ॥)

अत्र नाम स्थानेन धुण्यो । द्रव्यकयायविचारोऽपि सुकरः, नवर, ज्ञ-भय्यदरीव्यतिरिक्तद्रव्यकयायमाह—

दुविहो दव्यकसाओ कम्मदव्वे य नो य कम्ममि । कम्मदव्वकसाओ चउव्विहा पोगगलाणुइया ॥ २९८१ ॥

(द्विविधो द्रव्यकयाय कर्मद्रव्ये च नो कर्मद्रव्ये । कर्मद्रव्यकयायश्चतुर्विधा पुद्गला अनुदिता ॥ २९८१ ॥)

ज्ञ-भय्यदरीव्यतिरिक्तो द्विविधो द्रव्यकयायः-कर्मद्रव्यकयायश्च । तत्र कर्मद्रव्यकयायः ‘जुग्गा यद्धा यद्धांलगा य’ (गा०-२९६२) इत्यादिना प्रागुक्ता अनुदिताश्चतुर्विधाः पुद्गला ज्ञातव्याः ॥ २९८१ ॥ नो कर्मद्रव्यकयायमुत्पत्तिकयायं चाह—

सखकसायाइओ नोकम्मदव्वओ कसाओ ऽयं । खेत्ताइ समुप्पत्ती जत्तो प्पभवो कसायाणं ॥ २९८२ ॥

(सर्गकयायादिको नो कर्मद्रव्यत कयायोऽयम् । क्षेत्रादि समुत्पत्तिर्यत्र प्रभव कयायाणाम् ॥ २९८२ ॥)

नो कर्मद्रव्यतोऽयं कयायः । कः ? इत्याह— सर्वकयायादिकं कर्म-निर्णीतक-हरीतस्यादयो वनस्पातिशेषा नो कर्मद्रव्यकयाया इत्यर्थः । क्षेत्रादिकं वस्तु ‘समुप्पत्ति’ चि उत्पत्तिकयायः । किं सर्वम् ? नेत्याह— यतः क्षेत्रादेः कयायाणां प्रभवः । इदमुक्तं भवति— यतः क्षेत्रादादि-भूदाइ द्रव्यादीनां मज्जायाव कयायोत्पत्तिर्भवति तत् क्षेत्रद्रव्यादिकं यस्तु कयायोत्पत्तिहेतुत्वादुत्पत्तिकयाय उच्यते । भवति च द्रव्यादेः मज्जा-ज्ञान कयायोत्पत्तिः, उक्तं च— “किं मज्जा कट्ठपरं जं यदो वानुगमिक् अण्णडियो । त्वाणुस्स तस्म कसडं न अण्णो दुल्लभो गस्स ॥ १ ॥” (“किमित्थं कट्ठपरं एव स्थाणुं क भागवत्तिक्” । त्वाणो न रूपाणि ना भवतो दुल्लभो गस्य”) इति ॥ २९८२ ॥ प्रत्ययकयायमाह—

होइ कसायाणं वंथकारणं जं स पच्चयकसाओ । सहाइउ त्ति केई न समुप्पत्तीए भिन्नो सो ॥ २९८३ ॥

(अपयि कयायाणां कयायकारणं मज्जा च प्रत्ययकयायः । सहाइउ इति हेतुत्वं न समुत्पत्तिर्दिष्टं न ॥ २९८३ ॥)

कर्मद्रव्य-
कयायाः

नो कर्म-
द्रव्य०

प्रत्यय-
कयाय

कषायणा यदन्तरङ्गमविरत्याऽऽमृतादिकं वन्धस्मरण मोऽन्तरङ्गकषायकारणरूपः प्रत्ययकषायो भवति । अन्ये तु केचिद् वदिरङ्ग एव शब्द रूपादिविषयग्रामः प्रत्ययप्रणय इति व्याचक्षते । तच्चाधुक्तम्, यत् उत्पत्तिकषायान्नासौ भिद्यते, द्रव्यादेशिव तस्मादपि मधिरङ्गाय समायेत्येवेति ॥ २६८३ ॥ आदेशकषायमाह—

ओएसओ कसाओ कइयवकयभिडडिभंगुरागरो । केई चित्ताइगओ ठवणाणत्थंतरो सोऽयं ॥ २९८४ ॥

(आदेशत कषाय केन गच्छतुद्धटिभङ्गुरागार । केचिच्चित्तादिगत स्थानानर्थान्तर सोऽयम् ॥ २९८४ ॥)

योऽन्तरङ्गकषायमन्तरेणापि 'कूपितोऽयम्' इत्यादिरूपेणादिश्यते स आदेशकषायः । स चेह कैतवकुतमुद्धटिभङ्गुराकारो नटादिद्रव्ययः । केचित् 'तद्वरूपयश्चित्रादिगतो जीव आदेशकषायः' इति व्याचक्षते । तच्चाधुक्तम्, स्थानानर्थान्तरत्वात् तस्येति ॥ २९८४ ॥

रस भावकषायमाह—

सओ रसो कसाओ कसायकम्मोदओ य भावम्मि । सो कोहोइ चउद्धा नामाइ चउविहेक्केक्को २९८५ ॥

(रस्तो रस कषाय कषायकर्मोदयश्च भावे । स कोषादिश्रुतार्थो नामादिश्रुतिष एकैक ॥ २९८५ ॥)

हरीतक्यादीना यो रसः स रस्ताः कषायो रसकषायः । भागकषायस्तु मोहनीयकर्मोदयः, तज्जतिवच्च कषायपरिणामः । स च क्रोधादिभेदाद्यनुवर्त्ता । कोषादिरपि प्रत्येक नामादिभेदाद्यनुवर्त्ति इति ॥ २९८५ ॥ अयं नामादिकषायणा को नयः कमिच्छति ? इत्याह—

भावं सद्दाइनया अटुविहमसुद्धनेगमाईया । नाएसुप्पत्तीओ सेसा जं पच्चयविगप्पा ॥ २९८६ ॥

(भावं शब्दादिनया अष्टनिधमसुद्धनैगमादिका । नादेशोत्पत्ती शेषा यत् प्रत्ययविकल्प्यौ ॥ २९८६ ॥)

भागरूपायमेव शुद्धत्वात् शब्दनया इच्छन्ति, न नामादिकषायान् । शेषास्तु श्रृजुद्धनवर्त्ता नैगमादिनयाः द्विधा—शुद्धा अशुद्धाश्च । तत्राग्निशुद्धा अष्टविधमपि नामादिकषायमिच्छन्ति । ये तु मिश्रुद्धाः, तथा श्रृजुद्धनयश्च ते सर्वेऽप्यदेशोत्पत्तिकषायौ नेच्छन्ति । कुतः ? इत्याह—'जं पच्चयविगप्प' चि, यद् यस्मादेतौ द्वौ अपि प्रत्ययकषायविकल्पौ प्रत्ययकषायान् न भिद्येते; तथाहि—उत्पत्तिकषायः कषायोत्पत्तौ प्रत्यय इत्युक्तमेव, तथा, आदेशकषायोऽपि कैतवकुतोऽप्यन्यकषायोत्पत्तौ प्रत्ययो भवत्येवेति न तस्मात् तौ भिन्नाविति ॥ २९८६ ॥

अयं नामादिके द्रव्यक्रोधे ज्ञातरी भव्यशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यक्रोधमाह—

दुविहो व दव्वकोहो कम्मदव्वे य नोयकम्ममम्मि । कम्मदव्वे कोहो तओग्गा पोग्गला णुइया ॥ २९८७ ॥

(द्विविधो वा द्रव्यक्रोधः कर्मद्रव्ये च नोक्तमिन्द्रिये । कर्मद्रव्ये क्रोधस्तदोभया पुदला अनुदिता ॥ २९८७ ॥)

॥ २९७ ॥

विशेषाः

भागाः-२

आदेश-

कषायः

रस-भाव-

कषायौ

कषायनि-

क्षेपणा

को नयः

कमिच्छति ?

नोकम्मदव्वकोहो नेओ चम्मरानीलिकोहई । जं कोहवेयणिज्जं समुइणणं भावकोहो सो ॥ २९८ ॥

(नोकम्मदव्वजोषो ज्ञेयधर्मकार नीलकोषादि । यत् क्रोषेवदनीयं समुनीर्णं भागकोष स ॥ २९८ ॥)

व्याख्या- न पव्यगरीरव्यातिरिक्तः द्रव्यक्रोषो द्विधा- रुमद्रव्यक्रोषः, नोमद्रव्यक्रोषः, नोमद्रव्यक्रोषश्च । तत्र योग्यादयोऽनुदितश्रुतिर्वाः पुद्गलाः रुमद्रव्यक्रोषः । नोमद्रव्यक्रोषो यस्तु 'कोहो' वि, प्रादुर्भावदमाश्रित्य चर्मकारचर्मकोषो नीली (प्र० ० ल) क्रोधादिश्च ज्ञेयः । भागकोषमाह- यत् क्रोषेवदनीयं रुमपिपास्तं समुदीणमुदयमागतं तज्जितवत् क्रोषपरिणामः स भागक्रोष इति । एवं भागदयोऽपि नामादिभेदाद् यथा- कोर्णं चतुर्था गज्याः ॥ २९८-२९८८ ॥ अथवा, प्रथमन्तानुबन्धादिभेदात् सौंऽपि क्रोधादयश्चतुर्था ज्ञेया इति दर्शयन्नाह- माणादो वि एवं नामाह चउव्विहा जहोजोगं । नेया पिहप्पिहा वा सव्वे ऽणंताणुबन्धाई २९८९

(नानादयोऽप्येवं नामान्यश्चतुर्था यथायोग्यम् । ज्ञेया प्रथमं प्रथमं सौंऽज्जन्तानुबन्धादय ॥ २९८८ ॥)

गतायां ॥ २९८९ ॥ तत्रान्तानुबन्ध-ऽप्रत्यारयानामरण (प्र० ० अप्रत्यारयान) प्रत्याख्यानामरण-सज्जलनस्वरूपाणा क्रोधादीना पणानुपूर्यां प्रत्येकं धरूपमाह-

जलरेणु-भूमि-पव्वयरईसरिसो चउव्विहो कोहो । तिणिसलया-कट्ट-ट्टियसेलत्थं भोवमो माणो ॥ २९९० ॥
मायावलोहि-नोमुत्ति-मंढसिग-घणवंसिमूलसमा । लोहो हरिद-खंजण-कहम-किमिरांगसोमाणो ॥ २९९१ ॥
पक्ख-चउम्मास-यच्छर-जोवजीवोणुगामिणो कमसो । देव-नर-तिरिय-नारयगइसाहणहेयवो नेयो

(जल-रेणुं भूमि पर्वततोत्रे (रेखा) मन्दाश्रुतुषि क्रोष । तिसलया-काष्ठ उरिथक त्रौलसम्भोषको मान ॥ २९९० ॥)

(मायावलोहितोर्मुक्ति-भयथुद्ध-यन्मन्त्रोमूलसमा । लोहो हरिद-खंजण-कहम-किमिरांग-सोमान ॥ २९९१ ॥)

(पक्ख-चउम्मास-यच्छर-जोवजीवोणुगामिणो कमसो । देव नर तिरिय-नारकाविसा-महेयवो नेया ॥ २९९२ ॥)

पणाः स्थानान्तर-गतिप्रतीतिर्वादा न्हं व्यापयन्त इति ॥ उक्त स्थायस्वरूपम् ॥ २९९०-२९९१ ॥ अथेन्द्रियस्वरूप निरीणुहा-
इंदो जीवो सव्वोवलद्धिभोगपरमेसरत्तणओ । सोत्ताइमेयमिंदियमिह तस्सिगोडभावाओ ॥ २९९३ ॥

(इंदो जीव सव्वोवलद्धिभोगपरमेसरत्तणत्वात् । सोत्ताइमेयमिंदियमिह तस्सिगोडभावाओ ॥ २९९३ ॥)

'इदि परसंगे' इदन्नात् परमेययोगादिन्द्रो जीव', परमेयमय्य दूतः १ इत्याह- 'मव्वो' इत्यादि आरणाभावे सर्वव्यापि यस्तुन उपरम्भात्, नानाभवेण गतेत्यापि त्रिजगद्ग्रास्य वस्तुनः परिभोगात् परमेयमे जीव इति तस्य परमेयत्वम् । नन्वेन्द्रिय जीवस्य लिङ्ग भिन्नं' तेन एते मृदे या निपातनादिद्विन्द्रियमुच्यते, अत्राह-इन्द्रियमिह त्रिजगद्गतिमानादिति । तत्र धोयादिदेव धोय-नया प्राण मग्न-

अन्द्रिय-
च्युत्यनिः

॥ २९८ ॥
विशेषा०
भागः-२

सर्वाभेदात् पञ्चनिधमित्यर्थः ॥ २९९३ ॥ तदपि नामादिभेदाच्चतुर्निधमिति दर्शयन्नाह—

तं नामाड चउद्धा दव्वं निव्वित्ति उवगरणं च । आगारो निव्वित्ति चित्ता वज्झा इमा अंतो ॥ २९९४ ॥
पुप्फं कलंवुयाए-धन्नमसूराडमुत्तचदो य । होइ खुरप्पो नाणागिई य सोइंदियाईणं ॥ २९९५ ॥
विसयगहणसमत्थं उवगरणं इंदिय तरं तं पि । जं नेह तदुवघाए गिण्हइ निव्वत्तिभावे वि ॥ २९९६ ॥

(तद् नामादि चतुर्धा द्रव्यं निवृत्तिरूपकरण च । आकारो निवृत्तिश्चित्रा बाह्ये यमन्त ॥ २९९४ ॥)

(रजस्वपुष्पाक रो धान्यमसुरातिमुक्तच द्रव्यं । भवति खुरप्पो नानाकृतित्वं श्रोत्रेन्द्रियादीनाम् ॥ २९९५ ॥)

(विषयग्रहणसमर्थमुपकरणमिन्द्रियान्तरं वदपि । यद् नेह तदुपपाते गृह्णाति निवृत्तिभावेऽपि ॥ २९९६ ॥)

व्याख्या—तद् नामेन्द्रियं स्थापनेन्द्रियमित्यादिभेदाच्चतुर्धा । तत्र इह भव्यशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यं द्रव्येन्द्रियं निवृत्तिरूपकरणं चेति द्विभेदम् । तत्र कृष्णशुक्लकादिराकारो निवृत्तिरुच्यते । सापि यावन्नाऽऽन्तरभेदात् पुनरपि द्विभेदा । तत्र यावन्ना निवृत्तिश्चित्रा नानाप्रकारा मनुष्याऽ-व श्रगमादेः कस्यापि स्निहकसल्लस्येत्यर्थः । अन्तर्निवृत्तिस्त्वयम् ; का ? इत्याह—‘पुष्फमि’त्यादि, श्रोत्रस्यान्तर्निवृत्तिः कदम्ब-पुष्पाकारमासगोलरूपस्या, चम्पुस्तु धान्यमहराकारा, घ्राणस्यातिशुक्ल-रजसुमचन्द्र-रुकारा, रसनस्य खुरप्रकारा, स्पर्शनं तु नाना-कृतिं द्रव्यमिति । एष श्रोत्रादीनां तन्निवृत्तिराकार इति । तस्या एव कदम्बपुष्पाकृतिमासगोलरूपस्याः श्रोत्रान्तर्निवृत्तेर्यद्विषयग्रहण-समर्थं शक्तिरूपमुपकरणं तदुपकरणं द्रव्येन्द्रियम् ‘उच्यते’ इति शेषः, यथा एतन्नस्य च्छेत्री शक्तिः, बह्वेवा दाहादिका शक्तिस्तथेदमपि श्रोत्राद्यन्तर्निवृत्तेरपि यग्रहणसमर्थं शक्तिरूपं द्रव्यम् । तदन्तर्निवृत्तिरेव तत्, तच्छक्तिरूपत्वात्, न पुनर्भेदान्तरमित्याशङ्क्याह—तदपीन्द्रिया-न्तरं द्रव्येन्द्रियस्य भेदान्तरमित्यर्थः । कुतः ? इत्याह—‘जमि’त्यादि, यस्मादिह कदम्बपुष्पाद्याकृतेर्मासगोलरूपारयाः श्रोत्राद्यन्तर्निवृत्तेर्यो शक्तिस्तस्या वात पिचादिनोपपाते विनाशे सति यथोक्तान्तर्निवृत्तिसङ्कावेऽपि न शब्दादिनिषयं गृह्णाति जीवः, इत्यतो ज्ञायते—अस्त्यन्तर्निवृत्तिशक्तिरूपमुपकरणेन्द्रियं द्रव्येन्द्रियस्य द्वितीयो भेद इति ॥ २९९४-२९९५-२९९६ ॥ भावेन्द्रियमाह—

लद्धु-वओगो भाविंदियं तु लद्धि त्ति जो खओवसमो । होइ तदावरणणं तल्लोभे चैव सेसंपि ॥ २९९७ ॥

(ल-च्यु-पयोगी भावेन्द्रियं तु लक्षितिरिति य क्षयोपशमः । भवति तदावरणानां तल्लोभ एव शेषमपि ॥ २९९७ ॥)

ल-च्यु पयोगी भावेन्द्रियम् । तत्र यदावरणानां तेषामिन्द्रियणामावरणरूपणा क्षयोपशमो भवति जीवस्य स लब्धिः । शेषमपि द्रव्ये-न्द्रियं तल्लोभ एव लब्धिप्राप्तावेव भवतीति द्रव्यमिति ॥ २९९७ ॥ उपयोगः कः ? इत्याह—

॥ २९९ ॥
निशेपा-
भागः-२
इन्द्रिय-
निक्षेपाः
निवृत्त्युप-
करणे

लच्छु-
पयोगी

ल्लापलक्षणाना पञ्चानामपीन्द्रियदिपगणा सभावादिति । अन्यथा वा पञ्चेन्द्रियकयस्य सुविषया भावनीयम् तद्विकेन्द्रियो मूलः अथ प्रसिद्धः पञ्चेन्द्रियोऽपि कस्माद् नोपादिश्यते ? इत्याह— तथापि पञ्चेन्द्रियोऽसौ न भण्यते, ग्राह्याना निवृत्त्यादिद्रव्येन्द्रियाणामभावादिति ॥ ३००१ ॥

अमुमेवार्थं कुम्भकारव्यपदेशदृष्टान्तेन समर्थयन्नाह—

सुतो वि कुंभनिव्वत्तिसत्तिजुत्तो त्ति जह स घडकरो । लद्धिदिएण पंचेदिओ तहा वज्झरहिओ वि ॥ ३००२

(सुतोऽपि कुम्भनिवृत्तिकाक्युक्त इति यथा स घटकार । लद्धीन्द्रियेण पञ्चेन्द्रियतया वाह्यरहितोऽपि ॥ ३००२ ॥)

सुतोया ॥ ३००२ ॥ अथेन्द्रियाणा लाभक्रम उच्यते । तत्र यदा द्रव्येन्द्रियसामान्य भावेन्द्रियसामान्य आश्रित्य पृच्छयते तदा 'तल्लोभे चेप सेम पि'(शा०-२५९७) इति प्रागुक्तवचनाल्लब्धिमाश्रित्य प्रथम भावेन्द्रियलाभस्ततो द्रव्येन्द्रियलाभ इति द्रष्टव्यम् । यदा तु द्रव्येन्द्रिय-भावेन्द्रियसामान्याद् भिन्नः कुतो लाभः पृच्छयते— विशेषरूपतया पृच्छत इत्यर्थः, तदेव द्रष्टव्यम्— प्रथममिन्द्रियारण्यपेक्षामरूपा लब्धिरर्भवति, ततो ग्राह्यान्तरमेव भिन्ना निवृत्तिः, ततश्चान्तरनिवृत्तेः अक्षिरूपपुरुषकरणम्, तदनन्तर चेन्द्रियार्थोपयोग इति एतदेवाह—

लाभककमे उ लद्धी निव्वत्तु-वगरण उवओगो य । दव्विदिय-भाविदियसोमणणाओ कओ भिणणो ॥ ३००३

(लाभकमे तु लद्धिर्निवृत्त्यु पकरणे उपयोगश्च । द्रव्येन्द्रिय-भावेन्द्रियसामान्यात् कुतो भिन्न ॥ ३००३ ॥)

व्याख्यातार्यो ॥ तदेव व्याख्यातमिन्द्रियस्वरूपम् ॥ ३००३ ॥ अथ परिपहान् व्याख्यासुराह—

परिसोढवा जइणा मग्गाविच्चुइ-विणिज्जरहेऊ । जुत्तो परीसहा ने खुहादओ होति वावीसं ॥ ३००४

(परिसोढव्या यतिना मार्गाभिन्त्युतिभिर्निर्जराहेतो । युक्ता परिपहान्ते ध्रुवादयो भवन्ति द्वाविंशति ॥ ३००४ ॥)

यतो मार्गाभिन्त्युति विनिर्जराहेतोः परिसोढव्या अधिस्तहनीयाः साधुभिः, ततः परिपहा भणवन्ते । ते च श्रुत्वा पिमासा सीडण्डे' इत्यादिग्रन्थप्रतिपादिताः ध्रुवादयो द्वाविंशतिर्भन्तीति ॥ ३००४ ॥ अथोपसर्गान् व्याख्यातमाह—

उवसज्जणसुवसग्गो तेण तओ व उवसज्जए जम्हा । सो दिव्व-मणुय-तेरिच्छिआ-ऽऽसवेयणाभेओ ॥

(उपसर्जनसुपसर्गत्तेन सन्नो धोपसृज्यते यस्मात् । स दिव्य-माणुप तैर्योन्यान्मसवेदनाभेद ॥ ३००५ ॥)

उपसर्जनसुपसर्गः अथा, करणसाधनः— उपसृज्यते सप्रच्यते षोडाद्विभिः सह जीवस्तेनेत्युपसर्गः । अथा, कर्मसाधनः— उपसृज्यते

* गुहा पिवासा-सो उपह, दसा चेलापदेश्यथा । चरिया निसीहिआ सिल्ला अक्कोसवह-जायणा ॥ १ ॥ अलाभ-योग-तणफासा-मल-सकारपरिसहा । पत्ता-अन्नाण-सम्भत्ते देश वासीम परिसहा ॥ २ ॥ (यत् पिपासा शीत-जण्णा, दश-अचेल-अरति स्त्रिय । चर्या निपवा शय्या-आनेश यथ याचना ॥ १ ॥ अलाभ-योग-जणपसो मल सत्तरपरिसहा । प्रदा-अज्ञान-सम्यक्त्वानि इति द्वाविंशति परिसहा ॥ २ ॥)

॥ २३१ ॥
निशेष०
भागः-२

परिपहाः
उपसर्गोः
निर्मर्थ
देवदयः
कुर्वन्ति ?

मरुतं तत्रोऽमत्रेण जीवेन सह यस्मान् तत् उपमार्गः । अथवा, अपादानसाधनः— तत्तस्माद्रूपमर्गाधीन उपसृज्यते सप्रच्यते बीडादिभिः
सह यस्मात् तत् उपमार्गः । स च देहेष्वो भवो दिव्यः, मनुष्येष्वो भवो मालुषः, तिर्यग्योनिष्वो भवमर्त्येष्वो नः, आत्मना संवेद्यत
इत्यात्ममर्त्येदीय इत्येव तत्तर्हेदृति ॥ ३००५ ॥ केन पुनः कारणेन देवादित्यः साधूनामुपमर्गो भवन्ति ? इत्याह—

हाम-प्पओस-न्दीमंसओ विमायाएवा भवो दिव्वो । एव चियमाणस्सो कुसीलपडिसेवणचउत्थो ॥
तिरिओ भय-प्पओसा-हारावच्चाडरक्खणत्थं वा । घट्ट-त्थं भण-पवडण-लेसणओ चायसंवेओ ३००८

(हाम प्रदेय-नीनामनतो विमायाया या भवो दिव्य । एतमेव मानुष्य कुसीलप्रतिसेवणचतुर्थं ॥ ३००६ ॥)

(तिरिह भय प्रदेहा उच्छ्रात-मत्त नीउत्तणार्थं वा । घट्ट-सन्त्यन भवतन-लेसणतो यत्तसंवेण ॥ ३००७ ॥)

त्राय्या-हाणम् औडानः, अनातपूर्वभयमन्त्यादिश्रुतद्वेषाद् वा, 'वीर्यमण्ड' चि, 'रिमय' सप्रतिनातव्यलति न या ?' इति मीमा
मयो विमार्ग-डिउ उपमर्गो भवेत् । तथा 'विमायाए' चि निविधा मात्रा विमात्रा तस्याः सकृदात् रिमपि हास्यात्, रिमपि श्रद्धेयात्,
किं न मीमाणाज्येयार्थः, दिव्य उपमर्गो भवेदिति । एवं मालुषोऽप्युपमर्गाश्रुतिर्भवो भवेत् । केवलं 'कुसीलपडिसेवणचउत्थो' चि, क्षीणउ-
पमर्गो वा 'कुसीलप्रतिसेवणमाश्रित्य चतुर्थभेदे द्रष्टव्यः, विमात्राणवस्यार हास्याद्विष्वेयान्तर्यामिप्रवृत्तनादिति । तिर्यङ् भयात्,
भवेदिति, आहाराण्य, न्यस्यनीउ शुद्धादिस्थानरमणाभ्युपमर्गं कुर्यादिति । आत्ममेवेदीयम्युपमर्गो नेत्रपतिकर्णिकादिचट्टनात्, अज्ञाना वा
भाभमनाम् स्तब्धताभावाद्, गर्तोदी या प्रतनान्, निगुणितत्राहाद्विज्ञाना वा लेजनात् परस्पर ज्ञेयणाद् भवति ॥ इति सप्तचत्वारिंशदुपायार्थः ॥
॥ ३००८-३००७ ॥ अथ रगादीनां यथाक्रममुत्तरगणन्याह । तत्र च रागे 'रहटना' इत्यादिषड्गुणाः । आसा चार्थः सकृदानकौ
भूयादसदसदगेष्वेति ॥ अथ 'नामयंता नमोदि' (गा०-२६६०) इत्येतद् व्याचिरयामुगह—

पहवीकरणं नामणमहवा नासणमओ जहाजोगं नेयं रगाडिणं तन्नामओ नमोऽरहा ॥ ३००८ ॥

(प्रवीकरणं नमस्तम रवा नाजननतो रगव्येवम् । ऐषे रगादीना वनामात् नमोऽर्हा ॥ ३००८ ॥)

रगादीना प्रवीकरणं इत्यभाषाणदन नमनमुत्पत्ते, मूलको नाश्रय या । अतो रगादीनामेवंविच नमनं यथायोग यथावदमानकं
नेयम् । तस्यमनाप नमो नमप्रकारव्याहोर्हन्ति इति ॥ ३००८ ॥ साधनं प्रवृत्तौत्या अनेकधाजह-उद्दन्तिरुत्तममम इति दशयथाह-
इदियं इत्यादिनततो रगाणां, एता अपि तेष्वेव ॥ इदानीमप्यौपताल्यापनायमपान्तगतिकं नमस्कारफलमुपदर्शयति—

अरहंतनमोद्वारे जीवं मोण्ड भवसहस्साओ । भावेण न्दीग्माणो होइ पुणो वोहिलोभाण ॥ ३००९ ॥

(अरहंतनमो जीवं मोण्ड भवसहस्साओ । भावे १ क्रियाफलतो भवति पुनर्निरुत्तमाय ॥ ३००९ ॥)

इह नाम-स्थापनाद्वय भावलक्षणनमस्कारश्चतुर्विधो गृहीतः । तत्रार्हच्छब्देन बुद्धिस्था अर्हदाकारवती स्थापना गृह्यते, तस्या नमस्कारः स्थापनानमस्कार इति व्युत्पत्त्या स्थापनानमस्कारः सगृहीतः । 'नमोक्कारो' ति इत्यनेन नामनमस्कारः । 'कीरमाणो' ति अञ्जलिप्रशोदना क्रियमाण इत्यनेन द्रव्यनमस्कारः । 'भावेण' ति अनेन तु भावनमस्कार इति । तत्रार्हन्नमस्कारः क्रियमाणो जीवं मोचयति भगवत्प्राप्तं दिना क्रियमाण इत्यनेन द्रव्यनमस्कारः । 'भावेण' ति अनेन तु भावनमस्कार इति । यद्यपि च काश्चित् तद्वद एव मोक्षं न प्रापयति तथापि अस्तायादन्तमेवेत्य इत्यर्थः । अनन्तभयमोचनाच्च मोक्ष प्रापयतीत्युक्तं भवति । यद्यपि च काश्चित् तद्वद एव मोक्षं न प्रापयति तथापि भावेनोपयोगविशेषेण क्रियमाणो भावनानिश्चयत एवान्यस्मिन्नपि जन्मानि पुनरपि मोक्षिलाभाय भवति । बोधिलाभय निश्चितोऽचिराद् मोक्षहेतुरिति । एष माहात्म्यन्तरेण नामादिचतुर्विधयिथानेन नमस्कारः क्रियमाणो जीव भगवद् मोचयति, पुनर्गोधिनीजं च जायते ॥ इति निरुक्तिगार्थः ॥ ३००९ ॥ अत्र भाष्यम्—

अरहंतागोरवई ठवणा नोमं मयं नमोक्कारो । भावेणंति य भावो दव्वं पुण कीरमाणो ति ॥ ३०१० ॥
य नामाइचउन्विहवज्जवभंतरविहाणकरणाओ । सो मोएइ भवाओ होइ पुणो बोहिवीयं च ॥ ३०११ ॥

(अर्हदाकारवती स्थापना नाम मत नमस्कार । भावेनेति च भागो द्रव्य पुन क्रियमाण इति ॥ ३०१० ॥)

(इति नामादिचतुर्विधवाङ्माऽऽख्यन्तरनिधानकरणात् । स मुच्यते भगवद् भवति पुनर्गोधिनीजं च ॥ ३०११ ॥)

गतार्थे ॥ ३०१०-३०११ ॥ तथा चाह—

अरहंतनमोक्कारो धन्नाण भवक्खयं करंताणं । हिययं अनुम्मयंतो विसोत्तियावारओ होइ ॥ ३०१२ ॥

(अर्हन्नमस्कारो धन्याना भवक्षयं कुर्यात् । इदमनुसुद्धन् विक्षोतिकावारको भवति ॥ ३०१२ ॥)

धनं ज्ञानं दर्शनं चारितलक्षणमर्हन्तीति धन्याः साध्यादयस्तेषां भगवत्य तद्वद्वीवितक्षपणं कुर्यात्ता याजनीं हृदयमनुसुद्धन् विक्षोतिकाया

निर्माणमनस्यापचयनस्य चान्नमोर्हन्नमस्कारो भवति ॥ इति निरुक्तिगार्थः ॥ ३०१२ ॥ भाष्यम्—

इहा नाणाइधणां परित्तंसंसारिणो पयणुकम्मा । भवजीवियं पुणवभवो तस्सेहक्खयं करंताणं ३०१३
इह विसोओगमणं चित्तस्स विसोत्तिया अवज्झाणं । अरहंतनमोक्कारो हिययगओ तं निवारोइ ॥ ३०१४

(धन्या ज्ञानादिधना परित्तसंसारिण पदातुकर्माण । भवजीवित पुनर्भवस्त्येह क्षयं कुर्यात् ॥ ३०१३ ॥)

(इह त्रिकोतो गमनं चित्तस्य विक्षोतिकाऽपचयनम् । अर्हन्नमस्कारो इदमनुसुद्धन् निवारयति ॥ ३०१४ ॥)

गतार्थे ॥ ३०१३-३०१४ ॥ अथार्हन्नमस्कारस्यैव महायथा दर्शयति—

॥ २३ ॥

विशेषः

भागः-२

अर्हन्नम-

स्कारो

विक्षोति-

कानारकः

अरहंतनमोक्कारो एवं खलु वणिओ महत्थो ति। जो मरणम्मि उवग्गे अभिक्खणं कीरई बहुसो । ३०१५

(अहंमत्त्वम् एव मनु वर्णितो महार्थ इति । यो मरणे उपायेऽभीक्ष्णं क्रियते बहुधा ॥ ३०१५ ॥)

अहंमत्त्वम् एव मनु वर्णितो महार्थ इति महानर्थो यस्य स महायोज्यप्राथम्येऽपि द्वादश्यान्त्रात् स्याद्विवाद् महार्थः । रुज पुनरेते-
देव्यु ? इत्याह-यो नमस्कारो मरणे प्राणोपरमलभणे उपाये समीपयूतेऽभीक्ष्णमनवरत क्रियते नहुयोऽनेक्यः । ततश्च महत्यामापटि द्वाद-
श्यान्त्रं मुक्त्वा तत्स्थानेऽनुमरणाद् महार्थः ॥ इति निपुं किंवायार्थः ॥ ३०१५ ॥

कर्णं पुनर्वादिताया नमस्कारः ? इत्याद्यङ्गस्य युक्तिमाह मायस्कारः—

जलणाइभए सेसं मोत्तुं पेरयरणं महामोललं। जुधि वातिभए घेप्पइ अमोहमत्थं जह तेहेह ॥ ३०१६ ॥
मोत्तुं पि वारसंगं मरणाइभए सु कीरए जम्हा। अरहंतनमोक्कारो तम्हा सो वारसंगत्थो ॥ ३०१७ ॥
मव्वं पि वारसंगं परिणामविसुद्धिहेउमित्तगं। तत्कारणभावाओ कह न तयत्थो नमोक्कारो ? ॥ ३०१८ ॥

न हु नम्मि देसकाले सक्को वारसविहो सुयक्खंयो।
सव्वो अणुचिनेउं (नं ग विवित्तं) धंतं पि समत्थचित्तेणं ॥ ३०१९ ॥

(इत्यन्तादिभेदे वेपे सुव्याप्येवरत्ने महामुल्यम् । जुधि वातिभवे तुल्येऽमेयमरत यथा तथेह ॥ ३०१६ ॥)

(युस्मापि वारणादौ मरणाभिर्भूतुं त्रियते यामाए । अहंमत्त्वमरत्नात्समाग्नं स द्वादश्यान्त्रार्थे ॥ ३०१६ ॥)

(सर्वानपि पाप्मानान् परिणामान्निगृह्णितुमावकाशं । तत्कारणभावात् कर्त्तुं न तदर्थं नमस्कारः ? ॥ ३०१८ ॥)

(न मनु तस्मिन् देसकाले शस्यो वारसविहो ग्राह्यः । अरहंतनमोक्कारो तम्हा सो वारसंगत्थो ? ॥ ३०१८ ॥)

यत्परोऽपि गुणमाः, नर 'देसकाले' ति, उगः प्रस्तावनादुत्सृज्य, शलो देसकालस्तास्मिन् मरणकाले देसकाल इति । 'धंतं पि' नि

पातितमन्यपमिति ॥ ३०१६-३०१७-३०१८-३०१९ ॥ मरुस्मिन्वापि यत्र वीतरागोक्ते पदे गति जीव. यत्किं गच्छति, 'येन च

पदेन' शिराग्न भानि निर्यमुपति, ननु तस्यैवमपि पदं यमस्तमोहगालो-ऽत्रहेतुत्वात् यंण्णोद्विदाद्वत्तस्य ध्यानमेव भवति, तस्मात् सत्त्वान्,

किं युतमेव्यदाभो नमस्कार मण्डिताद्विज्ञानं न भविष्यति ? इत्यतया मरुत्या नमस्कारस्य द्वादश्यान्त्ररूपा मायव्याह—

गम्मि वि जम्मि पण म्भेगं कुणइ वीयराय (नं राग मए) तं तप्स होइ नाणं जेण विरागत्तणमुवेइ ३०२०

(एवमिन्द्रियं वीर्यमेव पदं मर्त्येन स्तनीति वीर्यागमये । ननु यदा-अवधि जाय केन विरागत्वमुपैति ॥ ३०२० ॥)

॥ ३०१५ ॥

निशेण०

भागा-२

अहंमत्त्व-

स्कारस्य

महायत्ता

अहंमत्त्व-

स्कारो

द्वादश्या-

स्यार्थः

परिणाम-

विमुद्धिहेतु

चात् मरण

कारित्वान्

मोक्षोच्छेद-

कृत्यान्

एकस्मि विजस्मि पए संवेगं कुणइ वीयराय(प्र० रणा)मए। सो तेण मोहजालं छिंदइ अञ्जप्पओणेणं
ववहाराओ मरणे तं पयमेक्कं मयं नमो(प्र० तसु)क्कारो। अन्नं पिनिच्छयाओ तं चेव य वारसंगत्थो ३०२३।

(पक्वमिन्नपि यस्मिन् पदे सवेग करोति वीरयामते । स तेन मोहजालं छिनत्त्यध्यात्मयोगेन ॥ ३०२१ ॥)

(व्यवहाराद् मरणे तत् पदमेक मत नमस्कार । अन्यदपि निश्चयात् तदेव च द्वादशाङ्गार्थ ॥ ३०२० ॥)

गतार्था एव, नार कि पुन' प्रस्तुते तदेक पदम् ? इत्याह- 'ववहारा' इत्यादि, यथा लोभ्यवहारे 'साप्रतमल्पस्तन्दुलः, प्रसूरो गोधूमः, मप्यो यमः' इत्यादानेन क्रम्येभ्यश्च्यते, तथा मरणसमये क्रियमाणः 'पच नमोक्कारो' अनेकपदात्मकोऽपि व्याहारात् एक पदमात्रमभिमतः । निश्चयनयमतेन तदन्त्यदपि सुयन्त लिङ्गन्तं वा लभ्यति यत् मवेगकरं निर्जराफलं पदं तदेतद् द्वादशाङ्गार्थ इति ॥ ३०२०-३०२१-३०२२ ॥

यदुक्तं नियुं किट्ठता- 'अभिसरण कीर्इं गहुयो' (गा०-३०१५) इति । तत्र किं कारणम् ? इत्याशङ्क्याह-

‘जं सो ऽतिनिज्जरत्थो पिडयत्थो वन्निओ महत्थो वि । कीरइ निरंतरमभिवक्खणं तु वहुसो बहू वारा ॥३०२३॥

(यत् सोऽतिनिर्जरायं विवकायां वर्णितो महायथोऽपि टक्कार्यो महाश्रौक्तप्रकारेण वर्णितः, तस्मादभीक्ष्णं निरन्तरं गहुसो

यद् यस्मादमी नमस्कारोऽतिनिर्जरायः, तथा द्वादशाङ्गगणिपिटक्कार्यो महाश्रौक्तप्रकारेण वर्णितः, तस्मादभीक्ष्णं निरन्तरं गहुसो

गहुयो वाराः क्रियते ॥ इति गाथाट्ठकार्यं ॥ ३०२३ ॥ अथ नियुं किट्ठदुपसहरत्थाह-

(अर्हन्तमस्कारं सर्वपापप्रणाशनं । मङ्गलानां च सर्वपापप्रथमं भक्तिं मङ्गलम् ॥ ३०२४ ॥)

अत्र 'मत्त्वपापपणासणो' इत्यस्य व्याख्यानमाह-

पंसेइ पिवाइ व हिंयं पाइ भवेवा जियं तओ पावं तं सव्वमट्ठुसामन्नजाइ भेयं पणासेइ ॥ ३०२५ ॥

(पादायति पितृति ना हितं पति भवे वा जीवं तत् पापम् । तत् सर्वपापानामन्यजातिभेदं प्रणाशयति ॥ ३०२५ ॥)

पाशयति मलिनयति जीवामिति पापम्, पितृति ना हितमिति पापम्, पति वा भय एव रक्षति जीवं, न पुनस्तस्माद् निःसृतं ददातीति पापम्, तच्च सर्वं ऊर्ध्वमिति पापम् । ऊर्ध्वमूलम् ? इत्याह- 'अट्ठसामन्नजाइभेय' ति न अष्टौ सामान्येन ज्ञानावरणीयदयो जातिभेदा यस्य तदट्ठसामान्यजातिभेदं प्रणाशयत्यु-उदेयतीति सर्वपापप्रणाशनं इति ॥ ३०२५ ॥ 'मगलाणं च सन्वेसि' इत्यादेवर्णितानामाह-

नामाइ मंगलाणं पढमं ति पहाणमहव पंचण्हं । पढमं पहाणतरयं व मंगलं पुव्वभणित्यत्थं ॥ ३०२६ ॥

(नामान्मिमङ्गलानां प्रथममिति प्रधानमथवा पञ्चानाम् । प्रथमं प्रधानतरकं वा मङ्गलं पूर्वमणितार्यम् ॥ ३०२६ ॥)

अद्वैतस्यारक्षणं मङ्गलं नाम-स्वायनादिमङ्गलानां मध्ये प्रथमं प्रधानम्, मोक्षलक्षणप्रधानपुरुषार्थसाधकत्वात् । अथवा, प्रस्ता-
नागौरवश्रवणमहर्षि-मिहोदयिभारतमङ्गलानामेतत् प्रथममायम्, गान्धर्वनिर्दिष्टत्वात् । अथवा, प्रधानतरप्रथमम्, सिद्धाद्यपेक्षयाऽद्वैता प्रधान-
तत्त्वपरोपरारारार्थसाधकत्वादि । 'नं गान्धर्व' (गान्धर्व-गालयह) भगवो' (गान्धर्व-गालयह) इत्यादिना च मङ्गलं पूर्वभणितश्रवणमेव ॥ इति गायान-
गार्थः ॥ ३०२६ ॥

॥ इत्यहंमस्कारः समाप्तः ॥

अथ सिद्धमन्त्रस्य व्याख्यानपुराह-

सिद्धो जो निष्कन्तो जेण गुणेण स य चोदसविगप्पो । नेओ नामाईओ ओयणसिद्धाहओ दव्वे ॥ ३०२७ ॥

(मिहो जो निष्कन्तो येन गुणेन स च चतुर्दलीरत्य । श्रेयो नामादिकं ओदनसिद्धादितो ब्रुव्ये ॥ ३०२७ ॥)

एत 'सिद्ध' इति शब्दार्थः ? उच्यते- 'पिब मराट्टो' 'दाम माध ममिद्धो' 'पिदू शास्ते माल्लये च' सिध्यति स्म सिद्धो यो येन
गुणेन निष्कन्तः, न पुनः माधनीय इत्यर्थः । न च सिद्धः सामान्यतो नामसिद्धादिभेदाद्यतुर्दलीरितो ज्ञेयः । तत्र नाम-स्थाप-
नादिद्वौ गुणौ । इत्यसिद्धस्तु सिद्धो निष्कन्त ओदनः, आदिशब्दम् पात्रोत्तीर्णविधादियुं क्षते, अस्योदनादेर्निष्कन्तत्वेण परिनिष्ठितत्वात्,
'प्रधानतरेण च द्रव्यत्वात् ॥ इति गायार्थः ॥ ३०२७ ॥ जेणनेमादशुनिद्वेभेदानाह-

कम्मे सिप्पिये विज्जाए मंते जोगे य आगमे । अत्थ-जत्ता-अभिप्पाए तवे कम्मक्खए इय ॥ ३०२८ ॥

(कर्मणि सिप्पिये च विज्जाया मन्ते जोगे यत्तमे । अर्थ-यात्रा उभयप्रायेण वसति कर्मक्षय इति ॥ ३०२८ ॥)

स्मृतिरु सिन्धुनिर्दो, निमासिद्धः, मन्त्रसिद्धः, योगसिद्धः, जगमसिद्धः, अयमिद्धः, यात्रासिद्धः, अभिप्रापो वृद्धिपर्याप्ततो
गुणसिद्धः, तप सिद्धः, समक्षयसिद्धः ॥ इति नियुक्तिद्वेभेदाभासः ॥ ३०२८ ॥

एतेनो च स्माद्विगिद्वाना मन्त्रप्रतिपादनपराः 'स्मन् जयणाईओ' इत्यादिताः 'न किलस्मद् जो तस्या इतिपाथापर्यन्ता एतत्त्वानिर्द्वि-
गाथाः मन्त्राभारमाधार्थं मूलरूपयस्त्रीज्ञतोऽन्तेया इति ॥ जय कर्मण्यसिद्धमेव प्रपञ्चतो निरुक्तविधिना प्रतिपादयताह-

दीहकालरयं जंतु कम्मं से सियमट्टहा । सियं धंतं ति सिद्धस्स सिद्धत्तमुवाजयइ ॥ ३०२९ ॥

(दीहकाल-रजो गणु यन् तस्य विमानकथा । निनं स्मार्तमेति सिद्धस्य सिद्धयुक्त्याये ॥ ३०२९ ॥)

स्वाध्याय-दीपः योनामयेपकाज्जादित्तन्त्वात् स्विधियनराले यम् तद्वृ दीपमालम्, निपातनिर्मलजीरव्यापुर्नन्तार माद्विगादानाह-
इयः, अथवा, एतेन वन्त्रायेत्यर्थं मन्त्राणि पाठ्याह २३०, एतस्य गणान्तरा य २२ इति कर्मण तस्य विधेयत्वम्, दीपमाल य ग २२ इत्येति

॥ २३६ ॥
विशेषा-
भागः-२

सिद्ध-
नमस्कारः
सिद्धनिर्देशः

११ स्म-
शिल्पादि-
मिहोः

स्मर्माण-
सिद्धः

दीर्घकालरजः, 'ज तु कम्म' ति दीर्घकालस्वरूपं यत् कर्म, दीर्घकालस्थितं रजोरूपं यत् कर्मैतयोः, एतच्चैव त्रिविधं कर्म, तुल्यद्वयस्य विशेषणार्थत्वात् न भव्यस्य समन्वि गृह्यते, नाभव्यस्य, तस्य वक्ष्यमाणधमात्वायोगात् । अथवा, भव्यसमन्विधत्वाभिह कर्मणो धमात्त्वसामर्थ्यादेव लभ्यते । यच्छब्दोऽपि माध्यादुपात्ते कर्मणि न तथापि साफल्यमनुभवति; अतः 'वंतुकम्म' इत्येतदन्यथा व्याख्यायते-जन्तुजीवस्तस्य कर्म जन्तुकर्म । अनेनानद्वैतमव्यय-छेदमाह-यद् यत् कर्मैतयोः । कर्मभूतं यत् कर्म जन्तुकर्म वा ? इत्याह-'से सियमद्वह' ति, ज्ञानान्तराद्याद-जन्तुकर्म । पूर्व 'से' तस्य सित नद्वमित्यर्थः । अथवा, 'से सिय' ति, अनाभोगनिर्वर्तितयथाप्रवृत्तकरणेन सम्यग्ज्ञानाद्युपायतश्च क्रमेण शेषित शेष कृत स्थित्यन्तुभुगमादिभिरन्वीकृतमित्यर्थः । तद् दीर्घकालस्थितिक रजोरूप भव्यस्य संवन्धि यत्कर्म जन्तुकर्म वा पूर्वमप्यथा नद् तत् क्रमेण शेषित सत् त्रिषु ? इत्याह-'सिय धत ति' ति, सितमित्यं नद् ध्यात तीत्यनानलेन दग्ध क्षपित महाग्निना लोहमल-वदस्येति सिद्ध इति निरुक्तिः । एन च कर्मदहनानन्तर सिद्धस्यैव सतः सिद्धत्वमुपायते नासिद्धस्य, 'नेतदणसु नेतदण उवज्जह' इत्यादि-निश्चयनयमताश्रयणादिति । उपजायत इति तदात्मनः स्वाभाविक सत्सिद्धत्वमनादिकर्मावृतं तदारणविगमेनाविर्भवत्येव, न पुनरसदुप-जायत इति प्रतिपत्तव्यम्, असतः एरनिपाणस्येव जन्मायोगादिति । अथवा भिद्धस्य सिद्धत्व सद्भागरूपमुपायते, न तु प्रदीपनिर्वाण-रूपमभानरूपमिति । एन नयमतात्पर्यवच्छेदादभितव । तथा चाहुरेकै-

“दीपो यदा निवृत्तिमभ्युपेतो नैवाग्निं गच्छति नान्तरिक्षम् । दिश न काश्चिद् विदिश न काश्चिद् स्नेहक्षयात् केनलमेति शान्तिम् ॥ १ ॥
जीवस्तथा निवृत्तिमभ्युपेतो नैवावति गच्छति नान्तरिक्षम् । दिश न काश्चिद् विदिश न काश्चिद् स्नेहक्षयात् केवलमेति शान्तिम् ॥ २ ॥”

इत्यादि । एननिधिसिद्धताभ्युपगमे दीक्षादिप्रयासवैयर्थ्यात्, निरन्वयक्षणभङ्गस्य चायटमानत्वादिति ।

अथवा 'दीर्घकालस्य' ति एतदन्यथा व्याख्यायते-रयो वेगवैष्टानिषेणः, फलम्, अलुभ इत्यन्तर्धानम् । ततश्च सतनेनानुभूय-मानत्वाद् दीर्घकालो रयोऽनुभूतो यस्य तद् दीर्घकालस्य यद् भव्यकर्म जन्तुकर्म वा । तथा 'सेसिय' ति एतदप्यन्यथा व्याख्यायते-लेख्या-निषेधा(प्र० निषेधात्)श्लेषित न्द्वययोगोलकन्यायास्तीवेन सद् सश्लेषमुपगतम् । अथवा सितमित्यादि तु तथैव ॥ इति निधुत्तिलोक्त-संक्षेपार्थः ॥ ३०३९ ॥ आह-न्तु यच्छेषित भोषणादि चतुर्विध कर्म तद् यदि पर्यन्ते समास्थितिक भवति तदा समकालमेव क्षपयित्वा मोक्ष गच्छतीत्यर्थोऽङ्गम्यते, यदा तु नियमस्थितिक तद् भवति तदा किं करोति ? इत्याह-

नाउणं वेयणिज्जं अहवहुयं आउणं च थोवागं । गंतूण समुग्घायं खवेइ कम्मं निरवसेसं ॥ ३०३० ॥

(सात्वा वेत्तनीयमति नद्वैकमायुक्तं च स्तोकम् । गदगा समुदुधात क्षपयति कर्म निरवशेषम् ॥ ३०३० ॥)

सम्यग्-श्रुतमभिवेन, उव-प्राप्त्येन कर्मणा हननं धातः प्रलयो यस्मिन् प्रयत्नविशेषेऽसौ समुदुधातः ॥ ३०३० ॥ तत्स्वरूपमेवाह-

कैमलि-
समुदुधातः

उ क्वाडे मंथत्रे य साहणया (१०. माहाणया) सरीरत्ये । भासाजोगनिरोहे सेलेसी सिद्धणा चव । ३०३१

(१००० क्वाडे मंथत्रे च साहणया अरित्ये । भासाजोगनिरोहे सेलेसी मेरणा चैव ॥ ३०३१ ॥)

नन्वाभृतः गभुराणतानो विनिष्टः स्मृत्यो भवतीति स्नेह देवुरिति । अत्रोच्यते-अपलविशेषः । कि पुनर्य निदर्शनम् ? इत्याह-

जह उह्वा साडीया आमं मुक्कइ विरहिया संती । तह कम्मलहुयसमए वच्चंति जिणा समुघायं । ३०३२

(साडीया साहियाऽनु श्रुयति विवता संती । तथा कम्मलहुयसमये प्रजन्ति जिना समुहयात्म ॥ ३०३२ ॥)

मत्ता 'पि' निवो नियुक्तिगाथाः ॥ ३०३२ ॥ अब 'दीहकालय' (गा०-३०२६) इत्यादेर्भाष्यकारो व्याख्यामाह-

मंताणओ अणाई दीहो ठिङ्काल एव वंधाओ । जीवाणुंजणाओ रउ ति जोगो तिसुहुमो वां । ३०३३

मो जस्स दीह्कालो कम्मं त दीह्कालरयमुत्तं । अइ दीहकालरंजणमहवा चेद्वाविसेसत्थ ॥ ३०३४ ॥

(मन्ता मंतोऽनाभिर्भि विनिष्कृतं एव सत्था । जीवाणुरनुनाह रउ इति योग इति मूलो वा ॥ ३०३३ ॥)

(म वय दीर्घनाल कम्मं तद् दीर्घकालरउ आत्तु । अतिदीर्घकालरउमयया चेद्वाविशेषार्थम् ॥ ३०३४ ॥)

व्याख्या- 'गवाउ ति' कथमाश्रित्य मंतानतः मंतानभावेनानादिन्याद् दीर्घ. स्थितेः कालो यस्य तद् दीर्घकालम्, जीनस्यालुर वचनाद् मान्न्यापादनाद् रजः, अथवा 'जोगो' ति मंहंन सन्धनयोग्यो भवतीति माम्याद् रजः; अथवा 'सुहुमो' ति सुहमत्वाभ्याद् रजः स्म भणने, 'मो जस्स' इत्यादिना गमासः, य च ग्रहित एव । स्मिक्त भवति ? इत्याह- 'अइ दीहे'त्यादि अतिदीर्घकाल जीनस्य रजसं मान्न्यापादन रच इति । अथवा, एव इत्येतत् पदं चेद्वाविशेषार्थम् । ततश्च दीर्घकालो रयो वेगरेष्टाविशेषो जीवेज्जुमो यस्य तद् दीर्घेस्मरमिर्मासः ॥ ३०३३-३०३४ ॥ किं पुनस्तद् ? इत्याश्रुत्वा 'जंतुरम्म' इत्यस्य व्याख्यानमाह-

नं कम्मं ति तुसहो विसेसणे पूरणे सुहवा जीवो । जंतु ति, तस्स जंतो कम्मं से जं सियं वद्धं ॥ ३०३५ ॥

(यत् संचिंतितं तुसादे विजोणे पूरणेऽपि वा ३२ । जन्तुति, तस्य जंतोः परमं वाप्य यत् किं वद्धम् ॥ ३०३५ ॥)

तद् दीर्घेस्मरमोर्ध्वं दीर्घेस्मरस्य वा स्मिति । तुसहो विजोणे । तेन विजोणे भयास्य मनश्च तद् युज्यते । अथ च्छान्नप्रत्यावादेन भयमसिद्धिर्वा स्मृत्यो, तर्हि पूरणमिति पूरणस्तुतः पूणापे । अथवा, जीवो जन्तुस्य जन्तोः स्म जंतुरमेत्येव व्याख्यायते । 'ते निव' (गा०-३०२९) इत्यस्य व्याख्यानमाह- 'मे' वाप्य जीनस्य पत्तु मिं यद्, 'पित्त' कथने' इत्यस्य मातोर्निष्ठान्तस्य प्रयोगादिति । ॥ ३०३५ ॥ अब 'मे निव' इत्यादिना गमास इति व्याख्यानान्तरमाह-

अहवा से सियमसियं गहियं वत्तमइसंमिलिटुं वा । जं वा विसेसियमदुह त्ति खयसेसियं वत्ति ॥ ३०३६

॥ २३९ ॥

विशेषा०

भागः-२

(अथवा सय सितमसित गृहीत व्याप्तमस्तिश्चिष्ट या । यद्वा शिष्टमितमष्टधेति क्षयशेषत वेति ॥ ३०३६ ॥)

अथवा, 'से' तस्य जीनस्य मर्ममपि कर्म ससारानुबन्धत्वादसित कृष्णमाशुभमित्यर्थः । अथवा, 'पो अन्तःकर्मणि' 'गहिय वत्त' त्ति जीवेन गृहीत व्याप्तिमानीतमिति मितम् । अथवा 'सेसिय' ति लेख्यानिशेषात् श्लेषित जीवेन श्लेषनिशेषमानीतमिति संक्षिप्त वाचक कृतमिति मश्लेपितम् । 'जं वा विसेसियमदुह' त्ति, अथवा एकरदेशेन समुदायस्य गम्यमानत्वाद् यदष्टया निशेषित व्यञ्जितन्न तत् शेषित निशेषितमिदोच्यते । अथवा, क्षयेण क्षणया क्रमशः शेषित स्थित्यनुभवादिनाऽल्यार्थकृतमित्यर्थः ॥ ३०३६ ॥

अथ सित भूतमस्येति मिद्व इति निरुक्तविधिक्षुपददर्शनाह—

नेरुत्तियं सियं धतमरस तवसा मलो व लोहरस । इय सिद्धसेय सओ सिद्धत्तं सिद्धणा समए ॥ ३०३७

उवजायइ त्ति ववहारदेसणमभावयानिसेहो वा । पज्जायंतरविगमे तप्पज्जायंतरं सिद्धो ॥ ३०३८ ॥

(नैर्गत्तिकसित भूतमस्य तवसा मल इव लोहस्य । इति सिद्धस्यैव सत् सिद्धत्वं सधत्ता समये ॥ ३०३७ ॥)

(उपजायत इति व्यवहारदेशनमभानतानिषेधो वा । पर्यायान्तरविगमे तत्पर्यायान्तर सिद्ध ॥ ३०३८ ॥)

द्वे अपि गतानि । ननु 'अभानयानिसेहो व' त्ति, निर्वाणप्रदीपिरूपत्वाद्भानरूप मिद्वत्त्वमिति यत् कैश्चिदुच्यते, तदभिमताया अभानरूपतायाः 'सिद्धत्वमुपजायते' इत्यनेन निषेधो या क्रियते, मिद्वत्त्व भाग्यप्युपजायते, न पुनः पूर्वपर्यायस्य भाव एव भवतीत्यर्थः ॥

॥ ३०३७-३०३८ ॥ अथ 'नाऊण वेयणिज्ज' इत्यादिगाथायाः (गा०-३०३०) प्रस्तावनार्थमाह—

कम्मचउवकं कमसो समं ति खयमेइ ? तस्स भणियम्मि । समयं ति कए भासइ कत्तो तुल्लट्ठिइनियमो ? ॥

(कर्मचतुष्कं क्रमशः सममिति क्षयमेति ? तस्य भणिते । समकमिति कृते भावते कृतसुखस्थितिनियम ? ॥ ३०३६ ॥)

भोपप्राहि कर्मचतुष्टय तस्य सुसुलोभोक्षगमनसमये क्रमशः क्षयमेति, समक वा युगपदिति कथ्यताम् ? । एव भणिते परेण पृष्टे प्रतीह—'ममप ति' त्ति, ममकं युगपत् तस्य तत् कर्मचतुष्क क्षयमेति न तु क्रमश इति । एव च सुणिषोचरे कृते पुनरपि भावते परा-कृतः कर्मचतुष्कस्य तुल्यस्थितिनियमः ? निपमनिनन्दनत्वेन निपमस्थितिरुत्तस्यैव युज्यमानत्वात्, इति ॥ ३०३९ ॥

अथ निपमस्थितिकमपि समक क्षपयति । तदुक्तम् कृतः ? इत्याह—

महव अपुत्तट्ठियं खवेउ कत्तो व तस्समीकरणं । कयनासाइभयाउ तो तस्स कमवखओ जुत्तो ३०४०

(कथं वाऽपूर्णस्थितिक क्षपयतु कुतो या तत्समीकरणम् । कृतनाशादिभयात् तत्तत्स्य नमक्षयो युक्त ॥ ३०४० ॥)

भोपप्राहि-

कर्मचतुष्क

समक

क्रमशो वा

क्षयमेति ?

कथं यः न मुमुक्षुर्लोप्यति क्रमाप्युक्तोपेया दीर्घस्थितिकं चेदनीयनाम-नोत्र स्मर्यं हस्तास्थितिकापुच्छादुरोधेन क्षपयतु हस्तीश्रोतु, दृप्तनामनाम्नात् ? । तुनानामनद्वन्द्वमेवापि क्रस्य खण्डयित्वा नाशनात् । अथाप्युक्तं दृष्टिमुपनीय चेदनीयादिभिः सह समस्थितिकं कृत्वा नमस्तेन क्षपयतीत्यानङ्गाह-‘सतो रे’त्यादि, कुतो वाऽऽप्युक्तस्य चेदनीयादिभिः सह समीकरणं समस्थितिस्त्वापादनम्, अकृताभ्यागाम-प्रमङ्गात् ? । नम्रमनाय हस्तभ्यापुषो दीर्घत्वापादनात् । ततस्तस्य मुमुक्षोर्चेदनीयादिक्रमेणा क्रमक्षय एव युक्तः प्रथमभाष्युपस्तुतः शेषाणा-
 निधिः ॥ ३०४० ॥ नम गुरुभारमाह—

निती ॥ ३०४० ॥ नमः गुरुभ्यो नमः—
गण्डवन्मख्यमीजयाउमाईअतस्सनिठेजा। तोकहमथउसभवेसिज्जउवकहंसकम्मंसो॥

(भरणो र्मन्त्राय यथायुराणाय तस्य निमित्तेन । तत ऊर्य विप्रतु म भवे सिप्रतु वा कथं सपन्नाम् ? ॥ ३०४१ ॥)

[illegible]

‘गुरुस्मृतादि मां!’ इति गणनात् ? इति ॥ ३०४ ? ॥ तद्विनिर्मायुक्तम्, इत्यादि—

तद्वा तुल्यद्वयं कम्मचक्रं सभावओ जस्स । सो अकयसमुघाओ सिद्धइ जुगवं खवेज्जणं ॥३०४२॥
जस्स पुण भोवमाउं द्वेज्ज सेसं तियं च बहुतरयं । तं तेण समीकुरुए गंतूण जिणो समुघायं ॥३०४३॥

(गङ्गायां तान्निषिण्डं रम्यं यत्तच्छ्रेयसायतनं । मोक्षमगदयात् सिध्यति युगात् क्षणशित्वा ॥ ३०४३ ॥)

(११) पुन भोक्तव्यमर्थेन नैव श्रितं वा व्यक्तारक्षम् । तत्र तेन समीकुरी गत्या जिन ममुदयात्तम् ॥ ३०४३ ॥)

६ अथ गुणैः । ननु 'तेण' चि क्व् गोक्षमस्त्रिमपर्वतान् लण्डयित्वा तेनाधुवेल्ल मम वृल्ल इति (अन्यायां०-२५०००) ॥

३०७२-३०५३ ॥ नन्वेयं क्रान्त्यादिदोष उक्तः य स्य परिहृत्य ? इत्याह—

हयनासाइविघालो कओ पुरा जहय नाण-किरियाहि। कम्मस्स कीरइ खओ न चंदमोक्खवदओ दोसा॥

(राजागान्धिनाम एत युत यम न मात क्रियाऽपि । कर्मण क्रियते क्षमा न च नोक्षान्नो क्षेम ॥ ३०४४ ॥)
 कृतापादिदोषाणा निपतः दक्षिणः दक्षिणः । स इ पुन पूर्वपदमरात्रिचारे 'न हि दीक्षकविग्रस विनासो नस्यपुत्रो
 भिन् । ब्रह्मन्मम व दक्षिणः' इति श्रुते । ॥ (गा. ३-२०-४) इत्यादिना प्रत्येन । यथा न ज्ञान-क्रियाभ्या निरप्रश्रयिनिश्रय्यापि
 कर्मणः सिद्धिर्भवति । तथा प्राणि 'नक्षत्रमस्त्रमिदं न ज्ञेयो विप्र' (यो. ३-२०-४६) इत्यादिना ज्ञेयः ।

कर्मणः निगमना भूत स्त्रियो, तथा प्राणि 'मन्त्रमन्त्रार्थमन्त्रा प्रसो विग (प्र०. ०प्र० स्त्रियाण) मन्त्रमन्त्रो म्' (ग०-२०'१६)

इत्यादिनाञ्जेकः प्रोक्तम् । न चैय्यक्रम उप्यते, तर्ह्येतादयो दोषा इत्यपि 'जड ताणुभूउ' चिय एजिअए ऋभमन्दाहा न मय (गा०-२०५२) इत्यादिना प्रागुक्तमेव । तदेवमेताना 'नारुण नेयणिज' (गा०-३०३०) इत्यादिन्युक्तिगाथा व्याग यानेति ॥३०४॥

अथ परत्रैर्यमाणङ्कय परिहरन्नाह—

असमद्विर्ण निअमो को थोवं आउयं न सेसंति । परिणामसहावाओ अद्भुवंधो व्व तस्सेव ॥ ३०४५ ॥

(अस्मत्स्थितीनां नियमं कः स्तोत्रमायच्छ न शेपमिति । परिणामरमभावाच्च ग्रन्थ इव तस्यैव ॥ ३०४५ ॥)

(अस्मिन्स्थितानां नयमः कः सोऽस्मिन्नुक्तः)
 'अयमस्थितिद्वाना कर्मणा स्तोत्रमायुरेन, न ओष वेदनीयादिकम्' इति क्रोड्य नियमः, 'नाड्यण वैयण्जि शङ्गुहय आड्य च योनाग' इति ? । इमपि कस्माद् नोन्यते- 'नाड्यण आड्य खलु शङ्गुहय योय च येयणिय' इति ? । ओनोन्यते- 'अथपरिणाम-स्वाभायात्, एनभूतो ह्यधुपः क्रोडपि न्यथपरिणामो मते, येन पर्यन्ते वेदनीयाद्यपेक्षया सम स्तोत्र वा भवति, न त्वविक्रमिति । अत्र ह्यन्तमहा-यथा वन्यपरिणामस्याभाव्यादुपन्यस्तस्यैवायुरो भवति, अन्त्याहूतमात्रमन्यमलत्वात्; न तु वेदनीयादेः, तस्य ध्रुवमन्यत्वात्, एवमत्रापि स्तोत्रमन्यमप्य एन, न तु वेदनीयादेरिति ॥ ३०४५ ॥ आह-ननु समुद्धृतगतो जन्तुवेदनीयादिकर्मणः किं करोति ? इत्याह-
 'विसमं स करेड समं समोहओ वंधणेहिं ठिडएय । कम्महव्वाइं वंधणाइं कोलो ठिई तेसिं ॥ ३०४६ ॥'
 (रिणम स करोति सम सममहाहो न मं शिडया च । कर्मद्रव्याणि वन्यनानि काल शितितेत्तेषाम् ॥ ३०४६ ॥)

(निष्पद्यन्तेऽपि सप्त समग्रहो न गन्ति स्थित्या च । कर्मद्रव्याणि बन्धनानि कालस्थितिस्तथा ॥ ३४६ ॥)

स ममवदतः कैवल्यमनुद्यातामती जीव आशुष्कदधिभूतेन प्रियम् वेदनीयादिकमयमपवर्तनातः राण्डयित्वा आशुष्केण सम करोति । त्रैः कृत्वा मम करोति ? इत्याह- न्यते जीमो यैस्तानि न्यनानि तर्जन्वन्- कर्मद्रव्यैः स्थित्या च कालक्षणया । अत एवाह- कर्मद्रव्याणि न्यनानि भणन्ते, कालस्य स्थितिस्तथा वेदनीयादीनामिति । ममीकुण्डचैतद्विशिष्टदलिकनपरेकेणान्त्यस्य हृत्स्थितिकं सर्वं करोति ॥३०४६॥

कथम् ? इत्थान्—

आउयसमयसमाए गुणसेढीए तदसंखगुणियाए । पुन्यरइयं खवेहिइ जह सेलेसीए पइसमयं ॥३०४७
(आयउरसमयसमया गुणश्रेण्या तदसंखगुणितया । पूर्वराचित क्षपयिज्यति यथा ऋलेइया प्रतिमयम ॥ ३०४७ ॥)

(अद्यत्नसमयसमया गुणश्रेण्या तदसम्पुगुणितया । पूर्वचित्त क्षयिज्यति यथा शैलेदया प्रतिमयम् ॥ ३०४७ ॥)

वेद्यमानस्यायुषो यानन्तः समयाः शेषा अपतितुन्ते तत्समयसमानयाऽन्तुर्द्वैतप्रमाणयेत्यर्थः, दलितप्रमाणयेत्यर्थः, प्रथममयनिषिक्तदलितक्रूढ द्वितीयमयनिषिक्तमसहयेगुणप्र, ततोऽपि तृतीयसमयनिषिक्तमसह्येयगुणप्र, एवं यादृशमसमयनिषिक्तममयनिषिक्तदलितक्रूढ द्वितीयमयनिषिक्तमसहयेगुणप्र, एव गगुणानां स्थानान्तरासिद्धया गुणश्रेण्या तद् वेदनीयादिक्रमत्रयं केवलज्ञानाभोगेनानुल्लय तथा मरयेयगुणमिति, एवमसह्येयगुणया(गं ० गुणानां) प्रतिमय क्षण्यश्वरमसमये समप्तौ क्षणपिप्यति ।

आवज्जणसुवओगो वावओरो वा तदत्थमाईए । अंतोमुहुत्तमेत्तं काउं कुरुए समुग्घायं ॥ ३०५१ ॥

(आवर्जनसुपयोगो व्यापारो वा तदर्थमानी । अन्तमुद्भूतमात्रं कृत्वा कुन्तो समुदघातम् ॥ ३०५१ ॥)

व्याख्या- तथापु, शोषणामपिप्रस्थितिज्ञाना वेदनीयादिक्रमणा समुदघातन समुदघातः । त च गन्तुमनाः प्रारिप्सुः पूर्वमात्रजीर्णणम-
भ्येति विद्ध्यति । कथंभूतं तत् ? इति । उच्यते- तदं । समुदघातकरणार्थमादां केनलिन उपयोगो 'मयाऽयुनेदं कर्तव्यम्' इत्येवरूपः,
उदघातलिकाया समप्रदोषरूपो व्यापारो वाऽऽवर्जनसुच्यते । तथाभूतस्य (ग्र० तस्याभूतस्य) करणमाज्जीकरण, अतदन्तुद्भूतमात्रं कालं
कृत्वा तत्, समुदघातं कुन्त इति ॥ ३०५०-३०५१ ॥ कथंभूतं तदित्याद्यद्वयं 'दृढं कमाहे' इत्यादिगाथा (गा०-३०३१) व्याचिरव्यासुराह-

उट्ठाहाययेलोगतंगामिणसो सदेहविवक्षंभं । पढमसमयम्मि दंडं करेइ विइयम्मि य कवाडं ॥ ३०५२ ॥
तइयसमयम्मि मंथं चउत्थए लोगपूरणं कुणाइ । पडिलोमं साहरणं काउं तो होइ देहत्थो ॥ ३०५३ ॥

(उत्थाऽवस्थातलोकात्तंगामिनं स रवेदेहविवक्षम् । प्रथमसमये दण्डं करोति द्वितीये च क्वाटम् ॥ ३०५२ ॥)

(मतीयसमये मन्यानं चतुर्थके लोकपूरणं करोति । प्रतिलोमं सहरणं कृत्वा ततो भवति देहस्थ ॥ ३०५३ ॥)

व्याख्या- ऊर्ध्वमन्त्राद्यत दीर्घयुग्मयोऽपि लोकान्तगामिनं स्वदेहप्रमाणानि 'क्रम' 'स' केनली केवलज्ञानाभोगतः प्रथमसमये जीव-
प्रदेशमघातात्मकं दण्डं करोति । द्वितीयसमये तु तमेन दण्डं पूर्वपरदिग्द्वयप्रसारणादभ्युपगच्छतो लोकान्तगामिनं क्वाटमिव क्वाटं करोति ।
तृतीयसमये तमेन क्वाटं दक्षिणोत्तरदिग्द्वयप्रसारणेन मन्थसमस्तजगत्स्रोतस्त्रान्ताग्रामेन मन्यानं करोति । एव च लोकस्य प्राप्ते गडु पुरित
भवति मन्यान्तराणि स्वपुरितानि तिष्ठन्ति, जीव पुद्गलमोरुश्रेणि गमनात् । ततश्चतुर्थसमये तान्यपि मन्यान्तराणि सह निष्कुटैः पूरयति
ततश्च मङ्गलोलोकं पुरितो भवतीति । 'सहाराणां' (गा०-३०३१) इत्यादेर्व्यापमाह- 'पडिलोममि'त्यादि, इदमत्र हृदयम्- लोकपूरणानन्तर
मेव पञ्चमे समये ययोक्तकृमात् प्रतिशोभ मन्यान्तराणि सहरति, जीवप्रदेशान् सकर्मकात् मनोचयति, पण्डे समये मन्यानसुपसहरति, वनत-
रमनोचयत् ; यत्सममये तु क्वाटमुपसहरति, दण्डात्मनि सकोचयत्, अष्टमे तु ममये दण्डमुपसह्य शरीरस्य एव भवतीति ॥ ३०५२-३०५३ ॥

आह- ननु समुदघातगतम्य मनोऽनाम्नं भावयोगेषु मच्चे को योगः अस्मिन् समये व्याप्रियते ? इत्याशङ्क्याह-

* प्रज्ञापनसुत्रे समुदघातपदं मन्त्रागिरीपुराणी-(१) 'आवर्जसमाज्जे', आत्मानं प्रतिमोक्षयाध्यामिभुवीकरणम्, आत्मनो मोक्षं श्रत्युपयोजनमि-
त्यर्थं । (२) आवर्जतेऽभिमुखीभवते मोक्षोऽनर्जते, आत्मनं दुष्टमनोयावदव्यव्यापारप्रियेण । (३) अपरे-जानर्जितो नाम अभिमुखीकृत, तथाभवत्येतान-
र्जितस्य मोक्षगमनं प्रत्यभिमुखीकृतय करणं त्रिया दुष्टयोगव्यापारणमावर्जितकरणम् । (४) आयोगिककरणम-आमार्योदया केनलिट्टया योजनं शुभानां
योगानां व्यापारणमिति । (५) नाऽस्मिन्सरणे मन्त्रकेवलनाममन्त्रयककरणम् । ह्यारिमन्त्रियुक्तो 'आवर्जिकरण' वेद्याश्रुप समस्त्वनप्रयत्नकरणम् ।

॥ २४३ ॥

निशेषा०

भाषाः-२

आवर्जी

करणम्

समुदघात-

प्रक्रिया

आवज्जणमुवओगो वावारो वा तदत्थमाईए । अंतोमुहुत्तमेत्तं काउं कुरुए समुघायं ॥ ३०५१ ॥

(आनर्जनसुपयोगो व्यापारो वा तदर्थमान्ते । अन्त्यर्हर्तमानं कृत्वा कुरुते समुद्घातम् ॥ ३०५१ ॥)

व्याख्या- तत्रायु शेषणामाधिकारित्यक्रान्ता वेदनीयादिभ्रमणा समुद्घातन समुद्घातः । त च गन्तुमना आरिष्युः पूर्वमानजीकरणमभ्येति विद्वाति । कथयत तत् ? इति । उच्यते- तदर्थं समुद्घातकरणार्थादौ केवलिन उपयोगो भयाऽनुद कर्तव्यम् इत्येवम् । उदयावलिक्रिया कर्मश्रेष्ठरूपे व्यापारो वाऽऽनर्जनमुच्यते । तथाभूतस्य (प्र० तस्याभूतस्य) करणमानजीकरण, *तदन्त्यर्हर्तमानं कालं कृत्वा तत् समुद्घातं कुरुते इति ॥ ३०५०-३०५१ ॥ कथयत तदित्यादिद्वय 'दृढं कण्ठे' इत्यादिगाथा (गा०-३०३१) व्याचिख्यासुराह-

उट्ठाहाययलोगंतगामिणसो सदेहविवस्वं । पढमसमयमिम्मि दंडं करेइ विइयमिम्म य कवाडं ॥ ३०५२ ॥
तइयसमयमिम्म मंथं चउत्थए लोणपूरणं कुणइ । पडिलोमं साहरणं काउं तो होइ देहत्थो ॥ ३०५३ ॥

(उट्ठाडिउत्थायान्ते लोणतगामिन म रदेहविपक्कम्भम् । प्रथमसमये दण्डं करोति द्वितीये च कपाटम् ॥ ३०५२ ॥)

(उन्तीतसमये मन्थान चतुर्थके लोकपूरण करोति । प्रतिलोमं साहरणं कृत्वा ततो भवति वेहत्थ ॥ ३०५३ ॥)

व्याख्या- ऊर्ध्वमन्त्रायात् दीर्घमुभयतोऽपि लोफान्तगामिन स्वदेहप्रमाणपिक्कम्भं 'सः' केंवली केंवल्लानाभोगतः प्रथमसमये जीवमदेक्षामघातात्मकं दण्डं करोति । द्वितीयसमये तु तमेन दण्डं पूर्यपरिदग्धप्रसारणादुभयपादतौ लोफान्तगामिन कपाटमिव कपाटं करोति । कृतीयसमये तमेन कपाटं दक्षिणोत्तरीदिग्द्वयप्रमाणेन मन्थसदृशशब्दोफान्तप्राप्तमेव मन्थान करोति । एव च लोकस्य प्रायो बहु पूरितं भवति मन्थान्तराणि स्थितिनि, जीम पुद्गलयोरुत्थेणि गमनात् । ततश्चतुर्थसमये तान्यपि मन्थान्तराणि सह निष्कुटैः पूरयति ततश्च मकल्लोकं पूरितो भवतीति । 'माहारणा' (गा०-३०३१) इत्यादेर्व्याख्यासाह- 'पडिलोमि'त्यादि, इदमत्र हृदयम्- लोकपूरणानन्तरं मेन पञ्चमे समये यथोक्तमात्रं प्रतिलोमं मन्थान्तराणि तदरति, जीवप्रदेशान् सकर्मकान् सकोचयति, पठे समये मन्थानमुपसहरति, घनतस्मकोचतः मत्तमममेयं तु रूपाटमुपसहरति, दण्डात्मानं सकोचत, अष्टमे तु समये दण्डमप्युपसह्य शरीरस्थ एव भवतीति ॥ ३०५२-३०५३ ॥

आह- ननु समुद्घातगतस्य मनो-त्राक् ऋययोगेषु मध्ये को योगः कस्मिन् समये व्याप्रियते ? इत्यादिद्वयाह-

* प्रधापनसंज्ञे समुद्घातपदं मलयगिरीपट्टतौ-(१) 'आनर्जनमानर्जं', आत्मानं प्रतियोगोक्ष्याभिमुखीकरणम्, आत्मनो मोक्षं प्रत्युपयोजनमित्यर्थं । (२) आनर्ज्यतेभिमुखीक्रियते मोक्षोऽज्जेति, आनर्जं क्षुभमनोवाणायव्यापारविशेषः । (३) अपरे-आनर्जितो नाम अभिमुखीकृत, तथाभाव्यत्वेनानर्जितस्य मोक्षमार्गं प्रत्यभिमुखीकृतस्य धरणं क्रिया क्षुभयोगव्यापारणमात्रविककरणम् । (४) आयोगिकारणम-आमयादया केनलिट्टया योजनं शुभानां योगानां व्यापारणमिति । (५) आजस्मियधरणं सर्वकेंवल्लानामावश्यककरणम् । हारिभदीभृत्तो 'आनर्जिकरणं' वेद्याद्युप समरचनप्रयत्नकरणम् ।

॥ २४३ ॥

विशेषां

भाग-२

आनर्जी

करणम्

समुद्घात

प्रक्रिया

न किर समुद्योगो मण-वइजोगप्पओयणं कुणइ । ओरोलियजोगं पुण जुंजइ पढम-दुमे समए ॥
उभयव्योवाराओ तस्मीसंवीय-च्छट्ट-सत्तमए । ति-चउत्थ-पंचमे कम्मयं तु तम्मत्तचेट्ठाओ ॥ ३०५५ ॥

(न किञ्च समुद्योगतो मनो गगयोगप्रयोजनं करोति । ओदारिद्र्येण पुनर्यु नक्ति प्रथमाष्टमे समये ॥ ३०५४ ॥)

(उभयव्योवारान् तस्मिन् द्वितीय पट्ट-सप्तमेषु । तृतीय चतुर्थ पट्टमेषु कर्मण तु तन्मात्रेषु ॥ ३०५५ ॥)

व्याख्या-किलश द ओतोत्तो । इह समुद्योगात् । औदारिक-काम्येण पुनः प्रथमाष्टमसमयेषु नक्ति व्यापारयति, दण्ड-रक्षण-दि-क्रियाया तत्रयत्न-विधानात् । द्वितीय पट्ट-सप्तमसमयेषु तु तस्मिन्मात्र-कर्मणेन मिश्रं व्यापारयति, उभयप्रयत्न-सद्भावात् । तृतीय-चतुर्थ पट्टमसमयेषु पुनः 'कम्मय' ति कर्मण-काम्येणैव व्यापारयति, तन्मात्र-वैषम्यादिति ॥ ३०५४-३०५५ ॥ समुद्योगात् इदं नूतनं करोति ? इत्याह—

विणिवत्तसमुग्धाओ तिन्नि वि जोए जिणो पउंजेज्ज । सच्चमसच्चामोसं च सो मणं तह वईजोगं ॥ ३०५६ ॥
ओरोलियकाओगं गमणाई पाडिहारियाणं वा । पच्चप्पणं करेज्जा जोगनिरोहं तओ कुरुए ॥ ३०५७ ॥

(विनिवृत्तसमुद्योगात्तन्नि जोगान् जिनं प्रयुञ्जीत । सत्यमसत्याप्य च स मनस्ताया गगयोगम् ॥ ३०५६ ॥)

(ओदारिककाम्येण गमनादि प्रत्याहार्याणां वा । प्रत्यर्पणं कुर्याद् योगनिरोधं ततः कुरुते ॥ ३०५७ ॥)

व्याख्या-इह समुद्योगात्तन्मात्रं न कोऽपि सिध्यति, निवृत्तसमुद्योगात्तन्मात्रं हृत् भव एव केवली विद्यति । तत्र च तिष्ठन्मनो मनो गच्छन्मनो विनिवृत्तं प्रयुञ्जीत । तत्र मनोयोगं, गगयोगं च मन्यमसत्याप्यं च प्रयुङ्क्ते, असत्य मिश्रयोस्तस्यासम्भवात् । काम्येणो लादारिकं प्रयुञ्जानो गमनागमनादिकं प्रत्याहरणीयगृहीतपीठरुद्रादिप्रत्यर्पणे वा कुर्यात्, तत एतेषां योगानां निरोधं करोति ॥ ३०५६-३०५७ ॥ अत्र परप्रश्नमाशङ्क्योत्तरमाह—

किं न सजोगो सिञ्चइ स वंधेहेउ ति जं सजोगो य । न समेइ परमसुक्कं स निज्जराकरणं झाणं ३०५८ ॥

(किं न सयोगं सिध्यति स बन्धेहेतुरिति यत्र सयोगश्च । न समेति परमशुक्लं स निज्जराकरणं ध्यातम् ॥ ३०५८ ॥)

ननु किमिति योगनिरोधं करोति, मयोग एवासौ किं न सिध्यति ? इति परेण पृष्टे सत्याह-यस्मात् 'स' त्रिभिधोऽपि योगः रमणो गन्धेहेतुः, रमणवच्च ससारनिन्दवमेव, इति कां रमयोग' मिष्यति ? । किञ्च, पर्यन्ते सत्त्वस्मृतिर्जायायाः परमशुक्लध्यानमेव सारणम्, तत्र मयोगं मनो जन्तुर्न मेमेति न प्राप्नोति, सयोगश्च सन्निवृत्तात्, परमशुक्लध्यानस्य च समुत्पन्नान्नाशेषप्रक्रियारूपत्वात्, इति तु मयोगः सिध्यतीति ? । तस्माद् योगनिरोधं कर्तव्यः ॥ ३०५८ ॥ अथ पुनस्तत् करोति ? इत्याह—

पञ्जत्तमित्तसन्निस्स जत्तियाइं जहन्नजोगिस्स । होति मणोदब्बाइं तव्वावारो य जम्मत्तो ॥ ३०५९ ॥
तदसंखगुणविहीणं समए समए निरुंभमाणो सो । मणसो सव्वनिरोहं करे असंखेज्जसमएहिं ॥ ३०६० ॥
पञ्जत्तमेत्तविंदियजहन्नवइजोगपज्जयां जे उ । तदसंखगुणविहीणे समए समए निरुंभंतो ॥ ३०६१ ॥
सव्ववइजोगरोहं संखाईएहिं कुण्ड समएहिं । तत्तो य सुहुमपणयस्स पढमसमओवन्नस्स ॥ ३०६२ ॥
जो किर जहन्नजोगो तदसंखेज्जगुणहीणमेक्केक्के । समए निरुंभमाणो देहतिभागं च मुंचतो ॥ ३०६३ ॥
रुंभइ स कायजोगं संखाईएहिं चेव समएहिं । तो कयजोगनिरोहो सेलेसीभावयामेइ ॥ ३०६४ ॥

(पर्याप्तमात्राद्विज्ञेयाग्रन्ति जघन्ययोगिन । भवन्ति मनोदब्बाणि तद्व्यापारश्च यन्मात्र ॥ ३०५९ ॥)

(तदसंखगुणविहीन समये समये निरुन्धान स । मनसं संनिरोधं कुर्व्यादसंखेयसमये ॥ ३०६० ॥)

(पर्याप्तमात्राद्वीन्द्रियजघन्ययोग्योपायं या ये तु । तदसंखगुणविहीनान् समये समये निरुन्धान ॥ ३०६१ ॥)

(सर्वाण्योगोपार्थं सव्व्यातीतं करोति समये । ततश्च सूक्ष्मपनकस्य प्रथमसमयोपपन्नस्य ॥ ३०६२ ॥)

(य किल जघन्ययोगात्तत्संस्कारयेयगुणहीनमेकैकस्मिन् । समये निरुन्धानो देहविभागं च मुञ्चन् ॥ ३०६३ ॥)

(रूपद्वि स काययोगं सख्यातीतैरेव समये । तत छतयोगनिरोधं शैलेसीभावतामेति ॥ ३०६४ ॥)

पठसिद्धा एव ॥ ३०५९-३०६० ३०६१-३०६२-३०६३-३०६४ ॥ शैलेसीशब्दव्युत्पत्तिमाह-

सेलेसो किल मेरु सेलेसी होइ जा तदचलया । होउं व असेलेसो सेलेसीहोइ थिरयाए ॥ ३०६५ ॥

अहवा सेलु व्व इसी सेलेसीहोइ सो ऽतिथिरयाए । से व अलेसी होइ सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ३०६६ ॥

सीलं व समाहाणं निच्छयओ सव्वसंवरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सेलेसी होइ तदवत्था ॥ ३०६७ ॥

(शैलेषा किल मेरु शैलेसी भवति या तदचलता । भूत्वा वाऽशैलेषा शैलेसीभवति स्थिरतया ॥ ३०६५ ॥)

(अथवा शैल इव ऋषि शैलेसीभवत्यतिस्थिरतया । स गच्छेत्तयो भवति शैलेसीभवत्यलोपात् ॥ ३०६६ ॥)

(शीलं वा समाधानं निश्चयत मर्यादं न च । तस्यैषा शैलेषा शैलेसीभवति तदवत्था ॥ ३०६७ ॥)

व्याख्या शैलेषो मेरुस्तस्यैषाऽचलता स्थिरताऽस्यामरस्थाणां सा शैलेसी । अथवा, अशैलेषाः शैलेषा इव स्थिरतया भवति शैलेसी 'भवति'

शैलेषी

विनिवायः

॥ ३४५ ॥

विशेषः

भागः-२

योगनिरोध-

प्रक्रिया

इत्यध्याहारः । अथवा, प्राकृतसंज्ञामाश्रित्य स्थिरतया 'सेतु इव इसी महारिसी' (शैल इव ऋषिः) तस्य संगन्धिनी स्थिरतामप्युप-
चातः शैलेयी । अथवा, प्राकृतत्वादेन "से मिस्व वा भिक्षुणुणी वा" इत्यादिन्यायतः 'से चि सो महारिसी' अलेख्यो लेख्यारहितो भवति
यस्यामरस्याया मा शैलेयी, अकारलोपादिति । अथवा, शील समाधान, तच्च निश्चयतः प्रवर्गप्राप्तमामाधानरूपत्वात् समसवरः, ततस्तस्य सम-
सररूपस्य शीलैस्पर्शः शिलेशस्तत्त्वयमग्रा शैलेयीति ॥ ३०६५-३०६६-३०६७ ॥ शैलेयीकालप्रमाणमाह—
हस्ससक्खराइं मव्वेण जेण कोलेण पंच भण्णंति । अत्थइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥ ३०६८ ॥

(हरयाक्षराणि मन्वेन येन कालेन पञ्च भण्यन्ते । विप्रति शैलेयीगतस्ताम्रात्र सक कालम् ॥ ३०६८ ॥)

नातिशिर्घर्नं चाप्यतिस्थिरैः किन्तु मध्यमभङ्ग्या यावता कालेन 'अ इ उ ऋ लृ' इत्येतानि पञ्च ह्रस्वाक्षराणि भण्यन्ते, एतावन्त काल
शैलेयीगणितस्तकोऽयं सिद्धीति ॥ ३०६८ ॥ किं पुनस्तत्र ध्यानं ध्यायति ? इत्याह—

तणुरोहारं भाओ झायइ सुहुमकिरियानियट्ठिं सो । बुच्छिन्नकिरियमप्पडिवाइं सेलेसिकालम्मि । ३०६९
(तणुरोहारम्भाद् ध्यायति सूक्ष्मप्रियानिवृत्तिं स । बुच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति शैलेयीकाले ॥ ३०६९ ॥)

ततोः ज्ञाययोगस्य निरोधारम्भसमयात् प्रभृति द्धस्मक्रियानिवृत्तिरूप शुक्लध्यानमसौ ध्यायति । ततः सर्वयोगनिरोधादूर्ध्वं शैले-
यीकाले ममुच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति शुक्लध्यानं ध्यायतीति ॥ ३०६९ ॥ अत्र प्रत्येमाशङ्क्य परिहरन्माह—

पाणं मणोविसेसो तदभावे तस्स संभवो कत्तो । भण्णइ भणियं झाणं समए तिविहेवि करणंमि ३०७०
(ध्यान मनोविशेषस्तदभावे तस्य संभव कुत । भण्यते भणित ध्यानं समये त्रिविधेऽपि करणे ॥ ३०७० ॥)

तनु 'यै चिन्तायाम्' इति वचनाद् मनोविशेषो मनमः कापि निश्चला चिन्तामस्यैव (प्र० चिन्तामस्यैव) ध्यानमुच्यते । मनश्च
"अमनस्सः केगलिनः" इति वचनात् तस्य नास्ति । ततस्तदभावे मनसोऽस्तत्वे तस्य ध्यानस्य केगलिनः कुतः संभवः ? । अतः 'तनु-
रोहारभाओ' (गो०-३०६९) इत्याद्यधटमानमेवेति । छरिराह-भण्यतेऽत्रोत्तरम्—'भङ्गियसुय गुणतो वट्ठइ विनिहे नि झाणम्मि' इत्यादि-
वचनात् त्रिविधेऽपि मनो ग्राह्-नायल्लेखणे करणे समये सिद्धान्ते ध्यानं भणितमेव । ततो मनोविशेष एव ध्यानमित्यनैकान्तिरूपं, वाक् काय-
व्यापारेऽपि ध्यानस्योक्तत्वादिति भावः ॥ ३०७० ॥ यत् परिभाषा—

सुदढप्पयत्तवावाराणं निरोहो व विज्झमाणानां । झाणं करणाण मयं न उ चित्तनिरोहमित्ताणं ॥ ३०७१ ॥

(सुदटप्रयत्नव्यापारणं निरोहो वा विद्यमानानाम् । ध्यानं करणानां मत न तु चित्तनिरोधमात्रकम् ॥ ३०७१ ॥)

यतश्च मनो-नायल्लेखणानां करणानां सुदटप्रयत्नेन व्यापारणम् विद्यमानानां पञ्चाक्षरमेणं निरोहो वा ध्यानं भगवतां मतम्,

॥ २४६ ॥

विशेषा०

भागः-२

शैलेयी

कालध्यानं

केलिलिनि

ध्यानं,

ध्यानतत्त्वस्य

कायव्या-

पारेऽपि

संभवात्

न पुनश्चित्तिरोधमात्रम्, यथातोलेकार्थत्वात्, कारणनिरोधार्थेऽपि तर्तनादिति ॥ ३०७१ ॥ ततश्च—

होञ्ज न मणोमयं वोइयं च झाणं जिणस्स तदभावे । कायनिरोहपयत्तस्सभावमिह को निवारेइ ? ३०७२

(भवेद् न मनोमयं त्रयिकं च ध्यानं जिनस्य तदभावे । कायनिरोधप्रयत्नस्यभावमिह को निवारयति ? ॥ ३०७२ ॥)

तदभावे मनसोऽभावे 'जिनस्य' केवलिनो मनोमय मनोविशेषरूपम्, तथा, मनःपूर्वत्वाद् निगिष्टवचसो वाचिकं च ध्यान न भवेत्, तद् मा भूत्, यत् पुनः कायनिरोधप्रयत्नस्य भावं ध्यानमिह, तत् तस्य को निवारयति ?— न कोऽपीति ॥ ३०७२ ॥ अपि च,

जइ छुउमत्थस्स मणोनिरोहमेचाप्पयत्तयं झाणं । कह कायजोगरोहप्पयत्तयं होइ न जिणस्स ? ॥ ३०७३

(यदि च्छादयस्य मनोनिरोधमात्रप्रयत्नक ध्यानम् । कर्त्तुं कायजोगरोधप्रयत्नक भवति न जिनस्य ? ॥ ३०७३ ॥)

प्रकटार्थो ॥ ३०७३ ॥ पुनरपि परः ब्रह्म—

आहोभावे मणसो छुउमत्थस्सेव तं न झाणं से । अह तदभावे वि मयं झाणं तं किं न सुत्तस्स ? ॥ ३०७४ ॥

(आहोभावे मनसद्व्यवस्थयेव तद् न ध्यानं तस्य । अथ तदभावेऽपि यत् ध्यात तत् किं न सुत्तस्स ? ॥ ३०७४ ॥)

आह परः—मनसोऽभावे 'से' तस्य केवलिनद्वयस्थैकैन्द्रियादेरिव तत् सूक्ष्मक्रियानिरूप्यादिक ध्यानं न घटते । अथ तदभावेऽपि मत ध्यानम्, ततः सुत्तस्स तत् किं नेप्पवे, मनोऽसत्तस्य तुल्यत्वात् ? इति ॥ ३०७४ ॥ पर एवाचार्यमतमाशङ्क्याह—

अहव मई सुत्तस्स हि न कायरोहप्पयत्तसवभावो । एवं चित्ताभावे कत्तो य तओ जिणस्समावि ? ३०७५
होञ्ज व किंचिम्मेत्तं चित्त सुत्तस्स सव्वहा न जिणे । जइ सुत्तस्स न झाणं जिणस्स तं दूरयरणं ३०७६

(अथवा मतिं सुत्तस्स हि न कायरोधप्रयत्नसद्भावात् । एवं चित्ताभावे इतश्च सको जिनस्यापि ? ॥ ३०७५ ॥)

(भवेद् वा किञ्चिन्मात्रं चित्तं सुत्तस्य सर्वथा न जिने । यदि सुत्तस्य न ध्यानं जिनस्य तद् दूरतरकेण ॥ ३०७६ ॥)

व्याख्या—अथवा, आचार्यस्य मतिः—सुत्तस्य सुफटमेव ज्ञायते न कायनिरोधप्रयत्नसद्भावात्, किन्तु तदभावात्, तत् कुतस्तस्य ध्यानम् ? अत्रिने त्वस्यसाविति तस्य ध्यान भवत्येव । अत्रोच्यते—नन्वेव तर्हमनस्कत्वाच्चित्ताभावे जिनस्यापि केवलिनः कुतस्तकोऽसौ कायनिरोध-प्रयत्नमद्भावाः ? । भवेद् वाऽद्यापि किञ्चिन्मात्रं चित्तं सुत्तस्यापि, जिने तु केवलिन्यमनस्कत्वात् तत् सर्वथा नास्ति, ततश्च सुत्तस्य यदि न ध्यानमिष्यते, तर्हि जिनस्य तद् दूरतरकेण दूतरेण नेटव्यम्, सर्वथा चित्ताभावेन कायनिरोधप्रयत्नलाभावादिति ॥ ३०७५-३०७६ ॥

धुरिः प्रतिप्रधानमाह—

॥ २४७ ॥

निषेधो

भाषाः—२

केवलिनः

मनसोऽ-

भावे कय

ध्यानं,

निरुद्धकाय

सुत्तम् ?

जुतं जं छउमत्थस्स करणमेत्ताणुसारिणाणस्स । तद्भावमि पयत्ताभावो न जिणस्स सो जुत्तो ३०७७,
छउमत्थस्स मणोमेत्तविहियजत्तस्स जइ मयं झाणं । कहं तं जिणस्स न मयं केवलविहियपयत्तरसं ? ॥

(युक्तं यच्छब्दस्यैव करणमात्राणुसारिज्ञानस्य । तदभावे प्रयत्नाभावो न जिनस्य स युक्तः ॥ ३०७७ ॥)

(छब्दस्यैव मनोमात्रविहितयत्नस्य यदि मतं ध्यानम् । कथं तज्जिनस्य न मत्तं केवलविहितप्रयत्नस्य ? ॥ ३०७८ ॥)

व्याख्या—युक्तं यच्छब्दस्य, करणमात्र मनः, तन्मात्राणुसारिज्ञानस्य, 'तदभावे' सुप्ताभ्यां मनःकरणभावे, कायनिरोधप्रयत्ना-
भातः । जिनस्य पुनर्यो न युक्तः, मनोज्ञानाभावेऽपि केवलज्ञानसङ्गमादिति । किञ्च, यदि मनोमात्रविहितयत्नस्य छब्दस्यैव माधादेर्मत्तं
ध्यानम्, तर्हि कथं जिनस्य केवलज्ञानः सकललोकाजलोन्मिलोन्मत्तस्वभावकेवलज्ञानविहितप्रयत्नस्य तद् ध्यानं नाभिमतम् ? इति ॥ ३०७७—
३०७८ ॥ अपि च,

पुव्वपपओगओ वि य कम्मविणिज्जरणहेउओ वा वि । सहत्थवहुत्ताओ तह जिणचंदागमओ य ३०७९
चिंताभावे वि संया सुहुमोवरयकिरियाइं भन्ति । जीवोवओगसवभावओ भवत्थस्स झाणाइं ॥ ३०८० ॥

(पूर्वप्रयोगेऽपि च कर्मविनिर्जणहेतुतो वापि । शब्दार्थानुव्याप्तं तथा जितचन्द्रगमाच्च ॥ ३०७६ ॥)

(चिन्ताभावेऽपि सदा मूढोपपत्तक्रिये भण्यते । जीवोपयोगसङ्गवतो भवत्थस्य ध्याने ॥ ३०८० ॥)

व्याख्या—भवत्थस्य केवलनिश्चिन्ताया अभावेऽपि सदा द्रष्टृमक्रियानिबुध्युपरतक्रियाप्रतिपातिलक्षणे द्वे ध्याने भण्यते इति संन्य-
इय च प्रतिता । हेतुमाह—जीवोपयोगस्वभाव्यात्—तज्जीवोपयोगस्य तस्याभवस्थायामेव विध्वंससात्तादित्यर्थः; तथा, पूर्वप्रयोगात्—पूर्वप्रहित-
ध्यानसंस्कारादित्यर्थः । तथा, कर्मनिर्जणहेतुत्वात् ते ध्याने अभिधीयते, छब्दस्यैव धर्मध्यानमिति । तथा, शब्दस्यार्थानां महत्त्वात्—
ध्वंयान्तोर्नकार्यत्वादित्यर्थः, तथा जिनगमे भणितत्वादिति ॥ ३०७९—३०८० ॥ अथ प्रयं परिहारं चाह—

जइ अमणस्स वि झाणं केवलिणो कीस तं न सिद्धस्स ? । भण्णइ जं न पयत्तोत्तस्स जओ न य निरुद्धवं

(ययमनसोऽपि ध्यानं केवलिनं यस्मात् तद् न सिद्धस्य ? । भण्यते यद् न प्रयत्नस्य यतो न च निरोद्धव्यम् ॥ ३०८१ ॥)

ययमनस्कस्यापि केवलिनो ध्यानमिष्यते, तर्हि सिद्धस्य तत् किमिति नाम्नुपगम्यते ? । भण्यतेऽनोरम्—यद् यस्मात् तस्य
निद्रस्य कारणभावेन प्रयत्नो नास्ति, न च योगलक्षणं निरोद्धव्यमस्ति । अतः प्रयत्नाभावात् प्रयोजनभावाच्च न सिद्धस्य ध्यानमिति ।
॥ ३०८१ ॥ भवतु केवलिनो ध्यानम्, किन्तु शैलेर्या वर्तमानं किमपि करोति ? इत्याह—

॥ २४८ ॥

विशेषः

भागः-२

सुप्तस्य न

कायनिरो-

धयत्नः ।

केवलिन

ध्यानं

हेतुय-

सिद्धम्

सिद्धे न

यत्नाभावात्

तदसंखेज्जगुणां गुणसेवी ए रइयं पुरा कर्म । सम ए सम ए खवियं कमसो सेलोसिकालेणं ॥३०८२॥
 सत्त्वं खवेइ त पुण निल्लेवं किंचिदुवरिमे सम ए । किंचिच्च होइ चरिमे सेलेसी ए य तं वोच्छं ॥३०८३॥
 मणुयगइ-जाइ-तस-वायरं च पज्जत्त-सुभयमाएज्जं । अन्नयखेयणिज्जं नरोउमुच्चं जसोनामं ॥३०८४॥
 संभवओ जिणनामं नराणुपुव्वी य चरिमसमयम्मि । सेसा जिणसंतां ओ हु चरिमसमयम्मि निठंति ॥

(तत्सत्येयगुणाया गुणश्रेणी रचित पुरा कर्म । समये समये क्षपित क्रमशः शैलेय्यिकालेन ॥ ३०८२ ॥)

(सर्व क्षपयति तत् पुनर्निलेप किञ्चिदुपरिमे समये । किञ्चिद् भवति चरमे शैलेय्या च तद् वक्ष्ये ॥ ३०८३ ॥)

(मनुजगति-जाति-नस नादराणि च पर्याप्तं कुभगा देयानि । अन्यतरवेत्तनीय नरायु रूच्य यशोनाम ॥ ३०८४ ॥)

(सभनतो जिननाम नराणुपूर्वी चरमसमये । जेवा जिनसन्तसु चरमसमये निरुत्तिष्ठन्ति ॥ ३०८५ ॥)

पाठमिद्वा एत, नतर तदिदि वेदनीयादि कर्म । 'जिणनाम' ति तीर्थकनाम । इदं च तीर्थकस्यैव सभयति, अतः 'समयतः' इत्यु-
 क्तम् । मामान्यकैमली तु श्रेषा मनुष्यगति-मन्वेन्द्रियजात्यादिका द्वादशैव प्रकृतौ चरमसमये क्षपयतीति ॥ ३०८२-३०८३-३०८४-
 ३०८५ ॥ अन्यदपि तत्र किमपि करोति ? इत्याह—

ओरोलियाहि सव्वाहिं चयइ विप्पजहणाहिं जं भणियं । निस्सेसतया न जहा देसच्चाएण सो पुव्वं ॥

(औदार्ययानि स्वर्गाभित्यजति विप्रत्यजनाभिर्यद् भणितम् । नि शेषतया न यथा देशत्यागेन स पूर्वम् ॥ ३०८६ ॥)

औदारिक तैजस-आर्मणशरीरय सर्वाभिरैव निशेषपतीभिः प्रकृष्टाभित्यजनाभित्यजत्यसौ । किमुक्त भवति ? इत्याह—'जं भणियमि'
 त्यादि, निःशेषतयैवौदारिकादिशरीरय तदा त्यजति, न तु यथा पूर्व भवे आम्रम् तदात परिसटाण्या देशत्यागेन त्यक्तवानिति यदुक्त
 भवति—एतदिह तात्पर्यमित्यर्थः ॥ ३०८६ ॥ अपरं च तदा तस्य किं निवर्तते किं वा न ? इति दर्शयन्नाह—

तरसोदइयाइयां भवत्तं च विणिवत्तए समयं । सम्मत्त-नोण-दंसण-सुह-सिद्धत्ताइं मोत्तणं ॥३०८७॥
 (तस्यौदयिकादिका भवत्यत्तं च विनिजतते समयम् । सम्यक्तत्वं ज्ञानं दर्शनं सुखं सिद्धयानि युक्त्या ॥ ३०८७ ॥)

तस्य सिद्धिं गच्छत औदयिकद्वयो भावा भवत्य च समक युगपद् विनिवर्तते । भाग भाविनी सिद्धिर्यस्यासौ हि भव्य उच्यते, न च
 मा तस्य भाविनी, माहासत्तात्वाद्, ततोऽनौ न भव्य इति भव्यत्वं निवर्तते; उक्तं च—“सिद्धे नो भव्ये नो अभव्ये” (सिद्धो नो भव्य,
 नो अभव्य) इति । तस्य सत्त्वादीनि तु सिद्धवपि भवन्ति, अतस्तानिष्टुचित्त्वजनम् ॥ इति पञ्चपञ्चाशदुपाधायः ॥ ३०८७ ॥ नन्वौदारिका-

दिशरीराणां कथं संवेद्या त्यागः, कर्मशरीरसन्तानस्थानादित्वात्, अनादेयानन्तत्वात् ? इत्याशङ्क्योत्तरम्, शासद्विक्रमन्यदपि चाह—‘ननु सन्तानोऽपार्ह’ इत्यादिद्विशक्तिवाधाः । एताश्च पूर्वं षष्ठगणधरे ग्रामो लिखिताः, व्याख्याताश्चेति नेह लिख्यन्त इति ॥

क्रियता कालेन पुनरसौ सिध्यति ? इत्याह—

रिउसेदीपडिवन्नो समयपरसंतरं अकुरसमाणो । एगसमएण सिद्धइ अह सागरोवउत्तो सो ॥३०८८॥

(षष्ठुअग्रिप्रतिपन्न समयप्रदेशान्तरमस्तुशब्द । एकसमयेन सिध्यत्यथ साकारोपयुक्त स ॥ ३०८८ ॥)

सुयोगा, नार ‘समये’त्यादि एकसमयादन्यत् समयान्तरमस्तुशब्दगणधरेद्योगेऽपराकाराश्रयस्वशुभावचिन्त्यया शक्यता सिद्धिं गच्छतीति भावार्थः ॥ ३०८८ ॥ कथं पुनरसौ ‘सागरोपयोग एव सिध्यति ? इत्याह—

सन्वाओ लद्धीओ जं सागरोवओगलोभाओ । तेणेह सिद्धलद्धी उप्पझइ तदुवउत्तस्स ॥३०८९॥

(सर्वा लब्धयो यत् साकारोपयोगलाभात् । तेनेह सिद्धलब्धिरुत्पद्यते तदुपयुक्तस्य ॥ ३०८९ ॥)

प्रतीतिर्धनं । एतच्च ‘सागरोपयोगे वतमानः सिध्यति’ इति विशेषणं प्रज्ञापनाया विहितम् । अनेन चात्र केवलसागरोपयोगे ये विमतिपद्यन्ते, साग्रा-ज्जाकारोपयोगयोः सिद्धस्य युगपदभ्युपगमात्, ते निरस्ताः ॥ ३०८९ ॥ उक्त एवाह—

एवं च गम्मइ धुवं तरतमजोगोवओगया तस्स । जुगवोवओगभावे सागारविसेसणमजुत्तं ॥३०९०॥

(एतं च गम्यते ध्रुवं तत्तमयोगोपयोगता तस्य । युगपदुपयोगभावे साकारविशेषणमयुक्तम् ॥ ३०९० ॥)

एतं च साकारोपयोगविशेषणम् गम्यते (प्र० लभ्यते); किम् ? अत आह—ध्रुवं निश्चित तत्तमयोगोपयोगता सिद्धस्य—अन्यस्मिन् काले तस्य साकारोपयोग’, अन्यत्र चानाकारोपयोग इति । अन्यथा नावमाह—युगपदुपयोगभावे साकारविशेषणं प्रज्ञापनोक्तम्—युक्तेमेव स्यादिति ॥ ३०९० ॥ अत्र परमतमागद्वयं परित्यज्याह—

अहव मई सब्वं चिय सागारं से तओ अदोसो त्ति । नाणं ति दंसणं ति च न विसोसो तं च नो जम्हा ॥३०९१॥

सागारमनागारं लवखणमेयं ति भणियमिह चेव । तह नाण-दंसणाइं समएवीसुं पसिद्धाइं ॥३०९२॥

(अथवा मतिं समयेव साकारं तस्य ततोऽदोष इति । ज्ञानमिति दर्शनमिति च नो विशेषस्तत्र नो यस्मात् ॥ ३०९१ ॥)

(सागारमनाकारं लक्षणेनैवैति भणितमिदं । सया ज्ञान-दर्शने समये विषयकं प्रसिद्धे ॥ ३०९२ ॥)

अथ मतिं परस्मै-संज्ञेमेव ‘से’ तस्या सिद्धस्य ज्ञान दर्शनं वा साकारम् । ततः सागरोपयोगविशेषणेऽदोष एव, स्वरूपविशेषण-त्वात् तस्य । यदपि केवलज्ञानं केवलदर्शनं च तस्योच्यते, तत्रापि तयोर्न विशेष इत्यभिप्रायतया श्रोतव्यं सुविकारेण—‘एव (प्र० पणं)’,

॥२५०॥

विशेषा०

भागः—२

सिद्धिरैक-

समयेन

सागरो-

पयोगेन च

युगपदुपयो-

नो निषिद्धौ

(१) साकार-

विशेषणेन

युगपदुप-

योगनिषेधः

(३) साकार-

रानाकार-

लक्षणद्वय

सिद्धिना-

मुक्तम्

कल्पितभेदमपत्तिद्वयं सर्वज्ञतालाञ्छनं सर्वेण तमसा निहन्तु (श० नियन्तु) जगतामालोकनं शाश्वतम् । नित्यं पश्यन्ति युज्यते च युगपद् नाना-
विधानि प्रभो । स्थित्युत्पत्ति विनाशान्ति निमलद्रव्याणि ते केवलम् ॥ १ ॥ तच्च न युक्तम्, यस्मात् साकारमनाकारं च लक्षणं सिद्धाना-
मितीहैनं पुरतो भणितं वर्तते, यद् वक्ष्यति— 'असरीरा जीवपणा उवउत्ता दसणे य नाणे य । सागारमणगार लक्खणमेयं तु सिद्धान् ॥ १ ॥'
(असरीरा जीवपणा उपयुक्ता दर्शने च ज्ञाने च । साकारमनावार लक्षणमेतत्तु सिद्धानम् ॥) इति । तदनयोः साकारा-ज्ञानाकारलक्षणयोर्भेदो-
क्तत्वात् कथमुच्यते— 'सर्वमेव तस्य साकारम् ?' इति भावः । तथा, समये सिद्धान्ते विप्यक्त पार्थक्येन ज्ञान-दर्शने सिद्धाना तेषु तेषु स्था-
नेषु प्रसिद्धे, अतः कथं तयोर्विशेष उच्यते ? इति हृदयम् ॥ ३०९१-३०९२ ॥ तदविशेषे हि गृह्यो दोषाः, के ? इत्याह—

पत्तेयावरणत्तं इहरां वारसविहोवओगो य । नाणं पंचविथप्पं चउव्विहं दंसणं कत्तो ? ॥ ३०९३ ॥

(प्रत्येकावरणत्वमितरथा द्वादशाविधोपयोगश्च । ज्ञानं पञ्चनिकल्पं चतुर्विधं दर्शनं कुलं ॥ ३०९३ ॥)

इतरथा केवलज्ञान-केवलदर्शनयोरेकत्वे प्रत्येकावरणत्व-केवलज्ञानावरणं, केवलदर्शनावरणं चेति प्रत्येकमावरणं तयोः कुतो घटेत् ? ।
न ह्येकस्य द्वे आग्रयो युज्यते । ततः प्रत्येकावरणनिर्देशात् केवलज्ञान दर्शनयोर्भेद एवेति भावः । तथा, साकारोऽप्यथा, अनाकारस्तु चतुर्धा,
इत्येवं यो द्वादशमिषा उपयोगः श्रुतेऽभिहितः, यच्च ज्ञानं पञ्चविधम्, चतुर्विधं च दर्शनं प्रोक्तम्, तदेतत् सर्वमपि केवलज्ञान-दर्शनयोरेकत्वे
कुत उपपद्यते ?— न कुतश्चिदिति ॥ ३०९३ ॥ अपिच,

भणियमिहेव य केवलनाणुवउत्ता मुणति सव्वं ति । पासंति सव्वउत्ति य केवलदिट्ठुहिणंताहिं ३०९४

(भणितमिहैनं च केवलज्ञानोपयुक्ता जानन्ति सर्वमिति । पश्यन्ति सर्वत इति च केवलदृष्टिभिरनन्तामि ॥ ३०९४ ॥)

इहैव पुरतो भणितम्— केवलज्ञानोपयुक्ताः सिद्धाः सर्वं युगन्ति जानन्ति, तथा पश्यन्ति च सर्वतः केवलदृष्टिभिरनन्तामि; यद्
वक्ष्यति— 'केवलनाणुवउत्ता जाणन्ती सव्वभाणुणभावे । पासंति सव्वंओ खलु केवलदिट्ठुहिणंताहिं ॥ १ ॥' इति ॥ (केवलज्ञानोपयुक्ता यान्तो
जानन्ति सर्वभाणुणभावान् । पश्यन्ति सर्वत खलु केवलदृष्टिभिरनन्तामि ॥) तस्माद् नैतयोरेकत्वमिति भावः ॥ ३०९४ ॥ पुनरपि परः प्राह—

आहउपिहभावम्मि वि,उवउत्ता दंसणे यणाणे य । भणियं, तो जुगवं सो, नणु भणियमिणं पि तं सुणसु ॥

(आहपृथग्भावोऽप्युक्ता दर्शने च ज्ञाने च । भणितं ततो युगपत् स ननु भणितमिदमपि वत्तं शृणु ॥ ३०९५ ॥)

आह परः— नन्वपृथग्भावोऽपि केवलज्ञान-दर्शनयोर्भेदोपाः, यतः 'असरीरा जीवपणा उवउत्ता दंसणे य नाणे य' इत्यत्र दर्शने च ज्ञाने
च युगपदुपयुक्ता इति भणितम् (शा०—३०९२ टीकाया) । ततो युगपदेव केवलज्ञान-दर्शनोपयोगः सिद्धः । द्वाविह— ननु यदि भणितेतानर्थ-
सिद्धिस्तत्र, तर्हिदमपि भणितं वर्तते, तत् शृणु ॥ ३०९५ ॥ किं पुनस्तत् ? इत्याह—

॥ २५१ ॥

निशेषा०

भागः-२

(३) केवल-

ज्ञानदर्शना-

वरणद्वया-

संगतेः

(४-५) उप-

योगद्वादश-

भेदज्ञान-

दर्शनभेदा-

नुपपत्तेः

(६) ज्ञानं-

ति-यासंती-

त्यनुपपत्तेः

नाणम्मि दंसणम्मि य एत्तो एगयरयम्मि उवउत्तो । सन्वस्स केवलस्सि जुगवं दो नत्थि उवओगा ॥

(ज्ञाने दर्शने चेत एकरसिमनुष्युक । सर्वस्य केवलिनो युगपद् द्वौ न स्त उपयोगौ ॥ ३०९६ ॥)

एतदिहैव व्यक्त पुरस्ताद् कथ्यते । ततोऽस्या गाथाया भद्रग्राहृस्वामिभिर्यत्केऽपि युगपदुपयोगे निषिद्धे किमिति तदुपयोगपद्याभि-
मानोऽद्यापि न त्यज्यते ? इति भावः ॥ ३०९६ ॥ अत्र परस्य व्याख्यान्तरकल्पनामाशङ्क्य परिहारमाह—

अह सन्वस्सेव न केवलस्सि दो किंतु कांसइ हवेज्ज । सो य जिणो सिद्धो वा तं च न सिद्धाहिगाराओ । ३०९७ ॥

(अथ सर्वशेष न केवलिनो द्वौ किन्तु कस्यचिद् भवेताम् । स च जिन सिद्धो वा तत्र न सिद्धाधिकारात् ॥ ३०९७ ॥)

अर्थन व्याख्यायते परेण—न सर्वस्य केवलिनो युगपद् द्वावुपयोगौ, किन्तु कस्यापि द्वौ भवेताम्, कस्याचिदेकः । स च केवली जिनः
सिद्धो वा भवेत्—भनत्थकेवली सिद्धवेवली वा भवेदित्यर्थः । ततश्च भनत्थकेवलिनोऽद्यापि सधर्मकत्वादौलं क एवोपयोगः, सिद्धकेवलिनस्तु
सर्वथा कर्ममलम्बू विप्रमुक्तत्वाद् युगपद् द्वावुपयोगो भवत इति परस्याह्वतम् । तत्र न युक्तम्, इह सिद्धाधिकारात् । इदमुक्तं भवति—सब्यस्स
केवलस्सा' इत्यादिना सिद्धाधिकारे सिद्धस्यैव भद्रग्राहृस्वामिभिर्युगपद् द्वावुपयोगौ निषिद्धौ, अतो न किञ्चित् तत्कृता व्याख्यान्तर-
रूपनेह फलन्तीति भावः ॥ ३०९७ ॥ द्वारिः समाधानान्तरमाह—

अहवा पुव्वेणव सिद्धमिक्को ति किथं विहरणं । एत्तो धिय पच्छेदं विगम्मई सव्वपडिसेहो ॥ ३०९८ ॥

(अथवा पूर्वार्धेनैव सिद्धमेक इति किमत्र द्वितीयेन । इत एव पश्चार्धेऽपि गम्यते सर्वप्रतिषेधः ॥ ३०९८ ॥)

अथा, 'नाणम्मि दसणम्मि य एत्तो एगयरम्मि उवउत्तो' (गा०-३०९६) इत्यनेन पूर्वार्धेनैवैकदा एक उपयोगः सिद्धः, ततः किं
द्वितीयेन पश्चार्धेनोक्तेन ?, उक्तं चेदम्, ततः 'एत्तो विप' ति इत एव 'सब्यस्स केवलस्सा' इत्यादिपश्चार्धोपन्यासात् सर्वप्रतिषेधो गम्यते,
यथा—मर्याम्य केवलिनोऽपि युगपद् द्वावुपयोगौ न स्तः, त्रिमुताकेवलिनः ? इति ॥ ३०९८ ॥ पुनः परवचनमाशङ्क्य परिहारमाह—

तो कहमिहेव भणिणं उवउत्तो दंसणे य नाणे य ? । समुदायवयणमेयं उभयनिसेहो य पत्तेयं ॥ ३०९९ ॥

(तत कयमिहेव भणिणदुपयुक्ता दर्शने च ज्ञाने च ? । समुदायवचनेनैवदुसयनिषेधश्च प्रत्येकम् ॥ ३०९९ ॥)

यदि न युगपदुपयोग इत्येते, तत आचार्य ! 'कयमिहेव भणिणतम् ?'—कयमिहेव भणिण्यतीत्यर्थः । किं तत् ? इत्याह—'उवउत्ता
दंसणे य नाणे य ति' दर्शने ज्ञाने च युगपदुपयुक्ता इह निल भणिता इति परस्याभिप्रायः । अयं च मिथ्याभिमानापहतमद्भनोयकत्वात्
कदापिभ्य एवेति दर्शयति—'मयुदायवयणमेयं' ति समुदायविषयमेवेदम्—न तु युगपदुपयोगप्रतिपादनपरमित्यर्थः । अनन्ता हि सिद्धा,
तन्मयुदाये न 'केऽपि ज्ञान उपयुक्तं, केचित्तु दर्शने' इत्ययमत्रार्थः । प्रत्येकविरुद्धाया पुनः 'पत्तेयवयणत्' (गा०-३०९३)

॥ ३०९२ ॥

विशेषा०

भाग-२

(७) 'जुगवं

दो नत्थि

उवओगा'

इतिवचनम्

(८) पार्श्व-

कयेन सर्व-

केवलपू-

योगद्वय-

निषेधः

(९) 'उभ-

उत्ता दंसणे

य नाणे य'

इत्युक्तिः-

मिद्धसमूह-

विषया

इत्याद्यभिहितकृत्यैर्गणदुपयोग्योपयोगनिषेध एव मन्तव्य इति ॥ ३०९९ ॥ पुनरपि श्रेय-परिहारौ ग्राह-
जमपज्जन्तोऽं केवलज्ञां तेणोभओवओगो ति । भणइ नायं निअमो संतं तेणोवओगो ति ॥ ३१०० ॥

॥ ३१५३ ॥
विशेषा०
भाग-२

(यदपर्यन्ते केवले तेनोभयोपयोग इति । भण्यते नाय नियम सत् तेनोपयोग इति ॥ ३१०० ॥)

माधपर्यन्तमितत्वाद् यस्मादपर्यन्ते-अनिनाशिनी सदावस्थिते केवलज्ञान-दर्शने, तेन तस्माद् युगपदुपयोग इत्युक्तेऽस्माभिः । इह
हि यद् नोऽयमभाव सदावस्थित च तस्योपयोगेनापि सदा भवितव्यमेव, अन्ययोपलक्षकलक्ष्यत्वेन बोधस्वभावनत्वाद्युपपत्तेः, सदोपयोगे च
द्वयोयुगपदुपयोगः सिद्ध एवेति परस्याभिप्रायः । आचार्य आह- भण्यतेऽत्रोचरम्-नाय नियमः, सर्वदा यन्बुद्धिमाश्रित्य सद् विद्यमान
केवलज्ञान केवलदर्शनं च, तेन तस्योपयोगेनापि सर्वदा भवितव्यमिति ॥ ३१०० ॥ कुतः पुनर्नाय नियमः ? इत्याह-

ठिइकालंजह सेसदंसण-नोणाणेमणुवओगे वि । दिट्ठमवत्थाणं तह न होइ किं केवल्लाणं पि ॥ ३१०१ ॥
(स्थितिकालं यथा ज्ञेयदर्शनं ज्ञानयोरुपयोगेऽपि । दृष्टमवस्थानं तथा न भवति किं केवल्योरपि ? ॥ ३१०१ ॥)

(१०) इतर-
ज्ञानवद्
केवलज्ञान-
दर्शने
लब्धवतिश्चि-
कालीने,
उपयोगतः
सामयिके

यथा केवलज्ञान दर्शनाभ्यां शेषाणि यानि दर्शनानि ज्ञानानि च तेषां निजनिजस्थितिकाल यावदुपयोगेऽपि उपयोगमावेऽपि सत्त्वस्याव-
स्थानं दृष्टम्, तथा केवलज्ञान दर्शनयोरपि निजस्थितिकाल यावदुपयोगेऽपि उपयोगमावेऽपि सत्त्वस्याव-
ज्ञानस्य दर्शनस्य चोपयोगेन भवितव्यम्' इत्यनैकान्तिकमेव । इयमत्र भाषा-शेषज्ञान-दर्शनानां ब्रह्मणस्याप्य कल्पस्थितौ दीर्घः स्थितिकाल
उक्तः, तथा-“भट्टनाणी ण, भते । भट्टनाणि ति कालओ केचिह होइ ? । गोपमा । जहन्नेण अतोमुहुच, उक्कोसेण छामट्ठिं सागरोवमाइ
साहरेगाइ । एव सुयनाणी ति । ओहीनाणी ति एव चेय, नवर जहन्नेण एकक समयं । मणपज्जनाणी जहन्नेण एकक समय, उक्कोसेण देखणं
पुव्वकोट्ठिं ? (मतिज्ञानी, भगवन् । मतिज्ञानीति कालत्र विचारि भवति ? । गौतम । जघयेनान्सु हूवसुल्लेणं वट्ठिं सागरोवमाणि सातिरेकाणि ।
एवं श्रुतज्ञानापि । अत्रियज्ञानपत्त्येमेय, नवर जघयेनैक समयम्, उल्लेणं देखोना पुव्वकोट्ठिम् ।) यदा निभट्टज्ञानं सम्यक्त्वलाभे समयमेकमव-
धिज्ञानं भूत्वा प्रतिपत्तिं तदामधिज्ञानस्य जघन्यत समयं स्थितिकालो भन्तव्यः, मनःपर्यायिज्ञानस्य तत्पत्त्यनन्तरं तदतो मरणादिति ।
चक्रवर्तुसणी जहन्नेणं अतोमुहुच, उक्कोसेण सागरोवमाइहसं साहरेगं । अचस्सुदसणी अणाइ वा सपज्जमसिए, अणाइ अपज्जमसिए वा ।
ओहिदसणी जहा ओहिनाणि ति” (चक्रवर्तुसणी जघन्येनान्सु हूवसु, उल्लेणं सागरोवमाइहसं सातिरेकम् । अचक्षुर्दर्शन्यनदिको वा सपर्यवस्थित,
अनापि तोऽपर्यवस्थितो वा । अवधिदर्शनी यथाऽवधिज्ञानीति) इति । तदेवमेतेषां निजनिजस्थिति-कालं यावत् सच्चमुक्तम्, उपयोगस्त्या-
न्तमोर्तिस्त्वाइ नैतामन्तं कालं भवति । अतः ‘शेतोऽमयमुपयोगेन भवितव्यम्’ इति कथं नानैकान्तिकम् ? । अथ लब्धवत् एवेतान्येतान्त
कालं भवन्ति, न तु बोधात्मनेति चेत् । तदिदं हन्त ! केवलज्ञानं दर्शनयोरपि समानम्, तयोरपि लब्धवत् एवापर्यवन्त्यात् । उपयोगतस्तु
सामयिकत्वादिति ॥ ३१०१ ॥ पुनरप्यतिस्वाग्रहस्तत्वात् परः ग्राह-

ननु सनिहणत्तमेवं मिच्छावरणस्वओत्ति व जिणस्स । इयरेयरावरणया अहवा निक्कारणावरणं ॥ ३१०२ ॥
एगयराणुवउत्ते तदसव्वन्नु-दरिसणत्तण न तं च । भणणइ छउमत्थस्स वि समाण मेगन्तरे सव्वं ३१०३

(ननु सनिधनत्वमेव मिथ्यापरणक्षय इति वा जिनस्य । इतरेतरावरणतादृश्या निष्कारणावरणम् ॥ ३१०२ ॥)

(एकतराणुपयोगे तदसर्वज्ञ-दर्शनस्य न तच्च । भण्यते छद्वावस्थायि समानमेकान्तरे सर्वम् ॥ ३१०३ ॥)

व्याख्या- ननु यथैतस्मिन् समये कैवलज्ञानोपयोगः, अन्यस्मिन् समये कैवलदर्शनोपयोग इष्यते, तर्ह्ययं क्रमोपयोगत्वे कैवलज्ञान-
दर्शनयोः मनिधनस्य प्रतिसम्यग मानत्वं प्राप्नोति । तथा च सति तयोः समयोक्तमपर्यवसितत्वं हीयते । अथवा, यः कष्टशतानि कृत्वा
ज्ञानावरणादिभ्यो विहितः स मिथ्या निरर्थको जिनस्य भगवतः प्राप्नोति, समयात् समयादूर्ध्वं कैवलज्ञान-दर्शनोपयोगयोः पुनरप्यभावात् ।
न ह्यपनीतावरणौ द्वौ प्रदीपौ क्रमेण प्रकाश्यः (प्र० . प्ररशः) प्रकाशयतः । अथवा, कैवलज्ञान-दर्शनोपयोगयोः पुनरप्यभावात्
प्राप्नोति, क्रमावरणभावोऽप्यन्यतरावृणोत्तत्वादिति । अथेतरेतरावरणता नैष्यते, तर्ह्यन्यतरोपयोगकालेऽन्यतरस्य निष्कारणमेवावरण
स्यात् । तथा च मति 'नित्य सच्चमसचं वा' इत्यादि प्रसज्यत इति । तथा, एकतरस्मिन् ज्ञाने दर्शने णुपयुक्त एकतराणुपयुक्तस्मिन्ने-
कतराणुपयुक्ते कैवलिनीप्यभागे ज्ञानाणुपयोगकाले तस्य कैवलिनोऽसर्वज्ञत्वं प्राप्नोति, दर्शनाणुपयोगकाले त्वसर्वदर्शित्वं प्रसजति । अनुस्वार-
इयैरु छतो द्रष्टव्यः । तच्चासर्वज्ञरमसर्वदर्शित्वं च नेपं जैनानाम्, सर्वदैव कैवलिनि सर्वज्ञत्व सर्वदर्शित्वाभ्युपगमादिति । छरिराह-भण्यतेऽत्रो-
त्तरम्- ननु च्छमस्यस्यापि दर्शन ज्ञानयोरैकान्तर उपयोगे सर्वभिदं दोषजाल समानमेव । अत्रापि हि शक्यत एव नक्तम्- ज्ञानाणुपयोगे
तस्या तानित्वम्, दर्शनाणुपयोगे पुनर्दर्शानिराप्तम्, तथा मिथ्यापरणक्षयः, इतरेतरावरणता वा, निष्कारणावरणत्व वेत्यादि ॥ ३१०२-३१०३ ॥

पुनरप्यनिर्णिणस्य परस्याशङ्कानाह-

सव्वव्वणीणावरणो अह मन्नसि केवली न छउमत्थो । उभओवओगविग्घो तो छउमत्थस्स न जिणस्स ॥

(सर्वक्षीणावरणोऽयं मन्यसे कैवली न च्छद्वात्य । उभयोपयोगविघ्नस्तत्तद्व्यग्रथस्य न जिनस्य ॥ ३१०४ ॥)

अर्थं मन्यसे- सर्वक्षीणावरणः क्षणितानि शेषावरणः कैवली, न तु च्छद्वात्य, ततो युगपज्ज्ञान-दर्शनोभयोपयोगविघ्नश्छद्वात्यस्यैव
भवति, भावरणत्वात् ; न तु जिनस्य कैवलिनः, सर्वथा निरावरणत्वादिति ॥ ३१०४ ॥ अत्रोत्तरमाह-

देसस्ववए अजुत्तं जुगवं कसिणोभओवओगित्तं । देसोभओवओगो पुणाइ पडिसिज्जए किं सो ? ३१०५

(देसस्येऽयुक्तं युगपत् कृतोभयोपयोगित्वम् । देसोभयोपयोग पुन प्रतिपिच्यते किं स ? ॥ ३१०५ ॥)

इह यद्यपि च्छद्वात्य-क्षीणानि शेषावरणो न भवति, तथापि देवतस्तस्याप्यारणक्ष्यो लभ्यते । ततस्तस्यावरणदेवतस्यैव नति युगपत्
कृतोभयोपयोगित्वं युगपत् सर्वमस्तुतिपयज्ञान-दर्शनोभयोपयोगभवतममुक्तम्, इत्येतत्तन्मात्र मन्यामहे वयम् । यन्तु देवतोऽप्यवस्तु-

॥ २५४ ॥
विशेषा०
भाग-२
(११) ज्ञान-
दर्शनाणुप-
योगे अज्ञा-
नित्वादर्श
नित्वमि-
ध्यावरण-
क्षय-इतरेत-
रावरणता-
निष्कारणा-
वरणत्व-
दोषापादनं
कैवलिनि-

वत् छद्वा-
त्येऽपि-
ममानम्

उवओगगहणाओ इह केवलनाण-दंसणगहणं । जइ तदणत्थं तरया हवेज सुत्तम्मि को दोसो ? ॥ ३१० ॥

॥ २५६ ॥

विशेषा०

भागः-२

(उपयोगग्रहणादिह केवलज्ञान-दर्शनग्रहणम् । यदि तदनर्थान्तरता भवेत् सृष्टे को दोष ? ॥ ३१०६ ॥)

यदि 'केवलोपयोगेण' ति इत्युपयोगग्रहणाद् 'केवल्योरुपयोगः केवलज्ञानयोगः' इति समासाक्षिप्योः केवलज्ञान-केवलदर्शनयोर्ग्रहण-मिष्यते, तर्हि तदनर्थान्तरता, तयोः केवलज्ञान-केवलदर्शनयोरेकसाधुयोगादव्यतिरिक्तात् परस्परमनर्थान्तरता-ज्ञान च दर्शनं चैकमेव वस्तु, एकरूपमादाति । परः प्राह- 'सुत्तम्मि को दोसो चि' भन्तु तयोरनर्थान्तरता, को ह्येन सति 'केवलोपयोगेण' इति द्वौ दोषः स्यात् ?- न कश्चित्, अस्माकं मिदसाधमादिति ॥ ३१०६ ॥ आचार्यः प्राह- यदि दोषपरिज्ञाने तव कुतहलम्, तर्हि शृणु तम्, इत्याह- तगहणे किमिह फलं ननु तदणत्थं तरोवएसत्थं । तह वस्थुविसेसत्थं सयसो सुत्ताइं समयम्मि ३११०

(तदग्रहणे निमित्तं फलं ननु तदनर्थान्तरोपदेशार्थम् । तथा वस्तुविशेषार्थं श्रवणं सूत्राणि समये ॥ ३११० ॥)

नन्विह सृष्टे तयोः केवल्योर्ग्रहणं तदग्रहणं तस्मिन्तदग्रहणे सति किं फलं सिध्यति- अनर्थान्तरत्वे सति किमर्थमुभयग्रहणम् ? पुन-क्तदोषप्रसङ्गादिति भावः । पर आह- ननु तयोः केवलज्ञान-दर्शनयोः परस्परमनर्थान्तरतापदेशार्थमेवेदम् । तथा, वस्तुनः केवलस्य न केवलदर्शनपर्यायध्वनिभ्यां विशेषणार्थं चेदम् । एकमेव हि केवलवस्तु केवलज्ञान-केवलदर्शनलक्षणपर्यायध्वनिद्वयेन विशेषितं यर्थः । न केवलमिदं मयैवेत्येते, किन्तुवेकस्य वस्तुनोऽनेकपर्यायध्वनिभिर्विशेषणार्थं 'समये' गिद्वान्तेऽपि क्षणाणि 'शतशो' भिन्नाः मन्तीति ॥ ३११० ॥ एतदेव पर उपदेशयति-

सद्धावाइय-नोसंजयाइ पज्जायओ स एवेगो । सुत्तेसु विसेसिखइ जहेह तह सव्ववत्थुणि ॥ ३१११ ॥

(सिद्धाऽकारिक-नोसयतादिपर्यायत स गव्यैकः । सृष्टेयु विशेष्यते यथेह तथा सर्ववस्तूनि ॥ ३१११ ॥)

उ निसेसिजइ जह' चि, यथा तेषु तेषु मिद्वान्तद्वयेषु स एवैको मुक्तात्मा सिद्धा-ऽकार्या-नोसयतादिपर्यायैर्विशिष्यते प्रति-देशाद् नोभय नोनादर-नोपर्याय-नोपरीत-नोसंज्ञि परिनिरुद्धादिपर्यायैरपि विशेष्य क्वचित् प्रतिपाद्यते । 'इह तह' चि, आगिकज्ञानवस्त्वैकमेव केवलज्ञान केवलदर्शनपर्यायध्वनिभ्यां विशेष्यते । एवमन्यान्यपि मर्माणि पुरन्दर-मृद-बृद्धादि-वस्तूनि निज-जगत्पर्यायशब्दः नमवे लोके च विशेष्यन्ते एवेति क इह प्रदेयः ? इति ॥ ३१११ ॥ अर्थैवं क्षतिः परं दुरभिनियेयमसुखान्तमवलोक्य युगपदुपयोगादयपक्षं मूलत एवोन्मूलयितुं क्रमोपयोगसाधकं व्यक्तेमेव सिद्धान्तोक्तमादर्शयन्नाह-

यं पि य पन्नत्ती-पन्नवर्णाइसु जह जिणो समयं । जं जाणइ न वि पोसइ तं अणु-रयणप्पभाईणि ॥

(मणितमपि च प्राप्तिं प्रकाशनादियु यथा जिन समये । यस्मिन् जानाति न हि पदयति तस्मिन्प्रणु रय्यमभदीति ॥ ३११२ ॥)

निर्दिश्य ततः पर्यन्ते केवलिन निर्दिशति । तेन तस्मात् तस्य केवलिनः स्वज्ञानितमद्वैतमिथ्यावष्टम्भेन युक्तिविकलधाष्ट्यं सामर्थ्यादिन-मनु-
पपत्यलोपात् स्वयंपरीयमाना छद्मस्थता नास्ति किन्तु निरालोचनितकेवल्येतासौ । यदि पुनरयं छद्मस्थोऽभिप्रेतः स्यात् तदा किमनेन व्याज-
निर्देशेन ? यत् किमपि छद्मस्थस्य भणनीयं तत् प्रथमं छद्मस्थोपन्यामकाल एव सर्वमुक्तं स्यादिति ॥ ३११४ ॥ किञ्च,

न य पासइ अनुमन्नो छउमत्थो मोत्तुमोहिंसपन्नं । तत्थ वि जो परमावहिनाणी तत्तो य किंचूणो ? ॥ ३११५
तेदो वि विसेसेउं अन्नो छउमत्थकेवली को सो । जौ पासइ परमाणुगहणमिणं जस्स होज्जाहि ? ॥ ३११६

(न च पदवत्पणुमन्यच्छद्मस्थो मुस्त्यनधिपतनम् । तत्रापि य परमाणुविज्ञानी ततश्च किञ्चिदल ॥ ३११५ ॥)
(तौ द्वानपि निवेद्यान्तरच्छद्मस्थ केवली क च । य पश्यति परमाणुगहणमिणं यस्य भवेत् ॥ ३११६ ॥)

व्याख्या- “केवली ण भते । परमाणुपोगल ज समय जाणइ” इत्यादि भावत्यागुक्तम्, त च परमाणुमनविज्ञानिन मुक्त्वाऽन्य-
च्छद्मस्थो न पश्यति । तत्रापि ननोऽन्यमविज्ञानी न त पश्यति, किन्तु यः परमावधिज्ञानी, तस्माच्च परमावधेयः किञ्चिन्मनूनाधिरावो-
बधिकः स एव त पश्यति । तो चाधोवधिक परमाणुविज्ञानिनी द्वानपि केवलिन प्रथममेव निर्दिष्टे, ततस्तयोर्द्वयोरपि विशेषतो निर्धार्य
निर्दिष्टत्वाद् नोऽन्यो हन्त ! छद्मस्थः केवली योऽयं परमाणुगहण पश्यति, यस्य छद्मस्थस्य केवलिन इदं तत्त्वल्पनया भगवत्या ग्रहण
भवेत् ? इति ॥ ३११५-३११६ ॥ अपिच, आगमे स्थानान्तरेऽपि छद्मस्थादिभ्य उपरि च्छद्मत्वेति एव केवली निर्दिष्टः, न त्विनादि-
लोपजन्यनया छद्मस्थ इति दर्शयन्नाह-

तेसिं चिय छउमत्थाइयोण मगिज्जए जहिं सुत्ते । केवलसंवर-संजम-वंभाईएहिं निव्वाणं ॥ ३११७ ॥
तिन्नि वि पडिसेहेउं तीसु वि कालेसु केवलीतत्थ । सिज्झंसु सिज्झइ त्ति य सिज्झिस्सइ वा विनिदिट्ठो ॥

(तेषामेव छद्मस्थ्यादिकाना मृक्यते यत्र सूत्रे । केवलसंवरस्संजम-गह्यादिभिर्विर्णम् ॥ ३११७ ॥)
(त्रीनपि प्रतिषिष्य प्रत्यपि कालेषु केवली तत्र । असिध्यत् सिध्यति च सेत्स्यति वा निनिर्दिष्ट ॥ ३११८ ॥)

व्याख्या- तेषामेव छद्मस्थारिनामादिशब्दादोधोवधिकं परमाणुविज्ञानिना यत्र भगवतीप्रथमशतचतुर्थेऽंशे केवलसंवर-
गंयम तत्त्वचर्यादिभिर्निर्माण मोक्षो मृक्यते चिन्त्यते । तत्रापि सूत्रे त्रीनपि । छद्मस्था-ऽऽधोवधिक-परमाणुविज्ञानिनः प्रतिषेध्य तदुपरि केवली
भूत भाव भविष्यत्त्वेषूपु प्रत्यपि मालेयसिध्यत्, सिध्यति, सेत्स्यतीति निर्दिष्टः । यदि पुनरयमपि तत्त्वल्पनया छद्मस्थो भवेत्, तदाऽस्यापि
प्रथमनिर्दिष्ट-छद्मस्थस्येव केवल्यनारादिभिः निर्दिष्टेन भवेदिति । किं पुनस्तद्वं द्रष्टव्य ? उच्यते-“छउमत्थे णं भते । मणुत्ते तीयमणंत्तं सामय
सामय केवलेण गारेणो, केवलं संजयेण, केवलं वपयेणयासिं विट्ठिज्जए, रुट्ठिज्जए जह मन्वदुक्कणमंत्तं वट्ठिज्ज ? ।

पयोगश्च तु यदसदपि भवता किमपि कल्प्यते, तत्र 'परतीर्थिकमकल्पता' इति स्वमवशिष्टपक्षपातं परित्यज्य चिन्त्यताम् क्षेत्र विपर्ययसुद्विः ?' इति । किञ्च, भगवत्प्रां पञ्चविंशतितमे श्लोके षष्ठे- "सिणाणं णं भते ! किं सागरोवउत्ते होज्जा, अणगारोउत्ते होज्जा ? । गोयमा ! सागरोउत्ते वि होज्जा, अणगारोउत्ते वि होज्जा" (सातको भगवन् ! किं साकारोपयुक्तो भवेत् ? । गौतम ! सागरोपयुक्तोऽपि भवेत्, अनाना-रोपयुक्तोऽपि भवेत् ।) इत्यनेन सूत्रेण निशिष्य नामग्राहं स्नातकस्य केवलिनो विस्मयार्थः प्रकटार्थ एव भाणितः प्रतिपादित एवस्मिन् समय एवार्थः साकारोऽनामरो नेपयोग इति । एवं सुष्टे सूत्रतः, विक्रटे प्रकटे चार्थतः, सर्वत्रापायिते सूत्रे सिद्धे कथं सकर्णनिज्ञानैः 'परतीर्थिक-मकल्प्यतेष्वपि' इति तीर्थेति शक्यते वक्तुम् ? । 'अ' इति वाक्यालङ्कारार्थ इति ॥ ३११९-३१२०-३१२१ ॥ अपि च,

सम्बन्धमुत्तमत्थि यफुडमेगरोवउत्तसत्ताणं । उभओवउत्तसत्ता वुत्ता सुत्ते न कत्थइ वि ॥ ३१२२ ॥
कस्सइ वि नाम कत्थइ कोले जइ होज्जा दो वि उवओगा । उभओवउत्तसत्ताण सुत्तमेगं पितो होज्जा ॥

(सर्वत्र सूत्रमस्ति च सुष्टमेकरोपयुक्तसत्तानाम् । उभयोपयुक्तसत्त्या अत्र सूत्रे न कचिदपि ॥ ३१२२ ॥)

(कस्यापि नाम कचिद् कले यदि भवेता द्वान्युपयोगौ । उभयोपयुक्तसत्त्याना सूत्रमेकमपि ततो भवेत् ॥ ३१२३ ॥)

व्याख्या- एकरोपयोगोपयुक्ताना सत्ताना प्रतिपादकं सूत्रं सर्वत्र सिद्धान्ते स्फुटमस्ति, तत्र किञ्चिद् दर्शितम्, दर्शयिष्यते च । भयोपयोगोपयुक्तमन्वास्तु सूत्रे कचिदप्युक्ताः प्रतिपादिता न दृश्यन्त इति । यदि नाम कस्यापि भगवत्केवलिनः सिद्धकेवलिनो य विदपि कोले युगपद् द्वायुयोगौ भवेताम्, ततस्तर्हि युगपदुभयोपयोगोपयुक्तसत्ताना प्रतिपादकमेवमपि द्वय कचिदपि भवेत्, न तु कापि तत्र पदयाम्, इत्यतो निरालम्बनग्रहमात्रमस्ति एव भ्राम्यति भवानिति ॥ ३१२२-३१२३ ॥ अपि च,

पि य जीवोण भणियमप्पावहुं च समयम्मि । सागोरणगाराण य न भणियं उभओवउत्ताणं ॥

ण जुगवं उवओगा होज्जा, होज्जा तो एवं । सागार-उणागारय-मीसाण य तिण्हमप्पवहुं ॥ ३१२५

(द्विविधानामपि च जीवानां भणितमल्पमहुत्वं च समये । साकारा उनाकाराणा च, न भणितसुभयोपयुक्तानाम् ॥ ३१२४ ॥)

(यदि केवलिनो युगपदुपयोगौ भवेता, भवेत् तत णम् । साकारा उनाकारक-मिश्राणा च त्रयाणामल्पमहुत्वं ॥ ३१२५ ॥)

व्याख्या- सागरोपयोगप्रतामनामरोपयोगवत्ता च द्विविधानामेव जीवानामल्पमहुत्वं समये सिद्धान्ते प्रज्ञापनाल्पमहुत्वापदे भणितम् ; या- "एतस्मिन् ण भते जीवण सागरोवउत्ताण अणगारोउत्ताण न क्यरे क्यरेदितो अण्णा वा, बहुण वा, तुल्ला वा, विसमाहिया वा ? । मा ! सव्यथोया जीवा अणगारोउत्ता, मागारोवउत्ता सखिजगुणा" । (प्लेषा भगवन् ! जीवानां सागरोपयुक्तानामनामरोपयुक्ताना च क्यरे क्यरेऽप्योऽल्प वा, पण्डुका वा, तुल्ला वा, विदेशपारिजा वा, ? । गौतम ! सर्वस्वोक्ता जीवा अनारोपयुक्ता, सागरोपयुक्ता संक्येयगुणा ।)

॥ २६० ॥
विशेषां
भागः-२

(१५) सूत्रे
युगपदुभयो-
पयुक्ताल्प-
हुत्वादिकं
न रुचिमतम्

युगपदभूयोपयोगोपयुक्तानां तु मिश्राणां तृतीयानामिहान्यबहुत्वं न भणितम् । यदि पुनः केनलिना युगपदभूयोपयोगद्वयं भवेत्, तदैव सति साकाराऽनाकार मिश्रयोगवत्ता त्रयाणामेव पदानामन्यबहुत्वं भवेत्, न द्वयोरिति ॥ ३१२४-३१२५ ॥ यत्र परशङ्का परित्हार चाह—

अहव मई छउमत्थे पडुच्च सुत्तमिणं तो न केवलिणो । तं पि न जुञ्जइ जं सव्वसत्तसंखाहिगारोऽयं ॥३१२६॥

(अथवा मतिद्वयस्यान्यं प्रतीत्य सूत्रमिदं सतो न केवलिन । तदपि न युज्यते यत् सर्वसत्त्वस्याधिकारोऽयम् ॥ ३१२६ ॥)

सुगमा, ननर व्याप्या सर्वजीवसत्त्वाधिकारे निर्दिष्टत्वाद् नेदं क्व छत्रस्यविषयं उक्तं युज्यत इति ॥ ३१२६ ॥

अथ सर्वजीवाधिकारोऽयं न भवति, तत्राह—

काउं सिद्धगहणं बहुवत्त्ववयपदेसु सव्वेसु । इह केवलमगहणं जइ तो तं कारणं वच्चं ? ॥३१२७॥

(कुर्या सिद्धग्रहणं बहुवत्त्ववयपदेसु सर्वेषु । इह केवलग्रहणं यदि ततस्तत् कारणं वाच्यम् ? ॥ ३१२७ ॥)

यदि सर्वजीवाधिकारोऽयं न भवति, तर्हि 'गह इदिए य काए जोए वेए क्माय लेसासु' इत्यादिवाच्येन्यल्पबहुवत्त्ववयताविवारविषयपदेषु पदेषु सिद्धिगतिकाम् इन्द्रिय-काय-योग रूपाय लेस्या-नोसयत् नोपरीतादिपदैः पृथक् सिद्धग्रहणं कृत्वा केनलमिहोपयोगपदे पृथक् तदग्रहणं करोति ततस्तत्र कारणं वाच्यम् ? । यदि हि च्छत्रस्थाधिकारत्वादिह तदग्रहणमित्युच्यते, तर्हि शेषपदेषु सिद्ध केनलग्रहण-मयुक्तं स्यात् । तस्मात् सर्वजीवाधिकार एवायम्, केनलमाहाराऽनाकाररूपकादिपदद्वयेनेवानेन साकाराऽनाकारोपयोगपदद्वयेन सिद्ध-केनलिना शुद्धीतत्वादिह पृथक् तदग्रहणमिति ॥ ३१२७ ॥ आगमन्तरोऽयत्र च्छत्रस्थाधिकारश्चङ्का निवर्तयन्नाह—

अहवा विसेसियं चिय जीवाभिगममि एयमप्पवहुं । दुविह ति सव्वजीवा सिद्धासिद्धांइआ जत्थ ॥३१२८॥

(अथवा विशेषितमेव जीवाभिगमं गन्तव्यबहुत्वम् । द्वित्रिधा इति सर्वजीवा सिद्धाऽसिद्धादिका यत्र ॥ ३१२८ ॥)

अथवा छत्रस्थाधिकारश्चङ्कानिवर्तकत्वाद् विशेषितमेवैतत् साकारा-ऽनाकारोपयोगयोः पदद्वयस्यान्यबहुत्वं जीवाभिगमे 'श्रोक्तम्' इति श्रेयः । कं भूने ? इत्याह— सिद्धाऽसिद्धादिभेदेन द्वित्रिधा एव सर्वे जीवा यत्र भूने प्रतिपाद्यन्त इति ॥ ३१२८ ॥

तदेव यत्र माध्योपनिबध्य दर्शयन्नाह—

सिद्धसंइदियकाए जोए वेए क्साय लेसा य । नाणुवओगाहारय-भासय-ससरीर-चरिमेया ॥३१२९॥

(सिद्धा सेन्द्रियकाया योगे वेदे कण्ठये लेइयाया च । ज्ञानोपयोगां द्वारक मायक सशरीर चरमाश्च ॥ ३१२९ ॥)

मिद्धा श्रमिद्धाथ, सेन्द्रिया अनिन्द्रियाश्च, सत्काया अभावाश्चेत्यादिभेदेन सर्वे जीवाः सगृह्य यत्र भूने जीवाभिगमे प्रतिपाद्यन्ते तत्र भूने विशेषितमेवदमत्पत्रमनुत्वं प्रतिपादितमिति ॥ ३१२९ ॥ युक्त्यन्तरेणापि युगपदभूयोपयोगद्वयपक्षं निराचिकीर्तुं ग्राह—

अंतोमुहुत्तमेव य कालो भणिओ तहोवओगस्स । साई अपखवासिउ त्ति नत्थि कत्थइ विणिहिट्ठो ॥ ३१३० ॥

(अन्त्यमुहुत्तमेव य कालो भणितत्थोपयोगस्य । सादिरपर्यवसित इति नास्ति कचिद् विनिर्दिष्टम् ॥ ३१३० ॥)

तथा, गाना-उतानो इशराननामुपयोगस्यागमे तस्मान्तामुहुत्तमेव कालो भणितः, साधपर्यवसितत्थोपयोगकालः कापि नास्ति विनिर्दिष्टः । यदि हि साकारा उनाशरोपयोगरूपो मिश्रः सिद्धानामुपयोगः स्यात् तदा तेषामिदं तस्यापि साधपर्यवसितत्वं स्यात् । न चैतत् सिद्धान्ते कापि भणितं दृश्यते । तस्माद् नास्ति युगपदुपयोगद्वयमिति ॥ ३१३० ॥ एतदेवाह—

जइ सिद्धाइयाणं भणिणं साई अपखवासियत्तं । तह जइ उवओगणं हवेज्ज तो होज्ज ते जुगवं ॥ ३१३१ ॥

(यथा सिद्धान्तिकानां भणितं साधपर्यवसितत्वं । तथा यद् उपयोगात् भवेत्, सतो भवेता ती युगपत् ॥ ३१३१ ॥)

यथा सिद्धार्थीनाम्, आदिशब्दादिनिर्दिष्टा-उपायादीनां साधपर्यवसितत्वं भणितम्, तथा यद्युपयोगानामपि तद् भणितं भवेत्, ततस्तौ साकारोपयोगौ युगपद् भवेताम्, न चैवम् । तस्माद् न युगपदुपयोगद्वयमिति ॥ ३१३१ ॥

तदेव मतिः परम्यामिनिवेश निराकृत्यात्मनि तदाशङ्का निराकर्तुं भाह—

कस्स व नाणुमयमिणं जिणस्स जइ हुज्ज दो वि उवओगो । नूणं न हुंति जुगवं जओ निसिद्धो सुए बहुसं नवि अभिनिवेशबुद्धी अम्हं एंगतरो वओगम्भि । तह वि भणिमो न तीरइ जं जिणमयमन्नहा काउं ॥

(कस्स वा नाणुमयमिदं जिनस्य यदि भवेता द्वाव्युपयोगौ । नूनं न भन्तौ युगपद् यतो निषिद्धो श्रुते यद्गुरा ॥ ३१३२ ॥)

(नायमिनिवेशबुद्धिरभाष्येकान्तरोपयोगे । तथापि भणामो न शक्यते यजितमतमन्यथा र्त्तुम् ॥ ३१३३ ॥)

पाठमिदं एव ॥ ३१३२-३१३३ ॥ अब परपृष्ठान्तर्गतं चाह—

जइ नन्नोशावरणं नाकारणया कहं तदावरणं । एंगंतरोवओगे जिणस्स तं भणणइ सहावो ॥ ३१३४ ॥

(यदि नात्यन्त्योपावरणं नाकारणत्वा कर्त्तव्यं तदावरणम् । एकांतरोपयोगे जिनस्य यद् भण्यते स्वभावे ॥ ३१३४ ॥)

ननु यदि 'नणु मनिहणत्तमेव' इत्यादिगाथाया (पा०-३१०३) यद् मया 'इयरोपरारणया अहवा निक्खणावरणं' इत्यादि दूषण-मुत्तम्, तद् यदि प्रागुक्तेन प्रसारेण त्वया नेष्यते, तर्हि कथं जिनस्य केवलिन एकांतरोपयोगेऽयुगमयमाने तस्यायुगपदुपयोगद्वयत्वे-चापे । तदावरणमिति कथ्यताम् ? । श्रिराह—भण्यतेऽत्रोचरम्—'त' ति, तदावरणमिदं स्वाभावो द्रष्टव्यः, ईदृश एव जीनस्य स्वभावे येन क्रमेणोपयोगः प्रसूते, न युगपत् । न च स्वभावे पर्ययुपयोगमर्हति, 'अग्निर्दिहति नाकाशम्' इत्यादिष्वपि तद्वगमद्भाति ति ॥ ३१३४ ॥

एतदेव ममार्थमिति—

॥ २६२ ॥ विशेषा भागः-२ (१६)सि प्पत्ति उपयोग-कालोऽन्तं मुहुत्त एतोक्तः

(१७) जी स्वभाव एव क्रमिकोपयोगद्वये पारिणाहि कर्त्तव्य

परिणामिभवाओ जीवत्तं पिव सहव एवायं । एगंतरोवओगो जीवाणमणणहेउ त्ति ॥ ३१३५ ॥

(परिणामिकभावाज्जीवत्वमिव स्वभावा एवायम् । एगान्तरोपयोगो जीवानामनन्यहेतुस्ति ॥ ३१३५ ॥)

यथा जीवस्य जीवत्वमनन्यहेतुम्, परिणामिकभावात्वात्, एवमेकान्तरोपयोगोऽपि परिणामिकत्वात् तस्य स्वभावा एव । ततो नास्यान्यो हेतुरन्वेषणीय इति ॥ तदेवमप्रसिद्धिप्रसङ्गादवस्थानम् । तदवस्थाने च व्याख्याता 'दुड क्काडे' इत्यादिगाथा (गा०-३०३१) । इयं च गाथा 'जह उल्ला माडीया' इत्यादिगाथायाः (गा०-३०३२) पूर्वं पठित्वापि पद्याद् व्याख्याता, 'भासाजोगनिरोहे सेलेसी सिद्धिणा चेम' इत्यस्योत्तरग्रन्थेन सह मनन्यानुकूल्यादिति ॥ ३१३५ ॥

अथ 'लाउ य' इत्यादिवक्ष्यमाणगाथायाः (गा०-३१४१) प्रस्तावना रचयन्नाह—

तूण सिद्धइ त्ति य भणिए सुत्तम्मि कहमकम्मस्स । आह गमणं ति, भणइ सकम्मगमणे व को हेउ ?

(गत्वा सिद्धवतीति च भणिते सूत्रे कथमकर्मण । आह गमनमिति, भण्यते सकर्मगमने वा को हेतु ? ॥ ३१३६ ॥)

'निद्धणा चेम' इत्यनन्तरगाथायामुक्तम्, नक्ष्यमाणसुत्रे च 'तुत्थ गत्तूण सिद्धइ' इति वक्ष्यति । एतस्मिन् भणिते श्रेयः प्राह-
अथमकर्मणः अप्रतिफलस्य देशानमस्तज्ज्यायान् सिद्धिगमनं सम्भति ? पूर्वं संसारे सकर्मकस्यैव गमनादिप्रियादर्शनादिति भावः ।
द्वाराह-भणतेओत्तरम्-ननु सकर्मकस्यापि गमने को हेतुः ? इति वक्तव्यम् ॥ ३१३६ ॥ कमेवेति चेत्, तथाह—

कम्मं पुगलमइय निज्जीवं तस्स नयणसामत्थे । को हेउ पडिवणो जइ व सहवो इह स एव ॥ ३१३७ ॥

(कर्म पुद्गलमयं निर्जीवं तस्य नयनसामर्थ्यं । को हेतुः प्रतिपन्नो यन्ति वा स्वभावा इह स एव ॥ ३१३७ ॥)

ननु कर्म तावत् पुद्गलमयं, तन्मयत्वाच्च निर्जीवम्, निर्वाक्स्य च तस्य जीवस्य सिद्धिं यावद् नयने को हेतुस्त्वया प्रतिपन्नः ? । यदि च स्वभावास्तत्र हेतुरित्युच्यते, नन्विहापि निष्कर्मजीवगमने स एव स्वभावो हेतुः केन नार्थते ? इति ॥ ३१३७ ॥ पुनरप्यक्षेपं परिहाराह—
साक्किरियं किमखूवं भणइ भुवि चैयणं च किमखूवं ? । जह से विसेसधम्मो चैयणं तह मया किरियो ॥

जंवेहे जेण किरियाकारणमवभुवगयं तहिं एसो । तुल्लोवालंभो व्विय जंन सहावो सरणमिक्को ३१३९

(साक्किरियं किमरूपं भण्यते भुवि चैतनं च किमरूपम् ? । यथा तस्य विशेषमयंचैतन्यं तथा मता क्रिया ॥ ३१३८ ॥)

(यदेह येन क्रियाकारणमवभुवगतं तद्वत् । तुल्य उपालम्भं ग्वं यद् न स्वभावः शरणमेक ॥ ३१३९ ॥)

व्यतया-ननु जीवद्रव्यमरूपममूर्तम्, तत् किं केन कारणेन सक्रियं सिद्धिगमनक्रियादिष्यते ? अरूपस्याकाशस्यैव क्रियानुपपत्तेरिति भावः । द्वाविराह- भण्यतेओत्तरम्- ननु पर ! त्वमपि प्रष्टव्योऽसि, अरूपममूर्तं जीवद्रव्यं चैतनमपि किं कस्माद्धेतोरित्यते, अमूर्त-

॥ २६३ ॥

विशेषा०

भागः-२

कर्मभावे

स्य

मोक्षगमनम्

जीवस्य

चैतन्यमत्

गमनस्य

भावोऽपि

स्वभावः

स्यान्नास्येन चेतनत्वात्प्यपटनत्वं ? । अथामूर्तस्यापि जीवद्रव्यस्य स्वभावादेव चेतन्यमात्रागोपेक्षया विशेष्यधर्म इत्यते, तर्हि ययाऽस्यायं स्वभावादिगियते तथा क्रियापि गमनलक्षणा विशेषधर्मोऽस्य मता परमगुरुणामिति । यद्वा, स्वभावादप्यदिहादृष्टमीश्वरादिक येन वादिना जीम्य गमनादिक्रियामात्ररणमप्युपगतम्, तत्रापीश्वरादिकारण एव जीम्य सिद्धिगमनक्रियानियम उपालम्भस्तुल्य एव; तथाहि- तत्रापि दृश्यत एव वस्तुतः- इयदादिरपि कथं तत्क्रियाया प्रवर्तयति ? । अथ तस्याप्यन्यत् कारणम्, पुनस्तस्याप्यपरमित्यनवस्था । ततः पर्यन्ते यदि स्वभावं एवैकः शरण नेष्यते, तर्हि नेय निवर्तते । इत्यते चेत्, तर्हि स एव जीम्य सिद्धिगमनक्रियाया कारणमित्यताम्, किमन्येन ? इति ॥ ३१३८-३१३९ ॥ किञ्च, कारणमपि गतिक्रियाया किञ्चिदुच्यते—

अविय असंगतणओ वंधच्छेय परिणामभावोओ । पुव्वप्पओगउ चिय तस्स गई तत्थ दिट्ठंता॥ ३१४० ॥
लाउ य एरंडफले अग्गी धूमे य उसु धणुविसुक्के । गई पुव्वपओणेणं एवं सिद्धाण वि गई ओ ३१४१

(अविचातस्तत्त्वतो नन्वच्छेदात् परिणामभावात् । पूर्वप्रयोगत एव तस्य गतिस्तत्र नष्टान्ता ॥ ३१४० ॥)

(अलाउ चैरण्डफलमग्निर्धूमश्चेतुर्धुर्विसुक्कं । गति पूर्वप्रयोगेन सिद्धानामपि गतिकु ॥ ३१४१ ॥)

व्याख्या-अपि च, यथाऽलाउरुस्य तुष्यकस्य दर्भान्तरितशुष्काऽष्टमृल्लेपल्लितस्य नद्यादिजले प्रक्षिप्तस्य मृल्लेपसङ्गापगमात् स्वभावात् एवोच्यं गतिः प्रवर्तते, न तिर्यग्, नापि जलोपरिमतलादपि परत । तथा तस्यापि सिद्धस्य कर्मसंयोगाभावादूर्ध्वमेव गतिः प्रवर्तते, नान्य-प्रकारेण, नापि लोकोपरिमभागादपि परतः । यथा वा, एरण्डफलस्यैरण्डमिन्त्रभागा (प्र० कायाः) उन्मथनच्छेदेनतपशुष्ककोशकविगमनेन (प्र० विगमेन) नद्याविधस्वभावादूर्ध्वमेव गतिः, एवं विगतकर्मनन्धस्य जीमस्यापीति । यथा वा, धनुषा पुलग्रयल्लोतितस्येवोर्वित्कारणविगमेऽपि पूर्वप्रयोगाद् तथापिपरिणामभावादूर्ध्वमेव गतिः प्रवर्तते तथा मुक्तजीमस्यापि । यथा वा, धनुषा पुलग्रयल्लोतितस्येवोर्वित्कारणविगमेऽपि पूर्वप्रयोगाद् गतिः प्रवर्तते, एव तस्यापि सिद्धम् । तत्र चालाउप्रभृतयो दृष्टान्ताः, यथाऽलाउप्रभृतीनामसङ्गत्वादिभिर्गतयः प्रवर्तन्ते, एवं सिद्धानामपीति ।

॥ ३१४०-३१४१ ॥ इयं च नियुक्तिगाथा, ततोऽस्या व्याख्यानमाह—

अहं मिल्लेवोवगमादलोबुणो ऽवस्समेव गइभावो । उद्धं च नियमओ नण्णहा नवा जलतलादुद्धं ॥ ३१४२ ॥
तहं कम्मलेवविगमे गइभावो ऽवस्समेव सिद्धस्स । उद्धं च नियमओ नण्णहा नवा लोगपरउ त्ति ॥ ३१४३ ॥

(यथा मृल्लेपपगमादनन्तोनोऽन्यत्वेन गतिमान् । उद्धं च नियमतो नान्यथा नवा जलतलान्तरमेव ॥ ३१४२ ॥)

(यथा कम्मलेवविगमे गतिभावोऽवस्समेव सिद्धस्य । उद्धं च नियमतो नान्यथा नवा लोगपरत इति ॥ ३१४३ ॥)

॥ २६४ ॥

निशेषा०

भागः-२

सहजमोक्ष-

गमने अला-

उरुकरण्ड

फलानिधू-

मधनुरिपु-

दृष्टान्ताः

एरंडोडफलं जह बंधच्छेपरियं दुयं जाइ । तह कम्मबंधणच्छेणेपरिओ जाइ सिद्धो वि ॥ ३१४४ ॥
 उड्डुंगइपरिणामो जह जलणस्स जह वेह धूमस्स । उड्डुंगइपरिणामो सहोवओ तह विमुक्कस्स ॥ ३१४५ ॥
 जह ते सलाभकाले चैव तहागइसभावयामिंति । परिणमइ तगइं वा लेवावगमे जहालोवुं ॥ ३१४६ ॥
 तहतगइपरिणामं परिणमइ सरूवलाभ एवेह । सिद्धो सिद्धत्तं पिव सकम्मपरिणामनिरवेक्खं ॥ ३१४७ ॥
 जह धणुपुरिसपत्तेरिएसुणो भिण्णदेसगमणं तु । गइकारणविगमम्मिं वि सिद्धं पुव्वप्पओगाओ ॥ ३१४८ ॥
 बंधच्छेयणाकरियाविरमे वि तहा विमुच्चमाणस्स । तस्सा लोगंतोओ गमणं पुव्वप्पओगाओ ॥ ३१४९ ॥
 जहवा कुलालचवकं किरियोहउविरमे वि सकिरियं । पुव्वप्पओगाओ चिय तह किरिया मुच्चमाणस्स

(परडोडफल यथा नन्वच्छेदितं द्रु त याति । तथा कर्मन्यनच्छेदितो याति सिद्धोऽपि ॥ ३१४४ ॥)

(ऊर्ध्वगतिपरिणामो यथा जलतस्य यथा वेह धूमस्य । ऊर्ध्वगतिपरिणाम सभागततथा त्रिमुक्तस्य ॥ ३१४५ ॥)

(यथा ती रलोभनाल गतं तथागतिगमनात् याति । परिणमते तदति वा लेपपगमे यथाऽलालु ॥ ३१४६ ॥)

(तथा तदतिपरिणाम परिणमते स्वरूपलाभ एवेह । सिद्ध सिद्धत्वाविव स्वकर्मपरिणामनिरपेक्षम् ॥ ३१४७ ॥)

(यथा धनु पुरुषप्रयत्नोत्तरेणोर्ध्वनिर्देशगमन तु । गतिकारणविगममेऽपि सिद्ध पूर्वप्रयोगात् ॥ ३१४८ ॥)

(नन्वच्छेदनक्रियाविरमेऽपि तथा त्रिमुच्यमानस्य । तस्याऽल्लोकात्ताद गमन पूर्वप्रयोगात् ॥ ३१४९ ॥)

(यथावा कुलालचकं क्रियावैलुभिरमेऽपि सक्रियम् । पूर्वप्रयोगात् गतं तथा क्रिया मुच्यमानस्य ॥ ३१५० ॥)

गतार्थो एव, नवर 'जह ते सलाभकाले' ति, यथा ताननिधूमौ स्वस्यात्मनो लाभः स्वलाभः, तत्काल एवोच्चगतिपरिणामस्वभावन-
 मुपगता; यथा ना, लेपपगमानन्तरं तयोर्ध्वादिगतिपरिणाममापद्यतेऽलालु, 'तह तगइपरिणाम' ति, यथा तस्य सिद्धस्योर्ध्वगतिगमन-
 परिणितिलक्षणो गतिपरिणामस्तद्वृत्तातिपरिणामत तद्वृत्तातिपरिणामम् 'सिद्धत्तं पिव' ति, यथा सिद्धत्वं स्वहेतुभूतकर्मपरिणामनिरपेक्ष कर्म-
 अपानन्तरमेव सिद्धः स्मभान एव आप्नोति, तथा तद्वृत्तातिपरिणाममप्यसौ स्वभावन एव परिणमतीति ॥ ३१४८-३१४९-३१५०-३१५१ ॥

३१४५-३१४६-३१४७-३१४८-३१४९-३१५० ॥ अत्राक्षेप-परिहारी ग्राह—

नोलावुगादिसाहम्ममत्थि सिद्धस्स सुत्तिमत्तोओ । तन्नो तगइपरिणामदेसोहम्मओ तेसिं ॥ ३१५१ ॥

(नालावुक्तासि साधर्म्यमिति सिद्धस्य मूर्तिमत्त्वात् । तद् नो तदतिपरिणामदेऽसत्ता न्मर्थ्यतेतिणम् ॥ ३१५१ ॥)

इव न देसोवणओ दिट्ठंतो तो न सब्वहां सिद्धो । जं नत्थि वत्थुणो वत्थुणा जए सब्वसाहम्मं ॥३१५२

॥२६६॥
विशेषा०
भागः-२

(यदि वा न देशोपनयो दृष्टान्तस्ततो न सर्वथा सिद्धः । यद् नास्ति यत्तुनो यस्तुना जगति सर्वसाधारण्यम् ॥ ३१५२ ॥)

अलानुत्तादिभिः मार्घं निद्रस्य माधर्म्यं नास्ति, तेषां मूर्तत्वात्, सिद्धस्य चापूर्तत्वात्; तत् कथं ते दृष्टान्तत्वेनोच्यन्ते ? इति परस्याभिप्रायः । घुरिराह-तदेतद् न, तस्य सिद्धस्योद्योगमनलक्षणो गतिपरिणामस्तद्वृत्तिपरिणामस्तन्मात्रेण देशमाधर्म्यं तद्वृत्तिपरिणाम-
देशमाधर्म्यं तस्मात् तेषामलानुत्तादीनां दृष्टान्तत्वं युज्यत इति । यदि पुनर्देशत उपनयो नेप्यते किन्तु सर्व एव, ततस्तर्हि सर्वथा मरंपि प्रसारं, यमानधर्मा दृष्टान्तः कोऽपि क्वचिदपि सिद्धो नास्ति, अतस्त्वदभाव एव श्रानोति, यस्मात् ऋस्यापि यस्तुनः केनापि यस्त्वन्तरेण मार्घं जगति सर्वमाधर्म्यं नास्ति, यस्त्वन्तरत्वाभावाग्रमस्त्वदिति ॥ ३१५१-३१५२ ॥ तस्मात् किं स्थितम् ? इत्याह—

उड्डगड्डहेउउ चिय नाहो-निरियगमणं नवाचलयो । सविसेसपच्चयाभावओ य सब्वदुमयओ य ॥३१५३॥

ऊर्ध्वगति-
हेतुरात्म-
स्वभावाः

(ऊर्ध्वगतिहेतुत्वं एव नागर्ह्यवगमनं नवाचलता । सविशेषप्रत्ययभावात्तच्च सर्वज्ञमततय ॥ ३१५३ ॥)

मुक्ततमनो नाधर्मिण्यं वा गमनम्, नाथ्यैराचलता, किन्तूथमेवार्गा गच्छति । कुतः ? इत्याह-ऊर्ध्वगतिहेतुत्वात् तत्स्वभावास्य । सह निद्रोणे यतं इति मरिणोप, य चासौ प्रत्ययश्च तस्याभावाद्योद्यमेन गच्छति । इदमुक्तं भवति-पूर्वं हि ससारे ब्राम्यतस्तस्याध-
र्मिण्यं वा गमनमभूत्, मरिणोपप्रत्ययस्य नरकानुपूर्व्यादिकर्मणः सद्भावात्, इदानीं त्वमौ नास्ति, ततश्चोद्यमेन गच्छति, सर्ववबन-
ब्राम्ण्यन्वेति ॥ ३१५३ ॥ पुनरपि प्रप्रारान्तरेणाक्षेपं परिहारौ ग्राह—

तइमत्तओ विणामी केसी गचांगमी य मणुउ व्व । होउ गइपअयाओ नासी, न उ सब्वहाणु व्व ॥३१५४॥
केसनिमित्तं कम्मं न गई. तदभावाओ तओ कत्तो । अह गइ एव निमित्तं किमजीवाणं तओ नत्थि ? ॥३१५५॥
मेसो ति जीवधम्मो होअ मई होउ कहमजीवस्स । कह वा भवत्थधम्मो होउ भवाओ विसुक्कस्स ? ॥३१५६॥

गतिमत्य
न सर्व-
निनाशित-
क्लेगित्य-
व्याप्यम्

(गतिगच्छतो विनाशी क्लेशी गत्यागमी च गणुज इव । भवति गतिपर्ययाद् नाशी न तु सर्वथाऽणुरिय ॥ ३१५४ ॥)

(क्लेशोर्ध्वनिमित्तं कम्मं न गतिस्त्वभावात् सकं फलं । अथ गतिरेव निमित्तं किमजीवानां सर्वो नास्ति ? ॥ ३१५५ ॥)

(क्लेश इति जीवधर्मो भवेद् मरिणोपप्रत्ययस्य नरकानुपूर्व्यादिकर्मणः सद्भावात्, इदानीं त्वमौ नास्ति, ततश्चोद्यमेन गच्छति, सर्ववबन-
व्याप्यम्-नरं न तर्हि गतिमत्तत्वाद् मुक्ताया विनाशी, मरिणी, गत्यागमी च श्रानोति, मनुष्यवदिति दृष्टान्तः । घुरिराह—गति-
पर्यायाद् गतिपर्यायमिच्छन् भवतु मुक्ताया विनाशी, न न कान्ति धति, पर्यायरूपाया सर्ववस्तुपु विनाशितस्याभ्युपगतत्वात् । मर्याया तु
विनाशी गतिमत्तं न पर्यायं, परमाणुवदिति । क्लेशो ही न भान्येयार्थ, यतः क्लेशाना निमित्तं कम्मं, न तु गतिः, तत्त्वद-

व्याप्यम्-नरं न तर्हि गतिमत्तत्वाद् मुक्ताया विनाशी, मरिणी, गत्यागमी च श्रानोति, मनुष्यवदिति दृष्टान्तः । घुरिराह—गति-
पर्यायाद् गतिपर्यायमिच्छन् भवतु मुक्ताया विनाशी, न न कान्ति धति, पर्यायरूपाया सर्ववस्तुपु विनाशितस्याभ्युपगतत्वात् । मर्याया तु
विनाशी गतिमत्तं न पर्यायं, परमाणुवदिति । क्लेशो ही न भान्येयार्थ, यतः क्लेशाना निमित्तं कम्मं, न तु गतिः, तत्त्वद-

भावात् कर्मभावात् तत्रो रगादिकलेशः कुतः ? । अथ गतिरेव क्लेशनिमित्तमिष्यते, तर्हि किमर्जिना परमाण्वादीना गतिमचे सत्यपि तमः क्लेशो न भवति ? । तस्मादनैकान्वितक्रोड्य हेतुरिति । अथ परस्य गतिर्भवेत्— जीवस्यैव धर्मः क्लेशः स कथमजीनस्य परमाण्वादे-
र्भवेत् ? तर्हि हन्त ! गतिमचे सति य क्लेशित्वधर्मो भवत्यस्य मनुष्यादेष्टुः स कथं भवात् मत्सराद् विभुक्तस्य भवेत् ?— न भवत्येव-
त्यर्थः । एत गत्यागमित्वमपि कर्मनिमित्तमेव, ततस्तदपि कर्मविभुक्तस्य गतिमचे सत्यपि न भवतीति स्वयमेव द्रष्टव्यम् । समयमेकं च
गतिर्यत् कर्मभावेऽपि भवति, तत्र 'लाडय' (गा०—३१४१) इत्यादिना कारणशुक्तम्, इत्यल नहुभाषितेनेति ॥ ३१५४—३१५५—३१५६ ॥

गतेर्निवातः
कुतः ?

अथ मन्थमाणस्य प्रस्तापनामाह—
जंगडमजो विघाओ ऽवसंसं तक्कारणं च जदवस्सं। विहरसावत्थाणं जओ य गमणं तओ पुच्छा ॥ ३१५७ ॥

(यद् गतिमत्तो विघातोऽवश्यं तत्कारणं च यदवश्यम् । निहृतस्यावस्थानं यतश्च गमनं तत पुच्छा ॥ ३१५७ ॥)

यद् यस्माद् गतिमतोऽवश्यं कचिदपि गतेर्निवातो भवति, तस्य च गतिप्रिवलस्यावश्यमेव कारणं किमपि यद् यस्माद् भवति, न तु निहंतुक्रोडो जायते, अतिप्रमद्भावात् । निहतस्य च निषिद्धगतेश्च तस्य नियमेनावस्थानं भवति । यत्र चावस्थानं तत्र यतो यस्मात् स्थानात् तस्य गमनं भवति 'तदवश्यं वक्तव्यम्' इति शेषः । ततस्तस्मात् पुच्छा विधीयते ॥ ३१५७ ॥

केय पुनः पुच्छा ? इत्यहं—

कहिं पडिहया सिद्धा कहिं सिद्धा पडिट्टियो । कहिं वोदिं चइत्ताणं कत्थ गंतूण सिद्धइ ? ॥ ३१५८ ॥

(कुत्र प्रतिहता सिद्धा कुत्र सिद्धा प्रतिष्ठिता । कुत्र शरीरं त्यक्त्वा कुत्र गत्वा सिध्येयुः ॥ ३१५८ ॥)

अत्रोत्तरमाह—

अलोए पडिहया सिद्धो लोयगोय पडिट्टियो । इहं वोदिं चइत्ताणं तत्थ गंतूण सिद्धइ ॥ ३१५९ ॥

(अलोके प्रतिहता सिद्धा लोकाग्रे च प्रतिष्ठिता । इह शरीरं त्यक्त्वा तत्र गत्वा सिध्येयुः ॥ ३१५९ ॥)

एतद् नियुक्तिशेष्ठं सुगोप्यं, तथापि नयनिवारं किञ्चिद् भाष्यकारः प्राह—

जमिह वोदिचाओ तदेव सिद्धत्तणं च जं चेह । तस्साहणं ति तो पुव्वभावनयओ इहं सिद्धी ॥ ३१६० ॥
जेण उ न वोदिकाले सिद्धो चायसमए य जं गमणं । पच्चुप्पणनयमयं सिद्धइ गंतूण तेणेह ॥ ३१६१ ॥

(यदिह शरीरत्यागस्तदेव सिद्धत्वं च यच्चेह । तत्साधनमिति तात् पूर्वभावनयत इह सिद्धिः ॥ ३१६० ॥)
(येन तु न शरीरकाले सिद्धत्वागसमये च यद् गमनम् । प्रत्युत्पन्ननयमानं सिध्यति गत्वा तेनेह ॥ ३१६१ ॥)

गेन्द्रीत्याग
एव
सिद्धत्वं

॥ ३१६७ ॥

विजिणो

भावाः-२

व्याख्या—यस्मादिह मनुष्यक्षेत्रे बोध्याः शरीरस्य त्यागस्तदेव च सिद्धत्वं यः शरीरत्यागः, यस्मान्वेहेन तस्य सिद्धत्वस्य माधनं कारण मयस्त्वग्रतिपण्यादि शैलीशीर्षपरिमाणं तत्साधनमस्ति, तत्तस्माद् यः सिद्धिगमनसमयात् पूर्वमेव भागं मन्यते स पूर्वभागनयो व्युत्पादनयमिश्रणः कथितः । ततः पूर्वभागनयतः पूर्वभागनयमतेनैहेन सिद्धिरिति । 'धेन' यस्मात् पुनर्निदिक्ताल उपान्त्यसमये न नैव मिदं, यस्माच्च त्यागनयमेव गमनम्, य एव बोध्यास्त्यागममयः, 'परमवषडेमे साडण' (परमप्रथमे श्रुटनम्-पूर्वत्यागः) इत्यादिनचनात् स एव निदिगमनतमप इत्यर्थः, तेन तस्मात् कारणत्वं प्रत्युत्पन्नयमतयुद्धादिनिश्चयनयमतमाश्रित्य मिद्धिक्षेत्रं गत्वा मिध्यति, नोन्दित्याग-ममयमिद्धिगमनमययोरेतन्मतेनैकत्वात् । अत एव तन्मतेनैवेहेक्तम्—'तस्य गंतूण सिद्धिड' इति ॥ ३१६०-३१६१ ॥

अथ 'किं मिद्धालयपरजो' इत्याद्याः 'भग्नो मिद्धो चि मई' इति पर्यन्ताः सप्तदश गाथाः पूर्वं षष्ठगणधरे लिखिताः, व्याख्याताश्च इति नैव लिखन्त इति ॥ किं पुनस्तत् स्थानं यत्र गत्वा सिध्यति ? इत्याह—

अर्थसीपठभारोचलविवचं मणुयलोगपरिमोणं । लोगगनभोभागो सिद्धिक्खेत्तं निणक्खायं । ३१६२ ॥

(अनीपतागमभारोपलक्षितं मनुजलोपरिमाणम् । लोकगमनभोभागं सिद्धिक्षेत्रं जितारयात्म् ॥ ३१६२ ॥)

प्रदृष्टार्थः ॥ ३१६२ ॥ एतदेवाह—

'ईमी' इत्यादिना 'ओगाहणाई सिद्धे' इत्यादिगाथापर्यन्ताः पञ्चदश ग्रायो नियुक्तिगाथाः सुसमाः, मूलमध्यकृतीकातश्च नोद्धव्या इति ॥ किमन्ययाह्नया मिद्धा भग्नन्तोऽपगाहनायाद्विभागन्यूना भवन्ति ? इत्याह—

देहन्तिभागो सुसिरं तत्पूरणओ तिभागहीणो चि । सो जोगनिरोहे च्चिय जाओ सिद्धो वि तदवत्थो ॥

(देहन्तिभागं शुषिरं कर्तृपूजनत्रिभागहीन इति । स योगनिरोधं गन्नात सिद्धोऽपि तदवस्थः ॥ ३१६३ ॥)

देहस्य हृदयोदरायन्तः मच्छिद्रत्वात् तन्निर्भागः शुषिरो र्वति, जीमप्रदेशस्तत्पूरणाच्च निमिद्धताऽऽपदानात् सिद्धो भगवात् अवगाहना-तन्निर्भागेन न्यूना भवति । स च पूर्व योगनिरोधफल एवैवभूतो जातः, ततः सिद्धोऽपि तदस्य एवेति ॥ ३१६३ ॥ अथ प्रेर्गे परिहारं चाह—
संहारसंभवाओ पपस्मेत्तस्मि किं न सठोड ? । सामत्थाभावाओ सक्कमयाओ सहावाओ ॥ ३१६४ ॥

(सङ्घात्समभान् प्रवेक्ष्यमात्रे किं न सतिष्ठते ? । सामर्थ्याभावात् सक्कमकत्वात् सहावात् ॥ ३१६४ ॥)

ननु यद्यपि स्वप्नदेशात् सदस्य घनीभवति, तर्हि न महात्मा महात्मभवात् तथा किं न महर्ति ययैकस्मिन्नात्राग्रयेदेवे सतिष्ठते ? । अत्रोक्त-
माह— तथापि समाप्यभिभावात्, तथा, योगनिरोधकालेऽपि यक्कमकत्वात् जीमस्वाभाव्याच्च नोक्तादिकं महतीति ॥ ३१६४ ॥
वर्हि एवे नक्कमकत्वात् मेन गंहरत्तु, मिद्धं मन् किं तथा न महर्ति ? इत्याह—

॥ ३१६८ ॥
विशेषां
भागः-२

योगनिरोधे
छिद्रपूरणाद्
देहनि-
भागो नः

सिद्धो वि देहरहिओ सपयत्तोभावओ न संहरइ । अपयत्तस्स किह गई, नणु भाणियो ऽसंगयाईहिं ॥ ३१६५ ॥

(सिद्धोऽपि देहरहित सपयत्ताभावो न सहरति । अपयत्तस्य कथं गतिर्ननु, भणितोऽसङ्गतादिभिः ? ॥ ३१६५ ॥)

मिद्धोऽपि देहभावे स्वप्रयत्नाभावाद् नयं सहरति । अपयत्तस्य कथं सिद्धयेन यावद् गतिः ? इति चेत् । ननु भणितमत्रोत्तरम्—
'अयङ्गत्तादिभारणैरसौ भवति' इति ॥ ३१६५ ॥ 'तिन्नि सया तेत्तीमा' इत्यादिना योत्तुद्याद्यगाहना भणितं, मा कस्य द्रष्टव्या ? इत्याह—

जेट्टो उ पंचसयधणुस्स मज्झाय सत्तहत्थस्स । देहत्तिभागहीणा जहन्निया जां बिहत्थस्स ॥ ३१६६ ॥

(जेट्टो तु पञ्चशतधणुसंख्यां च समहत्तस्य । देहत्तिभागहीना जयन्नियत्ता सा बिहत्तस्य ॥ ३१६६ ॥)

पाठमित्रा ॥ ३१६६ ॥ अत्र नियेयप्रश्नसुत्तरं चाह—

कह मरुदेवीमाणं नाभीओ जेण किंचिदूणा सा । तो किर पंच सय चिय अहवा संकोयओ सिद्धो ॥ ३१६७ ॥

(कथं मरुदेवीमाणं नाभितो येन किञ्चिदूणा सा । तत् किल पञ्च शतान्येवायं सकोचत सिद्धा ॥ ३१६७ ॥)

ननु मरुदेवीमिद्धस्य कथं 'तिन्नि सया तेत्तीमा' इत्यादि मानं घटते ? सा हि नाभिकुलरूपत्वी, नाभेश्च पञ्चमिश्रयधिकानि पञ्चधनुःशतानि प्रमाणमागमे प्रोक्तम्, यदेव चास्य मानं तदेवं मरुदेवाया अपि 'मघयण सठण उच्च चैय कुलमरेहिं सम' इति उच्यताम् । ततस्तस्या देहमानस्य निर्भागे पतिते मिद्धामस्थाय मा गोनि त्रीणि धनुःशतान्यगाहना प्राप्नोतीति पृच्छतोऽभिप्रायः । अत्रोत्तरमाह— येन यस्माद् नाभिकुलरमानात् प्रमाणतोऽसौ किञ्चिद् न्यूना । ततः किल पञ्चधनुःशतमानेवेत्यदोषः । 'कुलमरेहिं सम' इत्यतिदेशोऽपि न ग्राहकः, इयतापि न्यूनाधिभेदोऽप्यतिदेशानामागमे दर्शनादिति । अथवा, हस्तिकल्पाधिरुद्रत्वात् मकोचतः मङ्कुचितान्नी सिद्धयमिति न यथोक्ताभाहनातिरोध इति ॥ ३१६७ ॥ अथ जवन्यागाहनाया प्रेरं परिहारं चाह—

सत्तसिएसु सिद्धी जहन्नओ कहमिहं विहत्थेसु । सो किर तित्थयेसुं सेसाणं सिद्धमाणाणं ॥ ३१६८ ॥

(सप्तोच्छ्रितेषु सिद्धिर्जवन्याय कथमिह विहत्थेसु ? । स किल वीर्यकरेषु श्रेयाणां सिध्यताम् ॥ ३१६८ ॥)

ननु जवन्यपदे सप्तस्तोच्छ्रितेषु सिद्धिः सिद्धान्ते निर्दिष्टा, इह तु 'ग्याह होइ यणी' (एकाद्विंशति हस्त) इत्यादिवचनात् कथं द्विहस्तेऽसौ प्रोच्यते ? । अत्र निर्वाचनमाह— या सिद्धान्ते सप्तहस्तानां निर्दिष्टता सा किल महावीरादितृतीयेषु द्रष्टव्या, इह तु द्विहस्तानां भिद्धिः श्रेयाणां सामान्येकालिना सिध्यता मन्तव्येति ॥ ३१६८ ॥ के पुनर्द्विहस्ताः सिध्यन्ति ? इत्याह—

ते पुण होअ बिहत्थो कुम्मापुत्तादओ जहन्नेण । अन्ने संवट्टियसत्तहत्थसिद्धस्स हीणत्ति ॥ ३१६९ ॥

(ते पुनर्भवेयुर्द्विहस्ता कृमपुत्रान्यो जघन्येन । अये संवर्तितसप्तहस्तसिद्धस्य हीनेति ॥ ३१६९ ॥)

॥ ३१६९ ॥

निषेओ

भागः—३

उत्कृतः

५००-

धनुःमाः,

मघयमतः

७ हस्ताः,

जघन्यतो

द्विहस्तमाः

सिध्यन्ति

ते च जपन्त्यतो द्विहस्ताः कूर्मपुत्रादयो द्रष्टव्याः । अन्ये तु मदन्ति-‘सप्तहस्तोऽपि यन्त्रपीठनादिना संवर्तितः समकोडितो यः
निप्यति नस्यात्र हीना जपन्यावाहना शोक्तेति ॥ ३१६९ ॥ अथवा समाधानान्तरमाह—

॥२७०॥

बाहुह्लाओ सुत्तम्मि सत्त पंच य जहन्नमुक्कोसं । इहरा हाणवमहिंयं होजंगुल-धणुपुहत्तेहिं ॥३१७०॥
अच्छेरेयाइं किंचि वि सामन्नसुए न देसिअं सव्वं । होखव अणिवद्धं चिय पंचसयाएसवयणंवा ॥३१७१॥

विशेषः
भागः-२

(बाहुयात् सूत्रे मत्त पञ्च च जपन्त्यमुत्कृष्टम् । इतरथा हीनमधिकं भवेत्तद्गुलं धनुष्युत्तरं ॥ ३१७० ॥)

(आद्यशक्तिं निश्चान्तिमानान्यभूते न देशितं सर्वम् । भवेद् याडनियद्वयेन पञ्चशतादेशमचनमिव ॥ ३१७१ ॥)

व्याख्या—अथवा, बाहुन्यात् शत्रुयोरप्यणान् शूत्रे मत्त हस्ताः निर्दिष्टा गच्छन्ती जपन्त्यं मानमुक्तम्, उत्कृष्टं तु पञ्च धनुःशतानि प्रमाण-
मभिहितम् ; इतरथा कादाचित्क जपन्त्यपठेऽङ्गुलपृथग्यस्यै, उत्कृष्टपदे धनुष्युत्तरैर्हीनमभ्यधिकं वा तद् भवेदेवेति न कूर्मपुत्र-मलदेव्यादिभिः
स्मिन् निरोध इति । आश्चर्यादिकं च किञ्चित् सामान्यश्रुते सर्वं न देशितं न भणितम्, पञ्चशतादेशमचनमिति ॥ ३१७०-३१७१ ॥

यदुक्तम्—‘मठानमणित्यर्थ’ (नि० गा०) इति, तैद्व्यायानमाह—

सुमिरपरिपूर्णाओ पुव्वंगोरन्नहावत्थाओ । संठाणमणित्थं जं भणियं अणिययागारं ॥ ३१७२ ॥
एत्तो चिय पडिसेहो सिद्धाद्गुणेषु दीहयाईणं । जमणित्थं पुव्वंगोरवेक्खाए नाभवो ॥ ३१७३ ॥

सिद्धां अनि-
यताकारः

(शुभिरपरिपूर्णान् पूर्वाकारा यथाव्यवस्थात् । सन्धानमन्ति नर्यं यद् भणितमन्ति यथाकारम् ॥ ३१७२ ॥)

(एतन्मात्रेण श्रितिर्येष सिद्धादिगुणेषु दीर्घानां निमित्तम् । यदनित्यस्य पूर्वाकारापेक्षया नाभय ॥ ३१७३ ॥)

व्याख्या—शुभिरपरिपूर्णान्, पूर्वाकारस्यान्यथाव्यवस्थानाम् सिद्धसंस्थानमित्यभनेन प्रकाशेण विप्लूतीति इत्थं न तथाऽनित्यस्थम-
नित्यतामिति यदुक्तं भवति अनित्यताकारमित्युक्तं भवतीत्यर्थः । अत एव सिद्धस्यादेरारम्य गुणाः सिद्धादिगुणास्तेषु प्रतिपाद्यमानेषु “हे
न दीर्घे न हस्ते न मूढे” इत्यादिनञ्चनेनागमे दीर्घत्वादीनां श्रुतिपेयः कृतः । आह—यदेवम्, सिद्धमस्थानमभायं प्राप्नोति, दीर्घत्वादिगु-
णेष्वपदेऽदुममभयत्वात्, सरतिपाणमिति । नन्तदेवम्, यस्मात् तदनित्यस्य पूर्वाकारापेक्षया भण्यते, स हि मूलत्वाद् दीर्घादिगुणैर्व्यपदिश्यते,
न तु निरुद्धीर, अमूर्तत्वात् । न चैतामता तत्संस्थानमभायः, मूलगुणानां दीर्घत्वादीनामभावेऽप्यमूर्तगुणानां ज्ञानादीनां तत्र मूढतामिति ।
॥ ३१७२-३१७३ ॥ आ श्रेयं-परितोषां प्राह—

नामुत्तस्सागणे विद्वान्णस्सेव, न कंभनभसो ब्व । दिट्ठो परिणामवओ नेयागारं च विद्वान्णं ॥ ३१७४ ॥

अमूर्तोऽपि
पटाको
पटाको

ननु यदि मिद्विजीवोऽमूर्तत्वाद् तस्यानित्यस्थसंस्थानरूपो यः कोऽप्याकारो भवद्विरप्यते स न ज्ञानोति, अमूर्तत्वादेन, विज्ञान-
स्वेनेति । ध्वनिग्राह- नैतदेवम्, यतो दृष्टः, परिणामवतोऽमूर्तस्याप्याकारः, यथा कुम्भनभसः-घटाक्राशस्येत्यर्थः । इह यत् परिणामवत् तस्या-
मरो दृष्टः, यथा घटपरिच्छिन्नस्याक्राशस्य घटाकारः परिणामनाश सिद्धजीवः, ततस्तस्याप्यनन्तरमवधारितपरिच्छिन्नस्यास्त्युपाविभागेन
शरीराकारः । विज्ञानस्यापि दृष्टान्तत्वेनोपन्यस्तस्य निराकारत्वमसिद्धम्, यतो ज्ञेयाकार विज्ञानमिष्यत एव, अन्यथा नीलज्ञानादपि पीता-
दिमस्तस्मिन्पुनरिच्छेदप्रसङ्गात्, नीलस्यापि वाऽपरिच्छेदापत्तेः, निराकारत्वानिशेषादिति ॥ ३१७४ ॥

ज्ञोऽपि ज्ञान साकारम् । कुतः ? इत्याह—

जीवाणन्नं च जओ देहागरो य सो तहा तं पि । परिमियवत्थुत्तणओ जुत्तं कुंभो व सागारं ॥ ३१७५ ॥

(जीवानन्यत्र यतो देहागारश्च स तथा नदपि । परिमितनस्तुततो युक्त कुम्भ इव साकारम् ॥ ३१७५ ॥)

यतश्च यस्माद् जीवादनन्यदभिन्न विज्ञानम्, स च जीवो देहेन सर्वतः परिच्छिन्नाद् देहाकार एष्टव्यः, तथा तेनैव प्रकारेण तदपि
विज्ञान परिमितवस्तुनाद् देशपरिच्छिन्नवस्तुत्वात् कुम्भवत् साकार युक्तम्, न तु निराकारमिति ॥ ३१७५ ॥

ननु यैरुक्तः सिद्धस्तत्र स्मिन्येऽपि भग्नति, उत देशभेदतस्तिष्ठन्ति ? इत्यत्र नियुक्तिः कारः ग्राह—

जत्थ य एगो सिद्धो तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्का । अन्नोन्नसमोगोडा पुट्ठो सव्वे वि लोमंते ॥ ३१७६ ॥

(यत्र चैक सिद्धस्तजानन्ता भवद्वयविमुक्ता । अन्योन्यसमगताः स्पृष्टा सर्वेऽपि लोकास्ते ॥ ३१७६ ॥)

पाठमिद्व ॥ ३१७६ ॥ स्पृष्टानां तेषां परस्पर रूढम् ? इत्यत्र प्रश्ने नियुक्तिः कार एवाह—

पुसइ अणंते सिद्धे सव्वपप्सेहिं नियमसो सिद्धो । ते वि असंखिज्जगुणा देसपप्सेहिं जे पुट्ठो ॥ ३१७७ ॥

(भुक्ष्यत्यनन्तान् सिद्धान् सर्वप्रदेशैर्नियमत सिद्ध । तेऽव्यसन्वेद्यगुणा देशप्रदेशैर्वै स्पृष्टा ॥ ३१७७ ॥)

स्पृक्ष्यत्यनन्तान् सिद्धान् सर्वप्रदेशात्मसमन्विधभिर्नियमात् सिद्ध इति । तथा तेषां सर्वप्रदेशस्पृष्टव्योऽसत्वेद्यगुणा वर्तन्ते देश-
प्रदेशैर्वै स्पृष्टा, कथम् ? इति चेत् । उच्यते- सर्वप्रदेशौस्तानदनन्ताः स्पृष्टाः एवमेकैरेनापि जीमस्य देशेन प्रदेशेन चानन्ताः स्पृष्टाः, जीम
धार्मन्येयदेशप्रदेशात्मकः, ततश्च भूतानन्तैक समलजीनदेश प्रदेशाऽसत्वेद्यकैर्न गुणित यथोक्तमेव भवतीति ॥ ३१७७ ॥

अथ यदुक्तम्-‘संज्ञाणमणित्थय जरामरणपिप्पसुक्कण’ (नि० गा०) इति, तत्र परः ग्राह—

न जरो-मरणत्रिमुक्का जीवत्तणओ मइ मणुस्सो व्व । नहि जीवणविरहाओ न जीवणं कम्मविरहाओ ३१७८

(न जरा मरणत्रिमुक्ता जीवत्वतो मर्तिमनुय दन । नहि जीमनविरहाद् न जीमन कर्म्मविरहात् ॥ ३१७८ ॥)

॥ ३७१ ॥

निशेषा०

भामाः-३

ज्ञानस्य

साकारत्वे-

मिद्धिः

यैरुक्त-

ज्ञानन्ताः

सिद्धाः

जीमनविर-

हाजराम-

णत्रिमुक्ताः

सिद्धाः

न जरा-मरणप्रियुक्ताः मित्रा इति प्रतिज्ञा, जीवन्नादिति हेतुः, मनुष्यपदिति दृष्टान्तः 'मड त्ति' इति परस्य मतिर्भवेत् । खरिह-
नदि-नैवंदम्, हेतोरभिद्वन्ताम् । तदभिद्वन्तं च प्राणधारणलक्षणस्य जीपनस्य तेषु विरहादभावात् ; जीवनाभावाच्च कर्मविरहादिति ॥३१७२॥
इति परीत्यस्तहेतुं निराकृत्य स्वपक्षमिद्वयार्थं युक्तिमाह-

त्रयसो हाणीह जरा पाणच्चाओ य मरणमाइटठं । सइ देहम्मि तदुभयं तदुभावे तं न खस्सेव ॥३१७३॥

('त्रयसो हाणिह' जरा प्राणत्यागश्च मरणमादिष्टम् । सति देहे तदुभयं तदुभावे तदु न खस्सेव ॥ ३१७३ ॥)

'जु ज्योहाणां' इति धतुपाठाद् 'यसो हाणिह' जरा प्रमिद्वान्, प्राणत्यागश्च मरणमादिष्टम् । इदं च द्वितयमपि देहे सत्येव दृष्टम् ।

तत्र तदुभावे तदुभयमपि मस्यास्त्राज्येन मिद्वान्ता नास्तीति ॥३१७३॥ अथ 'जुमइ' अणते सिद्धे' (गा०-३१७७) इत्यादिग्राथाभापनामाह-
एगक्खेत्ते ऽणंता परसपरिबुडि-हाणिओ तत्तो । हांति असंखेज्जगुणासंखपरसो जमवगोहो ३१८०

(गच्छन्नेऽनन्ता प्रदेष्टव्यपरिवृद्धिर्हानितस्तत्तल । भग्नत्वसन्वयगुणा असंख्यप्रदेशो यदुग्गाह ॥ ३१८० ॥)

एकस्य मिद्वस्य यदुग्गाहनाशेन तर्कस्मिन्नपि परिपूर्णोऽवगाढा अन्येऽप्यनन्ताः सिद्धाः प्राप्यन्ते, अपरे तु ये तस्य क्षेत्रस्यैक
प्रदेशमाक्रम्यावगाढास्तेऽपि ग्रन्थक्रमनन्ताः । एत द्वि-त्रि-चतु-पञ्चादिप्रदेशावृद्ध्या येऽवगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः । तथा, तस्य मूलक्षेत्र-
स्यैकैकं प्रदेशं परित्यज्य येऽवगाढास्तेऽपि ग्रन्थक्रमनन्ताः । एवं द्वि-त्रि-चतु-पञ्चादिप्रदेशावृद्ध्या येऽवगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः । एवं च
मति प्रदेशपरिवृद्धिर्हानित्या ये ममवगाढास्ते 'तत्तो' चि, तैस्यः परिपूर्णैरेतन्नागाढेभ्योऽसंख्येयगुणा भवन्ति, यदु यस्मादसंख्येयप्रदेशा-
न्येक परस्य मिद्वस्यावगाहः, प्रतिप्रदेशं चानन्ता. ममवगाढा इति दर्शितमेव । ततो मूलानन्तैरेतत्पर्येषः प्रदेशेषु णिते ममस्तानाम-
संख्येयगुणान् मिद्वम् ॥ ३१८० ॥ अत्राखेप-परिहाणवाह-

एगक्खेत्ते ऽणंतां किह माया, सुत्तिविरहियत्ताओ । नेयम्मि व नाणाइं दिट्ठीओ वेगख्वम्मि ॥३१८१॥

सुत्तिमयामवि य समाणदेसया दीसए पईवाणं । गम्मइ परमाणूण य सुत्तिविसुक्केसु का संका ? ३१८२

('गच्छन्नेऽनन्ता' कथं माता, भूर्तिविरहितत्वात् । क्षेत्र इव ज्ञानानि दृष्टयो वेगस्ते 'य' ३१८१ ॥)

('भूर्ति' नामावि च समाणदेशता दृश्यते प्रतीचानाम् । गम्यते परमाणूनां च भूर्तिविसुक्तेषु का संका ? ॥ ३१८२ ॥)

प्रवट्ठेयं, नर 'ग्रुमिमेव' न्यादि, भूर्तिमतामपि प्रदीपप्रमाणुद्वलानामित्यर्थः ॥ इति मिश्रविग्राहार्थः ॥ ३१८१-३१८२ ॥

'श्रमरी' इत्यादि निर्युक्तिग्राहार्थं युगमम्, प्राये गतायं च । 'युतो कणामावे' इत्यादिकास्तु 'युग्मयुत' इत्यादिग्राह-
परेणा नय गाथा परमेष्ठदशमपदे उपगम्याता इति तैर निरूप्यन्ते । 'न वि श्रित्य मायुगालं' इत्यादिवाक्ये 'यस्य गम्यका' इत्यादि

गाथापर्यन्ताः सप्त निष्ठु क्तिगाथाः सुगमाः, आनन्द्यकं व्याख्याताश्चेति ॥

अथ 'जह मन्वाश्मनुजिर्व' इत्यादिगाथाया सिद्धसुखे यत् पुरोदोदहरणमुक्तम्, तत्राह—

तेसिं सिद्धत्तं पिव सोक्खमसाहारणं तओ ऽणुवमं । देसोवणयोओ पुण पुरिसोदाहरणमक्खायं ३१८३

(तेषां सिद्धत्वमिदं सोरयमसाधारणं ततोऽणुवमम् । देशोपनयात् पुन पुरोदोदहरणमाख्यातम् ॥ ३१८३ ॥)

सुगमा ॥ ३१८३ ॥

जडवा संसारे चिय होख तयं, किंथ मोक्खचित्तोए ? । तव्विह मच्चंतसुहं जत्थ व, सो केण संसारो ? ॥

(यदि या संसार एव भवेत् तत् किमत्र मोक्षचिन्तया ? । तद्विषयमनसुख यत्र वा स केन संसार ? ॥ ३१८४ ॥)

यदि पुनः संसारोऽपि कस्यापि सर्वथा तत् सिद्धसुखसदृशं सुख भवेत्, तत् किमत्र मोक्षचिन्तया, तत्सुखस्येहापि प्राप्तेः ? । अथवा, यत्र तद्विधं सिद्धसुखप्रकारमात्यन्तिकं सुख प्राप्यते स केन हेतुना संसारो भण्यते ? ननु मोक्ष एवासौ, न चैवम् । तस्माद् देशसायनैव पुरोदोदहरणं द्रष्टव्यमिति ॥ ३१८४ ॥ तस्माद् निरुपममेव सिद्धिसुखमिति दर्शयन्नाह—

अतुलमणन्नसरिसयं निव्वाणं निव्बुई परं सोक्खं । अन्नसिं निव्वाणं दीवस्स व सब्बहा नासो । ३१८५

(अतुलमनन्यसदृशकं निर्वाणं निर्द्विधि परं सौख्यम् । अन्येषां निर्वाणं दीपस्येव सर्वथा नास्ति ॥ ३१८५ ॥)

अतुलमनन्यसदृशं निर्वाणं निवृद्धिः परं प्रकर्मप्राप्तं सौख्यमुच्यते, न पुनस्तस्य दृढान्तः कोऽप्यस्तीति भावः । अन्येषां तु मतेन दीपस्येन जीवस्य सर्वथा नाशोः निर्वाणमुच्यते इति, सर्वथा नष्टे प्रद्वीपे निर्वाणशब्दरूढेजीवस्य सर्वथा नाशो निर्वाणमन्येषामभिप्रेतम् ॥ ३१८५ ॥

युक्तिं च तैऽन, प्राह—

जं च तणु-कम्मसंतइ नासो वीयंकुराण वा मोक्खो । अन्नो न य संताणी संताणाओ तओ नासो ॥ ३१८६
जं नारगाइभावो भवो व न य नारगाइओ भिन्नो । कोई जीवो तौ नारगाइनासम्मि तन्नासो ॥ ३१८७ ॥

(यच्च वस्तु कर्मसत्तिनाशो बीजाऽऽहुर्योरिव मोक्ष । अथो न च सतांती सतानात् ततो नाशः ॥ ३१८६ ॥)

(यद् नारकादिभूतो भव एव न च नारकादितो भिन्नः । कोऽपि जीवस्ततो नारकादिनाशे तन्नाशः ॥ ३१८७ ॥)

व्याख्या— यस्माच्च बीजाऽऽहुर्योरिव तनु कर्मणोर्यां सततिः संतानस्तन्नाशो मोक्ष इत्यते भवद्भिः, न चास्मात् संतानाद् व्यतिरिक्तः सतानी जीनो दृश्यते । तत्र ननु कर्मसंततिमनाशे जीनस्यापि तद्वदेव नाशात् सर्वनाश एव मोक्षो युज्यते इति । 'भूतो व' चि ग्रन्थश्चन्द्रशब्दार्थः । यस्माद् भवश्च सतामे नारकवर्णनं नराऽऽमूर्त्येण भाप एवोच्यते नापरः, न च नारकादित्यो भिन्नो जीवः कोऽपि दृश्यते, ततो नारका-

॥ २७३ ॥

विशेषः

भाषा-२

मोक्षे सुख-

मसाधारणम्

पृ. ५५

१५

दिनाग्रे नारकादिगणरूपप्रतिनाश इत्यर्थः, 'तत्रातो चि' नारकाद्यव्यतिरिक्तत्वात् तस्यापि जीवस्य सर्वथा नाश एव युज्यत इत्यर्थः ॥ ३१८६ ३१८७ ॥ अमुमेवार्थं दृष्टान्तोपन्यासेन समर्थयन्नाह—

जह तंतुमओ पडओ तंतुविणासम्मि सब्वहो नत्थि । तह नारगाइमइओ जीवो तदभावओ नत्थि ॥

(यथा तंतुमय पटवस्तन्तुविनाशे मर्त्येया नास्ति । तथा नारकादिमयो जीमस्तदभावतो नास्ति ॥ ३१८८ ॥)
प्रकटार्थां ॥ इति गाथापटकार्यः ॥ ३१८८ ॥ 'न हि नारगाह' इत्यादिशब्द 'क्यगाहभावओ' इत्यादिगाथापर्यन्ता एकोनविंशद्भूतार्थाः पूर्वमिन्द्रादिगणवरगते व्याख्याताः ॥ 'सिद्ध चि य' इत्यादिकास्तु षड् विषुं किं गाथाः, सुगमाश्चेति ॥

॥ इति सिद्धनमस्कारः समाप्तः ॥

अथाचार्यनमस्कारमभिधितुराह—

मं ठवणा दविए भावे य चउव्विहो य ओयरिओ । दव्वम्मि एगभवियाइ लोईए सिप्पसत्थाइ ॥ ३१८९ ॥
पंचविहं आयरं आयरं आयरं माणा तहा पयसंतो । आयरं दंसंता आयरिया तेण वुच्चंति ॥ ३१९० ॥

(नाम एवमपि द्रव्ये भावे च पञ्चविंशचार्यं द्रव्यं एकमधिकदिलौकिके दिल्लपणात्सादि ॥ ३१८९ ॥)

(पञ्चविंशचार्यमायत्तत्तथा प्रमाणमाणा । आचारं ददायन्त आचार्योस्तेनोच्यन्ते ॥ ३१९० ॥)

इदं नाम स्थाने सुगमे ॥ ३१८९-३१९० ॥ द्रव्यनिचारे पुनराह—

आगमदव्वायरिओ आयांरवियाणोउ अणुवउत्तो । नोआगमओ जाणयभव्वसरीराइरित्तो ५यं ॥
भविओ वद्धाउ अभिमुहो य मूलाईनिम्मिओ वावि । अहवो दव्वठ्ठमूओ दव्वनिमित्तायरणओ वा ॥

(आगमद्रव्याचार्य आचार्यिणानां नुपयुक्त । नोवाणमतो ज्ञापक भव्वसरीरातिरिक्तोऽयम् ॥ ३१९१ ॥)

(भविओ षड्भूतुमिमुक्कय मूलविनिमित्तो वापि । अथवा द्रव्यभूतो द्रव्यनिमित्ताचरणतो वा ॥ ३१९२ ॥)

व्याख्या—द्वन्द्वरी-मध्यशरीरव्यतिरिक्तस्वाचार्योऽयम् । ऊः इत्याह—'भविओ' इत्यादि, एकमधिको वद्धाद्युक्तोऽभिमुखनाम-नोद-दोषयुः, 'मूलाईनिम्मिओ' वावि, तथा मूलगुणनिर्मित उत्तरगुणनिर्मितश्च तदव्यतिरिक्तो द्रव्याचार्यो मन्तव्यः । तत्र मूलगुणनिर्मित आचार्यैरिति निर्णययोग्यानि द्रव्याणि, उत्तरगुणनिर्मितस्तु तान्येव तदाकारपरिणतानीति । अथवा, द्रव्यभूतोऽप्रधान आचार्यमन्तव्यतिरिक्तो द्रव्याचार्यः प्रतिपादयेत् । यो वा द्रव्यनिमित्तेनाचरति चेद्वेत् स द्रव्यनिमित्ताचरणद् द्रव्याचार्यः । न च (प्र० ३८ लौकिको) लौकिकमार्गे

शिल्पशास्त्रादिर्दिष्टेयः, यः शिल्पानि निर्मितदिशास्त्राणि च ग्राहयति स इहोपचारतः शिल्पशास्त्रादिरक्तः । अन्ये त्विम शिल्पशास्त्राचार्यं लौकिक-
भावाचार्यं व्याचक्षते । श्रेष्ठं सुगममिति ॥ ३१९१-३१९२ ॥ 'पञ्चमिह' इत्यादिना लोकोचरो भावाचार्य उक्तः, तत्स्वरूपव्याख्यानार्थमाह-
आ मज्जायावयणो चरणं चारो त्ति तीए आचरो । सो होइ नांण-दंसण-चरित्त-तव-वीरियवियप्पो॥३१९३॥
तस्सायरण-पभासण-दंसण^(प्र०) ओ दोसिया विमोक्खत्थं । जे ते भावायरिया भावोयारोवउत्ता य ॥
अहवायरंति जं सयमायारेंति व जमायरिज्जंति । मज्जाययाभिगममंति जमुत्तं तेणमायरिओ॥ ३१९५॥

(वा मयांदावचत्तञ्चरणं चार इति स्यादुच्चार । स भवति ज्ञान-दर्शनं चारित्र्य-सर्वो-वीर्यिकल्प ॥ ३१९३ ॥)

(तस्याचरण प्रभाषण-दर्शनतो देशितारो विमोक्षार्थम् । जे ते भावाचार्यो भावाचार्येषुल्लाञ्च ॥ ३१९४ ॥)

(अयनाचरन्ति यत् इत्ययमाचरयति वा यदाचर्यन्ते । मयांदायडभिगम्यन्ते यदुक्तं 'तेनाचार्यो ॥ ३१९५ ॥)

पाठसिद्धा एव, नवर 'तीए त्ति' तथा मयांदाया चरणमाचारः । 'तस्से'त्यादि तस्य पञ्चनिधस्पाचारस्य स्वयमाचरणतः, परेषां च
प्रभाषणतः, तथा, भिनियानां रस्तु^(प्र०) वल्ले^(प्र०) त्रत्युपेक्षणादिक्रियाविधेर्दर्शनं^(प्र०) देयन्त्रो ये परात्मनो मोक्षार्थे 'देसिय त्ति' देशितारस्ते
भावाचारोपपुक्तत्वाद् भावाचार्यो इति । अथवा, स्वय यस्मादाचरन्ति सदनुष्ठानम्, आचारयन्ति^(प्र०) आचरयन्ति चान्यैः, अथवा, आच-
र्यन्ते मयांदायडभिगम्यन्ते यतो मुख्यभिरिति यदुक्तम्-एतत् तात्पर्यमित्यर्थः, तेनाचार्याः ॥ इति गायथासम्भार्यः ॥ ३१९३ तः ३१९५ ॥
'आयरिया' इत्यादिचतस्रो नियुक्तिगाथाः प्राणुक्तानुसारेण व्याख्येयाः ॥

॥ इत्याचार्यनमस्कारः समाप्तः ॥

अथोपाध्यायनमस्कारमभिधिसुग्राह—

नामं ठवणां दविए भावे य चउव्विहो उवज्झाओ । दव्वे लोइयसिप्पा धम्मे तह अन्नतिरथीयां ३१९६

(नाम स्थापना द्रव्ये भावे च चतुर्विध उपाध्याय । द्रव्ये लौकिकजिगत्साद् धर्मे तथाऽन्यतीर्थाया ॥ ३१९६ ॥)

नाम स्थापनोपाध्यायौ सुनोचौ । द्रव्योपाध्यायास्तु ज्ञ-भय्यशरीरव्यतिरिक्तामाह- 'द्रव्य' इत्यादि, द्रव्ये विचार्ये तद्व्यतिरिक्त उपा-
ध्यायः शिल्पाद्युपदेशः, तथा, 'वम्मे' त्ति, निजनिजधर्मोपदेशोऽन्यतीर्थाश्च संसारनिबन्धनत्वेनाग्रधानभूतत्वात् तद्व्यतिरिक्तद्रव्योपाध्याया
मन्तव्या इति ॥ ३१९६ ॥ भावोपाध्यायानाह—

वारसंगो जिणक्खाओ सज्झाओ कहिओ वुहे । तं उवइसंति जम्हा उज्झाया^(प्र०) उज्झायातेण वुच्चंति ३१९७

(उद्देशान्नो जिनाख्यात समाध्याय कथितो बुद्धे । मुख्यपदिशन्ति यस्मादुपाध्यायास्तेनोच्यन्ते ॥ ३१९७ ॥)

॥२७५॥

विशेषः

भागः-२

लोकोचर-

भावाचार्यः

उपाध्यायः

नमस्कारः

यो द्वाद्वाहः स्वाध्यायः प्रथमतो जिनैराख्यातः, ततो 'बुधे' चि श्राकृतत्वाद् युर्वर्गणधादिभिः कथितः पारम्येणोपदिष्टः, त
 व्याप्य गूढतः शिष्याणां युद्धीगन्ति, यस्मात्, तेनोपाध्याया उच्यन्ते । अत एव 'इह अध्ययने' उपेत्य युद्धमधीयते येभ्यः शिष्येस्ते उपा-
 ध्याया भव्यन्त इति ॥ ३१९७ ॥ मातृप्रमाणमर्जुन्याऽक्षराधर्ममिदृशेत्योपाध्यायशब्दाद्यमोह—

त्ति उवओगकरणे झत्ति यज्झाणस्स होई निदेसे । एएण होइ उज्झा एसो अण्णो वि पज्जाओ ॥ ३१९८ ॥

(उत्तिष्ठुयोगप्रत्यये हेति च ध्यानस्य भवति निर्देशः । एतेन भवत्युज्झा एतेज्ज्योऽपि पर्यायः ॥ ३१९८ ॥)

'उ' इत्येतदक्षरापयोगकरणे एतत्ति 'झा' इति चेद् ध्यानस्य निर्देशः । ततश्च श्राकृतदैन्येतेन कारणेन भवन्ति 'उज्झा' उपयोग-
 'पुरस्सर ध्यानशब्दो' इत्यर्थः । एतेऽनन्तरतोक्तोपाध्यायशब्दापेक्षयाऽन्योऽपि पर्याय इति ॥ ३१९८ ॥ अयोपाध्यायशब्दार्थः भाष्यकारः ब्राह्म—
 उवगम्मजओ ऽहीयइ जं चोवगयमज्झयाविंति । जं चोवायज्झोया हियस्स तो ते उवज्झोया ॥ ३१९९ ॥

(उपगत्य यतोऽधीयते यतोपागतमङ्गपर्यन्ति । यतोपायध्यायश्च द्वित्यस्त उपाध्याया ॥ ३१९९ ॥)

उपाध्यायेत्येत्यतो येभ्योऽधीयते पठन्ति शिष्यास्त उपाध्यायाः, यच्च यस्मादुप समीपे गतं प्राप्तं शिष्यमध्यापयन्ति तत् उपाध्यायाः,
 यस्मात् स्वपरहितस्योपाध्यायको उपाध्यायिन्मास्तुतस्त उपाध्याया इति ॥ ३१९९ ॥ आचार्योपाध्याययोर्भाष्यकारो विधेयमाह—

आयोरदेसणाओ ओयरिया विणयणादुवज्झाया । अत्थपदायगा वा गुरवो सुत्तस्सुवज्झाया ॥ ३२०० ॥

(आचारदेसनाचार्यो विनयनादुपाध्याया । अर्थमदायका वा गुरवः सुत्तस्योपाध्याया ॥ ३२०० ॥)

प्रकटार्थः । इति गाथापञ्चमार्थः ॥ ३२०० ॥ 'उवज्झाया' इत्यादिचतस्रो गाथाः पूरवत् ॥

॥ इत्युपाध्यायनमस्कारः समाप्तः ॥

सायुनमस्कारे दत्त निपुंक्तिगाथाः सुगमाः, गतार्थेत्येति ॥ तदेवमवमितं वस्तुद्वारात् ॥

अप्रापेष्टद्वारं यक्तव्यम्, तत्र परः ब्राह्म—

वि संखवो न विस्थारो संखवो दुविहो सिद्धसाहूणं । वित्थरओ ऽणेगविहो पंचविहो न जुज्झए तम्हा ॥

इदं चित्रं पुत्र मध्ये पवित्राण्यतिक्रम्य न वर्ति । तत्र, संखेपवद्, यथा, सामायायिकश्रमम्, विस्तारम्, यथा चतुर्दश, एकाणि । इदं
 पुनर्भारभारगुरुमगमनीयम्, पतोऽत्र न मध्येतो नापि विस्तारः, तथा 'मखेवो दुविहो' चि यथाय मध्येपः स्यात् तदन्वस्मिन् मति द्विनिव
 एव नमस्कारो संखं सिद्धसाहूण्यामिति, वरिनिष्ठं तादृशानीं सिद्धअन्तेन प्रहणवत्, समारिणो उ मायुन्नेनेति । गमारिणो, बहिरा

॥ २७६ ॥

त्रिपेणा०

भाग-२

सायु-

नमस्कारः

आलेपद्वारात्

सिद्धसायु-

नमस्कार-

द्वयमेव

कथं न ?

५५५चाईयो न साधुलमनिर्वात्ते । अथाऽय निस्तवः, तदप्युक्तम्, यतो विस्ततोऽनेकविधो नमस्कारः शान्तेति; तथाहि- ऋषमा-उजित-समादिभ्यो नामग्राह सर्वतीर्थरेभ्यः, तथा, सिद्धेभ्योऽप्येक द्वि-त्रि-चतु पञ्चादिसमयसिद्धेभ्यो यावदनन्तसमयसिद्धेभ्यः, तथा, तीर्थ लिङ्ग प्रत्येकद्वुदादि नियुपणतिष्ठिष्टेभ्य इत्यादिभिर्भेदैर्विस्ततोऽनन्तमेवो नमस्कारः शान्तेति । यतश्चैवम्, तस्मादद्य पञ्चदशमप्यद्वौकृत्य पञ्चविधोऽय नमस्कारो न युज्यते ॥ ३२०१ ॥

॥ ननेनमस्तमाश्चपहास ॥

॥ तदेवमुक्तमाक्षेपद्वारम् ॥

॥ तदवमुक्तमाक्षपछारम् ॥

अथ प्रमिद्विदारम् । तत्र प्रमिद्विदारस्य प्रतिविधानमभिधीयते । इह चेद प्रतिविधानम्- 'न सखेपो नापि विस्तरः' इत्येतदसिद्धम्, कारणान्तरस्यापि तदयुक्तम्, इति चेत् । तदयुक्तम् एवोक्त इति चेत् ।

सखेपत्वादस्य । अथ संक्षेपं स्मरणाय कृतार्थऽकृतार्थपरिग्रहेण सिद्ध-नायुमानक एवोक्त इति चेत् ।

सद्भागवत् ; तथा चाह —
अरिहंताई नियमो साहू उ तेमु भइयव्वा । तम्हा पंचविहो खलु हंडनिमित्तं हवइ सिद्धो ॥३२०॥

[illegible]

विष मिद्वो भवति ॥ इति निर्युक्तिगयाद्वयायः ॥ ३२०२ ॥ अथ माण्यभार आक्षेपनन्तरं भाषा-
निवृत्त्य-ससारिकयाकृत्यत्थलक्षणविहाणओ जुत्तो । संखेवनमुक्कारो दुविहो ऽयं सिद्ध-साहूणं ॥ ३२०३ ॥
उसभाईणमणंतरं मिद्धाईणं जिणाइयाणं च । वित्थरओ पंचविहो नवि संखेवो न वित्थरो ॥ ३२०४ ॥
(नरुत्तं न ससारियुत्तारुत्तारं अण्णविधानतो युत्त । सखेपनमत्ततो द्विविधोऽयं सिद्ध-साधूनाम् ॥ ३२०३ ॥)
(नृत्त-भा नोमाननन्तरं सिद्धाधीनं चिन्ताङ्कितं च । विस्तरं पञ्चाविहो नापि संखेपो न विस्तर ॥ ३२०४ ॥)

५ ॥ २७८ ॥
 निशेषा०
 भागः-२
 यतिगुण-
 सामान्य-
 पूजने
 नार्हद्विषेप-
 गुणपूजा, न
 निशेषपरि-
 णामशुद्धि-
 रूतगुण-
 पूजायाम्

क्रमद्वारम्

ननु नात्र
 पूर्वप्राप्तु-
 पूर्तिक्रमो,
 आदीं गिद्ध-
 माधुनाम-
 नमनात्र

गताये ॥ ३२०३-३२०४ ॥ अथ प्रामिद्धिनिवारणमाह—

जडवि जडगहणोओ होइ कयं गहणमरुहयाईणं । तह वि न तगुणपूया जइगुणसामणपूयाओ ॥
 रिणामसुद्धिहं व पयत्तो सो य वज्झवत्थूओ । पायं गुणाहियाओ जा सा न तदूणगुणं लब्भा ॥ ३२०६ ॥
 इ मणुयाइग्गहणे होइ कयं गहणमरुहयाईणं । न य तन्विसेसबुद्धी तह जइसामणगहणस्मि ॥ ३२०७ ॥
 जड एवं वित्थरओ जुत्तो नदणंतगुणविहाणाओ । भणणइ तदसज्झमओ पंचविहो हेउभेयाओ ३२०८ ॥
 मग्गोवप्सणाई सो ऽभिहिओ तप्पभेयाओ भेओ । जह लावगाइ भेओ दिट्ठो लवणाइ किरियाओ ॥ ३२०९ ॥

(नगणि यतिमदूणाइ भयति छत्र ग्रहणमहंदादीनाम् । तथापि न तद्गुणपूजा यतिगुणसामान्यपूजात ॥ ३२०५ ॥)

(परिणामगुणद्वितीयो प्रयत्न सा च यावत्प्रयत्न । प्रायो गुणाधिकार या सा न तद्गुणलब्ध्या ॥ ३२०६ ॥)

(यथा अनुगमिग्रहणे भवति तत्र ग्रहणमहंदादीनाम् । न च तद्विषेपशुद्धिस्तथा यतिसामान्यग्रहणे ॥ ३२०७ ॥)

(तत्र ई विमर्शो मुक्तस्तन्मन्युणाभिधानात् । मण्यते तदमाध्यमत पञ्चविधो हेतुर्भवेत् ॥ ३२०८ ॥)

(नागोपपत्तयि सोऽभिहिद्यत्तप्रभेदो भेद । यथा लावगाइभेदो दृष्टो न्वबनानि न्यात ॥ ३२०९ ॥)

गता अपि गताओ एव, नरं तह जई न्यादि, तथा तैनेव प्रकारेण यतैः साधोः सामान्यं यतिसामान्यं तद्व्युहणे मति नार्हदादिनिपत्तौ
 पुद्दिन्यगत इति । 'तद्वणवणुणं' त्यादि, तेषामहंदादीनां येनन्त्वा गुणा' प्रत्येक क्षेत्रं सल लाति योत्र ग्रामणा ऽऽकृति-व्यः सवमादिनिशेष-
 रूपा उपापत्तौ. कृत्वा विधानाद् नमस्कारस्य सरणादिति । 'जह लावगाइ' त्यादि, यथा लावक स्थावररूपवस्तु-चक्रादीना लज्ज-
 न्नजनन-भजन याचनादिरियालो भेदो दृष्टः ॥ ३२०५ तः ३२०९ ॥ अथ क्रमद्वारनिवारणमाह—

पुव्वाणुपुव्वि न क्रमो नेव य पच्छणुपुव्विए स भवे । सिद्धाईआ पढमा वीयोए साहुणो ओई ॥ ३२१० ॥

(पुराणुपुर्ण न क्रमो नैव च पद्यापुपुर्व्वं स भवेत् । सिद्धादिवा प्रथमा द्वितीयाया साधय श्रान्ते ॥ ३२१० ॥)

इदं प्रमन्नाम् दिमिच - पूर्वोपुर्व्वी या, पद्यापुर्व्वी चेति । आनुपूर्वी क्रिल क्रम एव न भवति, अममञ्जस्तात् । तत्तायमहंदादि-
 क्रमः (प्र० . ०. निरुपार्थक्यम्) पुराणुपुर्व्वी न भवति, सिद्धातामादात्मभिधानात्, प्रकृतान्तकृतव्यन्तेन, तथा, 'भिद्वान् नमोणार वाउणम-
 भिमहं तु मो तिण्हे' (सिद्धातां नमस्कारं इत्यहंजगहं तु स गृहोपायः) इति । अत्रनार्हद्वयमन्वयार्थेन च सिद्धातां प्रयत्नत्वात्, प्रयास्य
 तत्तमार्हद्वयं पुराणिगतानिदिने मासार्थे । तथा, नैव च पद्यापुपुर्व्वेव क्रमो भवेत्, गतायां प्रथमवर्गभिधानात् । इदमप्रयत्नमात्रं गतेति भाष्या

जुत्तो व गणहराण जिणाडओ जं जिणोवएसेणं । जाणंति ते उवसेसे, सेसा उ गुरुवएसेणं ॥३२१५॥

(यद्वा गण मरणा विनाशिकं यन्मिपदेशेन । ज्ञानन्ति तैऽप्येव शेषस्तु गुरुपदेशेन ॥ ३२१५ ॥)

[illegible]

अहंवा आग्रिणं क्षिय सो तं सिं मई तओ पसत्तो भे। आयरियाडउ क्षिय एवं सइ सव्वसाहुणं। ३२१६

(अथ यत्कृत्यं तस्य स तेषां मां विस्तार प्रमत्तो भयवान् । आचार्यान्तिकं ण्वेय सति सर्वसाधूनाम् । ३२१६ ।)

यथा मतिः—मं विनो भगानाचार्यं नृपा गणराणामाचारमन्त्रस्त्वमाश्रित्यं भयम् । तदर्थं सति 'भे' भवामाचार्यादिरेन
(अपराधान् गृह्यते तेषां मातस्त्वम् प्रमत्तः भवाम् । आचार्यान् भुज्वन् सात सप्तशतान् ॥ १११॥)

गर्ग्यभूना गणघटादीना क्रमः प्रमत्तः प्राप्त इति ॥ ३२१६ ॥ अत्र घोररुत्तरमाह—

पद्मोत्पलमगहणं तं चारुहर्षो न मे स एहिती । गरवो वि तदवइद्रस्स चेव अणभासया नवरं ॥३२१७॥

अरहंत-गुरु-वन्द्यायभावओ तस्स गणहराणं पि । जूत्तो तयाडउ च्चिय न गुरुत्ति तओ जिणो न भवे ३१८

સાંજિળોહિનાહસયઓસોચેવગુરુગુરુવેસાઓ।વરણાદિવિળયણઓસોચેવમઓઉવજ્ઞાઓ૩૨૧

(प्रथमोपदेशप्रहण तर्काहो न मेपेक्ष्य । गुरोदयि सदुपविष्टैश्चानुमादना नरम् ॥ ३२१७ ॥)

(अर्थाद् गुरु व्याख्यायमानानाम्य गणभराणामपि । युक्ततदधिकं व्य न गुररिति सप्तो जिज्ञो न भवेत् ॥ ३२१८ ॥)

(म निनो जिनामिश्रत स ष्य गुरगुं रूपदेक्षत । क्षरणाद्विपिनयनात् ष्य ष्य नत उपाध्याय ॥ ३०१९ ॥)

[illegible]

आचार्यादयो
नाथोप-
देयकाः

अहमदनगर

पदेयादितो

नार्य इत्यतो त्रिनोऽहं न भवेत्, किन्तु भवेदेव, जिनातिशययोगादिति । एतदेवाह— 'स त्रिणो इत्यादि' गतार्था ॥ ३२१७ तः ३२१९ ॥
अथ यदुक्तम्— 'ज च त्रिणाण वि पुज्जा सिद्धा' इत्यादि, तत्राह—

जइ सिद्धनमोक्कारं छउमत्थो कुणइ न य तदाईओ । तं पइ तयान दोसो न हि सो तक्कोलमरुहंतो ॥ ३२२० ॥

(यदि सिद्धनमस्कार छग्रन्थ करोति न च तदादिक । त प्रति तय न दोषो न हि स तत्कोलमहंत ॥ ३२२० ॥)

यदि निष्क्रमणकाले भगवान्छग्रन्थो गुणाधिकानां सिद्धानां नमस्कारं करोति, सोऽतु नाम तदा, न ऊर्ध्वद् दोषः । न प्रति न दोषः ? इत्याह— त छग्रन्थतीर्थद्वारं प्रति । न धर्मो तत्कोलमहंत, केऽलोत्पत्तौ तद्भावादिति । यदि छग्रन्थतीर्थक्रतोपेक्षया गुणाधिकाः सिद्धा भगविरपीयन्ते, तर्हि अथ छग्रन्थतीर्थकरादिनमस्कारः ? इति चेत् । तदुक्तम् । कुतः ? इत्याह— न च तदादिशुद्धग्रन्थतीर्थकरादिनमस्कार इत्येतदस्माभिः, किन्तु मनुष्यकर्मफलानांऽहंदादिरेव । म च केऽलमहंतं सिद्धादिवस्तुसोमस्वरूपोपदेशदानव. सिद्धेभ्यो गुणाधिक इत्युक्तमेवेति । अतोऽहंदादिरेव नमस्कार इति ॥ ३२२० ॥ अत्रालोप-परिहारौ ग्राह—

एवमकयत्थकाले सिद्धाई होउ, भणइ तयावि । अण्णे संतरुहता तओ तयाई तओ निच्चं ॥ ३२२१ ॥

(एवमकृत्यार्थकाले सिद्धानिर्भवतु, भण्यते तयावि । अन्ये सत्यहंतस्तत्तत्तदादि सको नित्यम् ॥ ३२२१ ॥)

यदि छग्रन्थतीर्थकरापेक्षया गुणाधिकाः सिद्धा, तर्ह्येव सत्यकृत्यार्थे छग्रन्थतीर्थकरकाले सिद्धादिनमस्कारो भवतु, न्यायोपपन्नत्वादिति । भण्यतेऽतोत्तरम्— हन्त ! यदाऽत्र भगवतां छग्रन्थतीर्थकरस्तदापि महाविदेहेष्वन्ये केऽलिनोऽहंतः सन्ति । ततस्तदादिशुद्धादिरेव ततोऽसौ नमस्कारो नित्यं मरदा ॥ इति गायार्यः ॥ ३२२१ ॥

॥ तदेवमुक्तं क्रमद्वारम् ॥

अथ प्रयोजन-फलपर्योदर्शनायमाह—

अथ पओयामिणं कम्मक्खय मंगलागमो चेव । इहलोय-पारलोइयदुविहफलं तत्थ दिट्ठंतो ॥ ३२२२ ॥

(अत्र च प्रयोजनमिदं कर्मक्षयो मङ्गलागमश्चैव । वेदलौकिक पारलौकिकद्विविधफलं तत्र न दृष्टान्ता ॥ ३२२२ ॥)

अत्र च नमस्कारकरणे प्रयोजनमिदं यदुक्तं—करणकाल एवाक्षेपेण ज्ञानारणयादिकर्मक्षयः, अनन्तकर्मपुद्गलापगममन्तरेण भावतो नमस्कारस्याप्यग्राप्तेरित्युक्तमेव, तथा, मङ्गलागमश्चैव यः करणकालमावीति; तथा, कालान्तरमपि पुनरहलौकिक पारलौकिकमेव भिन्न द्विविधं फलम् । तत्र दृष्टान्ता मत्स्यमाणलक्षणा इति ॥ ३२२२ ॥ तदेव द्वित्रिंश फलं तावद् विवृण्वन्माह—

॥ २८१ ॥
विशेषाः
भागः-२
नमस्कारः
केऽन्य-
हन्तैव, न
छग्रन्थः

प्रयोजन-
फलद्वारे

प्रयोजन
कर्मक्षयो
मङ्गलागमश्च

इहलोए अरथ-कामा आरोगं अभिरई य निष्फत्ती । सिद्धी य सग-सुकुलप्पच्चा (प्र० पञ्चा) याई य परलोए

(इदं गेहउर-कामा आरोगं अभिरई य निष्फत्ती । सिद्धि अरथं सुकुलप्पत्त्याति (प्र० पञ्चा) याई य परलोके ॥ ३२३ ॥)

इहलोकं नमस्सारादर-सामा भवतः, आरोगं निरुत्तवपुत्रायते । एते चार्थादयः शुभविषाग्निोऽस्माद् भवन्ति तथा; चाह-आभि-
मुख्येन गतिरभिरति, सा चेहलोकंऽप्यर्थादिस्यो भवति, परलोकरूपिण्या तु तेस्य एव, शुभादुत्तवपुत्रायते; निष्पत्तिः 'पुण्यस्य' इति गम्यते;
अप्या, 'अभिरतेय निष्पत्तिः' इत्येवाम्भवेत् । तथा, निश्चिद्य युक्तिश्च, स्वर्गः, सुकुलप्पत्त्याति (प्र० प्रत्ययादि)श्च परलोकं इत्यस्याप्यु-
पमिरक्तमिति ॥ ३२३ ॥ अथ द्विधेऽपि कले पूर्णविज्ञानं दृष्टान्ताह—

ओगम्मि तिठंडी सा दिव्वं माउलुंगवणमेव । परलोए चंडपिगल हुंडियजस्वो य दिठंता । ३२४

(इहलोकं त्रिरुपरी मा दिव्वं माउलुंगवणमेव । परलोकं चण्डपिगलो हुण्डियजस्वो दृष्टान्ती ॥ ३२४ ॥)

इय गृहस्थानरूपभार्या मूलान्तर्युक्तकृतोऽमेया ॥ इति निष्ठु किंकार्थ ॥ ३२४ ॥ अथ भाष्यकारः प्रयोन-फलयोगिरणमाह—

सयओवओगकिगियागुणलाभो तप्पओयणमिहेव । कालंतरनिष्फत्ति फलमिह-परलोग-मुख्वेसु ॥ ३२५

ओऽणुसमयं तल्लामे चैव तदुवओगाओ । सव्वथेसु य मंगलमविग्घहेऊं नमोक्कारो ॥ ३२६

(समययोगिरिगियागुणलाभस्य गेहजनमिहेव । कालान्तरनिष्पत्ति फलमिह-परलोकं मोक्षेषु ॥ ३२५ ॥)

(कालेऽणुसमयं तल्लाम एव तदुवओगाओ । मर्त्याणु च मंगलमविग्घहेतुनम्यत ॥ ३२६ ॥)

प्याप्या-तस्य नमस्सारादर प्रयोजनं तत्रयोननिमिहलोक एव । किमिति ? अत्रोच्यते-तदप्यमृतोपयोगिक्रियाया य. क्रमक्षय-
क्षयपक्षमादिरुणस्य लाभ । कलं तु नमस्सारादर 'माउलुंगवणमिहेव' इति कालान्तरनिष्पत्तिस्तत् मंगलान्तरनिष्पत्ति कालान्तरभार्यात्पर्यः ।

'इ' ति इहलोकं अर्थं रामादिम, 'परलो' ति परलोकं स्वर्गादिम, मोक्षे तु जरा-मरणभासादिक्रियमिति । तदेव मामान्यतः प्रयो-
क्तं तेषुदन्तिम् । अत्र प्रयोनं निवेदितो दर्शयति-क्रमेत्पादि, 'तल्लामे चैव' इति तस्य नमस्सारादर लाभकाल एव तदुपयोगाद्

मार्गस्योपयोगादुपमय रम्यशो भवति; तथा मर्त्याणु च मर्त्याणु प्रश्रुताना मल्लमभि नहेतुनम्यत गच्छत इति ॥ ३२५-३२६ ॥

अ रविग्घ- 'तु नमस्सारादरयोगात् रम्यशो भवति' इत्येवम् सूत्र ? इत्याह—

युयमागमो सि तओ मुओवओगप्पओयणो तं च । आयत्तिपरिणामावसंवगई वहुविगप्पं । ३२७

(युयमागमो सि तओ मुओवओगप्पओयणो तं च । आयत्तिपरिणामावसंवगई वहुविगप्पं ॥ ३२७ ॥)

युयमागमो सि तओ मुओवओगप्पओयणो तं च । आयत्तिपरिणामावसंवगई वहुविगप्पं । ३२७

(युयमागमो सि तओ मुओवओगप्पओयणो तं च । आयत्तिपरिणामावसंवगई वहुविगप्पं ॥ ३२७ ॥)

॥ ३२८ ॥

विशेषा०

भाग-२

इह फल-

मर्त्याणामा-

रोप्याभिरत-

यः परलोकं

स्वर्गपुङ्गवा-

दिसिद्धयः

नमस्सारा-

दृष्टान्ताः

नमस्सारादर

निष्पत्तिप्रयो

नमस्सारादर

यं क्रमक्षय

नमस्सारादर

अतस् श्रुतो

पयोगेन

मामहित-

परित्याग

मर्त्याणामा-

निष्पत्तिप्रयो

ततोऽसौ नमस्कारः श्रुतमागम इत्यर्थः, स च श्रुतोपयोगप्रयोजनः श्रुतोपयोगः प्रयोजनं फलमस्येति कृत्वा । तच्च श्रुतोपयोग-
प्रयोजनमात्महितपराश्रान्तसमादिभेदेन बहुमिरूप्य बहुभेदम्, उक्तं च—“आयुष्यपरिणामावसरो नवनरो य सवेगो । निष्कपया ततो
निजरा य परदेसियत्त च ॥ १ ॥” (आत्महितपरिश्रमावसरो नमनश्च सवेगः । निष्कम्पता तपो निर्जरा च परदेशितत्वं च ॥) इत्यादि । अतो

॥ २८३ ॥
विशेषा०
भागः-२
जिनसिद्धौ

नमस्कारस्य श्रुतरूपत्वाद् भगवत्येव तदुपयोगात् क्रमक्षय इति ॥ ३२२७ ॥ अत्र प्रेरकः ग्राह—
पूयाफलप्पयां नहि नहं व कोव-प्पसायविरहाओ । जिण-सिद्धा, दिट्ठतोवइधम्ममेणं निवाइया ३२२८

(पूजाफलप्रदो नहि नम इव कोप प्रसादयिह्यात् । जिन सिद्धौ, दृष्टान्तो वैधर्म्येण नृपादिका ॥ ३२२८ ॥)

नमस्कारलक्षणयाः पूजायाः फलं पूजाफलं तत्पदो नहि नम जिन-सिद्धौ, कोप प्रसादरहितत्वात्, नभोजयदिति । ये तु पूजाफलदास्ते

कोप प्रसादरहिता न भवन्ति, यथा नृपादय इत्येव वैधर्म्येण दृष्टान्त इति ॥ ३२२८ ॥ एतदेव समर्थयन्नाह—
कोप प्रसादरहिता न भवन्ति, यथा नृपादय इत्येव वैधर्म्येण दृष्टान्त इति ॥ ३२२९ ॥

पूयणुवगाराओ अपरिगहओ विमुत्तिभावाओ । दूराइभावओ वा विफला सिद्धाइपूय त्ति ॥ ३२२९ ॥

(पूजाउपकरणपरिग्रहलो विमुक्तिमागतौ । दूरादिभागतौ वा विफला सिद्धादिपूजेति ॥ ३२२९ ॥)

विफला निद्रादिपूजेति प्रतिज्ञा । हेतुनाह—पूजाया अनुपकीयमाणत्वात्, तदपरिग्राहित्वात्, अपूर्वत्वात्, दूरादिभावात्, नभोजयदिति ।

॥ ३२२९ ॥ अत्र प्रतिविधानमाह—

जिण-सिद्धा त्विति फलपूयाए केण वा पवणमिणं । धम्मा-ऽधम्मनिमित्तं फलमिह जं सव्वजीवाणं ३२३०
ते य जओ जीवगुणो तओ न देया न वा समादेया । कयनोसा-ऽकयसंभोग-संकरे-गततोसाओ ३२३१

(जिन सिद्धा इति फलं पूजाया केन वा प्रपन्नमिदम् । धर्माऽधर्मनिमित्तं फलमिह यत् सर्वजीवानाम् ॥ ३२३० ॥)

(ते च यतो जीवगुणैर्विततो न देयौ न वा समादेयौ । कृतानर-ऽकृतसंभोगं संकरे-कृतनैवेद्य ॥ ३२३१ ॥)

व्याख्या—नन्यमधुक्तोपात्मनः सर्वोऽपि पूयां, यस्मात् ‘जिन-सिद्धाः पूजायाः फलं ददति’ इति केनेदं प्रपन्नम् ? । धर्मा-
ऽधर्मनिमित्तमेव हि यस्मात् स्वर्गं नरत्मादिकं फलमिह सर्वजीवानामिति । तौ च धर्माधर्मा यतो जीवगुणौ ततो न कस्यापि देयौ दातव्यौ
नापि शुतथित्वा समादेयौ ग्राह्यौ, ज्ञानादिगुणम् । कुतः ? इत्याह—‘कयनसंभोगे’त्यादि, यदि ह्येतो जिन सिद्धाः कुपिताः सन्तः कस्यापि धर्म-
मपहरेयुः, अधर्मं च प्रचल्लेयुः, तदा कोपपरिणयभूतस्य प्राणिनः कृतस्य धर्मस्य नाशः, अकृतस्य चाधर्मस्यागमः स्यात्, प्रमत्ता वा यदि
कस्याप्यात्मिकं धर्मं प्रचल्लेयुः, अधर्मं चापहरेयुः, तदाऽकृतस्य धर्मस्यागमः, कृतस्य चाधर्मस्य नाशो भवेदिति । एव यदा ते प्रसन्नाः
रूपिता वा कस्यापि सम्मन्विता धर्माऽधर्मावल्लिखान्तस्य दद्युः, अन्यस्य सम्मन्विता धर्माऽधर्मापरस्परं धर्माऽधर्मयोः

फले निमि-
से जीव-
मर्थमो न-
जिनसिद्ध-
देयपहायो

त्वात्

फले निमि-
से जीव-
मर्थमो न-
जिनसिद्ध-
देयपहायो

॥२८४॥

निशेषः

भावाः-२

नमस्कार-

मुग्यफल-

मोक्ष आत्मः

पर्यायः न

केनचिदेय-

स्वरूपः

मुखादिहेतुः

सकर्म

मयः, एतत् वा म्यात् । एव स्वर्ग-नरकादिकै धर्मा-उपमर्फलसि कृतनाशादिभावना कार्यति ॥ ३२३०-३२३१ ॥ अपि च,
नोणाणावाहमुहं मोक्स्वो पूयाफलं जओ ऽभिमयं । तं नायपञ्चयाओ देयं जीवाङ् भावो व्व ॥३२३२॥

(प्रानानागराफुन मोक्ष पूजाफलं यतोऽभिमयम् । तद् नात्मपर्ययाद् देयं जीवादिभावा इव ॥ ३२३२ ॥)

प्राप्ते नान्यनागाधस्य यत् सुख तदुल्लो यो मोक्षः स एव यस्माद् नमस्कारलक्षणायाः पूजायाः परमार्थतो मुख्य फलमभिमयम्,
स्वर्गादिपुण्यैर्भावात् । तत्र यथोक्तं सुखं न कस्यापि देयं दातुं शक्यम्, आत्मपर्यायत्वात्, जीन-वन्त्यादिभाववत् । ततश्च पूजाफल-
दाननिषेधे गिराणाधनमवैति ॥ ३२३२ ॥ यदि पूजाफलं न देयं तर्हि किं देयमिह भवेत् ? इत्याह—

भक्ताह होज देयं न तदर्थो पूयणप्पयत्तो ऽयं । तं पि सकओदयं चिय वज्झनिमित्तं परो नवरं ॥३२३३॥

(भगदि भवेद् देयं न मदर्थं पूजनप्रयजोऽयम् । तदपि वज्झतोदयमेव बाहनिमित्तं परो नवरम् ॥ ३२३३ ॥)

नान्योदनादिरूपं भक्तादिक परमं देयं भवेत्, स्थूलद्रव्यरूपमयत्वात्, घटादिन । केवलं तदथा भक्तापर्योऽय पूजनप्रयत्नो
न भवति, तित्त्वा मोक्षार्थ । निश्च, तदपि भक्तादिक स्वकृतात् कर्मण उदय उत्पत्तिरस्य तत् स्वकृतोदयं स्वकृतकर्मजनितमेवेत्यर्थः ।
यत्तु यत् शक्तिरा दाना दयते स केवल बाधनिमित्तमात्रमेव । निश्चयतस्तु बाधो न कोऽपि कस्यापि दाता-ऽपहर्ता चेति ॥ ३२३३ ॥

अनन्तरं ममपरिग्रहाद्--

कम्मं मुहाइहेऊ वज्झयरं कारणं जयो देहो । सद्वाइ वज्झतरयं जइ दायारे कहा को णु ? ॥ ३२३४ ॥
तम्हो सकारणं चिय मुहाइ वज्झं निमित्तमेत्तोयं । को कस्स देइ हरइ व निच्छयओ को कहा सिद्धे ? ॥३२३५॥

(कर्मं सुतादिहेतु शंखतर कारणं यत्तु देह । श-रादि बाधतरकं यति न्तविर कया का उ ? ॥ ३२३४ ॥)

(भवान्तरं स्वभारणमेव मु-तादि शाय निमित्तमात्रकम् । क-कस्य द्दामि इति वा निश्चयत का कया सिद्धे ? ॥ ३२३५ ॥)

स्यात्त्या—यदि हन्त ! गुण दुःखानामन्तर्गतं कर्म हेतु, देहस्तु यदा तेषां मातार कारणम्, शुद्ध-रूपादिक तु शुभाशुभमति-
बाधतर कारणम्, तदाऽविश्रान्ततादपि परस्मै दातारि माऽत्र मिल माणत्वस्या ? इति । तस्मात् स्वमात्मीय कर्मण कारण यस्य तत्
व्यवहारणमेव मुगादि, शाय तु देह शब्द-रूपादिक निमित्तमात्रकमेव । ततो निश्चयत क-कस्मिं ददामि, अपहर्ति वा ? न श्रिद्विग्यर्थः ।
अथा ? गति श्रित्तम-द्वेये सिद्धे का नमस्कारफलदातारस्या ? इति ॥ ३२३४-३२३५ ॥ अत्र परमार्थे परिहारं चाह—

जइ सव्वं मकयं चिय न दाण-हरणाडफलमिहावन्नं । नणु जत्तो चिय मकयं तत्तो चिय तप्पफलं जुत्तं ॥३२३६॥

(यदि भवेत् नवकृतमेव न दातार दण्यतिर-गमिहावत्तम् । तन्तु माण-तत्तु हरण-तत्तु मकयं ॥ ३२३६ ॥)

नस्यमासादिकं दत्तं ननु ततो लक्ष्या पूर्वमवगतुः श्रतिददाति, तथा, योऽपि पूर्वमेव पश्चिममपहृत्येदमपे निःस्रो जातस्तस्यापि सन्निधेयं
 नानाभावेधन्येनान्येन याऽपहृतमास्ते, ततश्चामी ततः स्वधनापहारिणोऽन्यतः सराशात् स्यापहतं लक्ष्या यम्य सक्तं तेन पूर्वमपहतं तस्मै
 श्रतिदद्यात् इति शेषः (अ०-२६०००) ॥ ३२४०-३२४१ ॥ तदेतत् सर्वमुक्तम्, कुतः ? इत्याह—
 एवं होउणवत्था दोण-ग्गहणाणमपरिभोगो य। जइ परओ लद्धवं दिण्णं वा तस्स तं चेव ॥३२४२॥

(ननु भव धनयस्या दान महणयोरपरिभोगात् । अन्ति परतो लद्धव्यं यत् वा तस्मै वदेय ॥ ३२४२ ॥)

यदि दानादिसिद्धयर्थपरिणामग्रान् पुण्यं पापं नेष्यते, किन्तु यद् यस्यै दत्तं तत् तस्मादेव परतो लभ्यमित्यभ्युपगम्यते; यस्माद् या
 यदासादिकं यदापि लक्ष्यं तत् तस्यैतान्यदा दत्तं न पुनर्दयकेन ग्राहकस्य किमप्यधिकं कृतमिति चेत्यते; तदैव मति दानं ग्रहणयोरनवस्था
 आप्नोति. यम्यं दत्तं तन्मात्रं पुनर्दणम् . पुनरपि चान्तर्यं दानम्, पुनरपि तस्माद् ग्रहणमित्यादि । ततश्च दानं ग्रहणपरम्पराव्यापृतस्य
 परिणामपरम्पराः, दानकृतस्य च स्वयमपरिभोगः आप्नोति, अन्योन्यदान-ग्रहणस्याभावाच्च ययनिशुद्धानादिति ॥ ३२४२ ॥

तदेवं नीदिकृतिगताया मांस्तानिस्मदीना मतमयाहृत्योपमहापूरकं स्वाभिमतमनुदर्शयताह—

महास-पराणुग्गहपरिणामाओ सुपत्तविणिओगा। दाया पुण्णं पावइ जं तत्तो से फलं होइ ॥३२४३॥

(मन्वानं मय पराणुग्गहपरिणामात् सुपत्तविनिओगात् । दाता पुण्यं प्राप्नोति यद् तत्तत्तस्य फलं भवति ॥ ३२४३ ॥)

तस्मात् स पराणुग्गहपरिणामेन पुनरप्युक्ता विनिओगाद् दाता यत् पुण्यं प्राप्नोति, तत् 'से' तस्य दातुं फलं स्वर्गादिकं भवतीति ।

॥ ३२४३ ॥ तदेवमुक्तं नीत्या दाता एव एवेदं स्वर्गादिकलं लभते, न तु परतः, ग्रहीताद्येमेव द्रष्टव्यं इति दर्शयन्ताह—

जह सी पत्ताणुग्गहपरिणामाओ फलं सओ लहइ। तह गिण्हंतो वि फलं तदणुग्गहओ सओ लहइ ॥

(यत् स तत्ताणुग्गहपरिणामात् फलं सतो भवति । तथा यत्पत्तौ फलं तदपुनरुहं स्वतो भवति ॥ ३२४४ ॥)

गतः ॥ ३२४४ ॥ एव पराणुग्गहपरिणामेन एव एव वध-व्ययन-नरादिर्कं पापकर्मं लभते, न परतः इति दर्शयति—

हारी वि हरणपरिणामइसिओ वज्झपच्चयाविकखं। पावो पावं पावइ जं तत्तो से फलं होइ ॥३२४५॥

(हारीवि हरणपरिणामइसिओ वज्झपच्चयाविकखं। पापं पापं प्राप्नोति यत् तत्तत्तस्य फलं भवति ॥ ३२४५ ॥)

इयमभ्युपगम्यता ॥ ३२४५ ॥ ११ पञ्चमोऽध्यायः—

नद मायत्तं दणो परिणामाओ फलं तहेहावि। निययपरिणामउजिय सिद्धं जिण-सिद्धपूया ॥ ३२४६॥

(नद मायत्तं दणो परिणामात् फलं तदेहावि । निययपरिणामउजिय सिद्धं जिण-सिद्धपूया ॥ ३२४६ ॥)

ग्रन्थादध्याया ॥ ३२४६ ॥ अथ जिनादिपूजाप्रतिष्ठानं प्रमाणयन्नाह—

॥२८७॥

मिशेषा०

भागः-२

नित्यपूजा

परिणाम-

निष्ठुद्धि-

हेतुतः

विपादि-

जडपदार्थाः

कोपादिरश-

न्यत्रेऽपि

उपधाता-

दिकारिणः

कञ्जा जिणाङ्गपूयो परिणामविबुद्धिहेतुओ निच्चं । दाणादउब्ब मग्गप्पभावणाओ य कहणं व ३२४७

(कार्यं निगन्निपूया परिणामविबुद्धिहेतुतो नित्यम् । दाणादय इत्थं मार्गप्रभावनादत्र कथनमिव ॥ ३२४७ ॥)
कार्या नित्य जिनादिपूजेति प्रतिज्ञा, स्वपरिणामविबुद्धिहेतुत्वादिति हेतुः, दाणादिदिति दृष्टान्तः । अथा, कार्यो नित्यमेव जिनादिपूजा, मोक्षमार्गप्रभावकत्वात्, धर्मरूपनदिति ॥ ३२४७ ॥ 'कोप-प्रसादरहितत्वात्' इति परोक्तेहेतोरनैकान्तिकता दर्शयन्नाह—

कोव-प्पसायरहियं पि दीसए फलदमण-पाणाङ्ग । कोव-प्पसायरहियं ति निष्फलं तो अणेगंतो ३२४८

(कोप प्रसादरहितमपि नश्यते फलदमन-पानादि । कोप प्रसादरहितमिति निष्फल ततोऽनेनान्य ॥ ३२४८ ॥)
पूर्वाच्चं सुमोक्षम् । ततः 'कोप प्रसादरहित वस्तु निष्फलम्' इत्यनेकान्तः, अन्न-पानादिभिर्व्यभिचारादिति ॥ ३२४८ ॥
अपि, निरुद्धोऽप्यय हेतुरिति दर्शयन्नाह—

कोवाइविरहियं चिय सव्वं जमणुग्गहोवधायाय । दीसइ तेण विरुद्धं फलमिह कोव-प्पसायाओ ३२४९

(कोपातिरिक्तिमेव सर्वं यदनुग्रहो पचातयो । नश्यते तेन विरुद्ध फलमिह कोप प्रसादाभ्याम् ॥ ३२४९ ॥)
इहाज्ञाया-उन्नपान पीयूष विप-चिन्तामण्य ऽन्योपल-अनुग्रह म विपदुःख-गुड-नागर-हरीतकी मरीचात्रोपवादिषु सर्वमपि वस्तु कोप प्रसाद-रहितमेव यस्मादनुग्रहोपचातयो । प्रवर्तमान दृश्यते, तेन तस्मादिह कोप प्रसादत् सकाशात् फलमुत्पन्नानं विरुद्धमेव सलस्यते, तथाहि-

कोपादिरहिताद्व्याक्राद्येऽत्रोपधातः, पट्ट-मन्त्रादेस्तनुग्रहः, हितमितीन्नपानादेरनुग्रहः, तस्माद् विपरितात् पुनस्त्यधातः, एव पीयूष विपादे-रपि सकाशात् कोपातिरिहितादनुग्रहो पचातौ दृश्यते । ततो निरुद्धोऽय हेतुः, विषय एव वृत्तिदर्शनादिति ॥ ३२४९ ॥
अथ राजादीना हरण प्रदानहेतवः कोप-श्रमादा भवन्तीति प्रत्यक्षत एव दृष्टमिति परस्य मतिर्भवेत्, ननु तदपि सर्वस्यादर्हरण प्रदान

ना स्वप्नपुण्यप्रलेभेन । यस्तु परः, म तत्र केवल निमित्तमात्रमेवेति श्रोत्रेण भणितमिति दर्शयन्नाह—
हरण-प्पयाणहेऊ हवेज कोवादओ मई तं पि । नणु सकयं चिय भणियं निमित्तमेतं परो नवरं ३२५०

(हरण प्रान्तेन ते भवेयु कोपादयो मतिस्तदपि । ननु द्रष्टव्यमेव भणित निमित्तमात्र परो नवरम् ॥ ३२५० ॥)
गतार्थी ॥ ३२५० ॥ अथ अपहरण प्रदानादिक स्वकृत केष्वपि, तत्राह—
जइ वान सकयहेउ तं तो कोव-प्पसायवं राया । सो सव्वसेवयाणं समोणफलदो कहं न भवे ३२५१

(यदिवा न त्यक्तुहेतु कर्तु तत्र कोप प्रसादयान् राचा । म सर्वसेवकता समानफलः कथ न भवेत् ॥ ३२५१ ॥)

न्यस्याहारादिकं दत्तं तत् ततो लब्धा पूर्वभगवतुः प्रतिददाति; तथा, योऽपि पूर्वभवे परधनमण्ड्येहभवे निःस्वो जातस्तस्यापि संनिधिनानामभेद्यन्येनान्येन वाऽपहृतमास्ते, ततश्चास्ती ततः स्वधनपहारिणोऽन्यतः सन्नागात् स्वापहृतं लब्धा यस्य मत्कं तेन पूर्वमपहृतं तस्मै 'प्रतिदद्यात्' इति शेषः (ग्र०-२६०००) ॥ ३२४०-३२४१ ॥ तदेतत् सर्वमयुक्तम्, कुतः ? इत्याह—

एवं होउणवत्था दोगा-ग्गहणाणमपरिभोगो य । जइ परओ लद्धवं दिण्णं वा तस्स तं चेव ॥ ३२४२ ॥

(एव भरन्नरस्य दानं ग्रहणोपरिभोगश्च । यदि परतो लब्धव्यं दत्तं या तस्मै तदेव ॥ ३२४२ ॥)

यदि दानादिसिपयस्वरिणामवशात् पुण्य-पापे नेष्यते, किन्तु यद् यस्मै दत्तं तत् तस्मादेव परतो लभ्यमित्यभ्युपगम्यते; यस्माद् वा यदाहारादिकं दत्तापि लब्धं तत् तस्मान्मन्दा दत्तं न पुनर्दायेकेन ग्राहकस्य निमग्न्याधिकं कृतमिति चैव्यते; तदेव सति दानं ग्रहणयोरनवस्था प्राप्नोति, यस्मै दानं तस्मात् पुनर्गहणम्, पुनरपि चान्यस्मै दानम्, पुनरपि तस्माद् ग्रहणमित्यादि । ततश्च दानं ग्रहणपरम्पराव्यापृतस्य मोक्षभावाग्रगण्यं, दानफलस्य च स्वयमपरिभोगः प्राप्नोति, अन्योन्यदान-ग्रहणाभ्यामाप्यन्यपिशुदन्तादिति ॥ ३२४२ ॥

तदेव तीर्थिकविशेषणा सौस्नातिकादीनां मतमपक्रुण्योपमहारपूर्वकं स्वाभिमतमुपदर्शयन्नाह—

तम्हा स-पराणुग्गहपरिणामोओ सुवत्तविणिओगा । दाया पुण्णं पावइ जं तत्तो से फलं होइ ॥ ३२४३ ॥

(तस्मात् २२ पराणुग्रहपरिणामात् सुपात्रत्रिनियोगात् । दाता पुण्यं प्राप्नोति यत् तत्तत्तस्य फलं भवति ॥ ३२४३ ॥)

तस्मात् स्व-पराणुग्रहपरिणामेन सुपात्रेषु निम्नत्रिनियोगाद् दाता यत् पुण्यं प्राप्नोति, ततः 'से' तस्य दातुः फलं स्वर्गादिकं भवतीति ।

॥ ३२४३ ॥ तदेवमुक्तानीनां दाता स्वत एवेदं स्वर्गादिकलं लभते, न तु परतः, ग्रहीताप्यमेव द्रष्टव्यं इति दर्शयन्नाह—

जह सो पत्ताणुग्गहपरिणामाओ फलं सओ लहइ । तह गिण्हंतो वि फलं तदणुग्गहओ सओ लहइ ॥

(यथा स पात्रानुग्रहपरिणामात् फलं स्वतो लभते । तथा श्रुतत्रापि फलं तदनुग्रहत् स्वतो लभते ॥ ३२४४ ॥)

गतार्था ॥ ३२४४ ॥ एव परानापहार्यापि स्वत एव पश-वन्धन-नरकादिकं पापफलं लभते, न परत इति दर्शयति—

हारी वि हरणपरिणामदूसिओ वझपच्चयाविकखं । पावो पावं पावइ जं तत्तो से फलं होइ ॥ ३२४५ ॥

(हारीपि हरणपरिणामदूषितो नाहप्रत्ययापेक्षम् । पापं पापं प्राप्नोति यत् तत्तत्तस्य फलं भवति ॥ ३२४५ ॥)

इयमप्युक्ताऽर्थश्रया ॥ ३२४५ ॥ अथ प्रकृतयोचनामाह—

जह सायंसंदाणे परिणामाओ फलं तहेहवि । निययपरिणामउं चिय सिद्धं जिण-सिद्धपूयाए ॥ ३२४६ ॥

(यथा स्वायत्ता शक्ते परिणामात् फलं न प्रेक्ष्यपि । निययपरिणामानं प्व सिद्धं जिणं सिद्धपूजाया ॥ ३२४६ ॥)

प्रकट्याश्रया ॥ ३२४६ ॥ अथ विनादिपूजाप्रतिष्ठार्थं प्रमाणयन्नाह—

क्रज्जा जिणाइ पूया परिणामविमुद्धिहेउओ निच्चं । दाणादउव्व मग्गप्पभावणोओ य कहणं व ३२४७ ॥

(कार्यो विनादिपूजा पारणामविमुद्धिहेउओ नित्यम् । दानादय इम मार्गप्रभावनादय कथनमिति ॥ ३२४७ ॥)

क्रार्पा नित्य जिनादिपूजेति श्रुतिज्ञा, स्वपरिणामविमुद्धिहेउत्वादिति हेतुः, दानादिवदिति दृष्टान्तः । अथग्रा, कार्यो नित्यमेव जिनादिपूजा, मोक्षमार्गप्रभासम्वात्, धर्मकथनमिति ॥ ३२४७ ॥ 'कोप-प्रसादरहितत्वात्' इति परोक्षहेतोर्लोकान्तिकता दर्शयन्नाह—

कोव-प्पसायरहियं पि दीसए फलदमण-पाणाइं । कोव-प्पसायरहियं ति निष्फलं तो अणेगंतो ३२४८

(कोप प्रसादरहितमपि न दृश्यते फलदमन-पानादि । कोप प्रसादरहितमिति निष्फल ततोऽनेनान्व ॥ ३२४८ ॥)

पूर्वाधा मुनोधम् । ततः 'कोप प्रसादरहित उस्तु निष्फलम्' इत्यनेनान्वः, अन्न-पानादिभिर्व्यभिचारादिति ॥ ३२४८ ॥

अपिच, निरुद्धोऽप्यय हेतुरिति दर्शयन्नाह—

कोवाडाविरहियं चिय सव्वं जमणुगहोवघायाय । दीसइ तेण विरुद्धं फलमिह कोव-प्पसायाओ ३२४९

(कोपातिरिक्तिमेव सर्वं यदनुग्रहो पचातयो । न दृश्यते तेन विरुद्ध फलमिह कोप प्रसादाभ्याम् ॥ ३२४९ ॥)

इहाक्रागा-ऽन्नपान पीयूष निष-चिन्तामण्य उन्धोपल-ऋण्यद्र म निषपृष्ट-गुड-नागर-हरीतकी मरीचात्रौषधादिक सर्वमपि यस्तु कोप प्रसाद-निरहितमेव यस्मादनुग्रहोपायतयो । श्रवर्तमान दृश्यते, तेन तस्मादिह कोप प्रसादत् सकृन्नात् फलमुप्यमान निरुद्धमेव सलक्ष्यते, तथाहि-कोपादिरहितादेनाक्रागादेव्रेण उपपातः, पट्ट-ऋण्यधादेस्त्वनुग्रहः, हितमितान्नपानादेरनुग्रहः, तस्माद् निषीतत् पुनल्लघातः, एव पीयूष निषादे-रपि सकृन्नात् कोपादिरहितादनुग्रहो पचातौ दृश्यते । ततो निरुद्धोऽय हेतुः, विषय एव दृष्टिदर्शनादिति ॥ ३२४९ ॥

अथ राजादीना हरण प्रदानहेतवः कोप-प्रसादा भवन्तीति प्रत्यक्षत एव दृष्टमिति परस्य प्रतिषेधेव, नतु तदपि सर्वस्यादेहरण प्रदान या स्वपाप पुण्यकृतेन । यस्तु परः, न तत्र कैल निमित्तमात्रमेवेति श्रोत्रेण भणितमिति दर्शयन्नाह—

हरण-प्पयाणहेउ हवेज कोवादओ मई तं पि । नणु सकयं चिय भणियं निमित्तमेत्तं परो नवरं ३२५०

(हरण प्रदानहेतवो भवेयु कोपादयो मत्तित्तदपि । नतु स्वकृतेन भणित निमित्तमात्र परो नवरम् ॥ ३२५० ॥)

मार्ता ॥ ३२५० ॥ अथ अपहरण-प्रदानादिक स्वकृत नेष्यते, तन्नाह—

जइ वा न सकयहेउ तं तो कोव-प्पसायवं राया । सो सव्वसेवयाणं समोणफलदो कहं न भवे ३२५१

(यदिया न स्वकृतहेतु यत् वत कोप प्रसादवान् राजा । स सर्वसेवकाता समानफलद कथ न भवेत् ॥ ३२५१ ॥)

॥ ३२४७ ॥

निषेणा०

भागः-२

नित्यपूजा

परिणाम-

विमुद्धि-

हेतुतः

विपादि-

जडपदार्थाः

कोपादिभू-

न्यत्रेऽपि

उपघाता-

दिकारिणः

पाठसिद्धा ॥ ३२५१ ॥ अपि च,

द्वीसह य विसमफलदो विफलो य समाणसेवयाणं पि भणइ य सुकयपुणो तो से रायप्पसाउ त्ति ॥

(दृश्यते च निरयमफलदो विफलश्च समानसेवकानामपि । भण्यते च सुकृतपुण्यस्तत्तस्य राजप्रसाद इति ॥ ३२५१ ॥)

समानसेवकानामपि निरयमफलदः केपाब्धिर्द्विफलश्च दृश्यते राजा । ततो ज्ञायते—स्फुटतपुण्य पापकृतमेवेदं सर्वमपि त्रैचिध्यम्, राजादिस्तु तत्र निमित्तमात्रमेवेति । अथ च, लोकेऽपि भण्यते लोकेऽप्येव वक्तारो भवन्ति—‘सुकृतपुण्यः स देवदादादिः ‘तो से’ ति ततः ‘से’ तस्यैव राजप्रसादो जातः’ इति । तत्र एवमादिलोकोक्तेश्च स्फुटतपुण्य पापादुमानं प्रवर्तते इति ॥ ३२५२ ॥ अपि च,

कोवप्पसायं रं नं फल नहि तदत्थमारंभो । न परप्पसायणत्थं किन्तु निययप्पसायत्थं ॥ ३२५३ ॥

गादेहेतु च यत् फल नहि तदर्थं आरम्भ । न परप्रसादनाथं किन्तु निजप्रसादार्थम् ॥ ३२५३ ॥)

यत् किमपि फलं तदर्थं नैवायमस्माकमर्हदो दिनमस्मात्प्रसारम्भः, नापि परप्रसादनार्थम्, किन्तु निजप्रचित्तस्य । दगुणमनुमानेन शुभरूपतां तदर्थोऽयमारम्भ इति ॥ ३२५३ ॥ किमिति परप्रसादनाथं नारम्भ इत्याह—

धम्ममां त्थम्मा न परप्पसायं कोवाणुवत्तिणो जम्हा ।

त्ति पमणो धम्मो धम्मो कुविउ त्ति वां धम्मो ॥ ३२५४ ॥

—कोवाणुवत्तिणा यस्मान् । ततो न पर इति प्रसजो र्मं कुपित इति वाऽधर्मः ॥ ३२५४ ॥)

गं-ऽधमा च यस्माद् न परप्रसादं कोपानुवर्तिनौ, किं तर्हि ? जीमगतशुभा-ऽऽशुभपरिणामादुपायिनौ । यता न धर्मं, नापि ‘परः कुपितः’ इत्येतावन्मात्रेणाधर्मं, किन्तु निजशुभा-ऽशुभपरिणामवशाद् धर्मोऽधर्मो । तत्र णामस्याल्यनमर्हदादयो नमस्क्रियमाणा संपद्यन्ते । शुभपरिणामाच्च धर्मः । तस्मत्त्वार्थकामादयः, स्वर्गोऽपमर्गो च

फलमितीदं तात्पर्यमिति ॥ ३२५४ ॥

स्याताम्, ततः को दोषो भवेत् ? इत्याह—

परप्पसायोओ । तो जो जस्स पसन्नो स तस्स दिज्जा जगद्धम्मं ॥ ३२५५ ॥

धम्मं वं तहय पावं ति । अकयागम-कयनासा मोक्खगयाणं पि चापडणं ॥ ३२५६ ॥

स्यापि यदि सा धर्मं परप्रसादान् । ततो यो यस्य प्रसन्नः स तस्य दद्याजगद्धर्मम् ॥ ३२५५ ॥)

मर्त्यं न्याद् यदीमिव तदा च पापकिनि । अट्टवागमं कृत्वाञ्जो मोक्षलानामपि चापतन्म् ॥ ३२५६ ॥)

॥ ३२८८ ॥

निशेण०

भागः-२

राजप्रसाद-

जफलेऽपि

स्वपुण्य

निमित्तम्

गूढाप्रवृत्तिर्न

कोपप्रसाद-

फलार्थं, न

परप्रसादना-

र्थं, किन्तु

स्वप्रसादाथं

भवति

परप्रसादेन

फलं चेतदा

कृतनाशा-

कृतार्थम्

व्याख्या-वाद्यः प्रस्तानायाम्, मा च कृतैव । तस्य धर्मस्य दया दान-श्रम त्रहचर्याऽर्हदादिपूजादीनि साधनानि, तैः शून्य-स्यापि यदि धर्मः परप्रदानमात्रादेव्यते, ततस्तर्हि य ईश्वरादियस्य देवदत्तादेः प्रसन्नः स ईश्वरादिजगोऽपि मनन्धन धर्ममपहृत्य तस्यैव कस्य देवदत्तादेः सर्वं दद्यात्, तथा, कुपितः स एव तस्य देवदत्तादेः, संन्विन सर्वं धर्ममपहरेत्, अधर्मं वा सर्वमपि प्रयच्छेत् । तथा च मत्पुत्रतागम कृतान्तौ प्राप्नुतः, परस्याकृतयोरेपि धर्माऽधर्मयोगमवतः अन्येषां तु स्वय कृतयोरेपि तयोर्नाश्यादिति । मोक्षगतानामपि च सिद्धानामेव पतन स्यात्, तदीयपूर्वकृतस्यान्यत्र संचरणात्, अन्यदीयाधर्मस्य च तेषु प्रवेपादिति ॥ ३२५५-३२५६ ॥

किञ्च, परस्मैपक्षोप प्रसादाभावेऽपि धर्माऽधर्मा तत्रापि प्रसिद्धौ । ऋषमित्याह-

जडवीयराग-दोसं मुणिसक्कोमिञ्ज कोइ दुट्टप्पा । कोव-प्पसायरहिओ मुणि त्ति किं तस्स नाधम्मो ? ॥
सवओ तस्साधम्मो जइ वंदंतस्स तो धुवं धम्मो । कोवप्पसायरहिए तह जिण-सिद्धे वि को दोसो ? ॥ ३२५७ ॥

(यदि नीतराग द्वेप मुनिमात्रेणैव कोऽपि दुष्टत्वात् । कोप प्रसाररहितो मुनिरिति किं तस्य नाधर्म ? ॥ ३२५७ ॥)

(शपमानस्य तस्याधर्मो यदि वन्दयानस्य ततो धुवं धर्म । कोप प्रसाररहितयोजिन-सिद्धयोरपि को दोष ? ॥ ३२५८ ॥)

व्याख्या-वीतानपगतौ राग-द्वेषौ यस्य त वीतराग-द्वेषे मुनिं यदि दुष्टत्वात् । तत्राद्याह लोभप्रतीतत्वादिति । ततश्च 'सवउ' ति मुनिं स मुनिः । इत्येतान्मात्रेण किं तस्याक्रोन्दुर्नोवर्मः स्यात् ?-ननु स्यादेवमौ, मकलशास्त्र लोभप्रतीतत्वादिति । ततश्च 'सवउ' ति मुनिं शपमानस्य तस्याक्रोन्दुर्धर्मोऽभ्युपगतस्त्वया, ततस्तर्ह्यन्यस्य तस्यापि शुभपरिणामस्य तमेव मुनिं वन्दमानस्य ध्रुवं निश्चित धर्मोऽप्ये-द्वय एव, स्वपरिणाममात्रनिबन्धनत्वस्येहापि समानत्वादिति । यदि नाभैव ततः प्रकृते किम् ? इत्याह-तथा तैर्नैवोक्तप्रकारेण कोप-प्रसादरहिते निने मिद्वे च नमस्कृतुं निजशुभपरिणाममवाद् यथोक्तफलप्राप्तौ को दोषः ?-न काञ्चदिति ॥ ३२५७-३२५८ ॥

हृदयान्तरेणाप्यर्हदादिभ्यः फलप्राप्ति समर्थयन्नाह-

हिंसांमि सुसं भोसे हरामि परदारमोविसामि त्ति । चित्तेज्ज कोइ न य चित्तियाण कोवाइ संभूई ॥ ३२५९ ॥

तहवि य धम्माऽधम्मोदयांइ संकप्पओ तहेहावि । वीयकसाए सवओ ऽधम्मो धम्मो य संधुणओ ॥ ३२६० ॥

(हिंसांमि मृगा भापे हरामि परदारानाविशामीति । चिन्तयेत् कोऽपि न च चिन्तिताना कोपादिसंभूति ॥ ३२५९ ॥)

(तथापि च धर्मोऽधर्मोदयादि सकल्पतस्तथेहापि । वीतकण्ठयात् अपमानस्याधर्मो धर्मश्च संस्तुवत ॥ ३२६० ॥)

व्याख्या- 'हिंसांमि हरिणादीन्, मृगा भापेऽहम्, तद्भाषणाच्च वञ्चयामि देवदत्तादीन्, वनमपहरामि तेयमेव परदारानामिशामि निमेवेऽहम्' इत्यादि कश्चिच्चिन्तयेत् । न च तेषां चिन्तिताना हिंसादिचिन्तामिषयभूताना हरिणादीना तत्काल कोपादिसंभूतिः कोपादि-

समोऽस्ति, तथापि हिंसादिचिन्तकस्याधर्मः, दयादिसकल्यतस्तु तद्वतो धर्मो भवति । इत्यामयोरविगोनेन शसिद्वमेव, तथेहापि प्रस्तुते नीतक्रमागमन्यार्हं सिद्धादीन् अपमानस्याधर्मः, संस्तुतस्तु धर्म इति किं नेष्यते ? इति ॥ ३२५६-३२६० ॥

अथोपसंहारपूर्वकं प्रस्तुतपुण्यदशयन्त्राह—

तन्हा धम्मो-उधम्मा जुत्ता निययप्पसाय-कोवाओ । धम्मत्थिणा पयत्तो कज्जो तो सप्पसायम्मि ३२६१
सो य निययप्पसाओ उवस्सं जिण-सिद्धपूयणाउ त्ति । जस्स फलमप्पमेयं तेण तयत्थो पयत्तो उयं ।

(तस्माद् धर्मोऽयमौ युक्तौ निजप्रसाद-कोपाभ्याम् । धर्मायिना प्रयत्न कार्यस्तत् सप्रसादे ॥ ३२६१ ॥)

(स च निजप्रसादोऽयं जिन-सिद्धपूजनादिति । यस्य फलमप्रमेयं तेन तदर्थं प्रयत्नोऽयम् ॥ ३२६२ ॥)

सुगमे, नवर यस्य निजमनःप्रसादस्याप्रमेयमनन्तं फलं येनानन्तफलोऽमौ, तेन कारणेन तदर्थो निजमनःप्रसादार्थं एवाहदादि-
(प्र० एवमहदादि) नमस्कारप्रयत्न इति ॥ ३२६१-३२६२ ॥ अयमर्थस्य साधनार्थं प्रमाणयन्त्राह—

नाणोइमयत्ते सइ पुज्जा कोव-प्पसायविरहाओ । निययप्पसायहेउं नाणाइतियं व जिण-सिद्धा ३२६३

(ज्ञानादिमयत्वे सति पूज्या कोप प्रसादविरहात् । निजप्रसादेहेतोर्ज्ञानादिविरक्तिरिति जिण सिद्धा ॥ ३२६३ ॥)

निजमनःप्रसादेहेतोः पूज्या चिन मिद्धा इति प्रतिज्ञा, ज्ञानादिमयत्वे सति कोप-प्रसादविहादिति हेतुः, ज्ञानादिक्रमदिति दृष्टान्तः ।

कोपादिविरहिता लेण्ड-काण्णदोयोऽपि नियन्ते, अतस्तद्वचनच्छेदार्थं 'ज्ञानादिमयत्वे सति, इति हेतोर्विशेषणमिति ॥ ३२६३ ॥ परः प्राह—

पुज्जा जिणाइवज्जा नहि मोवखत्थं सराग-दोस त्ति । अकयत्थभावओ वि य दव्वट्ठाए दरिह व्व ३२६४

(पूज्या निर्नादिमयत्वे नहि मोक्षार्थं सराग द्वेषा इति । अष्टसार्थभासतोऽपि च द्रव्याभं दरिद्रा इव ॥ ३२६४ ॥)

जिन-सिद्धान् सर्वोयला श्रेणा आचार्यो पाध्याय साधवो नहि नैनं मोक्षार्थं पूज्या इति प्रतिज्ञा, सराग-द्वेषत्वात्, अत एवाहृतार्थभावाच्च, द्रव्यार्थं दरिद्रा इवेति ॥ ३२६४ ॥ अत्र प्रतिविधानमाह—

कलुसफलेण न जुखइ किं चित्तं तत्थ जं विगयरगो । संते वि जो कसाए निगिण्हइ सो वि तत्तुहो ३२६५

(कलुसफलेन न युज्यते किं चित्र सत्र यद् विगतराग । सतोऽपि च कपायान् निगृह्णाति सतोऽपि तत्तुह्य ॥ ३२६५ ॥)

किं तत्र चित्रं किमाश्रयं यद् विगतरागः कलुसफलेन वषायजनितेन चित्तकलुषेन न युज्यते, विगतमययोदयत्वात् तस्य । ननु सतोऽपि तत्तुह्यो वीतरागसमान एव यः सतोऽपि वषायान् निगृह्णति । ततश्चास्मात् परमशुचिचानादाचार्यादयोऽपि वीतरागतुल्या एव, नतमपि फलपाणां निग्रहात् । तत्र 'सराग द्वेषत्वात्' इत्यभिदो हेतुरिति भावः । इयं च गाथा केशुचिदशेषेषु न दृश्यते, पूर्वोक्तानामपि

॥२९०॥
निशेषा०
भागः-२
धर्माधर्मो
स्वप्रसाद-
कोपप्रयोज्यौ,
जिनसिद्ध-
पूजात
सप्रसादः ।

जिनसिद्धौ
पुज्यौ ज्ञाना-
दिमयत्वे
सति कोपा-
विरहितत्वाच्च
ज्ञानादायत्

आचार्यादयो
ऽपि कपाय-
निग्रहादित-
रागसमा

न व्याख्याता; अस्माभिस्तु बहुपादशेषं दर्शनात् सोपयोगत्वाच्च लिखितेति ॥ ३२६५ ॥

‘अकृतार्थत्वात्’ इत्यमरमपि हेतुरनैकान्तरं; अकृतार्थत्वे सत्यपि कारणान्तर्लोऽपि पूजासम्बादिति दर्शयन्नाह—

न परोवयाराओ चिय धम्मो न परोवयारेहेउं च । पूयारंभो नणु सपरिणामसुद्धत्थमक्खवाओ ॥ ३२६६ ॥

(न परोपकारत एव धर्मो न परोपकारहेतोश्च । पूजारम्भो ननु स्वपरिणामशुद्धयर्थाव्याप्त ॥ ३२६६ ॥)

‘अकृतार्थभावात्’ इति द्रुतस्तत्र विलायमभिप्राय—‘स्वयमकृतार्था’ सन्त आचार्यादयो न परोपकारक्षमाः, अतस्तदसमर्थो दरिद्रा इव न ते नमस्करणीयाः, इति । एतच्चायुक्तम्, यतो न परस्मादहंदादेरुपकारात् एव धर्मो नमस्कृतुः, नापि परस्याहंदादेरुपकारहेतोस्तस्य नमस्कारपूजारम्भः, ननु स्वपरिणामशुद्धयर्थाव्याप्तोऽसौ । तत् किञ्चिदकृतार्थत्वे सत्यपि सशुभपरिणामनिन्यनत्वात् पूज्या एवाचार्यादय इति ॥ ३२६६ ॥ अथ पञ्चानामपि पूज्यत्वसमर्थनार्थं प्रमाणमाह—

पूया परोवयाराभावे वि सिवाय जिणवराइणं । परिणामसुद्धिहेउं सुभकिरियाओ य वंभं व ॥ ३२६७ ॥

(पूजा परोपकारभावेऽपि शिवाय जिनधर्तानाम् । परिणामशुद्धिहेतो शुभक्रियायाश्च श्रवणेन ॥ ३२६७ ॥)

शिवाय मोक्षार्थं भवति पूजा, परोपकारभावेऽपि पञ्चानामपि जिनवरादीनामिति साध्यम् ; पूजकपरिणामशुद्धिहेतुत्वात्, तन्मस्कारक्रियायाश्च ज्ञानादिगुणमिष्यन्हुमानत्वेन निरवद्यत्वेन च शुभत्वात्, ब्रह्मचर्यादिवदिति ॥ ३२६७ ॥

अथ सुप्रसिद्धधन्तोपदर्शनापि जिनादिपूजा परोपकारभावेऽपि जिनायेति समर्थयन्नाह—

परहिययगया मेत्ती करेइ भूयाण कमुवयारं सा । अवयारं दूरस्थो कं वा हिंसाइसंकप्पो ? ॥ ३२६८ ॥
पम्माधम्मनिमित्तं तहावि, तह चेव निरुवगारो वि । पूयासुहसंकप्पो धम्मनिमित्तं जिणाइणं ॥ ३२६९ ॥

(परद्वयगतो मंत्री करोति भूतानां कमुपकारं सा । अपकारं दूरस्थ क वा हिंसादिसंकल्प ? ॥ ३२६८ ॥)

(धर्माभिमनित्वं तथापि तथावेह निरुपकारोऽपि । पूजाशुभसंकल्पो धर्मनिमित्तं जिनादीनाम् ॥ ३२६९ ॥)

परहद्वयगता साधुहृदयस्थिता सर्वभूतेषु या मैत्री सा तेषां शुश्रूषादिभूतानां कमुपकारं करोति ? न काञ्चित्, तथा, कं वा देवदाता-दिहृदयगतो दूरस्थहरिणादिभूतग्रामविषयो दूरस्थहरिणाद्येवमपि दूरस्थो हिंसा स्तेयादिसंकल्पोऽपकारं कुर्यात् ? न काञ्चित् ; तथापि मैत्री हिंसादिसंकल्पश्च भूतानामुपकाराऽप्यप्यत्रिहरेऽपि दातव्यं यथास्तस्य धर्मा-धर्मनिमित्तं भवत एव । ‘तथा चैव’ तथैव चोक्तप्रकारेण निरुप-कारोऽपि जिनादीनामुपकारमकुर्वन्नापि भूतानां साधुगतमैत्रीसंकल्पपञ्चिनादीनां पूजाशुभसंकल्पः पूजकस्य धर्मनिमित्तं भवतीति ॥ ३२६८-३२६९ ॥ आह— ननु यथा दान साध्यः, जिनादिना नमस्कारपूजा, तत् कथमस्मात् धर्मनिमित्तं भवति ? इत्याशङ्क्याह—

साधुगतं-
त्रीयत् पूजा-
संकल्पो भूत-
वत् जिनम-
नुपयुज्यते-
धर्मनिमित्तं

॥ २९१ ॥
निशेपा-
भाग-२
आचार्यादी-
नामकृताये-
त्व पूजकाश्च-
परिणामा-
धीनधर्मेऽ-
नायकम्

दाणे वि पराणुगहलम्बणसंकप्पमेत्तओ चेव । फलमिह न उ पच्छां तक्कओवगारा-उवगाराओ ३२७०
इहरोवउत्तभओजिन्नाइ वहम्मि दक्खिण्येयस्स । दिन्तस्स वहावत्ती नेणादाणप्पसंगो उयं ॥ ३२७१ ॥

(दानेऽपि पराणुगहलक्षणसंकल्पमात्रदत्तचैव । फलमिह न तु पश्चात् तच्छ्रुतोपकारा उपकाराभ्याम् ॥ ३२७० ॥)
(इतरूपोपयुक्तभक्षजीर्णविना यद्ये दाक्षिण्यस्य । ददतो वचापचित्तेनादानप्रसङ्गोऽयम् ॥ ३२७१ ॥)

व्याख्या- सान्नादिदानेऽपि पराणुगहलक्षणसंकल्पमात्रत एवेह दातुं- फलनिष्पत्तिः, न पुनः पश्चात् तत्कृताद् दानकृतादुपकारादपकाराद् भवेति, इतरूपोपयुक्ते माच्चादिना भुक्ते भक्ते योऽजीर्णादिदोषस्तेन दाक्षिण्यस्य, दक्षिणा दानं, तद्विषयभूतस्य साध्यादेवधे मरणे सति दातुं- वैयापत्तिर्दिनादिदोषसमापत्तिः । तेन च हिंसादिदोषेणदानप्रसङ्गोऽय ग्रानोति, अनिष्ट चैवत् दातुर्मिश्रदुपरिणामत्वात् । न हि तेन साध्या द्विजियासया दान दत्तम्, किन्तु तद्गुणमनुमानादिपरिणामेन । न चैवं मिश्रदुपरिणामस्यापि पापसम्भवो घटते, अन्यथा मातृस्तन्यपाना-दजीर्णाद् जालस्य मरणे मातृस्तद्वधकृतपापप्रसङ्गादिति । तदेव ग्राह्यं यदुक्तम्- 'धूयाऽणुगाराओऽपरिगहाओ' इत्यादि, तत्र 'पूजादुपकारात्' इत्यप्य हेतुरपाकृतः ॥ ३२७०-३२७१ ॥ अथ 'अपरिग्रहात्' इत्यमुं निराचिकीर्षुराह-

न परपरिगहउ चिय धम्मो किंतु परिणामसुद्धीओ । पूयाअपरिगहम्मि वि सा य धुवा तो तदारंभो ३२७२

(न परपरिग्रहत एव धर्मः किन्तु परिणामशुद्धितः । पूजाऽपरिग्रहेऽपि सा च ध्रुवा तत्स्तवधारम्भ ॥ ३२७२ ॥)

न तस्य पूनायाः परेण पूज्येन परिग्रहादेव स्त्रीभ्रातादेव धर्मः, किन्तु स्वपरिणामशुद्धितः, सा च परिणामशुद्धिः पूजायाः परेणपरि-ग्रहेऽपि ध्रुवा निश्चिता स्वमैवदनसिद्धा समस्ति, तत्स्तवधारम्भो नमस्कारपूजासम्भ इति ॥ ३२७२ ॥

किञ्च, दानस्यापरिग्रहत्वमभ्युपगम्योक्तम्, वस्तुतस्तु तद् नास्त्येवेति दर्शयन्नाह-

इह चोयगमणुमोयगमणिमेहगमेव संपयाणं ति । बहु-मुणि-पडिमाइ जओ न दाणमपरिगहं तेण ३२७३

(इह चोदकमनुमोदकमनिषेधकमेव संप्रदानमिति । बहु-मुनि-श्रुतिमादि यतो न दानमपरिग्रह तेन ॥ ३२७३ ॥)

इह यतो यस्मात् सत्कृत्य सम्पत्तं वा प्रदीयते यस्मै तत् संप्रदानम् । तत्र त्रिनिषध, तयथा- 'दीयता महाम्, बहुफल भवता मति-प्यति' इत्यादिवचनप्रपञ्चेन (प्र० प्रबन्धेन) किञ्चित् मेरुकम्, यथा नहुनाक्षिण, अपर त्वित्यमरेरुक्रमपि दानस्य ग्रहणपरिभोग्यामनु-मोदक भवति, यथा मुनि-साधुः । अन्यत्तु पुष्पाद्यानिषेधादनिषेधवध्, यथाऽद्वैत्यमादि, सर्वत्र संप्रदानार्थस्य विद्यमानत्वात् । तेन तस्माद् न कचिद् दानमपरिग्रहमन्वीति ॥ ३२७३ ॥

॥ ३२९ ॥
निषेपा०
भागः-२
दानेऽपि
स्त्रीपरानु-
ग्रहसंकल्प
एव धर्म-
निमित्तम्

दानपूजाद्य-
परिग्रहोऽ-
किञ्चित्कर

दानपरिग्रह
मेरुणाणुमो-
दनाऽनिये-
धान्यतमरूप

अपि च, किमनया दानस्य परिग्रहापरिग्रहचिन्तया, कार्यस्यान्यथैव स्थितत्वात्; कथम् ? इत्याह—

॥२९३॥

विशेषा०

भाषा-२

भूतेरपरिग्र-

हीतमैत्रीयत्

जिनैरपरि-

प्रहीमपूजा

धर्मजनिका

सिद्धा अमूल-

ज्ञानादिय-

रचैव वि ।

पत पूज्या

दाणमपरिग्रहमि वि धम्मो निययपरिणामसुद्धीओ। अपरिग्रहे वि जइ सा को नाम परिग्रहग्गहो ?

किंच परं हियनियया मेत्ती भूएहिं संपरिग्रहिआ (प्र० अपरिग्रहिआ)। हिंसासंकप्पो वो जं धम्मो धम्महेउ ति

एवं जिणाइपूया सद्धासंबेगसुद्धिहेउओ। अपरिग्रहा वि धम्माय होइ सीलव्वयाइं व ॥ ३२७६ ॥

(दानमपरिग्रहेऽपि धर्मो निजकरणिणमसुद्धे । अपरिग्रहेऽपि यदि सा को नाम परिग्रहग्गह १ ॥ ३२७६ ॥)

(किञ्च पट्टदयनियता मेत्ती श्रुते स्वरिगृहीता (अपरिग्रहीता) । हिंसासंकल्पो वा यद् धर्माऽयमहेतु इति ॥ ३२७५ ॥)

(एवं जिनादिपूजा श्रद्धासंबेगसुद्धिहेतुश्च । अपरिग्रहापि धर्माय भवति शीघ्रतार्तिरिय ॥ ३२७६ ॥)

(यस्य विमूर्तिमानात्) इत्यस्य हेतोरित्यर्थमाह—

तित्तोऽपि गतार्थाः (प्र० . व्यक्तार्थाः) ॥ ३२७४-३२७५-३२७६ ॥ अथ 'विमूर्तिमानात्' इत्यस्य हेतोरित्यर्थमाह—

जं चिय मुत्तिविउत्ता मुत्ता गुणरासओ विसेसेण । तेणं चिय ते पुज्जा नाणाइतियं व मोक्खत्थं ॥ ३२७७ ॥

(यदेव मूर्तिविपुक्ता मुत्ता गुणरासओ विशेषेण । तेन ते पूज्या ज्ञानादिक्रियमि मोक्षार्थम् ॥ ३२७७ ॥)

यस्मादेव 'मूर्तिविपुक्ता'— अमूर्ता युक्ताः सिद्धास्तेन ते शरीरसमन्वजनितसकलवलेद्यविपुक्त (प्र० विमुक्त) च्चाइ गुणरासयः

सन्तो विशेषेण मोक्षार्थं पूज्याः, ज्ञानादिक्रियादिति ॥ ३२७७ ॥ अपि च,

मुत्तिमओ वि न सुत्ती पूइअइ किन्तु जे गुणा तस्स । ते मुत्तिविउत्त चिय नणु सिद्धगुणा विसेसेण ३२७८

(मूर्तिमतोऽपि न मूर्ति पूज्यते किन्तु ते गुणास्तस्य । ते मूर्तिविपुक्ता एव ननु सिद्धगुणा विशेषेण ॥ ३२७८ ॥)

मूर्तिमतोऽपि संबन्धिनी मूर्तिर्न पूज्यते, किन्तु गुणाः, ते च मूर्तिविपुक्ता एवामूर्ता एव । ततश्च 'न पूज्याः सिद्धाः, अमूर्तत्वात्,

नगोपय' इति तदुक्तप्रमाणे विरुद्धव्याभिचारित्वात् विरुद्धो हेतुः, तथा हेतवदपि शक्यते वक्तुम्— पूज्याः सिद्धाः, अमूर्तत्वात्, मूर्तसाधुसं-

न्यमूर्तानामिगुणवदिति । अथ सिद्धगुणा अमूर्ता न भवन्तीति चेदित्याह— ननु, सिद्धगुणा विशेषेणैवामूर्ताः; मूर्तसाधुगुणा हि ज्ञानादयो

मूर्तादिव्यतिरिक्तत्वात् कथञ्चिद् मूर्ता अपि शक्यन्ते वक्तुम्, सिद्धगुणास्तु नैवम्, ततो विशेषेण तेऽमूर्ता एव, इति न तेषा पूजाविरोध इति

॥ ३२७८ ॥ अथ परमतमाक्षिप्य परिहरन्—

अहव मई मुत्तिमओ गुणपूया होइ मुत्तिपूयाओ । तग्गुणसंबंधाओ सिद्धगुणाणं तु सा नत्थि ॥ ३२७९ ॥

(अथवा मत्तिमूर्तिमतो गुणपूजा भवति मूर्तिपूजा । तद्गुणसन्ध्यात् सिद्धगुणानां तु सा नास्ति ॥ ३२७९ ॥)

भेदरूपा धृतराष्ट्रस्योत्तरं (प्र० ० स्पर्धिके) निर्युक्तिः धृतराष्ट्रस्योत्तरं (प्र० ० स्पर्धिके) निर्युक्त्यनुगम इत्यर्थः, नयाश्च प्रलिख्यमाणोऽप्या इति ॥
॥ ३२९६ ॥ कथं पुनः धृतराष्ट्रगमा विधेयाः ? इत्याह—

अणुगंतव्यं मुत्तं सुत्ताणुगमाणुसारो तं च । सुत्तं करोमि भंते ! सामाद्वयमेवमाह्वयं ॥ ३२९७ ॥

(धृतराष्ट्रगमस्य सूर्यं धृतराष्ट्रगमासुसारतत्त्वच । भूय करोमि मदन्तु 'सामाधिक्ये' न्यादिकम् ॥ ३२९७ ॥)

'धृतराष्ट्रगमासुसारो' हीनाक्षरमनत्यक्षरमव्याविद्धाक्षरमस्वरहितमभिलिखित्यादिरूपं धृतराष्ट्रगमस्य व्याख्येयम् । तच्च धृतराष्ट्र 'करोमि भंते ! सामाद्वयं त्वच्च मानञ्च जोगे' इत्याद्युच्चारणायम् । तस्य चार्थो मूलास्यकटीकतोऽवस्येयः । अत्रापि प्रतिपदं व्याख्यातं वक्ष्यते इति ॥ ३२९७ ॥ ननु तस्योच्चारितस्य धृतराष्ट्रस्य किमिह उक्तव्यम् ? इत्याह—

तस्स कथपयन्नासो सुत्तप्फासं भणामि तथैव । सुत्तालावन्नासं नए यवुच्छामि संभवओ ॥ ३२९८ ॥

(तस्य धृतराष्ट्रगमस्य धृतराष्ट्रस्योत्तरं च भणामि तत्रतः । सुत्तालापकन्यासं नयाश्च वक्ष्यामि संभवतः ॥ ३२९८ ॥)

तस्स च धृतराष्ट्रस्य उक्तपदव्याप्तौऽहं धृतराष्ट्रस्योत्तरं भणामि— पदानुच्चार्य ततः 'धृतराष्ट्रस्य' भणिव्याप्तिरर्थः, तथा, तत्रैव धृते धृतालापकानां न्यायं निक्षेपम्, नयाश्च यथासम्भवं नृस्यामि ॥ इति गायत्रयार्थः ॥ ३२९८ ॥ तत्र पदानि विच्छिद्य दर्शयन्नाह—

करणे भए य अंते सामाद्वयं सव्यए यवज्जे य । जोगे पचवखाणे जावञ्जीवाए तिविहेणं ॥ ३२९९ ॥

(करणे भयं चान्तं (भद्रत) मामा यक सर्वकृद् यत्रैव (यव च) योगं प्रत्याख्यातं यावज्जीवादि त्रिविधेन ॥ ३२९९ ॥)

इयं च निर्युक्तिगाथा ॥ ३२९९ ॥ अत्र ऋषिदाह— ननु 'करोमि भंते सामाद्वयं' इत्यादिके धृते 'करोमि' इति पदमादौ वर्तते, तव कथं 'मणो' इति दर्शितम् ? इत्याशङ्क्य भाष्यकार आह—

मुत्तं करोमि भणिए धाऊ विहिओ जाओ ङुक्कियं करणे । तेण करंमिवयणओ गम्मइ करणं तदत्थो त्ति ॥ ३३०० ॥
('मङ्गं करोमि भणिते धातुर्गृहितो यतो ङुक्कइ करणे । तेन करोमिचन्तो गम्यन्ते करणं तदर्थं इति ॥ ३३०० ॥) =

धृते यदुच्चारितं तत्र 'मरोमि' इति भणिते यतो धातुः, 'ङुक्कइ करणे' करणार्थे विहितः पठितस्तेन तस्मात् 'करोमि' इति वचनतत्त्वदर्शयितुं करणमत्र गम्यते । अतस्तदादौ करणं पदमिह दर्शितमिति ॥ ३३०० ॥ तत्रास्य ऋणपदस्य शब्दार्थं भेदाश्नाह—

करणं किरिया भावो संभवओ वेह छन्विहं तं च । नामं ठवणा दविए खित्ते काले य भावे य ॥ ३३०१ ॥

(करणं क्रिया भावः सम्भवतो वेह पट्टवित् तच्च । नामं स्थानतोऽन्वयं हेनं वाग्यं भावतः ॥ ३३०१ ॥)

करणं विरियेति नामो न भावमाश्रमिह वाच्यम्, 'भाववओ वेह' नि उपधा, 'संभवतो यथाभावादि' शब्दार्थो वक्तव्यः, ययथा— कियते

तदिति करणम्, क्रियतेऽनेनेति करणम्, क्रियतेऽस्मिदिति करणम् क्रियतेऽस्मिदिति वा करणमित्यादि । तच्च करण नामादिभेदात् पङ्-
निधमिति ॥ ३३०१ ॥ तत्र नाम-स्थापनाकरणमाह—

नामं नामस्स व नामओ व करणं ति नामकरणं ति । ठवणा करणत्वासो करणागारो व जो जरस्स ॥ ३३०२ ॥

(नाम नामो या नामतो या नामतो या करणमिति नामकरणमिति । स्थापना करणव्यास करणान्तरो वा यो यस्य ॥ ३३०३ ॥)
'नामं ति' नामैव करण नामकरणमिति सामानाधिकरण्य द्रष्टव्यम् । अथवा, नाम्नः करण नामकरणम्, नामतो वा करण नाम-
करणम्, 'करण ति' अय करणद्वयः प्रत्येक योजनीयः, स च योजित एव । 'नामकरण' इति द्वारपरामर्शः । 'ऊज्ज' ति स्थापनाकरण-
मुच्यत इत्यर्थः । किं तत् ? इत्याह—करणस्य करणशब्दस्य न्यामः करणव्यास, अथवा, यो यस्य करणस्य दात्रादेराकारः साष्टादौ
नित्यस्तः स स्थापनाकरणमिति ॥ ३३०२ ॥ अथ द्रव्यकरणमभिधितुं व्यवकरणशब्दस्य व्युत्पादनार्थमाह—

तं तेण तस्स तस्मि व संभवओ व किरिया मया करणं । टव्वरस्स व दव्वेण वदव्वरिम व दव्वकरणं ति ॥ ३३०३ ॥

(तत् तेन तस्य तस्मिन् वा संभवतो वा क्रिया सता करणम् । द्रव्यश्च वा द्रव्येण वा द्रव्ये वा द्रव्यकरणमिति ॥ ३३०३ ॥)

क्रियते तदिति रणमिति करणजदः कर्मसाधनः, क्रियतेऽनेनेति करणमाधनः. तस्य द्रव्यस्य कृतिः करणमिति भागसाधनं, क्रियते
तस्मिन्निमित्त्यधिकरणसाधनः । तत्र कर्मकरणार्थधिकरणेषु द्रव्य च तत् करण चेति कर्मधारय एव समास इत्येतत् स्वयमेव द्रष्टव्यम् ।
'समभओ व किरिया मया करण' ति, अथवा संभवतो यथासंभवपर पणितपुराणादिक समासर, पेश्य क्रियैव मत करणम्, सर्वभारुनिष्पा-
द्यत्वाद् धात्वर्थस्येति । तमेव पणितपुराणादिक समास दर्शयति द्रव्यस्य करणं द्रव्यकरणम्, द्रव्येण वा करण द्रव्यकरणम्, द्रव्ये वा करणं
द्रव्यकरणमिति । अस्य च द्रव्यकरणस्यागमतो नोत्रागमतश्चेत्यादिप्रिचारः सुप्र एव तावद् यामञ्जरीर भव्यशरीर व्यतिरिक्तं द्रव्यकरण
द्विधा—सदाकरणं, नौसदाकरणं च ॥ ३३०३ ॥ तत्र संज्ञाकरणमाह—

व्वकरणं तु सण्णोकरणं पेलुकरणाइयं बहुहा । सण्णा नामं ति मई तं नो नामं जमभिहाणं ॥ ३३०४ ॥
'वो तदत्थविगले कीरइ, दव्वं तु दव्वपरिणामं । पेलुकरणाइ, न हि तं तदत्थमुन्नं नवा सद्दो ३३०५
जइ न तदत्थविहीणं तो किं दव्वकरणं ? जओ तेणं । दव्वं कीरइ सण्णकरणं ति य करणाखुडीओ ॥ ३३०६

(द्रव्यकरण तु संज्ञाकरण पेलुकरणदिक बहुधा । संज्ञा नामेति मतिस्तद् नो नाम यदभिधानम् ॥ ३३०४ ॥)

(यद् वा वदर्थविकले क्रियते द्रव्य तु द्रव्यपरिणामम् । पेलुकरणादि न हि तत् सत्तथान्य न वा शब्द ॥ ३३०५ ॥)

(यदि न सदर्थविहीनं तत किं द्रव्यकरण, ? यतस्तेन । द्रव्यं क्रियते संज्ञाकरणमिति च करणत्वे ॥ ३३०६ ॥)

व्याख्या-द्रव्यकरणं तु यत् तावत् संज्ञाकरणं तत् पेलुकरणादिकं 'बहुधा' नमुनेदम् । तत्र लाटदेशे रूतसमन्धिनी या 'पूणिक्का' इति ग्रामिद्या सैव महाराष्ट्रकविषये 'पेलुः' इत्युच्यते, तस्याः करणं निर्वर्तकं वंशादिमयी शलाका पेलुकरणम्, आदिशब्दात् कटकरणं पाङ्गनादि, तथा मातृकिरणं गालानामधीयमानानां वर्तनकम्, तथा काण्डकैरणुषकरणविशेषरूपं काण्डकरणं परिगृह्यते । एवमन्यदपि लोकाप्रसिद्धं लोकाप्रसिद्धिगुणं करणं संज्ञाकरणं वेदितव्यम् । ननु संज्ञा नामवैचल्यम्, ततश्च संज्ञाकरणं नामकरणयोर्विशेषो न ग्राह्योतीति परस्म्य मतिर्भवेत्, तदेतद् नौ नैव युक्तम्, यस्मात् 'करणम्' इत्यक्षरत्रयत्वं रूपमभिधानमात्रमेव नाम, न तु द्रव्यम्; अथवा यत् तदर्थविक्रमे करणार्थविक्रमे वस्तुनि संकेतमात्रतः 'करणम्' इति नाम क्रियते तद् नामकरणमुच्यते; संज्ञाकरणं तु पेलुकरणादिकं पूणिक्कावलनकशलाकादि द्रव्यम् ; तेन तेन पूणिक्काकरणरूपेण यद् द्रव्यं गमनं तत्परिणामं तत्समायामिधीयते, हि यस्माद् न तत् पेलुकरणादि द्रव्यं तदर्थशून्यं करणशब्दादर्थनिरूपम्, पूणिक्कादिकरणपरिणामान्वितत्वात्, नापि शब्दः करणाभिधानमात्ररूपः, इति नामकरण-संज्ञाकरणयोर्भेद इति । अहं-ननु यदि तदर्थनिर्दिष्टं करणशब्दार्थरहितं संज्ञाकरणं न भवति, ततस्तर्हि किं कस्माद् द्रव्यकरणमेतत् ?- किमिति द्रव्यविचारे इदं पृथ्यते ?-ननु भाव-करणमेवास्त्वित्यभिप्रायः । उच्यते-यतस्तेन पेलुकरणादिना संज्ञाकरणेन द्रव्यं पूणिक्कादिकं क्रियते निर्वर्त्यते, अतो 'द्रव्यस्य करणं द्रव्य-करणम्' इति व्युत्पत्त्यर्थमाश्रित्य द्रव्यकरणमिदमुच्यते । संज्ञाकरणं त्विदं करणरूढितो भव्यते, करणसंज्ञाया लोकेऽस्य रूढत्वादित्यर्थः ॥ ॥३०४-३३०५-३३०६॥ अथ नोमज्ञाकरणमाह—

नोसंज्ञाकरणं पुण द्रव्यस्सारूढकरणसण पि । तत्किरियाभावाओ पओगओ वीससाओ य ॥३३०७॥
साइयमणाइयं वा अजीवद्ववाण वीससाकरणं । धम्मा-उधम्म-नहाणं अणाइ संघाययाकरणं ३३०८

(नोसंज्ञाकरणं पुनर्द्रव्यस्सारूढकरणसंज्ञमपि । तत्किरियाभावात् प्रयोगतो निस्ससत्तञ्च ॥ ३३०७ ॥)

(सादिकमनादिकं वाऽजीवद्रव्याणां विस्ससाकरणम् । धर्मा उधम्मं नमसामनादि संचयतनकरणम् ॥ ३३०८ ॥)

व्याख्या-नोसंज्ञाकरणं तु द्रव्यस्य प्रयोगतो विस्ससत्तञ्च भवति । कथंभूतम् ? इत्याह-अरूढकरणमंज्ञमपि-अरूढा अप्रसिद्धा 'करणम्' इति मत्ता यत्र तदरूढकरणसंज्ञमपि, अत एव सणसंज्ञायास्तत्राभावाद् नोसंज्ञाकरणमुच्यते-अरूढकरणसंज्ञं करणमिदमित्यर्थः । यदि करण-संज्ञा तत्र नास्ति तर्हि करणमपि रुममुच्यते ? इत्याह-'तत्किरियाभावाउ' चि, सा चामौ करणलक्षणा क्रिया च तत्क्रिया तस्याः संज्ञावा-दिती । इदमुक्तं भवति-यद्यपि शरीरा उन्नेन्द्रियरादीं करणमना नास्ति तथापि प्रयोगविस्समजनिनकरणक्रिया विद्यते, अतस्तदपेक्षमेतेषां करणत्वं न विरुध्यत इति । तत्राजीवद्रव्याणां विस्समारणं साधनादि च भवति । तत्र धर्मा-उधर्मास्तिकाय-नभसां संचयतनकरणं प्रदेशानां सारम्भं महत्त्ववस्थानरूपं करणमनादिरूपं विशेषमिति ॥ ३३०७-३३०८ ॥ अत्र पणं ग्राह—

ननु करणमणार्थं च विरुद्धं भणणं न दोषोऽयं । अन्नोन्नसमाहाणं जमिहं करणं न निवृत्ती ३०९

(ननु करणमनादिकं च विरुद्धं भण्यते न दोषोऽयम् । अन्योन्यसमाधानं यदिह करणं न निवृत्ति ॥ ३३०९ ॥)

ननु कृतिनिवृत्तिरस्तुनः करणमुच्यते, तच्च माधेव भवति, घट-कट्ट शकटादिकरणम् । ततश्च करणमनादि चेत्युच्यमानं विरुद्धमेव, 'माता मे वन्या' इत्यादिवचनवदिति । भण्यतेऽत्रोत्तरम्-नायं दोषः, यस्माद् धर्मास्तिकायादिप्रदेशानामन्योन्यं परस्परं यत् सम्यगाधानं समाधानमनादिकालात् संहत्यावस्थानम्, धातूनामनेका-ज्जात्वात्, तदेवेहामिमेतं करणम्, न पुनरपूर्वां निवृत्तिः । धर्मास्तिकायादिप्रदेशाशेषश्च यत् संहत्यावस्थानं तस्यानादित्वं न किञ्चिद् निरुच्यते, अनादिकालीनत्वादस्येति ॥ ३३०९ ॥

अथवा, धर्मोऽधर्म-नभसा सादिकमपि करणं भवतीति दर्शयन्नाह-

अहं परपञ्चयाओ संजोगाड करणं नभार्हणं । साडयमुवयाराओ पञ्जायादेसओ वावि ॥ ३३१० ॥

(अथवा परप्रत्ययात् संयोगादि करणं नभसादीनाम् । सादिकमुपचारात् पर्यायादेशतो वापि ॥ ३३१० ॥)

अथवा, उपचाराद् नभःप्रभृतीनां करणं सादिकं निज्ञेयम् । उपचारोऽपि कुतः ? इत्याह-परप्रत्ययात्, घटादिवस्तुन्याश्रित्येत्यर्थः । कथंभूतं करणम् ? मयोगादि, आदिशब्दाद् विभागादिपरिग्रहः । इदमुक्तं भवति-अस्मादादीनां घटादिसंयोगादयः सादयः सपर्ययमनाश्च ततो यत् तेषां घटादिभिः सह संयोगादिकरणं तत् सादिकं भवत्येव । अथवा, पर्यायरूपतया सर्वमपि वस्तु जैनानां सादि मपर्यवसितमेव भवति । अतः पर्यायादेशतः पर्यायानाश्रित्य नभःप्रभृतीनामपि करणं सादिकं नोद्भव्यमिति । तदेवमरूपिणामजीवद्रव्याणां साधनादि च विस्तारमणमुक्तम् ॥ ३३१० ॥ अथ रूप्यजीवद्रव्याण्याश्रित्याह-

चवखुसमचवखुसंचिय साईअं रूविवीससाकरणं । अवभाणुपपभिईणं बहुहा संघाय-भेयकयं ॥ ३३११ ॥

(चातुसमचवखुसमेव सादिकं रूपविभक्तसाकरणम् । अत्राऽणुप्रभृतीनां बहुधा संघातं भेदकृतम् ॥ ३३११ ॥)

इहात्रेन्द्रधनुः-परमाणुप्रभृतीनां रूप्यजीवद्रव्याणां विस्तारमणं चवखुसं दृश्यते इति चाक्षुषमप्रादीनाम्, चक्षुर्गोचरातीतमचाक्षुषं परमाणुं द्रव्यरूपादीनाम् । एतद् द्विप्रियमपि संघातं भेदकृतं 'वहुया'-बहुभेदं सादिकं भवति । अप्रादीनां केचित् पुद्गलाः सहन्यन्ते, केचित् भिद्यन्ते, ततस्तेषां नानारूपता भवति । एवं द्रव्यरूपादिस्थानेष्वपि गान्ध्याम्, परमाणोस्तु स्थन्वाद् भेदकृतमेव करणम्, "भेदादणुः" (तच्चा० ५, २७) इति वचनादिति । करणं वेह कृतिः स्वभावात् एव निवृत्तिर्गृह्यते, न पुनः कियत इति करणमिति । उक्तं विस्तारमणम् ॥ ३३११ ॥ अथ प्रयोगमकरणमाह-

॥ ३३०९ ॥

विशेषा०

भाग-२

मरण चाना-

दि चेति

कथम् ?

धर्माधर्मनम-

साधुत्त-

करणम्

मुद्रलानां पि

ससाकरणम्

होइ पओगो जीवव्यावारो तेण जं विणिम्माणं । सखीवमजीवं वा पओगकरणं तयं बहुहा ॥ ३३१२ ॥

सखीवं मूलुत्तरकरणं मूलकरणं जमाईयं । पंचणहं देहाणं उत्तरमाइत्तियस्सेव ॥ ३३१३ ॥

(भवति प्रयोगो जीवव्यापारस्तेन यद् प्रतिमाणम् । सखीवमजीवं वा प्रयोगकरणं तद् बहुहा ॥ ३३१२ ॥)

(सखीवं मूलुत्तरकरणं मूलकरणं यणम् । पञ्चानां देहानामुत्तरमाइत्तियस्सेव ॥ ३३१३ ॥)

व्याख्या-प्रयोजनं प्रयोगो भवति । क ? इत्याह-जीवव्यापारः, तेन यद् विनिर्माणं विनिर्माणं तत् प्रयोगकरणं भण्यते, तच्च सखीवमजीवं च गृह्यते । इह च सन् विद्यमानो जीवो यत्र तद् सखीवं प्रयोगकरणं पञ्चानामादिरिकादिशरीराणां द्रष्टव्यम् । इह च मूलरणे-त्तरकरणमेवाद् द्विविधम् । अत एवाह-‘सखीवं मूलुत्तरकरणं’ ति, सखीवं प्रयोगकरणं द्विभेदयुः तद्यथा-मूलकरणम्, उत्तरकरणं च । तत्र मूलकरणं ‘जमाईयं’ ति पञ्चानामपि शरीराणां यदाद्य पुद्गलसंघातकरणं तद् मूलरणं वेदितव्यम् । ‘उत्तरमाइत्तियस्सेव’ ति उत्तरकरणं त्वादित्तरस्य, आद्यानामेवौदाहिकं वैक्रियाऽऽहारकशरीराणां भवति, न तु तैजस-आर्मणयोर्लियर्थः ॥ ३३१२-३३१३ ॥

नन्वस्याद्यशरीरपस्य निर-उर-प्रभृतीन्यङ्गानि, कर-चरणाङ्गान्यदीनि चोपाद्धानि भवन्ति, तत्रापि किंयदिह मूलकरणम्, किंयचोत्तरकरणम् ? इति निर्माणेन कथयतामित्यत्राह-

मूलकरणं सिर्रो-र-पिट्टी-वाहो-दरो-रनिम्माणं । उत्तरमवसेसाणं करणं केसाइकम्मं वा ॥ ३३१४ ॥

(मूलकरणं सिर-उर-पिट्टि-गाहू-दरो रनिर्माणम् । उत्तरमवसेसाणां करणं केसाइकम्मम् ॥ ३३१४ ॥)

हौदाहिरिकादिशरीरत्रये यच्छिर-उर-पृष्ठि-बाहुद्वयो-दरो-न्दयलक्षणानामष्टानामङ्गानां निर्माणं निपादनं तत् मूलकरणम्, अवशेषाणा- तु कर-चरणा-मुल्यादीनामुपाद्धानां यद् निर्माणं तदुत्तरकरणम्, तथौदाहिकं वैक्रियशरीरयोः केअ-नल-दशनादिसंस्काररूपं यत् केसादिकम्मं तदपि त्वोत्तरकरणमिति ॥ ३३१४ ॥ अपरमर्थादाहिक-वैक्रियशरीरोत्तरकरणं दर्शयन्नाह-

संठणमणेगविहं दुणहं, पढमस्स भेसएहिं पि । वणणाईणं करणं, परिकम्मं तइयए नत्थि ॥ ३३१५ ॥

(संव्यापनमेनेकविधं द्वयोः प्रथमस्य भेज्जेरपि । वणणादीनां करणं परिकम्मं त्वोत्तरके नास्ति ॥ ३३१५ ॥)

विमट्ठरणाधिपयवमधानादिरूपमौदाहिकं, केसाद्युपरचनरूपं तु संस्थापनं वैक्रिये, इत्येव द्वयोराद्यशरीरयोः संस्थापनं संस्करणमेनेक- विधं भवति, प्रथमस्य पुत्तरादिरिकशरीरस्यान्योऽपि विधौप । क ? इत्याह-भेज्जेरपि लक्षणास्तैलादिभिर्बिन्दु वणणादीनां विधौपपादानं तत् तत्त्वोत्तरकरणम् । ततोपि त्वाहारकशरीरे केअ-नल-दन्तादिपरिस्मं नास्तेव, स्वस्वेषेण निशिष्टत्वात्, प्रयोजनभावाच्चोति ॥ ३३१५ ॥

अस्य, प्रसारान्तरणापि त्रितयं जीवप्रयोगकरणं त्रितयेयम् । कथम् ? इत्याह-

अति वचनाद् यदाऽऽद्यस्वसनादया बहिर्देशादृच्छालेके त्रसनादया बहिरेष निगोदादिजीवश्रुतिभिः समयैरुत्पद्यते, तदा ग्रिहग्रहगतमपान्त-
रागततावाद्याक्षयः समयाः, चतुर्थस्तु सघातसमयः, इत्येव चतुर्थिरपि समयन्यूनं बुद्धकर्मग्रहणं सघात-परिशाटोभयस्य जघन्यकालः प्राप्यते,
तन् किमितीह त्रिभिरेव समयन्यूनं बुद्धकर्मग्रहणं जघन्यस्तत्कालः उक्तः ? । सत्यम्, किन्तु सघात-चतुःसमयाणां ग्रिहग्रहाणैव य आद्यसमयः
म इह परमप्रथमसमयो न विवक्षितः, किन्तु पूर्ववत्परममय एव, पूर्वमशरीरस्य तत्र मुख्यमानत्वाद्, मुख्यमानं च अमुक्तं (श्र० च युक्तं)-
मिति व्यद्वान्ययमताश्रयणादिति । अथवा, त्रसनीयसमयान्येवेदेषान्तरालागतिमिद्विधा, त्रसनीयाश्चोत्कृष्टतोऽपि तृतीयसमये उत्पत्तिस्थानं
प्राप्नुवन्तीत्यदोष इति तावद् वयमप्यगच्छामः । तच्च तु बहुश्रुता एव रिदन्तीति । इह चैतानि बुद्धकर्मग्रहणान्येकस्मिन्बुद्धमासनिःश्वासे
मातिरेकानि मत्तदश मन्वज्यानि ; यत उक्तम्- 'सुडुगममगगहणा सत्तरस हवंति आणुपाणमि' (बुद्धकर्मग्रहणानि सत्तदश भवन्ति आणुपाणयो)
इत्यादि ॥ ३३१८ ॥ अथ 'पल्लितियं' इत्याद्येकदशमघात परिशाटोभयकालभानामाह--

उक्कोसो समज्जणो जो सो संघायणासमयहीणो । किह न दुसमयविहीणो साडणसमए ऽवणीयमि ३३१९
(उच्छृष्ट समयोको य स सघातनासमयहीन । इयं न द्विस्तमयाविहीन शाटनसमयेऽपनोते ? ॥ ३३१९ ॥)

इह यो देवकुमीदिपूत्तत्र आदारिकशरीरस्य प्रथमममये सघात कृत्वा ग्रीणि च पल्योपमानि उत्कृष्टमाधुः परिपाल्य त्रियते, तस्य
सघातसमयन्यूनानि ग्रीणि पल्योपमान्युत्कृष्ट- मघात परिशाटोभयकालः प्राप्यते । अथाह-- ननु कथमेकैव समयेन न्यूनोऽयमभिविधीयते,
यावता यथा शरीरप्रणयप्रथमसमये सर्वमघातस्तथा तन्मोक्षसमये सर्वपरिशाटोऽपि भवति । ततस्त्वस्मिन्नपि परिशाटसमयेऽपनीते समयद्वय-
हीन एवासौ प्राप्नोतीति ॥ ३३१९ ॥ अत्र प्रतिविधिसुराह-

भणइ भवचरिमम्मि वि समए संघायसाडणे चेव । परभवपढमे साडणमओ तदूणो न कालो ति ३३२०
(भण्यते भवचरमेऽपि समये सघात शाटने एव । परभवप्रथमे शाटनमवतत्तदूणो न काल इति ॥ ३३२० ॥)

भण्यतेऽगोचरम्-- भयस्य चरमेऽपि ममये मघात परिशाटोभयमेव प्रवर्तते । यत्तु शरीरपुद्गलानां कैवल्य परिशाटनमेव, तत् परमस्य
प्रथमममय एव मन्तव्यम्, 'परमपढमे साडण' इति निययनयमताश्रयणम् । अतस्तेन परिशाटनमयेन न्यून- सघातपरिशाटोभयकालो न
भवतीति ॥ ३३२० ॥ अत्र व्यवहारनयमादी प्रेरयति--

जइ परपढमे साडो निव्विग्गहओ य तम्मि संघाओ । नणु मच्चसाड-संघायणाओ समए विरुद्धाओ ३३२१

(यदि परमपढमे जाडो निर्बिम्बहृत्तत्र तस्मिन् सघात । ननु सर्वजाड-सघातने समये विरुद्धे ॥ ३३२१ ॥)

मो निर्भयपयपादिन् । यदि परमप्रथमममये शाटोऽप्युपगम्यते, निरिम्बिदश्रय "अजुमेण्येकेपमपमानस्य तस्मिन्नेव समये भवति

इप्सते, तदा नन्वहो सर्वशोषायाँ युगपदेकस्मिन्नेन समये विलङ्घाँ तौ ग्राह्यतः, सर्वशोषस्य पूर्वभगशरीरसमन्वित्वात्, सर्वसंघातस्य च भ्रान्तरगतशरीरनिपत्यत्वात्, मन्द्रभगशरीरयोश्च युगपत्सत्त्वस्य दूरनिद्रुत्वादिति ॥ ३३२१ ॥ निश्चयनपयानी प्रतिविधानमाह—
जम्हा विगच्छमाणं विगयं उपपञ्चमाणमुपपणं । तो परभवाडसमए मोक्खा-दुणाण न विरोहो ३३२२

(यस्माद् विगच्छद् भिगतशुलभयमानमुत्पन्नम् । तत् परमवात्समये मोक्षः ऽऽदानयोगेन निरोधः ॥ ३३२० ॥)
यस्मात् पूर्वभगशरीर परमवाद्यमये विगच्छद् निगतम्, उत्पद्यमान त्प्रेतनभगशरीरशुल्लभम्, क्रियाकाल निष्ठाकालयोरभेदात् ।

तत्तन्त्र मोक्षः-ऽऽदानयोरिव्यमाणयोर्न कश्चिद् निरोधः, मुख्यमानस्य मुक्तत्वेनैक्येऽप्रेतनभगशरीरस्य तत्र मद्रावादिति ॥ ३३२२ ॥

अपि च, मरणसमयः परमवाद्यसमयत्वेनान्युपगन्तव्य एव, अन्यथा दोषमभवादित्याह—

चुडसमए नेह भवो इह देहविमोक्खओ जहो ऽतीए । जइ न परभवो वि तहिं तो सो को होउ संसारी ?

(च्युतिसमये नेहभम एह देहविमोक्षतो यथाज्ञाते । यदि न परमबोऽपि तर्हि तत् स को भगवु संसारी ? ॥ ३३२३ ॥)

च्युतिसमये इहभगशरीरः-ऽऽद्यु पुद्गलमपरिधाः-दसमये तानिद्रुभवो न भवति, इहभवेदेहस्याधुषत्र मुख्यमानत्वात्, मुख्यमानस्य च सर्वथा निमोक्षात्, क्रियाकाल-निष्ठाकालयोरभेदादिति । 'जहाऽतीए' ति यथाऽतीतजन्मनीहभमो नास्ति, अत्रत्यदेहाभावात्, तथा च्युति-नमयेऽप्यसौ न भवत्येव, इहभवेदेहाभावात् तस्याऽप्यनभ्युपगम्यमान-तदाऽसौ संसारी जीव को भवतु, इहभवत्त्वस्य तानिद्रु युक्तिवत् (ग्र० भवद्युक्ति) एव निपेधात्, परमत्तस्य तु त्वयाऽप्यनभ्युपगम्यमान-त्वात् ? । मसालिनेन च मुक्तव्यपदेगाभावाद् निर्व्यपदेश एवासौ स्यादिति ॥ ३३२३ ॥ व्यवहानयवादी ग्राह—

नणु जह विगहकाले देहाभावे वि पर भवगहणं । तह देहाभावम्मि वि होज्जेह भवो वि को दोसो ? ३३२४

(ननु यथा विगहकाले देहाभावेऽपि परमग्रहणम् । तथा देहाभावेऽपि भवेदिहभवोऽपि को दोषः ? ॥ ३३२४ ॥)

ननु यथा विगहकाले विगहेण परमभगमनकाले पारमविक्रदेहाभावेऽपि जीनस्य परमग्रहणं नारकादिपारमविकल्पपदेश', तथा च्युति-नमयेऽपीहभगशरीरमावेऽपीहभमोऽपि यदि भवेत्—इहभव्यपदेशोऽपि यदि स्यात्, तर्हि को दोषः ?—न कश्चित्, न्यायस्य समानत्वादिति ।

ममयेऽपीहभगशरीरमावेऽपीहभमोऽपि प्रतिविधानमाह—

॥ ३३२४ ॥ निश्चयवादी प्रतिविधानमाह—

जं चिय विगहकालो देहाभावे वि तो परभवो सो । चुडसमए उ न देहो न विगही जइ स को होउ ? ॥ ३३२४ ॥

(यदेव विगहकालो देहाभावेऽपि तत् परमव स । च्युतिसमये तु न देहो न विगहो यदि स को भवतु ? ॥ ३३२४ ॥)

हन्त ! यत् एवापान्तरालादौ जीनस्य विगहकालो न तु पूर्वभगकालः, तत् एव देहाभावेऽप्यसौ परमः परमत्तनन्विधत्वेन व्यपदेश्यः,

३ जइ विह रिगहकाले (सू० चूर्णी प्राचीनप्रती)

च्युतिसमये
इहत्याधुर-
भानान्तेह-
भव, निगहे
तु परमवाद्य
सद्व्यापसरभव

॥ ३०५ ॥
विशेषः
भागः-२

खुट्टागभवगहणं जहन्नमुक्रोसयं च तेत्तीसं । तं सागरोवमाइं संपुण्णा पुव्वकोडी य ॥ ३३३२ ॥

(श्रुतदमप्रहणं जघन्यमुत्कृष्टं च त्रयस्त्रिंशत् । तत् सागरोपमाणि संपूर्णा पूर्वकोटिश्च ॥ ३३३० ॥)

श्रीद्वारिकशाटस्य चान्तरे जघन्यत् शुल्लकभग्रहणं भवति । उत्कृष्टं तु 'वत्' शाटान्तरं पूर्वकोट्यविक्रानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि भवन्ति । अगह- नन्वेतद् नामगन्धामः, जघन्यपक्षे समयोनशुल्लरुभग्रहणप्राप्तिरुत्कृष्टपक्षेऽपि समयोनपूर्वकोट्यविक्रान्यविक्रान्तसागरोपमाना- भवेति, तथाहि- यः शुल्लरुभग्रहणाशुक्लेषु वनसत्यादिपूत्यधत्ते स 'परमवपदमे साडण' (गा०-३३२०) इति वचनात् तस्य शुल्लरुभ- ग्रहणस्यादिनमये प्राक्तनोद्वारिकशरीरस्य सर्वशाटं करोति, ततः शुल्लकभग्रहणपर्यन्ते श्रुतः पुनरपि परमवाद्यमये औदारिकस्य सर्वशाटं विषयने, इत्येवमाद्वारिकशाटस्यान्तरे जघन्यतः समयोन शुल्लरुभग्रहणं प्राप्नोति, उत्कृष्टपक्षेऽपि सपतमनुष्यः कश्चिद् श्रुतो देवमवाद्यमये औदारिकस्य सर्वशाटं कृत्वा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यनुत्तरसुरेन्द्रायुरतिबाह्व पूर्वकोट्यशुक्लेषु मनुष्येपूत्यद्य श्रुतो यदा पुनरपि परमवाद्यसमय औदारिकस्य सर्वशाटं करोति, पूर्वकोटिमयाच्च समयो देवभगणुक्ते विष्यते, तद्वद्वारिकस्य शाटस्याप्रा(प्र० शाटस्य चा)न्तरे उत्कृष्टतः समयोनपूर्वकोट्यविक्रानि त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि लभ्यन्ते, ततः कथमिदं नेतव्यम् ? इति । सत्यमुक्तम्, किन्त्विह शुल्लरुभग्रहणाद्यममये वारिशाटो नेष्यते, किन्तु पूर्वभग्नचरमसमये 'विगच्छद् अभिगतम्' इति व्यवहारनयमताश्रयणाद् देवभग्नचरममयेऽपि वारिशाटो न क्रियते, किन्तु संयत्तचरमसमये, अत्रापि व्यवहारनयमताश्रयणात् तत् एव (प्र० एत) जघन्यपदे उत्कृष्टपदे चादौ व्यवहारनयमताश्रयणे, पर्यन्ते तु निश्चयमयमताद्रीशारे सर्वमपि भाष्यशरोत्तमनिरोधेन गच्छतीति वृद्धा व्याचक्षते, तच्च तु गम्भीरप्रापितात् । परमशुख एव निदन्ति । तदेव- मंदादिनिमघात-वारिशाटोभयाना कालोऽन्तरं चोक्तम् ॥ ३३३२ ॥ अथ त्रिक्रियशरीरस्य जघन्य सघातकालमाह—

वेडविच्यसंघाओ समओ सो पुण विउव्वणाईए । ओरालियणमहवा देवाइंणाडगहणम्मि ॥ ३३३३ ॥

(वेडविच्यसघातं ममय स पुनर्विच्यवर्णनो । औदारिकणमहवा देवानिनामाग्रहणे ॥ ३३३३ ॥)

त्रैक्रियशरीरस्य सघातो जघन्यतः परममयः, स च 'ओरालियण' ति, औदारिकशरीरिणामुत्तरत्रैक्रियलब्धिमता तिर्यगमनुष्यणा निद्राणमुत्तरत्रैक्रियमरण तस्यादिविच्येनादिस्तेस्मिन् विच्ये, तिरश्चो मनुष्यस्य वोत्तरत्रैक्रियं कृते एस्मिन् त्रयमसमये मघातो भवतीत्यर्थः । अथवा, देवादीना देवनाकाणा वक्रियशरीरग्रहणस्यादौकेस्मिन् ममये सघातो भवतीति ॥ ३३३३ ॥

अत्रोक्तं त्रैक्रियसंघातकालमाह—

उक्रोमो समचदुगंजो समयं विउव्विउं मओ विडप । समए सुरेमुवच्चइ निव्विगगहओ तयं तस्स ॥ ३३३४ ॥

(उत्कृष्ट समचदुर्गं म समयं विउव्विउं श्रुतो विडपीडे । समये सुरेमुवच्चइ निर्विगहणतः मय्य ॥ ३३३४ ॥)

॥ ३०८ ॥
विशेषा०
भागः-२
जघन्यमौदा-
रिकाद्यान्तरे
शुल्लकभच,
उत्कृष्टं पूर्व-
कोट्यधिक-
३३ सागरा

वैक्रियशरीर-
स्य जघन्य
उत्कृष्टश्च
सघातकाल

उच्छृणुसंघातकालः समयद्वय भवति । 'तय तस्स' चि, तच्च समयद्वय तस्य भवति, य औदारिकशरीरी समयमेकमुत्तरवैक्रिय कृत्वा श्रुतो द्वितीयसमये निमिग्रेहेण ऋजुगत्या सुरेण प्रजति । तत्र च प्रथमसमये वैक्रियस्य सघात करोति । तस्यैको वैक्रियसंघातसमयोऽस्त्य, द्वितीयस्तु देवसन्धीति ॥ ३३३४ ॥ अथ वैक्रियस्यैव जघन्यमुच्छृणु च सघातपरिशोडोभयकालमाह—

उभय जहन्नं समओ सो पुण दुसमयविउन्वियमयस्स । परमयराइं संघायसमयहीणाइं तेत्तीसं ॥ ३३३५ ॥

(उभये जघन्य समय, स पुनर्द्विसमयविभुर्नितश्रुतस्य । परमतराणि सघातसमयहीनानि त्रयस्त्रिंशत् ॥ ३३३५ ॥)

वैक्रियसंघात परिशोडोभय जघन्यतः समयो भवति । स च समयः समयद्वय वैक्रिय कृत्वा श्रुतस्य द्रष्टव्यः । इदमुक्तं भवति—केन चिदौदारिकशरीरिणोत्तरवैक्रियमारब्धम् । स च तत्र प्रथमसमये सघातम्, द्वितीयसमये तु संघातपरिशोडोभय कृत्वा यदा प्रियते तदा तस्य, सघात-परिशोडोभयस्य समयलक्षणो जघन्यकालः प्राप्यत इति । परमुच्छृणुभयस्य स्थितिमानं तु त्रीतुं लङ्घयितुमशक्यन्यतराणि सागरो-पमाणेकेन सघातसमयेन हीनानि त्रयस्त्रिंशदनुत्तरसुरेण्यतिष्ठाननरके वा बोद्धव्यानीति । तदेव वैक्रियमवागस्योभयस्य च काल उक्तः, परिशोडस्य त्वेकममवलक्षणः कालः स्वयमेव द्रष्टव्यः ॥ ३३३५ ॥ अथ वैक्रियसंघातस्य जघन्यमन्तरकालमाह—

संघायं तरसमओ समयविउन्वियमस्स तइयम्मि । सो दिवि संघाययओ तइए व मंयस्स तइयम्मि ॥ ३३३६ ॥

(मघातान्तरसमय समयविभुर्नितश्रुतस्य श्रुतीये । स दिवि संघातयतरश्रुतीये वा श्रुतस्य श्रुतीये ॥ ३३३६ ॥)

वैक्रियसंघातस्य सघातस्य च जघन्यमन्तर समयो भवति । स औदारिकशरीरिण समयमेकमुत्तरवैक्रियं कृत्वा श्रुतस्य द्वितीय समयं निग्रेहे विधाय तृतीयसमये दिनि देवलोकं सघातयतो वैक्रियशरीरसंघातं कुर्वतो विज्ञेय । अत्र हि प्राक्तनोत्तरवैक्रियसंघातस्य देववैक्रियसंघातस्य च विग्रहममयोऽन्तरं भवति । अथवा, तस्यौदारिकशरीरिणः समयद्वयमुत्तरवैक्रियं कृत्वा तृतीयसमये श्रुतस्य निमिग्रेहेण च दिनि समुत्पन्नस्य तस्मिन्नेव तृतीयसमये देववैक्रियसंघातं कुर्वत एकः सघात-परिशोडोभयसमयः सघातान्तरं भवतीति ॥ ३३३६ ॥

अथ वैक्रियसंघात परिशोडोभयस्य श्राटस्य च जघन्यमन्तरकालमाह—

उभयस्स चिर विउन्विय मयस्स देवेस उविगहगयस्स । साडस्संतमुहुत्तं तिण्ह वि तरकालमुक्कोसं ॥

(उभयस्य चिर विभुर्न्यं श्रुतस्य देवेण्यविग्रहगतस्य । श्राटस्यान्तमुहुत्तं त्रयाणामपि तरकालमुक्तेयम् ॥ ३३३७ ॥)

उभयस्य वैक्रियस्य सवन्धिनः सघात परिशोडलक्षणस्य 'ममय एको जघन्यमन्तर भवति' इत्याद्याहारः । कस्य जन्तोदिदमवाप्यते ? इत्याह—चिरमन्तमुहुत्तमानं कालं विभुर्न्यं वैक्रिययणुपि स्थित्वा श्रुतस्य देवेण्यविग्रहगतस्य जन्तोः सघातसमयोऽन्तरे प्राप्यते । अयमत्र भाग्यार्थः—य औदारिकशरीरी वैक्रियलक्ष्मिमानुपकल्पितवैक्रियशरीरः परिपूर्णं तिर्यग्मनुष्यवैक्रियस्थितिकालं यावत् सघात परिशोडो विधाय

॥ ३०९ ॥

विशेषः

भागः-२

जघन्योच्छृणु

वैक्रियसंघा-

तपरिशोड-

काल

वै० सघात-

जघन्यान्तर-

काल

वै० सघात-

परिशोडजघ-

या-तरकाल

मन्तरमन्त्रसु ईर्तमिति । उन्मृष्ट स्तन्त्र ग्रन्थगमपि सघात-परिशादो-भयानां किञ्चिन्मूना-र्षदुर्गलपारतर्हस्य भवति । इदं च यथदुर्दशपूर्णवर्ग
आह्वारदशरीर कृत्वा प्रमादवत् प्रतिपतितो नमस्वयन्दिपु यथोक्तकाल स्थित्वा पुनरपि चतुर्दशपूर्णवर्तस्वमाप्याह्वारकृत्वा करोति तस्य
द्रष्टव्यमिति ॥ ३३३८ ॥ अथ तैजस कामणविषय भयतादिविचार चिर्भीषु राह—

तेया-कम्माण पुण संताणो ऽणाडओ न संघाओ । भव्वाण होज्ज साडो सेलेसीचरिमसमयम्मि ३३३९
, उभयमणाड-निहणं, संतं भव्वाण होज्ज केसिचि । अंतरमणाड भावा अच्चंतविओगओ णेसिं ॥ ३४० ॥

(तैजस-कर्मण्यो पुन सता ऽणान्ति-को न सघात । भव्याना भवेत् आट शैलेजीवरमसमये ॥ ३३३९ ॥)

('न्ययमनानि' नि र्गन सान्त भव्याना भवेत् कैपाश्चिदपि । अंतरमनानि भागान्त्वन्तवियोगतो नेतयो ॥ ३३४० ॥)

व्याख्या— तैजस-कर्मण्यो पुन मघातस्तादृ न भन्त्येय, तयोरनादिकालात् सतानेन प्रवृत्तत्वात्, सघातस्य तु गृह्यमाणशरीर-
प्रथमसमयविषयत्वादिति प्रागप्युक्तम् । मर्यादिशादोऽपि तैजस कामणयोरभव्याना न भन्त्येय, तस्य त्यज्यमानशरीरविषयत्वात्, तेषां च
तत्त्वागमभवात् । भव्याना तु कैपाश्चित् शैलेजीवरमसमये भवेत् आट । स च मामर्थको द्रष्टव्य । उभयं तु सघात-परिशादलक्षणम्
आदिश्च नि र्गन चादि निधने, न त्रियेते आदि निधने यस्य तदनादि निधनमेवाभव्याना भवति, तस्याभावात्, भव्याना तु कैपाश्चित्
मिर्दूगमनममये सान्तसुमय भवेत्, तदानीं मर्या तत्त्वागटन्तर 'णेसिं' ति, गतयोर्न भन्त्येय, अव्ययानामनादिनिधनत्वात् तयो, भव्याना
तु मन्त्रियत्वेऽप्यत्यन्तवियोगेन त्यागात् पुनस्तदग्रहणाभावात्, त्यक्तस्य पुनर्ग्रहणे चान्तरकालमभवादिति ॥ ३३३९-३३४० ॥

संघात परिशादरक्तव्यता समाप्ता ॥ तदेतमुक्तं सजीवप्रयोगकरणम् ॥ अथाजीवप्रयोगकरणमभिधत्सुराह—

अजीवाणं करणं नेय पड-संख-सगड-यूणाणं । संघायण-पडिसाडणमुभय तह नोभयं चेवा ॥ ३४१ ॥

(अजीवानां करण क्षेत्र पट अट्ट अकट-स्थूणानाम् । संघातन परिशादनमुभय तथा नोभय चैव ॥ ३४१ ॥)

अजीवानां करण क्षेत्रम् । किं तत् ? इत्याह— मघातन तन्मूना पटे, परिशादनमेव केवलं श्लक्ष्मीकरण शङ्खस्य, उभय मघात परिशाद
लक्षण तक्षण शीलकालादियोगात् शम्भस्य, 'नोभय' ति मघात परिशादोभयविषय-भ्यूणायाः, केनलोर्ध्वरूपणादिसावेन तदभावादिति ॥ ३३४१ ॥

एतमन्यदपि यजीवप्रयोगादजीवानां क्रियते तत् ममजीवकरणमिति दर्शयिष्याह—

जं जं निज्जीवाणं कीरइ जीवप्पओगओ तं तं । वच्चाड ख्व-कम्माइ वावि तदजीवकरणं ति ॥ ३४२ ॥

(यद् यद् निज्जीवानां क्रियते जीवप्रयोगैस्तत् तत् । यणादि रूपकमिति याप तदजीवकरणमिति ॥ ३३४२ ॥)

एव ययदजीवानां मूख काष्ठ-याषाणादीनां जीवप्रयोगाद्विव्यपारेण कुसुम मन्त्रि-यष्टादिभिर्निर्णदि-क्रियते, पुत्तलि-सादिक रूपकमिति

विधीयते, तत् सर्वमनीश्वरमिति । तदेवमुक्तं द्रव्यकरणम् ॥ ३३४२ ॥ अथ क्षेत्रकरणमभिधित्वाह—

॥३१२॥

त्रिषोपा०

भाग-२

क्षेत्र-

करणम्

इह द्रव्यं चेव निवासमेतत्पञ्चायभावो खेतम् । भन्नइ नभं न तस्स य करणं निव्वत्तिओ ऽभिहियं ॥ ३३४३ ॥

होह्य व पञ्चायाओ पञ्चाओ जेण दब्बओ ऽणन्नो । उवयोरमेत्तओ वा जह लोए सालिकरणाई ॥ ३३४४ ॥

खेत्तेव जत्थ करणं ति खित्तकरणं तयं जहा सिद्धं । खित्तं पुणमिणं पुणकरणसंबंधमेत्तेणं ॥ ३३४५ ॥

(इह द्रव्यमेव निवासमात्रपर्यायभावात् क्षेत्रम् । भण्यते नभो न तस्य च करणं निवृत्तितोऽभिहितम् ॥ ३३४३ ॥)

(भवेद् वा पर्यायात् पर्यायो येन द्रव्यतोऽनन्य । उपचारभावात् न वा यथा लोके शालिकरणादि ॥ ३३४४ ॥)

(क्षेत्रे वा यत्र करणमिति क्षेत्रकरणं तद् यथा सिद्धम् । क्षेत्रं पुण्यमित् पुण्यकरणसंबन्धमात्रेण ॥ ३३४५ ॥)

व्याख्या—इह द्रव्यमेव सद् नम' क्षेत्र भण्यते । कुत इत्याह— 'निवासे'त्यादि, मात्रशब्दस्य व्यवहितः प्रयोगः, निवासपर्यायभावात् भवति इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति—'क्षि निवास गत्योः' इति 'क्षियन्ति निवसन्ति जीवा अजीमाश्च' इत्यादिप्रत्यये क्षेत्रम्, इत्यस्मादन्धार्थं द्रव्यमपि नमः क्षेत्रमुच्यते । तस्य च नममो निवृत्तितो निष्पादनेन करण नाभिहितम्, अकृत्रिमत्वादस्येति । यदि तस्य करणं नास्ति, तर्हि करणमेदेषु पाठः किमर्थः । इत्यादिब्रूयाह— 'होह्य वै'त्यादि भवेद् वा क्षेत्रस्यापि करण 'पञ्चायाळ' ति, घट-पटादिसंयोग-वियोगादिपर्यायानाश्रित्येत्यर्थः । पर्याया हि सर्वेषामपि वस्तुनाम्भनित्या इत्यतस्तेषां करणमपि भवति । यदि नाम पर्यायाणां करणं भवति, तर्हि द्रव्यस्य निमायातम् ? इत्याह— पर्यायो येन द्रव्यादनन्योऽपि वस्तुनैव पर्यायस्य करणं द्रव्यस्यापि करणं भवत्येवेति । उप-चातो वा भेदकरणं भण्यते । 'जह लोए सालिकरणाह' ति, यथा लोके वृक्षतो भवति—'शालिक्षेत्रमिधुक्षेत्रं वा मया कृतम्' इत्यादि । अथ 'त्रयस्य करणम्' इति पठितपुल्लो न क्रियते, किन्तु क्षेत्रे मरण क्षेत्रकरणमिति सप्तमीतत्पुल्ल इति दर्शयिष्याह— 'सेत्ते वै'त्यादि अथवा, यत्र क्षेत्रे मरणं पुण्यादस्तत् क्षेत्रकरणम् ; यथा लोकेऽपि मिद्धमेतत्— 'पुण्यमिद्धज्जयन्त-शत्रु-ज्जयादिक्षेत्रं, पुण्यकरणतन्मन्धमात्रेण, ता हि वै दाना ऽनगुणादिकं कुर्वन्ति, तेषां मदत् पुण्यं भवति, इत्यतः पुण्यस्य तत्र करणात् पुण्यं क्षेत्रं तदिति । उक्तं क्षेत्रकरणम् ॥ ३३४३-३३४४-३३४५ ॥

अथ सत्यकरण गच्छम् । तत्र शालस्याप्यहमिमात्वात् करण नास्ति, द्रव्यपर्यायत्वविशेषाया तस्य तद् भवेद् वेति दर्शयति—

जं वत्तणाइरूवो कालो दब्बस्स चेव पञ्चाओ । तो नेण तस्स तम्मि व न विरुद्धं सव्वहा करणं ॥ ३३४६ ॥

('तर् पर्यन्तानिद्रव्य कालो द्रव्यस्यैव पर्यायः । सव्वहेन नय्य मस्मिन् वा न विरुद्धं सर्वथा करणम् ॥ ३३४६ ॥)

यस्मात् तागुक्तवस्तुनां कर्तमानादिरूपः कालो द्रव्यस्यैव पर्यायः, पर्यायैव द्रव्यादभिन्नः, ततो यथा द्रव्यस्य तथा तस्यापि करणं न

कालकरणम्

निरुद्धम् । कथमित्याह—तेन कालेन, तस्य वा, तास्मिन् वेत्यादिभिः सर्वथा सर्वैरपि प्रकारैरिति ॥ ३३४६ ॥
अथवा, ज्योतिष्मन्मार्गमिद्धमेवेह कालकरणं गृह्यते इति दर्शयति—

अहवेह कालकरणं ववाड जोइसियगइविसेसेणं । सत्तविहं तत्थ चरं चउव्विहं थिरमक्खायं ॥ ३३४७ ॥

(अथवेह कालकरणं ववाडि ज्योतिष्कान्तविशेषेण । सत्तविहं तत्थ चरं चउव्विहं स्थिरमाख्यातम् ॥ ३३४७ ॥)

अथवा, मन-गालादिरूपं चन्द्रा ऽऽदित्यादित्योतिषिह्मेदगतिविशेषेण यद् भवति तदिह कालकरणं गृह्यते । तत्र च ववादिरूपे कालकरणं सत्तविहं चरम्, अन्यान्यतिथिषु भगवत्, चउव्विहं तु स्थिरमाख्यातम्, नियतास्वेव तिथिषु भासादिति ॥ ३३४७ ॥

तत्र यत् सत्तविहं चरं तदाह—

ववं च वालवं चैव कोलवं तीइलो य णं । गरो हि वणिंयं चैव विट्ठो हवइ सत्तमा ॥ ३३४८ ॥

(ववं च वालवं चैव कोलवं तैरित्यत्र । गरो हि ऋणिजदश्चैव विट्ठिर्यमिति सत्तमा ॥ ३३४८ ॥)

अस्य सत्तविधस्यापि चरस्य कारणस्यानयनोपायमाह—

यक्खतिहओ दुगुणिगया दुरूवरहिगया य सुक्कपक्खम्मि । सत्तहिए देवसियं तं चिय रूवाहियं रत्तिं ॥ ३३४९

(यक्षतिथयो द्विगुणिता दुरूवरहिताश्च शुक्लपक्षे । सत्तहते दैवसिके तदेव रूपाधिके रात्रौ ॥ ३३४९ ॥)

कुणस्य शुक्लस्य वा प्रस्तुतपक्षस्य यास्तिथयोऽतिकन्तास्ता द्विगुणीक्रियन्ते । ततश्चागतराशेः सप्तभिर्भागो ह्रियते । एव च कृते यत् कारणमागच्छति तत् प्रस्तुततिथौ कुणपक्षे दैवसिकं निज्ञेयम्, रूपाधिकं तु तदेव रात्रौ, यथा कुणपक्षस्य द्विगुणिताया विंशतिर्मिति । ततः सप्तभिर्भागे हृते पञ्चशेषा भवन्ति । तथा चेदं पष्ठ वणिजमिधानं दैवसिकं कारणं लब्धम्, रूपे तत्र प्रक्षिप्ते रात्रिगतं विष्ट्यभिधानं सप्तमं कारणं लभ्यते । एवमन्यत्रापि कुणपक्षे द्रष्टव्यम् । शुक्लपक्षे 'विशेषमाह—'दुरूवरहिगया य सुक्कपक्खम्मि' चि, शुक्लपक्षे द्विगुणित-तिथिराशेन्द्रो पात्यते, ततो दैवसिकं कारणमागच्छति, रूपाधिकं तु रात्रिगतं भवति; यथा शुक्लचतुर्थ्यां द्विगुणितायामष्टौ भवन्ति, द्वयोश्च पातितयोः पड् भवन्ति, सप्तमिश्च भागो न पूर्यते, ततस्तेन दैवसिकं पष्ठ कारणं लब्धम्, रूपे तु प्रक्षिप्ते सप्तमं विष्ट्यभिधानं रात्रिगतं कारणं लभ्यते । एवमन्यत्रापि शुक्लपक्षे भावनीयम् । इह च लोभ्यमिद्धकरणानयनोपायोऽन्योऽपि विद्यते, तदथा— "तिहि दुगुणी, एकाहि ऊणी सत्तहि इरणं, सेसं करणं" (तिथिद्विगुणा, एकैकोना, सप्तभिर्हरण, शेषं करणम्) इति । अयमपि युक्तः, केनलमिह मास तिथयो द्विगुणयितव्याः, यचेद्भागच्छति तद् रात्रिहरणम् (१०...रात्रिगतं कारणं), रूपे तु पातिते दिवसगतं द्रष्टव्यमिति ॥ ३३४९ ॥ अथ चतुर्भिर्व स्थिरकरणमाह—

विवर्धयते, तत् सर्वमनीसरूपमिति । तदेवमुक्तं द्रव्यकरणम् ॥ ३३४० ॥ अथ क्षेत्रकरणमभिधित्वाह—

इह दृढं चैव निवासमेतपञ्चायभावो खेतम् । भग्नइ नमं न तस्स य करणं निव्वत्तिओ ऽभिहिंयं ॥ ३३४३ ॥
 होख व पञ्चायाओ पञ्चाओ जेण दव्वओ ऽणन्नो । उवयोरमेत्तओ वा जह लोए सालिक्करणाई ॥ ३३४४ ॥
 खेतं व जत्थ करणं ति खित्त्तकरणं तयं जहा सिद्धं । खित्तं पुण्णमिणं पुण्णकरणसंवंधमेत्तेणं ॥ ३३४५ ॥

(इह द्रव्येन निवासमात्रपर्यायभावात् क्षेत्रम् । भण्यते नमो न तस्य च करणं निवृत्तं न निवृत्तं ॥ ३३४३ ॥)

(भवेद् वा पर्यायात् पर्यायो येन द्रव्योऽनन्य । उपचारमात्रतो या यथा लोके शालिक्करणादि ॥ ३३४४ ॥)

(क्षेत्रे या यत्र करणमिति क्षेत्रकरणं तद् यथा मिद्धम् । क्षेत्रं पुण्यमिदं पुण्यकरणसन्धमात्रेण ॥ ३३४५ ॥)

स्यात्मा-इह द्रव्यमेव सत् नभः क्षेत्र भण्यते । कुल इत्याह- 'निवासो'त्यादि, मात्रादस्य व्यवहितः प्रयोगः, निवासपर्यायभावात् इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति- 'धिं निवासं गत्योः' इति 'क्षियन्ति निवसन्ति जीवा अजीवाश्च' इत्यौणादिके ग्रन्थे क्षेत्रम्, इत्यस्माद-नर्थाद् द्रव्यमपि नमः क्षेत्रमुच्यते । तस्य च नमसो निवृत्तितो निष्पादनेन करणं नाभिहितम्, अक्रुमिन्मत्वादस्येति । यदि तस्य करणं नास्ति, तर्हि करणमेदं पाठः किमर्थः ? इत्याशङ्क्याह- 'होख वै'त्यादि भवेद् वा क्षेत्रस्यापि करणं 'पञ्चायाउ' चि, घट-पटादिसयोग-विशेषादिपर्यायानाश्रित्यर्थः । पर्याया हि सर्वेषामपि वस्तूनामनित्या इत्यतस्तेषां करणमपि सम्भवति । यदि नाम पर्यायाणां करणं सम्भवति, तर्हि द्रव्यस्य किमायातम् ? इत्याह- पर्यायो येन द्रव्यादनन्योऽभिन्नस्तेन पर्यायस्य करणं द्रव्यस्यापि करणं भवत्येवेति । उप-चातो य क्षेत्रकरणं भण्यते । 'जह लोणं सालिक्करणा' चि, यथा लोके वक्तातो भवन्ति- 'शालिभेप्रियुक्षेत्रं वा मया कृतम्' इत्यादि । 'तया' क्षेत्रस्य करणम्' इति षष्ठीतत्पुरुषो न क्षियते, किन्तु क्षेत्रे करणं क्षेत्रकरणमिति सप्तमीतत्पुरुष इति दर्शयन्नाह- 'खेतो वै'त्यादि अत्रापि, यत्र क्षेत्रे करणं पुण्यादस्तत् क्षेत्रकरणम्, यथा लोकेऽपि मिद्धमेतत्- 'पुण्यमिद्धमुज्जयन्त-शत्रु-जयादिक्षेत्रं, पुण्यकरणसन्धमात्रेण, यत्र हि ये दाना जगदानादिकं कृणोति, तेषां महत् पुण्यं भवति, इत्यतः पुण्यस्य तत्र करणात् पुण्य क्षेत्रं तदिति । उक्तं क्षेत्रकरणम् ॥ ३३४३-३३४४-३३४५ ॥

अथ सालिक्करणं गच्छाम् । तत्र मलम्यापथकृमिन्वात् करणं नास्ति, द्रव्यपर्यायत्वमिच्छया तस्य तद् भवेद् वेति दर्शयति-

जं वत्तणाइरूवो कालो दव्वस्स चैव पञ्चाओ । तो नेण तस्स तम्मि च न विरुद्धं सव्वहा करणं ॥ ३३४६ ॥

(यत्र भर्तृतादिरूपं कालो द्रव्यस्यैव पर्यायः । तन्मतेन तस्य तस्मिन् यत्र न विरुद्धं सर्वथा करणम् ॥ ३३४६ ॥)

यस्मात् प्रागुक्तद्रव्यो वनमानादिरूपः क्षेत्रो द्रव्यस्यैव पर्यायः, पर्यायश्च द्रव्यादभिन्नः, ततो यथा द्रव्यस्य तथा तस्यापि करणं न

॥ ३१२ ॥
 विधेया०
 भागः-२
 क्षेत्र-
 करणम्

कालकरणम्

विरुद्धम् । कथमित्याह—तत्र कालेन, तस्य वा, तस्मिन् वेत्यादिभिः सर्वथा सर्वत्रापि प्रकाशैरिति ॥ ३३४६ ॥
अथवा, ज्योतिर्भागार्गप्रसिद्धमेवह कालकरण गृह्यते इति दर्शयति—

अहवेह कालकरणं ववाह जोइसियगइविसेणं । सत्तविहं तत्थ चरं चउव्विहं थिरमक्खायं ॥ ३३४७ ॥

(अथवेह कालकरण ववाहि ज्योतिष्कान्तिविशेषेण । सप्तत्रिंश तत्र चर चतुर्भिष स्थिरमाख्यातम् ॥ ३३४७ ॥)

अथवा, यव-नालग्नादिरूप चन्द्राऽऽदित्यादिलज्यातिषिद्धेऽगतिविशेषेण यद् भवति तदिह कालकरण गृह्यते । तत्र च ववादिरूपे कालकरण सप्तत्रिंश चरम्, अन्तान्यतिथिषु भावात्, चतुर्भिष तु स्थिरमाख्यातम्, नियतास्वेव तिथिषु भावादिति ॥ ३३४७ ॥

तत्र यत् सप्तत्रिंश चर तदाह—

ववं च वालवं चैव कोलवं तीइलो य णं । गरो हि वणिंयं चैव विट्ठी हवइ सत्तमा ॥ ३३४८ ॥

(वयं च वालवं चैव कोलवातौल्लिख्य । गरो हि गणिजदचैव विट्ठिर्भवति सत्तमा ॥ ३३४८ ॥)

अस्य सप्तत्रिंशत्यापि चरस्य कारणस्थानयनोपायमाह—

पक्खतिहओ दुगुणिग्या डुरुवरहिया य सुक्कपम्खम्मि । सत्तहिए देवसियं तं चिय रूवाहियं रत्ति ॥ ३३४९

(पक्षतिथयो द्विगुणिता हिरुपरहिताश्च शुक्लपक्षे । सप्तहते दैनसिक तदेव रूपाधिक रात्रौ ॥ ३३४९ ॥)

कृत्वास्य शुक्लस्य वा प्रस्तुतपक्षस्य यास्तिययोऽतिक्रान्तास्ता द्विगुणीक्रियन्ते । ततश्चासत्ताशोः सप्तभिर्भागो हियते । एव च कृते यत् कारणमागच्छति तत् प्रस्तुततिथौ कृष्णपक्षे दैनसिक निज्ञेयम्, रूपाधिकं तु तदेव रात्रौ; यथा कृष्णदशम्या द्विगुणिताया निशतिर्भवति । ततः सप्तभिर्भागे हते पटवशेषा भवन्ति । तथा चेद पटवणिजमिधान दैनसिक कारणं लब्धम्, रूपे तत्र प्रक्षिप्ते रात्रिगत विज्यमिधान सप्तम कारण लभ्यते । एवमन्यत्रापि कृष्णपक्षे द्रष्टव्यम् । शुक्लपक्षे विशेषमाह—‘डुरुवरहिया य सुक्कपम्खम्मि’ चि, शुक्लपक्षे द्विगुणित-तिथिस्तद्वेदां पत्यते, ततो दैनसिक कारणमागच्छति, रूपाधिकं तु रात्रिगत भवति; यथा शुक्लचतुर्थ्यां द्विगुणितायामष्टौ भवन्ति, द्वयोश्च पातितयोः पट् भवन्ति, सप्तमिश्च भागो न पूर्यते, ततस्तदेव दैनसिक पट् कारण लब्धम्, रूपे तु प्रक्षिप्ते सप्तम त्रिज्यमिधान रात्रिगतं कारण लभ्यते । एवमन्यत्रापि शुक्लपक्षे भावनीयम् । इह च लोक्याभिद्वन्द्वप्रमाणयनोपायोऽन्योऽपि निवर्तते, तद्यथा—‘ततिहि दुगुणी, एक्कहि ऊणी सत्तहि हरण, सेस करणं’ (तिथिर्द्विगुणा, एक्केनोता, सप्तभिर्हरणं, शेष करणम्) इति । अयमपि युक्तः, केवलमिह मास तिथयो द्विगुणयितव्याः, यजेद्वागच्छति तद् रात्रिकरणम् (५०...रात्रिगतं कारणं), रूपे तु पातिते दिवसगत द्रष्टव्यमिति ॥ ३३४९ ॥ अथ चतुर्भिर्वं स्थिरकरणमाह—

विधीयते, तत् सर्वमङ्गीकरणाभिहितम् । तदेवमुक्तं द्रव्यकरणम् ॥ ३३४२ ॥ अथ क्षेत्रकरणमभिहितसुत्राह—

॥३१२॥

मिक्षेणा०

भागः-२

क्षेत्र-

परणम्

इह दृढं चैव निवासमेतत्पञ्चायभावो खेतम् । भग्नं नभं न तस्स य करणं निव्वत्तिओ ऽभिहिंयं ॥ ३४३ ॥
होच्च व पञ्चायाओ पञ्चाओ जेण दब्बओ ऽणन्नो । उवयारमेत्तओ वा जह लोए सालिकरणाई ॥ ३४४ ॥
खेत्ते व जत्थ करणं ति खित्तकरणं तयं जहा सिद्धं । खित्तं पुण्णमिणं पुण्णकरणसंवंधमेत्तेणं ॥ ३४५ ॥

(इह द्रव्यमेव निवासमात्रपर्यायवत् क्षेत्रम् । भण्यते नमो न तस्य च करणं निवृत्तितोऽभिहितम् ॥ ३३४३ ॥)

(भवेद् वा पर्यायात् पर्यायो येन द्रव्यतोऽनन्य । उपचारमात्रतो वा यथा लोके सालिकरणादि ॥ ३३४४ ॥)

(क्षेत्रे वा यत्र करणमिति क्षेत्रकरणं तद् यथा सिद्धम् । क्षेत्रं पुण्यमिदं पुण्यकरणसम्बन्धमात्रेण ॥ ३३४५ ॥)

व्याख्या—इह द्रव्यमेव तद् नभः क्षेत्रं भण्यते । इत इत्याह—‘निवत्ते’त्यादि, मात्रशब्दस्य व्यवहितः प्रयोगः, निवासपर्यायभावमात्र इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति—‘त्रि निगत गत्योः’ इति ‘क्षियन्ति निवसन्ति जीवा अजीवाश्च’ इत्याद्यादिके ज्ञातये क्षेत्रम्, इत्यस्मादनर्थाद् द्रव्यमपि नभः नैवमुच्यते । तस्य च नभसो निवृत्तितो निष्पादनेन करणं नाभिहितम्, अक्रान्तिमादस्येति । यदि तस्य करणं नास्ति, तर्हि करणमेदेव पाठः किमर्थः ? इत्याशङ्क्याह—‘होच्च वै’त्यादि भवेद् वा क्षेत्रस्यापि करणं ‘पञ्चायाउ’ त्ति, घट-गटादिमयोगविशेषादिपर्यायानाश्रित्येत्यर्थः । पर्याया हि गौण्यामपि वस्तुनामानित्या इत्यतस्तेषां करणमपि सम्भवति । यदि नाम पर्यायाणां करणं सम्भवति, तर्हि द्रव्यस्य निमायातम् ? इत्याह—पर्यायो येन द्रव्यादनन्योऽभिन्नस्तेन पर्यायस्य करणं द्रव्यस्यापि करणं भवत्येवेति । उपचारतो वा क्षेत्रकरणं भण्यते । ‘जह लोणं सालिकरणाह’ त्ति, यथा लोके वृक्षातो भवति—‘आलिखेत्रमिक्षेणं वा मया कृतम्’ इत्यादि । अथ ‘क्षेत्रस्य करणम्’ इति पृथित्यस्यो न क्रियते, किन्तु क्षेत्रे मरणं क्षेत्रकरणमिति सम्प्रतीत्यस्य इति दर्शयत्याह—‘खेत्ते वै’त्यादि श्रम, यत्र क्षेत्रे मरणं पुण्यादेस्तत् क्षेत्रकरणम्; यथा लोकेऽपि मिदमेतत्—‘पुण्यमिदमुज्जयन्त-श्रुञ्जयादिक्षेत्रं, पुण्यकरणसम्बन्धमात्रेण, तत्र हि ये दाना जगज्जनादिकं कुर्वन्ति, तेषां महत् पुण्यं भवति, इत्यतः पुण्यस्य तत्र करणात् पुण्यं क्षेत्रं तदिति । उक्तं क्षेत्रकरणम् ॥ ३३४३-३३४४-३३४५ ॥

अथ सालकरणं गत्वम् । तत्र कालस्याप्यक्रान्तिमात्रात् करणं नास्ति, द्रव्यपर्यायत्वविशेषाया तस्य तद् भवेद् वेति दर्शयति—

जं वत्तणाइरूवो कालो दब्बस्स चैव पञ्चाओ । तो नेण तस्स तम्मि व न विरुद्धं सब्बहा करणं ॥ ३४६ ॥

(‘तद् भवतीति’ इत्यत्र कालो द्रव्यस्यैव पर्याय । तस्मिन् तस्य तम्मि वा न विरुद्धं सर्वथा करणम् ॥ ३३४६ ॥)

परमात्रं प्रागुक्तस्वरूपं वर्तमानादिरूपं कालो द्रव्यस्यैव पर्याय, पर्यायश्च द्रव्यादभिन्नः, ततो यथा द्रव्यस्य तथा तस्यापि करणं न

भावकरणाहिगारे किमिहं सद्वाद्वद्वयकरणेण । भणणइ तत्थवि भावो विवक्खिओ तव्विसिद्धो उ । ३३५८ ॥

॥३१६॥

(भावकरणाधिनारे किमिहं शब्दादिद्रव्यकरणेन । भण्यते तथापि भागे विवक्षिततन्निश्चितस्तु ॥ ३३५८ ॥)

नान्ह भावररणाधिनारे किमयमनुतेन शब्दादिद्रव्यकरणेन्यासेन ? । आदिशब्दः शब्दगतानेकमेदसग्राहकः । भण्यतेऽनोनस-
तत्रापि शब्दद्रव्यकरणे भाव एव भावभूतमेव विवक्षितम् । कथंभूतो भावः ? तद्विशिष्टः शब्दविशिष्टः । अयमभिप्रायः—प्रकाशपाठादिके
शुद्धरूपेणैव न केवलं शब्द एव विवक्षितः, किन्तु यत् तस्य शब्दस्य कारणरूप कार्यरूप च भावयत्वं तदेव शब्दविशिष्टमिह विवक्षित-
मित्यदोष इति ॥ ३३५८ ॥ उक्तं श्रुतररणम् ॥ अथ नोश्रुतररणमाह—

नोसुयकरणं दुविहं गुणकरणं जंजणाभिहाणं च । गुणकरणं तव-संजमकरणं मूलुत्तरगुणा वा ३३५९

(नोभनकरणं द्विविधं गुणकरणं जंजनाभिहाणं च । गुणकरणं तप सयमकरणं मूलोत्तरगुणा वा ॥ ३३५९ ॥)

नोश्रुद्रम्य मरनिपेचवनत्तात् श्रुतव्यतिरिक्तं यत् तपः संयमारूपस्य जीवभासस्य कारणं तद् नोश्रुतभासरणम् । तच्च द्विविधम्-
गुणकरणम्, तथा, 'जंजणाभिहाणं' इति योगा मनःप्रवृत्त्यस्तेषां यत् कारणं तद् योजनाभिधानं कारणमिति । तत्र गुणकरणं
तपःसयमयोः ररणम्, अथवा, मूलगुणकरणम्, उत्तरगुणकरणं च गुणकरणमुच्यते इति ॥ ३३५९ ॥ अयं योगकरणव्याख्यानमाह—

मण-वयण-कायकिरिया पन्नरसविहा उ जंजणाकरणं । सोमाइयकरणमिणं किं नामाईण होज्जाहि ? ३३६०

(मणे यनेन सयमक्रिया पञ्चदशविधा तु यो नानाकरणम् । सामाधिकरणमिदं किं नामादीना भवेत् ॥ ३३६० ॥)

मत्स्यादिभेदतत्त्वविषयं मनः, चतुर्विधं (श्रुतं विषयं च) रचनम्, औदारिकमिश्रादिभेदतत्त्व सप्तविधः साय इत्येवमेतत्क्रियापि पञ्चदश-
विधा यो ननररणत्वेनान्वयान्तव्या । तदेवमवसिति भासरणम् । तदवताने चोक्तं नामादिभेदतः पञ्चविधमपि कारणमिति । अथ निनेयः
पुण्यति-ननुक्तस्वरूपा नामादीना ण्णा करणभेदाना मध्ये सामाधिकरणमिदं किं भवेत् ?—कस्मिन् भेदेऽन्तरेत् ? इत्यर्थः ॥ ३३६० ॥

अत्र गुरुराह—

सव्वं पि जहाजोगं नेयं भावकरणं विसेसेण । सुय-वद्ध-सद्धकरणं सुयसामाइयं न चारित्तं ॥ ३३६१ ॥

(सर्वमपि यथायोगेन ज्ञेयं भावकरणं विश्लेषेण । श्रुत-वद्ध-सद्धकरणं श्रुतसामाधिकं न चारितम् ॥ ३३६१ ॥)

इदं सामाधिकरणं मरमापि पञ्चविधमपि नामादिरूपं ज्ञेयम्—सर्वेष्वपि नामादिभेदेष्वन्तरेदित्यर्थः । कथं ? यद्यप्योगे यथा-
भावम् । तत्र नव्यतन्त्रं भूत-तपः संयमारिगुणानां जीवद्रव्यपर्यपेक्षात्, पर्याप्त्य च द्रव्यानन्यत्वाद् द्रव्यकरणमिदं भवत्येव । एव नामादि-
रणत्वात् नव्यत्वात् मरमांभनं माननीयम् । साकरणं । त्विदं विश्लेषतो भावि, मय्यन्यादिगमामपिकानां जीवमापत्त्यादिति । आह—ननु भावकरणं

नोहृत-
करणम्

सामाधिक-
रणं नामा-
दियु कुर्याद-
वतरति ?

पूर्णं बहुभेदशुक्लम्, तद् किं सर्वेष्वपि भावकरणभेदेषु सर्वभाषि सामायिकमवतरति ? । नेत्याह—‘सुए’त्यादि श्रुतकरण, तथा नदश्रुतकरण, शब्दकरण च श्रुतसामायिकमेव भवति, तस्यैवैतद्भेदरूपावष्टानात्, न तु चारित्रसामायिकम्, तस्यैतद्वरूपासम्भवादिति ॥ ३३६१ ॥

॥३१७॥
निशेषा०
भाषा-२

चारित्रसामायिकं तर्हि कस्मिन् भावकरणभेदेऽनतरति ? इत्याह—

गुणकरणं चोरित्तं तव-संजमगुणमयं ति काळुणं । संभवओ सुयकरणं सुपसत्थं जंजणांकरणं ॥३३६२॥

(गुणकरणं चारित्रं तपः संयमगुणमयमिति कृत्वा । संभवत् श्रुतकरणं सुप्रशस्तं योजनाकरणम् ॥ ३३६२ ॥)

गुणकरणं चारित्रसामायिकं गुणकरणलक्षणे नोश्रुतभावरूपे प्रथमभेदे एतदन्तरतीत्यर्थः, तपः संयमगुणात्मकमिति कृत्वा, संभवतो यथासम्भवं श्रुतकरणमप्येतद् भवति । प्रशस्तग्राप्याश्चारित्रभेदभूताया वाक्समितेरावतारादिति । तथा, सुप्रशस्तं योजनाकरणमिति नोश्रुतभावरूपणद्वितीयभेदेऽप्येतदन्तरतीत्यर्थः, सुप्रशस्तमनो वाक्-कारूपरूपाचारित्रस्य ॥ इति चतुःषष्टिगार्थः ॥ ३३६२ ॥ इह च ‘करणे भए य अते’ इत्यादिगाथायाः समनन्तरं ‘नामं ठपणा दविण’ इत्यादिका वद्व्यो गाथा निष्ठु क्तौ दृश्यन्ते, ताश्च भाष्यकारेण प्रक्षेपरूपत्वादिना केनापि कारणेन ग्रथो न लिखिताः, केनल तदर्थ एव भाष्यगाथाभिर्लिखितं, तत्र कारणं स्वाधियाऽभ्यूहमिति । तदेवं व्याख्यातं ‘करणे भए य अते’ इत्यादिगाथायाः कारणलक्षणं प्रथमं पदम् । कारणं चेह सामायिकस्यैव प्रस्तुतम्, ‘करोमि भदन्त ! सामायिकम्’ इति सन्धात् । अतस्तदेव सामायिककरणमव्युत्पन्ननिर्णयसंगव्युत्पादनार्थं सप्तभिर्लुपयोगद्वारैः कृताकृतादिभिर्निरूपयन्नाह—

याकयं, केण कयं, केसु व दव्येसु कीरइं वावि । काहे व कारओ, नयओ, करणं कइविहं, कहं, व ? ॥३३६३॥

(कृताकृतं, केन कृतं, केसु वा द्रव्येषु क्रियते नापि । कदा या कारको, नयत, करणं कतिविहं, कथं, वा ? ॥ ३३६३ ॥)

‘कयाकयमित्यादि’ । ननु कारणक्रियायाः पूर्वं सामायिकं किं कृतं क्रियते, अकृतं वा ? उभयथापि वक्ष्यमाणदोषः । अत्रोत्तरमाह—‘कयाकय’ ति नैकान्तेन कृतं क्रियते, नाप्यकृतम्, किन्तु कृताकृतं क्रियत इति । तथा, केन कृतमिति वक्तव्यम् । तथा, केसु द्रव्येष्वपि द्विषु क्रियते । कदा या कारकोऽस्य भवति । ‘नयत ति’ नैगमादिनयमतेनोत्तरं वक्तव्यम् । तथा, करणं ‘कतिविहं’ कतिभेदमिति नान्यम् । तथा, ‘कथं’ केन प्रकारेण सामायिककरणं लभ्यते इति चाभिधानीयम् ॥ इति निष्ठु किमाथासंक्षेपाय ॥ ३३६३ ॥

विस्तारार्थं तु भाष्यकार आह—

यमकयं कीरइ किंचोतो भणइ सव्वहा दोसो । कयमिह सव्वभावाओ न कीरए चिरकयघडु व्व ॥

(किं कृतमकृतं क्रियते किञ्चातो भणति सर्वथा दोष । कृतमिह सद्भावाद् न क्रियते चिरकृतघट इव ॥ ३३६४ ॥)

निचिकिरियापसंगो किरियावेफल्लमपरिणिट्ठावा। अकय-कय-कखमाणव्ववप्साभावया निच्चे ॥३६५॥

॥३१८॥

विशेषा०

भाग-२

सामाधिक

कृतं क्रियते

अकृतं वा ?

उभयथापु-

पपति

(नित्यनिष्ठाग्रसह क्रियाफल्यमपरिनिष्ठा वा । अकृतं ह्यत्र निष्ठायाण्यन्यदेवाभावात्ता नित्ये ॥ ३३६५ ॥)

व्याख्या-किं इति क्रियते सामाधिक्यम्, अकृतं वा ? । क्रियातः ?- किमनेन ग्रहणेन ? इति मुख्यं प्रोक्ते भणति पर., सर्वथा पक्ष-

द्वयेऽपि दोग, तथाहि- कृतं तावद् न क्रियते, मङ्गलमाद्वयेऽपि नियमानत्वात्, निष्कृतवदति । कृतस्य च कर्णे नित्य क्रियायाः

करणस्य प्रसङ्गः, क्रियायाः रक्त्यम्, कृतत्वादेवेति । अत्र कृतमपि क्रियते, तर्हि करणस्यापरिनिष्ठा, कृतत्वाविशेषादिति । अपिच, 'कृतं

क्रियते' इत्युपमाने कस्तुनः सर्वदेव मन्यमस्तुफलं भवति, यच्च गर्वादा सत् तदाकाशश्च इति नित्यम्, नित्ये च स्तुत्यकृतमिदम्, कृतं वा,

क्रियमाणं वा इत्यादित्यवदो न भवति, अनित्यत्वप्रसङ्गादिति ॥ ३३६५ ३३६५ ॥ अकृतपक्षमङ्गीकृत्याह-

अकयं पिनेय कीरइ अच्चत्ताभावओ खपुप्फं व । निचिकिरियाडोसा सविसेसयरा व सुत्तस्मि । ३३६६

(अकृतमपि नैव क्रियतेऽस्त्यन्ताभावात् त्पुष्पमिव । नित्यक्रियानिर्देशा सविशेषतया वा सूत्रे ॥ ३३६६ ॥)

पक्षा (प्र० . अकृत क्रियातामिदम्) ॥ ३३६६ ॥ अत्र क्रियमाणं क्रियते, तथाह-

सदसदुभयदोसाओ सव्वं कीरइ न कखमाणं नि । इय सव्वहा न कीरइ सामाडयमओ कओ करणं ? ॥

(सम्मुखयोऽपेक्ष्य सर्वां प्रिये न क्रियमाणमपि । इति सर्वथा न क्रियते सामाधिक्यसत् कुत्र करणम् ? ॥ ३३६७ ॥)

नन् क्रियमाणं नन्तु मङ्गलमद् वा परिकल्प्यते ? । यदि नन्, तर्हि कृतपक्षोक्ताः सर्वेऽपि दोषाः प्रमज्जन्ति । अमचपक्षे त्यकृतपक्ष-

मोक्तुपक्ष । अथ सदमन् क्रियमाणमप्यपेक्षते, तदप्यप्यक्तम्, उभयपक्षोक्तदोषप्रसङ्गादिति । एव सर्वथा सर्वप्रकारैः सामाधिक्यं न क्रियते ।

अत्र क्रमवत् तस्य स्वरूपम् ? इति ॥ ३३६७ ॥ अत्रोत्तरमाह-

नणु सव्वहा न कीरइ पडिसेहम्मि वि समणमेवेदं । गडिसेहस्साभावे पडिसिद्धं केण सामडयं ? ॥ ३३६८

अह कयमकयं न कयं न कखमाणं कहं तहोवि कयं । पडिसेहवयणमेयं तह सामडयं पि को दोसो ? ॥

(ननु सर्वथा न क्रियते प्रतिपेक्षेऽपि समानेनेयम् । प्रतिपेक्षस्याभावे प्रतिनिर्दिष्टं केन सामाधिक्यम् ॥ ३३६८ ॥)

(अथ अत्रमहत्वं न कयं न क्रियमाणं पक्षं न शक्तिं कृतम् । प्रतिपेक्षानेनेदे तया सामाधिक्यमपि को दोषः ? ॥ ३३६९ ॥)

व्याख्या- ननु तस्मात् सर्वप्रकारैः सामाधिक्यं न क्रियते अन्ये यस्याया प्रतिपेक्षो विधीयते, तथापि प्रतिपेक्षे यमानमेवेदम्- किमस्ती

ह्यस्तिपेक्षे, आत्र, क्रियमाणो कल्याणकृत्योपेक्षते गोऽपि सर्वथा न क्रियते । अत्र प्रतिपेक्षायत्ने केन प्रतिपिदुं सामाधिक्यम् ? न केननिदुः

अत्र, किंवा पक्षेति । अपेक्षे प्रपे प्रतिपेक्षानमेव कृतं वा मनुष्यं अकृतं वा मनु न कृतम्, नापि क्रियमाणं कृतम् तथापि,

करणप्रति

येय कृत

क्रियते

अकृतो वा ?

कृत तान् केनाप्युच्चारणादिना ग्रमरेण । हन्त ! यथा केनापि प्रकारेण त्वयैव कृत तथा सामायिकमपि केनापि प्रकारेण कृतम् , अतस्तत्रापि को दोषस्तस्या दीयते ? इति ॥ ३३६८-३३६९ ॥ अथ कृतकृतपक्ष नयमतेनोपदेश्य सिद्धान्तपथमुपदेश्यब्राह्म-

अकयममुद्धनयणं निचत्तणओ नभंव सामाइयं । सुद्धाण कयं घडइव कयाकयं समयसव्भावो ३३७०
सत्तापि को दोषस्तया दीयते ? इति ॥ ३३६८-३३६९ ॥ अथ कृताकृतपक्ष नयमतेनोपदेश्य । तिश्चाप्यन्यजुः इत्यादिपक्ष-
कृत पानये कानां दुःखं नयति ।

॥ ३३७० ॥)

(अथ तन्मशुद्धनयाना नित्यत्वतो नभ इत्यसामायिकम् । शुद्धानां कृत वट इत्यादिपदेष्वनर्थक्यम् ।)
द्रव्याधिरूपमाणशुद्धनयाना नैषमग्रहव्यवहरणामकृत् सामायिकम्, नित्यत्वात्, नभोऽग्निति । शुद्धाना तु निश्चयनयरूपाणा-
मूलमुद्रादीना कृत तव, घटादिति । सम्यक्सङ्गास्तब्यम्-नैवान्तेन कृतं सामायिकं क्रियते, नापकृतम्, किन्तु कृतकृत क्रियत इति ॥
विपक्षान्तराद्य विपक्षानशात् कृतादिभिश्चतुर्भिरपि भङ्गौः किञ्चिद् वस्तु क्रियते, किञ्चित् त्वेवंश्चतुर्भिरपि भङ्गैर्न

क्रियत एवेति दर्शयन्नाह—
 श्रीरङ्ग कयमकयं वा कयाकयं वेह कल्लमाणं वा । कल्लमिह विवक्खाए न कीरए सव्वहा किञ्चि ॥ ३७ ॥

(क्रियते वृत्तमवृत्तं वा कृतान्तं नैव क्रियमाणम् । कार्यमिह प्रियक्षाया न क्रियते सर्वथा किञ्चित् ॥ ३७७ ॥)

क्रियमाण या किञ्चित् क्रियते; अन्यत्तु किञ्चिद् विन्दयया सराप कृतादिभिः प्रकारेण क्रियते इति ॥ ३३७५ ॥
 ह्रुविति कीरइ कुंभो संठाणसत्तिओ अकओ । दोहि वि कयाकओ सो तरसमयं कजमाणोत्ति ॥ ३३७६ ॥
 पुण्वकओ उ घडतया परपज्जाएहि तहुभएहि च । कज्जंतो य पडतया न कीरए सव्वहा कुंभो ॥ ३३७७ ॥

(स्फोटं क्रियते प्लुतं कुम्भं साधनानां क्षिप्तं । द्वाभ्यामात्रं दृष्ट्वा प्लुतं ।
(पूर्वदृष्टं घटतया परपर्यायस्तदुभयैश्च । त्रियमाणान्नं पटतया न क्रियते सर्वथा कुम्भं ॥ ३-७३ ॥)

व्याख्या- 'रूपी' इति कृत्वा पूर्णं कृत एव कुम्भस्तद्वरूपतया क्रियते, मूर्त्यण्डविस्थायामाप्य रूपदत्तत्वात् । तत्समपशुत्यात्तिसमये
हरणशक्तिभ्या पूर्वमकृतः क्रियते । रूपतया मस्थानञ्जितश्चेति रूपद्वयेनापि विवक्षितोऽसौ पूर्णं कृताकृतः क्रियते । तत्समपशुत्यात्तिसमये
।णोऽसौ क्रियत इति । पूर्वकृतस्तु पूर्णं निष्पन्नो घटो घटतया दृश्यपेषिण न क्रियते, परपर्यायैस्तु पटादिधर्मैः पूर्वमकृतो घटो न
यते, परपर्यायैर्मस्तुनः कर्तुं मशक्यत्वात् ; तदुभयैस्तु स परपर्यायैर्विषयितः कृताकृतोऽसौ न क्रियते, सपरपर्यायाणां पूर्वमेव कृतत्वात् ; पर-
णा तु पूर्वमप्यकृतानां कर्तुं मशक्यत्वात् । क्रियमाणोऽतोऽतिसमये कुम्भः पटतया न क्रियते, अक्षम्यत्वात् । तदेव सर्वथा सर्वेषां मूर्तेरपि
प्रकारैः कुम्भो न क्रियते, यदोक्तविषयया कृतोऽकृतः । क्रियमाणश्च कुम्भो न क्रियत इत्यर्थः । तदेव यथाभिहितविषयया

क्रियमाणत्वमक्रियमाणत्वं च वस्तुनः श्रोतम् ॥३७२-३७३॥ अथवा, निवृत्तान्तरेण सर्वसंस्तुता क्रियमाणत्वमक्रियमाणत्वं च दर्शयितुमाह-
बोमाइ निचयाओ न कीरइ दव्वयाइ वा सव्वं । कीरइ य कज्जमाणं समए सव्वं सपज्जयाओ ॥३७४॥

॥३२०॥
 निशेषा०
 भागः-२
 सर्वं कृताकृतं
 क्रियते

(ओमादि नित्यगतो न क्रियते द्रव्यतया वा सर्वम् । क्रियते च क्रियमाण समये सर्वं स्वपर्ययत ॥ ३३७४ ॥)

इदं योमाऽऽन्म कान्त-दिगादिकं नस्तु न क्रियते, नित्यत्वात् । अथवा, व्याप्त्या सर्वमपि व्योमादि घट-निधुद्व-वन-शुसुमादि च वस्तु न क्रियते, द्रव्यतया सर्वस्य सर्वदाऽस्थितत्वात् । पर्यायतया तु त्रविसमय सर्वं वस्तु, क्रियमाण क्रियते, सर्वस्यापि समये समये-
 उपरपरव्यपर्यायिणाश्रुत्वादिति ॥ ३३७४ ॥ ममपसद्धान्यत्तीक्ष्णपूर्वकं प्रकृतयोजनामाह-

उप्पाय-ट्टिई-भंगस्स भावओ इय कयाकयं सव्वं । सामोइयं पि एवं उप्पायाइस्सहावं ति ॥३७५॥

(इत्यादि विधिति भङ्गस्सभावात् इति कृताकृतं सर्वम् । ममाधिक्रमव्येयमुत्पादादिरभ्यागमिति ॥ ३३७५ ॥)

उप्पाद स्थिति भङ्गस्सभावात्तादिर्युक्तप्रारणेन सर्वमपि नस्तु कृताकृतस्वरूपम्, एवं सामाधिक्रममुत्पादादित्वभावात् कृताकृतस्वरूपं द्रव्यम् । अतः 'कृताकृतं क्रियते' इति स्थितम् ॥ ३३७५ ॥ अत्र परः ग्राह-

✽ नणु दव्वमणत्थं तरपज्जायं तरविसेसणेहिं जुज्जेज्ज । उप्पायाइस्सहावं न उ सामाइयं गुणो जम्हा ॥

सो उपपण्णो उपपण्ण एव विगओ य विगय एवेह । कि सेसमस्स जेणिह कयाकयादेसया होज्जा ? ३३७७

(ननु द्रव्यमनर्थान्तरपर्यायान्तत्रिभोगेभ्युज्येत । इत्याद्यानित्यभावात् न तु सामाधिक्रम गुणो यस्मात् ॥ ३३७६ ॥)

(स त्रयस इत्यत्र ण्य विगतत्र विगत एवेह । कि शेषमस्य येनेह कृताकृतादेशवा भवेत् ? ॥ ३३७७ ॥)

ननु द्रव्यमनर्थान्तरभूतपर्यायान्तत्रिभोगैरनित्यादादित्यभावात् युज्यते, न तु सामाधिक्रम, 'गुणो जम्हा' ति गुणमात्ररूपत्वादिति । स हि गुण उत्पन्नाः समुत्पन्न एव, न तु विगतोऽपस्थितो वा; यदा तु विगतस्तदा विगत एव, न वृत्ततोऽपस्थितो वा । अतः कि शेषम-
 स्योद्भवम् (प्र०. ० स्योद्भूतम्) येनेह कृताकृतादेशवा कृताकृतरूपता स्यात् ? इति ॥ ३३७६-३३७७ ॥ स्मरितस्माह-

अं चिय दव्वणात्तो पज्जाओ तं च तिविहस्सभावं । तो सो वि तिरुवो चिय ततो य कयाकयस्सहावो ॥३७८॥

(त्रैम द्रव्यानन्य पर्यायत्वञ्च त्रिविधमनाम । तत् सोऽपि त्रिरूप एव तत्र कृताकृतस्वभावात् ॥ ३३७८ ॥)

पर्यायान्तं पर्यायो द्रव्यानन्य, तत्र द्रव्यमुत्पाद-व्यय-त्रीत्यल्लक्षणत्रिविधमनाम्, ततो द्रव्यानन्यत्वात् सोऽपि पर्यायस्त्रिरूप एव, अतश्च द्रव्यवत् कृताकृतमनामः स्यादवेति ॥३३७८॥ अत्रापि, स्वतन्त्रस्यापि सामाधिक्रमस्य त्रिरूपता घटन एवेति । कथम् ? इत्याह-

✽ अत्र 'ण्य' परममन्तरपरकं भावने गद्याभावात्प्रमाणानुपपत्तेः ।

पर्यायस्यापि
 कृताकृतस्य

जह वां खवंतरओ विगसुप्पाए वि ख्वसामण्णं । निच्चं कयाकयमओ ख्वं परपज्जयाओ वा ॥ ३३७९ ॥
तह परिणामंतरओ वय-विभवे वि परिणामसामण्णं । निच्चं कयाकयमओ सामइयं परगुणाओ वा ॥ ३३८० ॥

(यथा या रूपान्तरतो निगमोत्पद्योरेपि रूपसामान्यम् । नित्यं कृताकृतमतो रूप परपर्यायाद् या ॥ ३३७९ ॥)

(तथा परिणामान्तरतो व्यय निभवयोरेपि परिणामसामान्यम् । नित्यं कृताकृतमतं सामाधिकं परगुणाद् वा ॥ ३३८० ॥)
यथा या घटादौ रक्तत्वादिरूपरङ्गवर्णरूपादिरूपान्तरोत्पत्तौ पूर्वरूपस्य निगमे उत्तररूपस्योत्पादेऽपि रूपतामान्यं नित्यमवतिष्ठते, अतो रूपगुणस्य त्रिरूपता, अस्माच्च नैरूप्यात् कृताकृत रूपं युज्यते । परपर्यायाद् वा परपर्यायमाश्रित्य कृताकृतं युज्यत इति । तयोत्तरोत्तरशुद्धया परिणमतः सामाधिकगुणस्य परिणामान्तरात् परिणामान्तरोत्पत्तौ पूर्वापरिणामस्य व्यये निगमे, उत्तरपरिणामस्य तु विभवेऽप्युत्पादेऽपि, परिणामयामान्यं नित्यमवतिष्ठते । ततः सामाधिकगुणस्य त्रिरूपता । अस्माच्च नैरूप्यात् तस्य कृताकृतत्वम् ; परगुणत्वाद् वा परगुण-माश्रित्य कृताकृतत्वमिति ॥ ३३७९-३३८० ॥ अथवा, अन्यथापि सामाधिक्यं कृताकृतत्वं वक्तव्यम्, कथम् ? इत्याह—

चउचकं वा पडुच्च कयमकयमहव सोमइयं । एगपुरिसाइओ कयमकयं नाणोनरईहिं ॥ ३३८१ ॥

(द्रव्यादिचतुष्कं या प्रतीच कृतमकृतमथवा सामाधिकम् । एगपुरादित कृतमकृतं नानान्तरादिभि ॥ ३३८१ ॥)

अथवा, द्रव्यादिचतुष्कं द्रव्य क्षेत्र काल भावचतुष्टयं प्रतीत्य कृतमकृतं च सामाधिकं भावनीयम् ; तथाहि—एकं निश्चितं पुरुषद्रव्यं त्वं कृतं सामाधिक्यम्, सादिसपर्ययमितत्वात्, नानापुरुषद्रव्याण्याश्रित्य पुनरकृतम्, अनाद्यपर्यवसितत्वादिति । आदिशब्दाद् भारतैरागत-
श्रेयाणि प्रतीत्य कृतम्, महाविदेहक्षेत्र्यमृतम्, अव्यवच्छिन्नप्रमादत्वेन नित्यत्वादिति । तथा, उत्सर्पिण्य-ऽवसर्पिणीकालमाश्रित्य कृतम्, व्यवच्छिद्यमानत्वेनानित्यत्वात् । नोत्सर्पिण्यमपिणीकाल त्वाश्रित्याकृतम्, अव्यवच्छिन्नत्वेन नित्यत्वात् । भाव त्वेकपुरुषोपयोग प्रतीत्य कृतम्, नानापुरुषोपयोगानाश्रित्य पुनरकृतम् । इत्थेन वा कृताकृतं सामाधिकमिति ॥ ३३८१ ॥ तदेवमुक्तं कृताकृतद्वारम् ॥

अथ 'केन कृतम्' इति द्वारं विमधुराह—

केण कयं ति यववहारओ जिणिं देण गणहरेहि च । तस्सामिणा उ निच्छयनयस्स तत्तो जओ ऽणन्नं ॥
(केन वृषमिति च व्ययद्वारतो जिने देणे गणवर्धेअ । तत्त्यामिना तु निश्चयनयस्य ततो यतोऽनन्यम् ॥ ३३८२ ॥)

पाठसिद्धा ॥ ३३८२ ॥ अत्रालेख-परिहारी ग्राह—

गमे कयं चिय केण कयं तं ति का पुणो पुच्छा ? । भणणइ, स वज्झकत्ता इहं तरंगो विसेसेणं ॥ ३३८३ ॥
(ननु निगमे कृतमेव केन कृतं वनिति वा पुनं पृच्छ ? । भण्यते, स ग्राहकृता इहान्तरादौ विक्षेपेण ॥ ३३८३ ॥)

आह—ननु 'उदेते निर्देसे य निगमे' इत्यत्र सामायिकस्य निगमे भण्यमाने 'भट्टादीरात् तन्निर्गतम्' इत्यादिश्रुतिपादनेन 'केन कृतं गत्' इत्येतात् गतमेवेत्कार्थमेव. पुनरपीदं न घृच्छा ? । भण्यतेऽप्येतरम्—स तीर्थस्त्रादिः सामायिकस्य बाह्यकृतां तत्रोक्तः, इह तु विशेषे-
जान्ताङ्गकानां विज्ञातिः । य च नदीयधिक नामायिकमुद्राता माद्यादिष्टं दृष्य., सामायिकपरिणामानन्यत्वादिति ॥ ३३८३ ॥

॥३२२॥

विशेषो०

भागः-२

परिहारान्तरमाह—

अहवा सतंतकत्ता तत्थेह पउखकारगो ऽभिमओ । अहवेह सव्वकारगपरिणामाणन्नरूवो त्ति ॥ ३३८४ ॥

(अथवा एतत्तत्कर्ता तत्रेह प्रयोगःस्वरसोऽभिमत । अथवेह सर्वकारपरिणामानन्यरूप इति ॥ ३३८४ ॥)

अत्रमा, तत्र निगमे भगवांस्तोषरः स्वयमुद्रत्वात् सतन्त्यकताडिभिहितः, इह तस्यैव भगवत्सतीर्थस्त्रस्य यः प्रयोज्यः प्रयोजनीयः तत् तावक सा-यादि न ततोऽभिमत । अथवा, इह कृतां सर्वकारपरिणामानन्यरूपोऽभिमतः, स च माद्यादिरेव सामायिकमुद्राता भवन्त्याः तथाहि, सामायिकं कुर्यामी कृतां, क्रियमाणत्वेन च कर्मरूपात् सामायिकमुद्रानन्यरूपात् कर्म, सामायिक येनाध्ययसायेन करणभूते-
नार्ता यतोऽपि वृद्धादनन्यत्वात् सत्तम्, गुरुणा चास्मै सामायिकं प्रदीयत इति संप्रदानम्, सामायिक चास्मात् शिष्यं प्रशिक्ष्यपरम्परया प्रशिक्ष्य इत्यवदानम्, स्वरिणां च सामायिकमन्यवच्छिन्न धर्तीयधिकरणमित्येव सर्वकारपरिणामानन्यरूपः कृतां भवत्यसामिति ।
आह—ननु यदन्त्याङ्गं प्रयोस्य सर्वकारपरिणामानन्यरूपस्य कृतां साद्यादिदिह विवक्षितः, तर्हि 'जिनेन्द्रेण गणधैर्य कृतं तत्' इति कृत्वा नमः, जिनेन्द्रगणधराणां मिहा विवक्षितत्वात् ? । सत्यम्, किन्तु जिनेन्द्रस्यापि सामायिकस्यान्तरात्त्वत्वं सर्वकारपरिणामानन्य-
रूपत्वं च प्राप्ते न लिप्यते, तेनापि तथानुष्ठितत्वात्, गणधराणा तु प्रयोज्यकृतत्वं त्वमपि युज्यत एव, जिनेन्द्रप्रयोज्यत्वात् तेषामिति ।
अतो जिनेन्द्रगणधराणामन्यस्यामोऽत्र न लिप्यत इति ॥ ३३८४ ॥ गत 'केन कृतम्' इति द्वारम् ॥

सामायिक

तां साध्यादि

सर्वकारवा-

नन्य

गणधरादि

प्रयोज्यकर्ता

अप्येकेषु द्रव्येषु तत् किंते' इति द्वारमभिधिनुराह—

दव्वेसु केसु कीरइ सामइयं नेगमो मणुणेषु । सयणाइएसु भासइ मणुणपरिणामकारणओ ॥ ३३८५ ॥

(केषु केषु क्रियते सामायिकं नेगमो मनोरेषु । अथार्थिकेषु भागते मनोऽपरिणामकारणत ॥ ३३८५ ॥)

नेगंतेण मणुत्तं मणुत्तपरिणामकारणं दव्वं । वभिचाराओ, सेसा धिति तओ सव्वदव्वेसु ॥ ३३८६ ॥

(नेगान्तेण मनोऽत्र न तोषपरिणामकारणं द्रव्यम् । वभिचाराया, देया प्रयुज्यन्ति गत सर्वद्रव्येषु ॥ ३३८६ ॥)

गणधरा—केषु द्रव्येषु ध्यादिभ्यस्तस्य सामायिकं क्रियते निर्देसे ? । अत्र नैगमयो भागते—मनोरेषु क्षयता ऽजगतादिषु स्थितस्य
न किंते, मनोरेषु, मनोरेषु मणुत्तपरिणामकारणं दव्वं । तत्र य किंदिदं कर्म—“मणुत्त मोक्षार्थं मोक्षा मणुत्तं मणुत्तस्य । मणुत्तस्य मणुत्तस्य (५०) —गणधरा

केषु क्रियते

द्वारम्

अगरसि)मनुजं द्यावाः सुणी ॥ १ ॥ '(मनोऽजो मनः शुक्ला मनोऽह शब्दासतम् । मनोऽज्ञागरे मनोऽह ध्यायति शुनि ॥) इत्यादि । शेषास्तु संप्र-
हृदयो नृगते-नैकान्तेन मनोज्ञं द्रव्यं मनोज्ञपरिणामकारणं भवति, व्यभिचारात्, मनोऽज्ञेऽपि कस्यापि स्वाभिप्रायेणमनोऽज्ञपरिणामभावात्,
अमनोऽज्ञेऽपि च कस्यापि मनोज्ञपरिणामसङ्गतात् । ततः सर्वद्रव्येषु व्यवस्थितस्य सामायिकं क्रियते ॥ ३३८५-३३८६ ॥

अत्राक्षेप-परिहारमाह-

ननु भणियमुवगधाए केसु तीहं कओ पुणो पुच्छा ? । केसु ति तत्थ विसओ इह केसु द्विअरस तल्लामो ॥

(ननु भणितमुपेक्षयते चेद्वितीहं कुत पुनं पुच्छा ? । केचित्ति सत्रं प्रियं इहं केसु स्थितस्य तल्लाम ॥ ३३८७ ॥)

ननुपेक्षयते 'किं कर्हि' इत्यादिगाथाया 'केसु सामायिकं भवति' इति भणितमेव, इह कुतः पुनरपि पुच्छामरः ? । नैवम्, तत्र
हि केसु द्रव्यवर्गायाः सामायिकस्य विषये भवन्तीत्युक्तम्, तथा च तत्र निर्वचनम्- 'सर्वत्र समसत्' इत्यादि । इह तु केसु द्रव्येषु स्थितस्य
सामायिकलभो भवन्तीत्युच्यत इति महान् भेदः इति ॥ ३३८७ ॥ यदि न यौनरुच्यम् तर्ह्यन्यद् दूषणम् । किं तत् ? इत्याह-

सर्वदृव्वावत्थाणं जाइ मेत्तवयणाओ । धम्माइसव्वदृव्वाधारो सव्वो जओ उवस्सं ॥ ३३८८ ॥

(तत्र कथं सर्वद्रव्यावस्थानं जाविमान्नचनात् । धर्मादिसर्वद्रव्याधारं सर्वो यतोऽवश्यम् ॥ ३३८८ ॥)

ततस्तर्हि कथं सर्वद्रव्येकवस्थानं भवति, येनोच्यते- 'सैसा विति तओ सव्वदृव्वेसु' इति । न हि सर्वेपाकादिद्रव्येषु कोऽप्य
विविधः इति ? । उच्यते-जातिमान्नवचनात् सर्वद्रव्यमात्रस्यैव नियक्षणात्, जातिमात्रं च सर्वद्रव्यैकदेशेऽपि प्राप्यत इति । ननु देशतोऽपि
किं सर्वद्रव्यागारः कोऽपि प्राप्यते ? । उच्यते-प्राप्यत एव, यतो धर्मास्मिन्नायाऽधर्मास्मिन्नायाऽऽकाशातिक्राय-जीव पुद्गलाधारः सर्वोऽ
प्यवश्य जीवलोक इति परिहृतं प्राप्तद्विक दूषणम् ॥ ३३८८ ॥ अथ प्रस्तुतप्रत्ययस्य परिहारान्तरमाह-

वसओ व उवगधाए केसु सिइहं स एव हेउ ति । सच्चय-नेय-किरियानिवंधणं जेण सामइयं ॥ ३३८९ ॥

(विषयो धर्मोद्भाते चेद्वितीहं स एव हेतुरिति । अद्वैय द्वेषं क्रियानिबन्धनं येन सामायिकम् ॥ ३३८९ ॥)

अयम, उपोद्भाते सर्वद्रव्याणि सामायिकस्य विषये भवन्तीत्युक्तम् । इह तु स एव सामायिकलभः सर्वद्रव्येषु हेतुभूतेषु भवतीत्युच्यत
कथं पुनः सर्वत्रापि द्रव्याणि सामायिकस्य हेतुर्भवन्ति ? इत्याह- 'सच्चये'त्यादि श्रद्धेयानि च ज्ञेयानि च चारित्रक्रियाहेतुभूतानि च यानि
तन्निगम्यन्तं तदेषु केन सामायिकम् । न च श्रद्धेयादिभ्योऽन्यानि सर्वद्रव्याणीति, नापि विषयहेतोरैकत्वमगन्तव्यम्, निषयस्य
प्रा, जीवगर्जनित्वं चैः सर्वजीवयद्देशोल्लेखमकृत्वात्, अत्रादिवदिति ॥ ३३८९ ॥ अन्यदपि परिहारान्तरमाह-

मद्वया कयाकयाइसु कज्जं केण व कयं च कत्तत्ति । केसु त्ति करणभावो तद्वयत्थे सत्तमिं काउं ॥ ३१९० ॥ ३१२॥

(अथया कयाकयाइसु नयं केन वा कृतं कर्तेति । अन्वयि करणभावस्तुतीयार्थं सप्तमो वृत्ता ॥ ३१९० ॥)

अत्रा, कृताकृतादिशरेषु प्रथमे कृताकृतद्वारे कर्ता यत् क्रियते तत् कर्ता सामायिभ्युक्तम्, 'केन कृतम्' इति च द्वितीयद्वारे सामा-
यिकस्य कर्ता निश्चिन्, 'कृत्' इति कृतीयद्वारे तु कृतीयार्थं मयमी कृता करणमभिहितम्, 'केन कृतम्' इति सामायिक क्रियत इति
नोपयोगतेन मह योनिरुपपत्तिरिति ॥ ३१९० ॥ अथ 'यदा कारको भवति' इति नयैरित्यपवादः—

उद्धिदुठे चिय नेगमनयस्स कत्ता ऽणहिज्जमाणो वि । जं कारणमुद्देसो तम्मि य कज्जोवयारो त्ति ३१९१

(उद्धिदुठे पण नैगमनय कज्जोवयारो त्ति ॥ ३१९१ ॥)

उद्धिदुठे पण गुरुणा सामायिकं नैगमनयस्यानधीनोऽपि शिष्यस्तत्कर्ता भवति । आह—ननु कार्यस्य कर्ता भवति, कर्ता च सामा-
यिकगुरुवशले नास्ति, तत् कृतं तस्यामी कर्ता भवति ? इत्याह—'जम्' इत्यादि यस्मात् सामायिककारणमुद्देशः, तस्मिन्नेत्यलक्षणे कारणे
कारण्यं सामायिकरूपेणारः क्रियत इति सामायिकस्य स्वीकृता भवतीति ॥ ३१९१ ॥ मंग्रह व्यवहारनयमतमाह—

सगहववहाराणं पञ्चासन्नयकारणत्तणओ । उद्धिदुम्मि तदत्थं गुरुपामूले (स च पण १६ पयमूले) समासीणो ।

(सगहववहाराणं प्रत्यासन्नयकारणत्तण ॥ उद्धिदुठे तदत्थं गुरुपामूले समासीन ॥ ३१९२ ॥)

मग्न व्यद्वाराण्योऽपि सामायिकं तत्पणार्थं गुरुपामूले समासीनः शिष्यः प्रत्यासन्नयकारणत्वात् पूर्वम् तत्र सामायिककार्यो
पचात. कर्ता भवतीति ॥ ३१९२ ॥ अत्रुद्धिममतमाह—

उज्जुसुयस्स पढतो तं कुणमाणो वि निरुवओगो वि । आसन्नासाहारणकारणओ सह-किरियाणं ॥ ३१९३

(उज्जुसुयस्स पढतो तं कुणमाणो वि निरुवओगो वि । आसन्नासाहारणकारणत्तण ॥ उद्धिदुठे तदत्थं गुरुपामूले समासीन ॥ ३१९३ ॥)

'उज्जुसुयस्सपुण्णे'ऽपि सामायिकं पठन्, तदा दुर्गन्तदधिक्यामनुतिष्ठन् सामायिकस्य कर्ता भवति, सामायिकसन्नयत्तरासाधारण-
करणम् तत्र तद्विषयम् क्रियायोरिति ॥ ३१९३ ॥ अत्रादिमतमाह—

सामाइओवउत्तो कत्ता सह-किरियाविउत्तो वि । मद्वाइण मणुवो परिणामो जेण सामइयं ॥ ३१९४ ॥

(सामाइओवउत्तो कत्ता सह-किरियाविउत्तो वि । मद्वाइण मणुवो परिणामो जेण सामाधिक्यम् ॥ ३१९४ ॥)

अत्रादिनयानां सामायिकरूपकः अत्र क्रियाविपुल्लेऽपि सामायिककर्ता भवति, येन यस्माद् मनोजो विदुदपरिणाम एव तेषां
सामायिकमिति ॥ ३१९४ ॥ यत्र पूर्वोक्तपण्डितपुण्यव्यवस्थानात्पमाह—

॥ ३१२॥

मिथोपा०

भाग-२

ननुकारक

नैगमे उद्दि-

शेषपठनपि

शिष्य

सामा० कर्ता

समहव्यय

रस्यो गुरु

पादमूले

आसीन

शिष्य

सामा० कर्ता

अत्रुद्धि

सामायिक

पठन्

तुर्न या

ननुदेसामा-

यिकरूपक

सामा यत्र

कृत्ता नयओ ऽभिहिओ अहवा नयउ त्ति नीइओ नेओ । सामाइयहेउपउज्झकारओ सो नओ यइमो ॥

॥ ३२५ ॥
निशेपा०
भाग-२

(यत्तां नयतोऽभिहितोऽयं नयत इति नीतितो ज्ञेय । सामान्त्रिकहेतुप्रयोजकाय स नयत्रायम् ॥ ३२५ ॥)
तदेन सामायिकस्य कर्ता नयतो नयैभिहित । अथवा, 'कटा या कारक' इत्यस्माद् नय इति पृथगेव द्वारम् । तत्र चायमर्थः-
नयतो नीतितो मित्रिना मामायिकस्य हेतुः कर्ता सामायिकस्य प्रयोज्यकारको ज्ञेयः । कः पुनस्तौ नय इत्याह-म चायम् नय इति द्वात्रिं-
शद्वार्थाः ॥ ३२५ ॥ अत्रापि 'उपणणुपन्नं कयाऽय इत्येव नमोकारे' इत्यादिनियुक्तिगाथानामग्रहणे ज्ञारणं पूर्वोक्तमेव द्रष्टव्यम् ।
एवमुत्तरापीति ॥ अथ तमेव नयमप्रकारमाह-

आलोयणा य विणए खित्त दिसाभिगहं य काले य । रिक्ख-गुणसंपया विय अभिवाहारे य अट्टमए ॥

सामा०
सत्का
आलोचनादि
नयाष्टकम्

(आलोचना च त्रिनय क्षेत्रं दिग्भिन्नहस्तं कालश्च । ऋभ-गुणसंपदे अपि चाभिव्याहारश्चाष्टकम् ॥ ३२६ ॥)
इहाभिमुपयेन गुरोरात्मदोषप्रकाशनमालोचना, त्रिनयश्च बाह्य आसनदानाऽभ्युत्थानादि अन्तरङ्गस्तु गृहमानादिः, तथा, क्षेत्रमिक्षु-
क्षेत्रादि, तथा दिग्भिन्नहस्तं वक्ष्यमाणलक्षणः, कालश्च दिनमादिः, तथा, ऋक्षसंपदं नक्षत्रमपदिदि, गुणाः प्रियधर्मत्वादयस्तत्संपत् प्राप्ति
रिति, अभिव्याहरणमभिव्याहारः कालिमादिश्रुतमिषय उद्देश-समुद्देशादिरिति । अय चाष्टमो नयः ॥ इति नियुक्तिगाथासंक्षेपाः ॥ ३२६ ॥

अलोचनानयं भाष्यकारो विष्णुब्रह्मा-

सामाइयथसुवसंपया गिहत्थस्स होज्ज जडणो वो । उभयस्स पउत्तालोयणस्स (प्र० इत्यम्) सामाइयं देज्जा

(सामायिकार्थसुसंपदं गृह्यस्य भवेद् यत्तैर्वा । उभयस्य प्रयुक्तालोचनस्य (लोचितस्य) सामायिकं दद्यात् ॥ ३२७ ॥)

तत्र गृहस्ये-

यम्मि दिक्खवारुहस्स गिहिणो चरित्तसामडयं । वालाइदोसरहियस्स देज्ज नियमा न सेसाणं ॥

१ आलोच-
नम दीक्षाहं
द्रव्यादीनाम्

(आलोचिते दीक्षाहस्य गृहिणश्चात्रिसामायिकम् । वालान्दिदोपरद्वितस्य दद्याद् नियमाद् न शेषाणाम् ॥ ३२८ ॥)

स्थे, ननर 'जलोइयम्मि' त्ति आलोचिते आलोचिते मित्राते यथा द्रव्यतो ज्ञातोऽसौ न नपु सकादिः, क्षेत्रतस्तु मित्रातो यथा नायम-
'कालस्त्वपगतो यथा शीतो'णादिना न ज्ञायम्यति, भानतस्तवद्वो यथा नीरोगानलसादिरूपः । ततश्चैवमालोचिते निश्चिते च
वार्हस्य वालादिदोपरद्वितस्य गृहिणश्चात्रिसामायिकं दद्यादिति ॥ ३२७-३२८ ॥ ननु गृहस्यस्य सामायिकमुद्देशाभ्युपसर्पदित्यन-
ते, धमणस्य तु उतग्रहणकाल एवाधीतसामायिकमत्रत्यात् कथं तदर्थमुपपन्नं भवेत् ? इत्याह-

सामादयत्थमवणोवमंपया साहुणो हवेज्जाहि । वाघायमेसकालं च पइ सुयत्थं पि होज्जाहि ॥ ३३९९ ॥

(मानाशिरागंभरणोवमंपया मागोमंनेत्त । ज्ञायत्तमेसकालं च श्रुति मूत्रार्थमपि भजेत्त ॥ ३३९९ ॥)

यदा मूलं घृतमात्रविंदेर भवति, धृत्वा चान्द्राया फलोन्निभूतो भवेत्, तदा तच्छिष्यस्य साधोः सामागि त्रार्थश्रवणनिमित्तमन्यत्रोप-
मपइ भंनेत् । अथवा, 'मुपस्य पि होत्तिहि' इति व्यायत्तमेसकालं वा श्रुति तां प्रतीत्येत्यर्थः घृतमात्रार्थमपि साधोः अन्यत्रोपमपइ भंनेत् ।
इदमुक्तं भवति- ग्लानभावेन अन्तराशिरागदिना वा व्यापतेन पठिते निष्ठिते सामागिरुद्धे, एष्यति या दुःपमाकाले ग्रामान्द्रादसमाप्त-
सामागिरुद्धमाया अवि मयसो भविष्यन्तो निजगुणमागीमनादिना स्मरणेन मयस्यापि सामागिरुद्धस्य पठनार्थम्, अममाप्तस्य या समा-
ज्यपमन्यया मागोत्रमपइ भवेदिति ॥ ३३९९ ॥ तदेव चारिनामागिरुद्धीकृत्य तदर्थश्रवणार्थं तद्वत्तमात्रपठनार्थं वा साधोः अन्यत्रो-
पमपनुत्ता ॥ अथ, धृतमागिरुद्धीकृत्य समस्तद्रागद्वयार्थोपमप्युपमपइ भवेदिति दर्शयन्नाह—

सव्वं व चारसंगं सुयसामडयं ति तदुभयत्थं ति । होज्जालोइयभावस्स देज्ज सुत्तं तदत्थं वा ॥ ३४०० ॥

(सव्वं वा चारसंगं श्रुत्तमागिरुद्धीकृत्य समस्तद्रागद्वयार्थोपमप्युपमपइ भवेदिति दर्शयन्नाह ॥ ३४०० ॥)

अथ, मयमपि द्वादशार्गं धृतमागिरुद्धीकृत्य, अतस्तदुभयार्थं समस्तद्रागद्वयार्थोपमप्युपमपइ भवेत्; अत आलो-
भावस्य इति निगुणोक्तस्य एवमर्थं वा दद्यादिति ॥ ३४०० ॥ उक्तमालोचनद्वारा ॥ अथ त्रितयिद्वारमभिविस्तुराह—

अयणसुद्धस्स वि देज्ज विणीयस्स नाविणीयस्स । न हि दिज्जइ आहरणं पलियत्तियकमन्नहत्थस्स ३४०१

(अलोचनगुणार्थं द्वादश विणीयाय नाविणीयाय । न हि दीयते आहरणं परिकर्तितकणहत्ताय ॥ ३४०१ ॥)

गुणमा ॥ ३४०१ ॥ त्रिमिति निर्मातव्यं दीयते ? इत्याह—

गुरतो भत्तिगओ अमुई अणुअत्तओ विसेसन्नु । उज्जुत्तो ऽपरितंतो इच्छियमत्थं लहइ साहु ३४०२

(भुरुरो भत्तिगओअपरेणुअत्तओ विदेयत्त । गगसोऽपरितत्ताव इष्टमर्थं लभते मायु ॥ ३४०२ ॥)

गुरोया, नरा 'अमुई' ति 'भोचरु', उद्युक्त उद्यमपर; अपरितंतो-अनिर्गुण इति ॥ ३४०२ ॥ क्षेत्रद्वारमभिविस्तुराह—

विणयवओ विय कयमंगलस्स तद्विग्घपारगमणाय (प्र० ०णात्) ।

देज्ज मुकओवओगो खित्ताईमु (म० ० ०णात्) मुपसत्थेसु ॥ ३४०३ ॥

(विगमदददति च इष्टमद्वाराय तद्विगमपारगमणाय । यवान युद्धोक्तोपयोग क्षेत्रादिषु मुख्यत्वे ॥ ३४०३ ॥)

॥ ३३९६ ॥

विजोपा०

भागाः-२

सामागिको

पसंकर

कथम् ?

० विनय-

ग्रास्

३ क्षेत्रद्वारम्

उच्छ्रवणे साल्लिवणे पंउमसरे कुसुमिएव वणसंडे । गंभीर साणुणाए पयाहिणजले जिणहरे वा ३४०४
दिब्बज न उ भग्ग-ठभामिय-^(प्र. च्छामिच्च)मसाण-सुन्नामण्नगेहेसु । छारंगारक्खयारामेज्झाईदव्वदुट्ठेसु

(३ध्वये जालियने पद्मसरसि कुसुमिते वा वनखण्डे । गम्भीरे सानुनादे प्रदक्षिणजले जिनगृहे वा ॥ ३४०४ ॥)

(न्यायं न तु भ्रमः अमितः (व्यामितः) इमं ज्ञानं शून्याः समो ज्ञानो हेतुः । सापान्नापानस्वराभेद्यादिद्रव्यादृष्टेषु ॥ ३४०८ ॥)

तिस्रोऽपि सुगमाः, नवरमिञ्जुणादीना समीपे दद्यात् सामार्षिकम्, न तु भग्न-आर्मित(ग्र० ध्यामित)गृहादिप्रदेशे । द्वाधा-
 यन्मन्त्रानाम् । ३४०३-३४०४-३४०५ ॥

दिगभिग्रहद्वारमाह-

पव्वाभिमहो उच्चरमहो व दिज्जाहवा पडिच्छेज्जा । जाए जिणादओ वा दिसाइ जिणचेइयाइं वा । ३४०६ ।

तत्रमुहोवदज्जहवापड्छब्जो जाएज्जादयावादसाइ (जणय
(यवामिमुख उत्तमसो धा न्गायथा प्रतीन्ध्रेत्तु । यस्या जित्तयानि वा ॥ ३४०६ ॥)

द्वारम्
दिगभिप्रब्-

पाठसिद्धा ॥ ३४०६ ॥ कालद्वारमाह—

चाउदसिं पणरसिं वज्जेजा अट्टमिं च नवमिं च । छट्ठिं च चउत्थिं बारसिं च सेसामु देज्जाहि ॥३४०॥

(नवदशौ पञ्चदशौ घर्षयेद्गृभौ न नमनी च । पृष्टौ च चतुर्थी च द्वादशौ च शेषेषु दद्यात् ॥ ३४.७ ॥)

सुमीधा ॥ ३४०७ ॥ ऋक्षद्वारमाह—

मियसिर अद्वा पुस्से तिन्नि य पुव्वाइ मूलमस्सेसा । हत्थो चित्ता य तहो दस विद्धिकराइं नाणम्स ॥३४०८॥
संझागयं रविगयं विड्डेरं (प्र० वि०) सग्गहं विल्लं वा । राहहयं गहभिण्णं च वज्जए सत्त नक्खत्ते ३४०९॥

(मृगाशिर भाद्रो पुष्य त्रीणि च पूर्वाणि मूलमन्त्रेण । द्वावथिवा च तथा दश घृद्धिराणि ज्ञानस्य ॥ ३४०० ॥)

(संस्थागत रमित्तं विद्वत् सप्रहं विलम्बि वा । राहुत प्रहंभिर्न च वज्जयेत् सप्त नक्षत्राणि ॥ ३४०९ ॥)

मुगधिराग्रभृतिषु नक्षत्रेषु दद्यात् सामायिम्यम्, सध्यागतादीनि तु वर्जयेत् । तत्र सध्यागत यत्र रविः स्यास्यति । 'यत्र नक्षत्रे ध्वरे-
भित्तिरिति तस्मान्महर्दश पञ्चदश वा नक्षत्रं सध्यागतम्' इत्यन्ये । रविगतं यत्र रविस्तिष्ठति । पूर्वद्वारिकेषु नक्षत्रेषु पूर्वदिशा गन्तव्येऽप्यया
गन्तव्यो विड्डेऽयम्, सगणं च क्रूरग्रहाधिपतिषु, विलम्बि यद् भास्वता परिरुज्य मुक्तम्, राहुहृतं यत्र ग्रहणमभूदिति । श्रहमिन्नं ग्रहविदारित-
मिति ॥ ३४०८-३४०९ ॥ गुणसंपद्वारभाह—

सामाद्वयत्थसवणोवसंपया साहुणो हवेज्जाहि । वाघायमेसकालं च पइ सुयत्थं पि होज्जाहि ॥ ३३९९ ॥

(सामाधियान्तरं श्रवणोपपन्नं माधोर्भवेत् । व्याघातमेव्यत्कालं च प्रति मूर्धन्यमपि भवेत् ॥ ३३९९ ॥)

यदा गुरु. दूरमात्रविद्वं भवति, दूर चादत्ता परलोक्षीभूतो भवेत्, तदा तच्छिष्यस्य साधोः मामाधिकार्थश्रवणनिमित्तमन्यत्रोप-
सपद् भवेत् । अथवा, 'सुयत्थं पि होज्जाहि' ति व्याघातमेव्यत्कालं वा प्रति तौ श्रुतीत्यर्थः । दृष्टमात्रार्थमपि साधोरन्यत्रोपसपद् भवेत् ।
इदमुक्तं भवति— ग्लानभावेन व्यन्त्रोपसर्गादिना या व्याघातेन पतिते विस्मृते सामाधिकद्वये, एष्यति या दुःपमाकाले प्रज्ञानान्वादादसमाप्त-
मामाधिकदूरमात्रा अपि साधो भविष्यन्तो निजगुणमीश्वरनादिना कारणेन सर्वस्यापि मामाधिकद्वयस्य पठनार्थम्, असमाप्तस्य वा समा-
प्त्यर्थमन्यत्र साधोरुपसपद् भवेदिति ॥ ३३९९ ॥ तदेव चारित्रसामाधिकमङ्गीकृत्य तदर्थश्रवणार्थं तत्त्वप्रमात्रपठनार्थं वा साधोरन्यत्रो-
पसपदुक्ता ॥ अथवा, श्रुतनामापिस्मङ्गीकृत्य समस्तदादशागद्वयार्थोभयार्थमप्युपसपद् भवेदिति दर्शयन्नाह—

सवं व वारसंगं सुयसामद्वयं ति तदुभयत्थं ति । होज्जालोइयभावस्स देज्ज सुत्तं तदत्थं वा ॥ ३४०० ॥

(सर्वं वा द्वादशाङ्गं श्रुतसामाधिकमिति तदुभयार्थमिति । भवेत्कालोचितमानस्य इवात् सत्तं सत्तं वा ॥ ३४०० ॥)

अथवा, सर्वमपि द्वादशाङ्गं श्रुतसामाधिकं भण्यते, अतस्तदुभयार्थं समस्तदादशाङ्गद्वयार्थोभयार्थमिति निमित्तमप्युपसपद् भवेत्, अत श्रुतो-
चितभावस्य दत्तविशुद्धालोचनस्य दूरमर्थं वा दद्यादिति ॥ ३४०० ॥ उक्तमालोचनद्वारम् ॥ अथ विनियद्धारसमिधित्सुराह—

आलोयणसुद्धस्स वि देज्ज विणीयस्स नाविणीयस्स । न हि दिज्जइ आहरणं पल्लियत्तियकन्नहत्थस्स ३४०१

(आलोचनशुद्धयापि दद्याद् विनीताय नाविनीताय । न हि दीयते आहरणं परिकर्तितकर्णहस्ताय ॥ ३४०१ ॥)

सुणमा ॥ ३४०१ ॥ किमिति निर्नीतस्यैव दीयते ? इत्याह—

अणुरत्तो भत्तिगओ असुई अणुअत्तओ विसेसन्नु । उज्जुत्तो ऽपरित्तो इच्छियमत्थं लहइ साहु ३४०२

(अनुरत्तो भत्तिगओऽमोचोभेत्तुऽनुरत्तको विशेषण । उणु कोऽपरित्ताय इष्टमर्थं लभते साधु ॥ ३४०२ ॥)

सुवोधा, नवर 'असुई ति' 'मोचकः, उद्युक्त उद्यमपरः, अपरित्तो—अविर्दिण इति ॥ ३४०२ ॥ क्षेत्रद्वारसमिधित्सुराह—

विणायवओ विय कयमंगलस्स तदविग्घपारगमणाय (प्र० णाए) ।

देज्ज सुकओवओगो खित्ताईसु (सु० चू० द्वागद्व) सुपसत्थेसु ॥ ३४०३ ॥

(विनयकतेऽपि च कुलमङ्गलाय वदन्विज्जपारगमनाय । दद्यात् सुखतोषयोगं क्षेत्रादिषु सुप्रभातेषु ॥ ३४०३ ॥)

वणे सालिवणे पउमसरे कुसुमिए व वणसडे । गंभीर साणुणाए पयाहिणजले जिणहरे वा ३४०४
 दिज्ज न उ भग्ग-उभामिय-(प्र-च्छामिय)मसाण-सुद्धामणुन्नगेहेसु । छारंगारक्खवारामेज्झाईदव्वदुट्ठेसु

(इशुवणे शालिवने पद्मसरसि कुसुमिते वा वनखण्डे । गम्भीरे सावुनादे प्रदक्षिणजले जिनगृहे वा ॥ ३४०४ ॥)
(इच्छावणे शालिवने (ध्यामित) प्रमथान-शून्या उमनोद्धगेहेसु । क्षाराङ्गारानस्फुरोमेध्यादिद्रव्यदुष्टेषु ॥ ३४०४ ॥)

तिलोपि सुगमाः, नवरमिन्दुमणदीना समीपे दद्यात् सामायिकम्, न तु भय-आमित(प्र-च्छामित)गृहादिप्रदेशे । द्राक्षा-

चन्दनलतायाच्छादितप्रदेशो गम्भीरः । यत्र जल्पता प्रतिशब्द उचिष्ठते स प्रदेशः सावुनाद इति ॥ ३४०३-३४०४-३४०५ ॥

दिगभिग्रहद्वारमाह-

पुव्वाभिमुहो उत्तरमुहो व दिज्जाहवा पडिच्छेज्जा । जाए जिणादओ वा दिसाइ जिणचेइयाइं वा ३४०६
(पूर्वभिमुख उत्तरमुखो वा दया-यवा प्रतीच्छेत् । यस्या जिनादयो वा दिशि जिनचैत्यानि वा ॥ ३४०६ ॥)

पाठसिद्धा ॥ ३४०६ ॥ कालद्वारमाह-

सि पणरसिं वज्जेज्जा अट्टमिं च नवमिं च । छट्ठिं च चउत्थिं वारसिं च सेसासु देज्जाहि ॥ ३४०७ ॥
(चतुर्विंशी पञ्चदशी वज्जेदष्टमी च नवमी च । पटीं च चतुर्थीं च द्वादशीं च क्षेत्रेषु दद्यात् ॥ ३४०७ ॥)

सुरोवा ॥ ३४०७ ॥ श्रव्यद्वारमाह-

सिर अहा पुस्से तिननि युपुव्वाइं मूलमस्सेसा । हत्थो चित्ता य तहो दस विद्धिकराइं नाणरस ॥ ३४०८ ॥
 नंदागयं रविगयं विडेरं (प्र-विदुर)सगहं विल्वं वा । राहुहयं गहभिणं च वज्जए सत्त नक्खत्ते ३४०९
(सुगन्धिर आर्द्रो पुष्य त्रीणि च पूर्वाणि मूलमदलेषा । दशमित्रा च तथा दक्षा शुद्धिकराणि ज्ञानस्य ॥ ३४०८ ॥)
(संध्यागत रविगतं विदुर समग्रं विलम्ब्य वा । राहुहृत ग्रहभिन्नं च वर्जयेत् सप्त नक्षत्राणि ॥ ३४०९ ॥)

सुगन्धिरः प्रमृतिपु नक्षत्रेषु दद्यात् सामायिकम्, संध्यागतादीनि तु वर्जयेत् । तत्र सध्यागत यत्र रविः स्थस्यति । 'यत्र नक्षत्रे सूर्य-
 तिष्ठति तस्मात्तुर्दश पञ्चदश वा नक्षत्रं संध्यागतम्' इत्यन्ये । रविगतं यत्र रविस्तिष्ठति । पूर्वद्वारिकेषु नक्षत्रेषु पूर्वदिशा गन्तव्येऽप्यया
 मन्त्रो निडेरम्, सगहं च क्रूरग्रहाधिष्ठितम्, विलम्बं यद् भास्वता परिशुष्य मुक्तम्, राहुहृतं यत्र ग्रहणमभूदिति । ग्रहभिन्नं ग्रहविदारित-
 ने ॥ ३४०८-३४०९ ॥ गुणसंपद्वारमाह-

पियधम्मो ददधम्मो संविग्गो उवज्जभीरु असढो य । खतो दंतो गुत्तो थिरव्वय जिह्दिओ उज्जू ३४१०
असढो तुलासमाणो समिओ तह साहुसंगइ (प्र० समा) रओ य ।

गुणसंपओववीओ जुग्गो सेसो अजुग्गो य ॥ ३४११ ॥

(प्रियधर्मो ददधर्मं संविग्गो उवज्जभीरु असढो य । खतो दंतो गुत्तो थिरव्वय जिह्दिओ उज्जू ॥ ३४१० ॥)

(असढो तुलासमानं समितस्सया साधुसङ्गतिरत्तञ्च । गुणसंपणुपवीतो योग्य ज्ञेयोऽयोन्यञ्च ॥ ३४११ ॥)

सुग्गे ॥ ३४१०-३४११ ॥ अयाएममभिव्यज्जहारनयमाह—

नेओ ऽभिव्वाहारो ऽभिव्वाहरणमहमस्स साहुस्स । इयमुद्धिसामि सुत्तथोभयओ कालियसुयम्मि ॥

दव्व-गुण (प्र० गुण ऋग्) पञ्चवेहिं भूयावायम्मि गुरुसमाइट्ठे । वेउहिट्टुमियं मे इच्छामणुसासणं सीसो ३४१३

(ज्ञेयोऽभिव्यज्जहारोऽभिव्याहरणमहमस्य साधो । इन्मुद्धिसामि सुत्तथोभयत कालिकथुते ॥ ३४१२ ॥)

(दव्व-गुण (प्र० गुण-द्रव्य) पञ्चवेहिं भूयावायम्मि गुरुसमाइट्ठे । वेउहिट्टुमियं मे इच्छामणुसासणं सीसो ॥ ३४१३ ॥)

व्याख्या— अभिव्याहरणमभिव्याहारः सामागिरिभूतोद्देशादिविषयो गुरुविषययोरुक्ति-प्रत्युक्तिप्रयोगो ज्ञेयः, तद्वया— अहमस्य साधो.

कालिकथुते इत्यङ्ग श्रुतस्त्वथप्राप्यनमुद्धेयकं या 'उद्दिस्सामि' नाक्यामि । कथम् ? इत्याह— अन्तः, अर्थतः, तदुभयतश्चेति (प्र०—२७०००) ।

इह च इत्यन्तं द्यतस्, इय भावना द्रष्टव्या— 'इदमङ्गादिकं ममोद्दिशत' इति विष्णोर्क्ते गुरुऽइति— 'उद्दिशामि' । ततः शिष्यो भणति—

'सोद्दिशत किं भणामि ?' । गुरुराह— 'वन्दिता प्रवेदय' । तत् शिष्यो वदति— 'भगवन्ममोद्दिशति स्मोद्दिश्यम्' । गुरुराह— 'उद्दिष्ट क्षमाश्रमणानां

द्वस्तेन चरेण, अर्थेन, तदुभयेन च ।' ततः शिष्य आह— 'इन्ओमोऽनुशास्तिम्' । ततश्च गुरुराह— 'सम्यग् योगः कर्तव्यः' इति । अनेच्छान्तर-

क्षमाश्रमणदान-प्रणिपत क्रयोत्सर्गकरणदिकः ज्ञेयो विधिः सत्यमेव द्रष्टव्यः । ममुद्देशा— 'अनुज्ञयोरथयमेव विधिः, नवर तयोर्थासत्यं

'स्तिरपरिचितं वरु', 'सम्यग् धारय, अन्येषां च प्रवेदय' इति गुरुनचन द्रष्टव्यमिति । भुतादौ (प्र० भूतानादौ) दृष्टिगदः, तत्राप्य-

मेनोद्देशादिविधिः केवलं 'द्रव्येण, गुणैः, पर्यायैश्च उद्दिष्टमिदम्' इति गुरु संमादिशति । एव च गुरुममादिष्टे शिष्यो वदति— 'उद्दिष्टमिदं

मे, इच्छाम्यनुशास्तिम्' इत्यादीनि । तदेव व्याख्यातोऽभिव्याहारनयः, तद्वयाख्याने च व्याख्याता 'आलोयणा य विणए' इत्यादिप्रति-

दासमाया ॥ ३४१२-३४१३ ॥ अयं मूलश्रमणाया यदुक्तम्— 'फलं कतिमिधम् ?' इति, तत्राह—

करणं तव्वावारो गुरु-सीसाणं चउव्विह तं च । उद्देशो वायणिआ (प्र० वायणया) तहा समुद्देशणमणुज्जो ॥

(करणं तद्व्यापारो गुरु-विषययोश्चतुर्भिः तच्च । उद्देशो वाचनिका तथा समुद्देशणमणुज्जो ॥ ३४१४ ॥)

॥ ३२२ ॥

विशेष०

भागः-२

गुणसंपद-

द्वारम्

= अभिव्या-

हारनय -

उद्देशस्तु

देशानुजा-

करणम्

गुरु शिष्ययोस्तादृश्यः सामायिकमिवो व्यापारः करणम् । स च गुरु-शिष्ययोस्तादृश्यापारश्चतुर्विधः, तच्चातुर्विधात् तत्स्वरूपं करण-
मपि चतुर्विधम् ; तद्यथा- वाचयामि' इति गुरुश्रुतिरूप उद्देशः, ततस्तद्वदत्तैव द्रव्यस्य परिपाटीरूपा नाचना, तथा, सद्ब्रह्मेश, अनुज्ञा चेति ।

॥ ३४१४ ॥ अयाक्षेप परिहरामाह—

ननु भणियमणेगविहं पुब्वं करणमिह किं पुणो गहणं । तं पुब्वगहियकरणं इदमिह दाणगगहणकाले
(ननु भणियमनेकत्रिय पूर्णं करणमिह किं पुब्वगहणम् । तत् पूर्वगृहीतकरणमिदमिह दानमहणकाले ॥ ३४१५ ॥)

ननु पूर्वं नामादिभेदतोऽनेनविध करणयुक्तम्, इह किं पुनरपि भेदकथनमर्गं करणग्रहणम् ? । अत्रोच्यते-तत् प्रागुक्त पूर्वगृहीतस्य
दानग्रहणकालादुत्तीर्णस्य मामायिकस्य सिद्ध करणयुक्तम्, इदं त्विह गुरु-शिष्ययोर्दान-ग्रहणकाले उद्देशादिविधिना साध्य करणमुच्यते इति
निशेषः ॥ ३४१५ ॥ विशेषान्तरमाह—

पुब्वमविसेसियं वा इह गुरु-सीसकिरियाविसेसाओ । करणावसरो वायं णेगंतत्थं तु वच्चासो ॥ ३४१६ ॥
(पूर्वमविशेषितं वेहं गुरु शिष्यक्रियाविशेषात् । करणावसरो वायमनेकान्तार्थं तु व्यव्यास ॥ ३४१६ ॥)

अथवा, पूर्वमविशेषितं करणयुक्तम्, इह तु तदेव गुरु-शिष्योक्तिप्रत्युक्तिक्रियानिशेषाद् विशेषितयुच्यते । अथवा, अयमेव गुरु शिष्यो-
क्ति प्रत्युक्ति-काले सामायिककरणस्य भेदानामरः । तत्र तर्हि किमित्युक्तम् ? इति चेत् । उच्यते- अनेकान्तार्थं तु व्यत्यासोऽस्यानभगणम् ।
न ह्यप नियमो यदन्यत्र नक्तव्यं तदत्र नोन्यते, निचित्रा च भगवतः सूत्रस्य कृतिरिति ॥ ३४१६ ॥ गत 'करणं कतिमिधम् ?' इति द्वारम् ॥
इदानीं 'कथम् ?' इति द्वारमभिधित्वमाह—

लुब्धइ कइं ति भणिए सुयसामइयं जहा नमोक्कारो । सेसाइ तदावरणक्खयओ समओ ऽहवोभयओ ॥
(लब्धते कथमिति भणिते श्रुतसामायिकं बध्ना नमस्कार । शेषाणि तदावरणक्षयत श्रमतोऽथोभयत ॥ ३४१७ ॥)

'कथं सामायिकं लभ्यते ?' इति भणिते सत्युच्यते- श्रुतसामायिकं तान्द यथा नमस्कारः पूर्वसुक्तस्तथा लभ्यते, नमस्कारस्यापि
श्रुतान्तर्गतत्वात् । नमस्कारलाभश्च पूर्वमित्युक्तः— 'महं सुयनावारण दसणमोहं च तदुवचार्हणि । तत्फट्टयाइ दुविदाइ सव्वं देसोवचार्हणि
। १ ॥ सव्वेसु सव्वंयाइसु हणसु देसोवचार्हणां च । भाएहि सु चमाणो समणं सणत्थं वणत्तेहि ॥ २ ॥ पढमं लब्धइ नकारं इकिंक्क उण्णमेवमणं पि
कम्मसो निमुब्बमाणो लब्धं समत्तं नमोणं ॥ ३ ॥ (मति श्रुतज्ञानावरण दशमोहं च तदुवचार्हणि । तत्फट्टयाइ द्वितीयानि सर्वं देशोपचातीति ॥ १ ॥
च सर्वपातिपु हत्तेपु देशोपचानिकता च । भागेसु न्यमान समये समयेऽनन्दते ॥ २ ॥ प्रथमं लभते नकारमेकं वणमेवमन्यमपि । क्रमशो त्रि-
लभते समस्तं नमस्कारम् ॥ ३ ॥ इह च सम्यग्दर्शमेव नमस्कारो भवतीत्येतान्तरमात्रेण दर्शनमोहनीयस्य श्रयोपशम उक्तः, सुख्य-

कथं लभ्यते
सामायिकम्

॥ ३२९ ॥

विशेषः

भागः-२

पूर्व-हिक्-

करणभेद

वृत्त्या तु नमस्कारस्य श्रुतत्पन्नात्, तद्वरणक्षयोपशमादेवासौ लभ्यत इत्युक्तं द्रष्टव्यम् । एवं श्रुतसामायिकमपि मति श्रुतक्षयोपशमाल्लभ्यत इति दृश्यम् । शेषाणि तु मय्यस्त-देशविति-सर्वविरसिसामायिकानि तद्वरणस्य यथामश्वं क्षयतः शमतः-उपशमत इत्यर्थः, अथोभयतः क्षयोपशमाद् भजनीति द्रष्टव्यमिति ॥ ३४१७ ॥ अत्राखेप-परिहारमाह-

ननु भणियसुवक्त्रमया खओवसमओ पुणो उवग्घाए । लुभइ कहं ति भणियं इहं कहं का पुणो पुच्छा ?

(ननु भणितसुवक्त्रमया क्षयोपशमतं पुनरुपोद्घाते । लभ्यते कथमिति भणितमिह कथं का पुन पुच्छा ? ॥ ३४१८ ॥)

आह- ननु पूर्वमन्योपक्रमतोपक्रमप्रस्तावे 'भावे खओवसमिए दुवांसग पि होह सुयनाण' तथा, 'वीयकसायाणुदए अप्पच्चक्खणाण-नामधिजाण' तथा, 'वइयकसायाणुदए पच्चक्खणावरणनामधिजाण, देसिकदेसरिह' तथा, 'भारसविहे कसाए राविए उवसामिए व ओएहि लभइ चरित्तलो' (भावे क्षयोपशमिके द्वादशाद्भूमि भवति श्रुतज्ञानम् । द्वितीयकषयाणादुपोदघातान्नानामचेथानाम् । तृतीयकषयाणादुपोदघे प्रत्याख्यानावरणानामचेथाना वैरीकवेगारिरतिम् । द्वादशविधे कषाये क्षपिते औपशमिके वा योगैर्लभ्यते चरित्रलाभः ।) इत्यादिपन्नात् तद्वरणस्य क्षयोपशमात् क्षयादिभ्यश्च सम्पत्त्वादिसामायिकानि लभ्यन्त इति भणितम्, पुनरपि चोपोद्घाते 'किं खइविह' इत्यादिगाथाया 'कथं सामायिकं लभ्यते ?' 'भानुव्यादिभ्यः' इति भणितम्; ततश्चेह 'कथं सामायिकं लभ्यते' इति का पुनः पुच्छा ?-पुनरुक्तत्वाद् नेयमिह युज्यत इति भावः ॥ ३४१८ ॥ परिहारमाह-

भणिए खओवसमओ स एव लुभइ कहसुवग्घाए । सो चेव खओवसमो इह केसिं होल्ल कम्माणं ? ॥३४१९॥

(भणिते क्षयोपशमतं स एव लभ्यते कथमुपोद्घाते । स एव क्षयोपशम इह केपा भवेत् कम्माणम् ? ॥ ३४१९ ॥)

'भावे खओवसमिए' इत्यादिनोपक्रमे 'क्षयोपशमादिहेतोः सामायिकं लभ्यते' इति भणिते पुनरुपोद्घाते 'स एव क्षयोपशमादिहेतुः कथं लभ्यते ?' 'भानुव्यादिसामग्रीतः' इत्युक्तम् । इह तु 'स एव क्षयोपशमादि. केपा कम्माणा भवेत् ?' इति विचिन्त्यत इति स्थानत्रयभरण-स्यापि निषयनिपाप इति ॥ ३४१९ ॥ तदेव व्याख्यातं कृताकृतादिद्वारैः करणम् ॥

अथ 'भरोमि भदन्त ? सामायिकम्' इत्यत्र विनियपुच्छामाशङ्क्योत्तरमाह-

को कारओ करित्तो किं कम्मं जं तु कीरइ तेणं । किं कारओ य करणं च होइ अन्नं अणन्नं ते ? ॥३४२०॥

(क कारकं कर्म यत्तु निच्यते तेन । किं कारकञ्च करणं च भवत्यन्यदन्वयत ते ? ॥ ३४२० ॥)

कोऽत्र तावत् कारकः ? इति कथ्यताम् । खरिहाह- स्वतन्त्रत्वात् इवम् सामायिकस्य कर्ता । मर्मं तर्हि किमत्र ? इत्याह-यत् तेन क्रियते । तुल्यत्वात् किं करणम् ? उच्यते-मन प्रभृति । एतुक्ते सत्याह- ते ता ग्रहे । किं कारक. करणं चक्षब्दात् कर्म चेत्येतत् त्रय

परस्परमन्यद् भिन्नम्, अन्यद् वाऽभिन्नं भवति ? इति ॥ ३४२० ॥ एतदेव विष्टम्बाह-

पस्समन्यइ भिक्खु, अनन्यद् वाडभिन्न भवति ? इति ॥ ३४२० ॥ एतद्वत् विधुष्योहि-
को कोरुडत्ति भणिए होइ करेतोत्ति भणिए गुरुणा । किं कम्मं ति य भणिए भणइ जं कीरए तेणं । ३४२१ ॥

गतायी ॥ ३४२१ ॥ अत्र 'कः कारकः ?' इत्यादित् एव प्रश्नमक्षेपमाणः परस्तादवह-
(क कारक इति भाषिते मया तु याज्ञाव मेषवत पुरुषा । ३४२१)

गताया ॥ ३४२१ ॥ अत्र 'कः' कारकः ? इत्यादौ एव प्रश्नमक्षेपभागः परत्वात् ॥
केण कयं ति य कत्ता ननु भणियं तत्थ का पुणो पुच्छा ? । तव्विवरणं चिय इमं केणं ति व होल्ल मा करणं

(‘केन कृतमिति च कर्ता ननु भणितं वत्र का पुनः पृच्छा। साद्वयरणमवधुं कनात वा रूढे मा कृञ्ज ।
आह—ननु ‘कस्याकस्य’ इत्यादिनाथायां ‘केन कृतम्’ इति द्वितीयद्वारे ‘कर्त्ता’ इति भणितमेव, तत्र, का पुनरपीह कर्तुः पृच्छा ? ।
सत्यम्, किन्तु ‘केन कृतम्’ इत्यत्र सर्वेति कारणे च तृतीया संभवति, अतस्तद्विवरणमेवेदम्—‘केन’ इत्यत्र कर्त्तरि तृतीया, मा भूत् कारण-
मिति ॥ ३४२२ ॥ अथवा, तेत्वेन कृताकृतादिद्वारेषु सामानिकस्य कर्त्तारं कर्म करणमात्रं च श्रुत्वा कुलाल-घट दण्डानामिन प्रस्तुते कर्त्तु-
कर्म-करणानां प्रतिभागप्रपद्यन् पृच्छति—कः कारकः नामानिकस्य ? इत्यत्रोत्तरं कुर्वन्नयमस्व कारकः; किं पुनः कर्म ? इत्यत्रोत्तरम्—यत् तेन
एतेदेवाह—

कर्मा क्रियतैः शुश्रूषाद् मनः प्रयात करणं च ३४०५॥ एतद् ॥ ३४०६ ॥
अहवा कथाकथादिसु कत्तारं कम्म करणभाव च । सामाइयस्स सोउं कुलाल-घड-दण्डगणं व ॥ ३४०७ ॥
पविभागमपेच्छंतो पुच्छंइ को कारओ करंतो ५८१ । किं कम्मं जं कीरइ तेण तु सहेण वरणं च ॥ ३४०८ ॥

तापुच्छइ का कारजा नरता ॥ ३४३३ ॥

(अथ वा कृताकृतानिपु कर्ताः कर्म करणभाः च । सामान्यकृत्यं श्रुतं कुलाल यद दूष्यमाणम् ॥ ३४-४॥)
(नर्ममाणामप्यत्रात् पञ्चत्यति कृ कारक कर्मभ्रमम् । किं कर्म यत् क्रियते तेन तु शब्देन करणं च ॥ ३४-४॥)

ॐ अपि गतार्थे ॥ ३४२३-३४२४ ॥ अत्राप्यमाह—

किं कारओ य करणं च होइ कम्मं च ते च सदाओ । अन्नमणन्नं, भणइ किं चाह न सब्बहा जुत्तं । ३४२५
(इ. वा. प. ग. वा. ॥ २४२५-२४२६ ॥ अ. १०. ॥)

(किं कारकात् करणं च भगवति कर्म च ते वज्रदाल । अन्यद्दन्यन्तम्, मध्यते कञ्चाह न सयवा युक्तम् ॥ ५० ॥)

कारकः करणं चद्रादात् कर्म च ते तम धरे ! परस्पर क्रिमन्यद् भिन्नम्, श्रन्यद्वाभिन्नमिति ? । मध्यतेऽत्रोच्य- किंचितः ? --

कारकः करणं चद्रादात् कर्म च ते तम धरे ! परस्पर क्रिमन्यद् भिन्नम्, श्रन्यद्वाभिन्नमिति ? । मध्यतेऽत्रोच्य- किंचितः ? --

अत्रान्यत्वे चावद् दूषणमाह—

अन्नते समभावाभावाओ तत्पओयाणाभावो । पावइ मिच्छस्स व से सम्मा-मिच्छा ऽविसेसो ऽयं । ३४२६

(अन्यत्वे समभावाभावात् संत्येयानाम्भ्यः । आन्तेति मिच्छादृष्टेरित्यस्य सत्यगमिष्यादविशेषोऽयम् ॥ ३४२६ ॥)

कर्मभूतस्य सामायिकस्य कर्तुर्जीवादन्त्ये मिथ्यादृष्टेरिव 'से' तस्य कर्तृजीवस्य सामायिकन्यसमावाभावे एव स्यात्, अन्यत्वा-विशेषात् । ततश्च तत्प्रयोजनभूतस्य मोक्षसुखस्याभावे एव प्राप्नोति । अपरं च, अयं कृतसामायिकः सम्यग्दृष्टिः, अयं तु मिथ्यादृष्टिः, इत्यपमविशेष एव स्यात्, उभयोरपि सामायिकस्यान्यत्वाविशेषादिति ॥ ३४२६ ॥ पर एवाचार्यमाशङ्कते-

अहव मई भिन्नेण वि धणेण सधणो ति होइ ववएसो । सधणो य धणाभागी जह तह सामाइयस्सामी ॥

(अथवा मविभिर्भिन्नेनापि धनेन संयत इति भवति व्यपदेशः । सधनश्च धनाभागी यथा तथा सामायिकस्वामी ॥ ३४२७ ॥)

अयमा, अयं धरे । तवेयं मतिः स्यात्-भिन्नेनापि धनेन 'तधनः' इति व्यपदेशो लोके भवति, अपरं चामौ सधनो वनाभागी धनफलभोक्ता यथा दृश्यते तथा भिन्नस्यापि सामायिकस्य स्वामी सामायिकान्नात्फलभोक्ता च भविष्यति, न्यायस्य समानत्वादिति ॥ ३४२७ ॥

तदेवत् परं परिहरति-

तं न जओ जीवगुणो सोमाइयं तेण विफलया तस्य । अन्नत्तणओ जुत्ता परसामाइयस्स वा ऽफलया ॥

(तदं न यतो जीवगुण सामायिक तेन विफलता तस्य । अन्यत्वात् जुक्ता परसामायिकत्वेवाफलता ॥ ३४२८ ॥)

तदेवत् धरे । त्वदुक्तं न, यतो जीवगुणः सामायिकम्, तेन जीवगुणस्य सामायिकस्य गुणिनो जीवादन्त्ये विफलता निष्फलता युक्ता, धनं तु धनिनो गुणो न भवति, तेन तस्य भिन्नस्यापि मफलताऽस्ति । आनः, यथा परसामायिकस्य विवक्षितजीवमपेक्षान्यात्वा-फलतेति ॥ ३४२८ ॥ अपि च, ॥

जइ भिन्नं तवभावे वि तो तओ तस्सभावरहिड ति ।

अन्नाणि (प्र० अन्नाणी) चिय निच्चं अधो व्व समं पईवेण ॥ ३४२९ ॥

(यदि भिन्नं वस्तुवेऽपि तदा सत्त्वस्तत्समावरीकृत इति । अन्धान्येव नित्यमग्न्य इव समं प्रदीपेन ॥ ३४२९ ॥)

यदि कर्तुर्जीवाद् भिन्नं सामायिकम्, तदा 'तवभावेऽपि' भिन्नस्यैवत्त्वादिना सामायिकमद्भावेऽपि 'तको' ऽयौ कर्तुर्जीवस्तत्त्वभावन-रहितः, सम्यक्त्वादिसामायिकस्याभागरहित इति कृत्वाऽन्धान्येन स्यात्, यथा भिन्नेन प्रदीपेन समं उर्ध्वानोऽपि म्वस्वभावनभूतचक्षुर्विकलो-ऽन्य इति ॥ ३४२९ ॥ अथानन्यत्पक्षं दृश्यथाह-

॥ ३२ ॥

विशेषा०

भागः-२

कारककर्म्म

करणानि

भित्तान्यभि

ज्ञानि वा ?

सामायिक-

स्य भित्तवे

जीवस्यासम-

भावः सामा-

यिकाः प्रा

मित्व निष्फ-

लसामायिक-

वत्त्वापत्ति

एकते तन्नासे नासो जीवस्स संभवे भवणं । कारगसंकरदोसो तदिच्छया (प्र० तदेकया) कप्पणो वावि । ३४३० ।
 (एकत्वे तन्नाशे नाशो जीवस्य संभवे भवनम् । कारकसकलपक्षेदेयता कल्पना वापि ॥ ३४३० ॥)
 सामायिक तद्धेतोरेकत्वेऽनन्यत्वे तन्नाशे सामायिकगतो जीवस्यापि नाशः प्राप्नोति, घटस्वरूपनाशे घटस्येव, 'संभवे
 बो'त्पत्तौ वा सामायिकस्य, जीवस्यापि भवनश्रुत्यभिप्रेक्ष्य स्यात् । न च तस्य तदिष्यते, नित्यत्वात्, तथा, कर्तु-कर्म-करणकारकाणा
 समुद्दोषः, तदेकता वा स्यात्, कल्पनाभाररूपता या कारकाणा भवेदिति ॥ ३४३० ॥ अत्राचार्य उत्तरमाह—
 आयो हु कारओ मे सामाइयकम्म करणमाया य । तम्हा आयो सामाइयं च परिणामओ इक्कं (प्र० एकम्) ।
 (आत्मा बहु कारको मे सामायिककर्म करणमात्मा च । तस्मादत्मा सामायिक च परिणामत एकम् ॥ ३४३१ ॥)
 आत्मेव तावत् सामायिकस्य कारकः कर्ता मे मम, सामायिकमेव क्रियमाणत्वात् कर्म सामायिकमैव तदप्यात्मैव, न पुनस्तद्व्यतिरि-
 क्तमन्यत् किञ्चिदिति, चक्षुश्चादौ मनःप्रभृतिक करणमप्यात्मैव । तस्मादत्मा सामायिकं चक्षुश्चात् करण चेति त्रितयमप्येतदेकमेव । कथम् ?
 आत्मैव तावत् सामायिकमनःप्रभृतिक करण चात्मपारणामरूपत्वमतिक्रम्य वर्तते । अतस्त्रितयमपि परिणाम
 परिणामतः—आत्मपरिणामरूपत्वात् । न हि सामायिक मनःप्रभृतिक करण चात्मपारणामरूपत्वमतिक्रम्य वर्तते । अतस्त्रितयमपि परिणाम
 रूपतयैकमेवेदमिति ॥ ३४३१ ॥ एतदेव व्याचिख्यासुराह—
 जं नाणाइसभावं सामइयं (प्र० सामाइय) जोगमाह करणं च । उभयं च सपरिणामो परिणामाणन्नयो जं च
 (यच्छान्दोर्द्वयभाव सामायिक योगमाह करण च । उभय च सपरिणाम परिणामात-यता यच्च ॥ ३४३२ ॥)
 यस्मात् सामायिक मामान्येन ज्ञानन्दर्शन-चारित्र्यभावात्, करणमपि मनःप्रभृतिक योगमाह परमगुरु, उभयं चैतदान्मनः स्व-
 परिणामः, परिणाम तद्धेतोश्च यस्मादनन्यरूपत्वेति ॥ ३४३२ ॥ ततः किम् ? इत्याह—
 तेणाया सामइयं करणं च चसहओ न भिन्नाइ । ननु भणियमणणत्ते तन्नासे जीवनासोत्ति ॥ ३४३३ ॥
 (तेनात्मा सामायिक करण च चक्षुश्चात् करण च मनःप्रभृति, न परस्परमेतानि भिन्नानि । अहं-नन्वेवमनन्यत्वे 'तन्नाशे जीवनाशः'
 तेन तस्मादत्मा सामायिकं, चक्षुश्चात् करणं च मनःप्रभृति—
 इत्यादिक दूरेण भणितमेवेति ॥ ३४३३ ॥ अत्र दूरितह—
 जइ तप्पज्जयनासो को दोसो होइ सव्वहा नत्थि । जं सो उप्पाय-ज्वय-धुवधम्ममाणंतपज्जाओ ॥ ३४३४ ॥
 (यदि तत्पञ्चयनाश को दोषो भवति तर्हि स त्रैया नास्ति । यत् स उपाय ज्वय ४८३ प्रमोक्तवपञ्चय ॥ ३४३४ ॥)

उत्पादादि
 समसोत्र
 सति
 पयोयनाश

स चासौ सामायिकादिरूपः पर्यायश्च तत्पर्यायस्तत्पर्यायेण नाशो जीवस्य तत्पर्यायरूपेण नाशो जीवस्य तत्पर्यायिनाशो यदि भवति, तदा भवतु नाम, को दोषः ? । यस्तु पर्यायविनाशे जीवस्य सर्वथा नाशः स नास्ति नेपथे, यस्मादसौ जीव उत्पाद व्यय-धौव्यधर्मजनन्तपर्यायः । तद्वैकृत्य सामायिकादिपर्यायस्य नाशोऽपि कथं वस्य सर्वथा नाशः, शोभानन्तपर्यायैर्निर्दिष्टस्य तस्य सर्वदाऽप्यस्थानात् ? इति ॥ ३४३४ ॥

न केनलभाम्ना, किन्तु सर्वमपि वस्तु जैनानामुत्पाद व्यय-नित्यतास्वरूपमेवेति दर्शयन्नाह-

सव्यं चिय पइसमयं उप्पज्झइ नासए य निच्चं च । एवं चैव य सुह-दुक्ख-वंध-मोक्खाइसवभावो ॥३४८॥

(सर्गमेव प्रतिसमयमुत्पद्यते नदयति च नित्य च । एवमेव च सुखदुःख-व्य-भोक्षादिसङ्ग्राम ॥ ३४३५ ॥)

प्रागसकृद् भविष्येति ॥ ३४३५ ॥ यदप्युत्तम-कारकत्वं-कारकता प्राप्नोति' अत्राप्याह-

एवमेव यवत्थं परिणामवसेण कारगंतरयं । पावइ तेणादोसो विवक्खया कारगं जं च ॥ ३४३६ ॥

(एकमेव च यस्तु परिणामयतेन कारकान्वरताम् । आप्नोति तेनान्यो विनक्षया कारक यश्च ॥ ३४३६ ॥)

एकमेव हि वस्तु परिणामबोधेन धारकान्तरणा श्रान्नोति, तथाहि- एरु एरु देवदत्त कटादिभूत् त्वेन परिणतत्वात्(प्र० परिणतः) कर्ता, स एव यज्ञदत्तादिप्रयोजनभरणतया परिणतत्वात् करणम्, द्दितृक्षणा दृश्यमानतया परिणतत्वात् कर्म, ताम्बूलादिदानग्रहणतया परिणतत्वात् संप्रदानम्, स एव निपन्नवृष्टस्य मोचनेन परिणतत्वाददानम्, कटाक्रियाधारत्वेन च परिणतत्वादधिकरणमिति । एवमन्यत्रापि भावनीयम् । तेन कारकसत्तादिको न दोषः, निवृक्षातथ यस्मात् कारकाणि भ्रान्ति, तस्मात् कल्पनायामप्यदोष एवेति ॥३४३६॥ तथाहि- कुंभो विसिञ्च(प्र- विसृज्य)माणो क्ता कर्म स एव करणं च । नाणाकारयभावं लहइ जहेगो विवक्खाए

जहवा नाणाणन्नो नार्णी नियओवओगकालम्मि। एगो वि तिस्सहवो सोमोइयकारओ एवं ॥३४३८॥

(दुम्भो विशीर्यमाणः कर्ता कर्म स पव कर्ण च । नानावृत्तभाव लभते यथैको विवक्षया ॥ ३४३७ ॥)

(यथा या ज्ञानानयो ज्ञानी निरुपेययोगबले । एकोऽपि त्रिस्वभाय सामायिककारक एवम् ॥ ३४३८ ॥)

व्याख्या—इन्द्रो निधीयमाणो विशरणक्रियायाः कर्तृत्वेन विनाशितः रतो भवति । म एव च विशरणक्रियाव्याप्यत्वेन विवक्ष्यमाणः कर्म सपद्यते, 'तेन घटपर्यायेण कृत्वा निधीयते' इति कारणत्वेन निवक्ष्यमाणः स एव कारणं सजायते । एव यथैकोऽपि पदार्थो विवक्षया नानाशक्तभावं लभते, यथा ग मत्यादिज्ञानादनन्योऽभिन्नो ज्ञानी जीनो निजकालमपि स्वसंबेदनरूपो य उपयोगस्तत्काले एकोऽपि निरसमानो भवति; तथाहि—सोपयोग उपश्रुयमानोऽयं स्त्री भवति, संघामानत्वेन तु कर्म, कारणपूतज्ञानानन्यत्वाच्च कारणमिति । एव गामाधिकारक एकोऽपि विवक्षया रक्त-जर्म-करणस्यामो द्रव्य इति ॥ ३४३७-३४३८ ॥ तदेव वरण व्याप्यत्वम्, सद्यस्यात्यन्ते

—

च 'करोमि' इति सामायिकस्य प्रथमाप्रयोगो व्याख्यातः ॥ अथ 'भदन्त' ! इति द्वितीयावयव व्याचिख्यासुराह—

॥ ३३५ ॥
विशेषा०
भागः-२
'भते' इत्यत्र
'भदन्त' रत्न
व्याख्या

'कल्याण'-
पदस्यार्थो

'सुखे' पद-
स्यार्थो

अदि कल्याण-सुहृत्थो धाऊ तस्स य भदन्तसद्वोऽयं । स भदन्तो कल्याणो (प्र० कल्याण) सुहो य कल्लं किलारुग्गं
तं तच्च निव्वोणं कारण कखोवयारओ वावि । तस्साहणमणसद्वो सहत्थो अहव गच्चत्थो ॥ ३४४० ॥
कल्लमणइ त्ति गच्छइ गमयइ ववुल्लइइ व वोहयइ व त्ति । भणइ भणवेइ व जं तो कल्लारो स चायरिओ

(भदि कल्याण सुखार्थो धातुस्य च भदन्तशब्दोऽयम् । स भदन्त कल्याण सुखश्च कल्य किलारोग्यम् ॥ ३४३९ ॥)
(तत् त्वं निर्माणं कारणे कार्योपचारतो नापि । तत्साधनमणशब्द शब्दार्थोऽयं वा गत्यर्थः ॥ ३४४० ॥)

(कृत्यमणतीति गच्छति गमयति वा बुध्यते वा बोधयति इति । भणति भाषयति वा यत् तत् कल्याण स आचार्यः ॥ ३४४१ ॥)
व्याख्या—'भदि कल्याणे सुरे च' इति भदिधातुः कल्याणार्थं सुराश्च । तस्य भदिधातोर्भदन्त इत्यौणादिकप्रत्यये भदन्तशब्दोऽयं
व्याख्या—'भदि कल्याणे सुरे च' इति भदिधातुः कल्याणार्थं सुराश्च । तत् कल्याणशब्दश्चुत्पत्त्यादिकार्थमाह—'कल्ल किलारुग्ग'
निष्पद्यते । ततः स्थितमिदं स भदन्तः कल्याण (प्र० कल्याण) सुराश्च । तत् कल्याणशब्दश्चुत्पत्त्यादिकार्थमाह—'कल्ल किलारुग्ग'
(प्र० कल्यं किलारोग्यम्) उच्यते इति । तद्यारोग्यं तस्य निरुपचरितं निर्माणमेवागन्तव्यम्, अथवा, कारणे कार्योपचारात् तत्साधन-
दर्शनं ज्ञानं चारित्र्यलक्षणं निर्वाणकारणमवसेयम् । अणशब्दस्तु अणधातोर्भयार्थत्वात् शब्दार्थो गत्यर्थो वा द्रष्टव्य इति । ततश्च कल्य यथोक्त-
मारोग्यमणति गच्छत्यन्तर्भूतण्यर्थत्वेनापरात् गमयति, बुध्यते स्य, बोधयति वा परान् । शब्दार्थत्वेऽपि कल्यमणति स्वयं भणति, परैश्च
भाषयति यस्मात् तस्मात् रम्याणः । न चेद्वाचायो गुरुर्लोढव्य इति ॥ ३४३९-३४४०-३४४१ ॥ अथवा, कल्लधातुः शब्दार्थः
मंल्यानार्थो वा, 'कल्ल शब्द-सत्यमानयोः' इति वातुपाठात्, तस्मै 'कल्यम्' इति निपात्यते । ततश्च कल्यं 'शब्द' शब्दशास्त्रं सत्यमानं वा
गणितं यस्मादणति शब्दयति प्रतिपद्यते (प्र० ण्यति) बुध्यते बोधयति वा, तेन तस्मात् कल्याणो गुरुस्त्वित्येदेहाह—

अहवा कल्ल सद्वत्थो संखारत्थो य तस्स कल्लं ति । सदं संखाणं वा जमणइ तेणं च कल्लोणो ॥ ३४४२ ॥
(अथवा कल्ल शब्दार्थं सत्यमानार्थश्च तस्य कल्यमिति । शब्द सत्यात् ना यदणति तेन च कल्याण ॥ ३४४२ ॥)

गतायी ॥ ३४४२ ॥ सुरस्तीहि कथमाचार्यः ? इत्याह—

सु पसंसत्थो खाणिंदियाणि सुद्धिंदिओ सुहो ऽभिमओ ।

वस्सिंदिओ जमुत्तं असुहो अजिइंदिओ ऽभिमओ ॥ ३४४३ ॥

(सु प्रसंसार्थं खानीन्द्रियाणि शुद्धेन्द्रिय सुव्नेऽभिमत् । नयेन्द्रियो यदुक्कमसुखोऽजितेन्द्रियोऽभिमत् ॥ ३४४३ ॥)

सुहमहवा निव्वाणं तच्चं सेसमुवयारओ ऽभिमयं । तस्साहणं गुरुत्ति य सुहमन्ने पाणसण्णाव्व ३४४४

॥ ३३६ ॥

(सुहमयथा निर्माणं तस्य शेषपुण्यकारतोऽभिमतम् । तस्सावन् गुरुरिति च सुहमन्ने प्राणसंक्षेपः ॥ ३४४४ ॥)

सुशब्दः प्रशमार्यो निपातः; एतानीन्द्रियाणि; शोभनानि स्यानि यस्यासौ सुखः । शुद्धेन्द्रियोऽभिमतः । किमुक्तं भवति ?-वश्येन्द्रियो निर्निमोरेन्द्रिय इति यदुक्तं भवति; अजितेन्द्रियस्तुतोऽभिमत इति । अथवा, सुखयतीति सुखं तस्य निरुपचरित निर्माणमुच्यते, शेषं तु सासारिरमुपचारात् । सुखमभिमतम् । ततोऽस्य द्विविधस्यापि सुखस्य साधन कारण गुरुरित्यसौ सुखम्, कारणे कार्योपचारात्, अन्ते भक्ते प्राणसंज्ञापदिति, 'अन्न प्राणाः' 'वृष्टिस्तन्दुलाः' इत्यादिष्व् यथोक्तोभयरूपसुखेहेतुत्वात् सुखो गुरुरित्यर्थः ॥ ३४४३-३४४४ ॥

अथवा, अन्यथा सुखशब्दार्थमाह—

जं च सियं खेहिंतो ऽणुण्णहरूव तओ सुहं तं च । अभयाइ तप्पयाया सुहमिह तवभत्तिभावाओ ३४४५

(यन् यिन से-शोऽनुमहरूप तत् सुखं तच्च । अभयादि तत्प्रदाता सुखमिह तद्वृत्तिभावात् ॥ ३४४५ ॥)

यद्वा, सुष्ठु इत प्राप्त स्थित मेभ्य इन्द्रियेभ्यः ऐरिन्द्रियैः (प्र० ऐरिन्द्रियैः) कारणभूतैरित्यर्थः, निपातनात् सुखमुच्यते । तत् कुतः प्राप्तम् ? इत्याह—'ततो' गुरु(प्र० . गुरोः)प्रमाणात् । तच्च 'सर्ग जीमा न हत्तव्याः' इत्यादिगुरुकृतानुग्रहरूपमभयप्रदानादि द्रष्टव्यम् । आदिशब्दाज्ज्ञानादिपरिग्रहः । गुरुदत्तत्वेनाभयप्रदानादिना जीमा यच्चामिरपीन्द्रियैः सुखमनुभवन्ति । अतस्तत्प्रदाताऽभयादिप्रदाता गुरुरपीह 'सुरम्भः', 'वृद्धक्तिमानाव' सुखोपचारात्—कारणे कार्योपचारादित्यर्थः ॥ ३४४५ ॥ तदेव 'करोमि भदन्त !' इति व्याख्यातम् । अथवा 'भन्ते' इति नेदं 'भदन्त' इत्यामन्यपम्, किन्तु 'भजन्त' इति, क्या व्युत्पत्त्या ? इत्याह—

अहवा भय सेवाए तस्स भयंतो ति सेवाए जम्हा । सिवगडणो सिवमग्गं सेव्वो य जओ तदत्थीणं ३४४६

(अथवा भज सेवाया तस्य 'भवतो' इति सेवते यस्मात् । सिवगतीन् सिवमार्गं सेव्यञ्च यत्तत्तदर्थिनाम् ॥ ३४४६ ॥)

अथवा, 'भज-प्रियं सेवायाप्' इति भजधातुः, तस्य भजते सेत इति भजन्तः, तस्य ममोयन हे भजन्तं गुरो ! । स चैव कस्मात् ? । उच्यते—यस्मात् सेवते । कान् ? । शिवगतीन् सिद्धिगतिप्राप्तान्; अथवा, दर्शन ज्ञान चारितलक्षणं सिवमार्गं मोक्षमार्गम् । अथवा, सेव्यश्च यस्मादसौ तदर्थिनां मोक्षमार्गोऽपिनाम्, तस्माद् भज्यते सेव्यत इति भजन्त इत्युच्यत इति ॥ ३४४६ ॥

अथवा, भान्तो भ्राजन्तो वा गुरुरुच्यते, कथम् ? इत्याह—

अहवा भा भाजो वा दित्तीए तस्स होड भंतो ति । भाजंतो चायरिओ सो नाण-तवो गुणजुईए ३४४७ ॥

(अथवा भा भ्राजो वा होडो तस्य भवति 'भन्ते' इति । भ्राजन्त्याचार्यं स ज्ञान-तवो गुणजु, त्या ॥ ३४४७ ॥)

भन्ते= भजन्त ।

भन्ते=भान्त'
भ्राजन्त'

स च कथं भाति प्राज्ञते वा ? इत्याह— ज्ञान-तपोगुणदीप्त्येति ॥ ३४४७ ॥ अथवा, भ्रान्तो भगवान् ग्राह्यमिति दर्शयन्नाह—

अथवा, भ्रान्तो भगवान् ग्राह्यमिति दर्शयन्नाह—
स च कथं भाति प्राज्ञते वा ? इत्याह— ज्ञान-तपोगुणदीप्त्येति ॥ ३४४७ ॥ अथवा, भ्रान्तो भगवान् ग्राह्यमिति दर्शयन्नाह—

अहवा भंतो ऽवेओ जं मिच्छन्ताइवंधहेउओ । अहवेसरियाइभगो विज्झइ सेतेण भगवंतो ॥ ३४४८ ॥
(अथवा 'भतो' अयेतो यद् मिथ्यात्वादिवन्धहेउअ । अथैवर्थाभिभगो विवते तस्य तेन 'भगतो' ॥ ३४४८ ॥)

अथवा, 'भ्रम अनस्थाने' इत्यस्य घातोभ्रान्तं इत्युच्यते, यस्मादपेतोऽसौ मिथ्यात्वादिन्यहेतुम्य इति । अथवा, ऐश्वर्यादिकः—
अथवा, 'भ्रम अनस्थाने' इत्यस्य घातोभ्रान्तं इत्युच्यते, यस्मादपेतोऽसौ मिथ्यात्वादिन्यहेतुम्य इति । अथवा, ऐश्वर्यादिकः—

पट्ठविओ भगो विवते 'से' तस्य, तेन भगवान् गुणरिति ॥ ३४४८ ॥ अथवा, भ्रान्तो भगवान् ग्राह्यमित्यादर्शयन्नाह—
नेरयाइभवस्स व अंतो जं तेण सो भवंतो ति । अहवा भयस्स अंतो होइ भयंतो भयं तासो ॥ ३४४९ ॥
(नैरयिकाभिभवस्स ग्राह्यो यत् तेन स 'भवतो' इति । अथवा भयस्यातो भगति 'भयतो' भयं तासो ॥ ३४४९ ॥)

अथवा, यस्माद् नारत्तादिभयस्यान्तेहेतुत्वादन्योऽसौ तेन भ्रान्त इति । अथवा, भयस्यान्तो भयान्तो भवति, भयं च तास उच्यते
इति ॥ ३४४९ ॥ अथ भयं निशेपोऽपि व्याचिरयासुराह—

नामाइ छव्विहं तं भावभयं सत्तहेहलोगाइ । इहलोगजं सभवओ परलोगभयं परभवाओ ॥ ३४५० ॥
नामाइ छव्विहं तं भावभयं सत्तहेहलोगाइ । इहलोगजं सभवओ परलोगभयं परभवाओ ॥ ३४५० ॥

किंचणमादाणं तवभयं तु नासहरणाइओ नेयं । वज्झनिमित्ताभावां जं भयमोक्कम्हियं तं ति ॥ ३४५१ ॥
असिलोगभयमजसओ दुज्जीवमाजीवियाभयं नाम । पाणपरिचायभयं मरणभयं नाम सत्तमयं ३४५२ ॥
(नामादि पट्ठपिथं तद् भावभयं सप्तथेहलोकादि । इहलोकजं रमयत परलोकभयं परभवात् ॥ ३४५० ॥)
(किञ्चणमादानं तद्वयं तु न्यासहरणादितो ज्ञेयम् । वाहानिमित्ताभावाद् यद् भयमोक्कमित्येति ॥ ३४५१ ॥)
(अश्लोकभयमयथो दीर्घान्माजीविकाभयं नाम । पाणपरित्यागभयं मरणभयं नाम सत्तमम् ॥ ३४५२ ॥)

व्याख्या—नाम-स्थापना इव्य क्षेत्रं कालं भावमेदात् तत् पट्ठपिथं भयम् । तत्राद्याः पञ्च भेदाः मुख्यत्वेयाः । भावभयं चिह्नं 'इह-
परलोपायानमवस्थां आजीव मरणममिलोए' (इह परलोकां ऽऽत्तां यस्मादजीविका मरणमश्लोकं) इति वचनात् सप्तथा भवति, तथा चाह—
'इहलोकाह' ति । तत्रेहलोकं भयं स्वभवात्, यथा मनुष्यस्य मनुष्यात्, तिरश्चस्तिवर्गस्य इत्यादि । परलोकभयं तु परभवात्,
यथा मनुष्यादेस्तिर्यगादिभ्यः । किञ्चन द्रव्या(प्र० द्रव्यमा)दानमुच्यते तद्वयं तु न्यासहरणादित्यो ज्ञेयम् । यत्र तु (प्र० - यत्तु) ग्राह-
निमित्ताभावादकस्मादेव भवति तदाकस्मिन्नम् । श्लोकोऽप्येतां तद्वयं त्वयग इति । आजीविकाभयम् तु दुर्जीविकाभयम् । मरणं तु नाम

॥ ३३७ ॥

निशेपा०

भागः-२

भते=भ्रान्तः

मिथ्या-
त्वादित

भते=

भनात् ।

भयान्तः ।

भयं नामानि-

पट्ठपिथम्

७ भयानि

यत् सप्तम मय तत् प्राणपरित्यागमयमिति ॥ ३४५०-३४५१-३४५२ ॥ अथान्तश्चद्व्यत्यादनार्थमाह—

अम गच्चाइसु तस्सेह अमणमंतो ऽवसाणमेगत्यं । अमइ व जंतेणं तो भयस्स अंतो भयंतो त्ति ३४५३
अम रोगे वा अंतो रोगो भंगो विणासपञ्चाओ । जं भवभयभंगो सो तओ भवंतो भयंतो य ॥ ३४५४ ॥

॥ ३३८ ॥

विशेषा•

भाग:-२

‘अन्तं’ पदार्थ

(अम गत्यादिषु तस्येहामनमन्तोऽवसानमेकार्थम् । अमति जायत तेनान्तो भयस्यान्तो ‘भयतो’ इति ॥ ३४५३ ॥)

(अम रोगे वा अन्तो रोगो भङ्गो विनाशपर्याय । यद् भयभयभङ्ग स ततो ‘भयतो’ ‘भयतो’ च ॥ ३४५४ ॥)

व्याख्या—अमथातुगत्यादिव्यर्थेषु पठ्यते, तस्सेहान्त इति रूपं भवति, अमनमन्तोऽवसानमित्येकार्थम् । अमतीति वा यस्मात् तेनान्त इति क्तीरि साध्यते, भयस्यान्तो भयान्त इति । अथवा, ‘अम रोगे’ रोगो भङ्गो, ततश्चान्तो रोगो भङ्गो विनाश इति पर्यायशब्दा एव इत्यर्थः । एवं च मति यस्माद् भयस्य भयस्य च भङ्गहेतुत्वाद् भङ्गोऽसौ गुरुस्ततो भवन्तो भयान्तश्चेति ॥ ३४५३-३४५४ ॥

ननु भवद्विव्युत्पादिताना भदन्तादिशब्दाना स्थाने कथं ‘भते’ इति निष्पद्यते ? इत्याह—

एत्थ भयंताईणं पांगयवोगरणलक्खणगईए । संभवओ पत्तेयं दन्य-गवगाराइलोवाओ ॥ ३४५५ ॥
हस्सेकारंतादेसओ य भंते त्ति सब्वसामणं । गुरुआमंतणवयणं विहियं सामोइयाईए ॥ ३४५६ ॥

‘भते’ पद-

व्युत्पत्ति

(अत्र भदन्तादीनाम् प्राष्टव्याकरणलक्षणगत्या । सभयत प्रत्येक द य-ग-गारादिलोपात् ॥ ३४५५ ॥)

(हस्वकारान्तादेशतश्च ‘भते’ इति सर्वसामान्यम् । गुणमन्त्रणवचनं विहित सामाधिकारी ॥ ३४५६ ॥)

व्याख्या—अत्र भदन्तादीनाम्, आदिशब्दाद् भजन्त-भान्त-भ्राजन्त-भ्रान्त-भगवन्त भयान्त भयान्तपरिश्रहः, प्राकृतव्यान्तरूपलक्षणगत्या यथाभार्ष प्रत्येकं दन्य गवगाराद्यखरलोपात्, तथा हस्वसर्वकारान्तादेशतश्च ‘भते’ चि सर्वसामान्य पद ‘निष्पद्यते’ इति शेषः । तत्र ‘भदन्त’ इत्यत्र दकारस्य, ‘भयान्त’ इत्यत्र यकारस्य, ‘भगवन्त’ इत्यत्र गवगाराग्लोपः कर्तव्यः, आदिशब्दाद् ‘भजन्त’ इत्यादिषु जकाराद्यक्षराणां लोपो द्रष्टव्यः, ‘भ्रांत’ इत्यादिषु भादीना हस्वत्वादेशः, ‘भते’ इति पदेऽन्यथिते अन्त एकारादेशः कर्तव्य इति । ‘भते’ इत्येतच्च पद गुर्वा-मन्त्रणपरचन सामाधिक्यस्यैव निहितमिति ॥ ३४५५-३४५६ ॥ ‘भदन्त’ इति पदस्यामन्त्रणवचनतोमेव भावयति—

आमंतेह करेमि भंते सामाइयं ति सीसो ऽयं । आहामंतणवयणं गुरुणो विकारणमिणं ति ? ॥ ३४५७ ॥

(आमन्त्रयति ‘करेमि भगवन्त’ सामाधिक्यम् । इति विष्णोऽयम् । आहामन्त्रणवचन गुरो-विकारणमिदमिति ? ॥ ३४५७ ॥)

‘करेमि भते । सामाइय’ इत्येवं विष्णोऽयमामन्त्रयति गुरुम् । आह पर-ननु गुरोराभन्त्रणवचनमिदमादौ निहितम्, इत्यत्र किं कारणम् ? इत्येकत्वं फञ्यतामिति ॥ ३४५७ ॥ अत्रिराह—

भणइ गुरुकुलवासोवसंगहत्यं जहा गुणत्थीह । निच्चं गुरुकुलवासी हविज्ज सीसो जओ ऽभिहियं ॥
 नाणस्स होइ भागी थिरयरओ दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ ३४५९ ॥
 गीयोवासो रई धम्मे अणाययणवज्जणं । निग्गहो य कसायाणं एयं धीराण सासणं (प्र० सासणि) ॥ ३४६० ॥

(भण्यते गुरुकुलवासोपसमहार्यं यथा गुणार्थाद् । नित्यं गुरुकुलवासी भवेत् क्षिप्र्यो यतोऽभिहितम् ॥ ३४५८ ॥)

(ज्ञानस्य भवति भागी स्थितरको इत्येते चारित्ये च । धन्या यान्त्वया गुरुकुलवास न मुञ्चन्ति ॥ ३४५९ ॥)

(गीतावासो रतिर्धर्मेऽनायतनजन्तम् । निग्रहश्च कवायाणामेवद् धीराणा शासनम् (प्र० शासने) ॥ ३४६० ॥)

रूपकत्रयं पाठसिद्धम् ॥ ३४५८-३४५९ ३४६० ॥ अपिच,

आवस्सयं पि निच्चं गुरुपामूलम्मि देसियं होइ । वीसुं पि हु संवसओ कारणाओ जटाभिसेजाए ॥ ३४६१ ॥

(अत्रादयकमपि नित्यं गुण्यादमूले देशितं भवति । विष्यगपि रज्जु समस्त कारणतो यदभिशयायाम् ॥ ३४६१ ॥)

अनेन गुर्वाभिन्वणवनेनावरुषक प्रतिक्रमण गुरुपादमूल एव नित्यं कर्तव्यमिति दर्शितं भवति, यद् यस्मादभिशयाया प्रतियय्याया द्वितीयवसतावित्यर्थः । कारणतः कारणतश्चाद् विष्यगपि पृथगपि मयसतः साधो. 'कल्पग्रन्थे इयं सामाचारी प्रोक्ता' इति शेषः । आ पुनरिय कल्पग्रन्थमाचारी ? इति । उच्यते—“जड खुडुलाग यस्ही तो अकल्य गतूण रुइपया साहुणो वसति” (यदि खुडुलाग वसतिस्त्वान्यत्र गत्वा कतिपया साधवो यस्तन्ति) । तत्राचार्यसमीपे “पाडिकमिड पाउसियमालगहणेत्तर काल” (प्रतिजन्य प्रादोपिकमालप्रदणोत्तर कालम्)

युद्धा(प्र०) सुत्रप्रणो)धैरौर्ली कृत्वाऽन्यस्या गच्छन्ति, अथान्तरा इषापादिभयम्, ततोऽर्थपौर्ली ह्राप(प्र० दाप)वन्ति, ततः सुत्रपौर्ली पीमपि कालमपि तथा चास त्रयोत्सर्गं द्वितीयमाद्य यावत् तिष्ठत्यपि सहस्ररस्मौ तत्र यान्तीति ॥ ३४६१ ॥

न केवल प्रतिक्रमणम्, किन्त्वेवमेव ज्ञेयण्यपि सर्वाणि साधोरवश्यं कर्तव्यान्यायमयस्मानि गुरुनापृच्छय कर्तव्यानीत्येतज्ज्ञापितमामन्त्र-णान्वनात्, येन सर्वेषामप्यन्यायमयस्माना सामाधिक्यमेवादौ मतम्, भदन्तशब्दश्च यस्मात् तदादौ निर्दिष्टेनानुवर्तते ततोऽसौ संवेध्या-केषु । रूपम् ? इत्याह—इदमिदं च करोमि भदन्त ! इति । एतेदवाह-

चिय सव्वावस्सयाइ आपुच्छिऊण कज्जाइ । जाणावियमामंतणवयणाओ जेण सव्वेसिं ॥ ३४६२ ॥
 यमोडमयं भदंतसहोयं जंतदाइए । तेणाणुवत्तइ तओ करेमि भंते त्ति सव्वेसु ॥ ३४६३ ॥

(पदमेव सर्वत्रादयकान्यापृच्छय कार्याणि । आज्ञापितमामन्त्रणान्वनात् येन सर्वेषाम् ॥ ३४६२ ॥)

(सामाधिक्यमादिसकं भन्तं गच्छयन् त्वं तदादौ । तेनानुवर्तते सकं 'करेमि भंते' इति सर्वेषु ॥ ३४६३ ॥)

‘भंते’ पद
 सर्वप्रुच्छा-
 मूचकम्

गताय ॥ ३४६२-३४६३ ॥ किमिति गुरुनापृच्छयैव समविशयकानि कर्तव्यानि ? इत्याह-

॥ ३४० ॥
विशेषा०
भाग:-२
गुरुस्थापना-
महत्त्वम्

किञ्चाकिञ्चं गुरवो विदंति विणयपण्डितिहेउं च । उस्सासाइ पमोत्तं तदणोपुच्छाए पण्डिसिद्धं ३४६४
(कृत्या कृत्य गुरवो विदंति विणयप्रतिपत्तिहेतोश्च । उच्छ्रयासादि प्रमोक्तु तदनापृच्छया प्रतिपिद्धम् ॥ ३४६४ ॥)

पाठमिदम् ॥ ३४६४ ॥ यत्र तर्हि गुरुर्न भवति तत्र किं निधेयम् ? इत्याह-

रुखिरहम्मि य ठवणा गुरुवएसोवदंसणत्थं च । जिणविरहम्मि व जिणविंसेवणांमंतणं सफलं ॥ ३४६५
स्रो व परोक्खस्स वि जह सेवा मंतदेवयाए वा । तह चेव परुक्खस्स वि गुरुणो सेवो विणयहेऊ (प्र० हेउ)
अहवा गुरुगुणानोवओगओ भावगुरुसमाएसो । इह विणयमूलधम्मोवएसणत्थं जओ ऽभिहियं ॥
विणओ सासणे मूलं विणीओ संजओ भवे । विणया उ विप्पमुक्कस्स कओ धम्मो कओ तवो ? ॥ ३४६८
विणओवियार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स । तित्थयरणा य आणा सुयधम्मारोहणा किरियो ॥

(गुणविरहे च स्थापना गुरुपदेशोपदर्शनाय च । विनयिरहे इयं विनयिन्विसेयणमन्त्रण सफलम् ॥ ३४६५ ॥)
(राक्ष इयं परोक्षरूपि यथा सेवा मन्त्रदेवताया ना । तदेव परोक्षरूपि गुरो सेवा विनयहेतु ॥ ३४६६ ॥)
(अथवा गुरुगुणानोपयोगतो भावगुरुसमादेश । इह विनयमूलधर्मोपदेशानर्थं यतोऽभिहितम् ॥ ३४६७ ॥)
(विनय शालने मूलं विनोत सयतो भवेत् । विनयानु विप्रमुक्तस्य कुतो धर्मं कुतस्तप ? ॥ ३४६८ ॥)
(विनयोपचारो मानस्य भजना पूजना गुरुजनस्य । तीर्थरणा चाक्षा श्रुतधर्मावधना क्रिया ॥ ३४६९ ॥)

पाठमिद्धा एवेति ॥ ३४६५-३४६६-३४६७-३४६८-३४६९ ॥ अथवा, नेदं गुरोरामन्त्रणम्, किन्त्वात्मन एवेति दर्शयति-

आयोमंतणमहवो ऽवसेसकिरियाविसग्गओ तं च । सामाइएगकिरियानियामगं तदुवओगाओ । ३४७०
(आत्मानन्त्रणमयवाऽप्येष्टक्रियाविसर्गतत्त्व । सामाधिक्रियाविसर्गतत्त्व ॥ ३४७० ॥)

अथवा, आत्मन आत्मनोऽस्मान्त्रणमिदम्-हे भो जीन ! सामायिक करोम्यहम् । कथम् ? । अन्मयेपक्रियारिमर्गतं श्रेया, सर्वा अपि क्रिया प्रियन्वेत्यर्थः । तच्चान्त्रणमन्त्रण सामायिकैः क्रियाया नियामकं (प्र० नियमाय) नियमायम्, तदुपयोगात् तस्यामेवैकस्या सामान्यक्रियाविसर्गादिति ॥ ३४७० ॥ एवं च मति निष्कृतं भवति ? इत्याह-

‘भक्ते’ इति
स्यात्सामान्य-
णमसपत्न-
योगसाधना-
मृचकम्

एवं च सन्वकिरियाऽसवन्नया (प्र० ७८८५) तदुवउत्तकरणं च ।
वक्त्वायं होइ निसीहियाइ किरिओवओगु व्व ॥ ३४७१ ॥

(प्र० च सर्वक्रियाऽसपन्नता तदुपयुक्तकरण च । व्याख्यात भवति नैवेधिकया क्रियोपयोग इव ॥ ३४७१ ॥)

एव च सति सर्वाभ्यामपि प्रत्युपेक्षणादिक्रियाणां परस्परमप्यन्ताऽन्योन्यमनाश्रयतां, तस्यामेव प्रारब्धकक्रियायापुपुक्तभरणं चात्मा-

मन्त्रणेन व्याख्यात विशेषेण कथित भवति, यथा नैवेदिकया नैवेदिकीकरणेन बाह्यक्रियानिषेधतो नसत्यभ्यन्तरक्रियोपयोग एव कथितो

भक्त्येवमिहापीति ॥ ३४७१ ॥ अथा, जिन-सिद्धाध्यामन्त्रणार्थोऽयं भदन्तशब्द इति दर्शयति—

अहवा जहसंभवओ भदंतसद्धो जिणाइसक्खीणं । आमंतणाभिधाइ तस्सक्खिज्जे थिरव्वयया ३४७२
गहियं जिणाइसक्खं मइ त्ति तल्लज्ज-गोरव-भयाओ । सामाइयाइयारे परिहरओ त थिरं होइ ॥ ३४७३ ॥

(अथवा यथासमयतो भदन्तशब्दो जिनादिसाक्षिणाम् । आमन्त्रणाभिधावी तस्साद्धये स्थिरव्रतता ॥ ३४७२ ॥)

(गृहीत जिनादिसाद्धये मतिरिति तल्लज्जा गोरव भयान् । सामायिकातिचारान् परिहरतस्तत् स्थिर भवति ॥ ३४७३ ॥)

व्याख्या—अथा, यथागमभवतो ये केचनानिश्चयज्ञानिनो जिन-सिद्धाध्यः सभवंति, तेषां जिनादीनां साक्षिणामामन्त्रणाभिधावी भदन्तशब्दः, 'भो भो जिनादयो भदन्ताः' । युष्मत्साक्षिक करोम्यहं सामायिकम् इति । तत्साक्षिकत्वे च सामायिकम्तुः स्थिरव्रतता भवतीति । कथम् ? इत्याह—जिनादिसाक्षिकं गृहीत मया सामायिकम्, अतः परिपालनीयमेवेदम्, इत्यनया गतनया सामायिकातिचारान् परिहरतस्तस्य तत् सामायिकत्वं स्थिरं भवति । कृतः ? इत्याह—'तल्लज्जे'त्यादि तेषां जिनादीनां सत्त्वा या लज्जा, तेषु च यद् गौरव यो बहुमानः, यत्र तदीयं भय तस्मादिति ॥ ३४७२-३४७३ ॥

अथवा, भदन्तशब्दोऽयं नामन्त्रणार्थः, किन्तु सामायिकस्यैव विशेषणार्थ इति दर्शयन्नाह—

अहवो भंतं च तयं सामइयं चेत्ति (प्र० च) भंतसामाइयं । एत्तमलक्खणमेवं भतेसामाइयं तं च ॥ ३४७४ ॥

(अथवा भदन्तं च तत् सामायिकं चेत्ति भदन्तसामायिकम् । एवमलक्षणेमेव 'भते' सामायिक ॥ ३४७४ ॥)

भदन्तं च तत् सामायिकं च भदन्तसामायिकं करोम्यहम्—कल्याणप्राप्तकं सुखाहं च यत् सामायिकं तदहं करोमि नान्यदित्यर्थः । 'भतेसामाइयं' इत्यत्र तु यदेव (प्र० यदेत्) प्रेकारान्तत्वं तदेतदलक्षणाप्रमाणिकमतो लुप्यत इति । 'तं च' चि, तत्र किमर्थमेव निश्चिप्यते ?

॥ ३४७४ ॥ किमन्यदपि सामायिकं विद्यते ? इत्याह—

॥ ३४१ ॥
विशेषा०
भागः-२

मात्सामान्यन्य-
योगासपन्न-
तोपयुक्तता-
करणाथम

जिनसिद्धा
मन्त्रणं व्रत-
स्थैर्यार्थम्

अथवा भदन्त
सामायिकम्
तेन भाव
सामायिक
भावाविरति-
लाम

नामाहबुदाम्त्थं ननु सो सावखजोगविरईओ । गम्मइ, भणणइ, न जओ तत्थवि नोमाइसवभावो । ३४७५।

(नामादिव्युदासार्थं ननु स सावखजोगविरहित । गम्यते, भण्यते, न यत्तत्तत्रावि नामादिसद्वाव ॥ ३४७५ ॥)

नाम स्यापनादिनामायिक-बुदासार्थमिदमेव विधिष्यते, नामादिनामायिकाना मल्याणप्रापकत्वं सुखावहताभावात्, भदन्तत्रिंशेणाद्वा भवनामायिकमिह गृह्यत इति भावः । जाह-नन्महो नामादिव्युदासः 'सावख जोग पच्चक्खामि' इत्यादिपञ्चनात् सामर्थ्ययोगनिरतेर्गम्यते, न हि सामर्थ्ययोगपरितिरूपाणि नामादिनामायिकानि भवन्तीति । भण्यतेऽत्रोचरम्- 'न' चि, न त्वद्वचो युज्यते, तत्रापि सामर्थ्ययोगविरतौ नाम स्यापनादिरूपमभवत् । इदमुक्तं भवति- यदि भावसामर्थ्ययोगनिरतिसौ गृह्येत, तदा भवेत् सामर्थ्यमिद्विः, न चैतदस्ति, नित्यामका भावात्, भदन्तत्रिंशेणे तु नामायिकस्यैवमपि प्राप्तरूपा गम्यते, नामादिरूपसावर्थ्ययोगनिरतेर्भदन्तसामायिकरूपत्वायोगादिति ॥ ३४७५ ॥

अथवा, 'भते' शब्दात् पृष्टी द्रष्टव्येति दर्शयन्नाह-

भंतस्स व सामइय भतेसामाडयं जिणाभिहिय । न परप्पणीयसामाडयं ति भंतेविसेसणओ ॥ ३४७६ ॥

(भदन्तस्य वा सामायिकं भवन्तसामायिकं जिनाभिहितम् । न परप्रणीतसामायिकमिति भदन्तत्रिंशेणत ॥ ३४७६ ॥)

अथवा, 'भते' भतेसामाडयं' इत्यत्र भदन्तस्य भगवत् सर्वान्वय सामायिकमहं करोमीत्येव द्रष्टव्यम् । ततश्च 'भते' इति त्रिंशेणा- जिनाभिहित सामायिकं करोम्यहम्, न पुन परप्रणीत कुतार्थिस्वरूपमितिति ॥ ३४७६ ॥ तदेव (प्र० तदेव करेमि भते) 'रुणे भए य झते' इति पदत्रय व्याख्यातम् ॥ अथ 'सामायिङ्गम्' इति चतुर्थपद व्याचिरयासुराह-

राग-द्वौसविरहिओ समो ति अयणं अयो ति गमणं ति । समगमणं ति समाओ स एव सामाडय नाम ॥

अहवा भवं समोए निव्वत्तं तेण तम्मयं वावि । जंतप्पओयणु वा तेण व सामाडयं नेयं ॥ ३४७८ ॥

अहवा समाइं सम्मत्त-नोण-चरणाइं तेमु तेहिं वा । अयणं अओ समोओ स एव सामाडयं नाम ३४७९

अहवा समस्स आओ गुणाण लाभो ति जो समाओ सो । अहवा समणमाओ नेओ सामाडयं नाम ३४८०

(राग द्वौपरहितं नम इत्यनय इति गमनमिति । समगमनमिति सामाय स एव सामायिक नाम ॥ ३४७७ ॥)

(अथवा भवं समोए निव्वत्तं तेन तम्मयं वापि । यत् तत्त्वयोजनं वा तेन वा सामायिकं ज्ञेयम् ॥ ३४७८ ॥)

(अथवा समानि सम्यग्ज्ञानं रागानि तत्तु तैर्वा । अयनमय सामाय स एव सामायिक नाम ॥ ३४७९ ॥)

(अथवा समान्यान् गुणानां लाभं ज्ञाति य सामाय न । अथवा समापमायो ज्ञेय सामायिकं नाम ॥ ३४८० ॥)

॥ ३४८१ ॥

त्रिंशो

भाग-२

अथवा

भदन्तस्य

सामो

सामायिक-

व्युत्पत्त्य-

समागमन

समाय न्

एव सामाये

भव,समाय

प्रयोजनमक

समेषु समे-

योग्यं स एव

सामान्य आर्य

सामानस्य

स एव

सामायिकम्

प्राणपि निरुक्तिकारे प्रायश्चित्तार्थाः सुगमाश्चेति ॥ ३४७७-३४७८-३४७९-३४८० ॥ अथना, अन्यथा व्युत्पत्तिरित्याह—
अहवो सामं मित्तिं तत्थ अओ तेण वत्ति सामोओ । अहवा सामस्साओ लाभो सामाइयं नाम ॥ ३४८१ ॥
सम्ममओ वा समओ सामाइयसुभयविद्धिभावोओ । अहवा सम्मस्साओ लाभो सामाइयं होइ ॥ ३४८२ ॥

(अथना साम मेत्ती तत्रायतेन वेति सामाय । अथना साम्न आयो लाभ सामायिक नाम ॥ ३४८१ ॥)

(सम्यग्यो ना सम्य सामायिकसुभयद्विभागात् । अथना साम्नाय्यो लाभ सामायिक भवति ॥ ३४८२ ॥)

अथना, नर्तजीवेषु मैत्री साम भण्यते, तत्र साम्नि अयो गमनं, साम्ना गड्यो गमनं, ततः साम्नायः, अथना साम्न आयो-लाभः सामायः म एव सामायिक नामेति । अथना, सम्यगर्थसंशुद्धिपर्युक्तोऽयथातु, सम्यगयनं नर्तनं ममयः, समय एव स्वाधिकेन-प्रत्ययोपादानादुत्पन्नं दृष्टिभावाच्च सामायिकम्, अथना, सम्यगायो लाभं समाय, स एव सामायिकम्, अथना समस्त्र भागः साम्यम्, साम्यस्यायो निपातनात् सामायः, म एव सामायिकमिति ॥ ३४८१-३४८२ ॥ अथना, अन्यथा निरुक्तमिदं लिख्यत इत्याह—

अहवा निरुत्तविहिणा सामं सम्मं समं च जंत्तस्स । इकमप्पए पवेसणेमेय सोमोइयं नेयं ॥ ३४८३ ॥

(अथवा निरुक्तविधिना साम सन्तुक्त्तं समं च यत् तस्य । इकमात्मनि प्रवेशनेमेतत् सामायिक ज्ञेयम् ॥ ३४८३ ॥)

अथना, निरुक्तविधिना नहुव्युत्पत्तिरनेमेतत् सामायिकं ज्ञेयं ज्ञातव्यमिति । कथम् ? इति । अत्रोच्यते—उक्तशब्दो देशीप्रचनः कत्रापि प्रवेशार्थं वर्तते । आत्मोपमाया परेषां दुःखस्याकरणं सामेहं शुद्धते, तस्य साम्न इकं यदान्मनि प्रवेशनम्, नकारस्यादेशनिपातनात्, तत् सामायिकम् । तथा, सम्यग्दर्शनं ज्ञान-चारित्र्यस्य परस्परं योजनं मय्यगिहोच्यते, निर्वाणसाधकत्वेन तत्रोपस्यैव परमार्थतः सम्यग्पत्त्यात्, तस्य सम्यग्दर्शनादिरूपस्य 'सम्यग्' इत्येतस्यात्मनि यदिकं प्रवेशनं, यस्मादरोह्यादेशनिपातने नकारस्य च दीर्घत्वे, तत् सामायिकम् । तथा, राग-द्वेषमाध्यम्यमात्मनः सर्वत्र तुल्यरूपेण नर्तनं समशुच्यते, तस्य समस्यात्मनि यदिकं प्रवेशनम्, समगन्धादयागमे नकारस्य दीर्घत्वे, तत् सामायिकमिति ॥ ३४८३ ॥ अथ सर्वशब्दं व्याचिख्यासुराह—

कं पुण तं सामडयं सव्वसांखजोगविइत्ति । सियए स तेण सव्वो तं सव्वं कइविह सव्वं ? ३४८४

(किं पुनस्तत् सामायिकं सर्वसांख्ययोगविरतिरिति । सियते स तेन सर्वस्तत् सर्वं कतिविधं सयम् ? ॥ ३४८४ ॥)

किं पुनस्तद् यथोक्तशब्दार्थं सामायिकम् ? इत्याह—सर्वसांख्ययोगविरतिरिति । अथ सर्वं इति कः शब्दार्थः ? । उच्यते—'यु गतो' धातोः सियते स इति, सियतेऽनेनेति त्रीणादिके मूलस्ये सर्वः पदार्थो, वस्तुनि तु गन्त्ये तत् सर्वं मस्त्विति भवति । कतिविधं सर्वं भवति ? । इत्याद्याशीतिगार्थः ॥ ३४८४ ॥ कथं 'कतिविधं सर्वम् ?' इति प्रश्नोत्तरमाह—

आत्मनि
साम सम्यक्-
समानामिक
प्रवेशनम्
सामायिकम्

'सव्वं'
व्याख्या

॥ ३४३ ॥
त्रिषोणं
भावाः-२
साम्नि मा-
ज्ञा ना अय-
सामस्य
अय, सम्यग-
अय, साम्य-
स्य आय

मं ठवणा दवि ए आप्से चेव निरवसेसं च । तह सव्वधत्ता (म० ० धत्त) सव्वं च भावसव्वं च सत्तमयं ॥

॥ ३४४ ॥

निशेषा०

भागाः-२

द्रव्यसर्वम्

(नाम स्थापना द्रव्यमादेशद्वयेन निरवशेषं च । तथा सर्वधत्तासर्वं च भावसर्वं च सत्तमकम् ॥ ३४५ ॥)

नामसर्वम्, स्थापनासर्वम्, द्रव्यसर्वम्, आदेशसर्वम्, निरवशेषमवर्गम्, तथा, सर्वधत्तासर्वम्, भावसर्वं च सत्तमम् । इति निगुक्ति-
मायार्थः ॥ ३४८५ ॥ तत्र नाम-स्थापनासर्वं सुगमम्, द्रव्यसर्वं तु क्ष-भयशरीरव्यतिरिक्त व्याचिरयासुराह-

कसिणं दव्वं सव्वं तद्देसो वा विवदखयाभिमओ । दव्वे तद्देसम्मि य सव्वासव्वे चउवभंगो ॥ ३४८६ ॥

सव्वासव्वे दव्वे देसम्मि य नायमंगुलिदव्वं । संपुण्णं देसोणं पव्वं पव्वेगदेसो य ॥ ३४८७ ॥

(छल्लं द्रव्य सर्वं तद्देशो य निरवशेषमिमत । द्रव्ये तद्देशे च सर्वोसर्वे चतुर्भङ्गो ॥ ३४८६ ॥)

(सर्वोसर्वे द्रव्ये देशे च ज्ञानमङ्गुलिद्रव्यम् । संपूर्णं देशोने परं पव्वेकदेशश्च ॥ ३४८७ ॥)

व्याख्या-दशाङ्गुल्यादिद्रव्यं यदा कृत्स्न सर्वरूपि निजानयनैः परिपूर्णं विनश्यते तदा सर्वमुच्यते । एवं तस्याहङ्गुल्यादिद्रव्यस्य पर्वा-
दिको देशो निजायपरिपूर्णविनश्यता सर्वोऽभिमतः । वाशब्दोऽत्रापि यद्वायं व्याख्यातः । एतदेव चाहङ्गुल्यादिद्रव्यं तद्देशो वा यदाऽ-
परिपूर्णतया विनश्यते तदा प्रत्येकममवर्तव्यं द्रव्यम् । ततश्च द्रव्ये तद्देशे च सर्वोसर्वत्वेन विनक्षिते चतुर्भङ्गो भङ्गचतुष्टयं भवति; तद्यथा-
द्रव्यं सर्वं देशोऽपि सर्वं, द्रव्यं सर्वं देशोऽसर्वं, देशः सर्वो द्रव्यमसर्वम्, देशोऽसर्वो द्रव्यमप्यसर्वमिति । अत्र द्रव्यस्य सर्वत्वेऽसर्वत्वे च
देशस्यापि सर्वत्वेऽसर्वत्वे च यथाक्रमं ज्ञातयुदाहरणम् । तद्यथा- अहङ्गुलिद्रव्यं संपूर्णं विनक्षितं द्रव्यमप्युच्यते, तदेव देशोऽन विनक्षित
द्रव्यामवर्गमपिधीयते, पूर्वं पुनः संपूर्णं विनक्षितं देशसर्वमिति । ३४८६-३४८७ ॥ उक्तं द्रव्यसर्वम् ॥

आदेशसर्वमाह-

आप्सो उवयारो सो वहुतर ए पहाणतर ए वा । देसे वि जहा सव्वं भत्तं भुत्तं गओ गामो ॥ ३४८८ ॥

(आदेश उपचारः स बहुतरं प्रधानतरं वा । देशोऽपि यथा सर्वं भक्तं श्रुतं गतो गाम ॥ ३४८८ ॥)

आदेश उपचारः, स च बहुतरं प्रधानतरं वा देशोऽपि सर्वतया प्रवर्तते, तद्यथा-परिगृहीतभक्तमप्याह महतरं श्रुते सत्यादिश्यते-
'मर्मनेन श्रुतम्' इति । प्रधानतरं च कतिपयपुरुषेषु गतेषु शेषेष्ववशिष्टमानेष्वप्यादिश्यते लोके यथा 'गतः सर्वो ग्रामः' इति ॥ ३४८८ ॥

निरवशेषसर्वमाह-

दुविहं तु निरवसेसं सव्वासोसं तदेक्कदेसो य । सव्वासोसं सव्वे अणिमिसनयणा जहा देवा ॥ ३४८९ ॥

(द्विविधं तु निरवशेषं सर्वोऽपि तदेकदेशश्च । सर्वजिह्वं सर्वेऽनिमिषनयना यथा देवाः ॥ ३४८९ ॥)

आदेशसर्वम्
(उपचार-
सर्वम्)

तदेसापरिसेसं सन्वे असुरा जहा असियवण्णा । जह जोइसालया वा सन्वे किर तेउलेस्सागा ॥३४९०॥

(तदेसापरिशेषं सर्वेऽसुरा यथाऽसितवर्णा । यथा ज्योतिरालया वा सर्वं किल तेजोलेख्याका ॥ ३४९० ॥)
व्याख्या- निरवशेषं पुनर्दिनिधय- विनाशितसर्वपस्तुनिरवशेषं च । तत्र सर्वनिरवशेषं यथा सर्वेऽनिमिनयना देवाः ।
इहानिमिनयनत्वमपरिशेषव्यपि देवेषु वर्तते, सनिमिनयनस्य तेव्यभागादिति । तदेसापरिशेषं तु यथा- सर्वेऽप्यमितमर्णाः कृष्णा असुराः ।
यथा वा ज्योतिष्कालया देवाः सर्वे किल तेजोलेख्याकाः । इहासुरा ज्योतिष्कालयाश्च देवाः समस्तादेवाना प्रत्येकमेकदेशे वर्तन्ते, तेषु सर्वेषु

यथासल्य कृष्णवर्णत्वं तेजोलेखणुक्तत्वं च वर्तते इति देशापरिशेषं सन्तव्यमिति ॥ ३४८६-३४९० ॥ अथ सर्वधत्तासर्वमाह—
जीवाजीवा सन्वं तं धत्ते तेण सव्वधत्त ति । सन्वे वि सव्वधत्तासन्वं जमओ परं णन्नं ॥ ३४९१ ॥

(जीवाजीवा, सर्वं तद् धत्ते तेन सर्वधत्तेति । सर्वस्मिन्नपि सर्वधत्तासर्वं यत्न पर नान्यत् ॥ ३४९१ ॥)
इह सर्वस्मिन्नपि लोके यदस्ति तत् सर्वं जीवाश्चाजीवाश्च, तत् सर्वं धत्ते धारयति येन कारणेन तेन मा निवत्वा निपातनात् सर्वधत्ता,
चेह जीवाजीगरूपा निवत्वा सर्वधत्तामर्थमुच्यते, यस्मादतो जीवाजीगराशिद्वयात् पर नान्यत् किञ्चिदस्तीति ॥ ३४९१ ॥

आह- ननु द्रव्यसर्वस्यादेशसर्वस्य निरवशेषसर्वस्य सर्वधत्तासर्वस्य च कः प्रतिनिशेषः ? इत्याह—
अह दव्वसव्वमेगं दव्वाधारं ति भिन्नमन्नेहिं । एगाणेगाधारोवियारमेएण चादेसं ॥ ३४९२॥

अह दव्वसव्वमेगं दव्वाधारं ति भिन्नमन्नेहिं । एगाणेगाधारोवियारमेएण चादेसं ॥ ३४९२॥
भिणमसेसं जमिहेगजोइविसयं ति सव्वधत्ताओ । भिन्ना य सव्वधत्ता सव्वाधारो ति सन्वेसिं ३४९३

(अथ द्रव्यसर्वमेक द्रव्याधारमिति भिन्नमन्ये । एकादेकाधारोपचारभेदेन चादेशः ॥ ३४९२ ॥)
(भिन्नमशेषं यद्वैकैकजातिविषयमिति सर्वधत्तात् । भिन्ना च सर्वधत्ता सर्वाधार इति सर्वेभ्यः ॥ ३४९३ ॥)
व्याख्या- अथ 'द्रव्यसर्वार्थिना भेद उच्यते' इति शेषः । तत्र द्रव्यसर्वं तामदेवद्रव्याधारयुक्तमित्यन्येभ्यो भिन्नम्, तेना तद्विरूपत्वात्
मानात् । आदेशमनं त्वेकानेकद्रव्याधारमिति कृत्वा तथोपचारभेदेन च 'भिन्नमन्येभ्यः' इति वर्तते इति । अशेषसर्वमपि सर्वधत्तासर्वस्मात्
पूर्वोक्ताभ्यां च भिन्नम्, यस्मादेकजातिविषयं तदिति । सर्वधत्तापि सर्वेभ्यः पूर्वमेवो भिन्ना, सर्वस्त्वाधारत्वादिति ॥ ३४९२-३४९३ ॥

अथ भासर्वमेगह—
इदयस्सहावो सन्वो असुहो सुहो य ओदइओ । मोहोवसमसहावो सन्वो उवसामिओ भावो ॥३४९४॥
(कर्मोदयधमान सर्वोऽशुभ शुभञ्चोन्धिक । मोहोपशमस्यमान सर्वं ओपशमिको भावः ॥ ३४९४ ॥)

म्मस्वयस्सहवो खड्डो सव्वो य मीसओ मीसो । अह सव्वदव्वपरिणइख्वो परिणामिओ सव्वो ॥

(कर्मस्वयस्सहवो स्थायिक मर्त्येन मिश्रको मिश्र । अथ सर्वद्वयपरिणतिरूप पारिणामिक सर्व ॥ ३४६५ ॥)

मुग्गे ॥ ३४९४-३४९५ ॥ ननु मत्तमिधसर्वव्यात् केनात्राधिकारः ? इत्याह—

अहिगयमसेससव्वं विसेसओ सेसयं जहाजोगं । गरहियमवज्जमुत्तं पावं सह तेण सावज्जं ॥ ३४९६ ॥

(अध्यात्मनोपसर्जनं विशेषतः शेषक यथायोगम् । गर्हितमवज्जमुत्तं पापं सह तेन सावज्जम् ॥ ३४९६ ॥)

इह 'मनं' सामग्य योग प्रत्याख्यामि' इति संन्याद् निरवशेषसर्वं निशेषतोऽधिकृतम्, शेषकं तु पटुविध सर्वं यथायोगं यद् यत्र युज्यते तत् तत्र योजनीयमिति । तदेव 'रूपेण भूय य श्रुते सामाहय सव्वए' इत्यादिमूलद्वारायायाः पञ्च पदानि व्याख्यातानि । अथ पञ्च सावधपटु व्याचिन्त्यामुदाह—'गरहियमि'त्यादि, गर्हितं निन्द्य वस्तुनयमुक्तम्, तच्चेद पापम्, सह तेनावधेन नतव इति सावधस्त सामग्य योग 'प्रत्याख्यामि' इति वक्ष्यमाण गम्यत इति ॥ ३४९६ ॥ अथवा, अन्यथा सावधशब्दो व्युत्पाद्यत इत्याह—

अहवेह वज्जणिज्जं वज्जं पावं ति सहसाकारस्स । दिग्घत्तादेसाओ सह वज्जेणं ति सावज्जं ॥ ३४९७ ॥

(अहवेह वर्तनीय वर्णं पापमिति सहसाकारस्य । दीर्घत्वादेसात् सह वर्ज्येनेति सवर्ज्यम् ॥ ३४९७ ॥)

अथवा, इह वर्तनीय वर्ज्यत इति वट्णं पापमुच्यते, सह वर्ज्येन वर्तते इति सहस्य सभावात् सर्वसंस्कारस्य च प्राकृतत्वेन दीर्घत्व-
विधानात् सावर्ज्यमित्युक्तं सवर्ज्यः मपापो योगरत सवर्ज्यमिति ॥ ३४९७ ॥ योगपदव्याख्यानार्थमाह—

जोगो जोगमायकिरिया समाध्रानमायवावोरो । जीवेण जुज्जए वा जओ समाहिज्जए सो ति ॥ ३४९८
जं तेण जुज्जए वा स कम्मणा जं च जुज्जए तम्मि । तो जोगो सो य मओ तिविहो कायाइवावोरो ३४९९

(योगो शोचनतात्मनश्च समानावात्मनश्च व्यापार । जीवेन युज्यते वा अतः समाधीयते स इति ॥ ३४९८ ॥)

(यत् तेन युज्यते वा स कर्मणा यच्च युज्यते तस्मिन् । ततो योग स च मतस्किंचिद्वैधं कस्यापि व्यापार ॥ ३४९९ ॥)

व्याख्या—'युजि योगे' 'युज्ज समाधी या' योजनं योग आत्मकर्ममन्त्र इत्यर्थः । अथवा, आत्मनश्चलन सन्दर्भादिप्रियया सम्य-
गाधान योचन योगः सकर्मक आत्मव्यापार इत्यर्थः । अथवा, जीवेन मह युज्यते समाधीयते सन्यते स यस्मात्, ततो योगो जीनव्यापार
लभेति । अथवा, य आत्मा तेन कृत्वा कर्मणा मह युज्यते यस्मात् ततो योगः । अथवा, यस्मात् तस्मिन् योगे सत्यात्मा कर्मणा युज्यते
ततो योगः । य च त्रिविधः कृपादिन्यापारो मतः—मनो-वाङ्-कायव्यापार इत्यर्थः ॥ ३४९८-३४९९ ॥

अथ मर्मादिपदानां प्रियया सह संबन्धं पूर्ववाह—

॥ ३४६ ॥

निशेषा०

भागः-२

प्रकृते निरव-

शेषसर्वम्

शेषाणि

यथायोगम्

'सामज'-

व्याख्या

सहायको न

सहवर्ज्येण

'जोग' वद-

व्याख्या

साव्वो साव्वो ति य जोगो संवद्धए तयं सव्वं । साव्वज्जं जोगं ति य पच्चक्खामि ति वज्जेमि ३५००

॥ ३४७ ॥
निशेपा०
भाराः-२
'पच्चक्खामि'
प्रत्याख्यान-
व्याख्या

(सर्वं साव्वं इति च योग संबध्यते तत् सर्वम् । साव्वय जोगमिति च प्रत्याख्यामीति वर्ज्यामि ॥ ३४७० ॥)

सर्वो निरय्योपः साव्वयोग इति सप्रथ्यते । त मर्नं सामद्ययोग प्रत्याख्यामीति क्रिया प्रत्याचक्षे वा वर्ज्यामीत्यर्थः ॥ ३४०० ॥

इह प्रत्याख्यामि प्रत्याचक्षे चेति क्रियाद्वयेऽपि साव्वयोगस्य प्रत्याख्यानं गम्यते, अतस्तेन प्रत्याख्यान व्याचिरयासुराह—

पइसादो पडिसेहे अक्खवाणं खावणो ऽभिहाणं वा । पडिसेहस्सक्खवाणं पच्चक्खवाणं निवित्ति ति ३५०१

(प्रतिशब्दप्रतिषेधे आख्यान ख्यापनाऽभिधानं वा । प्रतिषेधस्याख्यानं प्रत्याख्यानं निवृत्तिरिति ॥ ३५०१ ॥)

प्रतिशब्दोऽत्र प्रतिषेधे वर्तते, आख्यानं त्वाभिमुख्येन वाऽऽदरेण वा ख्यापना प्रकृत्यं, चक्षिष्येऽभिधानं वा प्रतिषेधस्याख्यानं

प्रत्याख्यानं निवृत्तिः ॥ इति गाथापोऽश्रयार्थः ॥ ३५०१ ॥ अथ प्रत्याख्यानमेव भेदतो निरूपयन्नाह—

मं ठवणो दविए अइच्छ (प्र० अइच्छ) पडिसेहभावओ तं च । नामाभिहाणमुत्तं ठवणो गारक्खवनिक्खेवा

(नामं स्थापनां द्रव्या ऽदित्ता (ऽदित्था) प्रतिषेधं भावयत्तच्च । नामाभिधानयुक्तं स्थापनाऽऽकाराक्षनिक्षेपो ॥ ३५०२ ॥)

तच्च प्रत्याख्यानं नाम-स्थापना द्रव्या-ऽदित्ता (प्र० ० दित्था) प्रतिषेधं भावतः पोढा, तत्र प्रत्याख्यानमिति यदभिधानं तद् नामरूप

प्रत्याख्यानं नामप्रत्याख्यानमुच्यते । 'आणार' ति गहिमु एहस्साकारकरणमूर्च्छागुलिकम्पमानहस्ताकारकरणं वा, अक्षादौ निक्षेपो वा स्था-

पनाप्रत्याख्यानम् ॥ इति निष्ठु किंतायासक्षेपार्थः ॥ ३५०२ ॥ द्रव्यप्रत्याख्यानस्वरूपं भाष्यकारः प्राह—

दव्वस्स व दव्वाण व दव्ववभूयस्स दव्वहेउं वा । दव्वं पच्चक्खवाणं निणहार्इणं व सव्वं पि ॥ ३५०३ ॥

(द्रव्यस्य वा द्रव्याणां वा द्रव्यभूतस्य वा द्रव्यहेतोर्मा । द्रव्यप्रत्याख्यानं निहृतादीनां वा सर्वस्य ॥ ३५०३ ॥)

द्रव्यस्य वा सवितादौ, द्रव्याणां वा सन्नितादीनां प्रत्याख्यानं द्रव्यप्रत्याख्यानं द्रव्यभूतस्य वा भारहितस्याभवादेः प्रत्याख्यानं

द्रव्यप्रत्याख्यानम् । अथवा, द्रव्यहेतुकं द्रव्यलाभाभ्यं प्रत्याख्यानं द्रव्यप्रत्याख्यानम् । अथवा, निहृतादीनां यत् प्रत्याख्यानं, तत् सर्वमपि

द्रव्यप्रत्याख्यानमुच्यते इति ॥ ३५०३ ॥ अदित्ता (प्र० ० दित्था) प्रत्याख्यानं प्रतिषेधप्रत्याख्यानं चाह—

भिक्खवअदाणामइच्छा (प्र० ० इच्छा) पडिसेहो रोगिणो व्व किरियाए ।

सिद्धं पच्चक्खवाओ जह रोगी सव्वविज्जेहिं ॥ ३५०४ ॥

(भिक्खाऽद्यनमसिदित्ता (दित्था) प्रतिषेधो रोगिण इव क्रियाया । सिद्धं प्रत्याख्यातो यथा रोगी सर्ववैद्यं ॥ ३५०४ ॥)

द्रव्यप्रत्या-
ख्यानम्
अतिगच्छ-
प्रत्या०
अदित्ता-
प्रत्या०
प्रतिषेध-
प्रत्या०

मिक्षाचरणं मिश्रयामतिगच्छेति (ग्र००तिगच्छते इति) वचनात्, अदित्वा(ग्र००दित्वा)वचनाद् गच्छानमतिगच्छप्रत्ययान्तम-
दित्वा(ग्र००दित्वा)प्रत्यार्यानं चेति । असाध्ययोगिणः क्रियायाः प्रत्याख्यानं प्रतिषेधः प्रतिषेधप्रत्याख्यानमुच्यते । सिद्धं चैतल्लोकेऽपि,
यथा उत्साहस्तत्र भवन्ति-‘प्रत्याख्यातोऽयं रोगी सर्ववैद्यः’ इति । अस्य स्थाने निर्युक्तो न्वचिद् निर्निषयाज्ञान(ग्र००ज्ञापन)रूप क्षेत्रप्रत्या-
ख्यानं दृश्यते इति ॥ ३५०४ ॥ भागप्रत्यारयानमाह-

भावस्स भावओ भावहेउमह भाव एव वाभिमयं । पच्चखाणं दुविहं तं सुयमिह नोसुयं चेव ॥३५०५॥
पुव्वं नोपुव्वसुयं पच्चखाणं ति पुव्वसुयमुत्तं । आउरपच्चखाणांइयं च नोपुव्वसुयमुत्तं ॥३५०६॥
नोसुयपच्चखाणं मूलुत्तरगुणविहाणओ दुविहं । सव्वे देसे य मयं इह सव्वं सव्वसद्दाओ ॥३५०७॥

(भावस्य भावतो भावहेतोरयं भाव एव वाभिमयम् । प्रत्याख्यानं द्विविधं तत् श्रुतमिह नोश्रुतं चैव ॥ ३५०५ ॥)

(पूर्वं नोपुव्वसुयं प्रत्याख्यानमिति पूर्वश्रुतमुक्तम् । आउरप्रत्याख्यानानि कं च नोपुव्वसुयमुक्तम् ॥ ३५०६ ॥)

(नोपुव्वसुयप्रत्याख्यानं मूलोत्तरगुणविधानतो द्विविधम् । सर्वतो देशतश्च मतमिह सर्वशब्दान् ॥ ३५०७ ॥)

व्याख्या-मात्रस्य भावयोगपरिणामस्य प्रत्याख्यानं भावप्रत्याख्यानं भावतो वा शुभपरिणामोत्पादात् प्रत्याख्यानं भावप्रत्याख्या-
नम्, भावहेतोर्भावं सर्वस्मरणार्थं, भाव एव वा भावव्ययोगविरहितस्थणे (ग्र००क्षण) प्रत्याख्यानं भावप्रत्याख्यानमभिमयम् । तच्च द्विवि-
धम्-श्रुतभावाप्रत्याख्यानम्, नोश्रुतभावाप्रत्याख्यानं चेति । श्रुतभावाप्रत्याख्यानं पुनरपि द्विविधम्-‘पुव्वं ति’ पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानम्, ‘नोपुव्वं
सुयं’ ति, नोपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं चेति । तत्र ‘पच्चखाणं’ ति, ईहदेशेन समुदायस्य गम्यमानत्वाद् यत् प्रत्याख्यानसंज्ञितं नमं पूर्वं तद्वं
पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानमुक्तम्, आउरप्रत्याख्यानानादिकं तु श्रुतं नोपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानमुक्तम्, तस्य पूर्वगतभावत्वेन पूर्वश्रुतत्वायोगादिति । यत्तु
श्रुतानिपेक्षरूपं नोश्रुतप्रत्याख्यानं तदपि मूलोत्तरगुणविधानाद् द्विविधम्-मूलगुणप्रत्याख्यानम्, उत्तरगुणप्रत्याख्यानं
चेत्यर्थः । इदमप्येकैकं द्विविधं भावम्-भर्मतो देशतश्च । इह च भर्मं मूलगुणप्रत्याख्यानं मूलोत्तरगुणप्रत्याख्यानं चाधिकृतम् । कुतः ?
‘इत्याह-‘मच्छमहाउ ति’ ‘भर्मं साब्बजोम’ इत्यत्र सर्वश्रुदोपादानादित्यर्थः ॥ ३५०५-३५०६ ३५०७ ॥

अथ ‘भावजोमपा’ इति पदं व्याचिरव्यासुराह-

जीवो त्ति जीवणं पाणधारणं जीवियं ति पज्जाया । गहियं न जीवदव्वं गहियं वा पज्जयविसिट्ठं ३५०८

(जीव इति जीवणं प्राणधारणं जीवियमिति पर्वया । गृहीतं न जीवदव्वं गृहीतं वा पर्वयविसिट्ठम् ॥ ३५०८ ॥)

इह ‘पारजीतो’ यस्याः प्रत्याख्यानक्रियात्वं वा पारजीता तया मत्तो साग्यं योगं प्रत्याख्यामी’ति प्रत्याख्यानार्थोऽभिप्रेत इति । तत्र जीव

इति किमुच्यते ? इत्याह-जीननमिति, जीनन
ग्राणधारण जीवितमिति च पर्यायाः । यथाश्रुतसन्धेन तु 'जीनति' इति जीव इति जीन
इति निर्विजिह्वम् ? । नेत्याह-पर्यायनिश्चितम्-इहमजीनितपर्याय-
इति निर्विजिह्वम् । किं निर्विजिह्वमपि । गृहीतं वा जीवद्रव्यमपि । वक्ष्यमाणदोषसम्भवात् ।
द्रव्यमिह न गृहीतम्, न त्विहमजीनितेऽपगत इति भावः ॥ ३५०८ ॥

तमित्यर्थो - यानादहमजा। नतानाश्रयात् । इत्याह -
जीमद्रव्यग्रहणे तु को दोषः स्यात् ?

विद्योक्तिमित्यर्थः — यानादहमन्मजा। भूतानां गच्छात् ।
जीवद्वयग्रहणे तु को दोषः स्यात् ? इत्याह—
पञ्चस्वाणं पावद् गृह्यमथो जीवियं तं च ॥३५०९॥
अत्र जीवमथो जीवितं तच्च ॥ ३५०९ ॥)

निजीवदव्यगहणे मयस्सावि । पञ्चस्वाण नाभे ॥ ३५०९ ॥)

वज्रीव त जावद्व्यग्रहणे न च (३५०५॥)
(इतया याजजीवमिति जीन्द्रव्यग्रहणे श्रुतस्यापि प्रत्याख्यान प्राप्नोति गृहीतमत्तो ज्ञायते तेष ॥ ३५०६॥) अतो जीव-

इत्ययं 'पातञ्जलम्' इत्यप्युक्तं तद्विषयं सन्त्येव इति ॥ ३५०९ ॥ तान्व ज्ञानस्य भोगोऽयं ॥
 शब्देन जीवितमिह गृहीतम् । तत्र नामादिभेदभिन्नमित्युच्यते सन्त्येव इति ॥ ३५१० ॥

(नाम रथापना द्रव्यमोचो भवतस्त्रयं च
स्यमजीनितम्, स्यापनाजीनितम्, द्रव्यजीनितम्,
ओषधीनितम्, भञ्जनीनितम्, तद्वन्वीनितम्, भोगजीनितम्,
भोगश्च । सयम-व्यञ्जोऽसयमजीवितमिते तादृभागाद्यम् ॥ ३५१० ॥

यद्योजीनितम्, असयमजोवितम्, इत्यप तस्य जानात्स मनात् । अतो दृढ्यजोवितस्वरूप निवरीपुराह—

अत्र नाम स्थापनाजीमि ते सुगमे, अतो द्रव्यजीवितस्वरूप निबारापुराह—
यथाज्ञानवत्, अतश्च ज्ञानवत्त्वम् ।

नन्वेङ्गिण-भेसख-भक्त-पुताइं जीवियनिमित्तं । जंद्वजिवियं तं दव्वस्स व जीवियमवत्था ३५१९
एहिणं नदं नव्वत्थाय वा जीविमतवत्था ॥ ३५१९ ॥)

[illegible]

इति ॥ ३५११ ॥ अथैव-भवजीवितयोर्विहरणमाह—
आनम्सहव्यतया सामन्नं पाणधारणमिहो । भवजीवियं चउद्धा नेरइयाईण जावत्था ॥ ३५१२ ॥

(आयुः सद्द्रव्यतया सामान्यं प्राणघातमिदृशं । मनोजितं चतुर्यो नैरायकदानं यथा ॥ २५१ ॥)

आयुष आयुर्मोक्षस्य कर्मणः सन्धीनि यानि सन्ति जीवस्य सचावर्तीनि द्रव्याणि तान्पायुःसद्द्रव्याणि तज्ज्ञान आयुःसद्-

जीवित-
निक्षेपा १०

द्रव्य-जीवितम्

ओष भव-
जीविते

द्रव्यता तयाऽऽयुःमदुद्रव्यतया समारे परिश्रमतो जीवस्य यत् मामान्य प्राणधारण यदाथित्य सिद्धा एव मृता उच्यन्ते, न संसारिणः, तदिह मगारिणा जीवितमामान्यमात्ररूपमोघ ओषचीनित्यमुच्यत इति । भवन्ति प्राणिनोऽस्मिन्निति भयः ससारस्तत्रावस्थितिहेतुभूत जीवित ममजीवितम्, तच्चतुर्थी । किं पुनर्भूत ? इत्याह—नारमादीना या जन्मनः प्रथमसमयाच्चरमसमय यावदवस्थाऽवस्थितिरवस्थान तदेतुनात् सा भवजीवितमिति ॥ ३५१२ ॥ तद्वयजीवित भोगजीवितं चाह—

तवभवजीवियमोरोलियाण जंतवभवोववन्नाणं । चक्रहराईणं भोगजीवियं सुरवराणं (प्र० सुराणाणं) च ॥

(तद्वयजीवितमोरोलियाणा यत् वरूपपत्रानाम । चक्रहरादीना भोगजीवित सुरवराण च ॥ ३५१३ ॥)

पुनः पुनस्तत्रैव विमक्षिते भवे उत्पन्नास्तद्वयोल्लास्तेषा तद्वयोल्लास्तेषा यजीवित तत् तद्वयजीवितमुच्यते । तच्चौदारिकशरीरिणा त्रियंमनुष्याणामपरागतं यम् । वरंक्रैन्द्रियाणा पुनः पुनस्तत्रैवक्रैन्द्रियभ्रम उत्पद्यमानानामनन्तानि भयग्रहणान्येतदुत्कृष्टतोऽवसेयम् । द्वीन्द्रियाणा तु मरयतानि भयग्रहणानि । पञ्चेन्द्रियतिरथा मनुष्याणा च मसाष्टां वा भयग्रहणानीति मन्तव्यम् । जघन्यतस्तु सर्वत्र द्वे भयग्रहणे । क्रैन्द्रियशरीरिणा तु देव-नारायणमिदं न समन्त्येव, पुनस्तत्रैवोत्पन्नयथावादिति । चक्रहरादीना तु भोगपुरुषाणा सुरवराणा च देवाना जीविग भोगजीवितमिति ॥ ३५१३ ॥ शेषजीवितानि तु त्रीण्याह—

संजमजीवियमिसीणं असं (प्र० भित्तिण अस्त) जमजीवियं अविरयाणं ।

जसजीवियं जसोनामओ जिणाईणं लोगम्मि ॥ ३५१४ ॥

(सवयजीवितमनुष्योणमसथमजजीवितमभिरतानाम् । यमोजीवित यमोनामतो जिनादीना लोकं । ३५१४ ॥)

पाठगिद्धा, नरर 'इनीण'(प्र० इयिण) ति ऋषीणा यतीनामिति । 'जसोनामओ' ति यमोनामरूपमोदयादित्यर्थ ॥ ३५१४ ॥ नन्वेता मय्यात् किं जीविनमिहोपि कृतम् ? इत्याह—

नरभवजीवियमहिगयं विसेसओ, सेसय जहाजोगं जावज्जीवामि तयं ता पच्चक्खामि सावज्जं ॥ ३५१५ ॥

(नरभवजीवितमन्यथगत विवेकत ओषक यवयोणम् । यावज्जीवामि तत तावत् प्रव्याख्यामि सात्रयम् ॥ ३५१५ ॥)

मरनीतिरूप नरसमचीवित मनुष्यममजीवित निशान्ताऽत्राधिकृतम्, मनुष्याणामेव चारित्रसामायिसाधिशारत्, जेवं तु नामादिजीवित यत्रायोग यद् यत्र पुज्यते तत् यत्र योजनीयम् । तत्रय म एव मनुष्यः पतिजानीवे—यावदेनेन नरममजीवितेन जीवामि तावत् वरु मयय योग मन्यायामिति ॥ ३५१५ ॥ अत्र यावत्तद्वयार्थमाह—

॥ ३५० ॥

विशेषा०

भागः—२

नद्वयजीवित-

भोगजीविते

सयमजीवित-

यमोजीवित

सयम-

जीवितानि

प्रकृते विदो-

पतो नरमम-

जीवितम्

जावटयं परिमाणे मञ्जायाएऽवधारणे चेइ । जावज्जीवं जीवणपरिमाणं जत्तियं मि ति ॥ ३५१६ ॥
जावज्जीवमिहाऽरेण मरणमञ्जायओ न तं कालं । अवधारणे वि जावज्जीवणमेवेह न ओ परओ ॥ ३५१७ ॥

(यावत्तय परिमाणे मर्यादयामवधारणे चेति । यावज्जीव जीवणपरिमाणं यावद् मे इति ॥ ३५१६ ॥)

(यावज्जीवमिहाऽरेण मरणमञ्जायओ न तं कालम् । अत्र वारणेऽपि यावज्जीवणमेवेह न तु परतः ॥ ३५१७ ॥)

व्याख्या—इह यावदय शब्दस्त्रिष्वयेषु वर्तते, त्वया—परिमाणे, मर्यादयापि, अवधारणे चेति । तत्र परिमाणार्थं तावदाह—यावज्जीव-
परिमाणं तावत् कालं प्रत्याचक्षे इति । मर्यादार्थमाह—यावज्जीव-
परिमाणं तावत् कालं प्रत्याचक्षे, न पुनस्तकालं प्रत्याख्यानग्रहणकाल एव,
मिति । निष्कृतं भवति ? । यावद् मे जीवणपरिमाणमिह भगवत्कृत्य
मित्यादि । अत्र यावज्जीवमिति किमुक्तं भवति ? । आरेण मरणमर्यादया अर्थात् प्रत्याचक्षे, न तु परतः, देनाद्यन्यथायामभिरतत्वे
किन्तु मरणसीमा यावत् प्रत्याख्यामीति । अवधारणेऽपि—यावदिहमज्जीवितं तावदेव प्रत्याचक्षे, न तु परतः, देनाद्यन्यथायामभिरतत्वे
प्रत्याख्यायानभङ्गसङ्गात् । 'परतो मुत्कलम्' इति निधिरपि न कर्तव्यः, भोगाशसादोपातुषङ्गादिति स्वयमेव द्रष्टव्यमिति ॥ ३५१६—३५१७ ॥

अत्रापि परिहारमाह—

जावज्जीवंपते जावज्जीवाए लिंगवच्चोसो । भावप्पच्चयओ वो जा जावज्जीवयो ताए ॥ ३५१८ ॥

(यावज्जीव प्राप्ते 'यावज्जीवया लिङ्गवत्त्वास । भावप्रत्ययतो या या यावज्जीवता तया ॥ ३५१८ ॥) इति शेषः । अत्र
नचूक्तन्यायेन यावज्जीवमिति निर्देशे प्राप्ते 'यावज्जीवया' इति निर्देशः किमर्थं भगवता द्यतकृता निहितः ? इति शेषः । अत्र
परिहारमाह—'लिंगवच्चोसो' चि लिङ्गवत्प्रत्ययोऽत्र भगवतोऽभिमतः, तेनेत्य निर्देशः कृत इत्यर्थः । अथवा, यावज्जीवशब्दाद् भावप्रत्यय
उत्पाद्यते, तदवश्यं भावप्रत्यये उत्पादिते या 'यावज्जीवता' इति निष्पद्यते, तया यावज्जीवतया 'प्रत्यारयामि' इति सवध्यत इति ॥ ३५१८ ॥

नन्वित्यमपि 'यावज्जीवतया' इति प्राप्ते 'यावज्जीवया' इति कथं भवति ? इत्याह—

जावज्जीवतयो इति जावज्जीवाए वणल्लोवाओ । जावज्जीवो जीसे जावज्जीवाहवो सा उ ॥ ३५१९ ॥

(यावज्जीवतयेति 'यावज्जीवतया' गुणल्लोपात् । यावज्जीवो यस्या यावज्जीवताऽयत्र सा तु ॥ ३५१९ ॥)

'यावज्जीवतया' इति निर्देशे प्राप्ते यद् 'यावज्जीवया' इत्युक्तम्, तत् तस्मैल्लक्षणगुणल्लोपादिति द्रष्टव्यम् । तृतीय परिहारमाह—अयमा,
जीवनं नीवो याजीवो यस्या सा यावज्जीवतेति गृहीहिस्तया, 'यावज्जीवया' इत्येव द्रष्टव्यमिति ॥ ३५१९ ॥ अत्र विनियपुच्छासुतर चाह—

पुण सा संवज्जाइ पच्चक्खवाणकिरियो तया सव्वं । जावज्जीवाएऽहं पच्चक्खामीति सोवज्जं ॥ ३५२० ॥

(का पुन सा संवज्जते प्रत्यारयानक्रिया तया सर्वम् । यावज्जीवताऽहं प्रत्यारयामीति सावद्यम् ॥ ३५२० ॥)

अथ तु जाव-
ज्जीवता, न तु
जावज्जीव ?

॥ ३५११ ॥
विशेषा-
भावाः-२
यान्छ-
व्दार्थ

मा पुनः पूर्वोक्तानुद्गीहान्त्यपदार्थे मन्यते ? इत्याह— प्रत्याख्यानक्रियेति । तथा यावज्जीवया प्रत्याख्यानक्रियया सर्वं साधययोगमह
'प्रत्याख्यामि' इति मन्य इति ॥ ३५२० ॥ परिहारान्तरमाह—

जीवणमहवा जीवा जावज्जीवा पुरा व सा नेया । तीए (प्र० ता०) पोययवयणे जावज्जीवाए तइएयं ॥ ३५२१

(जीवनमथया जीवा यावज्जीवा पुरेय सा ज्ञेया । तथा प्राकृतवचने यावज्जीवया वृत्तियेयम् ॥ ३५२१ ॥)

अथया, जीवन जीवेति स्त्रीलिङ्गाभिधायक एवार्थं शब्दः साध्यते, न तु जीव इति पुल्लिङ्गाभिधायकः । ततश्च यथा पुरा पूर्वं तथा-
ऽप्यर्थेऽप्युत्तिना यापच्छब्देन मह गमासे मा यावज्जीवा ज्ञेया; तद्वया—यावत्परिमाणं जीवा यावज्जीवा, एवं मर्यादा-अन्धारणयोरपि
गमासः कार्यः, तथा यावज्जीवया प्रत्याख्यामि; प्राकृतवचने च पर्यन्त एकारनिर्देशेन वृत्तियेयमजसेयेति ॥ ३५२१ ॥

अथ 'त्रिनिधेन' इत्यस्य व्याख्यानार्थमाह—

पञ्चक्रवामि ति मओ उत्तमपुरिसेगवयणओ कत्ता ।

तिणिण विहा जस्स तओ तिविहो जोगो मओ ऽह्मिणओ ॥ ३५२२ ॥

नं तिविहं विइयाए पच्चवखेयमिह कम्मभावाओ । तिणिण विहा जस्स तयं तिविहं तिविहेण तेणं ति ॥

(प्रत्याख्यामीति मत उत्तमपुरिसेगवयणतः कर्ता । तिस्रो विधा यस्य सकृन्निधेयो योगो मतोऽधिकृत ॥ ३५२२ ॥)

(तत् त्रिनिधेय द्विनीयया प्रत्याख्येयमिह कर्ममायान् । तिस्रो विधा यस्य तत् त्रिनिधेय त्रिनिधेय तेनेति ॥ ३५२३ ॥)

व्याख्या— 'इह प्रत्याख्यामि' इति त्रिमानया उत्तमपुरिसेगवयणनिर्देशात् कर्ताऽभिमतः । तिस्रो विधा विधानानि भेदा यस्य तस्मै
ऽसौ त्रिनिधेयो मनो माकु-अपव्यापारभ्रणो योग इहाधिकृतो मन्तव्य इति । तं त्रिनिधेय योगमिह खंडे प्रत्याख्येयत्वेन कर्मभावाद् द्वितीयया
विभाज्या 'निर्दिशति' इति शेषः । तदनेन 'त्रिनिधेयम्' इति व्याख्यातम् । अथ 'त्रिनिधेय' इति व्याख्येयसुराह— 'तिष्णी'त्यादि, तिस्रो
विधा भेदा यस्य तत् त्रिनिधेय 'ररणम्' इति गम्यते, तेन त्रिनिधेय कर्णेन 'प्रत्याख्यामि' इति प्रक्रमः ॥ ३५२२-३५२३ ॥

ननु 'तेन' इत्येतामन्मात्रनिर्देशात् 'ररणेन' इति स्य लभ्यते ? इत्याह—

तेणेति साधकतमं करणं तइयाभिहाणओ ऽभिमयं । केण तिविहेण भणिए मणेण वायाए काएणं ॥ ३५२४ ॥

(तेनेति साधकतमं करणं वृत्तीयभिधानतोऽभिमतम् । केन त्रिनिधेयं भणिते मनसा याचा कथ्येन ॥ ३५२४ ॥)

'तेन' इति तृतीयपरिभक्त्यभिधानात् साधकतमं करणमभिमतम् । अतस्तेन 'त्रिनिधेयं कर्णेन' इत्यनन्तरमाश्रया व्याख्यातम् । केन

पुनश्चिद्विधेन करणेन ? इति निनयेन भणिते श्रुते मति द्वायाममाह—‘भणेष वायाए काएण’ इति ॥ ३५२४ ॥

अत्र मनःकरणव्याख्यानमाह—

मणणं व मन्नए वा ऽणेण मणो तेण दब्बओ तं च । तज्जोगगो गलमयं भावमणो भणए मंता ॥ ३५२५ ॥

(मनसं या मण्यते कानेन मनस्तेन द्रव्यतस्तच्च । तद्योग्यपुद्गलमयं भावमनो भण्यते मन्ता ॥ ३५२५ ॥)

‘मन ज्ञाने’ ‘मनु रोधने’ वा, मनसम् मण्यते वाऽनेनेति मनस्तेन मन उच्यते । तच्च द्रव्यतो द्रव्यमनस्तद्योग्यपुद्गलमय द्रष्टव्यम् । भावमनस्तु मन्ता जीनो भण्यते । इदमुक्तं भवति—मनो द्विभिधम् द्रव्यमन, भावमनश्च । तत्र यत् तद्योग्यमनस्योपगमनोवर्णनाभ्यो गृहीतैरननैः पुद्गलैर्निर्दिष्टं च तद् द्रव्यमनो भण्यते । यत्तु तज्जन्य मनसं चिन्तनं तद् भावमनोऽभिधीयते, इह तु तद् द्रव्यतिरिक्तत्वाद् मन्ता

जीनो भावमनस्त्वेनोक्त इति ॥ ३५२५ ॥ वाक्करणमाह—

वयणं वागुच्चए वा ऽणए त्ति वाय त्ति दब्बओ सा य । तज्जोगगो गला जे गहिया तप्परिणया भावो ॥

(यत्नं वागुच्यते वाऽनेनेति वागिति द्रव्यत सा च । तद्योग्यपुद्गला ये गृहीतास्तत्परिणता भाव ॥ ३५२६ ॥)

वयणं वागुच्चए वा ऽणए त्ति वाय त्ति दब्बओ सा य । तज्जोगगो गला जे गहिया तप्परिणया भावो ॥

वचनं वाग्, उच्यते वाऽनेनेति वाग् । सा च द्रव्यतो द्रव्यवागेतद्योग्या भावयोग्या भावमर्णनाभ्यो गृहीताः पुद्गला इति । ये तु तत्परिणता भावास्तेन परिणता उच्यमानाः पुद्गलाः सा भावो भावमिति ॥ ३५२६ ॥ कायकरणमाह—

जीवस्स निवासाओ पोगलचयओ य सरणधम्मओ । काओ ऽवयवसमाहाणओ य दब्ब-भावमओ ॥

तज्जोगगपुगगलो जे सुक्को य पओगपरिणया जाव । सो होइ दब्बकाओ वद्धो पुण भावओ काओ ॥ ३५२७ ॥

(जीमस्य निवासात् पुद्गलचयश्च सरणधर्मात् । कायोऽनयःसमाधानतश्च द्रव्य भावमय ॥ ३५२७ ॥)

(तद्योग्यपुद्गला ये सुक्काश्च प्रयोगपरिणता यान्त । स भवति द्रव्यकायो नद्धा पुनर्भात काय ॥ ३५२८ ॥)

व्याख्या—‘चित्र चयने’ इति धातोश्चयन कायः चीयतेऽनेनेति वा कायो निवास-चित्ति-शरीरो-पसमाधानेपु, ‘आदेश्च रुः’ इत्यने-

नादेरिह रुक्कारः, अत एवाह—जीमस्य काये निवासात्, पुद्गलाना चयात्, प्रतिक्षणं च विशरणधर्मकत्वात्, शिर उरो ग्राह्यधवयवानामिह सम्यग्भाधानाच्च रुक्त्विधानहेतुो निवासादयोऽर्थो मन्तव्याः । स च कायो द्रव्य भावमयो बोद्धव्यः—द्रव्यकायः, भावकायश्चेत्यर्थः । तत्र य औदारिक्तदिगर्णगतास्तद्योग्या औदारिक्तादिस्मायस्वरूपतया परिणमग्य जीवेन मुक्तास्त्यक्ताः पुद्गलाः सोऽपि द्रव्यकायो भवति । किं द्रव्यकायः, न केवलं त एव, चिन्तु य औदारिक्तादि-स्मयरूपतया परिणमग्य जीवेन मुक्तास्त्यक्ताः पुद्गलाः सोऽपि द्रव्यकायो भवति । किं सर्वदा ? । नेत्याह—यावत् प्रयोगपरिणता यावत् जीवप्रयोगपरिणाम न मुञ्चन्तीत्यर्थः । त च जीवप्रयोगपरिणाम ते मुक्ताः पुद्गला

भवतीति ॥ ३५३६ ॥ अत्र परंपर्यामाशङ्क्य परितरन्नाह—

आहेगत्ते कत्ता कम्मं करण ति को विभागो ऽयं । भण्णइ पञ्चायंतरविसेसणाओ न दोसो त्ति ॥ ३५३७ ॥

॥ ३५३६ ॥
विशेषा०
भागः-३

(आहेगत्ते कर्ता कर्म करणमिति को विभागोऽयम् ? । भण्यते पर्यायान्तरविशेषणाद् न दोष इति ॥ ३५३७ ॥)

आह पर— नन्वेवं त्रितयस्याप्येकत्वे रतां, कर्म, करण चेति को विभागः ?—को भेदः ? । भण्यतेऽनोचस्म— पर्यायान्तरेण विशेषण पर्यायान्तरविशेषणं तस्माददोषः । इदमुक्तं भवति— एक एव कर्ताऽऽत्मा व्यतिरिक्तैः कथञ्चिद् भिन्नैः कर्मकरणद्विपर्यायान्तरैर्मिश्रित्यत इति नोक्तदोष इति ॥ ३५३७ ॥ पूर्वं भावितमपीद पुनरपि स्मारयन्नाह—

एक्कं पि सव्वकारगपरिणामाणन्नभावयामेइ । नायो नाणाणन्नो जह विण्णेयाइपरिणामं ॥ ३५३८ ॥

(एकमपि घटादिकं वस्तु सर्वकारगपरिणामानन्यभावात्तमेति । नात्मा ज्ञानानन्यो यथा विशेष्याद्विपरिणामम् ॥ ३५३८ ॥)

एकमपि घटादिकं वस्तु सर्वकारगपरिणामलक्षणमन्यान्यभावात्तमेति, यथा ज्ञाता जीवो ज्ञानानन्यः मन् विशेष्याद्विपरिणाममिति । म एव हि स्वज्ञान उपपुज्यमानः स्त्री, करणभूतज्ञानानन्यत्वात् स एव च करण, स्वयं सर्वव्यमानस्तु म एव विज्ञेय इति सविस्तरेण प्राणुक्तमिति ॥ ३५३८ ॥ ननु 'तर्हो सावद्य योग प्रत्याख्यामि' इत्युक्तम्, कः पुनरसौ सावद्यो योगः ? इत्याह—

स य सावख्खो जोगो हिंसाईओ तयं सयं सव्वं । न करोमि न कोरेमि य न याणुजाणे करंतं पि ॥ ३५३९ ॥

(स च सायनो योगो हिंसादिकस्तत्र रयं सर्वम् । न करोमि न कारयामि च न चातुजानामि कुर्वन्तमपि ॥ ३५३९ ॥)

स च सावद्यो योगो हिंसाऽऽदृत स्तेयादिको भन्तव्यः, तर्कं सर्वमपि रयं न करोमि, न कारयाम्यन्यैः, एव चातुजानामि कुर्वन्तमपीति ॥ ३५३९ ॥ त्रयेद प्रत्याख्यानं यति-गृहस्थयोर्भेदेन व्यपस्थापयन्नाह—

करणतिगेणेक्किक्कं कालतिगे तिघणसंखियमिर्साणं । सव्वं ति जओ गहियं सीयालसयं पुण गिहीणं ॥

(करणतिरेगैरेक कालत्रिके त्रिपलसंख्यानभूतीणाम् । सर्वमिति यतो गृहीतं स्मत्तत्त्वारिजन्तुन पुनर्युं हिणाम् ॥ ३५४० ॥)

अत्र 'न रसोमि न रारयामि' इत्यादि रमेकं योग मन प्रभृतिना करणत्रयेण सह मालत्रिके चारेयत् । ततश्च त्रयाणां यो धनः मत्तिग्धा मिलशयन्ता' य पक् भद्रकर्मव्याप्तादिभ्य तत्सं याप्राप्तमण्युणीणा मा इनाम् 'अवदुच्यते' इति शेषः । इस्मात् ? इत्याह— यतः 'मनो सावद्य योग प्रत्याख्यामि' इति भाषो. प्रत्याख्यानं गृहीतम्, ततस्तत्प्रत्याख्यानभङ्गमनामेतत्संयाप्राप्तमणता । अमर्षमावद्ययोगप्रत्याख्यायिना पुनर्युं हिणा प्रत्याख्यानस्य मपगन्नादिदधिकं भङ्गवशत विज्ञेयमिति । इयमा सावना— 'त्रिपलं त्रिपलिन' इत्यनेन सर्वमावद्ययोगप्रत्याख्यानादयत्. माप्राप्त्यन्यानस्य मर्षाभिप्रातिभङ्गा. धृतिता । ते चैवं भवन्ति— यद् न करोति तद् मनया वाचा स्मयेन, एव न कारयन्त्यपि मनया वाचा

मुने-
करणत्रिकं
कालत्रिका-
त्रया त्रिपलिन-
योगानां २७
मर्षा
प्रहिणा १५७
भङ्गा

इत्यन्तं विम्वरेण । तदर्धिना तु ग्रात्यादिग्रन्थाः समनुमरणीया इति ॥३५४०॥

एते च भद्रा यस्यार्थतोऽवगतौ । य एव सामायिकप्रत्याग्व्यानकुशल इति दर्शयन्नाह—

सीयालं भंगसयं पञ्चस्वोणम्मि जरस्स उवलङ्गं । सो सामाइयकुसलो सेसा सव्वे अकुसला उ ॥३५४१॥

(सप्त सरादिहो भद्रजतं प्रत्याग्वाने यथोपलब्धम् । स सामायिककुशल शेषा संयुक्तकुशल ॥ ३५४१ ॥)

गणार्थो ॥ ३५४१ ॥ अत्र 'त्रिविन्न त्रिविधेन' इति शुद्धस्यप्रत्याग्व्यानस्य प्रथमं भद्रमाश्रित्याक्षेप-परिहारवाह—

केइ भणंति गिहिणो तिविहं तिविहेण णत्थि संवरणं । तं न, जओ निदिदं पन्नत्तीए विसेसेउं ॥३५४२॥

नो कह निज्जुत्तीए णुमइनिसेहो त्ति सो सवि सयम्मि । सामणणेणन्नत्थ उ तिविहं तिविहेण को दोसो ?

पुत्ताइसंतइनिमित्तमित्तमेक्कारसिं पवणस्स । जंपंति केइ गिहिणो दिक्खांभिमुहस्स तिविहं ति ॥३५४३॥

(केहिं नृ यणन्ति गृहिणविकिं त्रिविधेन नाति संवरणम् । तद् न यतो निर्दिष्टं प्रश्नो विप्रिण्य ॥ ३५४२ ॥)

(तत्र कथं भिक्षुं स्तानुमतिनिषेध इति स स्थापितो । सामान्येनान्यत्र तु त्रिविध त्रिविधेन को नेप ? ॥ ३५४३ ॥)

(पुनरिदं निमित्तमित्तमेक्कारसो प्रपन्नस्य । जल्पन्ति केचिद् गृहिणो दीक्षाभिमुखस्य त्रिविधमिति ॥ ३५४४ ॥)

णत्तास्सिओडि पृथुपोय्यते 'किं क्वविहं' इत्यादिगाथाया 'कस्य सामायिक भवति' इति द्वारे विस्तरेण व्याख्याता एव, नवर

मामान्येन स्वरितपञ्चविंशतिं चिन्तामुत्पन्नस्य प्रत्याख्याने क्रियमाणे निर्युक्तावमुमतिनिषेध उक्तः, अन्यत्र तु विशेषतो विषयमहिमोने 'त्रिविध

त्रिविधेन' इति न दोष इति ॥३५४२-३५४३-३५४४॥ अपरत्वाह—

जुत्तं संपयमिस्सं संवरण कहमतीयविसयं तु । कहमउणवणभेयं कए व न कहं मुसावाओ ? ॥३५४५॥

(उत्तरं सापदेवतो संवरणं कथयतीति विषयं तु । कथमेकेनपञ्चाद्वेदं कृते यान कथं कृणुताव ? ॥ ३५४५ ॥)

युक्तं गात्रपेत्ततोः कालयोः मानदयोगस्य संवरण प्रत्याख्यानम्, तयोस्तस्याद्याप्यनाशेवितत्वात्, अतीतकालपिपयं तु त्वं कथं

युक्तम्, पूर्वमेव वक्ष्यामिति वाच्यं ? । कथं च तदतीतमाद्ययोगप्रत्याख्यानमभेदोपपञ्चाद्वेदं यवतु युज्यते, मूलत एवामभवात् ? । कृते वा

तस्मिन्मन्त्रेणितारावप्रत्याग्वाने कथं न कृणुताव, अतन्द्र त्वनियत्वात् ? इति ॥ ३५४५ ॥ अत्र परिहारमाह—

निंदणमईयविसयं न करे मिच्चाइवयणओ ऽभिहियं । अणुमइसंवरणं वानीतस्स करेमि जं भणियं ॥३५४६॥

(निन्दनमतीतनिर्गन्धं न करोमीत्यादिपवचनतोऽभिहितम् । भणुमतिमन्त्रणं यातीतस्य करोमि यद् भणितम् ॥ ३५४६ ॥)

॥३५८८॥

निशेण०

भागः-२

गृहिण कथं

त्रि० वि० ?

अतीतस्य
प्रत्याग्वान
'न करोमी'-
त्यनेन
निन्दन-
रूपमनुम-
तिसंवरण-
रूपमपि-
तिरिक्त्वा-
न्यर्थं वा

अतीतमाद्ययोगं 'न करोमि न काल्यामि' इत्यादिपवचनतोऽतीतकृतमाद्ययोगविषयं निन्दनमहमिदानीं करोमीत्यभिहितम् । 'तुष्ट

तदा सावद्योगासेन मया कृतम्' इत्येवरूपाया अनुमतेर्वा- सवरणं उतीतस्य सावद्ययोगासेनस्येदानीं 'करोमि' इति यद् भणित भवति—
'न करोमि' इत्यादिनाऽतीतस्य सवरण करोमि' इत्येतदुक्त भवतीत्यर्थः ॥ ३५४६ ॥ परिहारान्तरमाह—

अहवा तयविरईओ विरमे संपयमईयविसयाओ । संपइसावज्जा इव पवज्जाओ को मुसावाओ ? ॥ ३५४७ ॥

(अथवा तदधिकृतो विरमे साप्रतमतीतिनिषयाया । सप्रतिसानद्यादिव प्रपद्यमानस्य को मृणवाद ? ॥ ३५४७ ॥)

अथवा, तस्मात् सावद्योगादभिहितस्तदविरतिस्तस्यास्तदविरतेरतीतिनिषयायाः साप्रतसावद्यादिव विरमामि साप्रतमहमित्येवमतीतकाल-
'न करोमि' इत्यादिनाऽतीतस्य सवरण करोमि' इत्येतदुक्त भवतीत्यर्थः ॥ ३५४६ ॥ परिहारान्तरमाह—

विपयग्रत्याख्यान प्रपद्यमानस्य को मृणवादः ?— न कश्चिदिति । 'करोतं पि अन्नं' इत्येतत् किमर्थमुक्तम् ? इत्याशङ्क्याह—
इत्येतावतीव विप्रक्षितार्थेतिद्वे- 'करोतं पि अन्नं' इत्येतत् किमर्थमुक्तम् ? इत्याशङ्क्याह—

न समणुजाणं ति गए करितमण पि जं सुए ऽभिहियं । संभावणे ऽविसहो तदिहो भयसहमज्झत्थो ॥
(न समणुजानामीति गते कुर्वन्तान्यमपि यत् श्रुतेऽभिहितम् । समुत्तरेऽपिषाब्दस्तादृशोभयशब्दमव्यस्य ॥ ३५४८ ॥)

(न समणुजानामीति गते कुर्वन्तान्यमपि यत् श्रुतेऽभिहितम् । समुत्तरेऽपिषाब्दस्तादृशोभयशब्दमव्यस्य ॥ ३५४८ ॥)

'न करोमि न कारवेमि न समणुजाणामि' इत्येतावतीव गते मिद्वे यत् 'करोतं पि अन्नं' इति प्रस्तुतसामयिकश्रुतेऽभिहितम्, तदिह
'न करोमि न कारवेमि न समणुजाणामि' इत्येतावतीव गते मिद्वे यत् 'करोतं पि अन्नं' इति प्रस्तुतसामयिकश्रुतेऽभिहितम्, तदिह

न करोतं पि ति न कारवेतमवि नावि याणुजाणंतं । न समणुजाणेमि न कारयामि अवि नाणुजाणामि ॥
अस्यां पि अप्पय पिव सहसाकारोइणां पयसंतं । इह सव्वो संगहियो कत्ता-किरियोपरंपरओ ॥ ३५५०

अस्यां पि अप्पय पिव सहसाकारोइणां पयसंतं । इह सव्वो संगहियो कत्ता-किरियोपरंपरओ ॥ ३५५०

(न कुर्वन्तमीति न कारयन्तमपि नापि चाणुजानन्तम् । न समणुजानामि न कारयान्यपि नाणुजानामि ॥ ३५४९ ॥)

(अन्यमप्यात्मनमिव सहसाकारादिना प्रयत्नमानम् । इह सर्वा सगृहीता कर्तृ-क्रियापरम्परा ॥ ३५५० ॥)

व्याख्या—यथाऽऽत्मानं सहसाकारादिना सावद्योगे प्रवर्तमानं 'सुष्ठु कृतम्' इत्येवं न समणुजानामि, किन्तु मिथ्यादुष्कृतदना
दिना ततो निवर्तयामि, इत्येव कुर्वन्तमपिषाब्दोत्तरात् कारयन्तमप्यन्यं न समणुजानामि, यथा चान्य कुर्वन्त न कारयामि, एव-
मपिषाब्दोत्तरात् कारयन्तमप्यन्य न कारयामीत्याह, यथा चान्य नाणुजानामीत्येवमपिषाब्दोत्तरात् कारयन्तमप्यन्यं नाणुजानामि, इत्यादिप्रकारेण
सर्वोऽपि कर्तृ-क्रियापरम्परकोऽपिषाब्देनेह सगृहीत इति ॥ ३५४९-३५५० ॥ अथवा, त्रिकालोपग्रहार्थमपिषाब्द इति दर्शयिन्नाह—

तं वा भणिए अविसहो न कयवंतमिच्चोई । समईयमोगमिस्सं तह न करिस्सं तमिच्चोई ॥ ३५५१

तं वा भणिए अविसहो न कयवंतमिच्चोई । समईयमोगमिस्सं तह न करिस्सं तमिच्चोई ॥ ३५५१

अथवा, 'कुर्वन्तमप्यन्यं न समदुजानामि' इति कृतमानकालमाश्रित्य भाणितेऽपिशब्दात् समतीतमपि कालमनुसृत्य तद् द्रष्टव्यम्, कृतवन्तमप्यादिशब्दाद् कारितवन्तमप्यनुज्ञातवन्तमप्यन्यं नादुजानामीति । तथा, आगमिष्यन्त्वपि कालमद्वीकृत्यादिशब्दादेतद् दृश्यम्, कृत्यन्तमप्यादिशब्दात् कारयिष्यन्तमप्यनुज्ञास्यन्तमप्यन्यं नादुजानामीति ॥ ३५५१ ॥ अथवा, अन्यथा निकालोपसंग्रह इत्याह—

सर्वं पञ्चकखामि त्ति वा तिकालोवसंगहोऽभिमओ । अविसद्वाओ तस्सेव कत्त-किरियाभिहाणं ति ३५५२

(सर्वं प्रत्याख्यामीति वा त्रिकालोपसंगहोऽभिमस । अपिशब्दात् तस्यैव कर्तृ क्रियाभिधानमिति ॥ ३५५२ ॥)

अथवा, 'सर्वे सावद्ययोगे प्रत्याख्यामि' इत्यनेन सामान्याभिधानेन त्रिकालमंग्रहोऽभिमस; अस्मादेवं सामान्याभिधानादतीति संगति भविष्यति च काले सर्वे सावद्ययोगे प्रत्याख्यामीति गम्यत इत्यर्थः, इदानीं तु 'काले पि अन्नं' इत्यपिशब्दात् तस्यैव कालत्रयस्य समन्ये कर्तृ-क्रियाभिधानमभिव्यक्तिः, यथा वर्तमानकालेऽहं न करोमि, न कारयामि, कुर्वन्तमन्यं न समदुजानामि तथाऽपिशब्दादतीति भविष्यति च काले न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समदुजानामीति प्रत्येकमवगन्तव्यमिति ॥ ३५५२ ॥ अत्रालोप परिहारं चाह—

एवं सव्वस्सासेसविसयओऽतीयागाएसं पि । पावइ सव्वनिसेहो भणइ तं नाववायाओ ॥३५५३॥

(एवं सर्वस्यावगमिष्यकोऽतीतानागतव्योरापि । प्राप्नोति सर्वनियेधो भण्यते तद् नापरादात् ॥ ३५५३ ॥)

नन्वेवमुक्तप्रकारेणातीतेऽनागते च सर्वस्मिन्नपि काले आसेवितस्यासेवियमाणस्य च सर्वस्यापि सावद्ययोगस्य नियेधः प्राप्नोति । कृतः ? इत्याह—'सद्यसे'त्यादि सर्वस्य सर्वशब्दस्यायोगेवपिपल्लादशेषविषयत्वेन पूर्वमिहैव व्याख्यातत्वादित्यर्थः । न चैतद् युक्तम्, अतीत-मात्रयोगस्योक्तित्वत्वाद्, आसेवितस्य च प्रत्याख्यानं श्रुतादादिदोषप्रसङ्गात् भविष्यतश्च तस्य सर्वस्यापि प्रत्याख्यानभङ्गादिदिषानुपपन्ना-दिति । भण्यतेऽप्योक्तम्—तेतद् न प्राप्नोति । कृतः ? इत्याह—अपरादात्—अपरादादधिगतत्वादिति ॥ ३५५३ ॥ तमेव आपवादं दर्शयति—

भूयस्स पडिक्कमणाभिहाणओऽणुमइमेत्तमागहिंयं । जावल्लीवग्गहणा एसस्स य मरणमस्साया ३५५४

(भूतस्य प्रतिक्रमणाभिधानतोऽनुगतमितिमात्रमाशुक्षीतम् । वाज्जीयमहणादेष्टव्यञ्च मरणमर्थात् ॥ ३५५४ ॥)

'तस्य भते' पडिक्कमणि' इत्यादिना प्रभृतं ण्य माभाषिकमूले प्रतिक्कमणस्याभिधानतो भूतस्यातीतमात्रमद्ययोगस्यालुमतिमात्रमेव प्रत्याख्येयत्वेनाशुक्षीतम्, न पुनः सर्वोऽपि सावद्ययोगः, तद्भुतमेव प्रत्याख्याने न कश्चिद् श्रुतादा इत्यनन्तरमेव प्रागुक्तम् । यावज्जीव प्रश्नाद् पुनरेष्यतोऽपि नर्गमात्रयोगस्य प्रत्याख्याने मरणमर्थादप्यवधारः, यावज्जीवमेव त प्रत्याख्ये त पगत इति ॥ ३५५४ ॥

अथवा, अस्मिन्नेव गामापि मृशत्रे निरन्तरमपानोऽपि सर्वशब्द प्रतिनिपत्यत्वेन व्यवस्थापित इति दर्शयन्नाह—

अतीतस्यार्थ-
नयोगस्य
प्रत्याख्यान
सन्नुमिनि-
रिपयकम्

इदं मन्त्रपदार्थगणानुसंधानं वा पठ्या मन्त्रतीव्रकालविषयमेव सामर्थ्यं योगं सन्धयति । इदमुक्तं भवति-तस्य त्रिकालगतयोगस्य भवति तदपरमभूतं गज्जीविताययोगं प्रतिश्रुतामीति सामान्येन सन्धिलक्षणयाऽप्यलक्षणाया ना पठ्या 'तस्य' इत्यातीति सावधयोगं नन्धयति द्वास्तारः, न तु श्रेयं ज्ञेयमानमेवन्त वा, तस्य संप्रियमाणत्वात्, प्रत्याख्यायमानत्वाच्च, प्रतिक्रमणस्य चातीतिप्रियत्वा दिति ॥ ३५१९ ॥ अथ देवाश्चिद् मन्त्रान्यस्य रूपयन्नाह-

अविसिद्धं सावज्जं संवज्जाविंति केइ छट्ठीए । तन्न प्यओयणाभावओ तहा गंथगुरुयाओ (प्र० गुरुयाओ) ।
रिच्छत्तस्स पडिक्कमणओ च पायं व भूयविसययाओ । तीयपडिक्कमणओ पुणरुत्ताइप्पसंगाओ ॥३५२॥

(अविशिष्टं मात्रं संवज्जयति केचित् पठ्या । तत्र प्रयोचनाभावस्य प्रत्यगुज्जात ॥ ३५२० ॥)

(भावविश्रुतस्य प्रतिहमणस्य प्रयो वा भूतप्रियत्वात् । अतीतिप्रतिश्रुतमणत्वं पीतस्त्व्यादिप्रसङ्गात् ॥ ३५२१ ॥)

आगव्या-इह केचनाप्याचार्यदेशीयाः 'तस्य' इत्यत्र पठ्या अविशिष्टमेव त्रिकालिक सावधयोगं सन्धयन्ति । तदेतद् न युक्तम्, अविशिष्टं त्रिकालिकमात्रयोगं नन्धयेत् प्रयोचनाभावात्, तदभावातीतस्यैव प्रतिक्रमणसम्भवात् (प्र० ०णमन्ध्यात्) । अथ सामान्ययोगं मन्धय पठ्या विनियोगातीतस्यैव तस्य प्रतिक्रमणं व्याख्यास्यत इत्यादिक्वाह-तथा मति ग्रन्थगुल्फाप्रसङ्गादिति । किञ्च, 'पन्डिते'त्यादि, प्रायगिभन्यैव प्रतिक्रमणरूपत्वात्, प्रायगिभन्यैव हि प्रतिक्रमणं नान्यदित्यर्थः । ततः किम् ? इत्याह-प्रायश्चित्तस्य च प्रायो भूतविषय-त्वात्-आसेरिमात्रयोगविषयत्वात् किमिह सामान्यमात्रयोगमन्धयेनेति । प्रायेप्रहणं चेद् सिध्यादुक्तदत्तादेर्निमानसावधयोगविषय-त्वादपीति । तथा, 'तीयं पडिगमद्, पडुण्ण मररेइ, अणागयं पवस्साइ' इत्यादावतीतस्यैव प्रतिक्रमणोक्तेर्नहं त्रिकाल्यसामान्यमात्र-योगमन्धय', पीतस्त्व्यादिदोषप्रसङ्गात् । सामान्यमात्रयोगो हि 'सुखं साजजं जोगं पवम्यामि' इत्यनेन प्रत्याख्यातः, किं 'तस्य' इत्यत्र पुनरापि प्रहणेन ? इति भाव इति ॥ ३५२०-३५२१ ॥ उपमहरन्नाह-

तम्हो पडिक्कमामि ति तस्सावस्सं कमामिसइस्स ।

भवमिह कम्मणो (प्र० कम्मणो) तं च भूअसावज्जाओ ऽणत्तं ॥३५२॥

(तस्मात् प्रतिश्रुतामीति प्रत्यारदं तमामिदं कर्मणं तत्र प्रत्यसागतेऽनन्त्यत्वं ॥ ३५२२ ॥)

तस्मात् तस्य प्रतिश्रुतामि' इत्यस्य ग्राह्यत्वात् तस्यैव भाव्यम् । तत्र प्रकृते किम् ? इत्याह-तत्र र्मं पूर्वोक्तप्रियत्वा तस्येति-सामान्यमात्रयोगविषयमभूतात् भूतमात्रयोगादुक्तन्यायेनान्यद् न गमयति । तस्मादिहतीत्यर्थं सावधयोगस्य सन्धयो नेतरयोग इति ॥ इति निगृह्यमाणः ॥ ३५२२ ॥ अथ 'निगृह्य विनिर्देन' इत्याशयेप-परिहरामह-

तिविहेणांति न जुत्तं पइपयविहिणा समाहिअंजेण। अत्थविगप्पणयाए गुणभावणयत्ति को दोसो ? ॥

(त्रिविधेनेति न युक्त प्रतिपदत्रिधिना समाहितं येन । अर्थविकल्पनया गुणभावनयेति को दोषः ? ॥ ३५६३ ॥)

आह-ननु 'त्रिविधेन' इति न युक्तम्- 'त्रिविधं त्रिविधेन' इति यत् शब्दे प्रथममुद्दिष्टं तद् न युक्तमित्यर्थः । कुतः ? इत्याह-येन यस्मात् प्रतिपदत्रिधिनैवैतत् 'समाहितं' समापितं- 'मणेण वायाए काएण न करोमि न करवेमि करेतं पि अण्ण न समणुजानामि' इत्येनैव प्रतिपदनिर्देशेन सिद्धमेतदित्यर्थः । अत्र परिहारमाह- 'अर्थविकल्पनया' इत्येतेषां दर्शनाद् 'गुणभावनया' वा गुणभावनतः को दोषो ? न कश्चिदित्यर्थः । इयमत्र भावना-एव वाक्ते सामान्य-निशेषभेदरूपत्वं सर्वस्वाप्यर्थस्य दर्शितं भवति, 'तिविहं तिनिहेणं' इत्येनैव वस्तुनः सामान्यरूपतादर्शनात्, 'मणेण वायाए' इत्यादिना तु तस्य विशेषरूपताप्रकाशनादिति । अन्यच्च, एवमिह पुनरभिहिते सामायिकलक्षणो यो गुणस्तस्य सर्वव्यवहारी भावना निनिर्दिष्टा भवतीति न शब्दिह दोषः ॥ इति निरुक्तिगार्यार्थः ॥ ३५६३ ॥

समाधानान्तरमाह-

अहवा मणसा वाया काएणं मा भवे जहांसखं । न करेमि न कारवेमि य न याणुजाने य पत्तेयं ॥ ३५६४ ॥

(व्यया मनसा वाचा कपेन वा शब्द यथासह्यम् । न करोमि न कारयामि च न चाणुजानामि च प्रत्येकम् ॥ ३५६४ ॥)

अथवा, 'मणेण वायाए' इत्यादिमात्रं एवोक्ते 'मनसा न करोमि, वाचा न कारयामि, कपेन चाणुजानामि' इत्येवभूतमनिष्टं यथा-सख्यं मा भूदिति 'तिविहं तिनिहेणं' इत्यभिहितम्, यतश्च 'मनसा न करोमि, न कारयामि, चाणुजानामि' इत्येव वाचा कपेन च सह योगत्रयस्य प्रत्येकं सन्वयोऽभिमतः स नाभिव्यज्यदिति ॥ ३५६४ ॥ ततः किम् ? इत्याह-

तो तिविहं तिनिहेणं भएणइ पइपयसमापणाहेउं । न करेमि ति पडिपयं जोगविभागेण वा सज्झं ॥ ३५६५ ॥

(तत्रात्रिंशत् त्रिविधेन भण्यते प्रतिपदसमापनाहेतोः । न करोमिति प्रतिपद योगनिभावेन वा साध्यम् ॥ ३५६५ ॥)

ततः, 'त्रिविधं त्रिविधेन' इति भण्यते । किमर्थम् ? इत्याह-प्रतिपदसमापनहेतोः मनसा न करोमि, न कारयामि, चाणुजानामि, एव वाचा कपेन च मह योगत्रयस्य प्रत्येकं मन्त्रधेनोरित्यर्थः । 'त्रिविधं त्रिविधेन' इत्यस्याभावे द्रष्टव्यन्तरमप्याह-'न करोमि' इत्यादि । 'वा' अथवा, 'त्रिविधं त्रिविधेन' इत्यस्याभावे 'न करोमि' इत्यादि प्रतिपद योगानां कारण-अनुमतिलक्षणानां यो विभागो विच्छेदस्तेन प्रस्तुताभिमतं वस्तु माध्यं स्यात् । तथा च सति प्रतिपत्तिगौरवं स्यादिति शेषः । यदमुक्तं भवति-'त्रिविधं त्रिविधेन' इत्येतस्याभावे 'न करोमि मणेण वायाए काएण, चाणुजानामि मणेणं वायाए काएण' इत्येवमेतैरयोगाविच्छेदेन करणत्रय-न्ये यथासत्यनिराकरणेन प्रस्तुताभिमतोऽर्थः साध्यो भवेत् । एव च सति प्रतिपत्तिगौरवं स्यात् । अतः सुखप्रतिपत्त्यर्थं कर्तव्यं 'त्रिविधं

॥ ३५६३ ॥

निशेषा०

भागः-२

'तिविहं

तिनिहेण-

वचनमर्थ-

भेदसूच-

नार्यम्

प्रत्येक-र-

गेन सह

योगत्रयस-

मन्वयनार्यम्

नतिपत्तिगो

रव्यनारणा

ना 'तिविहं

सामोद्वयपञ्चप्प (प्र०. १०) णवयणो वायं भदंतसद्धो त्ति । सञ्चकारियावसाने भणियं पञ्चप्पणमणेणं ॥

॥३६५॥

(सामाधिकृत्यर्पणवचनो वाड्य भदन्तशब्द इति । सर्वक्रियावसाने भणित प्रत्यर्पणमनेन ॥ ३५७९ ॥)

अथवा, समाप्तप्रस्तुतमामाधिकप्रतिपत्तिक्रियस्तन्मालिन्यविशुद्धिहेतोस्तस्य मामाधिकस्य येऽतिचारा मालिन्यप्रकारास्तेषां यद् नियतत्वरूप क्रियान्तरम्, आदिशब्दश्च निन्दागर्हाक्रियान्तरपरिग्रहः, तदभिमुखः पुनरपि भदन्तशब्दमुच्चारयति 'नियेयः' इति शेषः । यदेवैव पुरा पूर्वं निर्दिष्टं यथा गुल्मापृच्छ्य सर्वोण्याशयकानि कुर्याद् नियेयः । तदनेन पुनरपि भदन्तशब्दोच्चारणेन समर्थितं भवति । पूर्वं हानेन भदन्तशब्दोच्चारणाद् गुल्मापृच्छ्य सामाधिकृत्यक प्रतिपन्नम्, इदानीं तु तदतीतप्रतिक्रमणशयक पुनरपि तदुच्चारणात् तमापृच्छ्य कुर्यात् यथोक्तोऽर्थं समर्थितो भवतीति । अथवा, 'भन्तः प्रष्टुवा यत् पूर्वं कर्तुं भारव्य मामाधिक तदिदानीं कृत ममर्थितं भदन्त ! मया, - इत्येव सामाधिकक्रियाप्रत्यर्पणवचनोऽयं भदन्तशब्दः । अनेन च गुल्मापृच्छ्याख्याना ममासामपि क्रियाणामसने गुरोः प्रत्यर्पण निवेदनमनस्य विधेयमित्येतद् भणितं भवति ॥ ३५६९-३५७०-३५७१ ॥ अथ 'पटिकमामि' इत्यादि क्रियाख्यात्यनार्थमाह—

पटिकमामि त्ति भूयसावज्जओ निवत्तामि । तत्तो य को निवत्ती ? तदणुमईओ विरमणं जं ॥ ३५७२ ॥
मि त्ति दुग्गे गरिहामि तदेव तो कओ भेओ ? । भणइ सामणत्थ भिए इट्ठो विसेसत्थो ॥ ३५७३ ॥
जह गच्छइ त्ति गो सप्पइ त्ति सप्पो समे वि गच्छत्थे (प्र० गबल्ये) ।

गम्मइ विसेसगमणं तह निंदा-गरहत्थाणं ॥ ३५७४ ॥

(हेय प्रतिक्रमामीति भूतसावजो निवर्त्ते । तत्र च का निश्चितस्तदनुमतेरिरमण यत् ॥ ३५७२ ॥)
(निन्दामीति जुगुप्से गर्हामि तदेव तत् कुतो भेदः ? । भण्यते सामान्याभिदे इट्ठो विशेषार्थ ॥ ३५७३ ॥)
(यथा गच्छतीति गो सप्पतीति सर्प समेऽपि गत्वर्थे । भण्यते विशेषममन तथा निन्दा गर्हार्थयो ॥ ३५७४ ॥)

व्याख्या— 'प्रतिक्रमामि' इत्यस्य व्याख्यान ज्ञेयम् । किम् ? इत्याह— 'भूतसावजोगाद् निवत्तइम्' इति । शेरः पृच्छति— भूतसावजयोगस्यासौमित्त्वात् का नामेदानीं ततो निवृत्तिः ? इत्याह— यत् तदनुमतेरिरमणम्, न पुनस्तत्करण-कारणाभ्याम्, तयोरासेनित-त्वेन निरमणयोगादिति । 'निन्दामि' इति कोऽर्थः ? 'जुगुप्से' आत्मानमतीतसावजयोगकारणम् इति सन्वय इत्यति । 'गर्हामि' इत्य-नायेतदेवोक्त जुगुप्स इति । आह— ततस्त्विति कुतो निन्दा-गर्हयोरर्थो भेदः, द्वयोरपि जुगुप्सासत्त्वात् ? । भण्यतेऽतोत्तरम्, सामान्यार्थो-ऽपि 'विशेषांशो'-निशेषपदार्थोभिधायक इट्ठो गर्हशब्द इति । यथा गच्छतीति गोः, मप्यतीति सर्पः, इत्यनयोः समानेऽपि गत्वर्थे द्वयोरपि

निन्दगर्ह-
योर्भेद

निर्दिष्टं गमनं गच्छते प्रतीयते तथा निन्दा-गद्गर्भयोरापि विशेषरूपत्वं वक्ष्यतीति ॥ ३५७२-३५७३-३५७४ ॥ तदेवाह—

सम्पञ्चमखदुगुंछो (अ० उगुण) तह निंदामि ति गम्माए समए । गुरुपञ्चमखदुगुंछा गम्मइ गरिहामिस ॥ ३६६ ॥
शिक्षणा० भागा-२

(सम्पञ्चमखदुगुणा मया निन्दाभीति गम्यते समये । गुरुपञ्चमखदुगुणा गम्यते गद्गर्भग्रन्थेन ॥ ३५७५ ॥)

‘तह’ नि, यथा गो मर्षणोपमनस्य सामान्यतोऽभेदेऽपि विशेषतो भेदो दृष्टस्तथा निन्दा-गद्गर्भयोरापि जगुप्सायांस्व विशेषतो भेदोऽस्ति, तथाहि— या मन्त्रत्यशाऽऽत्ममाक्षिरी जुगुप्सा मा समये सिद्धान्ते ‘निन्दाभि’ इत्यनेन गम्यतेऽत्र नुच्यते, या तु गुरुपञ्चमखदुगुणा मा ‘गद्गर्भ’ इत्यनेन ग्रन्थेन गम्यत इति ॥ ३५७५ ॥

अथ, पञ्चमयोरापि निन्दागद्गर्भयोर्ग्रहण भृशाऽऽदरार्थमिह न निरुच्यत इति दर्शयन्नाह—

एतत्प्रथोभयगहणं भिसादरत्थं च जसुदियं होइ । कुच्छामि कुच्छामि तदेव निंदांमि गरिहामि ३५७६
भिसमायरओ व पुणो पुणो व कुच्छामि जसुदियं होइ । पुणरुत्तमणत्थं वेह नाणुवादादराईसु ३५७७

(प्रथमोभयग्रहणं भृशदरार्थं च यदुक्तिं भवति । जुगुप्से जुगुप्से तदेव निन्दांमि गद्गर्भमि ॥ ३५७६ ॥)

। भृशानादरतो या पुन पुनर्वा जुगुप्से यदुक्तिं भवति । पुनरुत्तमणत्थं वेह नाणुवादादराईसु ॥ ३५७७ ॥)

स्वात्म्या-‘अर्थ’ च तदुभय च निन्दा-गद्गर्भयोर्ग्रहणं प्रथोभय तस्य ग्रहणमेषोभयग्रहण तदपि वेह भृशदरार्थं न निरुच्यते । ततश्च ‘कुच्छामि कुच्छामि’ इत्यनेन यदुक्तं भवति ‘निंदांमि गद्गर्भमि (प्र०.. गद्गर्भमि)’ इत्यनेनापि तदेयोक्तं भवतीति सूक्ष्ममत्यर्थम्, आदरतो वा पुन पुनर्वा जुगुप्से तदुक्तं भवतीत्यर्थः । न चेह नाणुवादादराईसु पुनः पुनरापि श्रुक्तमपि त्वचः पुनरुक्तमनर्थकं वा ति गमि गरिहामि’ इत्यनयोः कर्मपरदमन्वयानार्थमाह—

ति गमि गरिहामि । अत्ताणमयणमहवा सावखमईयजोंगंति ॥ ३५७८ ॥

(अत्ताणमयणमयसा साधनतत्तित्योगमिति ॥ ३५७८ ॥)

यम् । कर्मपरम् ? अतन्नामयजोंगारिणम् । अत एवास्त्यमप्रदांमनीयम् ।

। गातत्पभवन्नप्रवृत्तमतीतमात्रयोग ‘कुच्छामि’ जुगुप्से, भवेहेत्ताम्, गर्भ-

२ ॥ अथ ‘जुगुप्सामि’ इति मन्त्रस्य चरमापर्यं सप्तम्यप्यत्राह—

ति । छड्डेमि ति जसुत्तं तमेव समईयसावज्जं ३५७९

अन्तर्भाष्येन यदुक्तं यदर्थ समगोमत्तापरम् ॥ ३५७९ ॥)

अथवा भृशा
दरार्थ-
सुमयम्

नित्य साव-
‘न्योगकार्यो
मा यत्राणो
ज्जीतसावज-
योगो या

विग्रहो विविधार्थो निशेधार्थो वा, उत्पद्यन्तु श्रुत्यर्थः, ततश्च विविध विशेषतो वा श्रुतमत्यर्थं 'सृज विसर्ग' सृजामि त्यजामीति यदुक्तं भवति । कम् ? इत्याह— तमेवतीतसाधयोगस्य । 'व्यवसृजामि' इति वाऽवकाशोऽयमश्रुत्यर्थः, विशेषेणाधः सृजामि क्षिपामि व्यद-
यदुक्तं भवति । कम् ? इत्याह— नन्वेव साधयोगपरित्यागौ 'करोमि भदन्त ! सामायिकम्' इति साधयोगनिवर्तनमुच्यते, तदनन्तरं
सृजामीति ॥ ३५७९ ॥ आह— नन्वेव साधयोगपरित्यागौ 'करोमि भदन्त ! सामायिकम्' इति साधयोगनिवर्तनमुच्यते, तदनन्तरं
सृजामीति ॥ ३५७९ ॥ आह— नन्वेव साधयोगपरित्यागौ 'करोमि भदन्त ! सामायिकम्' इति साधयोगनिवर्तनमुच्यते, तदनन्तरं

संसाहविरमणाओ जहेह भणियम्मि वोसिरामि ति । तप्पडिवक्खवाओ गम्मइ सामाहए वेवं ३५८०

(मासान्तरिविरमणाइ श्येह भणिते विस्सजामीति । तत्प्रविपक्षत्वागो गम्यते सामायिकेऽप्येवम् ॥ ३५८० ॥)

यथेह मासादिविरमणादनन्तरं 'व्युत्सृजामि' इति भणिते तत्प्रविपक्षत्वागो गम्यते सामायिकेऽप्येवम् ॥ ३५८० ॥
दर्शनात्, प्रस्तुतसामायिकेऽप्येवमेवागन्तव्यम् । इदमुक्तं भवति— यथा 'भससुरादय पक्खामि जान्नीवाए चउब्बिहं तिनिहेण मणेण वापाए
काएण न सुजेमि, न सु जावेमि, वोमिरामि' इति मासविरमणादनन्तरं 'व्युत्सृजामि' इत्युक्ते 'मामादिपक्षणरूपं तद्विषयं त्यजामि' इति
गम्यते, एवमिहापि 'वत्स भते । पडिक्कामि निंदांमि गरिहामि अप्पाणं' इत्येतत्पर्यन्तेन सूत्रेण यत् सर्वसाधयोगप्रत्याख्यानसमुक्तम्,
तदनन्तरं 'व्युत्सृजामि' इत्युक्ते 'तद्विपक्षरूपं साधयोगानिरमणं त्यजामि' इति गम्यत इति ॥ ३५८० ॥

अयं कः पुनः सर्वसाधयोगप्रत्याख्यानरूपस्य सामायिकस्य विपक्षः ? इत्याशङ्क्य तदुपदर्शनायमाह—
मत्ताइमयं तं मिच्छत्ताईणि तव्विवक्खो य । ताणं विवक्खो गम्मइ पभासिए वोसिरामि ति ३५८१

(सम्यक्साधिमयं तद् मिच्छत्ताइनीति तद्विपक्षः । तेषां विपक्षो गम्यते प्रभाषिते विस्सजामीति ॥ ३५८१ ॥)

तत्र सामायिक 'सामाहय च विविहं सम्मत्तं सुयं तद्वा चरितं च' इति वचनात् सम्यक्त्वश्रुत्यात्मकम् । ततश्च मिच्छात्ता-ऽज्ञाना-
ऽविरतयस्तद्विपक्षोऽप्येव । ततः 'व्युत्सृजामि' इति प्रभाषिते तेषां मिच्छात्तादीनां विसर्गस्त्यागो गम्यत इति ॥ ३५८१ ॥
तदेव 'निन्दामि गर्हामि व्युत्सृजामि' इति क्रियाप्रत्यय विपयविभागो दर्शितः, अथवा, अतीतसाधयोगप्रापयश्चित्तस्यार्थमिदं

क्रियाप्रत्ययमिति दर्शयन्नाह—

अहवा तिच्छियसावज्जोगोपच्छित्तसंगहत्थाय । संखेवओ विहाणं निंदांमिच्चाइसुत्तम्मि ॥ ३५८२ ॥

निंदां-गरहगहणादौलोयण-पडिक्कमोभयगगहणं । होइ विवेगईणं छेयं ताणं विसग्गाओ ॥ ३५८३ ॥

(अयं शब्दतिष्ठान्तसाधयोगप्रापयश्चित्तसमहायार्थः । सक्षेपतो विधानं निन्दामीत्यादिमुक्ते ॥ ३५८२ ॥)

(निन्द्या-गहणान्तेन प्रतिष्क्रमणोभयग्रहणम् । भवति विवेकादीनां छेदान्तानां विसर्गात् ॥ ३५८३ ॥)

॥ ३६७ ॥

विशेषा०

भाराः-२

वोसिरामि-

नगार्थं सामा

यिकविपक्ष-

साधयोगा

विरमण-

त्याग

निन्दामी-

त्यादि-

क्रियात्रयेण

सप्तमायाश्च

तत्प्रहणम्

विशेषणदेव गमन गम्यते प्रतीयते तथा निन्दागर्हाभियोरपि विशेषरूपत्वं वक्ष्यतीति ॥ ३५७२-३५७३-३५७४ ॥ तदेवाह—

॥३६६॥
विशेषा०
भाग-२

सप्पचक्खवदुगंछो (५०. दुगु छ) तह निंदामि त्ति गम्मए समए । गुरुपच्चक्खवदुगंछा गम्मइ गरिहामिसदेणं

(सप्तत्यक्षजुगुप्सा तथा निन्दामीति गम्यते समये । गुरुप्रत्यक्षजुगुप्सा गम्यते गर्हामिग्रन्थेन ॥ ३५७५ ॥)

‘तह’ ति, यथा गो सपणोर्गमनस्य सामान्यतोऽभेदेऽपि विशेषतो भेदो दृष्टस्तथा निन्दागर्हाभिव्येस्यापि जुगुप्सार्यस्य विशेषतो भेदोऽस्ति, तथाहि— या स्वप्रत्यक्षाऽऽत्मसाक्षिनी जुगुप्सा सा समये सिद्धान्ते ‘निन्दामि’ इत्यनेन गम्यतेऽवबुध्यते, या तु गुरुप्रत्यक्षा गुरुसाक्षिनी जुगुप्सा सा ‘गर्हामि’ इत्यनेन ग्रन्थेन गम्यत इति ॥ ३५७५ ॥

अयम्, एतदभियोरपि निन्दागर्हयोर्ग्रहण भृशाऽऽदरार्थमिह न विरुध्यत इति दर्शयन्नाह—

एगत्थोभयगहणं भिसादरत्थं च जमुदियं होइ । कुच्छामिं कुच्छामिं कुच्छामिं तदेव निंदामि गरिहामि ३५७६
भिसमायरओ व पुणो व पुणो व कुच्छामि जमुदियं होइ । पुणरुत्तमणत्थं वेह नाणुवादादराईसु ३५७७

(एकार्थोभयग्रहणं भृशादरार्थं च यदुद्दिष्टं भवति । जुगुप्से तदेव निन्दामि गर्हामि ॥ ३५७६ ॥)

(‘भृशाभादरतो वा पुन पुनर्गो जुगुप्से यदुद्दिष्टं भवति । पुनरुत्तमणं वेह नालुवादादरादिषु ॥ ३५७७ ॥)

व्याख्या—एकार्थं च तदुभयं च निन्दागर्हालक्षणमेकार्थोभय तस्य ग्रहणमेकार्थोभयग्रहण तदपि चेह भृशादरार्थं न निरुच्यते । ततश्च ‘कुच्छामि कुच्छामि’ इत्यनेन यदुक्तं भवति ‘निंदामि गर्हामि (प्र०.. गर्हामि)’ इत्येनापि तदेयोक्तं भवतीति श्रुतमत्यर्थम्, आदरतो वा पुनः पुनरेव ‘कुच्छामि’ इति यदुक्तं भवति इदमुक्तं भवतीत्यर्थः । न चेहसुवादादरादिषु पुनः पुनरपि श्रुक्तमपि नचः पुनरुक्तमनर्थकं वा भवतीति ॥ ३५७६-३५७७ ॥ अथ ‘निंदामि गरिहामि’ इत्यनयोः कर्मपदमन्यवनाभ्याह—

किं कुच्छामप्पाणं आईयसावज्जकारिणमसग्घं । अत्ताणमयणमहवा सावज्जमईयजोगं ति ॥३५७८॥

(किं जुगुप्स आत्मानमतीतसावज्जकारिणमश्लाघ्यम् । अत्ताणमयणमयथा साधनमतीतयोगमिति ॥ ३५७८ ॥)

किं ‘कुच्छामि’—जुगुप्से ? इत्याह— आत्मानं निजजीवम् । कथंभूतम् ? अतीतसावज्जयोगेऽकारिणम् । अत एवाश्लाघ्यमश्लाघनीयम् । अयम्, अत्राणं ममारं निषतवामशरणम्, अतर्त्तं वाऽनादिकालात् तातत्यभवन्नश्रुतमतीतमाधयोग ‘कुच्छामि’ जुगुप्से, भगहेतुलाव, सर्व- निरतिसामापिकस्यैव भगचौ निमज्जता प्राणत्वादिति ॥ ३५७८ ॥ अथ ‘व्युत्सुजामि’ इति सप्तस्य चारमवयवं सप्तचयव्याह—

विविहं विसेसओ वा भिसं सिरामि त्ति वोसिरामि त्ति । छुड्ढेमि त्ति जसुत्तं तमेव समईयसावज्जं ३५७९

(विविधे विशेषतो वा श्रुतं सूत्रमीति । एवमतीति यदुक्तं तदेव समतीतसावज्जम् ॥ ३५७९ ॥)

अथवा भृशा-
दरार्थ-
सुमयम्

नित्य साव-
द्ययोगकार्य-
मा अत्राणो-
ऽतीतसावज-
योतो वा

॥ ३६७ ॥

विशेषा०
भागः-२

‘वोसिरामि-
मदार्थं सामा
यिकविपक्ष-
साधयोगा
विरमण-
त्याग

निन्दामी-
त्यादि-
क्रियात्रयेण
सप्तप्रायश्चि-
त्तमग्नम्

विशदो विविधायां निशेधार्थं वा, उत्पद्यस्तु शृङ्गार्थः, ततश्च विविधं विशेषतो वा शृङ्गमत्यर्थं ‘शृङ्ग विमर्गे’ सृजामि त्यजामीति यदुक्तं भवति । कम् ? इत्याह— तमेवातीतसाधयोगम् । ‘व्यवसृजामि’ इति वाऽवशब्दोऽवशब्दार्थे, निशेधेनाथः सृजामि क्षिपामि व्यद-
यदुक्तं भवति । कम् ? इत्याह— नन्वेव मादययोगपरित्यागात् ‘भ्रूमेति भदन्त ! सामायिकम्’ इति सावद्ययोगनिवर्तनमुच्यते, तदनन्तरं
सृजामीति ॥ ३५७९ ॥ आह— नन्वेव मादययोगपरित्यागात् ‘भ्रूमेति भदन्त ! सामायिकम्’ इति सावद्ययोगनिवर्तनमुच्यते, तदनन्तरं
सृजामीति ॥ ३५७९ ॥ आह— नन्वेव मादययोगपरित्यागात् ‘भ्रूमेति भदन्त ! सामायिकम्’ इति सावद्ययोगनिवर्तनमुच्यते, तदनन्तरं

मंसादिविरमणाओ जहेह भणियम्मि वोसिरामि ति । तप्पडिवक्खवाओ गम्मइ सामाइए वेवं ३५८०

(मात्स्यविरमणाओ जहेह भणियम्मि वोसिरामि ति । तप्पडिवक्खवाओ गम्मइ सामाइए वेवं ३५८० ॥)
यथेह मासादिविरमणादनन्तरं ‘व्युत्सृजामि’ इति भणिते तत्प्रतिपक्षत्यागो भासमश्रणनिवृत्तिरूपो गम्यतेऽनसीयते, तथासव्यवहार-
दर्शनात्, प्रस्तुतसामायिकेऽप्येवमेवागन्तव्यम् । इदमुक्तं भणिति— यथा ‘मंससुरादय पक्खमाणि जान्नीयाए चउब्बिह तिनिहेण मणेण वायाए
क्काएणं न शु जेमि, न शु जावेमि, वोसिरामि’ इति मासाविरमणादनन्तरं ‘व्युत्सृजामि’ इत्युक्ते ‘मासादिमश्रणरूपं तद्विपक्षं त्यजामि’ इति
गम्यते, एवमिहापि ‘तस्स भते ! पडिकमाणि निंदांमि गरिहामि अप्पण’ इत्येतत्पर्यन्तेन सूत्रेण यत् सर्वसाधयोगप्रत्यारत्यानमुक्तम्,
तदनन्तरं ‘व्युत्सृजामि’ इत्युक्ते ‘तद्विपक्षरूपं सावद्ययोगान्तरमणं त्यजामि’ इति गम्यत इति ॥ ३५८० ॥

अथ कः पुनः सर्वसाधयोगप्रत्यारत्यानरूपस्य सामायिकस्य निषेधः ? इत्याशङ्क्य तदुपदर्शनायमाह—
गम्मत्ताइमयं तं मिच्छत्ताईणि तव्विवक्खो य ताण विवक्खो गम्मइ पभासिए वोसिरामि ति ३५८१

(सम्यक्समाधिमयं तद् मिच्छत्तादीनि तद्विपक्षश्च । तेषा विपक्षो गम्यते प्रभाषिते विसृजामीति ॥ ३५८१ ॥)

तथा सामायिक ‘सामादय च विविह सम्मत्त सुय तहा चरितं च’ इति वचनात् सम्यक्सत्प्रतुष्टात्मकम् । ततश्च मिथ्यात्वाऽज्ञाना-
दविरतयस्तद्विपक्षोऽवसेयः । ततः ‘व्युत्सृजामि’ इति प्रभाषिते तेषा मिथ्यात्वादीना विसर्गस्त्यागो गम्यत इति ॥ ३५८१ ॥
तदेवं ‘निन्दामि गर्हाणि व्युत्सृजामि’ इति क्रियात्रयस्य विषयविभागो दर्शितः, अथवा, अतीतसाधयोगप्राप्यश्चित्तसहार्थमिदं

क्रियात्रयमिति दर्शयन्नाह—

या तिच्छियसावज्जजोगपच्छित्तसगहत्थाय । संखेवओ विहाणं निंदांमिच्चाइसुत्तम्मि ॥ ३५८२ ॥

या तिच्छियसावज्जजोगपच्छित्तसगहत्थाय । संखेवओ विहाणं निंदांमिच्चाइसुत्तम्मि ॥ ३५८२ ॥

नारहगगहाणालोयण-पडिकमोभयगहणं । होइ विवेगाईणं छेयं ताणं विसग्गाओ ॥ ३५८३ ॥

(अथप्राडित्कान्तसाधयोगप्राप्यश्चित्तसहार्थाय । संखेपतो विधानं निन्दामीत्यादिसूत्रे ॥ ३५८२ ॥)

(निन्दान-गर्हाणालोयणं प्रतिषेधमणोभयगहणम् । भवति विवेकादीना छेदान्ताना निरर्गात् ॥ ३५८३ ॥)

अथा, अतिक्रान्तमाद्ययोगप्रायश्चित्तस्य सक्षेपतः संग्रहाय 'निन्दामि' इत्यादिस्त्रोऽभिधानमिति । तच्च प्रायश्चित्तं "आलोयण-परिग्रमणे नीतं चित्रं महा विदमनो । तत्र छेय मूल अण-रुद्रया य भारीचम चैव ॥ १ ॥" (आलोचन प्रतिष्ठापने मिश्र विवेकस्तथा व्युत्सर्गं । तपदछेदो मूल-मनसथायना च पातार्थिच चैव ॥) इति उपनादौ दर्शयिष्यम् । तत्र निन्द-मार्हयोगप्रहणादलोचन प्रतिक्रमणोभयलक्षणस्याद्याप्रायश्चित्तत्रयस्य ग्रहणम्, 'ध्ययमृजामि (प्र० व्युत्समृजामि)' इति विमर्गग्रहणात् पुनर्विमर्गहणात् छेदान्तानां चतुर्णां प्रायश्चित्तमेदानां ग्रहणं भवति । मूल-द्रव्यमु उभयः प्रायश्चित्तमेदा इह न सम्भवन्ति, तेषां चारित्रोत्तिर्जनान्तुविषयत्वात् । इह तु श्रतिपत्रचारात्रिसचक्रक्रमादिति तावद् न्यममगच्छामः, तच्च तु केवलिनो गुरुयुता या विन्दतीति ॥ ३५८२-३५८३ ॥

॥ तदेवं व्याख्यातं सामायिकसूत्रम् । तद्व्याख्याने चावसितोऽनुगमः ॥

ततः पूर्वोक्तसुपमहरन्तुचरनयद्वारमवन्धनार्थमाह—

एवं सुत्ताणुगमो सुत्तन्नासो सुयत्थजुत्ती य । भणिता नथाणुजोगद्दारावसरो ऽधुणा, ते य ॥ ३५८४ ॥
अथाणुगमंगं चिय तेण जहा संभवं तंहिं चैव । भणियां तहावि पत्थुयदारासुन्नत्थमुणेहं ॥ ३५८५ ॥

(एवं मृजानुगमं सूत्रन्यास सूत्रार्थयुक्लिङ्ग । भणित्वा नयाणुयोगद्दारावसरोऽधुना, ते य ॥ ३५८४ ॥)

(अथाणुगमाङ्गमेव तेन यथास्तमय तत्रैव । भणितास्तथापि प्रस्तुतद्वाराशून्यार्थमुज्ये ॥ ३५८५ ॥)

व्याख्या—एवमुक्तप्रकारेण मृजानुगमः, द्द्वारालापकानां च न्यासो निक्षेपः, द्द्वाराशुक्तिश्च द्द्वारस्पर्शक्रान्तिषु क्लिष्टेत्यर्थः, भणिताः श्रतिपादिताः । अधुना तयलक्षणचतुर्थियोगोभारस्याप्रमरः । ते च नया अथाणुगमाङ्गमेव । तेन यथास्तमय तत्रैवाथानुगमे तत्र तत्र स्थाने भणिताः, तथापि प्रस्तुतद्वाराशून्यानां तावत् किञ्चिदुज्ये भणिष्यामहामिति ॥ ३५८४-३५८५ ॥

तत्र नैगमनस्य सग्रह-व्युत्सर्गयोरन्तर्भावात् श्रेयणा मग्रहदीना कण्णा नयानां सक्षिप्य मतं तावदुपदर्शयामाह—

सामन्नमह विससो पच्चुपणं च भोवमेतं च । पइसहं च जहत्थं च वयणमिह संगहाईणं ॥ ३५८६ ॥

(सामान्यमय विज्ञेय प्रदत्तश्च च भावमात्रं च । श्रतिशब्दं च यथार्थं च वचनमिह सग्रहदीनाम् ॥ ३५८६ ॥)

इह सामान्यमेवास्ति न विशेषा इति सग्रहस्य वचनम् । विशेषा एव मन्ति न सामान्यमिति व्यवहारस्य उचः । प्रत्युत्पन्नं च पूर्वमनमेव वन्त्वन्ति न त्प्रीतिमनागतं चेति श्रुतुमुत्पन्नस्य वचनम् । नामादिनिक्षेपाणां मध्ये भावेन्द्रादिकं भागनियेष एवास्ति, न नामा-दिनिक्षेपा इति श्रुतनयस्य वचः । इन्द्र-शक्तं पुनर्द्वारादिशदानां श्रतिशुद्धमन्यान् एवार्थो ग्राह्यः, न त्वेक एवेति मयमिच्छस्य उचः । यथार्थमेव साभिप्रायस्य श्रुतवाच्यमर्थं कुर्वेव घटादिकं वस्तु भवति, नान्यथा, इत्येवभूतनयस्य वचनम् । इत्युक्तप्रकारं संग्रहदीनां वचनं

॥ ३६८ ॥
विशेषा०
भागः-२

चतुर्थो
उद्योगद्वार
नय

पणनयमन्ति-
मन्त्राख्या

मतं सक्षेपेणान्वयमिति ॥ ३५८६ ॥ ततः किम् ? इत्याह—
एयाण समोयारो दव्वट्टिय-पञ्चवट्टियदुगम्मि । सेसेसु य संभवओ तोणं च परोप्परं कज्जो ॥ ३५८७ ॥

एतेषां च सग्रहादिनयानां द्रव्यार्थिकं पर्यायार्थिकनयद्वये ममवतारोऽन्तर्भावः । उक्तं च— “तिल्ययत्तयणसगद्धविसेसपत्थारमूल

विशेषा०
भगाः—२
पणयानां
द्रव्यार्थि-
क्रादिनयेषु
समवतार

। एतेषां च सग्रहादिनयानां द्रव्यार्थिकं पर्यायार्थिकनयद्वये ममवतारोऽन्तर्भावः । उक्तं च— “तिल्ययत्तयणसगद्धविसेसपत्थारमूल
नायली । इव्वट्टियो य . पञ्चनओ य सेसा वियणा सि ॥ १ ॥” (सोथद्वरवचनसग्रहविशेषप्रकारभूतव्याप्यणी । द्रव्यार्थिकश्च पर्यायनयश्च
शेषा विवक्षणा अन्यो) तथा, तेषामेव सग्रहादिनयानां शेषेषु निश्चयनयं व्याहार-ज्ञान-क्रियादिनयेषु पूर्वोक्तेषु वा सप्तसु नयशतेषु
समवतारो विधेयः । तथा ‘ताणं च सि’ तेषामेव सग्रहादिनयानां परस्परं समतोलं यथासमं समवतारं कार्यं ; तद्यथा—श्रृङ्गुद्धः
पर्यायविद्यादित्वसाम्यात् शब्दनये सग्रहादिनयानां परस्परं समतोलं यथासमं समवतारं कार्यं ; तद्यथा—श्रृङ्गुद्धः
त्वादितैर्नभूते । एवमन्यथापि यथासमं परस्परमेवामन्तर्भावो जायते ॥ ३५८७ ॥ अथ द्रव्यं पर्यायार्थिसंयोगेयं मतं तद् दर्शयन्नाह—
दव्वट्टियस्स दव्वं वत्थं पञ्चवनयस्स पज्जाओ । अप्पियमय विसेसो सामन्नमणाप्पियनयस्स ॥ ३५८८ ॥

अर्पितान
वित्तनयो

(द्रव्यार्थिकस्य द्रव्यं वस्तु पर्यायनयस्य पर्यायः । अर्पितमतं विशेषं सामान्यमनर्पितनयस्य ॥ ३५८८ ॥)

द्रव्यार्थिकस्य द्रव्यमेव वस्तु, न तु पर्यायाः, तेषां तन्मतेनावस्तुत्वात् । अत एव द्रव्यमर्थोऽस्येति द्रव्यार्थिसोऽयमुच्यते । पर्यायन-
यस्य तु पर्याय एव वस्तु, न तु द्रव्यम्, तस्य तन्मतेनावस्तुत्वात् । अत एव पर्यायोऽयं स्येति पर्यायार्थिसोऽयमुच्यते । तथा, अप्येते
निशेष्यतः (प्र० ० निश्चिप्यते) इत्यर्पितो विशेषस्तद्वादी नयोऽर्पितनयः । समयग्रिमद्वौ ज्ञेयः । तन्मतं विशेषं एवास्ति न सामान्यम् । अन-
र्पितमनिशेषितं सामान्यमुच्यते तद्वादी नयोऽनर्पितनयः, सोऽपि समयग्रिमद्व एव नोद्भवः, तन्मतं तु सामान्यमेवास्ति न विशेषः । अत्राप्य-
र्पितानर्पितनयद्वये सग्रहादीनां समवतारो द्रष्टव्य इति ॥ ३५८८ ॥

अथवा, व्याहारं निश्चयनयद्वये तेषां समवतारः, अतस्तस्यैव व्याहारं निश्चयनयद्वयस्य स्वरूपमुपदर्शयन्नाह—

गव्ववहारपरो ववहारो भणड कालओ भमरो । परमत्थपरो मणणइ निच्छडओ पंचवणो ति ॥ ३५८९ ॥

व्य० निश्चय
स्वरूपम्

(लोकव्यवहारपरो व्यवहारो भणति कालको भ्रमरः । परमार्थपरो मन्यते नैश्चयिक पञ्चवर्ण इति ॥ ३५८९ ॥)

लोकव्यवहाराम्भुपममपरो नयो व्यवहारनय उच्यते । म च कालार्णवसौत्वत्वेन लोकं व्याह्रियमाणत्वाद् भणति प्रतिपादयति
भ्रमरः इति । परमार्थपरस्तु पारमार्थिकाथवादी नैश्चयिको निश्चयनय उच्यते । स पुनर्मन्यते—‘पञ्चवर्णो भ्रमरः’ चादरस्कन्ध-
त्वेन तच्छरीरस्य पञ्चवर्णपुद्गलैर्निष्पन्नत्वात्, शुक्लादीनां च न्यग्भूतत्वेनासुपलक्षणादिति ॥ ३५८९ ॥

अथवा, प्रक्रान्तरेण व्यवहार निश्चयतयस्वरूपमवसेषम् । कथम् ? इत्याह—

अहवेगनयमयं चियववहारो जं न सव्वहा सव्वं । सव्वनयसमूहमयं, विणिच्छओ जं जहाभूयं ॥३५९०॥

(अथैकनयमतमेव व्यवहारो यद् न सर्वथा सर्वम् । सर्वनयसमूहमयं विनिश्चयो यद् यथाभूतम् ॥ ३५९० ॥)

अथवा, यत् किमप्यैकस्यैव नयस्य मतं तद् व्यवहारः प्रतिपद्यते, नान्यत् । कुतः ? इत्याह—‘जमि’त्यादि, यस्मात् न सर्वथा सर्वरेषि प्रकर्तुं विंशति मर्मनयमतसमूहमय वस्त्वसौ प्रतिपत्तुं शक्नोतीति शेषः, स्थूलदर्शितादिति । विनिश्चयस्तु निश्चयनयो यद् यथाभूत परमार्थतो वस्तु तत् तथैव प्रतिपद्यत इति ॥३५९०॥ अथवा, ज्ञान-क्रियानयद्वये सग्रहादीना समवतारः, अतस्तत्स्वरूपमेवाह—

नाणाहीणं सव्वं नाणनओ भणइ किंथ किरियाए ? किरियाए करणनओ, तदुभयगाहो य सम्मत्तं ॥३५९१॥

(ज्ञानाधीनं सर्वं ज्ञाननयो भणति किमत्र क्रियया । क्रियया करणनयस्तदुभयग्रहञ्च सम्यक्त्वम् ॥ ३५९१ ॥)

ज्ञानाधीनमेव मर्मनिश्चिकामुष्मिकं मुख, किमत्र क्रियया कर्तव्यम् ? युतिश्चेहानन्तरमेव वक्ष्यति । करणनयस्तु क्रियानयो वक्ष्यमाणयुक्तेरेव सर्वैर्निष्क्रामुष्मिकं मुख क्रियाया एवाधीनमिति भणति । उभयग्रहश्चेह सम्यक्त्व स्थितपक्ष इति ॥३५९१॥ एतदेवाह निर्युक्तिहारः—
नायम्मि गिणिहयव्वे अगिणिहयव्वम्मि चैव अत्थम्मि । जइयव्वमेव इइ जो उवएसो सो नओ नाम ॥३५९२॥

(ज्ञाते ग्रहीतव्येऽग्रहीतव्ये चैवार्थे । यतितव्यमेवेति च उपदेश स नवो नाम ॥ ३५९२ ॥)

माणनयमतेन तानादिय गाथा व्याख्यायते । तत्र ‘नायम्मि’ चि ज्ञाते सम्यक् परिच्छिन्ने ग्रहीतव्ये उपादेये, अग्रहीतव्येऽनुपादेये हेय इत्यर्थः । चतुष्टये द्वयोरपि ग्रहीतव्याग्रहीतव्ययोर्ज्ञातितलुकर्पाणर्थे, उपेक्षणीयसमुच्चयार्थे वा । ‘एव’ इति गाथालङ्कारमात्रे । ‘अत्थम्मि’ चि अर्थत इत्यर्थः । स च द्वितीयः—ऐदिक आशु मकरचेति । तत्रैदिकद्वित्रिभूतः—ग्राह्य, अग्राह्यः, उपेक्षणीयश्च । तत्र ग्राह्यः सन्वन्दना-ऽङ्गनादि, आशुोऽहिनिप-कण्टकादि, उपेक्षणीयस्तु वृण पाशु दुर्गादादिः । एवमाशुष्मिकोऽपि ग्राह्यादिभेदात् त्रिविधः । तत्र ग्राह्यः सम्यग्दर्शन-चारिवादिः, अग्राह्यो मिथ्यात्वा-ऽज्ञाना-ऽनिरत्यादि, उपेक्षणीयस्तु स्वर्गविभूत्यादिः । एवंभूतेऽर्थे यतितव्यमेव, इत्यत्रैवकारो-ऽवधारणे । तस्य च व्यवहित प्रयोग, यथा ज्ञात एवेति । तदयमर्थः—ग्राह्याऽग्राह्यो-पेक्षणीयेऽर्थे ज्ञात एव तस्यासिपरिहारोपेक्षादिना यतितव्यम्—अशुच्यादिलक्षणः प्रयत्नः कार्य इति । एवभूतः सर्वव्यवहाराणां ज्ञाननिबन्धनत्वप्रतिपादनपरो य उपदेशः, सः किम् ? इत्याह—‘नय’ इति प्रस्ताभज्ज्ञाननय । नामेति श्रित्याभिव्यक्तम् । नयैहिकाऽऽशुष्मिकफलादिना तावत् सम्यग्विज्ञात एवार्थे प्रतितव्यम्, इह ज्ञाननयो ज्ञानप्राधान्यव्यापनार्थं प्रतिपादयति—नयैहिकाऽऽशुष्मिकफलादिना तावत् सम्यग्विज्ञात एवार्थे प्रतितव्यम्, कथं तथा प्रवृत्तौ फलविमोददर्शनात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्—‘विज्ञप्ति फलम् पु सा न क्रिया फलम् नवा । मित्रयाज्ञानात् प्रवृत्तस्य फलासंयाद-दर्शनात् ॥ १ ॥ तथा चागमेऽप्युक्तम्—‘पटुम नाणं तवो दया’ इत्यादि “न अवाणी कम्म एवेह” इत्यादि । तथाऽपरमप्युक्तम्—

ज्ञाननय-
मयव्ययम्

॥३७०॥
विशेषा०
भागः-२

ज्ञानक्रिया-
नयस्तु

तु देशं चरुनिधिमामायिके देशविरति सर्वविरतिगामायिके एव मन्यते, क्रियारूपत्वेन प्रधानव्युक्तिभरणत्वात्; सम्यक्त्व-श्रुतमामायिके तु वदुपभारित्वमात्रतो गणत्वाद् नेच्छतीति ॥ ३५९२ ॥ ननु षष्ठ्येवैषि युक्तिदर्शनात् किमिह तच्चम् ? इति न जानीम इति शिष्यजन-ममोद्देशाद्वय ज्ञान-क्रियानयमददर्शमानन्तरं स्थितिष्वसाह निष्ठुक्तिभारः-

सर्वेसि पि नयाणं बहुविहवत्त्वयं निसामित्ता । तं सव्वनयविसुद्धं जं चरण-गुणाट्टिओ साह ॥ ३५९३ ॥

(सर्वेषामपि नयाना बहुविधवत्त्वत्वा निश्चयः । तत् सर्वव्यविविधत्वा यचरण गुणस्थित साधु ॥ ३५९३ ॥)

न केवलमनन्तरोक्तमपठ्यस्य, किं तर्हि ? सर्वेषामपि रसतन्वसामान्यविशेषादिना नाम-स्थानादिनां वा नयाना उक्तव्यता परस्परविरादिनीं श्रोक्ति (प्र० ० श्लोकां) निगम्य श्रुत्वा तदिह सर्वव्यविविधत्वं सर्वव्यसमत तत्परूपतया ग्राह्यं यत्, किम् ? इत्याह-यचरण-गुणस्थितः साधुधरणं चारित्रिकिया, गुणोऽत्र ज्ञानम्, तयो. स्थितचरण गुणस्थितः ज्ञान-क्रियाम्या द्वाभ्यामपि युक्त एव साधुव्युक्तिसायको न पुनरेकेन नैनचिदिति भावः, तथाहि यत् ताज्ज्ञानवादिना श्रोक्तम्- 'यद् येन विना न भवति तत् तत्रिगन्धनमेव' इत्यादि, तत्र तदनि-नामादिवलक्षणो हेतुसिद्ध एव, ज्ञानमात्रविनाभावित्या पुरुर्यासिद्धे क्वाप्यदर्शनात् । न हि दाह-पास्तार्थिना दहनाद्विपरिज्ञानमात्रादेव तन्निर्दिष्टमिति, किन्तु तदानयन-मधुरूप-ज्वलनादिक्रियानुष्ठानादपि । न च तीर्थश्रोडपि केवलज्ञानमात्राद् युक्ति साधयति, किन्तु यथा-रयातचारित्रिकियातोऽपि । तस्मात् सर्वे नान क्रियाडविनाभावित्वेन पुरुषा-सिद्धिः । ततस्मदविनाभावित्वलक्षणो हेतुयेथा पुरुर्यासिद्धेर्ज्ञान-निबन्धनम् साधयति तथा क्रियानिबन्धनमपि, तामप्यन्तरेण तद्विन्देः, इत्यनं स्तान्तिकोऽप्यसमाति । एव क्रियादिना 'यद् यत्समन नारभापि तत् तत्सारणम्' इत्यादिप्रयोगे यस्तदनन्तरमात्रिवलक्षणो हेतुरुक्त, सोऽप्यसिद्धः, अनेरान्तिरुध, तथाहि- स्त्रीभक्ष्यभोगादि-क्रियारालेडपि ज्ञानमप्यस्ति, तदन्तरेण तत्र प्रयत्नोपायोगात्, एवं शैलेस्वस्थथा मर्मवत्तत्क्रियाशालेडपि नैवज्ञानमस्ति, तदन्तरेण तस्या व्याप्राप्ते । तस्मात् केवलक्रियानन्तरमात्रित्वेन पुरुषार्थस्य स्वाप्यमिद्वेरोसिद्धो हेतुः । यथा च तदनन्तरमात्रिवलक्षणो हेतुः क्रिया-नाराणस्य मुक्तादिपुरुषार्थस्य साधयति तथा ज्ञानकारणमपि, तदप्यन्तरेण तस्य ऋताचिदप्यभावादित्यनं स्तान्तिकोऽप्यस्येति । तस्माज्ज्ञान-क्रियोभयमाप्येव मुक्तादिमिद्वि, उक्तं च प्रागिहापि- 'इवै नाण विरादीण हया अत्राणिणो (प्र० ० अत्राणयो) क्रिया । पास्तो पगुलो दड्ढो पात्माणां य अंशयो ॥ १ ॥ सजोगमिद्वीह पल वयति न हु पापकेण रडो पयाइ । अरो य पंगु य उणे समेसा ते मपउत्ता नगर पमिडा ॥ २ ॥ (एव शानं क्रियाहीन ह्याज्ज्ञानस्य (प्र० ० ज्ञानत) क्रिया । पदयव पट्टगुन्धो धात्र्या-पक ॥ १ ॥ सयोगसिद्धा फल वदन्ति न खल्वेकचरेण रम नयावि । ध-पत्र पट्टगुध येन संमत्य नो मंशयुको नगरं प्रविष्टो ॥ २ ॥) इत्यादि । अत्राह- नन्वेन ज्ञान-क्रिययोर्बुक्त्यपिक्ता शक्तिः प्रत्येकममती सधुदायेडपि स्य स्यात् ? । न हि यद् रेणु प्रत्येक नास्ति तत् तेषु ममुदितेष्वपि भवति, यथा प्रत्येकममत् समुदितेष्वपि

॥ ३७२ ॥
विशेषा०
भागः-२
स्थितपक्षे
ज्ञानक्रियो-
भयानद्वय-
कता 'चरण-
गुणाट्टिओ
साह'

पुत्रेयमभावाद्यो निवन्नाय समुदित्यास्तु पि न
 निवृत्ताक्रमेण तैलम्, प्रत्येकमस्ती च ज्ञान-क्रिययोषु कस्यापि क्ता शक्तिः, तथा चेद्वापि प्रायुक्तम्—
 'पुत्रेयमभावाद्यो निवन्नाय समुदित्यास्तु पि न युक्तम् । ज्ञान-क्रिययोषु क्तु सिकतास
 युक्त । नाण किरित्यास्तु यो न सिकतासमुदायतेल्ल ॥ १॥ (प्रत्येकमभावाद् निर्वाण समुदित्येति न युक्तम् । ज्ञान-क्रिययोषु क्तु सिकतास
 मुदायतैलमिह ॥) उच्यते— स्यादेतद् यदि सर्वथा प्रत्येक तयोषु न्ययुक्तकारिताभिधीयते । यदा तु तयोः प्रत्येक देशोपकारिता, समुदाये तु
 संपूर्णोपकारिता, तदा न कश्चिद् दोषः । तथाचेद्वापि प्रागिदमप्युक्तम्— नीसु न सन्वद् विषय सिकतातैल्ल ॥ साहज्याभावे । देशोपकारिता जा सा समगाये संपूर्णा ॥) अतः स्थितिमिदम्—
 सा समगायमिह संपूर्णा ॥ १॥ (विपन्न न सर्वथैव सिकतातैलमिह साहज्याभावात् । देशोपकारिता जा सा समगाये संपूर्णा ॥) अतः स्थितिमिदम्—
 ज्ञान क्रिये समुदिते एव युक्तिकारणम्, न प्रत्येकमिति । तद्युक्तञ्च भावसाधुः । सर्वेति नैरिष्यत एव । तस्माद् व्यनस्थितमिदम्— तत् सव-

नयमिच्छु यन्त्रारण-गुणस्थितः साधुरिति ॥ ३५९३ ॥ अथमेव गाथाद्वयार्थं कश्चिद् भाग्यकार एवाह—
 नाओ त्ति परिच्छिन्नो गेज्जो जो कज्जसाहओ होइ । अग्गेज्जो ऽणुवगारी अत्थो दव्वं गुणो वावि । ३५९४।
 जइअव्वं ति पयत्तो कज्जो गेज्जमि गणिहयव्वे त्ति । अग्गेज्जो ऽणादेओ ऽवहारणे चेवसहो ऽयं । ३५९५।
 इति जो त्ति एवमिह जो उवएसो जाणणा नओ सो त्ति । सो पुण सम्महंसणसुयसामहयं ति वाद्धव्वो ३५९६।

(ज्ञात इति परिच्छिन्नो ब्रह्मो य कार्यसाधको भवति । अग्राहोऽनुपकारी अर्थो द्रव्य गुणो नापि ॥ ३५९४ ॥)

(यतितव्यमिति प्रयत्न कार्यो ब्रह्मो प्रहेतव्य इति । अग्राहोऽनादेयोऽवधारणे चैवसहोऽयम् ॥ ३५९५ ॥)

(इति य इत्येवमिह य उपदेशो ज्ञाननय इति । स पुन सन्वयन्शनश्रुतसामाधिक्यमिति बोद्धव्य ॥ ३५९६ ॥)

तिस्रोऽपि गताः । ननु 'नायमि' इत्यस्य व्याप्या ज्ञात इति परिच्छिन्नः । 'गणिहयव्वे' इत्यादेर्व्याख्यान 'गेज्जो' इत्यादि ।
 'अर्थः' इत्यस्य विमरण 'द्रव्य गुणो ना' इति । 'जाणणा नओ सो' ति ज्ञाननयः न इत्यर्थः । अस्योपलक्षणत्वाद् दर्शितव्यायामनयेन
 क्रियानयोऽपि योजनीयः, केवलं देश-मर्त्यनिरतितामाधिकरूपोऽसानित्यादि मर्व पूजोक्त स्वयमेवानुमरणीयमिति ॥ ३५९४-३५९५-३५९६ ॥

'मव्वे'ति नयानं' (शां ३५९३) इत्यस्य व्याप्यामाह—

सव्वे त्ति मूल-साह-प्पसाहभेया विसहओ तेसि । किं पुण मूलनयानं अहवा किमुताविमुद्धानं ? ॥ ५९७॥

(सर्वे इति मूलशाखा प्रशाखाभेदा अपि सा दत्तसेयम् । किं पुन मूलनयानमयथा किमुताविमुद्धानम् ? ॥ ३५९७ ॥)

'सव्वे'ति पि' इति कोऽर्थः ? इत्याह—'मूल'ति मूलनयाना नैवमादिनयानामपिशब्दात् शाखा-प्रशाखारूपाः । 'तेसि' ति तेषामेव
 मूलनयानानामुत्तरभेदा गृह्यन्ते तेषा सर्वेषामपि, किं पुनः केवलाना मूलनयानाम्, अथवा, स्मृताविमुद्धाना द्रव्यार्थिरादीनामिति ॥ ३५९७ ॥

'वहुनिहव्वे'त्यस्य व्याप्यामाह—

सामन्त्रविसेसोभयभेद्या वत्तव्यया बहुविहसि । अहवा नामार्इणं इच्छइ को कंनओ साहुं ॥ ३५९८ ॥
 सोउ सद्दहिउण य नारुण य तं जिणोवप्सेणं । तं सब्वनयविसुद्धं ति सब्वनयसम्मयं जं तु ॥ ३५९९ ॥
 चरणगुणसुट्ठिओ होइ सोहू एस किरियानओ नाम । चरणगुणसुट्ठियं जं चरणनया विति सोहु ति ॥ ३६०० ॥
 सो जेण भोवसोहू सब्वनया जं च भावमिच्छंति । नाण-किरियानओभयजुत्तो य जओ सया सोहू ॥ ३६०१ ॥

(सामान्यविशेषोभयभेदा यत्तव्यता बहुविधेति । अथवा नामार्इणमिच्छति क कंनय साधुम् ॥ ३५९८ ॥)

(श्रुत्या श्रद्धाय च ज्ञात्या च मस्तिनोपदेशेन । तन् सर्वनयविशुद्धमिति सर्वनयसमतं यत्तु ॥ ३५९९ ॥)

(चरणगुणसुट्ठिरित्येतो भवति मायुरेय क्रियानयो नाम । चरणगुणसुस्थित यत्तवचरणनया नु वन्ति साधुरिति ॥ ३६०० ॥)

(स येन भावसाधु सर्वनया यथ भावमिच्छन्ति । ज्ञान क्रियानयोभययुक्तश्च यत्त सदा साधु ॥ ३६०१ ॥)

एता अपि गतायाः, नवर अहवा नामार्इणमित्यादि, अथवा नाम-स्थापना द्रव्य भावसाधनां मध्ये को नयः क साधुमिच्छति ? इत्यादिप्राप्तं यत्तव्यता श्रुत्या श्रद्धया ज्ञात्वा चाप्रयुज्येत्यर्थः । 'एम् किरियानओ नाम' चि, एष ज्ञानाविनाभूतक्रियालक्षणो नयो नीतिपक्षः स्थितपक्ष इत्यर्थः, यस्माच्चरणनयाश्चरणनयः परममुनयधरणगुणसुस्थितमेव साधुं भवति, नापर, त च येन यस्माद् भावसाधुरिह श्रुयते । सर्वनयाय यस्माद् भावसाधुमिच्छन्ति, ज्ञान-क्रियानयोभययुक्तश्च यतः सर्वदेव भावमाधुरव्यते । तस्माज्ज्ञानक्रियासुस्थितः साधुरित्ययं गम्यमप्युक्तं इति ॥ ३५९८-३५९९-३६००-३६०१ ॥

अथ प्रकृतोपमहारार्थमात्मन औदत्यपरिहारार्थं च श्रीजिनश्रद्धानिष्ठाभाश्रमणपूज्याः प्राहुः—

इय परिसमापियमियं सामाडयमत्थओ समासेण । वित्थरओ केवल्लिणो पुव्वविओ वो पहांसति ॥ ३६०२ ॥

(इति परिसमाप्तमिदं सामापर्ययमर्थतः समासेन । पिन्नरत्त केवल्लिणं पूर्वविदो वा प्रमाणन्ते ॥ ३६०२ ॥)

इत्युक्तप्रसारेण सर्वेणापि भाष्येणान्यस्यैक्यव्यस्य ग्रथमध्ययनं गमायिकं समासेन मक्षेपेणार्थतः परियमापित सक्षेपेणास्यार्थः कथितः, नवोपमणमप्राप्तिक्रिस्ताद् भव । पिन्नरत्तस्सोपमिस्सारेण विमभीर्यात्वादितं केवल्लिणः पूर्वविदो वा प्रमाणन्त इति ॥ ३६०२ ॥

अर्थतद् भाष्यं श्रुत्वा विनेयाना यदिहैव फलं भवति तदुपरदर्शनार्थमाह—

सच्चाणुओगमूलं भासं सामाडअस्स सोऊण । होइ परिकम्मिअमई जोगो सेसाणुओगस्स ॥ ३६०३ ॥

(सर्वानुपोगमूलां भाष्यं सामापरिस्स श्रुत्या । भवति परिकर्मितमनियोग्यं, जेणतुयोगस्य ॥ ३६०३ ॥)

॥ ३७९ ॥

विशेषा०

भाग-२

'बहुविह-

यत्तव्य-

व्याख्या

भाष्यकारो-

पसहाए

सामा० भाष्य

संनितुयो

संरणं, नच्छ

नणफलं जेय

जासावुयोग

जेणनययह

संविप/र-

तस्सणा

रणीयम् । सद्भावनामञ्जुपाद्धाना चालतो नानाभङ्गसम्बन्धन्यमूनि च तदङ्गानि तस्या निवेशनीयानि । इत्यादिशिक्षां ग्रयञ्छन् मयापि मम दूरदेशं गत्वा ततोऽन्तर्हितः संजातः ।

श्रुतश्राप मगोऽपि व्यतिरुत प्रमादप्रताभिधाना महापद्मो मयाश्रितेन दुष्टतस्कराधिपतिना मोहराजेन । ततो रे रे तस्कराधमाः ! इता ययम्, यत उनायस्मद्वैरिणा निजयानयानमारोप्यास्मदधिपयभूत शिरगन्तद्वीपं नेतुमास्वः सोऽशुक्रमसारिजीवः, स च न केवलं चलिता, स्मिन्मनसि यथादर्शनमात्मना सहानेकान् नयन् विगृह्णी, तद् यावदेतदस्मदीयसंसारनाटक(प्र० ०नाट्ये) मर्वशून्यं न श्रुतेति तावद् वायत घातत' इति नृगण. ममभ्रमयुग्याय महादुष्टो दुर्नुदिनामिका महानामारुढः । कुमासनाभिधाननोद्धन्दाधिखुडाशेष-तस्करनिरुमहित एव प्रधाजित' मन्तरम् । समागतश्च यानपात्रदेशम् ।

ततः प्लुक्तं पञ्चदशवारिकेण—भो भो ! ममायता एतास्तास्तरुचोदिका; प्रगुणीभवत यूयम् । तदेतत् श्रुत्वा नियमिशोत्सा-हितान्तदुष्टदिनिधनं रणमण्डपमारुढः सजीभूताश्चारित्रधर्मचरुपतिसैन्येन सह पूरुंकरुणा योधाः । गृहीतानि च संभरपि पञ्चनदानारिका-दिभिर्यथोचित जीमादित्तचिन्तनादिरूपाणि नाराचादिप्रहरणानि ।

मोहराजेनापि निरूपितो मिथ्यादर्शनमन्त्री, उन्माहिता. रुपायचटा', तर्जितं हास्यादिपट्टरुण्डाभृन्दम्, पुरस्कृतं पुरुषेवदि-परितृप्तकाममहातस्कर', व्यापारिता निद्रा तन्त्रादय, प्रेरिताश्चन्द्रदर्शनारणादय', अग्नेमरीकृत रोगाद्यमातवेदनीयसैन्यम्, प्रवर्तिताजराऽन्त-राण्य, स्वयमपि च निजतमयरगणक्रमप्रद्विपराजेन्द्रादितलमार्गान्तिनेन मोहचरटाधिपेन वेष्टित ममन्ततोऽनन्तगुणपरिषाट्या यानयानम् । प्रहृते मारुचं चारोपेण संभरपि ममकालम् ।

ततश्च मदागमसेनाधिपोन्माहितेन सम्पददर्शनमन्त्रिणा ममाश्रितो मिथ्यादर्शनमन्त्री, अगम मार्दराऽऽर्जनादिमहायोधैरपि लीलयेन निरुद्धा' क्रोधादिस्पायचट्टाः, वैराग्य-जगन्नाटिमहाशुभेदपि न्युत्पन्नामितो हास्यादिचिन्तलमार्गलुगत. क्षाममहालुण्टाकः, अग्रमादमहारायि-नापि भूतोपयोग्यमादिनाराचंस्ताटिता शिरमि निद्रा-तन्त्रादय, तदावरणभयोपशमरीणाप्यधरीकृताश्चन्द्रदर्शनारणादयः, मद्धमोत्प्ला-नोदीप्तिमोदयमैरिफेनापि विलक्षीकृत रोगाद्यमातवेदनीयसैन्यम्, पुण्योदयमहाभरजपुत्रेणापि 'निष्यमाभीकृता जराऽन्तरायादयः । तमन्येयामय्यनन्ताना चारित्रधर्मरजमैरिगना निजनिजप्रतिपक्षेण सह महाममरसंभरे प्रवृत्ते निजसैन्य किञ्चिद् नश्यमानमनलोक्ष्य 'रे रे त्वञ्जुधमा ! क्रिमेतदारुणम्, स्थिग्भूय लगत लगत सर्गमना' इति नृवाणो मोहचरटचक्रयती मयस्य एवारुधो युगपत् प्रहृत् । केचित् नृवीर्य च्छलघातिनो मोहसैनिकाः केनापि पक्षेण यमारोहन्ति तद् यानपात्रम्, मित्रतारयितुमुपक्रमन्ते माम्, प्रविजन्ति रणमण्डप-स्यान्ते', प्रहरन्ति चञ्चरीभूता, समाहत्य जजयन्ति मद्रागनामञ्जुपाद्धानि ।

ततो मया तस्य परमगुरुस्योपदेशं स्मृत्वा विरचय्य श्रुतिं निवेशितमाप्तस्य कृतिपुनिकामिधानं सङ्गानामञ्जूषाया नूतनफलकम्, ततोऽपरमपि शतकीर्तनरत्नामकम्, अन्यत्पद्युपयोगद्वाराश्चिन्तितम्, ततोऽपरमप्युपदेशमालाघ्राभिधानम्, अपरं तु तद्वृत्तिनामकम्, अन्यच्च जीवसमासनिर्वाणनामधेयम्, अन्यत्तु भवभावनाद्वयसङ्गितम्, अपरं तु तद्विवरणनामकम्, अन्यच्च श्रुतिं विरचय्य तस्याः सङ्गानामञ्जूषाया तेषां मञ्जूषाया अङ्गभूतं निवेशितं नन्दित्पनकनामधेयं नूतनफलकम् । एतच्च नूतनफलकैर्विनिवेशितैर्ब्रजमीयं सजाताऽस्मै मञ्जूषा तेषां तत्रातिविधानोपायं यामानामगम्या । तत्तत्तरीवच्छलातितया संचूर्णयितुमारब्धं तद्वद्वाररूपादसप्तपुटम् । ततो मया सप्तश्लोका निपुणं तत्रातिविधानोपायं चिन्तयित्वा विरचयितुमारब्धं तद्वद्वारपिधानहेतोर्विशेषानस्य कीर्तनरत्नाभिधानं ब्रजमयमिव (प्र०. वज्रमय) नूतनकपटसप्तपुटम् । ततश्चाभ्य-कुमारगान-धनदेवगणि जिनभद्रगणि लक्ष्मणगणि-त्रिभुवचन्द्रादिमुनिवृन्द-श्रीमहानन्द-श्रीमहचारीरमतीगणिन्यादिसाहाय्याद् दे रे निश्चित-मिदानीं हता वयम्, यद्येतद् निष्पद्यते, ततो ध्यातव्यं, गृहणीतं, लगतं लगतं इत्यादि प्लुक्कृता सर्वात्मशक्त्या युगपत् प्रहृता हाहारव कुर्वता च मोहाद्विचटानां चिरात् कथं कथमपि विरचय्य तद्वद्वारे निवेशितमेतदिति । ततः शिरो हृदयं च हस्ताभ्यां कुट्टयन् विपण्णो (प्र०. निष्को) मोहमहाचटः, ममस्तमपि विलक्ष्यभूतं तत्तत्स्यम्, निलीनं च सनायकमेव । ततः (प्र०. तत्) क्वचित् क्षेमेण शिरःलट्ठीप प्रतिगन्तुं प्रवृत्तं तद् यानपात्रमिति ॥

स्व श्रीजिनभद्रगणेः पूज्यस्यैतानि भाष्यवचनानि । तर्कव्यतिकरदुर्गणयतिगम्भीराणि ललितानि ॥ विधृतानि स्वयमेव हि कोट्याचार्यैश्च बुधजनप्रवरैः । संगच्छते क पुनरपि ममापि वृत्तेः प्रयासोऽत्र ॥ ऋजुभणितिमिच्छतामिह तथापि मत्तोऽपि मन्दबुद्धीनाम् । उपकारः केषाञ्चित् समीक्ष्यते शिष्टलोकान् तेनात्म-परोपकृतिं संभाव्य मयापि भाष्यवृत्तिरियम् । विहिता श्रुतेऽतिभक्तिं च शुभविनोदं च चिन्तयता च्चेह किमपि वितथं लिखितमनाभोगतः कुबोधाद्वा । तत् सर्वं मध्यस्थैर्मध्यनुकम्पापरैः शोधयम् ॥ त्वा च विवरणमिदं यत् पुण्यमुपाजितं मया किञ्चित् । तेनाभवधयादस्तु जिनमते प्रीत्यविच्छेदः ॥

ग्रन्थार्थं प्रत्यक्षरं गणनया सहस्राणि २८०००॥ (प्र०. इति विशेषावश्यं कृतिः संपूर्णा॥)

प्र०. शुभं मनतु । सत्त्वं १४५३ कर्षं भाद्रपद-यदि १४ गुरो ॥छा॥ प्राग्गतद्वितीयं धप आसा भार्यया आ०आसलदेव्या व्य० आका धर्मसंह-वाछा-देवादिपुनः सिनादिपौत्रैश्च सुतया तपगच्छनायकश्रीदेवसुन्दरधरिगुरुगणपदेयेन श्री पत्तने १४५३ वर्षे श्री विशेषावश्यक-

वृत्तिद्वितीयतद्वत् रचयति स्म । भद्र । श्रीमत्तयोगगगनाद्गणमणिप्रमैः स्फुण्यार्थम् । विजयानन्दमुनीन्द्रैः धित्कोशेऽसौ प्रतिष्ठुं भुवे ॥१॥

॥३७८॥
विशेषा
भागः-

प्रशस्तिः

श्रीप्रश्रवाहनकुलाम्बुनिधिप्रसूतः क्षोणीतलप्रथितकीर्तिरुदीर्णशाखः ।

विश्वप्रसाधितविकल्पितवस्तुरुच्चैश्छायाश्रितप्रचुरनिवृत्तभव्यजन्तुः ॥ १ ॥

गानादिकुसुमनिचितः फलितः श्रीमन्मुनीन्द्रफलवृन्दैः । कल्पद्रुम इव गच्छः श्रीहर्षपुरीयानामास्ति । २

इतस्मिन् गुणरत्नरोहणगिरिर्गाम्भीर्यपाथोनिधिस्तुङ्गत्वानुकृतक्षमाधरपतिः सोम्यत्वतारापतिः ।

* सम्यग्ज्ञानविशुद्धसंयमतपःस्वाचारचर्यानिधिः शान्तः श्रीजयसिंहसूरिर्भवद् निःसङ्गचूडामणिः ॥३॥

किंरदिवैतस्मात् शिष्यरत्नं वभूव तत् । स वागीशोऽपि नो मन्ये यद्गुणग्रहणे प्रभुः ॥ ४ ॥

श्रीवीरदेवविबुधैः सन्मन्त्राद्यतिशयप्रवरतोर्यैः । द्रुम इव यः संसिक्तः कस्तदगुणकीर्तने विबुधः ? ॥ ५ ॥

नेपादि-

* आज्ञा यस्य नरेश्वरैरपि शिरस्यारोप्यते सादरं यं दृष्ट्वापि मुदं ब्रजन्ति परमं प्रायोऽतिदुष्टा अपि ।

यद्वक्त्राम्बुधिनिर्यदुज्ज्वलवचः पीयूषपानोद्यतैर्गोविणैरिव (प्र०. ४६) दुग्धसिन्धुमथने तृप्तिर्न लेभे जनैः ।

* कृत्वा येन तपः मुदुश्चरतरं विश्वं प्रबोध्य प्रभोस्तीर्थं सर्वविदः प्रभावितमिदं तैस्तैः स्वकीयैर्गणैः ।

शुक्लीकुर्वदशेषविश्वकुहरं भव्यैर्निबद्धस्पृहं यस्याशास्वनिवारितं विचरति ज्येतांशगौरं यशः ॥ ७ ॥

यमुनाप्रवाहविविमलश्रीमन्मुनिचन्द्रसूरिसंपर्कात् । अमरसरितेव सकलं पवित्रितं येन भुवनतलम् ॥ ८ ॥

वेरफूर्जत्कलिकालदुस्तरतम. संतानलुप्तस्थितिः सूर्येणैव विवेकमधूरशिरस्यासाद्य येनोदयम् ।
नम्यग्नानकरैश्चिरन्तनमुनिक्षुण्णः समुद्धोतितो मार्गः सोऽभयदेवसूरिरभवत् तेभ्यः प्रसिद्धो भुवि ॥
तच्छिष्यलवप्रायैरवगीतार्थैरपि शिष्टजनतुष्ट्यै । श्रीहेमचन्द्रसूरिभिरियमदुरचिता प्रकृतवृत्तिः ॥ १० ।
शरदां च पञ्चसप्तत्यधिकैकादशशतेष्वतीतेषु । कार्तिकसितपञ्चम्यां श्रीमञ्जयसिंहनृराज्ये ॥ ११ ॥
श्रेष्ठि वीरकसत्पुत्र-श्रेष्ठि वेह्लकसंज्ञयोः । शय्यातर(क)योगेहे वृत्तिर्निष्पत्तिमागता ॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ।

जह गन्धदृष्टि गोसो ३५४४ जह मुनित्रयाइयाण ५१२ जह सुहुम भाविन्दिय १०३३ ज ज जे भावे १२६६७ जहुहीनपमाय १४००
जह गामाओ गामो ३६५ जह मूलमुणपमया १०६५ जह मो पत्ताणुगह ३२४४ ज ज निवनीयाण ३३४२ ज नोह मडलणइ ११०६
जह घडपड्यागामो १२२५ जह रुताइनिमिहो २६४० जह खरो चन्व ११५२ ज ज सरण भासइ २२३६ ज भासइ त पि जओ १५३
जह घडमणाय भणिए २५६६ जह उगगा सु उत्तण १४६ ज कज वारणइ २१०३ ज जोह ज भान २६६२ ज भूयमानगत ७४
जह चैयएणमकिच्चिम ४७५ जह या कम्मरुलयओ २०१० ज कामति च सरो ३०३५ ज जोधियसट्टण २०४५ ज मिट्टसणुइओ ७७३६
जह धैयलट्टजिजामओ ११४५ जह या घडणिद्वाराण १४१० ज भिर उज्जाईण १८९१ ज जीयो नाणमओ २५६६ ज राववेयणिज २६६६
जह जलमगाहो २६०० जह या कुलालचका ३१५० ज कामइ पवस्व ३०३५ ज जीयो नाणमओ २५६६ ज लेसापरिणामो पाय २१३७
जह जह मुहुम वणु ७२३ जह या जिण्डिपण्डिम २३६५ ज केसमस उ वल १७६२ ज तिणिण वारसह १२५६ ज न कयव्यस पि से ११०४
जह ततो निमित्त २१०५ जह या निजि मणूसा १२११ ज गहमओ त्रिआओ ३१५० ज तेण जुजए या ३४६६ ज वत्तणाइत्तो ३३४६
जह ततुमओ पडओ ३२८८ जह या दोहा रज्जू २०६१ ज व जिणायपि पुत्ता ३२१२ ज तेण पवयणुसय ३४६६ ज वत्तणाइत्तो ३३४६
जह ततुण धम्मा २१०६ जह वा नायामओडय २०८८ ज व जिणायपरि २५५० ज धाय मुणिलिग ३०९२ ज वत्तणाइत्तो ३३४६
जह तसलामकाले ३१४६ जह वा नायाणओ ३४३८ ज व तणुम्मसलइ ३१२६ ज दोसवेयणिज २५५० ज वत्तणाइत्तो ३३४६
जह तसणानणचरित्त ४८२१ जह वा मिण्डियसा १५८२ ज व मणोत्रियो नरिय ६८१ ज व पवेसो नेगम २२५४ ज नाथदसणचरित्त १०३३ ज वा तत्थविगले ३३०५
जह दी मो तिन्याणो १६६१ जह था रायाणत्तो ५०० जह था रायाणत्तो ३२० जह व दस्यि त त १७२३
जह दुत्तयणमवयण ३२० जह वा रुतरलो ३३७६ ज व मणोचितिय ११३५ ज नाय चेन नमो २६१० ज सव्वजीवापाण २६३८
जह दुरयेडि धिइ ३२३० जह वा म ७२ पासण १२३५ ज व महुकणमुय २४४५ ज नारागइ भावो ३१२७०१ सव्वत्ताणलोभा ११३१
जह वणुपुरिसपय्ये ३१४८ जह वा सण्णीणमणु क्कम् ०४७६ ज व त्रिसेसताण २०१५ ज निच्छयाइजुत्ता १०८८ ज सव्वत्ताणलोभा ३३४००१
न जिण्डिहं सम २४६० जह वा सो जहत्तो २३७८ ज व त्रिसेसिहं चिय २०१५ ज निच्छयाइजुत्ता १०८८ ज सव्वत्ताणलोभा ३३४००१
न बभमादोसो २५३६ जह वेगसरीरिम १६४५ ज व सिगलो वइ १६४५ ज निच्छयाइजुत्ता १०८८ ज सव्वत्ताणलोभा ३३४००१
नववा मइयाण ५५६ जह वेइ फणो नल १२१६ ज व सिगलो वइ १६४५ ज निच्छयाइजुत्ता १०८८ ज सव्वत्ताणलोभा ३३४००१
मिवाहनि सत्ति ०५७० जह वेइ किच्चिमसिण १२२१ ज वागमापरिह्वा ११०७ ज चातिताडणाया ०८५९ ज चिय दण्णलो ११३५ ज चिय मुत्तिरज्जा ३२७७ ज परिहियानुया २६३५ ज पुण तयत्थमुज २३२ ज समत्तत्रिसे २१६४
व वट्टवो धण ५०७ जह वोत्तुगाईण ११०७ ज चातिताडणाया ०८५९ ज चिय दण्णलो ११३५ ज चिय मुत्तिरज्जा ३२७७ ज परिहियानुया २६३५ ज पुण तयत्थमुज २३२ ज समत्तत्रिसे २१६४
मणाइ त्रिमु २५६६ जह सव्वदेमराहिय ८५९ ज चिय दण्णलो ११३५ ज चिय मुत्तिरज्जा ३२७७ ज परिहियानुया २६३५ ज पुण तयत्थमुज २३२ ज समत्तत्रिसे २१६४
अ गेमु मओ १६५१ जह सा नायस फल ११३५ ज चिय दण्णलो ११३५ ज चिय मुत्तिरज्जा ३२७७ ज परिहियानुया २६३५ ज पुण तयत्थमुज २३२ ज समत्तत्रिसे २१६४
मणुआइगाहण ३२०७ जह सायत्त दाणे ३२४६ ज चिय निगहकालो ३३२५ ज पुण तयत्थमुज २३२ ज समत्तत्रिसे २१६४
जह मगलसिह नाम २७ जह सिक्खिय सनाम ८५२ ज चोहमपुवधरा १४० ज पुण विण्णएण तण्णल २३२ ज समत्तत्रिसे २१६४
व मंगलाभिहाण ५७ जह सिद्धादथाण भणिय ३१३१ ज छलमथोडहोहिय ०३१४ ज पुण समत्तपज्जाय २२७० ज सुयचरणेहिंतो ११७७
जह मगलसिह नाम २७ जह सिद्धादथाण भणिय ३१३१ ज छलमथोडहोहिय ०३१४ ज पुण समत्तपज्जाय २२७० ज सुयचरणेहिंतो ११७७
व मंगलाभिहाण ५७ जह सिद्धादथाण भणिय ३१३१ ज छलमथोडहोहिय ०३१४ ज पुण समत्तपज्जाय २२७० ज सुयचरणेहिंतो ११७७
जह मगलसिह नाम २७ जह सिद्धादथाण भणिय ३१३१ ज छलमथोडहोहिय ०३१४ ज पुण समत्तपज्जाय २२७० ज सुयचरणेहिंतो ११७७
व मंगलाभिहाण ५७ जह सिद्धादथाण भणिय ३१३१ ज छलमथोडहोहिय ०३१४ ज पुण समत्तपज्जाय २२७० ज सुयचरणेहिंतो ११७७

॥८॥ निमिन्द्रयो

आ मरो सिगाओ

गामरररररररर

आई दग्ग फिराओ

आईरौ न विगओ

आओ ह्यति गाओ

आ गंरी ना पउमं

आ गुणमयमरीरौ

आण गणुगणौ

आणैय धारणाओ

आणैय गायगाओ

आणायोपयओ

आणाररररररर

आणहया तिसयओ

आणररररररररर

आणररररररररर

३०२३

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

विगामणिद विग मुत्तं

विगययणामयणओ

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

विगमिदा विगि पल

३०२३

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

३०२३

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

३०२३

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

३०२३

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

१०३८

॥१२॥

मिथोपा

अमाराय

मुक्तमः

तत्कालमि नि नागं	१६६	तदसत्तेरन्युपायः	३०८०	तन्वा सकार्यं चिय	३२३३	तद् कम्पयनपरले	१२०६	तद् सोक्तममो जीय	२००६
तगाहणे किमिह फल	३११०	तदुद्वेगैः वि सरणो	१८६४	तन्वा सपरणुगहं	३२४३	तद् कम्पलेन निगमे	३१४३	त अपणा नि सरिस	१७६४
तथा सममिहिति सि	२७८८	"	१६५८	तन्वा सो सुत चिय	२८०४	तद् कोहलोदकममये	१०३०	त इच्छतस्स तुह	१६०
तन्वीय तस्पोर ति	१६४४	तदुपमेऽपि सरणो	१६६६	तयणतर तयथा	२८१	तद् न्यूयाह निरिहो	२२१७	त कुतित्रायणसुरो	२४८०
तज्जोगापुरगतां	३५२८	तद्व्याकारण ततयो	२१००	वरतमजोगाभावे	२८६	तद् चेल परिसुद्ध	२२४७	त च कद्द वेदजह	१०१२३
तय योऽण्वाद्भिगारं	१०५६	तदे सविनये होगन	२४१	वरतमजोगेणाय	२४८८	तद् जिएवेज्जागस	२२८६	त च महासेयणो	२०८६
तण्जोगो चिय मणं	३६०	तदे सापरिसेस	३४१०	तरिया तरण तरिण्य	१०२७	तद् तगमइपरिणाम	३१४७	त च समलोयणो	२७६
तण्माणं चिय	३४४	तयपरिणय चिय जया	२८६७	तवनियमनायरुम्ल	१०१४	तद् सण्वागारादिं	३६४	त चायसाणमगलं	२८००
तण्णोदिरभाओ	३०६१	तयपरिणय एउ जहा	२६३३	"	१३४६	तद् तुल्लमि नि कम्मे	२०६०	त चिय रिउसुसमय	२२२८
तत्तागामसहावे	२३५	तयणारे पल्लगं	१७०६	तसज्जोत्ति चरित	२६०३	तद् थोण्जुण्णुच्छियं	२६०१	त चिय समथहेऊ	१२४
ततोऽण्णतरीढा	२८४	तयेण समागतो	७०८	तसज्जोऽण्णुमओ	२६२१	तद् न वरण पसूते	१४१४	त चिय देहाइण	१६२०
ततो य अहकलाय	११६१	तत्तमजीयमोरां	३५१३	तव्यरियाण वीय	१०४१	तद् नाणदीवनिमल	११७३	त जइ विणयणओ	२५६२
ततो य तइय वेय	१३२६	तत्तमेयमण्णओ	२६६२	तव्यरियाओ ष मई	२३६४	तद् नाणलदनिजामं	११४६	त जइ जीनो नासे	५४३
ततो य दसणतिग	१२८८	तत्तमत्तिमिह निसेस	२२०६	तत्त उ णतभागे	४६७	तद् मिह्निउसाओ	१५०६	त जइ सण्णयमय	२५८०
ततोऽसलाईया ६४८	६४८-६३४	तत्तिम भवे निगणं	१३०८	तत्त कयणणसो	३०६८	तद् निसि चाउकाल	२५७६	त तच निन्याण	३४४०
तयच्छयणं सामादय	६०५	तत्तिम भओ जाइ विव	१३१७	तत्त जमुकोसयं	५७०	तद् परिणामन्तरओ	३३८०	त वा नियमा जीनो	५४२
तयऽण्णवय य खिसे	७२४	तन्वा कचा भोत्ता	१५८७	तत्त तदाधाराओ	३२३४	तद् परिणामो सुद्धो	३२८३	त तिथिह निइयाण	१३४५
तय पसय मिच्छसं	१५४३	तन्वा किमतिथ वयु	२५७३	तत्त ति स सबब्बाइ	३५५८	तद् वज्जसाहणायं	१६३०	तत्त पडो नगरी	२०३ २३४४
तयनि जोगो भासइ	८३१	तन्वा कि सामादयं	२६५८	तत्त पुणो सव्यमुयं	१०	तद् भव्यकम्मरोग	११०६	त तेण तओ तमि व	८१
तयऽयसेसाहियं	३०४०	तन्वा जहुत्तवेसे	२५८८	तत्त फलजोगमगलं	२	तद् वि गहियावत्या	२५८३	त तेण तस्स तन्मि व	३३०३
तथा निसेसिय	४६२	तन्वा नं ज निरिसइ	१५८८	तत्त स फलजोगमगलं	२६७७	तद् वि वय मूलगुणो	१२४२	त इविगण छउमयं	१२८०
तयेण नचाणं विहु	२८८२	तन्वा नं मुत्तिसुह	२०७७	तत्त भगिनी समुच्चिय	१६८०	तद् नि न मम्म एय	१०१८	त इविगणं निहियसं	१२७१
तरोय य जे वया	६१०	तन्वा जेण महत्थ	१०२४	तत्त निचिचाराणं	८७१	तद् वि य धम्माम्मो	३२६०	त न जओ जीयुणो	३४०८
तलोयगहो दुक्को	१५३	तन्वा तुल्लिदियं	३०४०	तत्तसमिज्याइ	३१६४	तद् वि विविद्धो पाण	२८६०	त न जओ तवत्थे	१८८१
तदभावे भायाओ	१५६६	तन्वा धम्माऽवमा	३२६१	तत्तसायणं गहण	५६०	तद् साहणभावेण वि	२६३०	त न दसदिसगार	२७००
तदभिगमणयदणो यां	१६४७	"	१८२२	तत्तसाहणसुण्णसि वि	३०५५	तद् सुत्तदुरुत्ताओ	१५१७	त नाणकुसुमवुद्धि	११११
तदपयमेव तं	२६६	तन्वा निययं सपइ	२२२६	तत्तसैय य येनत्थं	१४	तद् सुद्धमिच्छसंमत्तं	१३२४	त नाणन्तरसेलेसी	३०४६
तदसलणुणनिहीणं	३०७०	तन्वा पटिकमामि सि	३५६२	तत्तसोदइयाईया	३०८७	तद् सुद्धसविनीओ	१६२६	त नामाइ चउद्धा	२९१४
तस विज्जदमां १३३१-१२०१		तन्वा वयणुण पिय	२२०३	तद् कम्माहिदवणे	१२००	तद् सेसेधि वि सव्वं	२५८६	त मणिगजउर मुल्लेण	२४८८

[illegible]

नामुदिय निजीरइ	१२६६	नालावुगादि साहस्य०	३१५१	निएणयसखेडवि जओ	३२३	निवागरिहमाणा	३५२३	नो जीउति न जीवा	२४७०
नामुपय लोकोविज्ज	२१६५	नानाए अकमथ	६२५	निदाइभाओडवि	२७१६	निवाभि ति दुगुछे	३५७३	नोपुओ तपरियाय०	२६३६
नाणे जोमुओनो	२६६३	नासइ सयं परिकम०	१२१७	निदिहस्स पसई	१५३१	नीउ आगासिउ वा	२२२	नोसहोडि समत्त	२२५६
नातीसममुपय	४१	नासतसाउरण	१२३६	निदिहस्स वि करसवि	१५१८	नीउपलाइमहा हि	२०६०	नोसमाकरण पि य	३३०७
नापुणरुता न समत्त०	४७२	नासस उ सवधण०	६६४	निदे समेत्युत्त	६२४	नीसवसाणो जीओ	२०४६	नोसुयकरणां दुविह	३३५६
नाभिण्यफलाइ	१०३६	नासस सेरिसाभि	२५४१	निद्वमय च गाम	१०६४	नेउणमणुपयाए	२३६१	नोसुयकव्वाण	३५०७
नामस जोडणुओनो	१३२६	नासे य सवजनासो	२४६८	निन्मन्निअय महुपायडो	२०६५	नेओडमिअयाहोरो	३४१०	प	
नाम जसुहो सो	१४८८	नासोडभाओ सभूइ	२१६८	नियओ व निच्छिओवा	१४१९	नेगतण कवत्थो	११०३	पहनयु सामन	२१९९
नाम जिएदचाई ठवण	१४६८	नासोवलिम्लिच चिय	२१६८	नियटिउराल	३१०१	नेगतण मणुअ	३३८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नाम ठयाा दविए०१-१२८८	२६६७	नाइगयाउमुलओ	४०३	नियसा मणुगार्हए	२१२४	नेगासगहयद्दार०	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
१४८७ १५३३-१४६६ २६६७	२६६७	निकिसापइ तेण तहि	९१०	नियसेण डळमाण	२३३१	नेगाइ मणुअ	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
२६८०-३१८६ ३१६६ ३६८२	३६८२	निकसेउमिचमिह वा	६६७	निययगुणं वा निगुणं	११०५	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
३५०२ ३५१०	३५१०	निकसेओ वारणम्मी	२०९८	नियकयो परिणामो	३२८१	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नाम नासस य	३३००	निचकिरियाइदोसा	४१९०	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामपि होज सत्रा	२८५०	"	२३१४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइ चउम्भेओ	२८५०	निचकिरियापसगो	२३१४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइ चउम्भेय	६५६	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइ योनिह त	३५५०	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइ किय वगटियस	७५	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइरेवसइस०	७३	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइसगलाण	३०६६	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइदुदुसय	३४४५	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइओ नासो	८४६	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइ छम्भेओ	६२२	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइओ न ऊ मो	२२२६	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामाइसागो	३१७४	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नामेण रोहमुतो	२४०८	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नायमि तिपिउववे	१३६४	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१
नारभेविय दीसइ ४१७	२३१२	निचचत्ताइयाणि य	२८२४	निययागुणमियाण	७४४	नेगेहि मणुहि	२१८६	पहसहो पसिसे	३५०१

भाविष्य इत्यरे य कृडा १७५६ भूयगागो गामो २७५६
भावे खञ्जोन्नसमिप दुः ११८० भूयस्स पडिक्कमणा २७५७
भावे खञ्जोन्नसमिप मड ०४३६ " २७५८
भावेण सगद्वाइय १७५६ भूयाइससयको २७५९
भावे तित्थ संघो १७५७ भूयाणं पत्तेयि २७६०
भावो पथम्वाण १७५८ भूयोवपारओ वा २७६१
भाजोडि वध्यधम्मो १७५९ भेयक्य च विसेस २७६२
भासइ वाडुणउत्तो १७६० भेसउणे सयं वा २७६३
भासापरित्तपज्ज ०४३० भोत्ता वैद्वइणं १७६१
भासापरिणहकाले म २७६२
भासागता थाया १७६३ मइअनाणइया २७६४
भासासमसेडिअओ ३७६३ मइकालेवि लइ सुयं २७६५
भासासमसेडिओ सद ३७६३ मइ पनाडभिणिजोहिय २७६६
भासासलद्धिओ लभइ ४७६३ मइपुव्व जेण सुय २७६७
भासिगइ तित्थरेण ४७६३ मइपुव्व सुयसुत्त न २७६८
भिमलअदणमइया ३७६४ मइभेयमअरुइसण २७६९
भिएणमसेत्त जमिहेग ३७६४ मइसद्वियं भागसुय २७७०
भियणो जइइ कालो २७६५ मइसुयमाणविसेसो २७७१
भित्तमयलिपचरिया २७६५ मइसुयमाण नगइ २७७२
भित्तमि वम्मि लाभो १७६६ मइसुयमाणारणं २७७३
भित्ताइ सुहुमयार ३७६६ मउल पुत्तलि जइ २७७४
भित्ताधार पिच्छइ ३७६६ मग्गमि रुइ तदग्गिण २७७५
भित्तमायारओ व पुणो ३७६७ मग्गेणणेण सिम २७७६
भूइद्विजोयलत्ता १७६७ मग्गे अग्गिणणसो २७७७
भूइद्विवाइरित्तस १७६७ मग्गेविद्य सिमइउ २७७८
भूणसु दुइउ सअ १७६८ मग्गेवपसणाइ २७७९
भू जल-जलणा १७६८ मग्गेणपसणाओ २७८०
भूभिडानायाओ २७७७ मग्गेययारिणो लइ २७८१
भूमिक्कसयसाभाविप १७७७ मच्छो मइत्तराओ २७८२

मल्लिजइ सोहिजइ १३८१ मं गालयइ भमाओ २७८३
मच्छिक्कप्पसायाणं १३८२ मग्गिजजट्टाधिगमइ २७८४
मणणं य भन्नए वा ३७८३ मयतरेहि सइए २७८५
मण्णनाणिएणणेण ४७८३ मसंक्रो व्व सामाण २७८६
मणपज्जवतारणं पुण १३८० मसाइविट्ठमणाओ २७८७
मणपज्जवतारणो २७८१ मा कुरु विवत्त । संसय २७८८
मणपमोहिडुलाण २७८३ मा कुरु संसयमेए २७८९
मणवयणकायकिरिया ३७८० माण पमाणमिदं २७९०
मणयसि किइ संयण १३८३ माणदओडि एव २७९१
मणयसि पुण्य पाय १३८० माणो रागो त्ति मओ २७९२
मणयसि मच्चो सुय १७८३ मा निरइय एव दाउ २७९३
मणिनाणेणारओ ३७८३ मा मे होवअ अणणो २७९४
मणुओ देवीमओ ३७८३ मायसि दोसमिच्छइ २७९५
मणुयगइ जाइतस ३७८३ माय लोभो चेयं २७९६
मत्ताइनियमाणं ३७८३ मा होवअ नाणगइणमि २७९७
मत्तसि कि दीयस्स व ३७८३ मिच्छत्तमयसमूह २७९८
मत्तसि जइ चेयण १७८३ मिच्छत्तमलानामो २७९९
मत्तसि त्रिणामि चैओ १७८३ मिच्छत्त जसुइएण २८००
मयसअरुणय २७८३ मिच्छत्ताइतमाओ २८०१
मयण दूरमिण्यलिया १७८३ मिच्छमअरुकेयल २८०२
मसउ वउ उइ जबाइ २७८३ मिच्छदिदियाण ज २८०३
मइ पच्चमलत्तणो १७८३ मिच्छसुयस्स गणसइ २८०४
मइत्तराणत्तणमो १७८३ मिन्त्रो व आमसुत्तो २८०५
मगलकणया सत्थ १७८३ मिच्छोयइया ज आम २८०६
मंगलतिथतरल ३७८३ मिच्छो हिंयाइयनिमाम २८०७
मगावपयय नाणय ३७८३ मिथसिअदपुस्से २८०८
मगलमइया नन्दी ३७८३ मिहिलाए लच्छिचरे २८०९
मंगलसुयउयउत्तो ३७८३ मीसे पयवमणा २८१०

मीसो नोउससय ० २७९२ मीसो नोउससय ० २७९३
मुक्कसुमण गइयाइयाइ ११९४ मुक्कसुमण गइयाइ ११९५
मुक्क तथा अगइण ११९५ मुक्क तथा अगइण ११९६
मुक्कणउण वा २०७७ मुक्कणउण वा २०७८
मुक्कणउण गयो २७६२ मुक्कणउण गयो २७६३
मुणइ मणोवन्नाइ २७६४ मुणइ मणोवन्नाइ २७६५
मुत्तपुरोसनिरोहे २०७३ मुत्तपुरोसनिरोहे २०७४
मुत्तस्स कोडमगसो १८४२ मुत्तस्स कोडमगसो १८४३
मुत्तस्स पर सोक्ख १९६२ मुत्तस्स पर सोक्ख १९६३
मुत्ताइमानओ नोय १९६३ मुत्ताइमानओ नोय १९६४
" " १९६४ " " १९६५
मुत्तिमओडि न सुत्ती ३२७८ मुत्तिमओडि न सुत्ती ३२७९
मुत्तिमयमिय समण ३१८२ मुत्तिमयमिय समण ३१८३
मुत्तेणमुत्तिमओ १९६७ मुत्तेणमुत्तिमओ १९६८
मुत्तो करणाभाग १९६३ मुत्तो करणाभाग १९६४
मुत्तोडुत्तो व तओ १९६६ मुत्तोडुत्तो व तओ १९६७
मूढनइय सुय कालि ० २२७६ मूढनइय सुय कालि ० २२७७
मूय हु कार वा २७६० मूय हु कार वा २७६१
मूलकए विरोस्स ३३१४ मूलकए विरोस्स ३३१५
मूलगुणए लोभ १८३८ मूलगुणए लोभ १८३९
मूलच्छेवने विद्धे १२५० मूलच्छेवने विद्धे १२५१
मोक्खलियणो वजमोत्तस्स २६४१ मोक्खलियणो वजमोत्तस्स २६४२
मोत्तमजोग जोगो ११९० मोत्तमजोग जोगो ११९१
मोत्त जमालिम्मे २६१३ मोत्त जमालिम्मे २६१४
मोत्त पि यारसंग ३०१७ मोत्त पि यारसंग ३०१८
मोत्तए आउय खलु १९३६ मोत्तए आउय खलु १९३७
मोत्तण गोट्टमहिल २६१० मोत्तण गोट्टमहिल २६११
मोत्तण हेउअलिय ४७५० मोत्तण हेउअलिय ४७५१

भाविष्य इदरे य कुडा	१४५६	भूयगामो गामो	२८६६	मन्त्रिज्जद सोहिज्ज	१३२१	मं गालयइ भक्काओ	२४	मीसो नोउरसास्य०	२७१५
भावे एओयसमिप दु०	११२०	भूयस पठिक्कमणा	३४५४	मन्त्रिहक्कसायाण	१२२६	मणिज्जपडिगम्मइ	२०	मुक्कमुमान गहणाइयाई	१११४
भावे एओयसमिग मइ	४३६	"	३४५६	मणयं य मणय वा	३४२५	मवतरेहि तण	३५	मुक्क तया अगहिण	१४२०
भावेण संगहाईण	१४०६	भूयइससयाओ	१६५६	मणयानिगहणेण	५६२	मंसकुरो न्न सामाण	१०५६	मुत्तथाणउणं वा	२०७७
भावे तिल्लं संयो	१०३२	भूयाणं पत्तेयि	१६५५	मणपणववनाणं पुण	१२१०	मसाइविरमणाओ	३५००	मुत्तथाहिउ गथो	२५६०
भायो पक्ख्याण	२७४३	भेओययओ वा	२६४१	मणपणववनाणाओ	२२४३	मा कुरु ससयमेण	१५६७	मुणइ मणोववथाइ	२१३३
भायोडवि दन्धम्मो	१५४१	भेयम्वं य विसेस०	११६	मणपरमोहिपुलाग	२५६३	मा कुरु ससयमेण	१५६७	मुणइ मणोववथाइ	२१३३
भासइ याणुउउत्तो	१५०६	भेसउनेण सयं वा	१२१६	मणयणयकायकिरिया	३३६०	माण पमाणमिहं	२०४३	मुत्तपुरिसनिरिहो	१२४३
भावागपरितपवन्त०	१४०६	भोत्ता देहाईण	१५६१	मणयसि किइ सवण्ण	१२३०	माणदथाडिउ पनं	२०४३	मुत्तस कोउगमासो	१२४३
भावापरिणइकाले	१३४३	म	२०००	मणयसि पुण्णं पाय	१६०८	माणो रागो ति मओ	२०४३	मुत्तस पर सोरस	१६३५
भावावत्ता वाया	१४२०	मइअवाणाईया	१६६	मणयसि सवणं सुय	१५२६	मा से होउव अयण्णो	२०४३	मुत्तसामुत्तिया	१६३३
भावासमसेठिओ	३५३३	मइकालेवि जइ सुयं	३६६	मणिनोणारद्वो	२४५७	मायवि रोसमिन्अइ	१४०४	मुत्ताइमाथो नोय०	१६६३
भावासमसेठोओ सइ	३५३३	मइ पत्ताडमिणिनोहिय	३६६	मणइलोणनासो	१६६०	माया लोभो चेव	२६७०	"	१६६५
भावासलद्धिओ लमइ	४३४३	मइपुणं जेण सुय	२६६	मणुओ देभीओ	३०६०	मायाडनलेहिनोमुत्ति	२६७०	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भासिण नित्थरेण	२२७०	मइपुणं सुयमुत्ता न	१०५५	मणुयाइवाइसस०	२०६३	मायाडनलेहिनोमुत्ति	२६७०	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भिमिअवाणमइया	३५०४	मइमथमचमकुइसण०	३५३३	मत्ताडनियमाण	२५६३	मा होउव नाणगहणमि	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भिरणमसेस जमिहो	३४९३	मइसाहिय भायसुय	१४२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भिरणो जइह कालो	२०५६	मइसुयनणविसेसो	१०५५	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भित्तमयल्लिगारिया	२६२०	मइसुयनणं नउवा	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भित्तमि लमि लोभो	११६६	मइसुयनणं नउवा	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भित्ताइ सुद्धवाण	३५३३	मत्ताडनियमाण	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भित्ताथार विच्छइ	२६००	मत्ताडनियमाण	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भित्तमायथो व पुणो	३५३३	मत्ताडनियमाण	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भूदिविणयलद्धा	१६५७	मत्ताडनियमाण	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भूदियाइरित्तस	१६५६	मत्ताडनियमाण	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भूएसु पुज्ज स म	१६६०	मत्ताडनियमाण	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भूजल जलणा	१५६०	मत्ताडनियमाण	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भुपिणयाओ	२११७	मत्ताडनियमाण	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०
भूमिसयसामाधिय०	१०५७	मत्ताडनियमाण	२६२०	मत्ताडनियमाण	२५६३	मिन्अत्तमयसमूह	२६६१	मुत्तियमथोडवि न मुत्ती	३०७०

यीसा ने गामसया । २३८६	३ गुणिमि नमोकारो २६०७	अत्यसुख्याण्यो ६६२	सन्भागसम्भावो २२३२	सम्भत्ताइमय त ३५८१
नीसु वसहीइ ठियो २५१०	सत्त्व चेवमकपिय । १६०१	सत्त्वसोत्तकमाण ६११	सम्भयमिण गिण्डसु १८३१	सम्भह सणलभ १२३३
नीसु न सवन्इ बिय ११६१	सम्भय देसाइसु १८६०	सत्याणलानिउता १४४१	समईय पडिकमाण ३५५७	सम्भहिदो अमोहो ७७८४
उट्टे डनि दोणमेहे १४५८	सत्त्व सयानुगओ ३७६	सत्ये विहा निहत्तो १८	समाए समए जो जो २३३०	सम्भहिदो किर भाय २७२०
उट्टीए चिय चुट्टी ७३३	सया हिया सयामिह ३७६	सदपरिणमओ जइ २२५४	समओ जो सिद्धतो १५२	सम्भहिदो सण्णी सते ५१७
उट्टी वाणीकुत्तरसय २०७१	सचितो अचितो ८६६	सदसत्तेलओचेलओ २०६८	समणेण सायण्य य ८७३	सम्भमओ वा समओ ३४८२
उट्टी वा हाणी या । ७८८	सधिय सुगईय गई १०४०	सदसद्विसेसयाओ ११५८	समयमणेगहणे २४३६	सम्भमओ समउ त्तिय २७६२
उट्टी ना हाणी माडणीता ७८६	सच्छदचारियो पुण १८६०	३१६-५२१ २८४४	समयादिविई असखा १३६६	सम्भसुखेसवन् ११६१
वेडिय सयथाओ ३३३३	स जिणो जिणाइसयो पुण १८६०	सदसदुभयदोसाओ ३३६७	समयाइसुमुया २५३३	सम्भसुयागारीण । २७७७
वेडइ सयकम्म १०६३	सवन्कसायाईओ २६८२	सदइइ जाणइ जओ २६३५	समयाइसुमुया २५३३	सम्भसुयागारीण । २७७७
वेमाणियउपपान ७००	सवन् तिगिच्छमाणो ११०८	सदइइणइसहाव २१७६	समयाडसलियमुहुत्ता १०३६	सम्भसुयाण लोभो २६६५
वेमाणियामरुल ७०२	सज्जीवमुल्लार ३३१३	सदइइ समत्येइ य १४५३	समया विवज्जओ वा १७०८	सम्भनितसगाओ ४६७५
वेमादओ निमित्त २१०७	सज्जीनशियाडसया १५०७	सदइइ जाणया लल्ल २१४८	समये सु मणोदब्बाइ २३८	सम्भ पय पयच्छइ १४१७
वेयपयाण य अत्थ २०१७	सज्जाडसमगईऊओ २०५७	सदइइसदभिचेय २२५३	समनाइ असमवाइ । २०६६	सम्भान्दओ य साग १७५५
वेयपुरिसो तिलितो २०६३	सज्जसज्जकम्म २०५६	सदावओ इइफला १७६८	समवाइकारण सत्वो २१०६	सम्भान्दओ य साग १७५५
वेयममस पुण ५३३	सदोणो सट्ठो २७७१	सदाइमय कोहो माणे २६७५	समुट्ठाणवायणल्लओ २८०७	सम्भान्दओ य साग १७५५
वेमाइनिचवजाय १७३१	सट्ठो सट्ठो २७७१	सदाइमय न लोहइ २८३५	समुट्ठाण जइ पाण २०८	सम्भान्दओ य साग १७५५
वेमाइनिचवजाय ३३७७	सट्ठो सट्ठो २७७१	सदिति मणिएडनि भन्न २२१३	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
वो(ण)व विभिन्नमीस १४३१	सट्ठो सट्ठो २७७१	सदिति मणियमि २२१३	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
सह सखाईयसे २७६६	सत्तपइ पयडीण १११३	सह उजुसुया पज्जाय ७७	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
सडणिचउपयानां । ३३५०	सत्ताजोण'सओ ०१६८	सह ति भणइ कत्ता २८३	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
सकपससा गुणाहि १४७७	सत्ताजोण'सओ ०१६८	सहो ता स-सुय १३३	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
स किमोमहोति भण्णइ २८१	सत्ताजोण'सओ ०१६८	सहो ति च सुयमणिय २८७	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
सकिरियमि नि नाणे ११७८	सत्ताजोण'सओ ०१६८	सहो समाणलिं १५२३	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
सकिरिय किमरु ३१३८	सत्ताजोण'सओ ०१६८	सधणमसंनइ पिह ४८१	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
सकिरियाविदाओ ११४४	सत्ताजोण'सओ ०१६८	न नयइ तेण तहि वा ६१४	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
सकीमाणा पढम १६५	सत्ताजोण'सओ ०१६८	सण्णचमवमुसु खा ३५७५	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५
ससल चिय सथाओ २३०८	सत्ताजोण'सओ ०१६८	सपरणव्यायणओ १७१	सम्भत्तचरणसट्ठिया । २७८२	सम्भान्दओ य साग १७५५

स

स

स

स

स

स

स

स

स

स

स

स

स

स

स

स

सव्यजह्नो समञ्चो	७७६	सव्य पय व स्वयिय	२४११	सव्योऽवि नमोऽकारो	२९३६	सगदियमागद्वीय	२२०४	मनयोऽकमञ्चो	६१६
सव्यजोवेदि सुय	१२८३	सव्य पि किमुय देसो	११८१	सव्योऽवि य सोऽव्यञ्चो	१८७	सवायतरऽकलो	३३२६	समयञ्चो जिणनाम	३०८५
सव्यण्णपमरणा	१४६६	सव्यपि जहाजोग	३३६१	सव्यो सापञ्चो चिय	३७००	सवायणपरिसाडण	३३१६	समिन्नगहणे	१३४४
सव्यत्तो पिर नामो	२७७६	सव्यपि वारसग	३०१८	सहउलद्वीप वा	१३११	सवायतर समञ्चो	३३३६	समिन्न पास्तो	११३४
सव्यत्य देसय तो	२६१	सव्य व वारसग	३४००	सहकारिते तेसि	११६८	सवो सम्मावाह	२५४८	समुत्तुम्हम कम्माकम्म	१८०४
सव्यत्तु सुत्तमसिय	३१०२	सव्य याडमिणोदिय	३६६	सह पवयणेण जुत्ता	१३७०	सजमतोमई ज	११७४	समहाट्टाण	१३७७
सव्यत्थियसञ्चो खधो	२८५	सव्य सामिगिमय	१७३७	मगट्टियचउसी	२७६७	सजमलीयमिमिण	३५१४	समहारोडवि वलो	२३८०
सव्यत्थे हायाया	२८५	सव्यसइयमिहाण	२५५	सक तदिव्यमिम्मा	१८७५	सजलणईण समो	१२६०	सससत्तगोरस	२५७८
सव्यवन्नाण पञ्चो गो	८२५	सव्यञ्चो लोद्वीञ्चो	२७३१	सखाई आञ्चो खलु	१६८	सजुत्तासजुत्ताण	४४५	ससयनियज्या	६८
सव्यथण सामरण	८८५	"	३०८९	सवाईयमणत्त	५७१	सजोणसिद्धई फल	११६५	ससारसागराभो उ	११४७
सव्यत्तिसेहे दोसो	७०४६	सव्यगदरिसण्ड	३६०३	सखाईयगुणाय	६५२	सजोणसिद्धई फल	१२९४	ससारसागराभो क	११४८
सव्यपगईणमय	१०६८	सव्यमावे च कञ्चो	१०४५	सखा माणे कालो	६५२	सजोणसिद्धई फल	१३०६	सहारसममञ्चो	४६-३१६४
सव्यजगुण	१२६८	सव्यमावे याराभो	१०४५	सखिजमसखिज	४४६	सठयमणोणविह	३३१५	सावयमणइय म	३०८
यज्जोगोरोह	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	साई सतोऽण्यतो	२०७६
सव्यञ्चोयगारि	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	साइसपज्जमसिञ्चो	१२०७५
सव्यत्तो सतापत्तो	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागरसमागार	३०६८
सव्य देसो व जञ्चो	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
सव्य लवेइ म पुण	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
सव्य व पाणसतया	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
सव्य चिय पदसमय	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
"	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
सव्य चिय सव्यमय	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
खवेइ त पुण	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
विभाणिकरण	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
ल	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
पाण	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८
यामि	१०५८	सव्यमावेडवि कञ्चो	१०४५	सखिजमि उ काले	७७४	सठयमणोणविह	१२६१६	सागारसमागार	३०६८

सामरणनितेसस्स वि	१२१	सामाद्वयमि व काण	१२६६०	सिद्धोडाद्वय नोसज्या ३१११	सुते जीयाज्जीया	२०३३	सुहृदुस्वकारणं जइ	१६२२
सामरण सुयमाहणं	१७७३	सामाद्वयसद्वयव्य	६८८	सिद्धो जो निष्कजो	सुतेऽणुण सुद्धे	१०००	सुहृदुस्वकथमुक्खा	२४१७
सामाणणाहविसिद्धं	२८५५	सामाद्वय वीराजो	१५५६	सिद्धोऽवि देहद्विजो	सुते निष्कजानं	१०८७	सुहृदुस्वकारणं	१६२१
सामत्यमेत्तमेव	६०५	सामाद्वय समद्वय	१२७८७	सिद्धोऽवि सज्जो चिय २५३६	सुतोऽनिकु भविन्यति	३०८२	सुहृपरिणामनिमि	३२६०
सामत्याभायाजो	२४५	सामाद्वययाण	८६६	सिभिणमिव मन्त्राणास्स २३३६	सुहृद्वपयत्तभायाण	३०७१	सुहृमहत्ता गिन्वाण	३४४४
सामन्नमणिहं स	२५०	सामाद्वयवठत्तो	३३६८	सिभिणोऽवि सुरयसगमं २२८	सुद्धिं सरति सय	४६२	सुहृमासुचर चित्त	२४२६
सामन्नमन्नेन	२१८८	सामाद्वयवकाण	१०२२	सिभिणो न तद्वात्तो	सु पसस्तो खाणिदि	३४४३	सुहृसो य होइ कालो	१६२१
सामन्नमह नितेसो	३५८६	सामिच्छाद्विसेसा	१६	सिरिगुत्तेण छल्लोऽवि १५८८६	सुगु वि सुयमहीय	११५२	सुगण वि व तसुद्धल	१०३०
सामन्नमेत्ताही	२६०३	साय सम्म ह्रास	१९४६	सीयाल भंगसय	सुगुयार गियाणइ	२०११	सुगकिरियासिद्धो	२०३५
सामन्नविसेसक्य जइ	२२०१	सायाऽसाय दुस्व	२०११	सीलं व समाहाण	सुयज्जो गणहारीण	६४८	सेडिगयस्स सुहृम	१२८३
सामन्नविसेसमजो	१६०३	सारत्त्वणुवधो	२५७०	सीसत्तेणोगया	सुयकारण जज्जो सो	६६	सेडि गिलगज्जो व	१२७८
सामन्नविसेसाण	१३७४	सारत्त्वनिम्बोभयं	४७०	सीसाहिया वत्तारो	सुयकारणति सरो	१७०	सेढी पयसपत्ती	३५२
सामन्नविसेसोभयं	३५६८	सागमभवा सत्त्वइए	१४१२	सीसा पडिच्छाणं	सुयवम्म तिथ मग्गो	१३७८	सेढी य नाणदसणं	२७५८
सामन्नागो वित्तेसो	३४२११	सावच्चजोगविर्दं	६००	सीमायारियपरिक्खा	सुयनाणमि वि जीयो	११४३	सेयविपोलासाढि	१२३५७
सामन्ना या बुद्धी	१४७	" "	६५५-१०६३	सीसो गुरुणो भाव	सुयनिस्सियनयणाज्जो	१६४	सेलथणकुडग्यालणि	१४५४
सामाद्वयसु एव	२१७८	सानज्जोण परिस्सलं	१२६८१	सीसोऽनिय पहाणग्गो	सुयपडियणा सपइ	१०७६	सेतेसो किल मेरु	३०६५
सामाद्वयवठत्तो	१५२६३३५	सान्थीवसभुर	२३०३	सुणइ तवत्थमहीव	सुयमागमोत्ति य तज्जो	३२७७	सेलेयद्विद्वयालणि	१४६३
सामाद्वय ति नपु सयं	१५०४	साय । सचाडो मे	२३०६	सुणवमत्तयनित्तय	सुयमिह विणायण	१३६५	सेसन्नायावग्गमे	१३२८
सामाद्वय ति नाम	६६२	सा वा सहल्लो पिय	१७५	सुतयत्तदुभयाइ	सुयमिह सामद्वय विय	२०३६	सेसमय नत्थि तज्जो	२८१०
सामाद्वय ल्प पढमं	१२६०	सा सागरो जमाह	७२५	सुत्तालो खल्ल पढमो	सुयवियणणपभव	११३	सेस छन्नमत्थाण	८३३
सामाद्वयसुनसपया	३३६७	सासिगइ लेण तय	५५६	सुत्तकासियनिष्कुत्ति	सुयवम्म सत्तय वल्लु	१०७८	सेससा कोहो वि य	२६७६
सामाद्वय सक्कोणं	३३६६	सा सेढी सेढीगुणा	२७६८	सुत्त करेमि भणिए	सुयसुत्तगयसिद्धत	८६५	सेसा पुत्रपव्ज्जना	१२७४
सामाद्वयनिष्कुत्ती	१९००	साह्वरणवण्णादि व	१६११	सुत्त चेय न पायइ	सुत्तेरइसु दुग	२७४०	सेसा पुत्रपव्ज्जना	४१३
सामाद्वयपचप्पणनयणो	३५७१	सिकयासु किं न तेल	१७३६	सुत्त पय पयलो	सुयपविचरिदसुहृं	२०३४	सेसे वि य देसेण	७७१
सामाद्वय पि तिनिहं	१८६०३	सिस्सिणमत नीय	८५१	सुत्त भणिय तत	सुयसिद्धमन्वाऽमन्वा	३१०२	सेसे वि य रुगइसु	२६६२
सामाद्वयभावपरिणइ	२६३६	सिचइ लरइ जमत्थं	२५१	सुत्त भणिय तत	सुत्तिपरिणयज्जो	३१०२	मेहम्मत्तिरइयार	१२६६
सामाद्वयमहुरमवि	६०६	सिज्जति सोमं गहुसो	१७६०	सुत्त सुत्ताणुगमो	सुत्त सुत्त सुत्त	५६२	सो जव्वस निसणकओ	२६६
सामाद्वयमार्दवं सुयनाण	११२६	सिद्धमहुरियमये	३१२६	सुत्ताणुगमाहं	सुत्त सुत्त सुत्त	५६२	सो जव्वस निसणकओ	११७
सामाद्वयमाद्वय	३४६३	सिद्धिपदो उण सम्मत्त	१०५३	सुत्ताणुगमानसरे	सुत्त सुत्त सुत्त	५६६	सो जव्वस निसणकओ	११७

